V. İ. LENİN

FELSEFE DEFTERLERİ

Çeviri: ATTİLA TOKATLI

1976 Baskısının Tıpkı Basımı

minör

V. Lenin
FELSEFE DEFTERLERİ
Çeviri: Attila Tokatlı

Birinci Basım: Ekim 2013

Minör Yayınları
Çukur Mah. Demirbaş Sok. No:6, Kat:3
Beyoğlu/İstanbul
minoryayinevi@gmail.com
twitter.com/minoryayinevi
facebook.com/MinorYayinevi

Dağıtım Yeri:
Kibrit Kitabevi
Meşrutiyet Cad. Sahne Sok. Aslihan Pasajı No: 36
Beyoğlu/İstanbul
Tel.: 0532 412 01 41

Editör: Ali Bağı
Kapak Tasarım: Sinem Keyik

Baskı ve Cilt:
Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi, C Blok, No: 239
Topkapı/İstanbul
ISBN: 978-605-6403-03-3

V. Lenin

FELSEFE DEFTERLERİ

Çeviri: Attila Tokatlı

Felsefe Defterleri'nin bu çevirisi, Lenin'in elyazmasının CAHIERS PHILOSOPHIQUES başlığı altında Albert Baraquin, Emile Bottigelli, Georges Cogniot, Francis Cohen, Lida Vernant tarafından gerçekleştirilen ve Editions du Progrèes ile Editions Sociales tarafından ortaklaşa olarak basılıp 1971 yılı Ağustos ayında yayınlanan Fransızca çevrisinden yapılmıştır.

ÖNSÖZ

Lenin'in Yapıtları'nın 4. baskısının 38. cildi, Lenin tarafından çeşitli yapıtlardan çıkarılmış özet ve alıntılarla gene Lenin'in gözlem ve uyarılarını, eleştiri ve değerlendirmelerini ve marksist felsefe sorunları konusundaki tutumunun açıklamasını içermektedir. Ayrıca Lenin'den notlar, parçalar ve daha başka felsefe malzemeleri de bu ciltte yer almaktadır.

Lenin'in ilk kez 1929 — 1930 yıllarında Lenin Derlemeler'in IX. ve XII. ciltlerinde yayınlanmış ve 1933 — 1947 yılları arasında *Felsefe defterleri* başlığını taşıyan ayrı bir cilt halinde bir çok kez basılmış olan felsefî çalışmaları bu ciltte toplanmıştır. Bu malzemeler, sekizi 1914 — 1915 yıllarında doldurulmuş ve Lenin tarafından *Felsefe cep defterleri* diye adlandırılmış olan on defterin içeriğini temsil etmektedir. Lenin'in, bazı felsefe ve doğa bilimleri kitapları hakkında gözlemlerinin bulunduğu daha başka defterlerin içerdiği çalışma belgeleriyle çeşitli yazarların kitaplarından yaptığı haşiyeli alıntılar da gene bu ciltte yer almaktadır.

Gene bu ciltte Lenin'in, daha önceki baskılarda yer almamış olan notlarıyle haşiyeleri de yer almaktadır. Bunlar: G. Plehanov'un *Marksizmin temel sorunları* adlı broşürü ile V. Şulyatikov'un *Batı Avrupa felsefesinde kapitalizmin jüstifikasyonu. Descartes'tan Mach'a* başlıklı kitabı hakkındaki not ve haşiyelerle A. Deborin'in *Diyalektik maddecilik* başlıklı makalesine ilişkin haşiyeler ve aynı makalenin altı çizili yerleri, Plehanov'un *N. G. Çernişevski* adlı kitabı üzerindeki gözlem ve uyarılarla gene bu son kitabın, elinizdeki basım için girişilen özel araştırmanın sonuçlarından anlaşıldığına göre Lenin tarafından çentiklenmiş parçalarıdır. Bu cilt, örneğin Alman doğa bigini E. Haeckel'in *Hayatın mucizeleri* ve *Evrenin muammaları* başlıklı yapıtlarının kontrandüsü hakkındaki, Lenin tarafından 1904 yılının sonuna doğru alınmış ve bugüne dek hiç bir yerde yayınlanmamış olan not gibi, felsefe ve doğa bilimleri konusundaki yapıtlar ve bu yapıtların kontrandüleri üzerine notları da içermektedir.

Felsefe defterleri'nde bulunan metinlerin büyük bir kısmı, 1914 — 1916 dönemine aittir. Birinci Dünya Savaşı sırasında, kapitalizmin tüm çelişkilerinin en son noktalarına değin gelişip keskinleştiği ve devrimsel

bunalımın olgunlaştığı bir dönemde, Lenin'in felsefeye ve, herşeyden önce de, marksist diyalektiğe bunca büyük bir dikkatle eğilmesi boşuna değildir. Emperyalizmin çelişkilerinin marksist çözümlemesini başarıyla yürütebilmek, Birinci Dünya Savaşı'nın emperyalist karakterini açığa vurabilmek, II. Enternasyonal liderlerinin oportünizmini ve sosyal - şovinizmini ortaya koyabilmek, proletarya stratejisini ve taktiğini işleyebilmek için, maddeci diyalektikten yola çıkmak gerekmekteydi. Nitekim Lenin tarafından bu dönem boyunca yazılmış olan bütün yapıtlar, *Felsefe defterleri*'ne sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yapıtların arasında, bellibaşlı olarak, klasik haline girmiş bulunan *Kapitalizmin son evresi emperyalizm, Sosyalizm ve savaş, Avrupa Birleşik Devletleri parolası üzerine, Janius'un broşürü üzerine, Sosyalist devrim ve ulusların kendi kaderlerini kendileri saptama hakkı*'nı sayabiliriz. Marksist felsefeyi ve marksist diyalektik metodu yaratıcı bir anlayışla ileri götürerek, yeni tarihsel dönemin derinlemesine bir bilimsel çözümlemesine girişerek, büyük keşiflerde bulunmayı başarmıştı Lenin.

1895 yılına ait olan ilk metin, Marx ve Engels'in *Kutsal Aile yada eleştirici eleştiri'nin eleştirisi* başlıklı yapıtlarının bir çözümlemesidir. Burada, Marx ve Engels'in felsefî ve siyasal dünya görüşlerinin oluşumunu izlemektedir Lenin. Kitapta, Marx'ın «sosyal üretim ilişkileri fikri» ne nasıl geldiğini (bkz. elinizdeki cilt, s. 20) gösteren ve Marx'ın «hemen tamamıyle oluşmuş bulunan, proletaryanın devrimci rolü» görüşünü (sayfa 16) belirten parçaları kopya etmekte ve çiziklemektedir. Bruno ve Edgar Bauer ile çömezlerinin öznel sosyolojilerinin, «eleştirici düşünceyle donanmış kişiler» in rolü hakkındaki idealist görüşlerinin eleştirisi büyük bir yer kaplamaktadır. Bilimsel sosyalizmin kurucuları tarafından ortaya konan ve tarihin gerçek yapıcılarının halk ve emekçi yığınları olduğunu söyleyen tezleri üzerinde ve «Öyleyse tarihsel eylemin derinliğiyle birlikte Kitle'nin enginliği de artacaktır; ve tarihsel eylem, Kitle'nin eyleminden başka bir şey değildir» sözlerinde dile gelen sonuçlamaları üzerinde önemle durmaktadır (sayfa 22). Bu tezler, Lenin tarafından o dönemde «kahramanlar» a ve «insan yığını» na ilişkin idealist, popülist görüşlere, tek tek kişilere tapınma eğilimine teorik bir temel kazandırma girişimlerine karşı yürütülen mücadeleye organik bir şekilde bağlanmaktadır. Marx'ın XVII. ve XVIII. yüzyıl İngiliz ve Fransız maddeciliğinin önem ve işlevini derinlemesine tanımladığı bölümü, ayrıntılı bir şekilde çözümlemektedir burada Lenin.

Felsefe defterleri'nde Lenin, marksizmin kaynaklarından biri olan klasik Alman felsefesine büyük bir dikkatle eğilmektedir. Feuerbach'ın *Dinin özü üzerine dersler* adlı kitabını, bir olasalıkla 1909 yılında, çö-

zümlerken, bu filozofun, maddeci ve tanrıtanımaz düşünür ün ve onurunu gerçekten hak etmiş olduğunu belirtmektedir Lenin. *Dersler*'in Feuerbach'ın sosyal görüşler planındaki maddeci sezgilerine tanıklık eden tezlerini de belirten Lenin, bir yandan da bu düşünürün maddecilik anlayışının cılızlığını ve darlığını göstererek şunları yazmaktadır : «Ve dolayısıyle, natüralizm gibi antropolojik ilke de, m a d d e c i l i k 'in uygun düşmeyen ve güçsüz birer tasvirinden başka bir şey değiller» (s. 67). Feuerbach tarafından 1848 — 1846 yıllarında verilen ve 1851 yılında yayınlanan *Dinin özü üzerine dersler*'i Marx ve Engels'in aynı dönemde kaleme almış oldukları yapıtlarla karşılaştıran Lenin, şöyle demektedir: «*Daha o çağda* (1845 — 1851) Feuerbach ne kadar geride kalıyor *Marx*'tan ("Manifesto", 1847, "Neue Rheinische Zeitung"*, vs.) ve *Engels*'ten (1845 : "Lage"**)» (s. 63).

Maddeci diyalektik konusundaki teorik çalışması boyunca Lenin, Hegel'in felsefî mirasının incelenmesine ve eleştirici bir gözle çözümlenmesine özel bir dikkatle eğilmektedir. *Mantık bilimi, Felsefe tarihi dersleri, Tarih felsefesi dersleri, Felsefe defterleri*'nde en önemli yeri kaplamaktadırlar.

Hegel'in idealizmini, ideler mistiğini sert bir dille eleştirmektedir Lenin. Ama aynı zamanda da Hegelci diyalektiğin önemini ortaya çıkarmakta ve diyalektiğin maddeci bir tarzda nasıl değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. «Bu haliyle *uygulanamaz* Hegel'in mantığı, bir veri olarak da alınamaz. *Ideenmystik*'*** sıyırıp arıttıktan sonra, mantıksal (gnozeolojik, bilgi teorisine değgin) nüanslarını *ç ı k a r m a k* gerekiyor...» (s. 217). Hegel'in yapıtını konu alan çözümlemelerinde, maddeci diyalektiğin doğası hakkında bir dizi önemli tez ortaya koymaktadır Lenin.

1915 yılında kaleme alınmış olan ve *Diyalektik sorunu üzerine* başlığını taşıyan dâhice parça ile bağlaştırmak gerekiyor bu çözümlemeleri. Bu kısa yazı, maddeci diyalektiğin en özlü ve temel yanlarını, bugüne değin aşılmamış bir derinlik ve zenginlikle genelleştirmektedir.

Lassalle'in *Herakleitos'un felsefesi* başlıklı kitabının, Aristoteles'in *Metafizik*'inin ve Feuerbach'ın *Leibniz'in felsefesinin açıklanması, geliştirilmesi ve eleştirisi* başlıklı yapıtının özetlerinde, tarih içinde maddeci diyalektiğin işlenip ortaya konuluşunu izlemektedir Lenin. Herakleitos ve Demokritos'tan Marx ve Engels'e felsefe tarihini incelemekte ve en büyük yazarların yapıtı üzerine derin bir marksist yargı getirmektedir.

* Yeni Ren Gazetesi. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** [İngiltere'de çalışan sınıfın] durum [u]. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** İdeler mistiği. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Bunların felsefî düşünceye attırmış oldukları ileri adımların yanı sıra, görüşlerinin tarihsel darlığını da ortaya çıkarmaktadır.

Bu ciltte yeralan öbür metinlerde olduğu gibi doğa bilimleri alanındaki kitaplara ilişkin notlarında da Lenin, doğanın bilimsel açıklamasını dinsel görüşle uzlaştırma girişimlerini ve bilginlerin — bu kendiliğinden maddecilerin — maddecilikle idealizm arasında gidip gelmelerini ve mekanikçi maddecilikle diyalektik maddecilik arasındaki farkı anlama konusundaki yetersizliklerini eleştirmektedir. Felsefeye ve felsefî sentezlere karşı takınılan küçümseyici tavrı kınamakta; ve diyalektik maddeciliğin doğa bilimleri bakımından, modern bilimin bulgularının felsefî yorumu bakımından sınırsız bir önem taşıdığını göstermektedir.

Felsefe defterleri'nin son kısmı, çeşitli felsefe yapıtlarına (G. Plehanov, V. Şulyatikov, A. Deborin, vs.) ilişkin notlarla gözlemlerden meydana gelmektedir; bu not ve gözlemler, Lenin'in, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin tahriflerini nasıl amansızca eleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu eleştiri, Lenin'in vulger maddeciliğe ve marksist felsefeden her türlü sapmaya nasıl kesinlikle karşıçıktığının çarpıcı bir örneğini meydana getirmektedir.

Lenin'in G. Plehanov'un Çernişevski üzerine yazmış olduğu kitaba ilişkin gözlemleri, büyük çapta ilginçtir. Lenin'in Rus sosyal düşüncesinin tarihine nasıl büyük bir önem verdiğini ve bu düşüncenin öncü maddeci geleneklerini nasıl gereğince yücelterek değerlendirdiğini göstermektedir .Devrimci Çernişevski'nin demokratik düşüncesini ve maddeciliğini ve idealizme karşı yürüttüğü kararlı mücadeleyi belirtmektedir Lenin. Bunun yanı sıra, Plehanov'un kitabının kusurlarını, Çernişevski'nin etkinliğindeki sınıf muhtevasını anlayamayışını da ortaya koymaktadır: «İdealist ve maddeci tarih görüşleri arasındaki *teorik* farktan dolayı Plehanov da, liberal ile demokrat arasındaki pratik ve siyasal farkı, *sınıf* farkını *görememiştir*» (s. 444).

Değer biçilemez zenginlikte bir kitaptır bu kitap; gerek teorik gerekse politik bakımdan sınırsız önem taşır. Lenin bu yapıtta, maddeci diyalektik sorunlarını ön plana alarak, diyalektik ve tarihsel maddeciliği incelemektedir. Tıpkı temel felsefî yapıtı olan *Materyalizm ve Ampriokritisizm* gibi *Felsefe defterleri* de, Lenin'in dehasının damgasını taşımaktadır.

Bu yapıttaki parça ve gözlemlerinde Lenin, diyalektiği, nesnel dünyanın gelişiminin ve bilgisinin en genel yasalarının bilimi olarak tanımlamaktadır. Diyalektiğin, mantığın ve bilgi teorisinin özdeşliği hakkındaki tezi, sonsuz önem taşır. Lenin'e göre metafizik maddeciliğin temel kusuru, diyalektiği bilgi sürecine ve bilginin gelişimine uygulayama-

masından ileri gelmektedir. Diyalektik, diye belirtir Lenin, marksist bilgi teorisidir. *Felsefe defterleri*'nde bilginin diyalektik süreci sorununu incelemektedir Lenin; göstermektedir ki nesnel gerçekliğin bilgisinin diyalektik yolu, canlı sezgiden soyut düşünceye, soyut düşünceden de pratiğe doğru gider; işte bu, marksist diyalektiğin yeni bir zenginleştirilmesidir.

Maddeci diyalektiğin incelenmesinde, çelişkiler sorununa özel bir dikkatle eğilmektedir Lenin. Karşıtların birliği ve mücadelesi teorisinin diyalektiğin özünü ve çekirdeğini meydana getirdiğini, karşıtların mücadelesinin gelişimin kaynağı olduğunu *Felsefe defterleri*'nde açıklamaktadır. «Bir'in ikieşmesi ve çelişkin parçaların bilgisi... diyalektiğin (biricik temel özü değilse eğer, "özler" inden biri, temel özellik yada belirtilerinden biri) aslî *ö z* 'üdür» (s. 303).

Felsefe not defterleri'ndeki çalışma gereçlerine bakarak, sezebildiğimiz kadarıyle, Lenin maddeci diyalektik üzerine ayrı bir kitap yazmayı tasarlıyordu. Ama bu tasarıyı gerçekleştirememiştir. *Felsefe defterleri,* yayınlanmak üzere tamamlanmış bir yapıt olmadığı halde, diyalektik maddeciliğin gelişimi bakımından önemli bir katkı meydana getirmektedir. Bu büyük yapıtın incelenmesi, bilimsel sosyalizmin teorik temeli demek olan marksist - leninist felsefenin iyice özünlenmesi bakımından çok üstün bir önem taşımaktadır.

* * *

Bu basımda, özetler ve öteki metinler, temel olarak, kronolojik açıdan sınıflanmış bulunmaktadır. Sayfa kenarlarında yer alan gözlemler ise, gene kronolojik olmak üzere ayrı bir sınıflamaya konulmuştur.

Lenin tarafından altı çizilmiş yada çiziktirilmiş bütün parçalar, değişik harflerle basılmıştır. İnce bir doğru çizgiyle yada gene ince bir dalgalı çizgiyle altı çizilmiş olan sözcükler italik olarak; altı iki çizgiyle çizili yerler, espaslı italik olarak; altı üç ince doğru çizgiyle çizilmiş olan sözcükler de, yarım siyah düz harflerle verilmiştir.

Basılı metni Lenin'in elyazmasına elden geldiğince yaklaştırmak amacıyle, Rusça metnin içindeki yabancı sözcük ve deyimler gene metnin içinde kendi öz dillerinde verilmiş; ve bunların çevirileri sayfaların altına eklenmiştir. Tıpkı bunun gibi, gene Lenin tarafından, Rusça deyimlerden sonra parantez içine alınmış olan yabancı terimlerle sayfaların kenarına yazılmış olan yabancı deyim ve terimler, aslına uygun şekilde aktarılmıştır. Alıntı ve aktarmaları Lenin'e ait sözcüklerden ayırt edebilmek için, tırnak işaretlerine başvurulmuştur.

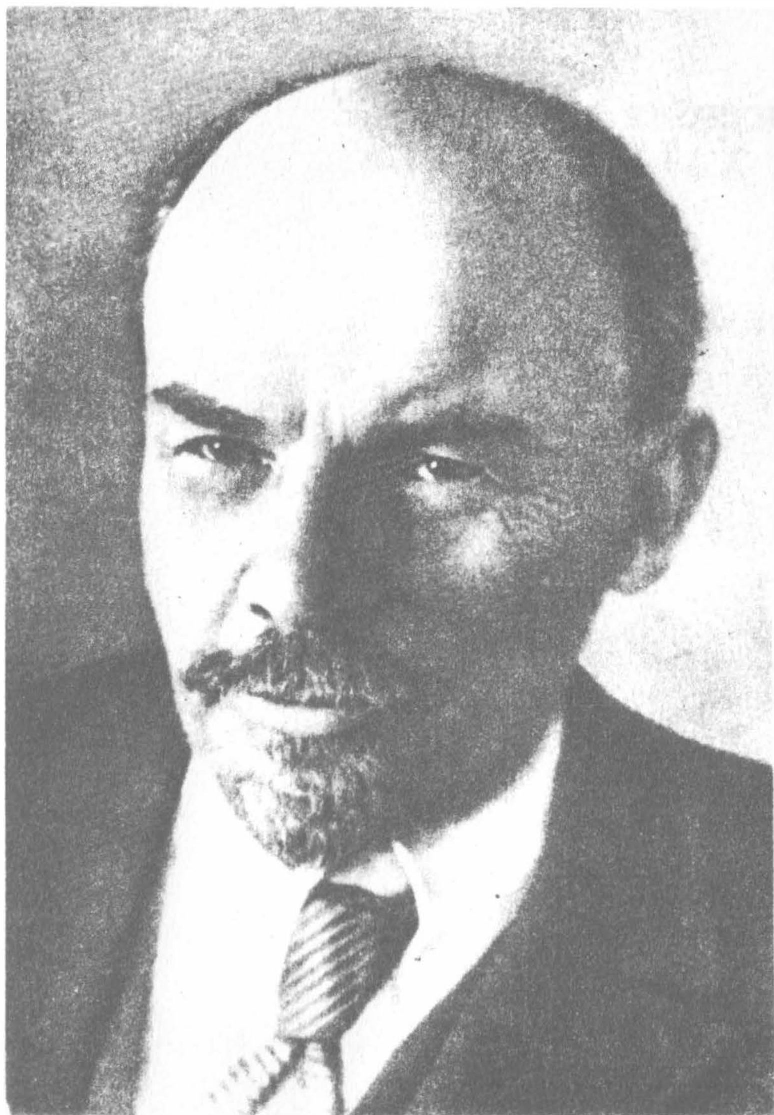
Lenin tarafından yapılmış olan çeviriler, (“ ”) tipinde tırnak işaretleri; yazı kurulu tarafından yapılmış olan çevirilerse, (« ») tipinde tırnak işaretleri arasına konulmuştur.

Lenin tarafından adı anılan kitapların sayfalarına yapılmış olan göndermeler, iki şekilde belirtilmiştir: Orijinal metnin sayfası, parantez içinde; aynı kitabın, varsa Fransızca basımının sayfası da köşeli parantez içinde verilmiştir.

Dergilerin, kitapların ve makalelerin başlıkları, Lenin'in elyazmasına uygun şekilde, metnin içinde belirtilmiştir; alıntı ve aktarmalara gelince bunların başlıkları kendi öz dillerinde, başlıkların çevirileri de cilt sonunda yer alan notlarda yada sayfaların altına yapılmış göndermelerde verilmiştir.

Bu baskının metni, Lenin'in elyazmalarıyle karşılaştırılarak ve toplu halde yeniden gözden geçirilerek basıma hazırlanmıştır; alıntı ve aktarmalar orijinal metinlere uygun olarak verilmiştir.

Cildin notlar bölümünün sonunda okur, Lenin tarafından adı anılan yada adlarına atıfta bulunulan yapıtların bir endeksini ve bir de özel adlarla kavramların birer endeksini bulacaktır.

V. LENİN
1917

MARX VE ENGELS'İN *KUTSAL AİLE*'SİNİN ÖZETİ[1]

En erken
25 Nisan (7 Mayıs)
ve en geç 7 (19) Eylül
1895
İlkin 1930 yılında
Lenin Derlemesi XII'de
yayınlanmıştır

Elyazmasına
tıpatıp
uygundur.

Die heilige Familie,
oder
Kritik
der
kritischen Kritik.
gegen Bruno Bauer und Consorten
von
Friedrich Engels und Karl Marx.
Frankfurt a. M.
Literarische Anstalt
(J. Rütten).
1845.

Lenin'in elyazmasının
ilk sayfası :
Marx ve Engels'in
«Kutsal Aile»sinin özeti. — 1895
Küçültülmüşü

KUTSAL AİLE
YADA
ELEŞTİRİCİ ELEŞTİRİNİN
ELEŞTİRİSİ

BRUNO BAUER VE HEMPALARINA KARŞI

FRIEDRICH ENGELS VE KARL MARX TARAFINDAN

FRANCFORT-SUR-LE-MAIN
LITERARISCHE ANSTALT
(J. RÜTTEN) 1845[2]

Bu küçük kitap, bir önsöz ile (s. III — IV)* [13 — 14]** (önsöz için şu belirtme var : Paris, Eylül 1844), içindekiler listesini (s. V — VIII) [247 — 249] ve dokuz bölüm (Kapitel)'e ayrılmış olan asıl metni (s. 1 — 335) [15 — 246] içeriyor. I., II., III. bölümler Engels'in; V., VIII., IX. bölümler Marx'ın; IV., VI., VII. bölümlerse ortaklaşa olarak ikisinin; ama her biri, yazdığı altbölüme yada paragrafa hem imza koymuş, hem de özel bir başlık. Alay yollu tasarlanmış bütün bu başlıklar; şöyle bir başlığa bile raslıyorsunuz aralarında: "Bir kasabın eleştirisel biçimde köpek haline gelişi" (VIII. bölümün 1. paragrafı). 1 — 17 [15 — 29] (I., II., III. bölümlerle IV. bölümün 1. ve 2. paragrafları), 138 — 142 [115 — 117] (VI. bölümün 2 a paragrafı), 240 — 245 [181 — 184] (VIII. bölümün 2 b paragrafı) arasındaki sayfalar Engels'in.

| yani 335 sayfanın 26 sayfası. |

İlk bölümler özellikle şu türden eleştirilere ayrılmış bulunmakta : "Gazette littéraire" ("Edebî Gazete") in || *Allgemeine Literatur - Zeitung* von Bruno Bauer[3] — Marx ve Engels'in eleştirisinin bu gazetenin ilk sekiz fasikülüne karşı yöneldiği bildiriliyor bize önsözde || *üslûbu* 'nun eleştirisi (*b ü t ü n* (*!*) birinci bölüm, s. 1 — 5 [15—18] sadece buna ayrılmış); tarihi tahrif edişinin eleştirisi (böl. II, s. 5 — 12 [18 — 24], özellikle de İngiliz tarihini); temalarının eleştirisi (böl. III, s. 13 — 14 [24 — 25], B. Nauwerck'le Berlin Felsefe Fakültesi arasındaki bilmem hangi tartışmanın büyük bir Gründlichkeit***'la sunuluşu ile alay); aşk

* F. Engels und K. Marx. *Die heilige Familie, oder Kritik der kritischen Kritik.* Frankfurt a. M., 1845. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Karl Marx et Friedrich Engels. *La Sainte Famille ou Critique de la Critique critique.* Paris, Editions Sociales, 1969. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Ciddiyet. (Yazı Kurulu'nun notu.)

konusundaki düşüncelerinin eleştirisi (böl. IV, 3 — Marx); "Edebî Gazete" nin Proudhon'u *açıklayış* tarzının eleştirisi (IV, 4 — Proudhon, s. 22 [32] u. ff. bis* 74 [67]. Başlangıçta bir yığın *çeviri yanlışı* sıralanıp düzeltilmekte: Formule** , signification** 'la karıştırılmış; justice** , Rechtpraxis*** yerine Gerechtigkeit **** 'la çevrilmiş, vs.). Bu çeviri eleştirisinden (ki Marx, bunu, Charakterisierende Ubersetzung no. I, II, u. s. w.***** diye adlandırıyor) sonra, Kritische Randglosse no. I u. s. w. ****** geliyor : Burada, kendi açıktan açığa sosyalist fikirlerini spekülasyona karşıt tutarak, "Edebî Gazete" deki eleştirmenlere karşı Proudhon'u *savunmakta* Marx.

Marx'ın Proudhon için kullandığı ton (bazı ihtiyat kayıtları koymasına, örnetin Engels'in «Deutsch - Fransösische Jahrbücher»[4]'de yayınlanan "Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie"[5]'lerine gönderme yapmasına rağmen), son derece övücü.

Hegelci felsefeden çıkıp sosyalizme geliyor burada Marx : Geçiş, açık seçik bir biçimde görülebiliyor; Marx'ın neleri kazanmış olduğu ve yeni bir fikir alanına nasıl geçtiği besbelli burada.

«Özel mülkiyet ilişkilerini insanî ve akla uygun (aklî, rasyonel) ilişkiler olarak kabul eden ekonomi politik, kendi temel varsayımı olan özel mülkiyetle sürekli çelişki haline girmektedir — dinsel fikirlere sürekli şekilde insanî bir yorum getiren ve böylelikle de kendi temel varsayımı ile, yani dinin insanüstü karakteri ile sürekli şekilde çelişkiye düşen ilahiyatçınınkini andıran bir çelişme bu. Nitekim ekonomi politikte ücret, ürünün içinde emeğe düşen orantılı pay olarak gözüküyor başlangıçta. Ücret ile sermayenin kârı — her biri ötekinden yararlanarak — alabildiğine dostça ve, görünüşe bakılırsa, insanca ilişkiler içindeler. Ama sonradan anlaşılıyor ki, birbirlerine *ters* orantılıdır bunlar; aralarındaki ilişkiler de, tamamıyle düşmanca ilişkilerdir. Başlangıçta değer, bir şeyin üretim giderleri ve sosyal yararlılığı tarafından akla uygun bir şekilde belirlenmiş gözüküyor. Ama sonradan ortaya çıkıyor ki, değer, üretim giderlerine ve sosyal yararlığa hiç de zorunlu şekilde orantılı olmayan, tamamıyle ilineksel bir belirlenimdir. Gene başlangıçta, üretim

* Ve ... 'ya kadar devamı. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Formule : formül ; signification: anlam, anlatım; justice: adalet, hakkaniyet. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Hakkaniyet. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Hak ve hukuk yönetimi. (Yazı Kurulu'nun notu.)
***** Belirginleştirici çeviri no. I, II, vs. (Yazı Kurulu'nun notu.)
****** Eleştirisel yan notlar no. I, vs. (Yazı Kurulu'nun notu.)

miktarı, hür işçi ile hür kapitalist arasındaki *hür* sözleşmeyle belirlenmekte. Ama sonradan görülüyor ki işçi, ücretinin kendi iradesi dışında belirlenmesine göz yummak; kapitalist de, bu ücreti, elinden geldiği kadar düşük saptamak zorundadırlar. Sözleşen Parthei* 'ların [bu kitapta böyle yazılmış bu sözcük] *hürriyet*'i, yerini *baskı*'ya ve *zorlama*'ya bırakmıştır artık. Ticaret için ve ekonomi politiğin kapsadığı bütün öbür ilişkiler için de aynıdır durum. Bu çelişkileri ekonomi bilginleri de duyuyorlar elbette; ve karşılıklı polemiklerinin temel kaynağını, bu çelişkilerin gelişmesi meydana getiriyor. Ama bunun bilincine vardıklarında, *kısmî* biçimlerinden herhangi birinin içinde alıp, *doğrudan doğruya kendileri saldırıyorlar özel mülkiyete:* Örneğin ücret, kendi kendinde akla uygunken, yani onların tasarımında akla uygunken, bu açıdan bakılınca bozulmuş gözüküyor. Değer için yada ticaret için de böyle bu. Nitekim Adam Smith, fırsat düştüğünde bu açıdan saldırıyor kapitalistlere; Destutt de Tracy kambiyoculara, Sismonde de Sismondi sanayi sistemine, Ricardo büyük toprak mülkiyetine, ve hemen tüm modern ekonomi bilginleri de *sanayici olmayan* kapitalistlere; mülkiyet bunlarda sadece yalnız *tüketici* olarak gözükmektedir, hep bu açıdan saldırıyorlar.

Nitekim gene ekonomi bilginlerinin bazan ekonomik ilişkilerde buldukları insanî görüntüyü belirtip değerlendirme yoluna gittiklerini — ,ama bu tavır bir istisna oluyor, ve son derece tikel bir yolsuzluğa öfkelendikleri vakit yapıyorlar bunu —, bazan da — ve genel tavırları bu oluyor aslında — bu ilişkileri, bunları insanî olan'dan açıkça ve kökten *farklı kılan* yanları içinde, salt ekonomik anlamları içinde tasarlayıp düşündüklerini görüyoruz. Bilinçsiz şekilde içinde çırpınıp durdukları çelişki, işte budur.

Ve işte *Proudhon,* bu bilinçsizliğe kesinlikle son vermiş bulunuyor. Ekonomik ilişkilerin *insanî görüntüsü*'nü ciddiye almış ve bu görüntüyü gene bu ilişkilerin *insandışı gerçekliği*'ne karşıt koymuştur doğrudan doğruya. Kendileri hakkında edinilen fikirde ne iseler gerçeklikte de o olmağa zorlamıştır Proudhon bu ilişkileri; yada daha doğrusu, bu fikirden vaz geçmeğe ve gerçek insandışılıklarını itiraf etmeğe zorlamıştır. İşte bunun içindir ki, kendi kendisiyle tutarlı kalarak, öbür ekonomi bilginlerinin yaptıkları gibi kısmî olarak şu yada bu çeşit özel mülkiyeti değil, evsenselliği içinde özel mülkiyeti ekonomik ilişkileri bozan şey olarak tasarımlamıştır. Ekonomi politiğin eleştirisinin kendini ekonomi politiğin açısına yerleştirerek yapabileceği herşeyi, Proudhon böylece yapmış bulunmaktadır» (36 — 39) [43 — 44].

---

* Taraf. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Edgar'ın ("Edebî Gazete" nin Edgarı'nın) Proudhon'u, "adalet" i bir "tanrı" haline getirmekle suçlamasını reddediyor Marx: Proudhon'un 1840 kitabı[6], diyor, "1844 Alman gelişiminin Standpunkt*"una yerleşmez (39) [44] ; Fransızların ortak günahıdır bu; doğrudan doğruya Proudhon'un, adaleti gerçekleştiren olarak olumsuzluğu göstermesini hatırlayalım; tarihteki o mutlak'tan sıyrılmayı da sağlıyordu bu gösterme ile (um auch dieses Absoluten in der Geschichte überhoben zu sein) — s. 39 [44]'un sonu. "Bu sonuca varıncaya kadar akılyürütmesini sürdürmeyişini, Alman değil Fransız doğmuş olmak mutsuzluğuna borçludur Proudhon" (39 — 40) [44].

Eleştirisel yan Not II geliyor daha sonra (40 — 46) [45 — 48]. Marx bu notta, proletaryanın devrimci rolü görüşünü büyük bir özgelikle geliştirmekte. Bu görüş, hemen hemen tamamıyle oluşmuş durumda Marx'ta.

«... Bugüne değin ekonomi politik, özel mülkiyetin hareketi tarafından *uluslar* için yaratıldığı kabul edilen *zenginlik*'i alıyordu kendine çıkışnoktası olarak; ve bundan da özel mülkiyete bir övgü çıkarıyordu. Proudhon ise, ekonomi politiğin safsatalar altında gizlediği karşıt noktadan yola çıkıyor: Özel mülkiyetin hareketi tarafından yaratılan yoksulluktan yola çıkıyor, ve özel mülkiyeti inkâr eden düşüncelere ulaşıyor. Özel mülkiyetin ilk eleştirisi, bu mülkiyetin çelişik özünün en elle dokunulur, en çirkin ve insanlık duyguları açısından en isyan ettirici şekli içinde belirdiği olgudan yola çıkıyor pek doğal olarak: Bu olgu yoksulluktur, sefalettir» (41) [45].

«Proletarya ve zenginlik, karşıtlardır. Bu karşıt oluş durumları içinde bir bütünlük meydana getirirler. Her ikisi de özel mülkiyet dünyasının oluşumlarıdır. Her birinin bu çelişki içinde hangi belirli yeri kapladığını bilmektir asıl sorun. Bunların bir bütünün iki yüzü olduklarını söylemek yetmez.

Özel mülkiyet olarak, zenginlik olarak özel mülkiyet, *kendi öz varoluşunu* sürdürmek zorundadır; ve bundan dolayı, kendi karşıtının, proletaryanın varoluşunu da sürdürmek zorundadır özel mülkiyet. Hoşnutluğunu kendi kendinde bulmuş olan özel mülkiyet, çelişkinin *olumlu* yanıdır.

Bunun tersine, proletarya, proletarya olarak kendi kendini yıkıp yok etmek; ve dolayısıyle, yani bu kendi kendini yıkıp yok edişle, bağlı bulunduğu ve onu proletarya yapan karşıtını da, yani özel mülkiyeti de

* Görüş açısı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

yıkıp yok etmek zorundadır. Çelişkinin *olumsuz* yanıdır proletarya; çelişkinin yüreğindeki kuşkudur, eriyen ve kendi kendini yok eden özel mülkiyettir.

Mülkiyet sahibi sınıfla proleter sınıf, aynı insan yabancılaşmasını temsil ederler. Ama birincisi, kendini kendi yerinde duymaktadır bu yabancılaşmanın içinde; bu yabancılaşmada kendisi için bir doğrulama bulmakta, bu yabancılaşmada *kendi gücünü* görmekte ve insanî bir varoluşun *görüntüsü*'ne kavuşmaktadır. İkincisi ise, kendini yok edilmiş duyar bu yabancılaşmada; bu yabancılaşmada, kendi güçsüzlüğünü ve insandışı bir varoluşun gerçekliğini görür. Hegel'in bir deyimiyle söyleyecek olursak: Alçalma içindedir, bu alçalmaya karşı *isyan* içindedir. Ve insanî *doğası*'nı hayattaki durumuna (bu doğanın apaçık, kesin, bütüncül olumsuzlaşmasını meydana getiren o duruma) karşıt kılan çelişki, onu bu isyana zorunlu olarak iter.

Öyleyse, bu çelişkinin bağrında: özel mülkiyet sahibi, koruyup sürdürücü, *tutucu* taraftır; proletarya ise, yok edici, *yıkıcı* taraf. Çelişkiyi koruyup sürdüren etki, birincisinden; çelişkiyi yok eden etki ise ikincisinden gelmektedir.

Özel mülkiyetin, ekonomik hareketi içinde, kendiliğinden kendi yok oluşuna doğru yol aldığı da doğrudur; ama kendinden bağımsız, bilinçsiz, kendi iradesine karşı gerçekleşen ve eşyanın doğasıyle koşullanan bir evrimle yapar bunu özel mülkiyet: Sadece ve sadece, proletaryayı proletarya *olarak* yaratmakla yapar; bu moral ve fizik sefaletin bilinçli sefaleti olan, bu insandışılığın bilinçli insandışılığı olan ve bu bilinç dolayısıyle kendi kendini aşarak ortadan kaldıran proletaryayı. Proletaryayı yaratmakla özel mülkiyetin kendi kendine karşı vermiş olduğu hükmü infaz etmektedir proletarya bu durumda; ücretli emeğin de başkasının zenginliğini ve kendi sefaletini yaratmakla kendi kendine karşı vermiş olduğu hükmü infaz ettiği gibi tıpkı. Proletarya zaferi kazanacak olursa, bu, proletaryanın toplumun mutlak yanı halini almış olduğu anlamına gelmez katiyen; çünkü proletarya bu zaferi ancak kendi kendini ve kendi kendisiyle birlikte kendi karşıtını da yok ederek kazanmaktadır. Zaferi kazandığı anda da proletarya, kendini içeren karşıtıyle, özel mülkiyetle birlikte ortadan kalkmış olur.

Sosyalist düşünürlerin proletaryaya bu tarihsel rolü yüklemelerinin nedeni, Eleştirici Eleştiri'nin inanır gözüktüğü gibi, proleterleri *tanrılar* olarak gözönüne almaları değildir. Tam tersi bir durum söz konusudur burada, diyebiliriz. Sonuna değin gelişmiş proletaryada, her türlü insan-

lığın, hattâ insanlık *görüntüsü*'nün soyutlaması pratik olarak tamamlanmış bulunmaktadır; bugünkü toplumun bütün hayat koşulları, en insandışı yanlarıyle, proletaryanın hayat koşullarında yoğunlaşmış bir haldedirler. Proletaryada insan, gerçekten kendi kendini yitirmiş; ama aynı zamanda da bu yitirişin teorik bilincine ermiştir. Proletaryada, bunun yanı sıra, bir şeye daha ermiştir insan: *Sefalete:* Sefaletten kaçınamamaktadır artık, mazur gösterememektedir sefaleti kendi kendine; sefalet, *zorunluk*'un pratikte dile gelişi olarak, kaçınılmaz bir şekilde kendini kabul ettirmektedir ona, ve onu, böyle bir insandışılığa karşı doğrudan doğruya isyana zorlamaktadır. İşte bunun içindir ki proletarya, kendi kendini hürleştirebilir; ve zorunlu olarak da hürleştirecektir. Ne var ki, proletarya, ancak kendi hayat koşullarını yıkarak hürleştirebilir kendi kendini. Ve proletarya, kendi hayat koşullarını, bugünkü toplumun *bütün* insandışı hayat koşullarını (proletaryanın kendi durumunda özetini bulan bu koşulları) ortadan kaldırıp yıkmaksızın yıkamaz. Proletaryanın o amansız, ama güçlendirici *emek* okulundan geçişi boşuna değildir. Şu yada bu proleterin, yada hattâ tüm proletaryanın, şu an için hangi ereği *tasarladığını* bilmek söz konusu değildir artık burada. Söz konusu olan, proletaryanın *ne olduğu*'dur; ve bu *varlığı*'na uygun olarak, tarihsel bakımdan neyi yapmak zorunda kalacağıdır. Proletaryanın ereği ve tarihsel eylemi, bugünkü kendi durumunda ve bugünkü burjuva toplumunun tüm örgütünde, elle tutulur ve önüne geçilemez bir şekilde çizilmiş bulunmaktadır. İngiliz ve Fransız proletaryasının büyük bir parçasının bu tarihsel görevinin *bilincine* çoktan ermiş olduğunu ve bu bilinci en yüksek açıkgörüşlülük derecesine ulaştırmak amacıyle durmaksızın çalıştığını, burada açıklamağa girişmek boşuna olacaktır» (42 — 45) [46 — 48].

ELEŞTİRİSEL YAN NOT NO : 3

«B. Edgar gayet iyi bilir ki, B. Bruno Bauer bütün geliştirmelerinin temeline «kendinin *sonsuz* bilinci»ni koymuş; ve bu ilkeyi, kendi incilinin yaratıcı ilkesi olarak tasarlamıştır (ve söz konusu incil, sonsuz bilinçsizliğinden dolayı, kendinin sonsuz bilinci ile dolaysız çelişki halinde gözükmektedir). Proudhon da eşitliği, tıpkı bu şekilde, kendi dolaysız çelişkisinin, özel mülkiyetin yaratıcı ilkesi olarak tasarlayıp kavrıyor. B. Edgar bir an zahmet edip Fransız *eşitliği*'ni Alman 'kendi bilinci' ile karşılaştıracak olursa hemen farkedilecektir ki birinci ilkenin *Fransız ağzıyle* söylediğini, yani politikanın ve sezgisel düşüncenin diliyle söylediğini, ikinci ülke *Alman ağzıyle*, yani soyut düşüncenin diliyle söylemektedir. Kendinin bilinci, insanın saf düşüncede kendi kendisiyle eşitliğidir.

Eşitlik, insanın praksis alanında kendi kendisi hakkında edindiği bilinçtir; yani dolayısıyle, bir insanın bir başka insan hakkında kendi eşiti olarak edindiği bilinçtir ve bir başka insana kendi eşitine davranır gibi davranışıdır. İnsan varlığının özsel birliğini, insanın jenerik bilincini ve jenerik davranışını, insanın insanla pratik özdeşliğini, yani dolayısıyle de, insanın insanla sosyal yada insanî ilişkisini dile getiren Fransız deyimidir eşitlik. Nasıl ki Almanya'da yıkıcı eleştiri, *Feuerbach*'ta *gerçek insan*'ın sezgisine geçmeden önce, her belirli şeyi ve her varolan şeyi *kendinin bilinci* ilkesiyle çözmeyi deniyor idiyse, Fransa'da yıkıcı eleştiri de aynı sonuca *eşitlik* ilkesiyle varmayı denemiştir» (48 — 49) [50].

«Felsefenin, eşyanın varolan durumunun soyut ifadesi olduğu kanısı, başlangıçta B. Edgar'ın değil, *Feuerbach*'ındır. Felsefeyi spekülatif ve mistik deney olarak ilk tanımlayan ve bunu da tanıtlayan, Feuerbach olmuştur» (49 — 50) [51].

«Dönüp dolaşıp aynı yere geliyoruz gene... Proudhon, proleterlerin çıkarı uğruna yazıyor*». Kendini beğenmiş Eleştiri'nin çıkarı uğruna, soyut ve yapma bir çıkar uğruna yazmıyor, hayır; tarihsel gerçek bir çıkar uğruna, Kitle'nin çıkarı uğruna, *Eleştiri*'nin ötesine: *bunalım*'a götüren bir çıkar uğruna yazıyor. Ve yalnız proleterlerin çıkarı uğruna yazmakla kalmıyor Proudhon; doğrudan doğruya kendisi de proleterdir, *ouvrier*'dir**. Fransız proletaryasının bilimsel bir manifestosudur kitabı Proudhon'un; ve işte bunun içindir ki, bu kitap, herhangi bir Eleştirici eleştirmenin ipe sapa gelmez edebiyat gösterisiyle oranlanmayacak çapta tarihsel bir anlam kazanmaktadır (52 — 53) [53].

«Proudhon mülksüzlüğü ve eski mal sahibi olma tarzını ortadan kaldırmak istiyor demek, şu demektir: Proudhon, insanın kendi kendini yabancılaştırmasının *ekonomik* ifadesi olan, kendi *nesnel öz*'üne oranla insanın pratikteki yabancılaşma halini ortadan kaldırmak istiyor. Ama Proudhon'un ekonomi politik eleştirisi, daha henüz ekonomi politiğin ön varsayımlarının mahpusu olmakta devam ettiğinden, nesnel dünyanın yeniden özünlenmesi de, burada, *zilyetlik*'in ekonomi politikte büründüğü biçim içinde tasarlanmış olarak kalıyor.

Gerçekten de Proudhon, Eleştirici Eleştiri'nin iddia ettiği gibi, mal sahibi oluşu mülksüzlüğe değil, *zilyetlik*'i eski mülk sahibi olma tarzına, *özel mülkiyet*'e karşıt tutuyor. Bir *«sosyal işlev»* olduğunu söylüyor zilyetliğin. Oysa bir işlevin içinde «çekici» olan, başkasını «dışarda bırakmak» değil, kendi öz güçlerimi harekete geçirip gerçekleştirmektir.

---

* Edgar'ı aktarıyor burada Marx.

** İşçi. Orijinal metinde fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Bu fikre, eksiksiz bir gelişme vermeyi başaramamış Proudhon. || Ekonomi politiğin dilinde, dolayısiyle de gene yabancılaşmanın dilinde «*eşit* zilyetlik» fikri, şunu dile getirmektedir: *İnsan için varlık* olarak, *insanın nesnel varlığı* olarak *nesne,* aynı zamanda, *insanın öbür insan için varoluşu*'dur, insanın *başkasına olan insanî bağlantısı*'dır, *insanın insana oranla sosyal davranışı*'dır. Ekonomik yabancılaşmayı, ekonomik yabancılaşmanın *çerçevesi içinde* ortadan kaldırıp yok ediyor Proudhon» || (54 — 55) [54].

|| Son derece karakteristik bir pasajdır bu; çünkü Marx'ın bütün "sistem" inin, sit venia verbo*, temel fikri olan sosyal üretim ilişkileri fikrine nasıl ulaştığını gösteriyor. ||

Ufak bir ayrıntı: Sayfa 64 [60] 'te Marx'ın, "Eleştirici eleştiri" nin, maréchal'i** "Hufschmied"*** yerine Marschall**** sözcüğüyle çevirişine beş satır ayırdığını not edelim hemen burada.

Şu sayfalar çok ilgisi çekici : **65 — 67** [60 — 64] (değer - emek teorisine yaklaşıyor burada Marx); 70 — 71 [64 — 65] (Proudhon'u, işçinin kendi ürününü satın alamayacağını söylediği için zihin karışıklığıyle suçlayan Edgar'a cevap veriyor burada Marx) ; 71 — 72 ve **72 — 73** [65 — 66] (idealist, "esîrli" (ätherisch) düş sosyalizmi ile "Kitle'nin" sosyalizmi ve komünizmi).

S. 76 [70]. (§ 1 'in son paragrafı : Gerçek gizemleri açıkladı *Feuerbach,* Szeliga tersine).

S. 77 [71]. (Son paragraf: zenginlerle yoksullar arasındakı *n a i f* ilişkinin *çağdışılığı :* "si le riche le savait!"*****).

S. **79 — 85** [73 — 77]. (Bu sayfalar baştan sona *son derece* ilginç. Özellikle § 2 'yi kapsıyor bu sayfalar. *«Spekülatif yapının gizemi»,* spekülatif felsefenin ünlü "meyve" örneğiyle — *der* Frucht — bir eleştirisi. *Doğrudan doğruya H e g e l ' e k a r ş ı da yöneliyor* bu eleştiri. Son derece ilginç bir gözlem yer alıyor burada da : Spekülatif açıklamasının içinde, doğrudan doğruya şey'in kendisi — die S a c h e selbst — kavrayan gerçek bir açıklama verdiği oluyor "sık, sık" Hegel'in).

* Terimi bağışlayınız. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Mareşal. Orijinal metinde fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Nalbant. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Mareşal. (Yazı Kurulu'nun notu.) (Söz oyunu var: Fransızcada «maréchal, mareşal; «maréchal-ferrant» da nalbant anlamına gelir. (Ç. Notu.)

***** Zengin bunu bilseydi. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

S. 92, 93 [82, 83].— Degradierung der Sinnlichkeit*'a karşı *parça parça* yapılmış gözlemler.

S. 101 [89]. (Szeliga) «*sanayiin ve ticaretin,* Hıristiyanlığın ve ahlâkınkilere, aile mutluluğunun ve burjuva refahınınkilere hiç benzemeyen bambaşka evrensel krallıklar kurduğunu... göremiyor».

S. 102 [89]. (Birinci [5.] paragrafın sonu — Çağdaş toplumda *noterler*'in rolü üzerine ısırıcı gözlemler... «Laik günah çıkarıcıdır noter. Meslekten *püriten*'dir. Oysa Shakespeare, «dürüstlüğün püriten olamayacağı» nı söylüyor bize. Aynı zamanda her işe yarayan cinsinden bir aracıdır noter; burjuva entrikalarını düzenleyen ve burjuva arkadaşlıklarını kurup yöneten adamdır».)

S. 110 [95]. Soyut spekülasyona karşı bir başka alaycılık örneği : İnsanın hayvanlar üzerinde kendini egemen kılma tarzının "yapı" sı: soyutlama olarak *"hayvan"* (*das* Tier), aslandan fino köpeğine dönüşür, vs.

S. 111 [95 — 96]. Eugène Sue[7] konusunda anlamlı bir parça : *bourgeoisie***'ye karşı ikiyüzlü davranıp, yosma işçi kızını moral açıdan yüceltiyor Sue; yosmanın evlilik konusundaki tavrını, *étudiant*** yada *ouvrier*** ile kurduğu "safça" ilişkiyi örtbas etme yoluna gidiyor. «Oysa asıl bu yanıyle, bu ilişki dolayısıyle» (söz konusu yosma kız) «o ikiyüzlü, elinden cömertlik gelmez, bencil, tüm burjuva dünyasını, yani resmî dünyayı kendinde taşıyan burjuva hanımı ile yanyana konduğunda gerçekten insanî bir karşıtlık meydana getirmektedir».

S. 117 [102]. XVI. yüzyılın "Kitle" si ile XIX. yüzyılın "Kitle" si, biribirinden "von vorn herein"*** farklı idi.

S. 118 — 121 [102 — 104]. Şu parça (VI. bölümde : «Mutlak Eleştirici Eleştiri, yada, Bay Bruno tarafından kişileştirilen Eleştirici Eleştiri». 1) Mutlak eleştirinin ilk kampanyası. a) «*Zihin*» ve «*Kitle*», *son derece* önemli: Tarihin, Kitle'nin işin içinde oluşundan dolayı, Kitle'ye güvenildiğinden ve oysa Kitle'nin daima "yüzeysel" bir *"ide"* anlayışıyle yetindiğinden dolayı başarısızlığa uğradığını ileri süren görüşün eleştirisi.

«Mutlak Eleştiri'nin «yüzeysel» diye niteleyerek mahkûm ettiği şey, adıyle sanıyle geçmiş tarihtir; yani eylemleri ve fikirleri, daima, «Kitleler»'in eylemleri ve fikirleri olmuş olan tarih. *Kitle*

* Duyarlığın gerilemesi, alçalması. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Burjuvazi, Öğrenci, İşçi. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Tamamiyle, hepten. (Yazı Kurulu'nun notu.)

açısından tarihi reddediyor bu Eleştiri, ve o tarihin yerine *eleştirisel* tarihi koymak istiyor (bk.: İngiltere'de gündemdeki sorunlar[8] konusunda, B. Jules Faucher)» (119) [103].

NB «*İde*», «*çıkar*» dan ayrı düştüğü ölçüde, acı bir şekilde başarısızlığa uğramıştır daima. Öte yandan şu nokta da kolayca anlaşılabilir: Kitle'nin her türden «*çıkar*» ı tarihte kendini kabul ettirirken, daha dünya sahnesinde belirir belirmez, «*ide*» de yada «*tasarım*» da, gerçek sınırlarını kat kat aşar ve sözcüğün tam anlamında *insanın çıkarı* ile bir ve aynı şey haline gelir. ***Bu yanılsama, Fourier***'nin her tarihsel dönemin *ton* 'u diye adlandırdığı şeyi meydana getirmektedir (119) [130] — örneğin Fransız Devrimi (119 — 120) [103 — 104] ve şu ünlü cümle (*120* 'nin sonu) [104] iyice aydınlığa kavuşturuyor bunu :

NB «Öyleyse tarihsel eylemin derinliğiyle birlikte Kitle'nin enginliği de artacaktır; ve tarihsel eylem, Kitle'nin eyleminden başka bir şey değildir». Bauer'de Geist* ile Kitle arasındaki ayrılığın nerelere uzandığını, Marx'ın saldırısına uğrayan şu deyiş, apaçık bir şekilde ortaya koyuyor: «Zihin'in gerçek düşmanını, başka bir yerde değil, Kitle'de aramak gerekiyor» (121) [104].

Marx şu cevabı veriyor buna: İlerlemenin düşmanları, Kitle'nin bile isteye alçaltılışının ürünleridir. Kendine özgü bir hayatla donatılmış (verselbständigten) ürünlerdir bunlar; ama düşünceli değil, maddesel, dıştan bir tarzda varolan ürünlerdir. 1789 Loustalot Günlüğü'nde[9], şu epigraf yer almaktaydı :

Les grands ne sous paraissent grands
Que parce que nous sommes à genou*.
Levons - nous!**

Ama ayağa kalkmak için, diyor Marx, (122) [105] bunu düşüncede, ide'de yapmak yeterli değildir.

«*Mutlak Eleştiri,* hiç değilse şunu öğrenmiş bulunmakta Hegel'in «*Fenomenoloji*» sinden[10] : *Nesnel gerçek* zincirleri, *benim dışımda* varolan zincirlere, yani tüm *dış* ve somut mücadeleleri basit fikir mücadelelerine dönüştürme *sanatı*'nı» (122) [105].

---

* Zihin, tin. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Biz dizüstüyüz diye büyükler
Bize büyük gözükürler.
Kalkalım ayağa, dikilelim!

Ve haklı olarak alay ediyor Marx, amansız bir şekilde : Diyor ki, bu yolla, örneğin, Eleştirici Eleştiri ile sansür arasında önceden kurulu bir uyum bulunduğunu; ve Sansür kurulu başkanının bir polis zorbası (Polizeischerge) değil, tam tersine, bir incelik ve ölçülülük anıtı olduğunu da ispatlayabiliriz.

"Geist" ına çılgınca âşık olan mutlak Eleştiri, bu «Zihin» in şarlatanca (windigen) iddialarında lâfazanlık, gönüllü aldanış ve gevşeklik (Kernlosigkeit) olup olmadığını incelemez bile.

«Aynı şeyi *«ilerleme»* için de söyleyebiliriz. *«İlerleme»*'nin tüm iddialarına rağmen, sürekli şekilde *gerilmeler* çıkmaktadır ortaya, yada *olduğumuz yerde dönmekteyizdir. «İlerleme»* kategorisini tamamıyle boş ve soyut bir kategori saymak yerine mutlak Eleştiri, tam tersine, *«ilerleme»* yi mutlak diye kabul etmekte; ve gerilemeyi de, ilerlemeye *«kişisel bir hasım»* varsaydığı *Kitle*'yi öne sürerek açıklamak akıllılığını göstermektedir» (123 — 124) [106].

«Bütün komünist ve sosyalist düşünürler, şu çifte saptamadan yola çıkmışlardır: Bir yanda, en elverişli durumlarda gerçekleştirilen büyük işler bile parlak sonuç vermeyip tarihin alışılmışlıkları arasında yitip gider gözükmektedir. Öte yanda ise, *Zihnin bütün ilerlemeleri,* bugüne değin hep *insanlığın Kitlesine karşı* ilerlemeler olmuş; ama gene de bu Kitle, *gittikçe daha az insandışı* bir durumda bulagelmiştir kendini. Dolayısıyle de bu düşünürler (özellikle *Fourier*), *«ilerleme»*'nin soyut, yetersiz bir *formül* olduğunu ileri sürmüş; uygar dünyanın temel bir kusurla damgalı bulunduğunu varsaymış (özellikle *Owen*); ve işte bunun içindir ki, bugünkü toplumun *gerçek* temellerini amansız, keskin bir *eleştiri*'den geçirmişlerdir. Bu komünist eleştiriye pratik alanda ossaat denk düşen bir şey vardı: Tarihsel gelişimin o ana değin kendisine karşı gerçekleştiği *büyük kitle*'nin hareketi. Bu hareketin taşıdığı *insanca* soyluluk hakkında bir fikir edinebilmek için, Fransız ve İngiliz işçilerinin çalışma özen ve azmini, öğrenme susuzluğunu, manevi enerjisini ve yorulmak bilmez gelişme içgüdüsünü tanımış olmak gerekir» (124 — 125) [106].

«Akılsızlığı, ruh gevşekliğini, hafifliği, kendinden memnunluk ve yeterlik duygusunu kaynaklarına değin kovalayıp ortadan yok etmek yerine *manevi açıdan* mahkûm etmek ve bunların Zihnin ve ilerlemenin karşıtı olduklarını *keşfetmiş* olmak : İşte bu bayların komünist düşünürler karşısındaki köklü üstünlüğü de burada imiş!» (125) [107].

«Bununla birlikte, bu «Zihin - Kitle» bağıntısı, geliştirmeler sırasında tamamıyle ortaya çıkacak olan *gizli* bir anlam daha barındırıyor için-

de. Biz burada buna sadece telmihte bulunacağız. B. Bruno tarafından *keşfedilen* bu bağıntı, *Hegelci tarih anlayışının eleştirisel ve karikatürsel tümlenişi*'nden başka bir şey değildir aslında. Hegelci tarih anlayışı da *Zihin-madde* yada *Tanrı-dünya* çelişkisi şeklindeki *Germen-Hıristiyan* doğmasının spekülatif ifadesinden başka bir şey değildir. Bu çelişki ise, tarih çerçevesi içindeki insan dünyasında, şu şekilde dile gelmektedir: *Aktif* Zihin olarak bu işle görevli kılınmış bazı seçkin *bireyler*, insanlığın geri kalan kısmına, yani *Zihin'siz Kitle*'ye, yani *madde*'ye karşıçıkarlar» (126) [107].

Hegel'in Geschichtsauffassung* 'unun, dayanağı madde olan soyut ve mutlak zihni varsaydığını not ediyor Marx. Hegel'in öğretisine paralel olarak Fransa'da da *doktrinciler*[11] 'in öğretisi gelişmekteydi (126) [108]. Bunlar, kitleyi dışta bırakıp tek başlarına (allein) hüküm sürmek amacıyla, halkın egemenliğine karşıt olarak aklın egemenliğini savunmaktaydılar.

«Bir çifte yetersizlikle kendini suçlu kılmakta» Hegel (127) [108] : 1°) Felsefeyi, mutlak Zihin'in varoluşu diye kabul ediyor; ama bu Zihin için felsefî bireyi vermekten kaçınıyor; 2°) mutlak Zihin'i ancak görüntüde (nur zum Schein), sadece post festum**, yalnızca bilinçte, tarihin yarıtıcı yapıyor.

Bruno kaldırıyor bu yetersizliği; *Eleştiri*'yi, mutlak Zihin ve... fiilen tarihin yaratıcısı ilân ediyor.

«Bir yanda, tarihin *maddesel* unsuru olan, ruhsuz, tarihsiz, pasif unsuru olan Kitle var; öbür yanda ise, her türlü *tarihsel* eylemin başladığı aktif unsur olan *Zihin, Eleştiri*, B. Bruno ve hempaları. Toplumu dönüştürme edimi, böylece, Eleştirici Eleştiri'nin *beyinsel aktivitesi*'ne indirgenmiş oluyor» (128) [108—109].

"Mutlak Eleştiri tarafından Kitle'ye karşı açılan kampanyalar" ın ilk örneği olarak, Bruno Bauer'in *Judenfrage**** konusundaki tavrını gösteriyor Marx. Bu konuda da, *"Deutsch-französische Jahrbücher*****"de yayınlamış olduğu Bauer'i çürütme çalışmasına atıf yapıyor[12].

«Mutlak Eleştirinin bellibaşlı ödevlerinden biri de, tüm güncel sorunları *doğru ve kesin konumları* içine yerleştirmeğe dayanmaktadır. Nitekim, *gerçek* sorunlara cevap vermez bu Eleştiri; onların yerine, *tamamıyle farklı* sorunlar koyar... Nitekim «Yahudi sorunu» nu da böylece

* Tarih görüşü. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Vuruştan sonra, iş olup bittikten sonra. (Yazı Kurulu'nun notu).
*** Yahudi sorunu. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Fransız - Alman Yıllıkları. (Yazı Kurulu'nun notu.)

bozmuş; ve bu sorunda asıl söz konusu olan *siyasal kurtuluş*'u incelemek yerine, Yahudi dininin bir eleştirisi ve Germen - Hıristiyan Devleti'nin bir betimlemesiyle yetinmiştir.

Mutlak Eleştiri'nin bütün buluşları gibi bu metod da, *spekülatif* bir kurnazlığın tekrarıdır. *Spekülatif* felsefe, özellikle de *Hegel*'in felsefesi cevap verebilmek için bütün sorunları sağduyunun şekli içinden çıkarıp spekülatif aklın şekli içine sokmak ve gerçek sorunu *spekülatif* soruna çevirmek zorundaydı. Sormak üzere *olduğum* soruyu *benim* ağzımda bozup değiştirdikten ve, tıpkı din dersinde yapıldığı gibi, benim ağzıma *kendi* sorusunu yerleştirdikten sonra, elbette bütün sorularıma hazır birer cevaba sahip hale girmiş oluyordu bu spekülatif felsefe» (134 — 135) [112 — 113].

Engels tarafından yazılmış olan 2 a paragrafında (... «Eleştiri» ve «Feuerbach». Felsefenin lânetlenişi»..., s. 138 — 142 [115 — 117], Feuerbach'a hararetli övgüler buluyoruz. "Eleştiri" felsefesine, insanî ilişkilerin gerçek zenginliği, "tarihin muazzam muhtevası", "insanın anlamı", vs. karşıt tutularak yapılan saldırılar konusunda, "sistemin gizeminin açığa çıkarıldığı" nı bile söylemekten çekinmeyerek şöyle yazıyor Engels :

«Peki ama kim açığa çıkardı «sistem» in gizemini? *Feuerbach.* Kavramların diyalektiğini, bu yalnız filozoflar tarafından bilinen tanrılar savaşını kim kaldırdı ortadan? *Feuerbach.* «Kendinin sonsuz bilinci» de dahil, o eski kargaşalığın yerine, *«insanın anlamı»*nı değilse bile — insanın insan olmaktan başka bir anlamı olurmuş gibi! — *«insan»* ı koyan kim? *Feuerbach,* ve yalnız *Feuerbach.* Daha fazlasını da yaptı bu düşünür. *«Eleştiri»* nin şimdi kafanıza fırlattığı şu hep aynı kategorileri, «insanî ilişkilerin zenginliği, tarihin muazzam muhtevası, tarihin mücadelesi, Kitle'nin Zihin'e karşı mücadelesi», vs. gibi kategorileri çoktan yok etti.

İnsan, her türlü insanî etkinliğin ve bütün insanî konumların özü ve temeli olarak kabul edildikten sonra, ancak *«Eleştiri», yeni kategoriler* icat etmeğe ve, işte şu anda yaptığı gibi, *insan*'ı bir kategori halinde ve bir dizi kategorinin ilkesi halinde yeniden şekillendirmeğe, yani böylece, tüm sığınaklarından kovulmuş *teolojik* insandışılığa kalan son kaçamağı da denemeğe, evet, ancak *«Eleştiri»* yönelebilirdi. *Hiç bir şey* yapmaz *tarih,* «muazzam zenginliğe sahip *değildir»,* savaş falan da *«vermez»!* Tam tersine: Bütün bunları yapan, bütün bunlara sahip olan ve bütün bu savaşları veren, *insan*'dır, gerçek ve canlı insan. *Kendi* ereklerini gerçekleştirme yolunda — kendisinin ayrı bir kişiliği varmış gibi —

insanı bir araç olarak kullanan «*tarih*» değildir, emin olunuz; aslında tarih, kendi ereklerini gerçekleştirme yolunda yürüyen insanın *etkinliğidir ancak.* Eğer *mutlak* Eleştiri, bütün bu modası geçmiş hikâyeleri, *Feuerbach*'ın dâhice ispatlamalarından sonra da, yeni bir şekil içinde önümüze sürmek cüretini gösterecekse gene»... vs., — sadece bu bile, eleştrisel bönlüğü değerlendirmemize yeter, vs. (139 — 140) [115 — 116].

Daha sonra, Zihin'in «madde»'ye (kitle'yi «*madde*» diye adlandırıyor Eleştiri) karşıtlığı konusunda şöyle yazıyor Engels :

«Bütün bunlardan sonra da, mutlak Eleştiri'nin *en gerçek ve kesin anlamında Germen - Hıristiyan* olmadığını ileri sürebilecek adam var mıdır. O eski tinselcilik - maddecilik çelişkisinin yolaçtığı tüm savaşlar taraflar tükeninceye değin verildikten ve *Feuerbach* bu çelişkiyi artık bir daha sözü edilmeyecek biçimde aştıktan sonra bile «*Eleştiri*», bu çelişkiyi yeni baştan ve en mide bulandırıcı bir şekil içinde, temel doğması haline getiriyor ve «*Germen - Hıristiyan Zihni*» ne sunuyor zaferi» (141) [117].

Bauer'in: «Bugün Yahudiler teoride ileri oldukları ölçüde kurtulmuş durumdadırlar; hür olmak istedikleri ölçüde hürdürler[13]», cümlesi konusunda şöyle yazıyor Marx :

«Bu cümle, *Kitle'ye dayalı* profan komünizmi ve sosyalizmi *mutlak* sosyalizmden ayıran eleştiri uçurumunun derinliğini hemen ölçmemizi sağlıyor. Profan sosyalizmin ilk tezi, *sadece teoride* kurtuluşu, düşsel diye reddeder; ve *gerçek* hürriyetin gerçekleşebilmesi için, idealist «*irade*» den gayrı, son derece somut ve maddesel koşulların varlığını şart koşar. Belirli maddesel ve pratik altüst oluşları zorunlu sayan, bunları hiç değilse «*teori*» ile uğraşabilme yolunda zorunlu sayan «*Kitle*», görüldüğü gibi, kutsal Eleştiri'nin yanında ne denli küçük ve ne denli basit kalıyor!» (142) [118].

Gerisi (143 — 167. sayfalar) [118 — 134], "Gazette littéraire" in alabildiğine titiz ve biraz da usanç verici bir eleştirisi, "zehir gibi" ve satırı satırına bir yorumu oluyor. İlginç hiç bir yanı yok.

§ ((b) Yahudi sorunu no. II (142 — 185) [117 — 171]) 'ın sonu. **167 — 185** [134 — 171]. sayfalar, Bauer'in "Deutsch-französische Jahrbücher" de eleştirilen kitabı "Judenfrage" yi savunmasına Marx tarafından verilen ilginç bir cevabı içeriyor. Cevabında, sürekli olarak *"Deutsch-französische Jahrbücher"*e atıflarda bulunan Marx, *tüm* dünya görüşünün temel ikelerini açıklamakta ve belirgin şekilde ortaya koymakta.

"Güncel dinsel sorunlar, çağımızda artık sosyal bir anlam taşıyor" — bu zaten söylenmişti. "Deutsch-französische Jahrbücher" de. Jüdaizm

(Yahudilik, yada, Yahudicilik)'in bugünün burjuva toplumu içindeki *gerçek* yeri" 'de belirtilmişti aynı yazıda. "B. Bauer, Yahudi dininin gizemli yanını *gerçek Yahudiler*'le açıklayacak yerde, *gerçek* Yahudileri *Yahudi dini*'yle açıklıyor" (167 — 168) [134].

"Gerçek, lâik Jüdaizmin, ve dolayısıyle doğrudan doğruya dinsel Jüdaizmin de, bugünkü burjuva hayatı tarafından sürekli olarak yaratıldığını ve en yüksek bütünleme noktasına da *parasal sistem*'de ulaştığını" aklından bile geçirmemekte B. Bauer.

"Deutsch - französische Jahrbücher" de, Jüdaizmin gelişmesini «ticaret ve sanayi pratiğinde» aramak gerektiğini; ve pratik Jüdaizmin, «doğrudan doğruya Hıristiyan dünyasının bütünlenmiş pratiği»'nden başka bir şey olmadığı gösterilmişti (169) [135].

«İspat edilmişti ki, Yahudi özünü ortadan yok etme işi, aslında, doruk noktasına *parasal sistem*'de ulaşan *burjuva toplumunun Jüdaizmi*'ni, bu çağdaş pratiğin insandışılığını ortadan yok etme işinden başka bir şey değildir.» (169) [135].

Hürriyeti isterken, siyasal hürriyetle hiç bir şekilde çelişmeye girmeyen şeyi istemiş oluyor Yahudi (172) [137]; burada söz konusu olan, *siyasal* hürriyettir.

«İnsanın, dinli olmayan *yurttaş* ve dinli *özel kişi* olarak *ayrışıma uğraması*'nın, siyasal kurtuluşla nasıl katiyen çelişki halinde bulunmadığı, B. Bauer'e gösterilmişti.»

Ve hemen bunun ardından :

«Kendisine gene gösterilmişti ki, eğer Devlet, sivil toplum çerçevesi içinde dini kendi terketmek suretiyle, *Devlet dini*'nden kurtularak dinden kurtulmuş oluyorsa, birey de *siyasal bakımdan* dinden, bir kamu sorununa karşı davranır gibi dine karşı davranarak değil, dini *kendi özel işi* gibi göz önüne alarak kurtulur. Ve en son olarak gösterildi ki, *Fransız Devrimi*'nin *din*'e karşı takındığı terörcü tavır, bu görüşü çürütmek şöyle dursun, tam tersine haklı çıkarmaktadır» (172) [137].

Allgemeine Menschenrechte* 'yi istiyor Yahudiler.

«Oysa, "Deutsch - französische Jahrbücher" de B. Bauer'e açıklandı ki, bu «hür insan karakteri» ve bu karakterin «tanınıp kabul edilmesi», aslında, *bencil burjuva birey*'in ve bu bireyin sosyal durumunun muhtevasını, *bugünkü* burjuva hayatın muhtevasını oluşturan tinsel ve maddesel öğelerin *gemsiz* hareketinin tanınıp kabul edilmesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyle de, *insan hakları*, insanı dinden kurtarmaz, *din hürriyeti*' ni sağlar insan'a; insanı mülkiyetten kurtarmaz, *mülkiyet hürriyeti*'ni sağlar insana; insanı, hayatını azçok dürüst bir şekilde kazan-

* Evrensel insan hakları. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ma zorunluğundan kurtarmaz, tam tersine, *girişim* (teşebbüs) *hüriyeti*'-ni verir insana.

İspatlandı ki *insan haklarının modern Devlet tarafından tanınması, köleciliğin antik Devlet tarafından tanınması*'ndan başka bir şey değildir. Antik Devletin *doğal temel*'i, kölecilikti; *modern Devlet*'in doğal temeli ise, burjuva toplumudur, burjuva toplumunun *insanı*'dır. Yani: öbür insanlara, kendi özel çıkar ve doğal zorunluk bağlarından başka hiç bir bağla bağlı bulunmayan ve çıkara dönük emeğin *köleliği* altında, kendi *bencil* ihtiyacıyla öbür insanların *bencil* ihtiyacının *köleliği* altında yaşadığının *bilincinde olmayan*, bağımsız insandır. Doğal temeli işte bu olan modern Devlet, *evrensel insan hakları bildirisi*[14] ile bu temeli, işte bu karakteri ile tanımış oluyordu» (175) [138 — 139].

Yahudi, «işte bu burjuva toplumu» mutlak şekilde Yahudi özünü taşıdığı ve kendisi de bundan dolayı bu toplumun zorunlu bir üyesi olduğu içindir ki, bu "hür insan niteliğini"' nin kendisine tanınmasını istemeğe bir kat daha hak kazanmaktadır.

"İnsan hakları" nın doğuştan gelmeyip tarihsel bir kökeni bulunduğunu gayet iyi biliyordu Hegel (176) [139].

Anayasacılık akımı (constitutionnalisme)'nın çelişkilerini belirtmekle birlikte, genelleştirmiyor bunları "Eleştiri" (fasst nicht den allgemeinen Widerspruch des Constitutionalismus)* (177 — 178) [140]. Bunu yapmış olsaydı, anayasacı monarşiden *temsilî demokratik Devlet*'e, modern eksiksiz Devlet'e geçerdi (178) [140].

Loncaların, lonca yönetim kurullarının, v.s., imtiyazlarının ortadan kaldırılışıyle, sınaî faaliyet ortadan kaldırılmaz; tam tersine, daha da güçlü gelişmeye koyulur. Toprak mülkiyeti de, toprak imtiyazlarının lağvedilmesiyle ortadan kalkmaz; «tam tersine, (bu mülkiyetin) evrensel hareketi, ancak bu imtiyazların kaldırılışıyle, özgür parselleştirme ve parselleri özgürce devredebilme ile başlamaktadır» (180) [141 — 142].

Ticaret, ticarî imtiyazların kaldırılmasiyle ortadan kalkmaz; asıl o andan itibaren gerçekten hür ticaret haline gelir. Tıpkı bunun gibi din de, «ancak *imtiyazlı* dinin bulunmadığı yerdedir ki *pratik* evrenselliği içinde serpilip yaygınlaşacaktır (A.B.D.'ni düşününüz)».

... «*Burjuva toplumunun köleliği, görünüşte*, en büyük *hürriyet*'i meydana getirmektedir»... (181) [142].

Dinin *siyasal* varoluşunun çözülüşüne (Auflösung) (182) [143] (Devlet dininin lağvedilişi), *mülkiyet*'in *siyasal* varlığının çözülüşüne (seçim

* Anayasacılığın genel çelişkisini kavramıyor. (Yazı Kurulu'nun notu.)

için nüfus sayımının lağvedilişi), vs., denk düşen, bu çözülüşü karşılayan, «hayatlarının patlama haline dönüşümüdür. O andan itibaren bunlar, kendi öz yasalarına sâkinlik içinde uyar ve kendi varoluşlarının enginliğini sürdürürler».

Anarşi, imtiyazlardan kurtulmuş olan burjuva toplumunun kuralıdır (182 — 183) [143].

C) FRANSIZ DEVRİMİ'NE KARŞI ELEŞTİRİ SAVAŞI

Bauer'den aktarıyor Marx: «Fransız Devrimi'nin tohumlarını attığı fikirler, bu devrimin şiddet yoluyla ortadan kaldırmak istediği hal ve durumun ötesinde bir sonuç yaratmamışlar, bu *hal ve durum*'un ötesine götürmemişlerdir.»

«Dünyanın eski bir durumunun ötesine götürmez hiç bir zaman *fikirler,* eski durumun fikirlerinin ötesine götürebilirler ancak. Genellik açısından konuşacak olursak, *hiç bir şeyi iyi sonuca ulaştıramaz* fikirler. Fikirleri iyi sonuca ulaştırabilmek için, pratik bir kuvveti harekete geçirecek olan insanlar gereklidir» (186) [145].

Komünizmin fikirlerini doğurdu Fransız Devrimi (Babeuf), tutarlı biçimde işlenmiş olan bu fikirler, yeni bir Weltzustands* fikrini içermekteydi.

Devletin değişik bencil atomlar arasındaki kopmaz bağlılığı sağlamakla görevli olduğunu yazan Bauer'e, burjuva toplumunun üyelerinin katiyen birer atom olmayıp sadece kendilerini öyle gördükleri cevabını veriyor Marx (188 — 189) [146] ; çünkü, diyor, atomlar gibi kendi kendilerine yeterli değildir onlar, başka insanlara bağlıdırlar, ihtiyaçları her an bu bağımlılık içinde tutmaktadır onları.

«Burjuva toplumunun üyelerini birleşmiş halde tutan *doğal zorunluk*'tur, ne denli yabancılaşmış gözükürlerse gözüksünler *insanın temel özellikleri*'dir, *çıkar*'dır; demek ki, bu toplumun *gerçek* bağını meydana getiren, *siyasal* hayat değil, *sivil* hayattır... Günümüzde yalnız *siyasal kör inanç*'tır ki sivil hayatın bağlaşıklığını Devletin marifeti sanır; oysa tam tersine Devletin bağlaşıklığı sivil hayat sayesinde korunup sürdürülebilmektedir» (189) [147].

Robespierre, Sait - Just ve yandaşları, Eski Çağ'ın köleciliğe dayalı gerçekçi demokrasili toplumunu, burjuva toplumuna dayalı tinselci demokrasili modern temsilî Devletle karıştırdıkları için yenik düştüler. İdam edilmesinden önce Saint-Just, *İnsan Hakları* tablosunu (Tabelle -

* Dünya Devleti. (Yazı Kurulu'nun notu.)

asılı afiş?) parmağıyle göstererek: "C'est pourtant moi qui ai fait cela"* diye haykırıyordu. «Ama işte o tablonun ilân ettiği de, Eski Çağ toplumunun insanı olamıyacak bir insanın hakkıydı; nasıl ki o insanın içinde yaşadığı *ekonomik* ve *sınaî* koşullar, *Eski Çağ*'ın koşulları değil idiyse"» (192) [149].

18-Brumaire[15] günü Napolyon'un avı, devrimci hareket değil, liberal burjuvazi olmuştur. Robespierre'in devrilmesinden sonra, Directoire döneminde, burjuva toplumunun prozaik gerçekleşmesi başlar: Ticaret işletmelerinin Sturm und Drang'ı, yeni burjuva hayatının başdöndürücülüğü (Taumel); «feodal yapısı Devletin çekici tarafından parçalanmış bulunan ve sahip olmanın ilk ateşliliği içinde bir çok yeni toprak sahibinin uygarlığın her çeşidiyle içiçe geçtiği Fransız *toprak mülkiyeti*'nin *gerçek* ilerlemesi; özgürleşen sanayiin ilk hareketleri, — işte, yeni doğan bu burjuva toplumunun gösterdiği canlılık işaretlerinden bir kaç tanesi» (192 — 193) [149].

BÖLÜM VI. MUTLAK ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ YADA B. BRUNO'DA KİŞİLEŞEN ELEŞTİRİSEL ELEŞTİRİ

... 3) MUTLAK ELEŞTİRİ'NİN ÜÇÜNCÜ KAMPANYASI ...

D) FRANSIZ MADDECİLİĞİNE KARŞI ELEŞTİRİ'NİN SAVAŞI

(195 — 211) [151 — 160]

|| Bu parça (VI. bölümün 3. kesiminin § d 'si) kitabın en değerli parçalarından biri. Satırı satırına bir eleştiri yok burada, baştan sona olumlu bir açıklama var. *Fransız maddeciliğinin tarihinin kısa bir özeti* bu. Aslında bütün parçayı aktarmam gerekirdi; işte bunun içindir ki çarçabuk bir özetini yapmakla yetiniyorum. ||

XVIII. yüzyılın Fransız ışıklar felsefesi ile Fransız maddeciliği, varolan siyasal kurumlara karşı bir mücadele olmakla kalmamışlardır sadece; aynı zamanda XVII. yüzyıl *metafiziği*'ne, özellikle de *Descartes, Malebranche, Spinoza* ve *Leibniz* metafiziğine karşı açık bir mücadele olmuşlardır. «Felsefe, metafiziğe karşıt konuldu; tıpkı Feuerbach'ın, Hegel'e karşı ilk kez kesinlikle tavır aldığı gün, felsefenin amansız açık görüşlülüğünü spekülasyonun sarhoşluğuna karşıt koyuşu gibi» (196) [151].

* Bunu yapan bendim oysa. (Yazı Kurulu'nun notu.)

XVIII. yüzyıl maddeciliği tarafından alaşağı edilen XVII. yüzyıl metafiziği, Alman felsefesinde ve özellikle XIX. yüzyılın spekülatif Alman felsefesinde parlak ve özlü (gehaltvolle) bir yeniden kuruluş (restorasyon) olanağı bulmuştur. Hegel bu metafiziği, dâhice, tüm metafiziğe ve Alman idealizmine ulaştırıp birleştirdi ve ein metaphysisches Universalreich* kurdu. Sonra yeniden «spekülatif metafiziğe ve her türden metafiziğe saldırı başladı. Bu metafizik, doğrudan doğruya spekülasyonun çabasıyle bütünlenen ve hümanizmle düşümdeş olan maddecilik tarafından artık bir daha doğrulamamak üzere devrilecektir. Ve teori alanında Feuerbach, hümanizmle düşümdeş olan maddeciliği temsil ediyor idiyse, Fransız ve İngiliz sosyalizmiyle komünizmi de aynı şeyi pratik alanında temsil etmişlerdir» (196 — 197) [151 — 152].

Fransız maddeciliğinin iki eğilimi vardır : 1° Kökenini Descartes'tan alan maddecilik; 2° Kökenini Locke'tan alan maddecilik. Bu ikinci eğilim, mündet direkt in den Socialismus** (197) [152].

Birinci eğilim, mekanikçi maddecilik, Fransız doğa bilimi olacaktır.

Fiziğinde *Descartes,* maddenin biricik cevher olduğunu söyler. Mekanikçi Fransız maddeciliği Descartes'ın fiziğini alıp matefiziğini atmaktadır.

«Hekim *Leroy* ile başlar bu okul, hekim *Cabanis* ile doruğuna ulaşır; okulun merkezi de, *La Mettrie*'dir.»

Leroy, ruhun *vücudun bir kipi*'nden başka bir şey olmadığını ve fikirlerin de mekanik hareketlerden başka bir şey olmadıklarını söyleyerek, hayvanın mekanik yapısının insan için de geçerli olduğunu ileri sürdüğünde Descartes yaşıyordu henüz (198) [152]. Hattâ Descartes'ın bu konudaki gerçek kanısını gizlediğini sanıyordu *Leroy.* Ve Leroy'yı protesto etti Descartes.

XVIII. yüzyılın sonunda *Cabanis,* "Repports du physique et du moral de l'homme"*** adlı kitabında, *Dekartçı maddecilik*'e son şeklini vermiştir.

XVII. yüzyıl metafiziği, daha başlangıcından beri, maddeciliği bulmuştur karşısında. Descartes — *Gassendi,* Epikurosçu maddeciliğin yeniden kurucusu; İngiltere'de — *Hobbes.*

Voltaire (199) [153] işaret ediyordu ki, XVIII. yüzyıl Fransızlarının Cizvitler tartışması ve öbür sorunlar karşısında ilgisiz kalışlarına yolaçan, felsefeden çok, *Law*'ın parasal spekülasyonları olmuştur. Maddeciliğe götüren teorik hareketin nedeni, o dönem Fransız hayatının pratik Gestaltungudur. Maddeci bir pratiğe maddeci teoriler denk düşmekteydi.

* Evrensel bir metafizik imparatorluğu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Doğrudan doğruya sosyalizme ulaşır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** İnsanın fiziği ile maneviyatı arasındaki bağlantılar. Orijinal metinde Fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)

XVII. yüzyıl metafiziği (Descartes, Leipniz), olumlu (positiv) bir muhteva ile içiçe bulanmış bir haldeydi daha henüz. Matematik, fizik, vs. alanlarında buluşlar yapıyordu ardarda. XVIII. yüzyılda olumlu bilimler kendisinden kopunca, bu metafizik de war fad geworden*.

Helvétius ve Condillac, Malebranche'ın öldüğü yıl doğmuşlardı (199 — 200) [153].

XVII. yüzyıl metafiziğini, şüphecilik silâhıyle teorik açıdan yıkan, *Pierre Bayle* olmuştur. Özellikle Spinoza'yı ve Leibniz'i çürüttü bu düşünür. Toplumu dinsiz ilân etti. Bir Fransız yazarının deyişiyle, "XVII. yüzyıl anlamında metafizikçilerin sonuncusu ve XVIII. yüzyıl anlamında filozofların ilki" P. Bayle'dir (200 — 201) [154].

Ama bu olumsuz çürütmenin yanında olumlu bir antimetafizik sistem gerekiyordu. Onu da *Locke* verdi.

Maddecilik, Büyük Britanya'nın çocuğudur. Çok daha önceleri, İngiliz skolastiği *Duns Scot* değil miydi «*maddenin düşünüp düşünemeyeceği*» ni kendi kendine soran. Adcılık (nominalizm) akımına bağlıydı Scot, adcıydı. Adcılık, genel bir açıdan, maddeciliğin ilk anlatımını meydana getirmektedir[17].

İngiliz maddeciliğinin gerçek atası, *Bacon*'dır. («Maddenin doğuştan özellikleri arasında hareket, en birincisi ve en önemlisidir; sadece mekanik ve matematik hareket olarak değil, ama aynı zamanda ve daha çok, maddenin içgüdüsü, dirimsel ruhu, yayılma gücü, çektiği acı (Qual) olarak») (202) [155].

«Kurucusu *Bacon*'da maddecilik, naif tarzda, çokyanlı bir gelişmenin tohumuna sahiptir henüz. Madde, şiirli duyumsallığının parlaklığı içinde, bütünsel insana gülümsemektedir.»

Hobbes'ta maddecilik, *tekyanlı,* menschenfeindlich, mechanisch** hale girer. Bacon'ı sistemleştirmiştir Hobbes, ama ilkesini daha bir kesinlikle kuramaksızın (begründet) : Bilgilerin ve idelerin kökeni, duyulur dünya (Sinnenwelt)'dadır. —s. 203 [156].

Hobbes Bacon maddeciliğinin *tanrıcı* önyargılarını nasıl yıktı ise, Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley, vs., de tıpkı öylece, Locke duyumculuğunun[18] son teolojik setlerini yıktılar.

Condillac, Locke duyumculuğunu XVII. yüzyıl metafiziğine karşı yöneltti. Descartes, Spinoza, Leibniz ve Malebranche sistemlerine bir reddiye yayınlamıştır bu düşünür[19].

İngilizlerin maddeciliğini "uygarlaştırmıştır" (205) [156] Fransızlar.

* Yavanlaşmıştı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** İnsandan kaçan, mekanik. (Yazı Kurulu'nun notu.)

(Gene Locke'tan hareket eden) Helvétius'le maddecilik, özellikle Fransız karakterine bürünmektedir.

La Mettrie — Dekartçı maddecilikle İngiliz maddeciliğinin birliği.

Robinet, metafizikle halâ en fazla bağı kalmış olan düşünürdür.

«*Dekartçı* maddecilik nasıl *gerçek anlamındaki doğa bilimi*'ne ulaştı ise, Fransız maddeciliğinin öbür eğilimi de doğrudan doğruya *sosyalizm*'e ve *komünizm*'e açılmaktadır.» (206) [157].

Sosyalizmi maddeciliğin öncüllerinden tümdengetirmek kadar kolay bir şey yoktur (duyulur dünyanın yeni baştan düzene konması — özel çıkarla kamu çıkarını bağlamak — suçun karşıtoplumcu Geburtsstätten*'ini ortadan kaldırmak, vs.).

Fourier doğrudan doğruya Fransız maddecilerinin öğretisinden hareket etmektedir. *Baböfçüler*[20] kabasaba, az gelişmiş maddecilerdi. Bentham, Helvétius'ün ahlâkı üzerine kurmaktadır sistemini; *Owen* da, İngiliz komünizmini kurmak için Bentham'ın sisteminden yola çıkmaktadır. *Cabet*, komünist fikirleri İngiltere'den Fransa'ya getirmiştir (komünizmin temsilcilerinin populärste wenn auch flachste**'sidir bu düşünür) (208) [158]. Maddecilik öğretisini *gerçek hümanizm* olarak geliştirmiş olan *Dézamy, Gay*, vs., "daha bilimsel" dirler.

209 - 211. sayfalarda [159 — 160] Marx, XVIII. yüzyıl *maddeciliği* ile XIX. yüzyıl *İngiliz ve Fransız komünizmi*'ni birleştiren bağları ispatlamak için, gözlemler halinde (küçük boy basım harfleriyle iki sayfa) *Helvétius, d'Holbach, Bentham'dan parçalar* aktarıyor.

Hemen sonraki §§'lerden, şu parçayı not etmek yerinde olur:

«*Strauss* ile *Bauer* arasındaki, *cevher*'e ve *kendi bilinci*'ne ilişkin mücadele, *Hegelci* spekülasyonlar *çerçevesi içinde* yer alan bir mücadeledir. *Üç* öğe vardır Hegel'de : *Spinozasal cevher, Fihtesel kendi bilinci* ve bu ikisinin *Hegelsel birliği* olan ve zorunlu şekilde çelişkili olan *mutlak zihin*. Birinci öğe, *doğa*'dır; metafizik kılığa bürünmüş olarak, insanla *ayrılışı* içinde doğa. İkinci öğe, *zihin*'dir; metafizik kılığa bürünmüş olarak, doğayla *ayrılışı* içinde zihin. Üçüncü öğe, metafizik kılığa bürünmüş olarak, öbür ikisinin *birliği*'dir; *gerçek insan*'dır ve gerçek *insan türü*'dür» (220) [166 — 167], ve Feuerbach'ın yargısını içeren bir sonraki paragraf :

* Yuvalar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** En yüzeysel kalanı olduğu halde en popüler olanı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«*Strauss* ve Bauer, her ikisi de teoloji alanından çıkmaksızın, ilki *Spinozacı*, ikincisi ise *Fihteci görüş açılarından, Hegel'i* mantıksal olarak geliştirmişlerdir. Her ikisi de Hegel'i, Hegel'de bu iki öğeden biri öbürü tarafından bozuk hale sokulduğu ölçülde, *eleştirmişlerdir*; buna karşılık her biri de, bu öğelerin her birini *tekyanlı* bütünlenişine, yani tutarlı sonuna ulaştırmıştır. — Dolayısiyle, eleştirilerinde her ikisi de Hegel'i *aşmakta*, ama aynı zamanda her ikisi de Hegel'in spekülasyonunun *içinde* kaldıklarından, Hegel'in sisteminin ancak *birer* yanını temsil etmektedirler. *Feuerbach*, metafizik *mutlak* zihni «*doğanın temeli üzerine oturtulmuş gerçek insan*» da çözerek, *Hegel'i Hegelci açıdan* bütünlemiş ve eleştirmiş olan ilk düşünürdür. Gene ilk olarak Feuerbach, *dinin eleştirisi*'ni tamamlamış; aynı zamanda da *Hegelci spekülasyonun* ve dolayısıyle de *her türden metafiziğin eleştirisi*'nin ana ilkelerini büyük bir ustalıkla koymuştur.» (220 — 221) [167].

Bauer'in "kendinin bilinci teorisi" yle, idealizminden dolayı alay ediyor Marx (mutlak idealizmin safsataları — (222) [168]), Hegel'in bir kötü yorumu olduğunu gösteriyor bu teorinin, "*Fenomenoloji*"den ve *Feuerbach*'ın eleştirici gözlemlerinden aktarmalar yapıyor ("Philosophie der Zukunft"[21], s. 35 : Teoloji, "ilk günah tarafından kirletilmiş doğa" yı nasıl olumsuzluyorsa, felsefe de "duyulur maddesel" i olumsuzlamaktadır — negiert).

Daha sonraki bölüm de (VII), gene alabildiğine titiz ve biraz da usanç verici bir eleştiriyle başlıyor [1) 228 — 235. [173 — 177] sayfalar]. § *2 a* 'da ilgi çekici bir parça var.

"Kitlenin bir temsilcisi"nin "Gazette littéraire" tarafından yayınlanan bir mektubunu örnek veriyor Marx : Gerçekliğin, doğa biliminin, sanayiin incelenmesini isteyen bu mektup (236) [178], bu isteğinden dolayı "Eleştiri" nin hakaretine uğramıştır :

Kitle'nin bu temsilcisine karşı : «Ya (!) tarihsel gerçekliğin bilgisinin şimdiden tamamlandığını hayal ediyor musunuz?» diye haykırıyor "eleştiriciler". «Ya da (!) gerçekte bilinen bir tek tarih dönemi biliyor musunuz?».

Şöyle cevap veriyor Marx : «Ya, insanın doğaya karşı teorik ve pratik davranışını, yani doğa bilimi ile sanayii, tarihsel hareketin *dışında* bıraktığı sürece tarihsel gerçekliğin bilgisinde bir *ilk adımı* olsun atmış olduğunu mu sanmaktadır Eleştiri? Ya da, herhangi bir dönemini bu dönemin örnegin sanayiini, doğrudan doğruya hayatın dolayımsız üretim tarzını incelemeden önce gerçekten bilebileceğini mi hayal etmektedir? Eleştirici Eleştiri, tinselci ve teolojik eleştiri, tarihteki büyük siyasal, edebî

ve teolojik olguları bilir ancak — hiç değilse bunları bildiğini sanır. Tıpkı düşünceyi duyulardan, ruhu vücuttan, kendi kendini dünyadan ayırdığı gibi, tarihi de doğa biliminden ve sanayiden ayırmaktadır. Ve Eleştiri'nin gözünde tarihin doğduğu yer, şu yeryüzünde olagelen kaskabaca *madesel* üretim değil, gökyüzünde dolanan karanlık bulutlardır» (238) [180]. Nota bene

Bu Kitle temsilcisini, *massenhafter Materialist** olarak nitelemekle Eleştiri (239) [180].

«Fransızlarda ve İngilizlerde eleştiri, bizimki gibi soyut, göklerde yüzen, insanlığın dışında bir kişilik değil, toplumun emekçi üyeleri olan ve insanca acı çeken, duyan, düşünen, eyleyen bireylerin *gerçek insanî etkinliği*'dir. İşte bunun içindir ki, onların eleştirisi, pratiktir aynı zamanda; ve komünizmleri de, içinde somut pratik tedbirler önerdikleri, içinde düşünmekle yetinmeyip bir kat daha eyledikleri bir sosyalizmdir. Varolan toplumun gerçek canlı eleştirisidir eleştirileri; «çöküş»'ün nedenlerinin kabul edilmesidir» (244) [184].

|| Aktarılan parçaların dışında bütün VII. bölüm (228 — 257) [173 — 193], "Gazette littéraire" de yayınlanmış her türden budalalıklar, vs. hakkında en akla hayale sığmaz alay ve parodilerle ve en önemsiz çelişkileri bile didik didik edişlerle dolu. ||

VIII. bölümde (258 — 333) [195 — 244], "bir kasabın eleştirisel biçimde köpek haline gelişi" üzerine ve hemen ardından da *Eugène Sue*'nün Fleuer de Marie** [22]'si (romanın başlığı olsa gerek bu, yada bir romanın kahramanlarından birinin adı olsa gerek) üzerine bir §'imiz var; Marx'ın "radikal" ama konudışı kısa notları yer alıyor aynı bölümde. Ama bu arada sayfa (285) × [213 — 214]'teki Hegel'in ceza teorisi üzerine haşiyeleri ve sayfa 296'daki *Eugène Sue*'nün hücre sistemini (Cellularsystem) savunuşuna karşıçıkışları not etmek gerekiyor.

((*Besbelli ki*, Eugéne Sue tarafından yayılan ve "Gazette littéraire" de *apaçık* bir şekilde savunulan yüzeysel sosyalizme karşıçıkıyor burada Marx.))

Marx, erdemsizliği cezalandıran hükümetin erdemi ödüllendirmesi gerektiğini hayal eden *Sue* ile alay ediyor örneğin. (S. 300 — 301 [224]'de, justice criminelle*** ile justice vertueuse***'ü karşılaştıran bir tablo bile var!).

---

* *Kitle maddecisi.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Marie'nin çiçeği. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Suça dayanan adalet ile erdeme dayanan adalet. (Yazı Kurulu'nun notu.)

305 — 306. [226 — 227] sayfalar : Hegel'in "Fenomenoloji"si üzerine eleştirici haşiyeler.

307 [228] "Fenomenoloji" sinde Hegel bazan — öğretisine ters düşmesine rağmen — *insanî* ilişkilerin *gerçek* bir karakteristiğini veriyor.

309 [229] : Zenginlerin *Spiel** niyetine iyilikseverlikleri (309 — 310) [229].

312 — 313 [230 — 231] : Fourier'nin, kadın cinsinin alçalışı ve alçaltılışı konusunda, ||"Eleştiri" nin ve Eugène Sue'nün kahramanı Rodolphe'un ılımlı istekler'ine kontra?|| son derece tanıtlayıcı düşüncelerinden alıntılar.

× «Hegele göre suçlu, çekilen cezada, kendi hakkındaki hükmü kendisi vermiş olmaktadır. *Gans,* daha da geliştirdi bu teoriyi. Hegel'de bu teori, Kant tarafından *biricik hukukî* ceza teorisi diye açıklanan o eski *jus talionis*** in *spekülatif alanda güzelleştirilmişi'*dir. Kendi kendini yargılayan suçlu, saf bir *«ide»* dir Hegel'de; *yürürlükteki ampirik cezalar'*ın salt spekülatif bir yorumudur. İşte bunun içindir ki, işin özel koşulları konusunda varacağı yargıyı Devletin uygarlık derecesine bağlamaktadır Hegel; bir başka deyişle, olduğu gibi süredurmağa bırakmaktadır cezayı. Ve işte bu noktada, eleştirici papağanına oranla daha eleştirici gözükmektedir. Suçluyu aynı zamanda *insan olarak* da kabul eden bir *ceza* teorisi ancak *soyutlama* planında hayalgücüyle yapabilir bu işi : Şundan dolayı ki *ceza* ve *baskı, insan* davranışıyle çelişki halinde olan şeylerdir. Pratikte bu, olanakdışı kalırdı zaten : Her tekil durumda, cezayı suçlunun bireyselliğine uygun kılmak «saygın ve onurlu» resmî kişilere düşeceği için, soyut yasanın yerini öznel karakuşîliğin alması gerekecekti çünkü. Platon, yasanın yalnız bir tek görüş açısına yerleşmesi ve bireyselliği *hesaba katmaması* gerektiğini anlamış bulunuyordu. *İnsanî* koşullar içinde ise, tam tersine, ceza, suçu işleyenin kendi hakkındaki yargısı olabilir *gerçekte* ancak. Kendisine başkası tarafından uygulanan bir *dış şiddet'*in, onun kendi kendine uyguladığı bir şiddet olduğuna inandırmağa kalkışmazlar suçluyu. *Öbür* insanlar, daha çok, suçlunun kendi kendisi için hükmettiği cezadan onu kurtaracak doğal kurtarıcılar olacaklardır. Bir başka deyişle, bağıntı tersine dönmüş olacaktır» (285 — 286) [213 — 214].

«Bauer'in bu (305) [226] cesareti göstermesinin gizli nedeni (yukarıda *Anekdota*'lardan[23] bir aktarma yer almaktaydı) Hegel'in *Fenome-*

---

* Oyun. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Kısas hukuku. (Yazı Kurulu'nun notu.)

noloji'sidir. Hegel *insan*'ın yerine 'kendi bilinci'ni koyduğu andan itibaren *en çeşitli* insanî gerçeklik bile, ancak *kendi bilinci'nin belirlenimlenmiş* bir biçimi, bir *belirlenim*'i olarak gözükecektir artık. Oysa 'kendi bilinci' nin basit bir belirlenimi, bir «*saf kategori*» den, bir saf «ide» den başka bir şey değildir; ve ben «saf» düşüncede yok edebilirim bu ideyi, ve gene saf düşünce ile aşabilirim. Hegel'in *Fenomenoloji*'sinde, insanî kendi bilinci' nin çeşitli yabancılaşmış biçimlerinin *maddesel, duyulur, nesnel* temelleri *ayakta bırakılmıştır;* ve bütün bu yıkıcı yapıt, *nesnel dünya*'yı, duyulur gerçekliğin dünyasını bir «düşünce nesnesi» haline soktuğu ve dolayısıyle de böylece *esirleşen* hasmı «*saf düşüncenin esiri*»'nde eritebileceğini sandığı için, varolan *en tutucu felsefe*'ye ulaşmıştır | Sic ! |. İşte bunun içindir ki *Fenomenoloji*'nin mantıksal vargısı, her türlü insanî gerçekliğin yerine «*mutlak bilme*» yi koymaktır: *Bilme,* çünkü 'kendi bilinci' nin biricik varoluş kipi bilme'dir ve çünkü kendi bilinci', insanın biricik varoluş kipi olarak kabul edilmektedir — bu bilme *mutlak*'tır, çünkü kendi bilinci' kendinden başka hiç bir şeyi bilmez ve herhangi bir nesnel dünya tarafından engellenmemektedir artık. Kendi bilinci' ni *insanın,* gerçek olan ve dolayısıyle de kendisi tarafından koşullanmış gerçek nesnel bir dünyada yaşayan insanın *kendi bilinci'* yapmak yerine, insanı, '*kendi bilinci' nin insanı* yapıyor Hegel. *Baş aşağı* getiriyor dünyayı, ve dolayısıyle de kendi *kafa*'sının içinde tüm sınırları yıkabiliyor; bu işlem, yıkılan sınırları *duyulur kötü dünya* için, *gerçek* insan için sürmekte bırakıyor doğal olarak. Ayrıca Hegel, *evrensel kendi bilincinin sınır taşları*'nı aşan herşeyi, yani her türlü duyulur doğayı, gerçekliği, insanların ve dünyalarının bireyselliğini, zorunlu şekilde sınır olarak göz önüne alıyor»... (306) [226 — 227].

«Sonuç olarak, Hegel'in *Fenomenoloji*'sinin kökendeki spekülatif bozukluğuna rağmen bir çok noktada insanî ilişkilerin gerçek bir karakteristiğinin öğelerini vermesine karşılık, B. Bruno ve şürekâsı, hiç şüphe yok ki, boş bir karikatürden başka bir şey verememektedirler»... (307) [227 — 228].

«Böylece Rodolphe, hiç farkına varmaksızın, çok zaman önce açıklanmış bir gizemi ilân etmiş oluyordu: İnsan sefaleti, o sınırsız ahlâk çürüyüşü, sadakayı kabule zorlandığında, para ve kültür aristokrasisi tarafından *Oyun* ve eğlence olarak kullanılmaya da zorlanmış olmaktadır; söz konusu aristokrasinin öz saygısını doyurmağa, gurur kaşıntısını dindirmeğe yaramak zorundadır.

Almanya'daki sayısız hayır kurumu, Fransa'daki sayısız hayır derneği, İngiltere'deki sayısız yardım kurumu, yoksullar yararına düzenle-

nen konserler, balolar, gösteriler, şölenler, hattâ kazazedeler için toplanılan paralar, hep aynı anlamı taşır» (309 — 310) [229].

Ve Eugène Sue'den şu parçayı aktarmakta Marx :

«Ah madam! Bu zavallı Polonyalılar yararına dansetmek yeterli değil ki... Gelin şu insan sevgisini sonuna dek götürelim... Şimdi de *yoksullar yararına gidip yemek yiyelim!*» (310) [229].

312 — 313. [232] sayfalarda *F o u r i e r*'den aktarmalar yer alıyor (zina, kibarlık, baştan çıkarılan kadınların çocuklarını öldürmesi, kısır döngü... «Kadının kurtuluş derecesi, genel kurtuluş derecesinin doğal ölçüsüdür»... (312) [231]. Her basit erdemsizliği, bileşik, çift yönlü, ikiyüzlü erdemsizliğe dönüştürür uygarlık) ve Marx ekliyor:

«Rodolphe'un fikirleri karşısında, gerek Fourier'nin *evlilik* hakkında bize vermiş olduğu usta işi karakteristiğe ve gerekse Fransız komünizminin maddeci fonksiyonunun yazılarına başvurulmasını istemek boşunadır» (313) [231].

313. [232] u. ff.* sayfalarda *Eugène Sue*'nün ve *Rodolphe*'un (Sue'nün romanının kahramanı şüphesiz?) *ekonomi politik* tasarılarına, zenginlerle yoksulların birleşmeleri ve emeğin örgütlenmesi (Devletin görevi), vs. tasarılarına karşı — örneğin gene *Armenbank* [7] — b) «Yoksullar Bankası», 314—318. [232—234]] = işsizlere faizsiz borç verme. Tasarının *r a k a m l a r* 'ını alıyor Marx ve bu rakamların sefalete oranla gülünç şekilde küçük kaldıklarını ispatlıyor. Ve fikir bakımından Armenbank'ın, Sparkassen'den** hiç bir şekilde iyi olamayacağını... yani bankanın die Einrichtung***'unun «işçinin bütün yıl geçimini sağlayabilmesi için ücretin bir başka biçimde *dağıtılması*'nın yeterli olduğu aldanışına» (316 — 317) [234] berucht*** olduğunu da ispatlıyor.

318 — 320. [234 — 236] sayfalardaki § c'de yer alan «*Bouqueval model işletmesi*», "Eleştiri" tarafından çok övülmüş olan tasarıyı, Rodolphe'un tasvir ettiği bir model çiftlik tasarısını çürütmekte : Marx, ütopik olduğunu söylüyor bu tasarının; çünkü, diyor, günde Fransız başına çeyrek okka et düşmekte, yıllık kazanç 93 frankı aşmamakta v.s., tasarıya göre, normalden *iki kat fazla* çalışmak gerekmektedir, vs., vs. ((İşe yaramaz.))

320 [236] : «Rodolphe'un bütün kurtarışlarını ve bütün mucizevî tedavilerini sayesinde gerçekleştirdiği sihirli araç, tatlı sözleri değil *çil altınları*'dır. Ahlâkçılar işte böyledir, diyor Fourier. Kahramanlarını taklit edebilmek için milyoner olmak gerekir.

* Ve devamı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Tasarruf sandıkları. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Düzen... dayalı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ahlâk, "impuissance mise en action*" 'dur. Erdemsizliklere saldırdığı vakit mutlaka yenik düşer. Ve Rodolphe, hiç değilse *insan liyakati*'nin bilincine dayanan özerk ahlâkın görüş açısına bile yükselmemekte. Önerdiği ahlâk, tem tersine, insan zaafının bilincine dayalı kalıyor. *Teolojik ahlâk*'ın temsilcisidir Rodolphe» (320 — 321) [236].

... «*Gerçeklik*'te bütün farklar, nasıl, gittikçe biraz daha *yoksul* ile *zengin* arasındaki farkın içinde birbirlerine karışmakta iseler, *fikir*'de de *bütün* aristokratik ayrımlar *iyi* ile *kötü* arasındaki karşıtlığın içinde erimektedirler. Bu ayrım, aristokratın, önyargılarına verdiği en son biçimdir» (323 — 324) [238].

... «Ruhunun her bir kımıldanışı, Rodolphe için, sonsuz bir önem taşır. Nitekim işte bunun için durmaksızın ruhunun kımıltılarını tartar ve gözler...» (Örnekler). «Bu büyük senyör, «*Genç İngiltere*» nin üyelerine benziyor biraz: Onlar da dünyayı reformdan geçirmek istemekte, soylu eylemlere girişmekte ve aynı türden histeri nöbetlerine tutulmaktadırlar»... (326) [239 — 240].

10 saat bill'ini[24] geçerliğe koymuş olan insanlıksever İngiliz torie'lerini göz önüne almış galiba burada Marx?

* Eyleme konulmuş güçsüzlük. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

FR. UBERWEG. *FELSEFE TARİHİ ÖĞELERİ*

(MAX HEINZE TARAFINDAN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞTİR)
3 CİLT. 1876 — 1880. LEIPZIG[25]

[Biraz tuhaf bir kitap bu : § § ler alabildiğine kısa, teorilerin muhtevası üzerine *birkaç söz* söylenmiş sadece; buna karşılık, küçük basım harfleriyle, 3/4'ü yapıt adları ve başlıklarıyle dolu, bitmez tükenmez açıklamalar var. | Üstelik de eski : Bibliografya, 60 — 70 yıllarına kadar uzanıyor ancak. | Unleserliches* bir şey! Bir özel adlar ve kitaplar tarihi!]

1903'te yazılmıştır.
İlk kez 1930 yılında
Lenin Derlemesi XII, s. 347'
de yayınlanmıştır.

Elyazmasına tıpatıp
uygundur.

* Okunmaz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

FR. PAULSEN. *FELSEFEYE GİRİŞ*

1899[26]

Girişin sorunu açıkça ortaya koyma tarzı, son derece karakteristiktir: Modern felsefenin sorunu, "dinsel dünya görüşünü doğanın bilimsel açıklamasıyle uzlaştırmaktır" (s. IV)*. Sic! Ve tüm ayrıntılarda geliştiriliyor bu fikir : Mücadele, denilmekte, iki cephede birdendir — maddeciliğe karşı ve (hem Katolik, hem Protestan) Cizvitçiliğe ("Jésuitisme") karşı. Tabii burada maddecilik, rein mechanisch, physikalisch u.s.w.** olarak anlaşılmakta (verilmekte?).

Modern felsefenin Kant'a dayandığını ve bir "idealist bircilik" meydana getirdiğini de açıkça söylüyor yazar.

10. sayfaya kadar... «bilme ile iman arasında barış»...

Ve s. 11 : «Bu barışı kurmak», «işte *Kant* felsefesinin ekseni... Her ikisine de kendi hakkını vermek : Hume'un şüpheciliğine karşı, bilgi'ye; maddecilik'te dogmatik olumsuzluğa karşı, iman'a — işte kendi çalışmasının ürünü» (12).

«Bir tek şey bulandırabilir, umutla» (bu *barış*'ın umuduyle) «dolu olan bu perspektifi; o da... dinin mutlak düşmanı ve şimdi geniş halk yığınları arasında yayılmakta olan radikalizmdir... Görüldüğü gibi, dinsizlik şimdi sosyal - demokrasinin dogması halindedir» (bir vakitler de burjuvazinin dogması halindeydi), (s. 14 — 15). «Tersine döndürülmüş bir dinselliktir bu. Ve tıpkı eskisi gibi bu yeni olumsuz doğmatizm de, eleştiri ve şüphe ruhunu dogmalarıyle zincire vurması bakımından, bilimin düşmanıdır.» (*Antipfaffen**** başlığını hatırlatıyor; ve Hıristiyanlığın zenginlere karşı her türlü taraflılığa yabancı olduğunu ve Avrupa'nın içine yuvarlanmakta olduğu kavgadan sonra da var olmağa devam edeceğini ileri sürüyor.)

---

* F. Paulsen. *Einleitung in ide Philosophie.* Berlin, 1899. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Salt mekanik, fizik, vs. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** *Papazlara karşı.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

Maddeciliği eleştirirken ve *(idealist* anlamda yorumladığı) Allbeseelung* teorisini savunurken, Paulsen hiç farkına varmıyor ki 1) eleştirdiği şey maddecilik değil, *bazı* maddecilerin *bazı* kanıtlarıdır; 2) ve çağdaş psikolojiyi idealist anlamda yorumlamakla, kendi kendisiyle *çelişkiye düşmektedir*.

× Bk. s. 126 «Kuvvet... belirli bir etkinliğe doğru bir yönsemeden başka bir şey değildir; ve dolayısiyle de, genel özüyle, bilinçsiz irade ile düşümdeşir.»

(Ergo - Seelenvorgänge und Kraft**, yazara başlangıçta gözüktüğü kadar unüberbrückbar*** değildirler katiyen, s. 90 u. ff.****.

S. 112 — 116 : Weltall*****, niçin Weltgeistes ******'in taşıyıcısı olamaz? Çünkü insan ve beyni, yazarın da doğrudan doğruya kabul ettiği gibi, zihnin *üstün* gelişmesidirler.

NB Paulsen maddecileri eleştirdiğinden, zihnin *üstün* biçimlerini maddeye karşıt tutuyor. İdealizmi savunduğunda ve çağdaş psikolojiyi idealistçe yorumladığında, zihnin aşağı biçimlerini Kräfte******* 'ye yaklaştırıyor. Felsefesinin can evinden vurulabileceği nokta da işte burası.)

Bk. özellikle, Paulsen'in *madde*'nin *ölü* bir şey olduğu fikrine karşı çıktığı 106 — 107. sayfalar.

× Kontra, s. 86 : «en ufak bir düşünce izini bile içermez hareket».. Gedanke ist Bewegung******** fikrinden, biraz fazla kolay bir şekilde sıyrılıyor gibi görünmekte yazar. Kanıtları, şu *basit* «kamu sağduyusu» na indirgenebilir rahatça : «Saçmadır bu», «düşünce bir hareket değil bir düşüncedir» (s. 87). Bu anlayışa göre, ısı da belki bir hareket değil sadece ısıdır örneğin??

Tepeden tırnağa budalaca şeyler yazarın ileri sürdüğü kanıtlar : Fizyoloji bilgini, düşüncelerden söz etmeğe devam edecektir hep, diyor, bu düşüncelere benzer hareketlerden söz etmeyecektir artık. Isı için de öyledir: Hiç kimse *hiç bir zaman* ısıdan söz etmezlik edemeyecektir.

---

* Herşeyin bir ruh olduğunu kabul eden. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Demek ki tinsel olaylar ve kuvvet. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Birleştirilmesi olanakdışı. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Ve devamı. (Yazı Kurulu'nun notu.)
***** Evren. (Yazı Kurulu'nun notu.)
****** Dünyanın zihni. (Yazı Kurulu'nun notu.)
******* Kuvvetler. (Yazı Kurulu'nun notu.)
******** Düşünce harekettir. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Âşıksa bu fizyoloji bilgini, «yöndeş damar devindiren sinir sürecinden hanımına» sözetmeyecektir... «Böyle bir şey, apaçık bir saçmalık olurdu» (86 — 87). Elbette! Ama B. Paulsen'in saçmalığı bu! Bir ısı eksikliği duyacak olursak, ısının bir çeşit hareket olduğu üzerine değil, kömür bulma çareleri üzerine konuşmağa başlarız.

Düşüncenin Bewegung olduğu tezini, sinnlos* olarak değerlendiriyor Paulsen. Kendisine gelince, ikiciliğe karşı kendisi ve aynı zamanda da "eşdeğer" den söz ediyor (140 ve 143) — "psişik'ın (yada Begleiterscheinung**) fizik eşdeğeri". Yazarı Büchner'e karşı tiksinti dolu bir öfkeye sürükleyen begriffliche Konfusion ***'un ta kendisi değil mi yani bu?

Kendi paralelizm anlayışının "lokal" değil de "ideal" olduğunu söylerken (s. 146), ikici karakterini daha açıkça ortaya koymuş oluyor Paulsen. Bir açıklama değil bu, bir teori de değil, basit bir söz kurnazlığı.

1908'te yazılmıştır.
İlk kez 1930 yılında Lenin
Derlemesi XII'de yayınlanmıştır.

Elyazmasına tıpatıp
uygundur.

---

* Saçma. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Eşleyen olay. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Kavram kargaşalığı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ERNST HAECKEL'İN *HAYATIN MUCİZELERİ* VE *EVRENİN MUAMMALARI* BAŞLIKLI KİTAPLARININ KONTRANDÜSÜ ÜZERİNE NOT

Frankfurter Zeitung. 1904
no. 348 (15 Aralık),
1. sabah baskısı

Biyoloji konusundaki yeni kitaplar üzerine kronik[27].

Ernst Haeckel: "Lebenswunder" (Gemeinverständliche Studien über biologische Philosophie). Stuttgart (Alfred Kröner)*.

(Haeckel'e göre, «zihin, beyin kabuğunun fizyolojik bir fonksiyonudur». Kitabının 378. sayfası. Kontrandunün yazarı, pek tabii ki, *karşı* bu düşünceye.)

Gene aynı yazardan, ((daha önce yayınlanan)) (temel anlamda, Evren'in muamması diye bir şey olmadığını ispatlamağa yöneldiği) *"Welträtsel"***.

1904 sonunda yazılmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur.

* Ernst Haeckel. *Hayatın mucizeleri* (Biyoloji felsefesi üzerine halk için denemeler). Stuttgart (Alfred Kröner). (Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Evrenin muammaları.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

SORBONNE KİTAPLIĞINDAKİ DOĞA BİLİMLERİ VE FELSEFE KİTAPLARI ÜZERİNE NOTLAR[28]

Sorbonne. Yeni kitaplar : C. 819 (7)*

Richard *Lucas*. Bibliographie des radioactiven Stoffe. Hamburg und Leipzig. 1908. 8°.

(A. 47.191)

Mach. Grundriss der Physik (bearbeitet von Harbordt und Fischer). Leipzig. 1905 — 8. 2 volumes. 8°.

(A. 46.979) S. Φ . φ 587.

Max Planck. Das Prinzip der Erhaltung der Energie. Leipzig. 1908. (2 Auflage). 12°.

(A. 47.232). S. φ. φ. 63.

Eduard Riecke. Handbuch der Physik. 4 Auflage. Leipzig. 1908. 2 volumes. 8°.

(A. 47. 338). S. Φ. φ. 301[a].

Fénelon Salignac. Questions de Physique générale et d'Astronomie. Toulouse. 1908. 4°.

(D. 55. 745) C. 818 (2).

J. J. Thomson. Die Korpuskulartheorie der Materie. Braunschweig. 1908. 8°.

S. D. e. 101 25).

Sobonne kitaplığında :

I. "Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie". *P*. 53 (8°) (A. 16. 404).

II. "Archiv für Philosophie". 2-te Abteilung. *P*. 48. (A. 17.027).

"Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie". 1909. Heft I. Raoul Richter'in, şu kitap üzerine (değerlendirici, hattâ övücü) Kontrandusü :

* Kitaplığın sıra numaralarını aktarıyor buraya Lenin. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ludwig Stein. Philosophische Strömungen der Gegenwart. Stuttgart. 1908 (Enke). XVI + 452 Seiten. (12 Mark.)

Seiten 1 - 293 - felsefe akımları
294 - 445 - felsefe problemleri.

On felsefe akımı: [29]

1) yeni—idealizm (iradeci metafizik)
2) yeni pozitivizm (pragmacılık) W. James.
3) "yeni—Naturphilosophie hareketi" (Ostwald ve enerjetik'in maddecilik üzerindeki "zaferi")
4) "yeni — romantizm" (H. St. Chamberlain, vs.)
5) yeni—vitalizm
6) evrimcilik (Spencer)
7) bireycilik (Nietzsche)
8) geisteswissenschaftliche Bewegung* (Dilthey)
9) philosophiegeschichtliche**
10) yeni—gerçekçilik (Eduard von Hartman!!!)

Yeni kitaplar :

Max Schinz. Die Wahrheit der Religion nach den neuesten Vertretern der Religionphilosophie. Zürich. 1908. 8° (307 sayfa, 6.50 Mark).

Kr. Guenther. Vom Urtier zum Menschen. (Ein Bilderatlas). Stuttgart. 1909 (7 — 19 fasikül ≶ 1 Mark).

A. Pelazza. R. Avenarius e l'empiriocriticismo. 1908 ? 9 ? Torino (Bocca). 130 Seiten.

Spaventa. La filosofia italiana nelle sue relazioni con la filosofia europea. 1908 ? 9 ? Bari (Laterza).

Yeni kitaplar (1909) :

L. Boltzmann. Wiener wissenschaftliche Abhandlungen. Leipzig. (Barth).

---

* İnsan bilimlerinin hareketi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Tarihsel - felsefî. (Yazı Kurulu'nun notu.)

H. Strache. Die Einheit der Materie, des Weltäthers und der Naturkräfte. Wien (Deuticke).

S. 48

"Archiv für Philosophie", *2 Abteilung* = "Archiv für *systematische* Philosophie". 1908. Heft 4 : *ikinci* yazı, Vitalis Norström'ün (Seiten 447 — 496) ((ilginç; hemen tamamıyle Mach üzerine)).

birinci nerede ??
not gecikmeli mi yoksa ??

1909 yılının ilk yarısında yazılmıştır
İlk olarak 1933 yılıda Lenin Derlemesi XXV'te yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

FEUERBACH'IN
DİNİN ÖZÜ ÜZERİNE DERSLER
YAPITININ ÖZETİ[30]

En erken 1909 yılında
yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında
Lenin Derlemesi XII'de
yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

L. *FEUERBACH*. YAPITLAR C. 8, 1851 «DİNİN ÖZÜ ÜZERİNE *DERSLER*»[31]

8° R. 807

Önsöz'ün tarihi, 1.I.51. «Bitişi utanç verici ve sonuçsuz olan»* 48 devrimine niye katılmadığını açıklıyor burada Feuerbach (VII). 48 devrimi, Orts - und Zeitsinn**'den yoksundu ; des Herrn***'den bekliyorlardı *fikir* özgürlüğünü *anayasacılar,* cumhuriyetçilerse (VII — VIII) kendi *irade*'lerinden («cumhuriyetin hemen doğmasını sağlamak için, bunu *istemek* yetiyordu»)... (VIII).

48 devrimini anlamamış Feuerbach

«Devrim yeniden patlar ve ben de bu devrime aktif şekilde katılırsam, işte o vakit zafere ulaşacağından ve gerek monarşinin gerekse hiyerarşinin sonlarının geldiğinden emin olabilirsiniz» (VII).

1. ders (1 — 11)

S. 2 «Siyasal ve felsefî idealizmden bıktık usandık artık; şimdi siyasal maddeci olmak istiyoruz biz.»

Sic !!

3 — 4 — Niçin köye çekilmiş Feuerbach : «Tanrı'ya inanan insanlar» dan kopuş, s. 4 (Z. 7 v. u.****) (bk. s. 3 in f.*****) — "doğa" ile yaşamak (5). tüm "überspanntes" koşulları ablegen******.

kahrolsun "überspanntes"!

7 — 11 Yapıtlarının bir özetini veriyor Feuerbach (7 — 9) : "Modern felsefenin tarihi" (9 — 11 "Spinoza", "Leibniz")[32].

---

* L. Feuerbach. *Sämmtliche Werke,* Bd. 8. Leipzig, 1851. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Yer ve zaman anlamı, duyusu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Hükümdar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Aşağıdan 7. satır (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Sona (Yazı Kurulu'nun notu.)

****** Zırva... reddedip atmak (Yazı Kurulu'nun notu.)

2. *ders* (12 — 20)

12—14 "Bayle"

Feuerbach'ta "duyarlık"

15. *Sinnlichkeit**, «maddesel ile tinselin düşünülmüş ve kurulmuş birliği değil, gerçekten varolan hakikî birliği» dir bence: «Öyleyse tıpkı gerçeklik kadar bendedir bu birlik».

Sadece Magen** değildir sinnlich olan, Kopf*** da vardır (15). (16 — 20 : Feuerbach, ölümsüzlük üzerine yapıt, açıklama[33]).

3. *ders* (21 — 30).

"Hıristiyanlığın özü"[34] adlı yapıtıma, bana göre *insan*'ın hiç bir şeye bağımlı olmadığı öne sürülerek karşıçıkıldı; «insanı tanrılaştırdığım söylenerek, bu sözümona tanrılaştırmaya karşıçıkıldı» (24). «Ama insanın önkoşul olarak sahip bulunduğu varlık... sizin Tanrı'nız *değildir; doğanın ta kendisidir*» (25).

«Doğa'nın bilinçten yoksun varlığı, ebedî, kökensiz, ilk varlıktır benim için; ama sıra bakımından değil, zaman içinde ilk varlıktır, manevî bakımdan değil, fizik bakımdan ilk varlık»... (27).

Bir olumlamayı da içinde barındırmaktadır benim olumsuzlamam... «Benim öğretimin mantıksal sonucu, hiç şüphe yok ki, Tanrı'nın olmadığıdır» (29), ama Tanrı'nın özünün bilgisinden çıkar bu sonuç (= doğanın özünün, insanın özünün dilegelişi, anlatımı).

4. ders.

«Bağımlılık duygusu, dinin temelidir» (31) ("Furcht"**** 33 4—5—6).

bk. Marx ve Engels[35]

«Spekülatif diye anılan filozoflar... o filozoflardır ki görüşlerini eşyaya değil eşyayı görüşlerine uyarlamaktadırlar» (31).

(5. ders)

* *Duyarlık*. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Mide. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Kafa. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Korku. (Yazı Kurulu'nun notu.)

— Korkuyu, Tanrı'ya inanışı asıl doğuran, *ölüm*'dür (41).

«İnsanı doğadan kopartıp alan idealizmden tiksiniyorum; doğaya bağımlı olmaktan utanç duymuyorum» (44).

«"Hıristiyanlığın özü" nde, teolojik anlamda doğanın tanrılaştırılmasını nasıl istemiyorsam..., aptalca başıma kakıldığı gibi, insanı da tanrılaştırmış değilim ben...» (46—47).

6. ders — Hayvanlara tapınma (50 ff).

«Ama insanı bağımlılığı altında tutan... doğadır, duyuların nesnesi olan doğa... Doğanın duyular aracılığıyle insan üzerinde yarattığı bütün izlenimler... dinsel tapınma nedenleri haline gelebilirler» (55).

(7. ders)

"Egoizm" ve anlamı

Egoizmden kastım, "filistenin ve burjuvanın" egoizmi değil (63); "teolojik ikiyüzlülüğe, dinsel ve spekülatif fantastik anlayışına, siyasal despotizme" karşı doğaya, insan aklına uygunluğun felsefî ilkesidir (63 i. f.) Bk. *64, çok önemli.*

Id. 68 i. f. ve 69 i. f. — (felsefî anlamda) egoizm, dinin köküdür. (70 : Die Gelehrten* kendi silâhlarıyle, yani gene kendilerinden yapılacak alıntı ve aktarmalarla yenik düşürülebilirler ancak)...

..."man die Gelehrten nur durch ihre eigenen Waffen, d. h. Zitate schlagen kann"... (70).

enerji sözcüğü konusunda

Bu arada s. 78'de : Energie d. h. Thätigkeit** deyimini kullanıyor Feuerbach. Bu, kayda değer. Gerçekten de enerji kavramının içinde, örneğin hareket kavramında bulunmayan öznel bir durak (moment) vardır. Yada, daha doğrusu, enerji kavramında yada bu kavramın dilbilimsel kullanımında nesnelliği dışındalayan birşeyler var. Ayın hareketine versus*** ayın enerjisi (bk.)

107 i. f.... «Kökendeki varlıktır doğa, ilk ve son varlıktır.».

---

* Bilginler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Enerji, yani etkinlik. (Yazı Kurulu'nun notu).

*** Görecel olarak. (Yazı Kurulu'nun notu.)

duyulur olan = ilk olan, kendi kendisi dolayısıyla varolan ve hakiki olan

111 ... «Benim için... felsefede... duyulur olan, ilktir; bundan kastım, ilk'in aşılması gereken anlamına geldiği spekülatif felsefe anlamında ilk değildir sadece, varolan'dan tümdengelimle çıkarılamayan ve kendi kendisi dolayısiyle hakikî olan anlamında ilk'tir.».

... «Tinsel olan — duyulur olan'ın dışında ve onsuz, hiç bir şey değildir.»

NB genellikle s. 111 ...«felsefenin hareket noktası olan... duyuların hakikîlik ve cevhersellik karakteri... (NB).»

112 ...«İnsan, fizik gerçeklik olan kafası aracılığıyle düşünür ancak. Akıl, duyuların toplanma noktası olan kafada, beyinde, sağlam bir maddesel alana sahiptir.»

Ayrıca duyuların doğruluğu (Urkunden*) konusunda s. 112'ye de bakılacak.

NB

114: Doğa = ilk, unableitbares, ursprüngliches Wesen**.

«Böylece "Dinin özü" ile "Felsefenin ilkeleri" biribirlerine bağımlıdırlar[36]» (113).

«Hiç bir şeyi tanrılaştırmıyorum; dolayısıyle, doğayı da» (115).

116 — *Doğanın tanımı*'nı vermemek suçlamasını cevaplıyor Feuerbach :

Dolayısıyle de doğa = doğaüstü olan'dan gayrı herşey. Açık seçik Feuerbach, ama derin değil. Engels, maddecilikle idealizm arasındaki farkı çok daha derin bir şekilde tanımlıyor[37].

«Doğa deyince, insanın, insanolmayan olarak kendinden ayırdettiği tüm duyulur kuvvetlerin, şeylerin ve varlıkların bütününü anlamaktayım... Yada, sözcüğü pratik açıdan alacak olursak : Doğa, tanrıcı imanın doğaüstü telkinlerinden bağımsız bir şekilde, dolayımsızca, duyulur biçimde, hayatının temeli ve nesnesi olarak kendini insana sunan şeydir. Işıktır, elektriktir, magnetizmadır, havadır, sudur, ateştir, topraktır, hayvandır, bitkidir doğa, irada dışı ve bilinçsiz davrandığı oranda insandır, — «doğa» sözcüğünden kastettiğim başka hiç bir şey yok; hele gizemli, bulanık, teolojik hiç mi hiç bir şey yok» (daha yukarıda : Spinoza'dan farklı olarak).

* Tanıklıklarının. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Başka hiçbir özden türemeyen, kökensel öz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

... «Doğa, gördüğün ve insanın ellerinin ve düşüncesinin eseri olmayan herşeydir. Yada doğa, anatomisini ele alarak söyleyecek olursak, varlıktır yada varlıkların ve şeylerin bütünüdür; bu varlığın yada, varlıklar ve şeyler bütününün varoluşunu ve özünü ortaya koyan ve meydana getiren mevcudiyetinin (présence'ının), eylemlerinin yada etkilerinin temeli ise, düşünce değil yada iradenin niyetleri ve kararları değil, astronomik yada kosmik, mekanik, kimyasal, fiziksel, fizyolojik yada organik kuvetler yada nedenlerdir» (116 — 117).

Burada da herşey, maddenin zihine, fiziğin psişik'e karşıtlaştırılmasına indirgeniyor.

121 — bir ilk neden (=Tanrı) olmak gerekir şeklindeki kanıta karşı.

«Ancak insanın dar kafalılığı ve rahat düşkünlüğüdür ki, zamanın yerine ebediyeti, sonu gelmeyen nedenden nedene gidişin yerine sonsuzu, kesiksiz eylem halindeki doğanın yerine hareketsiz tanrıyı, ebedî hareketin yerine ebedî durgunluğu koymaktadır» (121 i. f.).

124 — 125. Öznel ihtiyaçlarınden ötürü insanlar, somutun yerine soyutu, sezginin yerine kavramı, çok'un yerine bir'i, nedenlerin sonsuz $\sum$ sinin yerine tek nedeni koymaktadırlar.

Ama bu soyutlamaların «hiç bir nesnel değeri ve nesnel varoluşu, bizim dışımızda hiç bir varoluşu yoktur» (125).

objektiv = ausser uns*

...«Ne başlangıcı vardır doğanın, ne de sonu. Doğada herşey karşılıklı etki halindedir, herşey göreceldir, herşey aynı zamanda neden ve sonuçtur, evrensel ve karşıttır.»...

Tanrı'nın yeri yok burada katiyen (129 — 130 ; Tanrı'ya karşı basit kanıtlar).

...«Tanrıcıların, teoloji bilginlerinin, spekülatif adı verilen filozofların anlamında, şeylerin ilk ve evrensel nedeninin nedeni, insanın aklıdır»... (130). «Tanrı... kişileşmiş ve bağımsızlığa yücelmiş öz olarak, genelde nedendir, neden kavramıdır».. (131).

«Soyut doğadır Tanrı; yani duyulur, düşünülmüş ve anlayış gücünün bir nesnesine yada bir varlığına dönüşmüş sezgiden soyutlanan doğadır; ilk anlamında doğa, duyuların bize bildirdiği ve dolayımsız olarak sunduğu haliyle, duyulur, gerçek doğadır» (133).

dolayımsızca

* Nesnel = bizim dışımızda (Yazı Kurulu'nun notu.)

Tanrıcılar (ölü bir kitle yada madde haline getirdikleri) doğadaki hareketin nedenini görürler Tanrı'da (134). Ama Tanrı'nın kudreti, aslında, *doğanın kudreti*'dir (Naturmacht : 135).

... «Gerçekten de biz, şeylerin özeliklerini, gene bu şeylerin eyleme tarzları aracılığıyle tanıyabiliriz ancak...» (136).

Tanrıtanımazlık (136 — 137), ne *das moralische Über* (= das Ideal)*'i, ne de *das natürliche Über* (= die Natur)** 'i ortadan yok etmez.

zaman ve dünya

... «Dünyanın bir form'undan, dünyadaki bireysel varlıkların ve etkilerin ardarda geliş tarzından başka bir şey midir zaman? Bu durumda ben nasıl olur da dünyaya zaman içinde bir başlangıç verebilirim?» (145).

... «Tanrı, düşüncede dünyadır ancak... Tanrı ile dünya arasındaki fark, zihin (esprit) ile duyular arasındaki, düşünce ile dolayımsız görünüş arasındaki farktan başka bir şey değildir»... (146).

bizim dışımızda varoluş= düşünceden bağımsız

Bizim dışımızda varolan bir varlık olarak sunulmak istenilmekte Tanrı. Ama işte bunu yapmak, duyulur varlığın hakikîliğini kabul etmek olmuyor mu doğrudan doğruya? «Böylece» (sırf bundan dolayı) «kabul edilmiş olmuyor mu ki, duyulur varoluş dışında varoluş yoktur? Bizim dışımızda bir varoluşun, düşünceden bağımsız bir varoluşun, duyulur deneyden gayrı bir işareti, duyulur deneyden gayrı bir ölçütü var mı elimizde?» (148).

NB maddenin dışında, maddeden bağımsız doğa=Tanrı

... «Maddeselliğinden ve cisimselliğinden ayrılmış... doğa... Tanrı'dır»... (149).

NB "kopya" teorisi

«Doğa'yı Tanrı'dan hareket ederek çıkarmak, orijinali resminden, kopyasından, bir şeyi o şeyin idesinden çıkarmak istemekten farksızdır» (149).

İnsan, soyutlamaları — örneğin **zaman ve mekân**'ı — Verkehrtheit (149 i. f.), verselbständigen*** erkine sahiptir (150).

«İnsan zamanı ve mekânı, mekânsal ve zamansal şeylerden soyutladığı halde... gene de bu şeyle-

* *Moral öte* (=ideal). (Yazı Kurulu'nun notu.)
** *Doğal öte* (= doğa). (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Geri döndürme,. bağımsız kılma kudreti. (Yazı Kurulu'nun notu.)

re, varoluşlarının ilk nedenleri ve koşulları olarak, mekânı ve zamanı varsayar. Demek ki, dünyanın, yani gerçek şeylerin bütünlüğünün, dünyanın cevherinin, muhtevasının, mekânın *içinde* ve zamanın *içinde* bir kökeni olduğunu düşünmektedir. Hegel'de bile madde, sadece zamanın ve mekânın içinde doğmaz, bunun yanı sıra zamandan ve mekândan doğar» (150). «İşte bunun içindir ki, zamanın, zamansal şeylerden ayrılmış olarak, niçin Tanrı ile özdeş tutulamayacağını kavramak gerçekte zordur» (151).

zamansal şeylerden ayrılmış zaman = Tanrı

...«Gerçeklikte, bunun tam tersi doğrudur..., mekânı ve zamanı varsayan, şeyler değildir, mekân ve zaman şeyleri varsayar; çünkü mekân yada uzam, uzanan, yayılan bir şeyi ve zaman da hareketi varsaymaktadır: Gerçekten de, hareketten türeme bir kavramdan başka bir şey olmayan zaman, hareket halindeki bir şeyi varsayar. Herşey mekânsal ve zamansaldır» (151 — 152).

zaman ve mekân

«Dünyayı bir Tanrı'nın yaratıp yaratmadığı sorunu... zihnin (esprinin) duyulur dünyaya bağlantısı sorunudur» (152) — alabildiğine önemli ve zor bir felsefe sorunudur bu, bütün felsefe tarihi bu sorunun çevresinde döner (153) — Eski Çağ felsefesinde Stoacılarla Epikurosçuların, Platoncularla Aristotelesçilerin, şüphecilerle dogmacıların, Orta Çağda adçılarla gerçekçilerin, modern dönemde de idealistlerle "gerçekçiler yada ampiristler"in (sic! 153) kavgaları.

bk. Engels idem "Ludwig Feuerbach"ta

153

Şu yada bu felsefeye eğilim, bir parça da (kitabî versus pratik) insanların karakterine bağlıdır.

153

«Bilgeliği, iyiliği, güzelliği inkâr etmiyorum ben; bu jenerik kavramların birer varlık olduklarını, tanrılar yada Tanrı'nın yüklemleri gibi, kendi kendilerini koyan Platoncu ideler yada Hegelci kavramlar gibi olduklarını inkâr ediyorum sadece» (158) — bunlar, insanların özelikleri olarak vardırlar ancak.

(maddecilik) teolojiye ve idealizme karşı (teori'de)

Tanrı'ya inanışın bir başka nedeni daha: Erekçi etkinliğinin idesini doğaya aktarıp yükler insan. Erekliği vardır doğanın — ergo* akıl sahibi bir varlık tarafından yaratılmıştır (160).

* Demek ki. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Nitekim insanın doğanın erekliği diye adlandırdığı ve öylece kavradığı şey, aslında, dünyanın birliğinden, nedenlerle sonuçların uyumundan, genellikle doğadaki herşeyin içinde varolduğu ve eylediği o karşılıklı bağlantıdan başka bir şey değildir» (161).

İnsan daha çok duyuya sahip olsaydı, evrende daha çok şey mi? keşfedebilecekti? Hayır!

... «İnsanın, daha çok sayıda duyu yada organla donanmış olsa idi, doğada daha çok özeliği yada şeyi tanıyıp bilebileceğini düşünmenin hiç yeri yoktur. Dış dünyada, inorganik doğada olduğu gibi organik doğada da, şu şimdi olduğundan daha çok özelik yada şey yoktur. Ve dünyayı bütünlüğü, bütüncülüğü içinde kavrayabilmesi için tastamam yeterli sayıda zorunlu duyuya sahiptir insan» (163).

bilinemezciliğe karşı önemli

168 — "Sonsuz bilgelik" (Tanrı'nınki) konusundaki söylevlerinden ötürü Liebig'e karşı... || Feuerbach ve doğa bilimleri!! NB Bk. bugün Mach ve şürekası [38]. ||

174 — 175 — 178 — Doğa = cumhuriyetçi doğa; Tanrı = hükümdar \ Feuerbach'ta *defalarca* var bu! \

188 — 190 — Ataerkil bir hükümdardı Tanrı; şimdi ise, anayasacı bir hükümdar oldu; yönetiyor gene, ama yasalara uyarak yönetiyor.

Nereden geldi espiri (Geist)? — diye soruyor tanrıcılar, tanrıtanımaza (196). Pek aşağılık (despectierliche: 196) bir şey olarak görüyorlar doğayı, espiriyi de yüce mi yüce (zu hohe, zu vornehme (!!) Vorstellung *) bir şey olarak görüyorlar.

NB (bk. Dietzgen[39])

Bir Regierungsrath ** bile kendini doğrudan doğruya doğayla açıklayamazdı (197).

Zekice!

«Vücutla gelişir espiri, duyularla gelişir... duyulara bağlıdır... Kafatası nereden geliyorsa, be-

* Alabildiğine yüce bir düşünce, alabildiğine yüksek nitelik (!!). (Yazı Kurulu'nun notu).

** Yüksek yetkili Devlet görevlisi, yüksek danışman. (Yazı Kurulu'nun notu.)

yin nereden geliyorsa, espiri de oradan geliyordur; organ nereden geliyorsa, işlevi de oradan geliyordur» (197: bk. daha yukarda (197) «*kafanın içinde* espiri»).

«Spritüel faaliyet bile gövdeseldir, cisimseldir» (197—198). — Idem Dietzgen[40]

Cisimsel dünyayı espiriden, Tanrı'dan doğurtmak, dünyayı hiçten yaratmağa götürür — «çünkü espiri, maddeyi, cisimsel cevherleri, hiç'ten almıyorsa nereden alıyor?» (199).

... «Doğa cisimseldir, maddeseldir, duyulur'dur» (201). — doğa maddeseldir

Jacob Böhme = «*maddeci tanrıcı*»: Yalnız espiriyi değil maddeyi de tanrısallaştırır. Tanrı maddeseldir onda — mistisizmi buradadır (202).

... «Gözlerle ellerin başladığı yerde, tanrılar biter» (203).

(Tanrıcılar «doğadaki kötülüğü... maddeye, yada *doğanın önüne geçilmez zorunluğu*'na yüklerler» (212). — doğa'nın zorunluğu

213'ün ortası ve *215*'in ortasında "naturliche" und "bürgerliche Welt"*. — tarihsel maddeciliğin embriyonu

226: Burada 1. bölümü (dinin temeli olarak doğa üzerine) bitirdiğini ve 2. bölüme geçtiğini yazıyor Feuerbach: İnsan espirisinin özelikleri Geistesreligion ** 'da kendisini göstermektedir.

(232) — "Din, şiirdir" — denilebilir, iman = hayalgücü olduğuna göre. Ama şiiri ortadan kaldırmış olmuyor mu (Feuerbach)yum böylece? Hayır. Dini, şiir *değil de* sadece basit nesir olduğu «*ölçüde*» (Feuerbach'ın italikleri) yürürlükten kaldırmış oluyorum (aufhebe) (233). — NB

Yapıtlarının *gerçeklik* olarak kabul edilmesini şart koşmaz sanat (233).

* Doğal ve sivil dünya. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Espri dini. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Dinde, hayalgücünün dışında, Gemüth * (261), *pratik* yan (258), en iyinin, korumanın, yardımın, v.s. aranışı... çok büyük önem taşır.

(263) Dinde *avunç* aranır (tanrıtanımazlık, trostlos ** oluyormuş).

— — —

Doğanın zorunluğu

«Oysa, doğanın değişmez bir zorunlulukla davranmadığı, doğanın zorunluğunun üzerinde insanları seven bir varlık bulunduğu düşüncesi..., insan egoizmine hoş gelen bir düşüncedir» (264). *Ve sonraki cümlede*, bir taşın düşüşünün "Naturnotwendigkeit***" u (264).

NB

S. 287 — ortada: *gene iki kez* «Notwendigkeit der Natur ****

Din = çocukluk, insanlığın çocukluk çağı (269); *ahlâk*'tan bir Tanrı yapıp çıkardı Hristiyanlık, bir *ahlâkî Tanrı* yarattı (274).

din sözcüğünün aşırı ve kötü kullanımına karşı Feuerbach

Embriyon halindeki kültürdür din, denebilir ki: «En gerçek din, kültürdür»... «Ama sözcükleri zorlamak, kötüye kullanmak olur bu; çünkü din sözcüğüne, boş ve kör inançlarla açılan insandışı tasarımlar bağlıdır daima» (275).

Eğitim'e övgü (277).

NB

«Dinin hayat üzerinde, özellikle de kamusal ve siyasal hayat üzerinde en ufak bir etkisi olamayacağını ileri süren yüzeysel bir görüş ve olumlama.» "Kendi payıma, insanı dinin kölesi olarak bırakan bir siyasal hürriyete on paralık değer vermem" (281).

Din insanda doğuştandır («bu önerme..., has Almancaya çevrilince, şu demektir» = kör inanç insanda doğuştandır (283).

«Hristiyana göre, doğa karşısında hür bir neden vardır; doğanın, iradesine ve sözüne itaat ettiği bir efendidir bu; nedensel bağ diye adlandırılan şeye, zorunluluğa, sonucu nedene ve nedeni sonuca

* Duygu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Umutsuzluk verici. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Doğal zorunluk. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Doğanın zorunluğu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

birleştiren zincire bağlı olmayan bir Tanrı'dır. Oysa payenlerin Tanrısı, doğanın zorunluğuna bağlıdır; ve en gözde kullarını kurtaramaz bile ölümün zorunluğundan.» (Görüldüğü gibi, sistematik şekilde: Notwendigkeit *d e r* Natur, yazmakta Feuerbach).

doğanın zorunluğu

«Ama Hıristiyanın hür bir neden kabul etmesi, arzularında, kendini doğanın zorunluğuna, bağıntılılığına bağlamamasındandır» (301). ((Ve *a y n ı* sayfada *ü ç k e z* **d a h a** : Notwendigkeit *der* Natur.))

Ve s. 302 : ...**doğanın,** insanın varoluşunu egemenlikleri altında tutan **tüm yasaları yada zorunlukları**»...

NB

NB

Bk. 307: «Lauf der Natur» *.

NB

«Doğayı Tanrı'ya bağımlı kılmak, doğanın evrensel düzenini ve zorunluğunu iradeye bağımlı kılmaktır» (312). Ve s. 313 (yukarda) — "Naturwendigkeit" !!

320: "doğanın zorunluğu" (der Natur)...

Genellikle insan, öznel'i nesnel'e dönüştürür; yani ancak düşüncesinde, tasarımında, hayalgücünde varolan bir şeyden, **düşüncesinin, tasarımının, hayalgücünün d ı ş ı n d a** varolan bir şey yapar; insanın bu dönüştürme tarzının «örnekler»ini... dinsel tasarımlarda bol bol «buluruz»... (328).

nesnel nedir?

(Feuerbach'a göre)

«Görüldüğü gibi Hristiyanlar, espiriyi, ruhu, insanın vücudundan koparıp almakta ve bu koparılmış, vücuttan yoksun bırakılmış espiriyi kendilerine Tanrı yapmaktadırlar» (332).

Entleibter Geist** = Tanrı

Din bir ideal verir insana (332). İnsanın bir ideale ihtiyacı vardır; ama doğaüstü bir ideale değil, insanî, doğaya uygun bir ideale ihtiyacı vardır:

«Hadım edilmiş, vücuttan yoksun bırakılmış, soyut bir ideal olmasın bizim idealimiz; kusursuz, gerçek, evrensel, yetkin, kültürlü insanı yaratmak olsun» (334).

---

* Doğanın sürekli akışı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Vücuttan yoksun espiri. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Mihaylovski'nin *ideal'i* ilerici burjuva demokrasisinin yada devrimci burjuva demokrasisinin şu hep bilinen idealini halkın kavrayacağı şekilde vulgarize edip yeniden ortaya sürmekten başka bir şey yapmıyor.

((Sinnlich physisch* belirtilmesi gerekli bir özümleme!))

«Duyulur, fizik varoluştan gayrı hiç bir ideye, hiç bir başka gerçekliğe, hiç bir başka varoluşa sahip değildir insan»... (334).

NB

«Duyulur maddesel dünyayı bir espirinin düşüncesine yada iradesine doğurtmaktan utanç duyulmuyorsa, şeylerin var oldukları için düşünüldüklerini değil, düşünüldükleri için var olduklarını ileri sürmekten utanç duyulmuyorsa, şeyleri söze doğurtmaktan da, ve, şeyler var olduğu için sözcüklerin var olduklarını değil de, tam tersine, şeylerin sözcükler nedeniyle var olduklarını ileri sürmekten de utanç duyulmayacaktır» (341 — 342).

Tanrı, insan ruhunun ölümsüzlüğü olmazsa, ancak isim olarak Tanrı'dır:

... «Böyle bir Tanrı... rasyonalist naturalistlerin çoğunun Tanrısıdır; ve kişileştirilmiş doğadan yada doğal zorluktan, evrenden gaşka bir şey değildir; hiç şüphe yok ki, bu da, ölümsüzlük idesiyle uzlaşamaz» | 349 |

Son (30.). ders, s. (358 — 370), sosyalist koku sürünmüş aydınlıkçı tanrıtanımazlığın tipik bir örneği olarak hemen baştan sona rahatça aktarılabilir (yoksullar kitlesi hakkında, vs. s. 365'in ortası), vs. Sonuçta: Siz ki beni dinlemektesiniz,

«Tanrı'nın dostuysanız; insanların dostu; müminseniz, düşünür; dua eden kişilerseniz, çalışan kişiler; öbür dünyaya adaysanız, bu dünyaya öğrenci; kendi deyiş ve bilincinizle *«yarı-melek yarı-hayvan»* Hristiyansanız, *insan,* hem de *eksiksiz* insan yapmaktır sizleri ereğim» (370'in sonu).

italikler Feuerbach'ın

Daha sonra *Zusätze und Anmerkungen*** geliyor (371 — 463).

* Duyulur, fizik. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Ekler ve gözlemler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Çok ayrıntı var burada, gereksiz tekrarlarla dolu aktarmalar var. Geçiyorum bütün bunları. İlginç noktalar arasından en önemlisini not ediyorum sadece: Egoizm, ahlâkın temelidir (392). («Hayat sevgisi, çıkar, egoizm»)... «sadece tikel yada bireysel bir egoizm yoktur, toplumsal bir egoizm de vardır; bir aile egoizmi, lonca, komün, egoizmi, yurt egoizmi de vardır» (393).

Tarihsel maddecilik embriyonu!

... «İyi, tüm insanların egoizmine uygun düşen şeydir, o kadar»... (397)

«Tarihe şöyle bir göz atılsın, yeter! Yeni bir dönem nerede başlar tarihte? Dünyanın her yerinde yeni bir dönem, ancak ve ancak, baskı altında ezilen bir kitle yada bir çoğunluk, bir ulusun yada bir kastın tekelci egoizmine kendi haklı egoizmini üstün kıldığı; insan sınıfları (sic!) yada baştanbaşa uluslar soylu bir azınlığın kendini beğenmişliğini altedip proletaryanın horlanan karanlığından çıktığı ve tarihsel ünün ışığına ulaştığı zaman başlar. Demek ki, insanlığın bugün ezilmekte olan çoğunluğunun egoizminin de kendi haklarını üstün kılması gerekmektedir. Ve yapacaktır bunu, yeni bir tarihsel dönem yaratacaktır. Kültürün, ruhun soyluluğunu ortadan kaldırmak söz konusu değildir burada katiyen! Ama bir avuç kişi soylu ve tüm ötekiler ayaktakımı durumunun sürmesi de söz konusu değildir; herkesin kültüre erişmesi gerekir — en azından *gerekir*. Mülkiyeti de ortadan kaldırmak söz konusu olamaz hiç bir şekilde! Ama büyük çoğunluğun hiç bir şeyi yokken, bir avuç azınlığın mülkiyet sahibi olması da söz konusu değildir; bütün herkesin mülkiyete erişmesi gerekir» (398).

NB
NB
Tarihsel maddecilik embriyonu, bk. Çerniçevski[41]

NB
Feuerbach'ın "sosyalizmi"

1.XII.48 ile 2.III.49 tarihleri arasında verilmiş bu dersler (Önsöz, s. V) ve önsöz 1.I.51 tarihini taşıyor. *Daha o çağda* (1848 — 1851) Feuerbach ne kadar geride kalıyor *Marx*'tan ("Komünist Manifestosu", 1847, "Neue Rheinische Zeitung", vs.) ve *Engels*'ten (1845: "Lage"[42])

Tanrılar ve *doğa* sözcüklerinin, anlamları ayırt edilmeksizin kullanıldıkları durumlara değgin olarak klasiklerden alınma örnekler (398 — 399).

S. **402 — 411** — dinin özünün *yetkin felsefî* (ve aynı zamanda sade ve açık seçik) açıklaması.

NB

«Sözün kısası, dinin gizemi, bilinçle bilinçdışının, irade ile irade dışı'nın bir tek aynı varlıkta birleşmesinin gizemidir» (402). *Ben* ve *benolmayan,* biribirlerinden kopmaz şekilde bağlıdırlar insanda. «Ama insan kendi öz derinliğini anlamaz ve yüklenemez; işte bunun içindir ki, varlığını, Tanrı diye adlandırdığı «benolmayan»sız bir bir «ben» ile doğa diye adlandırdığı «ben»siz bir bir «benolmayan» halinde ikiye böler» (406).

NB

S. 408 — Seneca'dan nefis bir parça aktarılmış (tanrıtanımazlara karşı): Doğayı bir Tanrı haline sokarlar. Dua et! — çalış! (s. 411) [43].

NB

Dinde doğa Tanrı'dır; ama Gedankenwesen* olarak doğa. «**Dinin gizemi «öznel ile nesnel'in özdeşliği»**nden gelir, yani insanî varlıkla doğal varlığın birliğinden; ve bu birlik, doğanın ve insanlığın gerçek varlığından tamamıyle başkadır» (411).

Şehr gut!**

«Dipsizdir insanın cehaleti, ve hayalgücü sınırsızdır; doğanın, cehaletimiz tarafından temelinden, hayalgücümüz tarafından da sınırlarından yoksun bırakılan gücü, Tanrı'nın gücü haline gelir» (414).

Sehr gut !

dikkate değer bir parça !

... «Öznel varlık olarak nesnel öz, doğadan farklı olarak, insanî öz olarak doğanın özü, insandan farklı olarak, 'insanî olmayan' olarak insanın özü — tanrısal öz, dinin özü, mistiğin ve spekülasyonun gizemi budur işte...» (415).

Feuerbach'ta spekülasyon = idealist felsefe NB

«Düşüncede, sıfatı isimden, özeliği özden ayırmaktadır insan... Ve metafizik Tanrı, doğadan çı-

* Düşünce varlığı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Çok güzel, çok iyi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

karılıp alınmış en genel özeliklerin bütününden, özetinden başka bir şey değildir; işte bu özeti, duyulur varlıktan, doğanın maddesinden ayırarak, hayalgücünün yardımıyle bir özneye yada bağımsız bir varlığa dönüştürür yeniden insan» (417).

NB
derinlemesine
doğru !
NB

Aynı rolü oynuyor *Mantık* da (*418,* Hegel söz konusu tabii) : *das* Sein'ı, *das* Wesen'i * tikel bir gerçekliğe dönüştürüyor. — «Metafizik varoluştan fizik bir varoluş, öznel varoluştan nesnel bir varoluş yapmak istemek, mantıksal yada soyut varoluştan tutup da yeniden mantıksal, gerçek bir varoluş yapmak istemek, saçmasapan bir iştir!» (418).

Dikkate değer
(Hegel'e ve
idealizme
karşı)

«Demek ki, varlıkla düşünce arasında ebedî bir kopma ve bir çelişme var? Evet, ama sadece kafada; gerçekte ise, bu çelişme çoktan çözüldü; ve şüphesiz ki, senin ilkokula özgü kavramlarına değil de gerçekliğe uygun bir tarzda çözüldü; beş duyunun beşiyle birden çözüldü tabii» (418).

enfes
söylemiş!

428: Tanrı olmayan herşey, hiçtir; yani Ben olmayan herşey, hiçtir. **

Bien dit!**

* Varlık, öz. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Güzel söylenmiş. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Lenin'in elyazmasından sayfa :
Feuerbach'ın «Dinin özü üzerine dersler»
başlıklı yapıtının özeti. — 1909
Küçültülmüşü

431 — 435: Gassendi'den aktarılmış iyi bir parça. Çok güzel bir pasaj: özellikle *433 Tanrı* = somut ve soyut üzerine (konusuz) sıfatlar koleksiyonu. — NB

435 «Evren'in temsilcilerinin bir meclisidir kafa» — bizde kafa soyutlamalarla, Gattungsbegriffen * 'le dolu olduğu vakit, alabildiğine doğal bir şekilde «genelden tikeli, yani... Tanrı'dan doğayı çıkarırız tümdengelimle (ableiten).» — NB — tikel ve genel = doğa ve Tanrı

436 — 437: (Gözlem no. 16). Anayasacı krallığa karşı değilim ben, ama «akıl açısından insanın özüne **dolayımsız** olarak uygun yönetim biçimi» *demokratik cumhuriyet*'tir. — Aa = Aaa!!

... «Zekice yazmak, okurun da zekâ sahibi olduğunu varsaymağa, herşeyi söylememeğe, bir önermeyi geçerli kılan ve düşünülebilir yapan bağlantıları, koşulları ve sınırlamaları okurun kendi kendine söylemesine bırakmağa dayanır» (447). — doğru söz!

(Feuerbach'ın) eleştirmen profesör *von Schaden*'e (438—439) ve *Schaller*'e (449—450—463) cevabı ilginç.

... «Kesin olarak, varlığın yerine doğayı, düşüncenin yerine insanı», yani soyutlamayı değil somut olan'ı — — — die *dramatische Psychologie***'yi "koyuyorum ben" (449). — NB "varlık ve doğa", "düşünce ve insan"

İşte bunun içindir ki, Feuerbach ve Çernişevski'nin felsefede kullandıkları «antropolojik ilke» terimi, *dar*[44] oluyor. Ve dolayısıyle de naturalizm gibi antropolojik ilke de, *maddecilik*'in uygun düşmeyen ve güçsüz birer tasvirinden başka bir şey değiller.

«Cizvit görüşü, bizim spekülatif filozoflarımızın bilinçaltındaki modeli ve idealidir» (455). — bien dit!***

«Gerçekliğin kesikli'sini bir kesiksiz, hayatın sonsuz çokluğunu bir tek özdeşlik olarak koyar dü-

* Generik kavramlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Dramatik psikoloji. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Güzel söylenmiş. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

felsefî maddeciliğin temelleri üzerine

şünce. Düşünce ile hayat (yada gerçeklik) arasındaki temel, yok edilmez farkın bilgisi, düşüncede ve hayatta her türden bilgeliğin başlangıcıdır. Burada hakikî bağ, sadece ve sadece, farklılıktır» (458).

8. cildin sonu.

Cilt 9 = "*Teogoni*" (1857[45]). Şöyle bir göz gezdirildiğinde ilginç hiç bir şey yok gibi geliyor. Ama 34. (s. 320 ff.), 36. (s. 334) §'ler okunmalı gene de. NB 36. §'de, incelenince anlaşılıyor ki, ilginç *hiç bir şey* yok. Feuerbach'ın daha önce söylemiş olduğunu pekiştirmek üzere bir yığın parça aktarılmış oradan buradan.

HEGEL'İN *MANTIK BİLİMİ*'NİN ÖZETİ

Eylül - Aralık 1914'te yazılmış
İlk olarak 1929'da Lenin
IX'da yayınlanmıştır.

Elyazmasına
tıpatıp uygundur.

Bern: Log. I. 175

*Hegels Werke**

Bd. I. Philosophische Abhandlungen**
II. Zihnin Fenomenolojisi
III — V. Mantık Bilimi
VI — VII. (1 & 2) Ansiklopedi
VIII. Hukuk Felsefesi
IX. Tarih Felsefesi
X. (3 bölüm) Estetik
XI — XII. Din Tarihi
XIII — XV. Felsefe Tarihi
XVI — XVII. Karışımlar
XVIII. Felsefeye Hazırlık
XIX. (1 & 2) Hegel'den Hegel'e Mektuplar

---

* *Hegel'in Yapıtları.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** 1. ci cilt. Felsefî Anılar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

G. W. Fr. Hegel'in
Yapıtları'nın tam
başlığı[47]

«Merhumun dostları : Marheineke, Schulze, Gans, Henning, Hotho, Michelet, Förster tarafından tam basım.»

G. W. Fr. Hegel'in
Yapıtları
Cilt III

(BERLİN, 1833) (468 s.)

«MANTIK BİLİMİ»[48]

1. bölüm. *Nesnel mantık.*
Kitap 1. *Varlık* teorisi.

(Bern: Log. I. 175)

İLK BASKIYA ÖNSÖZ

Cilt III, s. 5* — mantık üzerine kavrayışlı bir gözlem: mantığın "düşünmeyi öğrettiği" bir "önyargı"dır (fizyolojinin "sindirmeyi öğrettiği" gibi tıpkı??).

... «işin aslında metafizik yada saf spekülatif felsefe demek olan mantık bilimi»... (6).

... "Felsefe, bağımlı, altta sıralı bir bilimin, matematiğin metodunu benimseyip kullanamaz"... (6 — 7).

«Bilimsel bilgi içinde hareket halinde olan muhtevanın doğasından başka bir şey olamaz bu metod; aynı zamanda da, muhtevanın bu türlü düşünülmesi kendi belirlenimini önceden varsayar ve ortaya koyar.»

(Bilimsel bilginin ***hareketi***, işin özü bu işte).

"Anlayışgücü (Verstand) belirler" (bestimmt) ; Akıl (Vernunft) olumsuzlar; diyalektiktir akıl, çünkü anlayışgücünün belirlenimlerini hiçlikte eritip, yok eder ("in Nichts auflöst"). İkisinin birliği: "kendisini anlayışgücü yapan akıl yada kendini akıl yapan anlayışgücü" = olumlu olan.

'Basit" in olumsuzlanması... «zihinsel hareket»... (7).

* Hegel. Werke, Bd. III. Berlin. 1833. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Ancak, kendi kendini kuran bu yolu tutaraktır ki felsefe nesnel, ispatlı bir bilim haline gelebilir» (7 — 8).

("Kendi kendini kuran yol" = **yol** (işin sırrı kanımca burada) gerçek bilgi ve zihin yoluyla kavrama'nın, bilisizlikten biliye * hareketin yolu.)

Karakteristik!

Bilincin hareketi, «tıpkı her türlü doğal ve tinsel hayatın gelişmesi gibi». "mantığın muhtevasını oluşturan saf soyutlamaların doğası"na (Natur der reinen Wesenheiten) dayanmaktadır.

Ters döndürülecek: mantık ve bilim teorisi'nin, "tüm doğal ve tinsel hayatın gelişimi"nden çıkarılmaları gerekir.

Buraya kadar 1. baskıya önsöz.

* Elyazmasında, «bilgisizlikten biliye» sözcüklerinin, anlaşılan altı çizilecekken üstleri çizilmiş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

..."Düşüncenin alanını felsefe açısından, yani kendi (NB) içkin etkinliği içinde, yada, ki aynı şeydir, kendi zorunlu gelişmesi içinde sunmak" (NB)... (10).

Güzel!

"Düşüncenin alışılmış formları" — önemli bir çıkış noktası. "die leblosen Knochen eines Skeletts"* (11).

leblose Knochen değil, canlı hayat gerekli.

Düşünce ile dilin bağı (bu arada Çince ve bu dilin evrim eksikliği: 11), isimlerin ve fiillerin oluşumu (11). Almanca'da bazen sözcükler «karşıt anlamlar» taşır (12). (sadece "farklı" değil, *karşıt*) — "başlı başına bir sevinç kaynağı düşünce için"...

Fizikteki *kuvvet* kavramı — ve *kutupsallık* kavramı ("farkın terimleri *ayrılmaz* biçimde (Hegel'in italikleri) birbirine bağlı"). Kuvvetten kutupsallığa geçiş, "daha yüksek Denkverhältnisse** geçiştir" (12).

[gene NB s. 11... «ama genel anlamıyla doğa, fiziksel oluşuyla tinsel olan'a karşıt tutuluyorsa, mantığın daha çok, doğaüstü olan'ı oluşturduğunu söylemek gerekir»...]

doğa ve "das Geistige"***

Mantık formları Allbekanntes sind****, ama... «was *bekannt* ist, darum noch nicht *erkannt*»*****.

«Sonsuz ilerleme» — maddeden (von dem Stoffe), tasarımlardan, isteklerden, vs., "kurtulmuş" "düşünce formları", evrensel olan'ın çıkarılıp ortaya konulması (Platon, Aristoteles): bilginin başlangıcı...

* Bir iskeletin cansız kemikleri. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Düşünce bağıntıları. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Tinsel olan. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Herkesçe bilinendir. (Yazı Kurulu'nun notu.)
***** Herkesçe *bilinen*, herkesçe bilinendir diye *bilinen* olmamıştır henüz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

"İlk filozoflar felsefe yapmağa başladıklarında", diyor *Aristoteles,* "hayatın hemen hemen tüm zorunlukları ve refaha ve rahatlığa ilişkin herşey doyuma ulaşmış bulunmaktaydı"* (13 — 14) ; ve gene diyordu ki: matematik sanatların beşiği Mısır; çünkü orada rahipler kastına, değerlendirmeğe elverişli uzun, boş vakitler bırakılmaktaydı** (14). "Saf düşünceler"le uğraşmak, «insan zihninin katetmek zorunda kaldığı uzun bir yol»u varsayar önceden. Böyle bir düşüncenin içinde

çıkarlar "halkların hayatını harekete geçirir."	«halkların ve bireylerin hayatını harekete geçiren çıkarlar susmaktadır» (14).

Mantık kategorileri, «dış varoluşun ve dış etkinliğin tikelleri»nin "sonsuz çokluğu"nun *Abbreviaturen****'dır (bir başka yerde "epitomier"****). Sonra bu kategoriler insanlara *dienen* ***** pratikte («zihnin canlı muhtevayı işletmesinde, fikirlerin yaratımında ve fikir alış verişinde»...)

düşünce ile çıkarların ve içgüdülerin bağıntıları	«Duyumlarımız, itkilerimiz, çıkarlarımıza gelince, bunların hizmetimizde bulunduklarını seve seve söyleyemeyiz, ama bunlar, bağımsız kuvvet ve kudretler olarak vardırlar, öyleki biz doğrudan doğruya buyuzdur...» (15).

Düşüncenin formları (Denkformen) içinde, "bütün tasarılarımız"ın içinden geçiyorlar diye hizmetimizde bulunduklarını söyleyemeyiz (16), bunlar «kendi hali içinde evrensel»dirler.

> Nesnelcilik: düşünce kategorileri, insan için formüller derlenmesi değil; doğa kadar insanın da boyun eğdiği yasaların dile gelişidir — bk. daha ilerdeki karşıtlığa.

— «öznel düşünce» ile «şeylerin nesnel kavramı» arasındaki karşıtlık. «Şeylerin doğasının dışında olamayız» (16).

* Aristoteles, *Metaphysique,* J. Tricot çevirisi, Paris 1933, s. 17 — 18 (Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Ibidem, A.* 1, s. 9 — 10. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** *Kısaltmaları.* (Yazı Kurulu'nun notu).

**** Özet. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** *Hizmet eder.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ve "eleştirici felsefe"ye karşı gözlem (17). Bu felsefe için "üç terim" (biz, düşünce, şeyler) arasındaki bağıntı öyledir ki, biz düşünceyi "ortaya", şeylerle biz arasına koyarız ve bu orta bizi onlarla "birleştireceğine" (zusammenschliessen) onlardan "ayırır" (abschliesst). Hegel diyor ki, bunu şu "basit gözlem"le cevaplamak gerekir : "düşüncelerimizin ötesinde (jenseits) bulunmaları gereken şeylerin kendi de düşünülmüş şeylerdir (Gedankendinge)"... ve "sözde kendinde şey yalnızca ein Gedankending der leeren Abstraktion"dur*.

Kantçılığa karşı

Bu kanıtlamanın temeli şu oluyor : (1) Kant'ta bilgi; doğa ile insanı böler (ayırır); gerçekte, bilgi bunları birleştirmektedir; (2) Kant'ta şeyler hakkındaki bilgimizin gittikçe derinleşen canlı Gang'ı, Bewegung'u ** yerine, kendinde şeyin «*b o ş s o y u t l u ğ u*» (var).

Kant'ta, *boş* bir soyutlamadır Ding an sich***, oysa Hegel *der Sache*****'ye denk düşen soyutlamalar şart koşuyor: «şeylerin nesnel kavramı, şeylerin doğrudan doğruya doğalarını meydana getirir», bu kavramsa — maddeci dille söylemek gerekirse — dünya hakkındaki bilgimizin gerçek derinleşmesine denk düşer.

Denkromen'in sadece «Mittel», «zum Gebrauch»***** oldukları doğru değildir.

Düşünce formlarının «äussere Formen******», «Formen, die nur *an dem* Gehalt, nicht der Gehalt selbst sein» (muhtevanın kendisi olmayıp, sadece muhtevaya yüklenebilen formlar oldukları da) doğru değildir. (17)...

NB

Formları gehaltvolle Formen******* olan, formlarının muhtevası gerçek, canlı olan, muhteva ile ayrılmaz biçimde birleşmiş formları olan bir mantık istiyor Hegel.

* Boş soyutlamanın bir düşünce varlığı. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** İlerlemesi, hareketi. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Kendinde şey. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** *Şeyin doğası*. (Yazı Kurulu'nun notu.)
***** Düşünce formları... «araç», «kullanım için». (Yazı Kurulu'nun notu.)
****** Dış formlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)
******* Muhteva dolu formlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ve Hegel «doğanın ve zihnin bütün şeylerinin düşünceleri» üzerine «cevhersel muhteva» üzerine çekiyor dikkatleri...

— «Yapılması gereken, zihni canlandıran, zihinde yaşayan ve edim halinde olan bu mantıksal doğayı, bilince yükseltmektir» (18).

Mantık, düşüncenin dış formlarının teorisi değil, "bütün maddesel, doğal ve tinsel şeyleri"nin gelişme yasalarının teorisidir — yani dünyanın tüm soyut muhtevasının, dünya hakkındaki bilginin gelişme yasalarının teorisidir, yani dünya hakkındaki bilginin *tarihi*'nin dökümü, toplamı, sonucu.

"İçgüdüsel edim" (instinktartiges Tun) "sınırsız şekilde bir maddeye bölünmektedir". Buna karşılık "Özgür ve akıla dayanan edim, güden şeyin muhtevasını (den Inhalt des Treibenden), özne ile dolayımsız birlik halinden" çekip sıyırır ve önünde (özne önünde) "nesnellik"e götürür.

«Bu örgü içinde, şurada burada, daha sağlam düğümler oluşmaktadır. Onun [tin'in mi, öznenin mi?] hayatının ve bilincinin dayanak ve işaret taşlarıdır bu düğümler»... — (18).

Bunu nasıl anlamalı? İnsanın önünde doğal fenomenlerin *örgüsü, ağı* var. İçgüdüsel insan, vahşi; doğadan sıyırıp çıkarmaz kendini. Bilinçli insan ise, kendini doğadan sıyırıp çıkarır. Bu sıyrılıp çıkışın yani evren hakkında bilgi edinişin basamaklarıdır kategoriler, — örgünün bilinmesini ve egemenlik altına alınmasını sağlayan düğüm noktalarıdır.

"Hakikat sonsuzdur" — hakikatın sonluluğu, hakikatın olumsuzlanışıdır, "son"udur. Formlar (Denkformen), «muhtevadan seçik ve sadece muhtevaya yüklenmiş formlar» olarak ele alındıklarında hakikatı kucaklayamazlar. [Formel mantığın] bu formlarının boşluğu, kendilerini «tiksinç»... (19) ve «gülünç» kılar (20). Özdeşlik yasası, A = A, boştur, "unerträglich"*'dir (19).

Bu kategorilerin «bilginin içinde bir alanları bulunduğunu ve bu alan içinde geçerli olmak zorunda olduklarını» unutmak yanlıştır... Ama "ayrışımsız formlar" olarak bu kategoriler, hakikatın değil, "yanılgının ve sefsatanın aletleri" haline gelebilirler.

* Çekilmez. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Yıldızca "dış form"u değil, aynı zamanda "der Inhalt"*'ı da «düşünce yoluyla ele almak» gerekir (20).

NB «Muhtevanın böylece mantıksal çözümlemenin içine alınışıyla», nesne durumunda olan artık Dinge'ler değil, fakat die Sache, der Begriff der Dinge** 'dir. NB

şeyler değil, maddeci bir biçimde, hareketlerinin yasaları

... «Logos, olan'ın sebebi»... (21).

Ve s. 22 başlangıçta, mantığın konusu şu sözcüklerle tanımlanıyor:

zorunluluğu içinde "düşüncenin" gelişmesi

... "Entwicklung des Denkens in seiner Notwendigkeit".

Kategorileri *tümdengetirmek* gerekiyor (keyfî yada mekanik biçimde seçip almak değil); "anlatmak", "olumlamak" yerine, en basitlerinden ve en temel olanlarından (varlık, hiçlik, oluş (das Werden)) (başkalarını almaksızın) başlayarak *ispatlamak* (24) gerekiyor — burada, kategorilerde «tüm gelişme bu tohumun içindedir» (23).

* Muhteva. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Şeyler değil artık, şeylerin doğası, kavramı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

GİRİŞ :
EVRENSEL MANTIK KAVRAMI

Mantık, "düşüncenin bilimi" olarak, «bilginin basit formu» olarak anlaşılır çoğunlukla (27). Hegel çürütüyor bu kavramı. «düşüncenin ötesinden başka bir şey olmayan» Ding an sich*'e karşı (29).

Düşüncenin formlarının «kendinde şeylere hiçbir uygulaması» olmamalıymış. Ungereimt : kendinde şeyi bilmeyen wahre Erkenntnis**. Fakat Verstand***'de kendinde şey değil midir? (31).

«Daha tutarlı bir biçimde savunulan deneyüstü idealizm, eleştirici felsefenin ortadan kaldırmadığı ***kendinde şey*** hayaletinin, her türlü muhtevadan yoksun olan o soyut gölgenin boşluğunu kabul etmiş ve onun yıkılmasını tamamlamayı amaçlamıştır. Bu felsefe» (Fichte?) «akıla, belirlenimlerini kendinden başlayarak üretmeyi sağlama girişiminin başlangıcını da simgeliyordu. Ama bu girişimin öznel konumu, kendi kendini tamamlamasına el vermedi» (32).

Mantıksal formlar, tote Formen****'dır, çünkü «organik bir birlik» (33) olarak, «somut ve canlı birlikleri» halinde göz önüne alınmazlar (ibid.).

*"Zihnin Fenomenoloji"*sinde, "bilinci, kendiyle nesne arasındaki dolayımsız ilk çelişkiden (Gegensatz) mutlak bilime kadar hareketinde" betimledim (34). "Bu yol, bilincin nesneye bağıntısının bütün formları içinden geçer"...

«Bilim olarak hakikat, öz gelişimi içinde saf kendi bilinci' dir»... «Nesnel düşünce» ... «kendinde ve kendi için olmakta olan kavram olarak kavram» (35). (36 : papaz hikâyeleri, Tanrı, hakikatın saltanatı, vs.) 37 : "Mantıksal belirlenimler" 'e, tümüyle öznel bir anlam» verdi Kant.

* Kendinde şey. (Yazı Kurulu'nun notu).
** Saçma: ... gerçek. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Anlayışgücü. (Yazı Kurulu'nun notu).
**** Ölü formlar. (Yazı Kurulu'nun notu).

Ama «düşünmenin belirlenimlerinin», «nesnel bir değeri ve nesnel bir varoluşu» vardır.

Eski mantık Verachtung*'a uğradı (38). Yeni baştan kurmalı onu...

39 — Küçük parçalarla bir tablo yapan çocukların oyununu andırır eski formel mantık (in Verachtung gekommen** (38)).

40 Kendine özgü bir metodu olması gerekir felsefenin (matematik metod *değil,* — Spinoza'ya, Wollf'a und Andere***'ye *contra*).

40 — 41 : «Çünkü metod, felsefenin muhtevasının iç öz hareketinin formunun bilincidir», ve s. 41'in sonuna kadar, diyalektiğin iyi bir açıklanması. NB

"es ist der Inhalt in sich, die Dialektik die er an ihm selbst hat, welche ihn fortbewegt" (onu ileri doğru iten, muhtevanın kendisidir, içindeki diyalektiktir) (42).

"Belli bir fenomenler alanını ilerleten, doğrudan doğruya o alanın muhtevasıdır, doğrudan doğruya bu muhtevanın *içindeki* diyalektiktir" (yani kendi hareketinin diyalektiğidir).

«Olumsuz olan, aynı zamanda da olumludur» (41) — bir belirlenmiştir olumsuzlama; olumsuzlamanın belirli bir muhtevası vardır; iç çelişkiler, eski muhtevanın yerini daha üstün yeni bir muhtevanın almasına yol açar.

Eski mantıkta, (kavramların ve düşüncenin) birinden ötekine geçiş yoktur, gelişme yoktur; ne bütün parçaları birbirine bağlayan «*iç, zorunlu bağ*» nede parçaların birbirlerinin içine "Übergang"**** yoktur. NB

İki temel koyuyor Hegel :

1) «Bağ'ın zorunluluğu»

ve

2) «farkların içkin doğuşu».

Çok önemli!! Şu anlama geliyor bu, bence :

1) *Zorunlu* bağ, belli bir fenomenler alanının bütün yanlarının, kuvvetlerinin, eğilimlerinin, vs., nesnel bağı ;

2) "farkların içkin *doğuşu*", kutupluluğun, farkların evriminin ve mücadelesinin nesnel iç mantığı.

---

* Küçümsenme. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Küçümsenmeye uğradı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** ve ötekiler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Geçiş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

"Parmanides" te platoncu diyalektiğin eksiklikleri[49] :

«Diyalektik, şeyin kendine ait olmayan, dış ve olumsuz ve bir edim olarak göz önüne alınır genellikle, — temeli, sağlam ve doğru olan sırf iş olsun diye sarsma ve çözme öznel tutkusunun boşluğunda yatan yada en azından diyalektik olarak işlenen nesnenin boşluğundan başka yere götürmeyen bir edim olarak göz önüne alınır» (43).

44 — *Kant*'ın büyük başarısı, diyalektikten "den Schein von Willkür"* nü kaldırmış olmaktır.

İki önemli şey :

(1) Die Objektivität # des Scheins** (NB: açık değil, dönülecek!!)

(2) Die Notwendigkeit des Widerspruchs***

selbstbewegende Seele ****,... ("iç olumsuzluk")... «her türlü doğal ve tinsel hayatın ilkesi» (44).

> #
>
> Nesnel dünyanın *yanlarından biri* görüntüde olduğu için, görüntünün de (yada, görünüşün de — Ç.N.) *nesnel* olduğunu söylemek istemiyor mu? Sadece Wesen***** değil, Schein****** da nesneldir. Öznel ile nesnel arasındaki fark, vardır, **AMA BU FARKIN DA SINIRLARI VARDIR.**

Diyalektik =

= "karşıt olanı, birliği içinde kavramak"...

ince ve derin | 45 Gramere benzer mantık. Şöyle ki, yeni başlayan için ayrı bir şeydir, dili ve (dilleri) ve dilin ruhunu bilen için ayrı bir şeydir. «Mantık, kendisine ve bilimlere sadece yaklaşan için bir başka şeydir.»

O vakit mantık, «bu zenginliğin özünü» (des Reichtums der Weltvostellung*******), «zihnin ve dünyanın iç doğasını» verir... (46)

---

* İndilik görüntüsü. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Görüntünün nesnelliği. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Çelişkinin zorunluluğu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Kendi kendine hareket eden ruh. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Öz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

****** Görünüş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

******* Dünyanın tasarımının zenginliği. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Sadece soyut olarak bir evrensel değil, tikelin zenginliğini de kendi içinde taşıyan evrensel» (47).

"Kapital" e bak

Göz kamaştırıcı bir formül: "Sadece soyut olarak bir evrensel değil; tikelin, bireyselin, tekilin zenginliğini (tikelin ve bireyselin, tüm zenginliğini!) kendinde barındıran evrensel"!! Très bien*.

«— Nitekim, bir delikanlı tarafından gayet iyi anlaşılarak söylenen aynı özdeyiş, içerdiği muhtevanın bütün gücünü anlayan tecrübeli bir adamın zihninde kazandığı anlamı ve kapsamı taşımaz.

iyi karşılaştırma (maddeci)

Tıpkı bunun gibi, mantıksal olan'da, ancak bilimlerin deneyinin sonucu haline geldiği vakit gerçek değeriyle değerlendirilmektedir mantıksal olan, işte o vakit düşünceye evrensel hakikat olarak sunar kendini; başka birtakım madde ve gerçekliklerin *yanı sıra tikel* bir bilgi olarak değil, bütün bu muhtevanın özü olarak sunar»... (47).

"bilimsel deneyin ürünü"

NB

("temel") "bütün bu muhtevanın özü"

«Mantığın sistemi gölgelerin cennetidir» (47) «duyulur her türlü somutlama» dan kurtulmuştur...

(50) — ... «soyut, ölü, hareketsiz değil; somut»...

Karakteristik! diyalektiğin özü ve ruhu!

(52) Not ... Kant felsefesinin sonuçları ... : «akıl, hiç bir gerçek muhteva tanıyamaz ve mutlak hakikate gelince imana başvurduruluyoruz» ...

Kant: "akıl"ı sınırlandırmak ve *iman'ı* sağlamlaştırmak[30]

(53). Bir kez daha Ding and sich = soyutlama, soyutlayıcı düşüncenin ürünü.

* Çok iyi. Orijinal metinde Fransıca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

BİRİNCİ KİTAP

VARLIK TEORİSİ

BİLİMİN BAŞLANGICI NE'DEN MEYDANA GELMELİDİR?

(59) ... — (en passant*) ... «bilmenin doğası» id. p. *6 1*)

(Mantığın teması. Bugünkü «gnoseoloji» ile karşılaştırmalı)

NB

(60) ... «ne gökte, ne doğada, ne zihinde, ne de bir başka yerde ***hiç bir şey yoktur»*** (Hegel'in italikleri) «ki dolayımsızlık kadar dolayımı da bir **arada** içermesin»...

1° Gök — doğa — zihin. Kahrolsun gök : maddecilik.

2° Herşey vermittelt = dolayımlı'dır, bir birliğe bağlanmıştır, bir öğeden ötekine ulaşımlarla, geçişlerle bağlıdır. Kahrolsun gök — evrenin *tüm (süreci)* nin yasalarının bağı.

(62) «Saf bilimdir mantık, yani, **GELİŞMESİNİN OLANCA** kapsamlılığı içinde **saf** bilme'dir»...

1° satır tam bir saçmalık
2° satır ise dâhice.

Nereden başlanacak? "Saf varlık" (Sein) (63), «önceden hiç bir şey varsayılmamalı», işte başlangıç bu. «Her türlü muhtevadan zorunlu olarak yoksundur» ... «hiç bir şeyle dolayımlanmaması gerekir» ...

NB

(66) ... (des Erkennens**) in «ilerlemesi» ... «nesnenin ve muhtevanın doğasının kendi tarafından belirlenmelidir» ...

* "Geçerken". Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Bilmenin. (Yazı Kurulu'nun notu.)

(68) Hem "Nichts" i hem "Sein"* ı kendinde içerir başlangıç, bunların birliğidir :
... «başlayan *değil* henüz; varlığa yaklaşıyor sadece»... *varlık olmama'dan varlık'a doğru:* «aynı zamanda varlık olan varlıkolma»).

Mutlak üzerine ahmaklıklar (68 — 69). Genel olarak maddeci gözle okumaya çalışıyorum Hegel'i : Baş aşağı getirilmiş maddeciliktir Hegel (Engels'e göre[51]) — yani Allah Baba'yı, Mutlak'ı, saf Ide'yi, vs. büyük çapta eliyorum.

(70 — 71) Felsefeye «Ben» ile başlanamaz. «Nesnel hareket» yoktur.

* Hem hiçliği hem varlığı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

BİRİNCİ KESİM
BELİRLENMİŞLİK (NİTELİK)

(77) Saf varlık — «önceden hiç bir belirlenim olmaksızın». (Bestimmung est déjà Qualität*).

Sein** 'ın — Dasein*** 'a (burada olmak ?
sonlu » ?)

ve Dasein'ın da Fürsichsein (kendi için olmak?) 'a geçişi

Sein — Nichts — Werden****

«Saf varlık ve saf hiçlik... aynı şeydir» (78).

(81 : Bir "paradoks" gibi geliyor bu). Birlikleri, *Werden*'dir. «Birinin öbürünün içinde dolayımsız yitişinin bu hareketi»...

Nichts ile dem *Etwas****** karşıt tutulmakta. Ama Etwas zaten *belirlenmiş*, bir başka *Etwas*'tan ayrı bir varlıktır, oysa burada sadece Nichts söz konusu (79).

(*Varlık*'ın bu soyutlamasına ilk ulaşanlar, *Elealılar* ve özellikle de *Parmenides*'ti.) *Herakleitos*'ta «herşey akar» (80) ... yani «herşey oluş'tur».

Ex nihilo nihil fit?****** *Nichts*'ten çıkıyor Sein (werden)...

(81) : «Varlık ile hiçliğin bu birliğini... *her türlü* (Hegel'in italikleri) gerçeklikte yada düşüncede göstermek güç olmasa gerek»... «*Ne gökyüzünde, ne de yeryüzünde hiç bir şey yoktur ki hem varlığı hem hiçliği kendinde barındırmasın*». Bir *bestimmtes* Sein*******'a başvurularak çıkarılmış itirazlar var (100 akçem var yada 100 akçem yok) s. 82 i.f. — ama bu değil asıl sorun...

---

* Belirlenmişlik niteliktir. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Orada - varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Varlık - Hiçlik - Oluş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Hiçlik *bir şey*'e. (Yazı Kurulu'nun notu.)

****** Hiç'ten hiç doğmaz? (Yazı Kurulu'nun notu.)

******* *Belirlenmiş* varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

"Bütün Evren'-in zorunlu bağlantısı.." «"Bütünün karşılıklı belirlenmebağlantısı"

«Belirlenmiş, tamamlanmış bir varlık, bir başka varlığa ilişkili olan bir varlıktır; başka bir muhteva ile, bütün dünya ile zorunluk bağıntısı içinde olan bir muhtevadır bu. Bütünün karşılıklı belirlenme bağıntısı konusunda metafizik, aslında bir tekrardan başka bir şey olmayan şu olumlamda bulunabilmişti : bir tek toz tanesi yok olduğu an, bütün evren yıkılır» (83).

NB

(86) : «Bilimde ilk olan, tarihsel bakımdan da ilk olarak ortaya çıkmış olmak zorundadır.» ⊂ Alabildiğine maddeci bir ses veriyor bu cümle! ⊃

91 : «Oluş, varlıkolmayan'ın olduğu kadar varlık'ın da varolmasının kaynağıdır» ... «Geçiş, oluş'la aynı şeydir» ... (92 i. f.).

94 «Spinoza'da olduğu gibi Parmenides'te de, varlıktan yada mutlak tözden olumsuz'a, son bulmuş olan'a geçilmemelidir.»
Hegel'e gelince, onun için, "varlık" ile "hiçlik" in *birlik*'i yada *ayrılmazlık*'ı (s. 9 0 bu deyim bazan birlik'ten daha iyi gidiyor) *Geçiş*'i, werden'i verir.

Mutlak ve görecel, sonlu olan'la sonsuz = tek ve aynı evrenin parçaları, dereceleridir. So etwa*?

(92 : «*Dolayımlanmış* varlık için, *varoluş* deyimini kullanacağız».)

102 : Plato'un «Parmenides» inde, *varlık*'ın ve *bir*'in birbirlerine ulaşmaları = "äussere Reflexion"**.

104 : Deniyor ki karanlık, ışık *yokluğu*'dur. Ama «tıpkı saf karanlıkta olduğu gibi saf ışıkta da göremez insan» ...

107 — Yitiş süreçleri içinde göz önüne alınan sonsuz niceliklere gönderme var...

NB

«Hiç bir şey yoktur ki varlıkla hiçlik arasında bir geçiş hali olmasın.»

«Başlangıç anlaşılmaz bir şeydir» — *hiçlik* ve *varlık* karşılıklı olarak birbirlerini dışlıyorlarsa; ama bu diyalektik değil, *Sophisterei****.

* Öyle değil mi? (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Dış yansıma. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** *Safsata.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Eleştirisiz ve düşünmeden kabul edilmiş, temelsiz bir ön varsayımdan yola çıkan bir akılyürütmedir çünkü safsata. Ama bizim diyalektik dediğimiz, aklın en üstün hareketidir ki bu hareket içinde, birbirlerinden ayrı gözüken terimler salt kendi özellikleri dolayısiyle biribirlerine geçer; ve gene bu hareket içinde öncül, kendi kendini aşar» (108).

Safsata ve diyalektik

Werden. Durakları : Entstehen und Vergehen*. (109).

Das Aufheben des werdens — *das Dasein*** | somut, belirlenmiş varlık (?) |

110 : aufheben = ein Ende machen = erhalten (aufbewahren zugleich)***

112 : Dasein ist *bestimmtes* Sein (*NB* 114 "ein Konkretes"****), — Anderes'in ayrı niteliği — *veränderlich und endlich******. NB

114 «Böylece kendi için yalıtılmış belirlenmişlik, olmakta olan belirlenmişlik *olarak,* niteliktir»... «Olmakta olan olarak kavranmak üzere seçilen nitelik, gerçekliktir» (115).

117 ... «Belirlenmişlik olumsuzlamadır» ... (Spinoza) Omnis determinatio est negatio******, «sonsuz önem taşıyan bir önerme bu»...

120 : «Herhangi bir şey olumsuzlamanın ilk olumsuzlamasıdır»..

(Son derece bölük pörçük ve son derece bulanık buradaki açıklama.) | abstrakte und abstruse Hegelei - Engels[52]. |

125 — ... İki belirlenim çifti: 1) «Herhangi bir şey ve başka şey» ; 2) «Başkası için varlık ve kendinde varlık.»

127 — **Ding an sich******* — «çok basit bir soyutlama». Kendinde şeylerin ne olduğunu bilmediğimizi söylemek, öyle sanılır ki, derin bir

* Ortaya çıkış ve yitiş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Oluşu yürürlükten kaldırma — orada - varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Yürürlükten kaldırmak = koymak = son vermek = sürdürmek (aynı zamanda korumak). (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Orada-varlık *belirlenmiş* varlıktır (*NB* bir somut varlık). (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Başka — *değişken ve sonlu* . (Yazı Kurulu'nun notu.)

****** Her belirlenim olumsuzlamadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

******* Kendinde şey. (Yazı Kurulu'nun notu.)

şey söylemektir. Kendinde şey her türlü belirlenimden Sein - für - anderes* başkası ile her türlü bağıntıdan soyutlamadır; yani bir hiçlik. Demek ki kendinde şey, «hakikatten yoksun boş bir soyutlamadan başka bir şey değildir».

NB

Sehr gut!!** *kendinde* şeylerin neler oldukları sorulsa, so ist in die Frage gedankenloser Weise die Unmöglichkeit der Beantwortung gelegt...*** (127).

Çok derin: kendinde şey ve kendinde şeyin başka şeyler için şey'e dönüşmesi (bk. Engels[53]). Kendinde şey *genel olarak* boş ve cansız bir soyutlamadır. Hareket halindeki hayatın içinde bütün herşey ve tek tek her şey hem "kendi için" dir ve hem de "başkaları için" dir; sürekli şekilde bir halden bir başka hale geçerek, başka ile bağıntı içindedir.

Kantçılık = metafizik

129 — en passant****: «eleştirici felsefeyi de kapsayan metafizik felsefe» nin bilmezden geldiği diyalektik felsefe.

Diyalektik, *karşıtlar*'ın nasıl *özdeş* olabileceklerini (ve olduklarını) — hangi koşullar içinde biribirlerine dönüştüklerini, — niçin insan aklının bu karşıtları ölü ve donup kalmış şeyler olarak değil de canlı, koşullanmış, hareketli, biribirine dönüşen şeyler olarak göz önünde tutması gerektiğini gösteren teoridir. En lisant Hegel** ***...

134 : "(Etwas'ın — herhangi bir şey. Ç.N. —) «basit olumsuzlaması yada ilk olumsuzlamasıdır *sınır*». (Her hangi bir şey'in kendi *sınırı* vardır), «oysa başka, aynı zamanda, olumsuzlamanın olumsuzlamasıdır»...

---

* Başkası için varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Çok iyi! (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Cevabın olanaksızlığı farkında olunmadan sorunun içinde verilmiş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Geçerken— Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Hegel'i okurken — Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

137 "Etwas mit seiner immanenten Grenze gesetzt als der wiederspruch seiner selbst, durch den es über sich hinausgewiesen und getrieben wird, ist das **Endliche.**"

(Kendisini kovan ve öteye iten kendi kendisinin çelişkisi olarak kendi içkin sınırı ile ortaya konan bir **herhangi bir şey**, *son bulmuş* olan'dır).

Şeyler hakkında son bulmuş oldukları söylendiğinde, bunların varlık-olmama'larının kendi doğaları olduğu da kabul edilmektedir. ("varlık-olmama, varlığıdır onların").

«Şeyler *vardır*, ama bu varlığın hakikatı o şeylerin *sonu*'dur».

Derinlemesine kavrayıcı ve zekice! Genellikle ölmüş gözüken kavramları çözümlüyor Hegel, ve bunlarda hareket *bulunduğunu* koyuyor ortaya. Son bulmuş? Yani, son'a doğru *hareket halinde olan!* Bir şey? yani, başka şey *değil*. Genelde varlık? yani, öylesine belirlenimsiz ki varlık = varlıkolmama. Kavramların evrensel ve çok şekilli esnekliği, karşıtların özdeşliğine kadar giden esneklik, — işte işin temeli. Bu düşünce esnekliği öznel olarak uygulanmış haliyle = seçmecilik (eklektizm) ve safsata. *Nesnel olarak* uygulandığında, yani maddesel süreci her yanıyla ve birliği ile yansıtan hali içinde uygulandığında, diyalektik çıkıyor ortaya, evrenin bitimsiz gelişmesinin doğru yansısı çıkıyor.

NB
pensées sur
la dialectique
en lisant
Hegel*

139 — Sonsuz ile sonlunun karşıt oldukları mı söyleniyor? (aynı zamanda bk. s. 148 ; 151).

141 — ***Sollen*** und ***Schranke***, moments des Endlichen**.

143 — «Varlık olma gereğinde sonluluğun aşılması, sonsuzluk başlamaktadır.»

143 — Aklın sınırları vardır sanıyor. «Oysa herhangi bir şeyi sınır taşı olarak belirlemekle zaten bu sınır taşının aşılmağa başlandığı olgusunun bilinçsizliğini içermektedir bu olumlama.»

sehr
gut!***

* Hegel'i okurken diyalektik üzerine düşünceler. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulunun notu.)

** *Varlık olma gereği* ve *Sınır taşı*, son bulmuş olan'ın durakları. (Yazı Kurulu'nun notu).

*** Çok iyi! (Yazı Kurulu'nun notu.)

144 : Bir taş düşünmez. Ve işte bunun içindir ki o taşın sınırlılığı (Beschränktheit) *o taş için* sınır taşı (Schranke) değildir. Ama taşın da sınırları vardır, örneğin «asitlerin etkisinde değişen hissedilir bir töz ise» oksitlenebilme.

| Taşın evrimi |

144 — 145 : İnsana değgin olan, insansı olan ne varsa sınırlarının dışına çıkar (Trieb, Schmerz, etc.,*) ve, şu işe bakın ki siz, *akıl*, «sınırı aşamıyacakmış»!

"Ama aslında sınırların her aşılması, sınırlardan gerçek bir kurtuluş değildir»!

Bir mıknatıs bilince sahip olsaydı, Kuzeye doğru yönelimine özgürce bir olay diye bakardı (Leibniz). — Hiç de öyle değil; çünkü o zaman o mıknatıs *bütün* ana yönleri bilmiş olacak ve sadece *bir tek* yönü hürriyetinin *sınırı* olarak, bir sınırlama, olarak göz önüne alacaktı.

| Doğrudan doğruya şeylerin, doğanın, olayların yürüyüşünün diyalektiği |

148... «Kendi kendini aşmak, kendi olumsuzlamasını olumsuzlamak ve sonsuz hale gelmek, doğrudan doğruya, sonlu'nun doğasıdır»... Sonlu'yu sonsuz'a dönüştüren şey dış (fremde) bir kuvvet (Gewalt) değil, kendi öz (sonlu) doğasıdır(seine Natur) (149).

151 : ("Schlechte Unendlichkeit"** — niteliksel açıdan sonlu'ya karşıt olan, sonlu'ya bağlı değil, sonlu'dan ayrılmış olan sonsuz. Sonlu *diesseits,* sonsuz *jenseits**** imiş gibi; sonsuz sonlu'nun *üzerinde, dışında* imiş gibi...

153 : Ama aslında (sonlu ve sonsuz) sind sie**** *untrennbar* . *Bir*-dirler (155).

* Dürtü, acı, vs. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Kötü sonsuz. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** *Beride, ötede.* (Yazı Kurulunun notu.)
**** *Ayrılamaz*dırlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

158 — 159 : ...«Sonlu ile sonsuzun birliği dışsal bir yanyana geliş; aykırı ve tanımlarıyla bağdaşmayan, biribirlerinden ayrılmış ve biribirlerine karşıt, biri öbüründen bağımsız ve dolayısıyle de uzlaşmaz kendilik'leri birleştiren bir bağ değildir. Tam tersine bunların her biri, kendisi olarak bu birliktir; ve sadece, kendi kendini *yürürlükten kaldırma* olarak birliktir; ve hiç birinin öbürüne karşı, kendinde varlık olma ve olumlu 'orada varlık' olma gibi bir ayrıcalığı yoktur. Yukarda gösterdiğimiz gibi, sonluluk ancak kendini aşma olarak vardır; ve işte bunun içindir ki sonluluk, kendi kendine sonsuz oluş'u, başka'yı da içerir»...

Elektronlara karşı atomlara uygulanabilir.

Genelde maddenin

derinlemesine sonsuzluğu...

...«Ama belirsiz ilerleme, (sonlu ile sonsuzun basitçe karşılaştırılmasından) daha çok şey dile getiriyor; aynı zamanda ayrı ve seçik terimlerin *bağ'ı* (Hegel'in italikleri) onda da var.»... (160)

Belirsiz ilerlemenin (tüm parçalarıyla) bağlantı halinde oluşu

167 «Spekülatif düşüncenin doğası birlikleri içinde karşıt durakların (moment'lerin) kavranmasına dayanır sadece.»

Sonsuz sonluya nasıl varır: bu soru felsefenin özü olarak göz önüne alınmış zaman zaman. Ama bu sorun, sonlu ile sonsuz arasındaki bağın açıklanmasına gelip dayanıyor en sonunda...

168... «Başka alanlarda da, *soruları doğru koyabilmek* için, belirli bir eğitim şarttır; ama bu felsefe alanında gereklidir daha çok. Çünkü öteki türlü, sorulan sorunun hiç bir anlamı olmadığı cevabını almak tehlikesi vardır.»

Bien dit!*

173 — 174 : *Fürsichsein* — kendi için varlık = sonsuz varlık, bütünlenmiş niteliksel varlık. *Başka*'ya bağıntı kalkmıştır ortadan; *kendi*'ne bağıntı kalmıştır Son durağına (auf die Spitze) geliyor nitelik, ve nicelik haline giriyor.

* Güzel söylemiş! Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.) notu.)

Kant'ın ve Fichte'nin idealizmi... (181) «orada varlıkla kendi için varlığın ikircilikliği ((bulanık)) içinde kalıyor»...

Yani kendinde şey'den (bir sonraki cümlede sözü ediliyor) fenomene, nesneden özneye *geçiş* olmadığı mı?

Fürsichsein, niçin *Eins**'tır, anlamıyorum bunu ben. Hegel burada iyice karanlık geliyor bana.

NB Selbstbewegung*****

Bir — eski ατομον** (ve boşluk) ilkesidir bu. Boşluk, *Quell der Bewegung**** (185) olarak alınmakta; sadece mekânın doldurulmamış olduğu anlamında değil, ama bu; aynı zamanda, «oluş'un, özdevinim'in (automouvement) temelinin 'genellikle olumsuz' da barındığı fikrini, bu daha derin fikri» de enthält**** (186).

183: «Kendi için varlığın düşüncelliği, bütünsellik olarak ilkin gerçekliğe dönüşür; ve özellikle de *bir* olarak, en sağlam ve en soyut gerçekliğe.»

Bulanık su ...

Düşüncel'in gerçek'e dönüşmesi fikri, *derin* bir fikir: tarih için çok önemli. Ama apaçık ki, insanın özel hayatı bakımından da doğru olan çok şey var bu fikirde. Sıradan maddeciliğe karşı. NB. Düşüncel olan'la gerçek olan arasındaki ayrım da mutlak değil, überschwenglich******

189 — Not. Leibniz'in monad'ları. Leibniz'de *Bir* ilkesi ve bu ilkenin eksik karakteri.

Hegel'in, kavramları ve kategorileri geliştirmeyi bütün felsefe tarihiyle bağlantılı olarak ele aldığı görülüyor. Bütün Mantığın *yeni* bir yanını ortaya koyuyor bu tutum.

---

* *Birlik.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Atom. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** *Hareketin kaynağı.* (Yazı Kurulunun notu.)

**** İçeriyor. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Öz devinim.

****** Aşkın (Kantçı anlamda, aşağılayıcı). (Yazı Kurulu'nun notu.)

193... «*Bir'in çok* ve özellikle de *ç o k ' u n   b i r* oluşu eski bir önermedir» ...

195... «Bir ile çok arasındaki ayrım, bunların karşılıklı bağıntılarının ayrımı olarak, *iteleme* (yada, *itim*) ve *çekim* olarak ikiye bölünen bağıntılarının ayrımı olarak belirlendi»...

Hiç şüphe yok ki bütün bu Fürsichsein'a, kısmen *nitelik*'in *nicelik*'e nasıl dönüştüğünü tümdengetirmek için ihtiyacı vardı Hegel'in (199); bir belirlenimdir nitelik, kendi için bir belirlenimdir, Gesetzte*, bir birliktir — bütün bunlar pek zorlanmış ve boş oldukları izlenimini uyandırıyor.

Belirli bir bilgi yoluna karşı s. *203*'te yer alan şu alaycı gözlemi de belirtmek gerekir «deneye yansıyan bilginin yolu; bu yolda bilgi, fenomendeki belirlenimleri *algılar* ilkin, — sonra da bu belirlenimleri temel olarak alır ve bu aynı belirlenimlerin sözümona bir *açıklaması* için, fenomenin bu belirlenimlerini üretmekle yükümlü *temel maddeler* yada bu işe denk düşen *kuvvetler* bulunduğunu varsayar»...

* Ortaya konmuş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

İKİNCİ KESİM
MİKTAR (NİCELİK)

4 "antinomi[54]" var Kant'ta. Aslında *her* kavram, her kategori *bir o kadar* antinomiktir (217).

Felsefe tarihinde şüpheciliğin rolü ‖ «Eski şüphecilik, bilimlerde rastladığı bütün kavramlarda çelişkiyi yada antinomiyi göstermek için elinden gelen çabayı ardına koymamıştır.»

Kant'ı alabildiğine saldırganca (ve alabildiğine zekice) çözümlerken, Kant'ın öncüllerde söylemiş oldugunu vargıda tekrarlamaktan başka bir şey yapmadığı sonucuna varıyor Hegel, ve özellikle de bir *Kontinuität** kategorisi bir de *Diskretion*** kategorisi bulunduğunu belirtiyor.

Wahrhafte Dialektik*** ‖ Bundan yalnızca, «tek tek alındığında bu belirlenimlerden hiç birinde hakikat olmadığı, yalnızca birliklerinde hakikat olduğu çıkıyor. Bunları hakiki diyalektik açıdan düşünme tarzı işte budur, hakiki sonuç da budur» (226).

229 : «*Die Diskretion* | nasıl çevrilecek bu? bölünme, *kesiklilik* hali | tıpkı bir *die Kontinuität* | derlenme (?) ardarda geliş (?) hali****, *süreklilik* | gibi, *miktar*'ın bir **durağı**'dır»...

232 : «İlkin belirlenimli yada sınırlı nicelik olan *Kuantom,* tamamlanmış belirlenimi içinde, *sayı*'dır»...

234 : «*Anzahl* | sayılayan sayı *sayma* | ve *birlik*, sayının duraklarını meydana getirirler.»

248 — *Sayı*'nın rolü ve anlamı konusunda (Puthagoras üzerine bir dizi düşünce, vs.), bütün bunlar arasında şu doğru gözlem de var :

* *Süreklilik.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Süreksizlik.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Hakiki diyalektik. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** «Bölünme, derlenme, ardarda geliş», Lenin tarafından denenmiş ve elyazmasında karalanmış Rusça sözcüklerin çevirileri. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Düşünceler, belirlenimlerle ve dolayısıyle da bağıntılarla zenginleştikçe, düşüncelerin sayılar gibi formlarda tasarımı da bir o kadar karmaşıklaşmakta ve keyfîleşmekte ve anlamdan boşalmaktadır» (248 — 249). ((Düşüncelerin bu şekilde değerlendirilmesi : belirlenimlerle ve *s o n u ç o l a r a k* da bağıntılarla zengin.))

Kant'ın antinomileri konusunda (başlangıcı olmayan dünya, vs.) öncüllerin, ispatlanması gereken şeyi ispatlanmış gibi kabul ettiklerini (267 — 268) des Längeren* bir kez daha ispatlıyor Hegel.

Biraz ilerde yer alan teorik ve soyut açıklamada niceliğin niteliğe geçişi öylesine karanlık ki, hiç bir şey anlaşılmıyor. Oraya dönülecek!!

2 8 3: Matematikte sonsuz. Buraya kadar doğrulaması («başka sebebler tarafından ispatlanmış olan») *sonuçların doğruluğuna* dayanıyordu *y a l n ı z c a* ... konunun açıklığına değil | bk. Engels[55] | — NB

285 : Sonsuz-küçükler hesabında, (önceden kabul edilmiş) belli bir yanlışlık hesaba katılmaz ve gene de sonuç yaklaşık olarak değil, *t a m a m ı y l e* doğrudur!

Ama gene bu durumda, bir Rechtfertigung** araştırılması «pek o kadar boşuna değil» «burnumuzdan yararlanma hakkımız olup olmadığının ispatlanmasını istemek kadar boşuna değil örneğin[56]».

Hegel'in cevabı karmaşık, abstrus***, vs., vs. *Y ü k s e k* matematik söz konusu. Bk. *E n g e l s ,* diferansiyel ve entegral hesap üzerine[57].

Hegel'in şöyle geçerken yapıverdiği bir gözlemi not etmek ilgi çekici olacak: «deneyüstü, yani aslında öznel ve psikolojik»... «deneyüstü bir tarzda, ve özellikle de öznede» (288).

* Metin boyunca. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Doğrulama. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Karmaşık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

S. 282 — 327 u. ff. — 379

Diferansiyel ve entegral hesabın, Newton, Lagrange, Carnot, Euler, Leibniz, vs. 'den aktarmalarla, son derece ayrıntılı çözümlemesi. Hegel'in, sonsuz-küçüklerin bu "yitiş" ine, "varlıkla varlık-olmayan arasındaki bu orta yer" e ne denli yakın ilgi duyduğunu ispatlıyor bu aktarmalar. Bütün bunlar yüksek matematik bilgisi olmaksızın anlaşılamaz. *Carnot*'nun şu başlığı karakteristik : "Reflexions sur la Métaphysique du Calcul infinitésimal"* !!!

Verhältnis (379 — 394)** kavramının geliştirilmesi, alabildiğine karanlık. Sadece s. 394'te yer alan, *simgeler* hakkındaki bir gözlem not etmeğe değer: Simgelere karşı genellikle hiç bir şey denemeyeceği belirtiliyor. Ama "*her türden simgeciliğe karşı*" simgeciliğin bazan "*kavramsal belirlenimler*'i (Begriffsbestimmungen) anlamaktan, belirtmekten ve doğrulamaktan kaçınma yolunda kullanışlı bir araç» olduğunu söylemek gerekiyor. Ve bu da, doğrudan doğruya felsefenin işidir.

NB ?

«Kuvvet yada tözellik, neden ve sonuç, vs.'nin yürürlükteki belirlenimleri, aynı şekilde canlı yada tinsel bağıntıları dile getirmeğe yarayan birer simgedirler yalnızca; yani bu sonuncular için geçersiz belirlenimlerdir» (394).

* «Sonsuz — küçük hesabın metafiziği üzerine düşünceler». Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Bağıntı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ÜÇÜNCÜ KESİM
ÖLÇÜ

«Ölçünün içinde — soyut olarak formülleştirildiği zaman — nitelik ve nicelik birleşmiş durumdadır. Bu haliyle varlık, belirlenmişliğin kendi kendisiyle dolayımsız eşitliğidir. Belirlenimin bu dolayımsızlığı kendini yürürlükten kaldırmıştır. Nicelik, kendine geri dönmüş olan varlıktır; öyle ki, belirlenmişlik karşısında ayrımsızlık olarak kendi kendisiyle yalın eşitliktir» (395). Üçüncü terim, ölçü'dür.

Kiplik (olanaklılık, gerçeklik, zorunluluk) kategorisini getirdi Kant; ve Hegel not ediyor ki Kant'ta :

«Bu kategorinin anlamı, nesnenin düşünceye bağıntısı olmaktır. Bu idealizm için düşünce, genellikle özü bakımından, kendinde şeye dıştadır... öbür kategorilere özgü nesnellik, kiplik kategorilerinde yoktur» (396).

En passant* (397) :

Brahma'nın Siva'ya geçişi Hint felsefesinde (dönüşüm = yitiş, doğuş) ...

Halklar, *ö l ç ü ' yü* (399) tanrılaştırır.

? Ölçü öz'e (wesen) dönüşür.

(Ölçü konusunda Hegel'in geçerken yapıverdiği şu gözlemi not etmek yararsız olmayacak: «gelişmiş sivil toplumda, çeşitli mesleklerde çalışan bireylerin sayıları, birbirleriyle belirli bir bağıntı içindedir»; (402).

Hegel, derecelilik (Allmähligkeit) kategorisi hakkında şunları not ediyor :

«Bir niteliğin yada bir şeyin yitişini tasarımlamak yada *açıklamak* için kolaylıkla bu kategoriye başvurulur, böylelikle yitmeye tanık olunuyormuş gibi gelir, çünkü doğası icabı değişken bir dış sınır olarak kabul edilen kuantom, anlayışgücü için kendiliğinden anlaşılır olduğundan, yalnızca kuantom'un değişikliği olarak ele alınan *değişme* de sonuç olarak akıl için kendiliğinden anlaşılır olur. Ama gerçekte hiç bir şeyi açıkla-

* Geçerken. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

maz bu ; özü bakımından değişme bir niteliğin başka bir niteliğe geçişidir, yada daha soyut bir söyleyişle, bir varlığın bir varlık-olmayan'a geçişidir, derecelilikten daha başka bir belirlenim vardır bu süreçte; derecelilik, bir eksilmeden yada artmadan ve büyüklüğe tek yanlı saplanımdan başka bir şey değildir.

Ama yalnızca niceliksel gibi gözüken bir değişiklik birdenbire niteliksel bir değişikliğe dönüştüğünde, — bu bağıntı eskilerin dikkatini çoktan çekmiş ve bağıntı bilinmeyince ortaya çıkan güçlükleri halkın kavrayabileceği örneklerle göstermişlerdi»... (405 — 406) ("dazlak" : bir tek saçı koparmak; "bir yığın", bir tek taneyi kaldırmak...) «burada çürütülen, das einseitige Festhalten an der abstrakten Quantumsbestimmtheit» ("niceliksel soyut belirlenimliliğe" yani her türden somut değişmeleri ve nitelikleri, vs. hesaba katmadan tek yanlı saplanım'dır.)

NB

... «Boş yada ukalaca bir şaka değildir bu formüller; tersine kendilerindeki doğrular açısından, düşünmede oluşan fenomenlere ilgi duyan bir bilincin ürünleridir.

Ayrımsız sınır olarak alınan hali içinde kuantom, bir orada varlık'ın anî bir saldırıya uğrayan ve yok edilen yanıdır. Kavramın *tuzağı,* bir orada varlık'ı, niteliğinin rol oynamaz gibi gözüktüğü yanından yakalamaya dayanır; ve öylesine böyledir ki bu, örneğin bir Devletin, bir servetin, vs., aslında o Devletin yada o servet sahibinin felaketi olan büyümesi, ilkin onların mutluluğu gibi gözükür» (407).

Gesetz oder Mass*

«Doğanın ampirik sayılarıyla, örneğin gezegenler arası uzaklıklarla tanışmak, büyük ve onurlu bir başarıdır; ama ampirik kuantaları niceliksel belirlenimlerin *evrensel formu*'na yükselterek bunların bir yasanın yada bir ölçünün durakları haline getirmek ve böylece bu ampirik kuantaları ortadan kaldırmak, kat kat daha büyük ve onurlu bir başarıdır» Galilei'nin ve Kepler'in başarıları... «Bulmuş oldukları yasaları, algının tüm tikelliklerinin bu yasalara denk düştüğünü göstererek *ispatlamıştır* on-

* Yasa yada (yani) ölçü. (Yazı Kurulu'nun notu.)

lar» (416). Ama bu yasalardan daha da bir höheres Beweisen* getirmelerini istemek gerekiyor; niceliksel belirlenimlerinin Qualitäten oder bestimmten Begriffen, die bezogen sind (wie Raum und Zeit**.) itibaren tanınmasını istemek gerekiyor; bu yasalardan. ?

Spezifische. Quantität ve reales Mass*** Masses kavramının geliştirilmesi (Wahlverwandtschaften**** dahil — örneğin kimyasal öğeler, müzikteki ses perdeleri) son derece karanlık kalıyor.

Kimya üzerine uzun bir not, Berzelius'a ve elektrokimyasal teorisine karşı bir polemikle birlikte (433 — 445).

"Ölçü bağıntılarının düğüm çizgisi" (Knotenlinie von Massverhältnissen) — nicelikten niteliğe geçişler... Derecelilik ve *sıçramalar*.

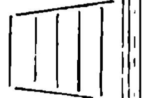
NB ve, s. *448*, dereceliliğin sıçramalar olmaksızın hiç bir şeyi açıklamadığı konusunda uzun ispatlamalar. NB

Bir *not*'da, her zamanki gibi Hegel'de olgusal, örnekler, somut. (Hegel'le, *doğa*'yı *notlar*'a havale ettiğini söyleyerek alay eder ya Feurbach, Yapıtları, 11, s. ?) [58].

S. 448 — 452, not, *içindekiler*'de verilmiş bu başlık (metnin içinde değil!! ukalalık!!) : «Bu türden düğüm çizgilerine örnekler; doğada sıçramalar olmadığı konusunda.» Sıçramalar!

Örnekler : kimya, müzik, su (buhar — buz) — s. *449* — dünyaya getirme ve ölüm.

Abbrechen der Allmähligkeit*****; s. 450.

Derecelilikte kesilmeler

«Doğada sıçrama yoktur deniyor; ve genellikle halk, doğumu yada ölümü anlamak istediği vakit, görmüş olduğumuz gibi, bunları dereceli ortaya çıkış yada yitiş şeklinde tasarımlayarak anladığı kanısındadır. Ama görüldü ki, genel olarak var- Sıçramalar!

* Üstün kanıtlama biçimi. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** (Zaman ve mekân gibi) bağıntı halinde belirli nitelik yada kavramlardan. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Özgül nicelik ve gerçek ölçü olarak. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Seçimli ilişkiler. (Yazı Kurulu'nun notu.)
***** Derecelilikte kesilmeler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Sıçramalar! lığın dönüşümleri, bir büyüklükten bir başka büyüklüğe geçiş değildir; nitelikten niceliğe ve nicelikten niteliğe geçiştir, bir başka'ya ulaşmadır; dereceli olan' ın kopması ve önceki orada varlık'a oranla bir niteliksel başkanın ortaya çıkmasıdır. Su soğurken yavaş yavaş katılaşmaz, püre haline gelip sonra dereceli olarak buz kıvamına kadar sertleşmez, tersine birdenbire katı haline girer, donma ısısına tamamen vardığında bile hareketsizce sıvı halini sürdürebilir ve en küçük bir sarsıntı suyu katı hale geçirir.

Doğuşun dereceliliği, şu tasarıma dayanmaktadır: doğan şey, duyulur yada gerçek biçimde vardır zaten; ama küçüklüğü nedeniyle algılanamamaktadır. Tıpkı bunun gibi yitişin dereceliliği konusunda da, varlık-olmıyan'ın yada onun yerine geçen başka'nın da gene var olduğu ama henüz farkedilmediği tasarımı vardır. — bu varoluş, başkanın varolan başka'da içerilmiş bulunduğu anlamında değil, orada ama algılanamayan varlık halinde bulunduğu anlamındadır. "Böylece, doğuş ve yitiş, ilke bakımından ortadan kaldırılmış olmuyor; yani kendinde - olan, herhangi bir şeyin kendi orada-varlığı'ndan önce onda olduğu dış, dış orada-varlık'ın küçük bir var olması haline dönüştürülüyor; özsel ayrım da, yani kavramın ayrımı da, yalnızca niceliksel bir dış ayrıma dönüştürülüyor. Bir doğuşu yada bir yitişi, değişmenin dereceliliğiyle anlatmağa kalkmak, bir totolojide olduğu gibi sıkıcılığa düşmektedir; doğanı yada öleni önceden tamamlanmış olarak ve değişmeyi de bir dış ayrımın dönüşümü olarak kabul etmektir ki, bu da gerçekte bir totolojiden başka bir şey değildir. Anlamak istiyen böyle bir anlayışgücü için zorluk, herhangi bir şeyin genel olarak kendi başka'sına ve karşıtına niteliksel geçişinde yatar; bundan kurtulmak için anlayışgücü, özdeşliği ve değişmeyi, niceliksel'in ayrımsız ve dış özdeşliği ve değişmesi olarak tasarımlalamaktadır.

Varlığın alanı içinde göz önüne alındığı haliyle tinsel hayatta da, nicelikten niteliğe aynı geçişi buluyoruz; ve değişik nitelikler nicelik farklarıyla temellenmiş gözükür. Fazlaya yada eksiğe doğru küçücük bir kerteyle aşılır hafifliğin ölçüsü, ve tamamıyle farklı bir şey çıkar ortaya; yani adaleti adaletsizlik ve erdemi erdemsizlik haline getiren suç ortaya çıkar. Gene aynı şekilde, Devletler de, tüm öteki etkenler eşit kaldığı halde, büyüklüklerinin farklı olması nedeniyle, farklı bir niteliksel karakter kazanmaktadır» ... (450 — 452).

Biraz daha ilerde :

Varlığın öz'e (Wesen) geçişi, çok karanlık bir şekilde açıklanıyor.

I. cildin sonu.

KİTAP II

ÖZ TEORİSİ

CİLT IV (BERLİN, 1834)
I. BÖLÜM. NESNEL MANTIK
KİTAP II. ÖZ TEORİSİ

BİRİNCİ KESİM
KENDİNDE YANSIMA OLARAK ÖZ

«Varlığın hakikatı, özdür» (3)*. Tamamen idealist, mistik gözüken ilk cümle işte bu. Ama bunu hemen, şöyle söyleyelim, serin bir rüzgâr izliyor. «Varlık dolayımsız olan'dır. Hakikatın, varlığın *kendinde ve kendi için* ne olduğunu bilmek istiyen** bilgi, dolayımsız'da ve dolayımsız'ın belirlenimlerinde» (*durmaz* NB), «bu hakikatın içine (NB) *nüfuz* (*NB*) eder, bu varlığın *ardında* (Hegel'in italikleri) varlığın kendisinden daha başka bir şey bulunduğu ve bu arkadaki zeminin de varlığın hakikatı olduğu ön varsayımıyle nüfuz eder. Dolayımlanmış bir bilgidir bu, çünkü öz'ün yanında ve öz'ün içinde dolayımsız olarak bulunmaz; bir başka ile, varlıkla başlar ve hazırlayıcı bir yolu, varlığın ötesine yada, daha doğrusu, varlığın kendine dönüş yolunu kat etmek zorundadır»..

Bilgi teorisi

"yol"

Bilginin bu Bewegung***'u, bu yolu, «varlığın dışında» olan "bilginin etkinliği" (Tätigkeit des Erkennens) olarak gözüküyor.

«Ama bu süreç, doğrudan doğruya varlığın hareketidir.»

Nesnel anlam

* Hegel. Werke, Bd. IV., Berlin, 1834. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Sırası gelmişken. Erklären, «açıklamak» sözcüğüyle (ve kavramıyle) sık sık alay ediyor Hegel (bk. derecelilik konusunda aktardığımız parçalar). Hiç şüphesiz bilginin gittikçe derinleşen bitimsiz sürecini mutlak metafizik çözüme («bu açıklanmıştır»!!) karşıt tutmak için yapıyor bunu. Bk. cilt III, s. 463 : «bilinir *olabilir yada*, hani dendiği gibi *açıklanmış* olabilir.».

*** Hareket. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Öz... kendi öz **sonsuz hareketi** ile, varlığın hareketi ile ne ise odur» (4).

«Mutlak özün... *orada varlık'ı yoktur*. Ama mutlak öz, orada varlık'a geçmek zorundadır.»... (5).

Kavram'a (= mutlak'a) geçiş olarak öz, varlık ile kavram arasında yarı yoldadır.

Öz'ün altbölümleri : görüntü (Schein), fenomen (Erscheinung), gerçeklik (Wirklichkeit).

Das Wesentliche und Unwesentliche (8). Der Schein* (9).

Özsel olmayan'da, görüntüde, varlık-olmayan'ın bir durağı vardır (10).

Yani özsel olmayan, görünür olan, yüzeyde olan, "öz" den daha sık yiter ve "öz" kadar "sağlam" ve "dayanıklı" değildir. Etwa** : bir ırmağın hareketi — köpük üstte, derin akımlar alttadır. *Ama köpük de,* özün dile gelişidir!

Görüntü ve şüphecilik respective* kantçılık:**

«Böylece görüntü, şüphecilerin yada idealizmin fenomenidir, bir 'herhangi bir şey' yada bir şey olmayan bir dolayımsızlık; genel olarak belirlenimliliğin ve özneye bağıntısının dışında (var olabileceği varsayılan — Ç.N.) ayrımsız bir varlık olmayan bir dolayımsızlıktır. «Bu vardır» diyemezdi şüphecilik; **çağdaş idealizm, bilgilere kendinde şeyin bilgisi olarak bakmakta sakınca görürdü.** onlarca bu görüntüde bir varlığın temeli olmamalıydı ve kendinde şey bu bilgilerin alanına girmemeliydi. Aynı zamanda şüphecilik, görüntülerinin sayısız belirlenimlerini kabul ediyor; yada, daha doğrusu

NB şüpheciliğin gözünde bu görüntüsünün muhtevası bütün dünyanın çeşitli zenginliğiydi. Aynı şekilde idealizm fenomeni bu çeşitli belirlenimliliklerin bütün enginliğini kendinde içerir.»

* Özsel olan ve özsel olmayan. Görüntü. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Hemen hemen. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** (Kantçılıkla) ilişkili olarak.

Dünyanın bütün zenginliğini Schein*'a yerleştiriyor, sonra da Schein'ın nesnelliğini inkar ediyorsunuz!!

«O görüntü ve bu fenomen, böylece çeşitli şekilde dolayımsız olarak belirlenirler. Demek ki bu muhtevanın temelinde hiç bir varlık, hiç bir şey yada kendinde şey olmayabilir; kendi için, ne ise o kalır; varlıktan, görüntüye çevrilmiştir sadece; öyle ki dolayımsız olan, ve biri öbürüne karşı başka olan bütün bu çeşitli belirlenimleri kendinde barındırır görüntü. Demek ki görüntünün kendisi de, bir 'dolayımsız belirlenmiş' tir. Şu yada bu muhtevaya sahip olabilir görüntü; ama her hal ve durumda kendisi ortaya koymaz bu muhtevayı, bu muhtevaya dolayımsız olarak sahiptir. Tıpkı şüphecilik gibi idealizm de, leibnizci, kantçı, fichteci yada öbür şekilleri içindeki idealizmde belirlenimlilik olarak varlığı ve dolayımsızlığı aşmamıştır. Şüphecilik, görüntüsünün "dolayımsız verilmiş"!!» muhtevasının *verilmesine* izin verir ; bu muhteva ne olursa olsun şüphecilik için *dolayımsız*'dır. Leibniz'in monad'ı, kendi tasarımlarını üretici ve birleştirici güç değildir; söz konusu tasarımlar, su kabarcıkları gibi belirir onda; birbirileri ve dolayısıyle de monad için ayrımsız dolayımsızdırlar. Tıpkı bunun gibi Kant'ın fenomeni de algının *verili* bir muhtevasıdır; öznenin, biribirleri için ve bu özne için dolayımsız olan duygulanımlarını ve belirlenimlerini önceden varsayar bu fenomen. Fichte'nin idealizmindeki sonsuz iteleme (yada, içtepi)'nin temel olarak bir kendinde şey'i almadığı doğrudur; öyle ki bu sonsuz itim, Ben'in bir saf belirlenimi haline gelir. Ama aynı zamanda bu belirlenmişlik *dolayımsız* bir belirlenmişliktir, kendisini benimseyen ve dıştalığını ortadan kaldıran ben'in bir sınır taşıdır; ben tarafından aşılabilir bu *sınır taşı,*

Görüntünün dolayımsızlığı

daha derine gitmemişlerdir!

bk. machçılık!!

* Görüntü. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ama kendinde ayrımsızlığın bir yanını taşır; bu yanın sonucu olarak bu sınır taşı, ben'in içinde olduğu halde, kendi dolayımsız varlık-olmayanını içermektedir» (10 - 11).

...«(den Schein)*'i özden ayıran belirlenimler, doğrudan doğruya özün belirlenimleridir» ...

görüntü = özün olumsuz doğası	...«Görüntüyü meydana getiren, varlık-olmayanın dolayımsızlığıdır... Varlık, varlık-olmayandır özün içinde. Onun kendinde hiçliği, *doğrudan doğruya özün olumsuz doğası*'dır»...

...«Dolayısıyle de, bu iki durak: hiçlik, ama sürüp gitme olarak hiçlik, ve varlık, ama durak olarak varlık, yani kendinde olmakta olan olumsuzluk ile yansıyan (yada, düşünülen) dolayımsızlık, doğrudan doğruya öz'ün duraklarıdır».

«Görüntü, varlığın belirlenmişliği içindeki doğrudan doğruya özdür»... (12 — 13).

Şu oluyor görüntü : (1) hiç, varolan var-olmayan (Nichtigkeit)
—(2) durak (moment) olarak varlık

«Böylece görüntü doğrudan doğruya özdür, ama bir belirlenmişlik içinde özdür ve gene de öyle bir haldedir ki sadece kendi durağıdır ve özde 'kendi kendi' nin görüntüsüdür» (14).

Belirlenimlerinden *bir tanesi* içinde, yanlarından ve duraklarından *bir tanesi* içinde özdür [görüntü]**. *Öz,* böyle ortaya çıkıyor. Görüntü, doğrudan doğruya kendi kendinde özün görüntüsüdür (Scheinen).

...«Öz ... kendinde sonsuz hareket olarak kendi kendinde görüntüyü içerir»...

...«Kendisine ait olan bu özdevinim içinde öz, yansımadır (yada düşünmedir.). Görüntü, yansıma ile aynı şeydir» (14).

Görüntü (görünen) özün doğrudan doğruya kendi kendinde *yansı'*sıdır.

* Görüntüyü. — Ç.N.

** Elyazmasında bu sözcüğün üstü karalanmış. (Yazı Kurulu'nun notu.)

...«Özün içindeki oluş, bunun yansıyan hareketi, demek ki hiçlikten hiçliğe olan harekettir ve dolayısıyle de kendi üzerine geri dönen bir harekettir»... (15).

Zekice ve derin bir söz bu. Doğada ve hayatta "hiçlik" e ("hiç" e) doğru hareketler vardır. Ama "hiç" ten yola çıkan hareketler olmasa gerektir. Daima herhangi bir şeyden yola çıkan.

«Yansıma (yada düşünme), çoğunlukla **öznel** anlamında anlaşılmaktadır; verili bir dolayımsız tasarımın ötesine yükselen ve kendisi için evrensel belirlenimler arayan (yada genel belirlenimlerle kendisini karşılaştıran) yargılama yetisinin hareketi olarak anlaşılmaktadır» (21). (Kant'tan bir aktarma izliyor bunu, "Yargıgücünün eleştirisi")[59]... «Ama burada söz konusu olan, **ne bilincin yansıması'dır**, ne de, belirlenimleri 'tikel olan' ve 'evrensel olan' olan anlayışgücünün yansıması. Burada söz konusu olan sadece yansımadır»...

Demek ki Hegel, burada da, **öznelcilik'**le suçluyor Kant'ı. Bu *N B.* Görüntünün, "dolayımsız verinin" | "*V e r i*" sözcüğüne sık sık rastlanıyor Hegel'de, bk. s. 21—22 | "nesnel anlam" ından (sit venia verbo*) yana Hegel. Daha küçük filozoflar, temel olarak özü mü yoksa dolayımsız veriyi mi almak gerektiğini bulabilmek için tartışıyorlar (Kant, Hume, bütün machçılar). Hegel, **y a d a'** nın (yani, yoksa'nın) yerine, **ve'**yi koyuyor; bu "ve" nin somut muhtevasını açıklayarak.

«Die Refrexion kendi kendine özün görüntüsüdür» (27) ⊂ nasıl çevirmeli bunu? yansıyabilme? yansıtıcı belirlenim? yansıma uygun düşmüyor ⊃.

...«Birbirinden farklı duraklardan geçen bir harekettir» (das wesen**) «kendi ile mutlak dolayımlama»... (27).

Özdeşlik — ayrım — çelişki

(+ |Gegensatz|*** özelikle de karşıtlık) (varlık nedeni) ...

İşte bunun içindir ki Hegel, "özdeşlik" yasasının (A = A) kategorinin (varlığın tüm belirlenimleri kategorilerdir — s. *2 7* — *2 8)*. tekyanlılığını, yanlışlığını açıklığa çıkarıyor.

* Deyimi bağışlayınız. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Öz. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Bu sözcük (ters, karşıtlık) elyazmasında karalanmış. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Herşey kendi kendisi ile özdeş olunca farklı değildir, karşıt değildir ve temelsizdir» (29).

«Öz, kendi ile özdeşliktir sadece» (30).

Benzeşim ile ayrım'ı «**bu belirlenimlerinden birinin öbürüne geçişinin bu hareketi**»ni anlamaksızın yanyana ("daneben") koyar sıradan düşünce: (31).

Özdeşlik yasasına (A = A) karşı sayısız saldırı : bu yasanın yandaşları,

NB altını ben çizdim	«ayrıma karşı çıkan bu **hareketsiz** özdeşliğe sımsıkı sarılmakla, özdeşliği kendi hali içinde hakikatten yoksun kalan **tekyanlı** bir belirlenime dönüştürdüklerini görmüyorlar» (33)..

(«Boş totoloji» : 32)

(«*Formel, soyut* , eksik hakikatten başka hiç bir şeyi içermez» (33).

Yansımanın (yada düşünmenin) formları : *dış*, vs., alabildiğine bulanık bir şekilde geliştirilmiş.

Ayrım ilkeleri : «Bütün şeyler birbirinden ayrıdır»... «A, aynı zamanda, A - olmayan'dır»... (44).

«Birbirine benzer iki şey yoktur»...

«Ayrım şu yada bu yanda (Seite), Rücksicht'te, vs., "insofern"», vs.* vardır.

*Bien dit!!***

«Ama biribirleriyle katiyen çelişmemesi istenen şeyler için beslenen o hep bildiğimiz sevgi, her zaman olduğu gibi burada da unutuyor ki, çelişki böylece çözülmüş olmaz, sadece başka bir yere, **öznel yani**, genellikle **dış yansıma**'nın içine kaydırılmış olur; ve aslında bu öznel yada dış yansıma da, bu uzaklaştırma yada kaydırma sonucunda yalnızca konumlu olarak dile getirilen iki durağın ikisini de içermektedir, aşılmış ve kendi birlikleri içinde biribirlerine geri getirilmiş olarak içermektedir» (47).

(Tadına doyulmaz biçimde alay ediyor! Doğa ve tarih için (dar kafalı ve rahatına düşkün burjuvalarda rastlanan) "o hep bildiğimiz sevgi" — doğayı ve tarihi, çekişkilerden ve mücadelelerden arıtma, arınmış görme arzusu)...

* Şu yada bu oranda, oranlamada, vs. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Güzel söylemiş.* Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

+ ile — toplamının sonucu, sıfırdır. *«Çelişkinin sonucu yalnızca sıfır değildir»* (59).

Çelişkinin çözümü, olumlu ile olumsuzun "basit belirlenimler"e indirgenişi (61), *öz*'ü (das Wesen) *varlık nedeni*'ne (Grund) dönüştürür (ibidem).

... «Demek ki çözülmüş çekişki, varlık nedenidir, olumlu ile olumsuzun birliği olarak özdür»... (62).

NB

«Herhangi bir şeyi olumlu diye belirleyip bu temelden yola çıkıldığı vakit bu herhangi bir şeyin olumsuza dönüştüğünü, ve bunun tam tersi olarak da, olumsuz diye belirlenmiş olanın olumluya dönüştüğünü kesinlikle görüp kavramak için, yansıyan (yada, düşünen) düşünceden bir parçacık nasibi olmak yeterlidir ; ve yansıyan düşünce, bu belirlenimler içinde karışır ve kendi kendisiyle çelişir. Söz konusu belirlenimlerin doğası bilinmeyince, bu karışıklığın, hiç olmaması gereken yanlış bir şey olduğu sanılır ve **öznel** bir yanlışlığa yüklenir bu karışıklık. Ve aslında bu geçiş, bu ***değişme***'nin ***zorunlu*** oluşunun bilinci orada yoksa, salt karışıklık olarak kalır» (63).

... «Olumlu ile olumsuz arasındaki karşıtlık, özellikle şu anlamda göz önüne alınmaktadır : sanki olumlu (konumlu, verili varlığı dile getiren adından davranarak), nesneldir; ve sanki olumsuz, özneldir, yalnızca dış yansımaya (yada, düşünme'ye) aittir, kendinde ve kendi için varolan nesnel'i ilgilendirmez sanki ve onun için hiç bir şekilde varolmakta değildir» (64). «Ve aslında, olumsuz, öznel bir 'kendi kendisiyle sınırlı'nın (indî'nin) soyutlamasından başka bir şey değilse»... (bu durumda bu olumsuz, «nesnel olumlu» için varolmakta değildir)...

«**Nesne**'ye uygun düşen bilme olarak **hakikat** da, olumlu olan'dır; ama hakikat, bilme'nin olumsuzca başka'ya uygun düşmesi, **nesnenin içine girmiş** ve olumsuzluğunu aşmış olması bakımından, yalnızca bu bakımdan, kendi kendisi ile eşitlik'tir. Yanılgı, kendini bilen ve 'kendinde ve kendi için olmakta olan' olmayanla kendini olumlayan bir kanı olarak, bir 'olumlu' dur. Bilisizliğe gelince, ya hakikat ve yanılgı karşısında ayrımsızdır ve dolayısıyle de ne olumlu ne de olumsuz olarak belirlenmemiştir

hakikat ve nesne

kendinde ve kendi için olmakta olan

ve eksiklik olarak belirlenimi dış yansıma (yada, düşünme) ile ilgilidir; yada, olumlu olarak, bir doğanın öze belirlenimi olarak, kendi kendine karşı yöneltilmiş olan itkidir, kendinde olumlu bir yönelmeyi barındıran bir olumsuzdur. En önemli bilgilerden biri, gözönüne alınan yansımasal belirlenimlerin bu doğasını, yani hakikatın ancak bu tür belirlenimlerin karşılıklı bağıntıları içinde bulunduğunu ve bundan ötürü de her birinin kendi kavramı içinde öbürünü de içerilmiş olarak bulundurduğunu keşfedip hiç bir zaman unutmamaya dayanan bilgidir; bu bilgi olmaksızın, felsefe alanında bir tek adım bile atılamaz» (65 — 66). Gözlem 1. — — — —

Not 2. *«Üçüncüyü dışındalama yasası».*

Üçüncüyü dışındalamanın şu ilkesini aktarıyor Hegel: «Herhangi bir şey, ya A'dır, yada A - olmayan'dır; üçüncü yoktur» (66) ve bu ilkeyi "*çözümlüyor*". «Herşey çelişkilidir», herşeyin olumlu ve olumsuz belirlenimi vardır anlamına geliyorsa bu ilke, diyor, o zaman iyi. Ama bu ilkeden, çoğunlukla yapılageldiği gibi, bütün yüklemler arasından ya birini yada bu birinin karşıtını almak gerektiği anlamı çıkartılıyorsa, o zaman bu ilke "sıradan ve bayağı" bir şeydir!! Zihin... tatlı mıdır, «tatlı değil midir»? Yeşil midir, yeşil - değil midir? Belirlenim, belirlenmişliğe doğru gitmelidir; oysa bu sıradanlık içinde hiç bir şeye götürmüyor belirlenim.

Ve sonra, diye zekice devam ediyor Hegel, deniyor ki üçüncü yoktur. Oysa doğrudan doğruya bu tezin içinde bir üçüncü **vardır**. Doğrudan doğruya A'nın kendisi, bu üçüncüdür; çünkü A, + A yada — A olabilir, «demek ki, herhangi bir şey'in kendi, dışındalanmış olması gereken bu üçüncüdür» (67).

Zekice bu, ve doğru. Her somut herhangi bir şey, geri kalan bütün herşeyle, çeşitli ve çoğu zaman çelişkili bağıntılar içindedir; ergo* her somut şey, hem kendi kendisidir, hem de başka şey'dir.

Not 3 (2. bölümün sonunda, Mantık'ın II. kitabının 1. kesimi). «*Çelişki yasası*».

"Oysa yansımanın ilk belirlenimlerinin, özdeşlik, çeşitlilik ve karşıtlığın, bir önermenin içine konulmuş olmaları gerekiyor idiyse, bunların kendi hakikatlarının içine geçer gibi içine geçtikleri belirlenimi de,

* Demek ki. (Yazı Kurulu'nun notu.)

yani çelişkiyi, ilke olarak tasarlamak ve koymak büsbütün gereklidir bu durumda : *bütün şeyler kendi kendiliklerinde çelişkilidir;* özellikle şu anlamda ki, ***bu önerme,*** öbürlerinin tersine olarak, ***şeylerin hakikatını ve özünü*** daha iyi dile getirir. Karşıtlıkta kendini gösteren çelişki, özdeşliğin içinde içerilenmiş olan ve özdeşlik ilkesinin hiç bir şey söylemediğini söyleyen deyişte bildirilen geliştirilmiş hiçlikten başka bir şey değildir. Bu olumsuzlama çeşitlilik ve karşıtlık olarak daha ilerde belirler kendini; bu karşıtlıkta, şimdi, konumlanmış olan çelişkidir.

Ama çelişkinin özdeşlik kadar özsel ve içkin bir belirlenim olamayacağı yargısı, geleneksel mantığın ve her yerde rastlanan tasarımlama tarzının düştüğü belli başlı bir önyargıdır; ama işin aslında, aşama sırası söz konusu olsaydı ve her iki belirlenimin ayrı ayrı korunup sürdürülmesi gerekseydi, çelişkiyi özdeşlikten daha derin ve özde bir şey olarak göz önüne almak zorunluğu çıkardı ortaya. Çelişkinin karşısında özdeşlik, yalın dolayımsız'ın, ölü varlığın belirleniminden başka bir şey değildir; oysa çelişki, ***her türlü hayatın ve her türlü hareketin kökü'*** dür; bir şey olarak, kendi kendine bir çelişkisi olan bir şey olarak ***hareket edebilir*** ve gene ancak böylece ***bir içtepiye ve bir etkinliğe sahiptir.***

Çelişki, genellikle, bir yandan, şeylerden, varolandan ve hakikatten uzaklaştırılır; çelişik hiç bir şey olmadığı ileri sürülür hep. Bir yandan da, tersine, çelişki, onu bağıntısı ve kıyaslaması ile konumlayan yansımaya (yada, düşünme'ye) aktarılmaktadır. Ama ileri sürülür ki çelişki, bu yansımanın içinde de var değildir; çünkü çelişkinin tasarlanması da düşünülmesi de olanaksızdır, sanılır. Çelişki, gerçeklik içinde olduğu gibi düşünme içinde de, ilineksel bir şey olarak kabul edilir genellikle; anormal bir şey, son kertesine ulaşmış geçici bir hastalık gibi.

Çelişme diye bir şey olmadığı, bir varolan olmadığı olumlamasına gelince, böyle bir önerme ile uğraşmaya ihtiyacımız yok; her deneyde, her gerçeklikte ve her kavramda, özün mutlak bir belirleniminin bulunması gerekir. Yukarda, varlık'ın alanı içinde görüntüleştiği şekliyle çelişik olan sonsuz'u incelerken, buna benzer bir şeyi belirtmiştik. Kamu deneyi kendiliğinden belirtiyor ki, hiç değilse bir çelişkin şeyler, çelişkin kurumlar, v.s., çokluğu vardır; ve bunların çelişkin karakteri yalnızca dış yansımada (yada, düşünme'de) değil, ama kendi kendilerindedir. Ama çelişkiyi, sadece şurada ve burada ortaya çıkan basit bir anormallik olarak göz önüne almamak gerekir; çelişki kendi özsel belir-

lenimi içinde olmsuz olan'dır, ***her türlü özdevinimin ilkesi*** ' dir; ve bu da, çelişkiyi açıklayıp, aydınlatmaktan başka bir iş yapmamaktadır. Duyulur dış hareket de doğrudan doğruya, dolayımsız orada - varlığıdır onun. Bir şey yalnızca burada bu "şimdi"de bulunduğundan değil, fakat, aynı anda "burada" olarak ve "burada" olmayarak tek ve aynı bir "şimdi"de burada olduğu ve burada olmadığından hareket eder. Eski çağdaki diyalektikçilerin hareketteki çelişkileri örten perdeyi sıyırmış olduklarını kabul etmek gerekir; ama bundan hareket yoktur, sonucu çıkmaz, tam tersine, hareketin, *varolmakta olan* çelişkinin kendi olduğu sonucu çıkar.

Tıpkı bunun gibi, iç hareket, kesin deyimiyle özdevinim de (monad'ın açlığını giderme isteği yada nisus'u, mutlak şekilde yalın özün yetkinliği, entelekheia'sı), bir kendinde şey ile bu şeyin eksikliğinin olumsuzlamasının aynı ve tek oranda varlığından ileri gelir. Kendi kendiyle ***soyut*** özdeşlik, ***hayatiyet değildir henüz***; ama 'kendinde olumlu' olumsuzluk olduğu için kendi kendinden çıkar ve ***hareket haline geçer.*** *B*öylece, bir şey ancak, çelişkiyi kendinde içerdiği hattâ çelişkiyi kucaklayıp, yüklenmek gücü olduğu ölçüde canlıdır. Ama bir varolan, olumlu belirlenimi içinde aynı zamanda olumsuz belirlenime geçmeğe ve bunların her birini öbüründe tutmaya, kendi içinde çelişkiye sahip olmaya yetenekli değilse; canlı, yaşayan birlik değildir bu varolan; temel değildir; çelişkinin içinde yok olur. Spekülatif düşünme, çelişkiyi yakalayıp kavramasına ve çelişkide kendi kendini koruyup sürdürmesine dayanır yalnızca; buna karşılık genel kanı çelişkinin egemenliği altına sokar kendini ve çelişkinin kendi belirlenimlerini başkalar'da yada hiçlikte çözmesine razı olur" (67 — 70).

Hareket ve *"öz hareket"* (buna NB! otonom (bağımsız), kendiliğinden, **içsel olarak zorunlu** hareket), "değişme", "hareket ve hayatiyet", "her türlü öz - hareketin ilkesi", "hareket"e ve "eylem"e götüren "dürtü" (Trieb) — *ölü varlık*'a karşıt — hegelciliğin, o soyut ve abstrus* (ağır, saçma?) hegelciliğin özünün burada olacağı kimin aklından geçerdi ki?? Anlamak, keşfetmek, hinüberetten**, ayıklamak, arıtmak gerekiyordu bu özü; ve işte Marx'la Engels'in yapmış oldukları da budur.

* Soyut, karanlık, anlaşılması zor. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Kurtarmak. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Evrensel hareket ve değişme idesi, (1813, Mantık) hayata ve topluma uygulanmasından önce bulunmuş. İnsana uygulanışı (1859)[60] içinde ispatlanmadan önce topluma (1847) uygulanmış.

«Çelişki, hareketin, itkinin, v.s., içinde çelişki, bu belirlenimlerin *basitliği* tarafından, tasarım için maskelenmiş durumda ise, buna karşılık bu aynı çelişki, bağlantıların belirlenimi içinde dolayımsız olarak ortaya çıkar. Yüksek ve alçak, sağ ve sol, baba ve oğul, v.s., sonsuza değin en sıradan örneklerin hepsi, bir'deki karşıtı içermektedir. Yüksek olan, alçak olmayandır; yüksek olmak özellikle sadece budur = alçak olmamak, ve bir alçak olduğu sürece vardır yüksek, alçak için de aynıdır bu; her belirlenimin içinde karşıtı da bulunmaktadır. Baba, oğulun başka'sıdır ve oğul da babanın başka'sı; ve her biri de yalnızca başka'nın başka'sı olarak vardır. Ve aynı zamanda bu belirlenimlerin her biri başka ile bağıntı vardır ancak; varlığı, bunların bir'de sürüp gidişidir»... (70).

basitlik tarafından maskelenmiş

«Tasarım, dolayısıyle çelişkiyi her yerde içerik olarak kendinde bulunduruyor, ama bu çelişkinin bilincine eremiyor; eşitlikten eşitsizliğe geçen, yani, olumsuz bağıntıdan 'kendinde farklıların yansımış varlığı'na geçen dış yansıma olarak kalıyor. Bu iki belirlenimi dışsal bir şekilde karşıt tutuyor ve sadece bu iki belirlenimi görüyor; bu belirlenimlerden birinin ötekine geçişini, yani özsel olanı ve çelişkiyi içereni değil. — Oysa burada hemen belirtelim ki zihin, çelişkinin kavranmasına ve dile getirilmesine dayanır. Şeylerin ve bağıntılarının kavramını dile getirmemesine ve, malzeme ve muhteva olarak sadece tasarımsal belirlenimleri içermesine rağmen zihin, bunlar arasında bunların çelişkisini de içeren ve böylece bunların içinden doğru kavramın belirginleşmesini sağlayan bir bağıntı kurar. Ama çeşitli'nin körlenmiş farkını, tasarımın basit çeşitliğini özsel bir farka, karşıtlığa getirene dek keskinleştiren, düşünen akıl'dır. Ve çok'lar ancak çelişkinin ucuna itildiklerine birbirlerine oranla, canlı ve hareketli hale girer; ve, kendiliğinden özdevinimin hayatın içkin itkisi olan o olumsuzluğu ancak çelişki içinde kazanırlar»... (70 — 71).

NB

(1) Alelâde tasarım, farkı ve çelişkiyi kavrar; ama bunların birinden ötekine *geçiş'i* kavrayamaz; oysa *en önemli olan da budur.*

(2) Zihin ve kavrayışgücü.

Zihin, çelişkiyi kavrar, *dile getirir,* şeyleri biribirleri ile bağıntı haline koyar ve bu çelişkinin arasından «kavramlarını belirginleştirir»; ama şeylerin ve bunların bağıntılarının kavramını *dile getirmez.*

(3) Düşünen akıl (kavrayışgücü), farklının körlenmiş çeşitliliğini, tasarımların basit çeşitliliğini, *özsel* bir ayırım, bir *karşıtlık* haline getirinceye kadar keskinleştirmektedir. Ve çeşitlilikler, ancak çelişkinin doruğunda, biribirlerine oranla hareketli (regsam) ve canlı hale gelmekte ve *özdevinimin ve hayatın iç itkisi* olan o olumsuzluğu kazanmaktadırlar.

Alt bölümler :

Der Grund — (temel *)

(1) mutlak varlık nedeni — die Grundlage (zemin). "Form ve madde". "Muhteva".

(2) (Belirlenmiş bir muhteva [için] varlık nedeni olarak) belirlenmiş varlık nedeni.

Şartlandıran dolayım'a geçişi die bedingende Vermittelung

(3) kendinde şey (*varoluş'a* geçiş). Not. *«Yeter sebeb yasası».* Alışılmış : "Herşeyin kendi yeter sebebi vardır".

«Bu, evrensel olarak şu anlama gelir sadece: olan şey, bir 'olmakta olan dolayımsız' olarak değil, bir konumlu olarak düşünülmelidir; dolayımsız orada - olan (varlık) da yada genellikle gelirlenmişlikte durup kalmamak, ve bunların sebebine dönmek gerekiyor»... *Yeter* sebeb diye eklemek yersiz. Yetmez, bir varlık sebebi değildir.

Yeter sebeb yasasını felsefesinin temeli olarak alan Leibniz, bu ye-

* Leninin osnovaine sözcüğüyle Rusçaya çevirdiği Almanca'nın Grund (zemin, temel, uçurum) sözcüğü, bu parçada, Rusçanın "yeter sebeb" deyimi yüzünden kimi zaman sebeb (raison) kimi zaman da temel (fondement) olarak çevrildi. (Rusçadan Fransızcaya çevirenlerin notu.)

ter sebebi daha derin bir biçimde kavramaktaydı. «Ama *Leibniz*, aklın yeteri'ni, kesin anlamında, *nedensellik'*e karşıt tutuyordu özellikle; ve daha bir özellikle de, *mekanik* hareket tarzı olarak alınan nedenselliğe karşıt tutuyordu" (76). "Beziehung" der Ursachen* (77) — "özsel birlik olarak herşey»i aramaktaydı.

Leibniz *erek*'i arıyordu, ama Hegel için erekbilimin yeri burası değildir, o, kavram teorisinin alanına girer.

... «Demek ki, form'un nasıl öze geldiğini sormak yersizdir; çünkü form, özün kendi kendisindeki görüntüsünden, kendine özgü olan içkin (sic!) yansımasından başka bir şey değildir»... (81)

Formu özseldir. Öz, forma konmuştur. Şu yada bu tarzda öze de bağımlı olarak...

Form'suz özdeşlik (kendi kendisi ile özdeşlik) olarak *öz, madde* haline gelir.

... «O» (die Materie) «... tam deyimiyle, form'un temeli yada dayanağıdır»... (82).

«Herhangi bir şeyin bütün belirlenimleri, bütün form'u soyutlanırsa, belirlenmemiş madde kalır geriye. Sadece *soyut* bir şeydir madde. (— Maddeyi, görmek, duymak, vs., olanaksızdır — görülen yada duyulan, bir *belirlenmiş madde*'dir; yani madde ile form'un birliğidir)» (82).

Form'un *temel*'i değildir madde, temelin ve temellendirilmiş'in birliğidir. Madde *pasif; form aktif* (tatiges) olandır (83). «Maddenin form'lanması (şekillenmesi); form'un ise, maddeleşmesi zorunludur»... (84).

«Form'un etkinliği olarak gözüken, ayrıca bir o kadar maddenin de öz hareketidir»... (85 — 86). NB

... «İkisi, form'un yapkısı (le faire) ile maddenin hareketi, aynı şeydirler... Kendi kendisi olarak belirlenmiştir madde; yani zorunlu olarak bir form'u vardır, ve form, sadece ve sırf maddesel, sürüpgiden form'dır»... (86).

Not : «Totolojik sebeblere dayanan, formel açıklama metodu.»

Çok sık olarak ve özellikle fizik bilimlerinde, totolojik bir şekilde açıklanır "nedenler" : yer yuvarlağının hareketi, güneşin "çekim gücü" ile açıklanır örneğin. Peki ama nedir çekim gücü? O da bir harekettir!! (92) Boş bir totoloji : Bu adam niçin kente gidiyor? Kentin çekim gücünden dolayı! (93) Şuna da rastlanıyor bilim alanın-

* Sebeblerin bağıntısı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

da bazen; moleküller, esîr, «elektriksel madde» (95 — 96), vs., birer «varlık sebebi» olarak sunuluyor; sonrada meydana çıkıyor ki «bu kavramlar, aslında, temellendirmeleri gereken şeyden tümdengelimle çıkartılmış belirlenimlerdir, ve eleştirici olmayan bir düşünceden çıkan varsayımlar ve bulgulardır»... Yada «bu kuvvetlerin ve maddelerin iç özünü bilmediğimiz» söyleniyor bize (96)... o zaman da "açıklama" zahmetine değmiyormuş, kendimizi olgularla sınırlamamız yetermiş...

Der reale Grund*... bir totoloji değildir, «muhtevanın başka bir belirlenimidir»... (97).

"Temel" (Grund) konusunda özellikle şunu not ediyor Hegel:

«Doğa için, dünyanın temelidir dendiği vakit, bir yanda, doğa diye adlandırılan şey dünyadan başka bir şey olmuyor, ve dünya da doğadan başka bir şey olmuyor» (100). Öte yandan, «doğanın dünya olabilmesi için, bir çok belirlenim ekleniyor»...

Her şey'in, «muhtevasının» "mehrere"** «belirlenimi, bir çok bağıntısı ve görünüş açısı» olduğuna göre, *lehte* ve *aleyhte* istediğimiz kadar kanıt bulabiliriz (103). Sokrates ve Platon'un safsata (sofistik) dedikleri de bu idi işte. Şey'i bütün «enginliğiyle» içermez bu tür kanıtlar, şey'i «tüketmez» («şey'in birliğini kavramak», şey'i bütün yanlarıyla «kucaklamak» anlamında «tüketmez»).

Temel'den (Grund) koşula (Bedingung) geçiş.

«Salt mantıksal işlem ne olacak peki? Das fällt zusammen*****. Tıpkı "Kapital"de tümevarımla tümdengelimin düşümleştiği gibi düşümdeşmek *zorunda.*

Hegel'in bu vargılarında If I'm not mistaken, there is much mysticism and leeres*** bilgiçlik var; ama temel fikir, dâhice: herşeyle herşey arasındaki evrensel, çokyanlı, **canlı** bağ fikri yani; ve bu bağın, insanî kavramlardaki yansısı fikri — matérialistiseh auf den Kopf gestellter Hegel**** — bu kavramlarda bilenmiş, işlenmiş, bükülgen, hareketli, görecel, kendi aralarında bağlı, karşıtlarda birlik içinde olmalıdırlar ki tüm evreni kucaklayabilsinler. Hegel ve Marx'ın yapıtını sürdürmek, insan düşüncesinin, tarihinin, bilimin ve tekniklerin *diyalektik* açıdan işlenmesi olmalıdır.

---

* Gerçek temel. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Birçok. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Yanılmıyorsam bir hayli mistisizm ve boş laf var burada. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Maddeci biçimde tersine çevrilmişi Hegel'in. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Düşümdeşiyor bu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Irmak ve bu ırmaktaki *damlalar*. *Her* damlanın durumu, öbür damlalarla bağıntısı; öbür damlalarla olan bağı; hareketinin yönü; hızı; hareketinin çizgisi — düz, eğri, dairevi, vs. — yukarıya doğru, aşağıya doğru oluşu. Hareketin toplamı. Hareketin tikel yanlarının, tek tek damlaların (= "şeyler"), tikel *akımlar*'ın vs., *dökümü* olarak kavramlar. Hegel'in Mantık'ına göre dünyanın tablosu işte bu, à peu près* — Tanrısız ve mutlaksız elbette.

Hegel'de **"durak"** (**"moment"**) sözcüğü, *i l i n t i* durağı, birleşme içinde durak anlamına geliyor çoğu zaman

«Şey'in bütün koşulları tamam olduğu zaman, varoluşa girer»... (116).

Çok güzel! Mutlak ide'nin ve idealizmin ne işi var burada?

Varoluşun, bu "tümdengelimi", doğrusu pek eğlendirici...

* Yaklaşık olarak. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

İKİNCİ KESİM

FENOMEN

İlk cümle: «*Öz, zorunlu olarak belirecektir* (görüntüleşecektir)»... (119). Özün görüntüleşmesi (1) Existenz (şey); (2) fenomen (Erscheinung). («Fenomen, kendinde şey ne ise odur», s. 120.) «Fenomenlerin dünyası, kendi kendinde yansıyan dünyaya, 'kendinde dünya'ya karşıdır»... (120). (3) Verhältnis (bağıntı) ve *gerçeklik.*

Bu arada özellikle: «Tanıt, genellikle dolayımlanmış bilgidir»...

... «Varlığın farklı türleri, kendi özel dolayım türlerini gerekli kılar yada içerirler; işte bunun içindir ki varlık türlerinin her biri için tanıtın doğası da farklıdır»... (121).

Ve yeniden... tanrının varoluşu üzerine!! O zavallı tanrı da, varoluş sözcüğü geçer geçmez, can evinden vurulmuş gibi oluyor hep.

Varoluş dolayımlanmasıyla (Vermittelung: 124). ? Somut karakteri ve bağlantılı oluşuyla mı ? ayrılır varlıktan.

... «Kendinde şey ile gene bu kendinde şeyin dolayımlanmış varlığı, varoluşta içerilmiş haldedirler ve her ikisi de varoluşlardır; kendinde şey vardır; ve kendinde şey, şey'in özsel varoluşudur; oysa dolayımlanmış varlık özsel - olmıyan varoluşudur şey'in»... (125).

? Varlığa oranla kendinde şey, özsel olmayan'a oranla özsel olan gibi mi?

... «(Ding - an - sich)'in kendi kendinde hiç bir belirlenmiş çokluk taşımadığı varsayılır; işte bunun içindir ki kendinde şey, bu belirlenmiş çokluğu, ancak dış yansımaya (düşünme'ye) aktarıldığı zaman edi-

nir; ama onu farketmez. (— Ancak göze bağlı olarak rengi, — ancak burna bağlı olacak kokusu, vs., vardır kendinde şey'in.)»... (126).

... «Bir şeyin, şu yada bu etkiyi bir başka'nın içinde üretme ve kendi bağıntısında kendine özgü biçimde dışlaşma özelliği vardır»... (129). «Böylece kendinde şey, özsel olarak varolmaktadır»...

«Deneyüstü idealizmin kendinde şey'i» söz konusu, bir notta.

... «Kendi kendisi olarak kendinde şey, her türlü belirlenmişliğin boş soyutlamasından başka bir şey, her türlü belirlenmişliğin boş soyutlamasından başka bir şey değildir; ve onun hakkında hiç bir şey bilinemez pek doğal olarak, çünkü her türlü belirlenimin boş soyutlaması olduğu varsayılmaktadır»...

«Deneyüstü idealizm... şeylerin her türlü belirlenmişliğini, «formlarına göre olduğu kadar, muhtevalarına göre de bilimin içine» aktarır. «Demek ki bendeki, öznedeki bu bakış açısından, ağacın yapraklarını siyah renkli değil de yeşil, ve güneşi dörtköşe değil de yuvarlak görüyorum ve şekeri acı değil de tatlı buluyorum; bir duvar saatinin birinci ve ikinci çınlamasını eşzamanlı değil de ardışımlı (yada ardışık, zaman içinde aralıksız bir sıra ile gelen, consécutif) olarak belirliyorum, vs.,» (131)... Burada sadece kendinde şey ve "äusserliche Reflexion"* problemini göz önüne almış olduğunu belirtiyor daha ilerde Hegel.

«Bu felsefenin durduğu görüş açısının yetersizliğinin esası, kendinde şey'in soyutlamasını son belirlenim olarak korumakta inat etmesinden, ve niteliklerin yansımasını yada belirlenmişliğini ve çokluğunu kendinde şey'e karşıt tutmasından ileri gelir; oysa aslında kendinde şey, bu dış yansımayı özsel olarak kendinde bulundurmakta ve kendini, kendi belirlenim ve özeliklerine sahip olan' olarak belirlemektedir ki buda, kendinde şey'i, şey'in bir soyutlaması olarak, saf bir kendinde şey olarak belirlemenin yanlışlığını ortaya koyar» (132).

işin özü = öznelciliğe ve kendinde şey ile fenomeni biribirlerinden ayırmaya karşı

... «Bu çoğul, farklı, şeyler, kendi özelikleriyle, özsel olarak karşılıklı etkileşme ilişkisi içindedirler; özelik bu karşılıklı ilişkinin kendisidir doğrudan doğruya; ve şey, özeliklerinin dışında, hiç bir şey değildir»... (133).

* Dış yansıma. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Die Dingheit*, Eigenschaft** 'a geçer (134). Eigenschaft, "madde" yada "Stoff"*** 'a geçer ("şeyler, çeşitli maddelerden yapılmışlardır"), vs.

«Fenomen..., ilkin, varoluşu içinde özdür»... (144). «Fenomen... görünüş ve varoluşun birliğidir»... (145).

(fenomenlerin) yasası

Fenomenlerdeki birlik : «Fenomenin yasasıdır bu birlik. Demek ki yasa, 'görüntüleşen' in dolayımlanmasında 'olumlu olan' dır» (148).

Feci şekilde karanlık bütün bunlar. Ama canlı düşünce, besbelli ki, şu : Evrensel sürecin *birlik* 'inin ve *bağlantılılık* 'ının, bağınlaşmasının ve bütünlüğünün insan tarafından edinilen bilgisinin derecelerinden **bir'** idir sadece *yasa* kavramı. *Yasa* kavramının mutlaklaştırılmasına karşı, basitleştirilmesine, fetiş haline getirilmesine karşı mücadele edebilmek için, sözcükleri ve kavramları "buduyor" ve "büküp kanırtıyor" burada Hegel. Modern fizik için *NB* ! ! !.

NB
Yasa
(fenomende
kalıcı olandır)
kalandır

«Fenomenin yasada sahip olduğu bu kendi kendini koruyup sürdüren kalımlılık (sağlam dengelilik, kararlılık)»... (149).

(Yasa
fenomendeki
özdeştir)

«Fenomenin, 'kendi ile özdeşlik'te yansımasıdır yasa» (149). (Yasa, fenomenlerde, 'özdeş olan' dır: "fenomenin, kendi kendisi ile özdeşliği içinde, yansısı".)

NB
Yasa = fenomenlerin sâkin imgesi
NB

... «Bu özdeşlik, fenomenin yasayı meydana getiren temeli, kendi durağıdır... Öyleyse yasa, fenomenin ötesinde değildir; aksine *dolayımsız* olarak *vardır* fenomende; yasaların dünyası, varolan dünyanın yada görüntüleşen dünyanın *sâkin* (Hegel'in italikleri) imgesidir»...

Son derece maddeci bir tanım bu, ve son derece doğru bir tanım (özellikle "ruhige"**** sözcüğü). 'Sakin olan' ı alır yasa — ve işte bunun içindir ki yasa, her türden bir yasa, dardır, eksiktir, yaklaşıktır.

---

* Şeylik, şey olma hali. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Özellik. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Töz. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Sâkin. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Varoluş, kendi temeline döndüğü gibi yasaya döner; fenomen bu iki durağı da içermektedir, — hem basit varlık nedenini ve hem de özselliği olduğu görüntüleşen evrenin çözülmesinin hareketini».

«Demek ki yasa, *asıl* (*özsel*) fenomendir» (150).

NB
Yasa, asıl (özsel) fenomendir

Ergo, *yasa* ve *öz*, homojen (aynı takımdan, aynı sınıftan), daha doğrusu aynı düzeyden kavramlardır; ve insanın, fenomenler, evren, vs., hakkındaki bilgisinin derinleşmesini dile getirirler.

Evrenin fenomenler içindeki hareketidir yasa (Bewegung des erscheinenden Universums), bu hareketin özselliği içindeki hareketidir.

NB
(Yasa, evrenin hareketi içinde özsel olan'ın yansısı'dır.)

«Yasaların dünyası, fenomenin *sâkin* muhtevasıdır; fenomen de aynı muhtevadır gene, ama, tedirgin değişikliğin içinde, başka'nın içinde yansı olarak gösterir kendini... bu nedenle fenomen yasaya göre *bütünlük*'tür; çünkü yasayı içerir fenomen, *ve dahası*: kendiliğinden hareket eden form'un durağını (moment'ini) içerir» (151).

(fenomen, bütünlüktür, toptan'lıktır)
((yasa = kısım))

(yasadan *daha zengin'*dir fenomen)

Ama daha ilerde bulanık bir şekilde de olsa, s. 154'te, yasanın bu Mangel* 'i doldurabileceğini, fenomenin hem olumsuz yanını hem de Totalität der Erscheinung** de kucaklıyabileceğini kabul eder gözüküyor Hegel. Buraya dönülecek!

Kendi kendisi olarak evren, fenomenlerin dünyasıyla özdeştir, ama aynı zamanda karşıttır da bu dünyaya (158). Birinde olumlu olan, öbüründe olumsuz'dur. Fenomenal dünyada kötü olan, 'kendi kendinde dünya'da iyidir. Bk., diyor burada Hegel, "Zihnin Fenomenolojisi", s. 121 ve devamı.

* Eksiği. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Fenomenin bütünlüğü. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Görüntüleşen dünya ve özsel dünya... bunların her biri, varoluşun özerk bütünündür; birinin sadece yansımış varoluş, öbürünün de dolayımsız varoluş olması gerekirdi; ama her biri, kendi başka'sında sürmektedir ve bunun için de bu iki durağın özdeşliğidir... Her biri bağımsızdır, ve gene ancak her biri, özsel bakımdan 'öbürünün durağını (moment) kendinde bulundurduğu için bağımsıdır»... (159 — 160).

> Burada asıl temel şu : fenomenlerin dünyası ile 'kendinde dünya', insanın doğa hakkındaki bilgisinin *durakları*'dır; (bilginin) dereceleri, *değişmeler*'i yada derinleşmeleridir. 'Kendinde dünya'-nın fenomenler dünyasından gittikçe biraz daha uzaklaşması — işte buraya kadar Hegel'de görülmeyen şey. *N B* Kavramın "duraklar" ı, geçişlerin "duraklar" ından başka bir şey mi belirtiyor yoksa Hegel'de?

...«*Demek ki yasa, özsel bağıntı'* dır» (Hegel'in italikleri).

(Yasa bir *bağıntı*'dır. Mahçılar ve öbür agnostikler (bilinemezciler) ve Kantçılar, vs., için buna *NB. Özler*'in bir bağıntısı, yada özler arasında bir bağıntı.)

«*Dünya*, çokluğun form'suz bütünlüğünü dile getirir genellikle»... (160).

Ve III. Bölüm («*özsel bağıntı*») şu önermeyle başlıyor : «Fenomenin hakikatı (hakikîliğini yapan) özsel bağıntıdır»... (161).

Altbölümler:

Bütün'ün, *parça*'ya bağıntısı (Sic!! (s. 168)), bu bağıntı, bir sonrakine geçiyor: — *kuvvet*'in kendi *dışlamasına* bağıntısı; — *iç* ve *dış*'ın bağıntısı. — *Töz*'e, *gerçeklik*'e geçiş.

... «Demek ki bağıntının hakikatı, *dolayım*'a dayanmaktadır»... (167).

Kuvvete "geçiş" : «kuvvet, bütün ile parçalar arasındaki çelişkinin içinde çözüldüğü olumsuz birliktir, bu ilk bağıntının hakikatıdır» (170):

(("The Grammar of Science"[61] 'ın yazarı Pearson türünden *bön* filozofları çileden çıkartacak *binlerce* yerden biridir bu Hegel'de. — Benzer bir parçayı aktardıktan sonra köpürüyor gene : İşte okullarımızda öğretilen, bu lâf kalabalığı!!! Ve *belli bir* anlamda, kısmen haklı. Saçma bir iş çünkü **bunu böylece** öğretmek. Maddeci diyalektiği *çekip çıkarmak, ayıklamak* gerekiyor daha önce kılıfından. Ve böylece bir işlem'de % 90 fireyle kapanacaktır.))

"Varolan şeye yada maddeye ait" olarak "çıkıyor" (als angehörig) ortaya kuvvet... «İşte bunun içindir ki, şey'in yada maddenin nasıl olup da bir kuvvete *sahip oldukları* sorulursa, kuvvet şey'e dıştan bağlı ve yabancı bir şiddet tarafından *damgalanmış* olarak gözüküyor» (171).

«***Hertürden doğal, bilimsel ve tinsel gelişmenin*** içinde kendini gösteren ve kabul edilmesi esas olan şöyle bir durum vardır: bir şey henüz ancak *iç bakımdan* yada henüz ancak kendi *kavram*'ının içinde var olduğu sürece, başlangıç, işte sırf bundan dolayı, o şeyin edilgin, dolayımsız varoluşudur sadece» ... (181).

#

Herşey'in başlangıcı, içsel — edilgin — ve aynı zamanda dışsal olarak göz önüne alınabilir.

Ama burada ilginç olan şey başka, yani şu : diyalektiğin kazara Hegel'in gözünden kaçmış olan *ölçütü* : «*Her türden doğal, bilimsel ve tinsel gelişmenin içinde*": hegelciliğin mistik kılıfı içindeki derin hakikat *tohumu* burada işte!

Feuerbach daran "knüpft an"**. Chasses Gott, il reste *Natur****

Örnek : insanın embriyonu, edilgin Anderssein Preisgegebenes* olan iç (içsel, içteki) insandan başka bir şey değildir. Gott, başlangıçta zihin değildir henüz. «*Demek ki dolayımsız olarak Tanrı, doğa' dır* **yalnızca**» (182).

(Bu da karakteristik!!).

* Başka varlığa teslim edilmiş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Buna Bağlanır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Tanrıyı kovun, geriye doğa kalır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ÜÇÜNCÜ KESİM
G E R Ç E K L İ K

... «Gerçeklik, öz ile varoluşun birliğidir»... (184).

Alt bölümler: 1) *"mutlak"* — 2) öz anlamında gerçeklik. *"Gerçeklik, olabilirlik* ve *zorunluk,* mutlağın formel duraklarını meydadana getirirler". — 3) "mutlak bağıntı" : *töz.*

«Kendi de (dem Absoluten — Mutlak'ta) hiç bir oluş yoktur» (187) — ve *mutlak* üzerine daha başka birtakım saçmalıklar...

mutlak, mutlak mutlaktır...

yüklem, görecel » ... (!!)

Bir "not" ta Hegel (alabildiğine genel ve bulanık bir şekilde), Leibniz ve Spinoza felsefelerinin eksikliklerinden söz ediyor.

genellikle: bir aşırı uçtan öbürüne	Özellikle not edilmeğe değer :
bütünlük = dağınık bütünlük (haliyle)	«Felsefi bir ilkenin tekyanlılığına antagonist tekyanlılık karşıdır kural olarak, ve bütünlük her yerde olduğu gibi, en azından *dağınık* bir *bütünlük* halinde mevcuttur» (197).

Gerçeklik, varlık'tan ve *varoluş*'tan üstündür.

(1)	Varlık dolayımsızdır	«*Henüz gerçek değildir varlık*» (200). Başka'ya geçer.
(2)	Varoluş (fenomene geçer)	— varlık nedeninden, koşullardan çıkar; ama varoluşta henüz "yansıma'nın ve dolayımsız" ın birliği yoktur.
(3)	Gerçeklik	varoluşun ve kendinde varlık'ın (Ansichsein) birliği.

... «Gerçeklik de, varoluştan daha yüksek bir yerdedir»... (200)

... «Gerçek zorunluk, *muhtevanın doldurduğu* bir bağıntıdır»... «Bununla birlikte bu zorunluk, göreceldir de aynı zamanda»... (211).

«Demek ki mutlak zorunluk, formel ve gerçek zorunluğun içine döndüğü ve bunun yanı sıra gerçekliğin ve olabilirliğin de içine döndükleri hakikattır» (215).

(Devamı)*...
(Mantık'ın II. ci cildinin, Öz Teorisi'nin sonu)...

Not edelim ki Küçük Mantık'ta (Ansiklopedi'de) aynı şey, sık sık, çok daha açık bir şekilde ve somut örneklerle açıklanıyor. Bk. idem Engels ve Kuno Fischer[62].

"Olabilirlik" konusunda, bu kategorilerin boşluğunu belirtiyor Hegel; ve *Ansiklopedi*'de şöyle diyor :

«Herhangi bir şey'in olabilir yada olamaz olması, muhtevaya bağlıdır; yani gerçekliğin duraklarının (moment'lerinin) bütünlüğüne bağlıdır; ve gerçeklik, gelişmesi sırasında kendini zorunluk olarak ortaya koyar.» (Ansiklopedi, s. 287**, ara bölüm 143, Ek.)

Yer değiştirmesi sırasında kendini zorunluk olarak ispatlayan *gerçekliğin duraklarının tümü, bütünlüğü.*» Gerçekliğin duraklarının tüm bütünlüğünün yer değiştirmesi *NB* = diyalektik bilginin özü.

Bk. aynı *Ansiklopedi*'de, s. 289; doğal fenomenlerin yalnızca zenginliği ve birbirini izlemesi ile doyum bulan hayranlığın boşunalığı üzerine, ve

...«*doğa*'nın *iç* uyumunun ve *yasaları'nın* daha dakik bir anlayışına yönelmenin»... (289) *Maddeciliğe yakın.*) zorunluğu üzerine güzel sözler.

Ibid. Ansiklopedi, s. 292: «Bir birliğin içinde düşümdeşen iç ve dış alış verişi halinde gelişen gerçeklik, bu gerçekliğin çelişik hareketlerinin alış verişi, budur işte zorunluk».

Ansiklopedi, cild VI, s. 294 : ... «Zorunluk, anlaşılmamış olduğu için kördür ancak» ...

Ib. s. 295 : «Kendi faaliyetinde, düşünmüş ve istemiş olduğundan tamamıyle farklı bir şeyin ortaya çıkmasıyla da (dem Menschen***) karşılaşabilir» ...

---

* Lenin yeni bir deftere başlıyor burada: "Hegel, Mantık II (s. 49 — 88)". (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Hegel. Werke, Bd. VI, Berlin, 1840. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** İnsan. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ib. s. 301 : «*T ö z, ide'nin g e l i ş i m i n i n s ü r e c i i ç i n d e* *özsel bir d e r e c e' dir*»...

Şöyle okunacak bu : *İnsanın* doğa ve *madde hakkındaki bilgisinin* gelişim süreci içinde önemli bir derece.

Mantık, cild IV:
... «O (die Substanz), *her* varlık'taki varlık'tır»... (220)*.
Tözellik bağıntısı, nedensellik bağıntısına geçer (223).
... «Ancak nedensellik olarak da gerçekliktir töz»... (225).

Bir yandan, fenomenlerin nedenlerini bulmak için, maddenin bilgisini tözün bilgisine (kavramına) kadar derinleştirmek gerekir. Öte yandan da, nedenin gerçek anlamdaki bilgisi, fenomenlerin dış görünümünden töze giden bilginin derinleşmesidir: 1) doğa bilimlerinin tarihinden ve 2) felsefe tarihinden seçilip alınacak iki çeşit örneklerle rahatça açıklanabilirdi bu. Daha doğrusu: bize gerekli olan "örnekler" değil — comparaison n'est pas raison** — bu iki tarihin + tekniklerin tarihinin *en yetkin kısmı,* yani *öz*'üdür.

«İlke olarak, netice... sebebin içermediği hiçbir şeyi içermez»... (226) und *umgekehrt*...***

Ergo neden ve sonuç, evrensel bağınlaşmanın (evrensel) bağın, olayların karşılıklı halkalanmasının duraklarıdır (moment'leridir) ancak; maddenin gelişme zincirinde birer halkadan başka bir şey değildir bunlar.

NB :
«Bir tek aynı şeydir, bu, ki bazen neden olarak, bazen sonuç olarak, burada özgül kalımlılık (dengelilik) olarak, şurada ise konumlu varlık yani bir başka'da belirlenim olarak ortaya çıkar» (227).

NB

Evrensel bağ her yanı (cihet) ve herşeyi kucaklar, nedensellik ancak tekyanlı, parçalı NB ve eksik biçimde dile getirir bunu.

* Hegel. Werke, Br. IV, Berlin, 1843. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Karşılaştırma sebeb değildir. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Ve *tersi de doğrudur bunun.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Şu da not edilebilir burada, denk düşmeyen bir anlamda kullanılmış olmakla birlikte, neden ve sonuç bağıntısı kabul edildiğine göre, sonuç, neden'den daha büyük olamaz; çünkü sonuç, neden'in beliriminden başka bir şey değildir» (230).

Ve sonra, tarih konusunda, birtakım *anekdotlar* anlatılır genellikle bu alanda der Hegel: büyük olayların küçük "nedenler" i olarak — aslında *birer vesile*'dir bunlar, äussere Erregung*'dur; ve «olayların iç ruhu (esprisi, içsel doğası) bunlara ihtiyaç duymayabilirdi de hiç» (230). «Cılız bir kökten büyük bir figür çıkartan bu tarihsel arabeskler, zekice ama alabildiğine yüzeysel bir usuldür yine de» (ib.).

tarihte "büyük olayların küçük nedenleri"

Bu "iç ruh" — bk. Plehanov[a] — olayların tarihsel nedenleri konusunda *mistik*, idealist, ama son derece derin bir telkin. Tarihi tamamıyle nedenselliğe indirgiyor Hegel; ve bir yığın çağdaş "bilgin"e oranla bin kat daha derin ve zengin bir şekilde anlatıyor nedenselliği.

«Böylece hareket eden bir taş, neden'dir; taşın sahip olduğu bir belirlenimdir hareketi; ama bu belirlenimin dışında, rengi, formu, vs., gibi, nedenselliğine girmeyen daha bir çok belirlenimi içerir taş» (232).

Genellikle anladığımız haliyle nedensellik, bağın küçücük bir parçasından başka bir şey değildir; ama (maddecilik açısından ekliyoruz) burada söz konusu olan bağ öznel değil elbette, gerçek ve nesnel bağ.

«*Nedensellik*'in belirlenmiş *bağıntısı*'nın *hareketi* dolayısıyle, sonucun içinde sönmekle kalmayabilir neden yine bundan dolayı — formel nedensellikte olduğu gibi — sonuç da söner tersine, sönüp yiterken, sonucun içinde yeniden oluş'a geçebilir neden; ve sonuç da, tıpkı böylece, nedenin içinde sönüp yok olurken, yine nedenin içinde yeniden oluş'a geçebilir. Bu belirlenimlerin her biri, kendi konumlarının edimi içinde yürürlükten kaldırır kendi kendini, ve aşması içinde ken-

* Dış uyarıcılar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

dini konumlar; nedenselliğin bir dayanaktan bir başka dayanağa bir dış geçişi değildir bu; bu başka oluş, aynı zamanda, kendi kendini konumlayıştır. Böylece nedensellik, kendini önceden varsaymakta ve koşullamaktadır» (235).

"Nedensellik bağıntısının hareketi" = aslında : şu yada bu yer yada derinlik derecesine kadarki *iç bağı* içinde kavranan, özümlenen tarihin hareketine respective maddenin hareketi...

«Karşılıklı etki, ilkin, biribirini karşılıklı olarak koşullayan konumlu tözlerin karşılıklı nedenselliği olarak çıkar meydana; her biri bir öteki için, hem etkin tözdür hem de aynı zamanda edilgin töz» (240).

«Kökendeki nedensellik, karşılıklı etki içinde 'kendi olumsuzlaması' 'edilgenlikten doğuş' olarak ve, gene 'kendi olumsuzlamasında yok oluş' olarak belirir, bir 'oluş' gibi...

"bağ ve bağlantı"

"tözün farklılık içindeki birliği"

bağlantı, dolayım

zorunluk özgürlük haline gelmekle yok olmaz

...Demek ki, zorunluk ve nedensellik yok olmaktadır burada; bunların her ikisi de, **bağ** ve **bağlantı** olarak dolayımsız özdeşliği ve **farklar**'ın mutlak **tözelliği**'ni içlerinde barındırırlar; tözel farkların kökensel birliğini, dolayısıyle de mutlak çelişkiyi de içlerinde barındırırlar. Zorunluk, *'çünkü* var diye varlık'tır; varlığın kendi kendisi ile birliğidir; ve varlığın bu kendi kendisi ile birliği, kendi öz *temel*'idir. Ama aynı zamanda bu varlık, bir temele sahip olduğu için, varlık değildir; *görüntü, bağlantı* yada *dolayım*'dır ancak. Nedensellik, nedenin kökendeki varlıktan yansıya yada kısaca konumlu varlığa, ve aynı zamanda bunun tam tersine olarak, konumlu varlıktan kökendeki varlığa bu konumlu geçişidir; ama varlık ile görüntünün bu özdeşliği de, iç zorunluktur halâ. Bu içsellik yada bu 'kendinde varlık', nedenselliğin hareketini aşar; bundan dolayı da, bağıntı halindeki yanların tözelliği yitecek ve zorunluk kendini açığa vuracaktır. Zorunluk, yok olduğu için değil, henüz içsel haldeki özdeşliği ortaya çıktığı için, hürriyet haline gelir» (241 — 242).

Hegel'in nedensellik konusunda söylediklerini okuyunca, kantçıların pek sevdiği bu tema üzerinde bu kadar az duruşu, ilk bakışta tuhaf geliyor insana. Neden mi bu kadar az duruyor Hegel? Çünkü onun için nedensellik, evrensel bağıntılılığın belirlenimlerinden sadece *bir*'idir; ve çünkü Hegel bu evrensel bağıntılılığı çok daha derinden ve evrenselliği içinde kavramış ve bu evrensel bağıntılılık içindeki karşılıklı geçişleri, vs., *bütün açıklaması* boyunca ve daha baştan itibaren *daima* belirtmiş bulunmaktaydı. Neo-ampirizm'in (yada "fizik idealizm"in) *"doğum sancıları"* ile Hegel'in çözümlerini, yada daha doğrusu, Hegel'in diyalektik metodunu yanyana getirip koymak, son derece öğretici bir iş olurdu.

Hegel'in, *Ansiklopedi*'de, tek başına alındıkta "karşılıklı etki" kavramının yetersizliğini ve boşluğunu belirttiğini de not etmek gerekiyor.

Cilt VI, s. 308 *.

«Hiç şüphe yok ki, karşılıklı etki, neden - sonuç bağıntısının en yakın hakikatıdır, ve bundan dolayı da, şöyle söylemek gerekirse, kavramın eşiğinde durur. Ve işte bu da, kavramsal bilgi söz konusu olduğunda, bu bağıntının uygulanmasıyla niçin yetinilemiyeceğinin nedenidir. Verilmiş bir muhtevayı sadece karşılıklı etki açısından göz önüne almak tamamıyle düşüncesiz bir tavırdır; karşımızda kupkuru bir olgu vardır bu durumda sadece; ve nedensellik bağıntısını uygulamada söz konusu, özellikle söz konusu olan dolayım gerekliği yerine getirilmemiş, karşılanmamış olarak kalır gene. Daha yakından bakılınca, karşılıklı etki bağının uygulanmasındaki bu yetersizlik, şuradan ileri gelir: Bu bağıntı, kavrama eşdeğer olmaktan uzaktır; dolayısıyle, bu bağıntının da kavranması gerekir; ve bu amaçla da, bağıntının iki terimini, dolayımsız veri halinde bırakmayıp, daha önceki paragraflarda göstermiş olduğumuz gibi, iki terimden de üstün bir üçüncü terimin durakları (moment'leri) olarak kabul etmek gerekir; o üçün-

yalnız "karşılıklı etki" = boşluk

dolayımın (bağlantı), gerekliği işte nedenselliğin uygulanmasında söz konusu olan

* Hegel, Werke, Bd. VI, Berlin, 1840. (Yazı Kurulu'nun notu.)

cü terim de, kavram'dır işte. Nitekim, örneğin, Sparta halkının törelerini bu halkın kuruluş yasasının bir sonucu olarak göz önüne aldığımızı ve, bunun tam tersini de, yani bu halkın kuruluş yasasını törelerinin bir sonucu olarak göz önüne aldığımızı da varsayalım bir an için: bu tarz bir anlayış, doğru olmasına olabilirdi pekâlâ, ama gene doyurmazdı bizi, çünkü böyle bir anlayışla, söz konusu halkın ne kuruluş yasasını ve ne de törelerini kavrayamazdık. Bunu kavrayabilmemiz, bağıntının her iki terimini birden ve bu iki terimin yanı sıra Sparta halkının hayatının ve tarihinin bütün öbür yanlarını da kendilerine temel olmuş olan kavramdan çıkmış olarak anladığımız takdirde olanak kazanabilirdi ancak» (308 — 309).

NB || NB

bütün "tikel yanlar" ve bütünsellik ("Begriff")

— — — — —

Mantık'ın II. kitabının sonunda *cild IV, s. 243,* "kavram"a geçiş incelendiği sırada, şu tanım yer alıyor: «kavram, özelliğin yada hürriyetin ülkesi»...

NB Hürriyet = öznellik
("yada")
erek, bilinç, özlem
NB

KİTAP III

ÖZNEL MANTIK YADA KAVRAM TEORİSİ

CİLD V. MANTIK BİLİMİ

II. bölüm. *Öznel mantık yada kavram teorisi*

GENELLİKLE KAVRAM ÜZERİNE

Mantık'ın ilk iki bölümü için, diyor Hegel, Vorarbeiten * yoktu, ama bu bölüm için, tam tersine "in Flüssigkeit bringen" ** gereken "verknöchertes Material" var... (3) ***.

«Varlık ve öz, oluş'unun (des Begriffs ****) duraklarıdır (moment'-leridir)» (5).

Tersine çevirelim bunu: beynin en yüksek ürünüdür, maddenin en yüksek (yada, en değerli, en üstün) ürünüdür kavramlar.

«Demek ki, *varlık*'ı ve *öz*'ü ele alıp işleyen nesnel mantık, sözcüğün tam anlamıyla, *kavram'ın genetik açıklaması*'nı meydana getirmektedir» (6).

9 — 10: Spinoza felsefesinin, töz'ün felsefesi olarak büyük önemi (çok *yüksek* bir görüş açısı bu, ama eksik, dolayısıyle de en yüksek değil: bir felsefe sistemini çürütmek genel olarak, o sistemi kaldırıp atmak anlamına gelmez, o sistemi geliştirmek anlamına gelir; o sistemin yerine bir başkasını, o sistemin tek yanlı karşıtını koymak anlamına gelmez, o sistemi daha üstün bir sisteme ekleyip katmak anlamına gelir.) Hür, bağımsız, bilinçli özne yoktur Spinoza'nın

* Hazırlık çalışmalarım. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Akar hale getirilmesi gereken kemikleşmiş malzemeler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Hegel. Werke, Bd. V, Berlin, 1834. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Kavramın. (Yazı Kurulu'nun notu.)

sisteminde (bu sistemin eksiği, *"kendinin bilinci'nde olan öznenin hürriyeti ve bağımsızlığı"*dır; ama *d ü ş ü n c e* Spinoza'da da, tözün bir yüklemidir (10 i. f.).

13. i. f. : Geçerken değiniyor Hegel : bir vakitler, "das Schlimme nachzusagen" der Einbildungskraft und dem Gedächtnisse * moda idi felsefe de; şimdi ise "kavram"ın (="das höchste des Denkens"**) önemi küçültülüyor; ve, *"das Unbegreifliche"**** a *övgüler dökülüyor*

| Kant'ı ima ediyor herhalde? | .

*K a n t ç ı l ı k'*ın eleştirisine geçerken (s. 15) — Hegel, "tam-algı'nın deneyüstü birliği" (Begriff (kavram')ın kendi kendini yarattığı bilincin birliği) idesini öne sürmüş oluşundan dolayı büyük çapta değer biçiyor Kant'a; ama aynı Kant'a, *t e k y a n l ı* ve *ö z n e l c i* oluşundan ötürü sistemde bulunuyor :

sezgiden nesnel gerçekliğin bilgisine...

«(der Gegenstand ****) düşüncede olduğu haliyle, kendinde'dir ve 'kendi için'dir...., sezgide yada tasarımda olduğu haliyle ise, fenomendir»... (16). (Kantçı idealizmi, öznel'den nesnel'e ve mutlak'a *yüseltiyor* Hegel)...

Kavramların nesnelliğini kabul eder Kant (kavramların konusu (yada, nesnesi) Wahrheit ***** 'tır), ama gene de öznel olarak bırakır onları. Kant'ta, Gefühl und Anschauung ******, anlayışgücünden (Verstand) önce gelmektedir. İşte Hegel'in bu konuda söyledikleri:

«Ama ilkin, anlayışgücünün, kendisini önceleyen derecelerle bu bağıntısına ilişkin olarak, şu soru çıkıyor ortaya: bu derecelerin form'larını belirleyen bilim, hangi bilimdir? Saf mantık olarak bizim bilimimizde, bu dereceler, *varlık* ve *öz*'dür. Pikolojide, *duygu* ve *sezgi* ve sonra da genel olarak *tasarım* konulur anlayışgücünün öncesine. Bilincin bilimi olarak zihnin fenomenolojisinde ise, anlayışgücüne, duyulur bilinç ve sonra da algı derecelerinden geçerek yükselinir» (17). Bütün bunları «alabildiğine eksik bir şekilde» açıklamış oluyor Kant.

---

* Hayalgücü ile belleği «kötülemek». (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Düşüncenin doruğu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** *Kavranamaz olan.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Nesne. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Hakikat. (Yazı Kurulu'nun notu.)

****** Duyum ve sezgi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Sonra da: —**İŞİN TEMELİ**—

... «Burada kavram... kendinin bilincinde olan anlayışgücünün, öznel anlayışgücünün edimi olarak değil; **DOĞANIN OLDUGU KADAR ZİHNİN DE BİR DERECESİ**'ni meydana getiren kendinde ve kendi için kavram olarak göz önüne alınmalıdır. **HAYAT YADA ORGANİK DOĞA, KAVRAMIN KENDİNİ APAÇIK ORTAYA KOYUŞ DERECESİDİR DOĞANIN»** (18).

Nesnel idealizmin maddeciliğe dönüşümünün "arefesinde"

Hegel'in, gnoseolojik bakımdan Kant'ı çürüttüğü, — Kant'ın tutarsızlığını, başka bir deyişle, ampirizm (= maddecilik) ile idealizm arasında gidiş gelişlerini açığa çıkardığı — alabildiğine ilginç bir parça (s. 19 — 27) izliyor bunu (Engels «*Ludwig Feurbach*»[64] 'ta, Kant'a karşı söylenebilecek şeylerin *esası*'nın Hegel tarafından — bu, idealist görüş açısından ne kadar mümkünse — çoktan söylenmiş olduğunu yazarken, *herhalde* bu parçayı göz önünde tutmuştu); tüm kanıtlarını, *tamamıyle ve yalnızca, daha tutarlı* bir idealizmin görüş açısına yerleşerek sıralıyor burada Hegel.

Begriff (kavram) en üstün bilgi değil henüz; kavram'dan da üstün olan var: *İde* = Begriff ve gerçeğin birliği.

«Genellikle, «kavramdan başka bir şey değil bu» dendiği zaman, kavrama, kavramdan daha yetkin bir şey olarak sadece İde değil, İde'nin yanı sıra duyulur, mekânsal, zamansal, elle dokunulabilir somut 'orada varlık olan' da karşıt tutulmaktadır. Soyut, somut'tan daha az ağırlıklı olarak kabul edilmektedir bu durumda; çünkü onda bu madde, dışarda bırakılmıştır. Bu düşünce çerçevesi içinde, soyutlama şu anlama geliyor: daha nice nitelik ve özeliklerini koparıp alarak nesnenin değerini küçültmeyecek bir şekilde ve sadece *öznel kullanımımız için,* şu yada bu karakteristik yanını çekip çıkarıyoruz somut'tan. Soyutlama işleminin bütün bu nitelik yada özelikleri, gerçeklikleri içinde, ama ötede bir yerde, tüm değerleri içinde koruyup sürdürdüğü sanılıyor böylece; öyleki, anlayışgücü, sırf kendi *güçsüzlüğü*'nden ötürü bütün bu zenginliği kucaklamayıp yoksul sayutlama ile yetiniyor. Ama, sezginin verili maddesini ve tasarımın çeşitliliğini kavram'a ve düşün-

Aklın gücünü küçültüyor Kant

idealistin daha tutarlısı da *T a n r ı'*ya sarılır sımsıkı!

ce'ye karşıt gerçek olarak alan bu düşünce çerçevesinin terki, yalnız her türden felsefenin değil, aynı zamanda dinin de temel koşuludur; çünkü, duyulur'un ve tikel'in uçucu ve yüzeysel fenomeni hakikatın kendisi olarak kabul ediliyorsa, soyutlamaya nasıl ihtiyaç duyulabilir ve nedir soyutlamanın anlamı?... İşte bunun içindir ki soyutlayıcı düşünce'ye, duyulur maddenin kaldırılıp ayrı bir yere konması işlemi (ve gerçekliğinden hiç bir şey yitirmemektedir zaten bu işlem sırasında bu duyulur madde) diye bakmak gerekiyor; soyutlama, daha çok, duyulur maddenin aşılması ve, basit fenomen hali içinde, ancak kavram olarak ortaya çıkan özsel'e indirgenmesidir» (19 — 21).

İşin aslında Hegel, tamamıyle haklı Kant'a karşı. Somut'tan soyut'a yükselen düşünce — *doğru* ise (NB) (ve Kant da bütün filozoflar gibi, doğru düşünceden söz ediyor) — hakikat.tan uzaklaşmaz, tam tersine hakikata yaklaşır. *Madde* ve doğal *yasa* soyutlamaları, *değer* soyutlaması, vs., kısaca *bütün* bilimsel (yani, doğru, ciddi, keyfî olmayan) soyutlamalar, doğayı daha derinlemesine, daha doğru bir şekilde ve daha *t a m   o l a r a k* yansıtmaktadır. Canlı sezgiden soyut düşünceye, *ve soyut düşünceden de pratiğe — hakikat* bilgisinin, nesnel gerçeklik bilgisinin diyalektik yolu işte budur. İmana yol açmak için, bilimi alçaltıyor Kant: Hegel, bilginin tanrı bilgisinden başka bir şey olmadığına dair bizlere güvence üstüne güvence vererek, yükseltiyor bilimi. Maddeci, madde, doğa bilgisini yükseltiyor ve Tanrı ile tanrıyı savunan filozoflar sürüsünü çöp çukuruna atıyor.

«Burada hüküm süren belli başlı yanlışlık, doğal gelişmede yani oluşan bireyin tarihinde hareket noktası olarak seçilen doğal ilke'nin, yani başlangıç'ın, kavramda hakikî olan ve ilk olan olarak kabul edilmesinden ileri geliyor» (21). (— İnsanların *bununla* başladığı doğru, ama *hakikat*, başlangıçta değil, sondadır, daha doğru bir deyişle, devamdadır. *İlk* izlenim değildir, hakikat)... «Ama felsefe, olan bitenin hikayesi değil, olan bitenin içinde *hakikî* olan'ın bilgisi olmakla yükümlüdür» (21).

Kant'ta bu, "psikolojik idealizm"dir: Kant'ta kategoriler «kendi bilinci'nden çıkıp gelen belirlenimler' dir *sadece*» (22). Anlayışgücünden

(Verstand) akla (Vernunft) yükselirken, düşüncenin önemini küçültmekte Kant: düşüncede, «tamamlanmış hakikata ulaşma» yetisi olmadığını ileri sürüyor.

«Kendisince yalnız *yargıgücünün* bir *kanon*'undan ibaret kalması gereken mantığın, *nesnel* görüşler üreten bir *organon* diye kabul edilişini, mantığın kötü kullanılması olarak yorumlamakta Kant. İçlerinde daha yüksek bir kuvvetin (tam idealistçe bir söz bu!) ve daha derin bir muhtevanın *(bu doğru işte!!)* varlığını rahatça umabileceğimiz aklın kavramlarında, kategorilere özgü olan şeyden gayrı hiç bir *Konstitutives* | "nesnel" demesi gerekirdi | yan yoktur; ide'lerden *başka bir şey değildir* aklın kavramları; bunları rahatça kullanabileceğimiz söylenir gerçi, ama her türlü **hakikat**'in içlerinde sonuçlanması gereken bu 'anlaşılır öz'lerle, *varsayımlar*'dan gayrı hiç bir şey düşünülmemektedir; bunlara, 'kendinde ve kendi için' bir hakikat yüklemek, tamamıyle keyfî ve çılgınca bir iş olur; çünkü bunlar, *bir deneyin içinde bulunamazlar.* Felsefenin, duyarlığın mekânsal ve zamansal maddesinden yoksundurlar gerekçesiyle, 'anlaşılır öz'lerin hakikîliğini inkâra kalkışacağı kimin aklına gelirdi ki?» (23).

Burada da, işin özünde, ***haklı*** Hegel: entbehrt des Stoffes der Sinnlichkeit * bir kategoridir *değer;* ama bu aynı değer, arz ve talep yasasında *daha hakikî*'dir.

Ne var ki Hegel de bir idealist; ve «*Konstitutives*», vs., konusundaki saçmalıklar bundan ileri geliyordu.

Düşüncenin ("des Denkens") «*nesnelliği*»ni (24) («kavram ile şey arasındaki özdeşlik» (24)) kabul ediyor Kant bir yandan; ama öte yandan da:

NB «Ama öte yandan da, 'kendinde ve kendi için' şeyler olarak şeyleri bilemiyeceğimizi ve hakikatın, bilen akıl için ulaşılmaz kaldığını ileri sürüyor; nesne ile öznenin birliğine dayanan bu hakikat, olsa olsa fenomen olabilir... demeğe getiriyor; buna gerekçe olarak da, muhtevanın, sezginin çeşitliliğinden başka bir şey olmadığını ileri sürüyor. Bu konuda daha önce de belirttik ki, tam tersine kav-

kendinde şeylerin bilinebilirliğini savunuyor Hegel

* Duyarlıktan yoksun. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ram, 'kavrama karşıt olan sezgiye aitliği içinde çokluk'u aşmaktadır; ve, olumsal olmayan öz-

fenomen özün belirimidir

selliğine, ancak kavramdan geçirilerek döndürülebilir nesne. Nesnenin özselliği, fenomende belirmektedir; ve işte bunun içindir ki fenomen, özsüz bir şey değil özün bir belirimidir» (24 — 25).

«Daima çok şaşırtıcı bir şey olarak görülecek bir olgu ile karşı karşıyayız: Düşünce ile, takılıp kalmış olduğu, duyulur varoluş arasındaki bu bağıntıyı sadece fenomenin görecel bir bağıntısı olarak kabul ediyor kantçı felsefe; ve ide'de, örneğin sezgisel anlayışgücü ide'sinde bu ikisinden daha üstün bir birliği kabul etmiş ve dile getirmiş

NB

oluşuna rağmen, bu görecel bağıntıda takılıp kalıyor, ve, kavramın gerçeklikten tamamıyle ayrı olduğunu ve ayrı kaldığını ileri sürüyor; bunu yapmakla, tamamlanmış bilgi olarak ilân ettiği şeyi şimdi *hakikat* olarak kabul etmiş oluyor; ve *hakikat* olarak kabul edip belirlenmiş kavramını ortaya koyduğu şeyi de aşkın, yasak ve bir düşünce varlığı olarak yorumluyor.»

NB

... Ha - ha!

Mantık'da, «doğanın yaratıcısı» oluyor *İde* (26).

Mantık, somut bilimlere (doğa ve zihin bilimlerine) *karşıt olarak*, «formel bilim»dir (27); ama mantığın konusu, «saf hakikat»tır... (27).

Hakikatın ne olduğunu sorup ("Saf Aklın Eleştirisi" s. 83) o hep bildiğimiz sıradan cevabı ("bilgi ile nesne arasındaki denklik") verirken, kendi kendiyle çelişiyor Kant; çünkü "deneyüstü idealizmin temel iddiası",

— «rasyonel bilginin 'kendinde şey'i kavrayamayacağı»dır (27) —

— ve besbelli ki, «yanlış tasarımlar»dan gayrı hiç biş şey yoktur burada (28).

Hegel, (ona göre Kant da rastlanan) salt formel mantık kavramına karşı kanıtlarını sıralar ve basit görüş açısına göre (hakikat bilginin nesneyle denkliği "Übereinstimmung" dir); bu «denklik için iki varlığın zorunlu» olduğunu belirtirken, mantıkla formel'in «saf hakikat»tan ibaret olduğunu (29) söylüyor; ve ekliyor ki

...«işte bundan dolayı bu formel, belirlenim ve muhteva bakımından genellikle kabul edilegeldiğinden çok daha zengin ve somut üzerinde çok daha büyük bir güce sahip olmak gerekir»... (29).

...«Mantık formlarında düşüncenin formel işlevlerinden başka bir şey bulunmadığı ileri sürülse bile hangi ölçüde hakikata denk düştüklerini görmek için gene de incelenmeleri gerekirdi bu formların. Bu sorunla uğraşmayan bir mantık, *düşünce fenomenlerinin doğa bilimleri* düzeyinde bir betimlemesi olarak değer taşıyabilir ancak» (30 — 31). (Aristoteles'in ölümsüz değeri de Hegel'e göre işte buradadır), ama «bununla kalmayıp daha ileriye gitmek zorunluğu vardır»... (31).

? ?

Demek ki, düşüncenin *formlar*'ının betimlenmesi değil sadece ve sadece *düşünce fenomenlerinin doğa bilimleri düzeyinde betimlenmesi* de değil (*formlar*'ın betimlenmesinden farklı olan nesi var bunun??) ama aynı zamanda *hakikatla denk düşüş* yani ?? düşüncenin tarihinin özü, yada daha basit bir deyişle, sonuçları, toplamı mı?? Hegel'de, idealist karanlık ve sonuna kadar dile getirilmeyen başka bir şey. *Mistisizm*.

Bu anlayış içinde mantık *bilgi teorisi* ile düşümdeşiyor. Genel önemi çok büyük olan bir soru bu.

Psikoloji *değil*, zihnin fenomenolojisi *değil, ama* mantık = hakikat problemi.

Bk. Ansiklopedi, cilt VI, s. 319*: «ama (die logischen formen**), kavramın form'ları olarak, *gerçeğin yaşayan ruhu*'nu meydana getirirler»...

Evren'in ve *düşünce*'nin genel yasaları

NB Begriff, "adäquater Begriff"*** 'e doğru gelişerek, ide haline gelecektir (33). «Nesnelliği içinde kavram, 'kendinde ve kendisi için şey'in ta kendisidir» (33). NB

= nesnelcilik + mistik ve evrime ihanet

* Hegel. Werke, Bd. VI, Berlin, 1840. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Mantık formları. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Uygun kavram. (Yazı Kurulu'nun notu.)

BİRİNCİ KESİM:
ÖZNELLİK

"Kavram"ın — başta salt "formel" olan kavramın — *yargı'*ya (Urteil) doğru, sonra *tasım'*a (Schluss) doğru, ve en son olarak da, öznel kavramın kendi *nesnelliği'*ne dönüşümüne doğru diyalektik hareketi (34 — 35)*.

Kavramın ilk ayırt edici çizgisi : *evrensellik* (Allgemeinheit). NB : kavram, *öz'*den geliyor; öz de *varlık'*tan gelmişti.

En lisant***... These parts of the work should be called: a best means for getting a headache!****

Bundan sonraki kısım, *evrensel'*in, *tikel'*in (Besonderes) ve *tekil'*in (Einzelnes) geliştirildiği kısım, alabildiğine soyut ve alabildiğine *"abstrus"* **

Bütün bu "çapraşık" akılyürütmeleri çok kötü açıklıyor Kuno Fischer — *en kolay olan'*ı alıyor sadece — *Ansiklopedi'* deki örnekleri alıyor — ve bunlara (Fransız Devrimi'ne karşı) kabataslak bir takım düşünceler ekliyor (Kuno Fischer, cilt VIII, 1901, s. 530) vs.. Ancak, güç geçişlerin, nüansların, Hegelci soyut kavramların akışının anahtarını *nasıl* araması gerektiğini açıklamıyor okura.

* Hegel. Werke, Bd. V, Berlin, 1834. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Çapraşık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Okurken. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Şöyle adlandırılmak gerekirdi yapıtın bu bölümleri: baş ağrısı kapmanın en iyi yolu!

Görünen kadarıyla, burada da Hegel için temel şey, *g e ç i ş l e r 'i belirtmektir.* Belli bir görüş açısından ve belirli koşullar içinde, evrensel tikel'dir, ve tikel de evrenseldir. 1) *Bağıntılılık* değil sadece, tüm kavram ve yargılar arasındaki kopmaz bağıntılılık değil ; aynı zamanda, 2) bir kavramdan öbürüne *geçişler,* ama sadece geçişler de değil ; aynı zamanda, 3) *karşıtların özdeşliği* — Hegel için temel önem taşıyan şey, işte bu. Gelgelelim, alabildiğine "çapraşık" bir açıklamanın sis'i arasından "hayal meyal" seçilebiliyor bu ancak. Genel mantık kuram ve kategorilerinin gelişmesi ve uygulanması açısından tasarlanıp yazılacak bir düşünce tarihi — voilà ce qu'il faut*!

Bütün bunlar, eski formel mantığa gene de ödenen bir haraç olmuyor mu? Elbette öyle! Fazladan olarak mistisizme = idealizme de ödenen bir haraç

Volià**, "Mantık"ın bu bölümündeki "belirlenimler" ve Begriffsbestimmungen***'-lerin bolluğu!

S. 125'te, "ünlü" tasımı — "bütün insanlar ölümlüdür, Carus da bir insandır, demek ki o da ölümlüdür" — aktardıktan sonra, zekice ekliyor Hegel : "Bu türden bir tasımı işitir işitmez sıkıntıdan ölüyor insan" — ve «hiç bir yararı olmayan form» dan ileri geliyor bu. Şu derin gözlemde bulunuyor ayrıca :

doğru!

NB «'Herşey bir *tasarım*'dır; yani tikellik yoluyle tekillikle birleşmiş bir evrensel; ama hiç şüphe yok ki, bütün şeyler, *üç önerme*'den oluşan birer bütün değillerdir» (126).

Herşey bir *t a s ı m 'dır... NB*

Çok güzel! En sıradan mantık "şekilleri" i — (tasımın ilk şeklini inceleyen birinci paragrafta geçiyor bütün bunlar) — skolastik tarzda sulandırılmış, sit venia verbo, şeyler arasındaki en basit bağıntılardır.

* İşte gerekli olan. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** İşte. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Kavramsal belirlenimler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Hegel'de tasım'ın çözümlemesi (E. — B. — A., Eins; Besonderes; Allgemeines*, B. — E. — A., vs.). Marx'ın Birinci Bölümde Hegel'i taklidini andırıyor.[65].

Kant Hakkında

Diğerlerinin yanısıra :

«Kant'ta aklın antinomileri, şuna indirgenirler: Temel olarak kavra ın belirlenimlerinden biri konulur ilkin; sonra da, gene aynı zorunlul , bir başka belirlenim kavramın temeline konulur»... (128 — 129)....

Bir Kant'çının, vs.'nin gözünde geçerli olan her türden mantığı ve b i l g i t e o r i s i 'ni adım adım çözümleyebilmek için, Hegel'e dönmek gerekirdi yeni baştan.

NB : Umkehren**: Hegel'in diyalektiğini, akla uygun şekli içinde, ekonomi politiğe *uygulamıştır* Marx.

(Soyut) kavramların oluşumu ve bu kavramlarla yapılan işlemler, evrenin nesnel bağlantı yasalarının tasarımını, kanısını, ***b i l i n c i n i*** zaten *çoktan* içermektedir. Nedenselliği bu bağlantıdan koparıp ayırmak saçmadır. Evrensel'in tekil ve tikeldeki nesnelliğini inkâr etmek olanaksızdır. Görülüyor ki, Hegel, nesnel dünyanın hareketinin kavramların hareketindeki yansısını izlemeğe giriştiğinde, Kant ve ötekilere oranla kat kat daha derine iniyor. Değerin basit şekli, bir malın bir başka mal karşılığında mübadelesi biçimine bürünen bir tek edim bile, nasıl, kapitalizmin *bütün* ana çelişkilerini kapalı olarak içermekteyse, tıpkı bunun gibi, en basit *genelleme*

NB Hegel'in Mantık'ının gerçek anlamı konusunda

* Bir, tikel, evrensel. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Tersine çevirmek, döndürmek. (Yazı Kurulu'nun notu.)

de, *kavramlar*'ın (yargılar, tasımlar, vs.) en ilk ve en basit oluşumu da, insanın, gittikçe daha derin bir şekilde, evrenin *nesnel* bağlantısının bilgisine erişini dile getirmektedir. Hegel'in Mantık'ının gerçek anlamını, imlemini ve rolünü asıl burada aramak gerekiyor işte. Buna NB.

İki aforizma :

Çağdaş, Kantçılığın, Mahçılığın, vs.'nin eleştirisi konusunda.

1. Plehanov, Kantçılığı (ve genellikle agnostisizm'i, bilinemezciliği), bu felsefelerin akıl yürütmelerini derinleştirerek, genelleştirerek ve genişleterek, her türden bütün kavramların *bağlantı*'sını ve biribirlerine *geçişler*'ini göstererek (Hegel'in Kant'ı düzelttiği gibi) *düzeltmeyip,* a limine *reddetmek*'le yetindiği *ölçü*'de, diyalektik maddeciliğin görüş açısından değil, daha çok, sıradan bayağı maddeciliğin görüş açısından eleştirmiş oluyor.

2. XX. yüzyıl başlangıcının marksistleri, Kantçıları ve Yumcuları (Hume'cuları), Hegel'vâri olmaktan çok, Feuerbach'vâri (ve Büchner'vâri) eleştirdiler.

...«Bir tümevarıma dayanan bir deney, algının *tamamlanmamış* olduğu teslim edildiği *halde,* geçerli olarak kabul edilmektedir; oysa kabul edilebilecek olan tek şey, bu deneye karşı, deney 'kendinde ve kendi için' hakikî olduğu ölçüde, hiç bir kanıt gösterilemeyeceğidir» (154).

NB

§ "Tümevarım tasımı" nda yer alıyor bu parça. En basit yoldan, tümevarım yolundan elde edilen en basit hakikat, **daima** eksiktir, çünkü deney daima eksiktir. Ergo : tümevarımın analoji ile — *varsayım* (bilimsel öngörü) ile olan bağı, her türlü bilme'nin göreceliği ve bilginin ileriye doğru her adımındaki mutlak muhteva.

Aforizma : Hegel'in Mantık'ının *tümü* iyice incelenmeksizin ve anlaşılmaksızın, Marx'ın «Kapital» ini ve özellikle de «Kapital» in bölüm I'ini bütünüyle anlamak olanaksızdır. Şu halde hiç bir **marksist,** ondan $1/2$ yüzyıl sonra bile, Marx'ı anlamış değildir!!

aforizma

Analoji yoluyle tasımdan zorunluk tasımına — tümevarım yoluyle tasımdan analoji yoluyle tasıma — evrensel'den tikel'e giden tasımdan tikel'den evrensel'e giden tasım'a* *geçiş — bağlantı*'nın ve *geçişler*'in [bağlantı da, geçişler'dir] açıklanması : Hegel'in yüklendiği görev, bu işte. Gerçekten de, mantıksal form'ların ve yasaların boş bir zarf değil, nesnel dünyanın *yansısı* olduklarını *ispatlamıştır* Hegel. Daha doğrusu ispatlamamıştır da, *dâhice bulmuştur.*

*Ansiklopedi'*de, *anlayışgücü* ile *akıl* arasındaki, anlayışgücünün *kavramı* ile aklın *kavramı* arasındaki farkın, şu doğrultuda anlaşılması gerektiğini not ediyor Hegel :

soyut ve somut kavramlar

«Kavramın sadece olumsuz ve soyut form'uyle yetinmek, yada kavramı, kendi hakikî doğasına uygun biçimde, aynı zamanda olumlu ve somut olarak anlamak, tamamıyle bize bağlı bir iştir. Buna bir örnek vermek gerekirse, anlayışgücünün bir kavra-

* "Tasım'a" sözcüğündeki "a" soneki, elyazmasında yok. (Yazı Kurulu'nun notu.)

mı olarak hürriyet kavramı, zorunluğun soyut karşıtı diye de göz önüne alınabilir nitekim; oysa mantıksal olarak hürriyet kavramı, zorunluğu ilga edilmiş olarak kendinde barındırmaktadır zaten» (s. 347 — 348, cilt VI)*.

hürriyet ve zorunluk

Ib. s. 349 : Mantık form'larını öylesine eksiksiz bir biçimde betimlemişti ki *Aristoteles*, "öz bakımından" onun yaptığına eklenecek hiç bir şey kalmamıştı.

"Tasımın şekilleri", genellikle, boş bir formalizm olarak alınmaktadır. «Oysa, *her durak*'ın, kavramın belirlenimi olarak, hem doğrudan doğruya bütün ve hem de *dolayımlayan* (yada, araçlayan, médiatisant) *temel* olması zorunluğuna dayanan temel bir anlamı vardır bu şekillerin» (352, cilt VI).

Ansiklopedi (c. VI, s. 353 — 354) :

«Tasımın şekillerinin nesnel anlamı, genellikle şuna dayanamaktadır: Her akla uygun'un (rasyonel'in, rasyonel olan'ın) üçlü bir tasım olduğu meydana çıkar; hem de öyle ki, bu üçlü tasımın öğelerinden her biri, uçlardan birinin yerini alabildiği gibi, dolayımlayan orta terimin yerini de alabilmektedir. Felsefe biliminin üç öğesinin, mantıksal İde, doğa ve zihin'in durumu budur. Burada orta terim yeniden birleştiren öğe, doğa'dır ilkin. Doğa, bu dolayımsız (yada, araçsız, immédiat) bütünlük, mantıksal İde'nin ve zihnin meydana getirdikleri iki uç terimde gelişmektedir.»

NB

NB:

"Doğa, bu dolayımsız bütünlük, mantıksal ide'de ve zihinde gelişir". Bilgi ile uğraşan öğretidir mantık. Bilgi teorisidir. Bilgi, insan aracılığıyle (yada, insan tarafından) yansısıdır doğanın. Ama bu yansı basit değildir, dolayımsız değildir, bütün değildir; bir dizi soyutlamadan, kavramların, yasaların, vs. oluşmasından, form'landırılmasından meydana gelen bir

* Hegel. Werke, Bd. VI, Berlin, 1840. (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB
Hegel *"sadece"* bu "mantıksal ide"yi, yasaları, evrenselliği tanrılaştırıyor

süreçtir bu, — ve bu kavramlar, yasalar, vs., (düşünce, bilim = mantıksal ide") sürekli hareket ve gelişim halindeki doğanın evrensel yasalarını, görecel olarak, yaklaşık olarak *kucaklamaktadırlar*. *Gerçek olarak,* nesnel olarak, üç terim var burada : 1) doğa; 2) insan bilgisi = (bu aynı doğanın üstün ürünü olarak) insanın **beyni** ve 3) doğanın insan bilgisindeki yansısının formu; kavramlar, yasalar, kategoriler, vs.'dir bu form. İnsan *bütün* doğayı, "dolayımsız bütünlüğü" içinde hiç eksiksiz olarak kucaklayamaz = yansıtamaz = tasarımlayamaz; soyutlamaları, kavramları, yasaları, evrenin bilimsel bir tablosunu, vs., vs., yaratıp kurarak, *sürekli şekilde* buna yaklaşabilir insan sadece.

NB

+ «Ama zihin, doğa tarafından dolayımlanmış (yada, araç kılınmış, médiatisé) olduğu zaman zihindir ancak»... «Doğada mantıksal ide'yi bilen (yada, tanıyabilen, tanıyıp bilen) ve, doğayı böylece özüne yükselten, zihindir»... «Mantıksal ide, zihnin olduğu kadar doğanın da «mutlak tözü»dür, evrensel olan, herşeyin içine süzülen'dir» (353 — 354).

Analoji konusunda, son derece doğru gözlem:

"Ampirik olarak bulunmuş olan şu yada bu belirlenimin iç doğa'da temellendirilmiş olup olmadığını, yani verili ve temele dayanan bir nesne gibi temellendirilmiş olup olmadığını önsezi yoluyle bildirten (şey), aklın içgüdüsü'dür" (357). (C. VI, s. 359).

Kendi kendine karşı!

Ve s. 358: Doğa felsefesinin saygınlıktan düşmesine yolaçan da — hak edilmişti bu, diyor Hegel — *boş* analojilerle oynaması olmuştur.

Sıradan mantık* 'ta, nesnellikten formalist bir tarzda koparılıp ayrılmıştır düşünce :

«Düşünce, sadece öznel ve formel bir etkinlik olarak değer taşır burada ancak; nesnel de, düşüncenin karşısında, kalımlı ve 'kendi için varolan' bir şey olarak değer taşır. Ama bu ikicilik (yada, düalizm), hakikî ikicilik değildir; ve, öznellik ile nesnelliğin belirlenimlerini, yalnızca oldukları kadarıyle ve kökenlerini soruşturmaksızın kabul edip almak, düşüncesizce bir davranıştır»... (359 — 360). Varlıktan ve özden başlayan gelişimin bir derecesinden başka bir şey değildir aslında öznellik, — sonra bu öznellik, «diyalektik oluşuyle» «sınır taşını kırıp parçalar» ve «tasımın birleştirmesiyle nesnelliğe açılır» (360).

Alabildiğine derin ve zekice! Mantığın yasaları, nesnel olan'ın, insanın öznel bilincindeki yansısıdır.

Cilt VI, s. 360

"Gerçekleşmiş kavram", nesnedir.

Öznenin, kavramın, nesneye bu geçişi "garip" geliyor ona ; ama nesne deyince, soyut bir 'olmakta olan'ı (étant) değil, bir «kendi kendinde eksiksiz somut özerk» i anlamak gerekiyor.» (361).

"Evren, İde'nin, başka (yada, başka'daki) varlığıdır".

Öznellik (yada, kavram) ve nesne, *aynı şey*'dirler ve *aynı şey değil'*-dirler... (362).

Ontolojik tanıt ve Tanrı üzerine bir alay budalalık!

...«Öznellik ile nesnelliğe kalımlı ve soyut bir karşıtlık olarak bakmak, tam tersine çevirmektir işleri. Her ikisi de, kesinlikle diyalektiktir»... (367) **NB**

* Elyazmasında "mantık" sözcüğü, hemen alta Hegel'den yapılan aktarmadaki "burada" sözcüğüne bir okla bağlanmış bulunmaktadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

İKİNCİ KESİM:
NESNELLİK

nesnellik

(Mantık) V, 178* :

Nesnelliğin çift anlamı :

... «böylelikle nesnellik için de bir çift anlam çıkmış oluyor ortaya : özerk kavramın karşısında kalmak ve aynı zamanda da 'kendinde ve kendi için olmakta olan' olmak»... (178).

nesnenin bilgisi

... «Hakikatın bilgisi, şöyle konumlanmıştır : kendi kendisi olarak nesneyi, öznel yansımanın her türlü eklentisinden bağımsız nesne olarak tanımak»... (178).

Mekanikçilik (yada, mekanizm) üzerine düşünceler — sonra da — tam saçmalık denebilecek cinsinden alabildiğine çapraşık şeyler.

Daha ilerde, *kimyasalcılık* (yada, *şimizm*), "yargılama"nın evreleri, vs., üzerine de böyle.

«*Yasa*» başlığını taşıyan paragraf (198 — 199), bu denli ilginç bir sorun üzerinde Hegel'den beklenebilecek olanı vermiyor. Anlaşılmaz şey : «yasa» niçin «mekanikçilik» e bağlanıp mal edilmekte?

çok önemli bu yaklaştırma

Yasa kavramı, burada, "düzen" (Ordnung), bircinstenlik (yada, homogenlik) (Gleichförmichkeit); zorunluk; der objektiven Totalität** "ruh"u; "özhareket (yada, kendinden — hareket, automouvement) ilkesi" kavramlarına yaklaştırılıyor.

* Hegel. Werke, Bd. V, Berlin, 1834. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Nesnel bütünlüğün. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ve bütün bunlar, mekanikçiliği, zihnin, kavramın, vs., ruhun, bireyliğin, başka - varlığı (yada, başka'daki - varlığı) olarak alan görüş açısından... Gözle görülür şekilde, boş analojilerle oynamak oluyor böylesi artık!

Sayfa 210'da geçen "Naturnotwendigkeit"* kavramını da not etmek gerekiyor — «biri de, öteki de, kimyasalcılık gibi mekanikçilik de, birlikte olarak, doğa zorunluğuna altlanmışlardır»... çünkü burada «dıştalığa batışını (des Begriffs)» görüyoruz kavramın (ib.).

"doğa= kavramın dıştalığa batışı" (ha! ha!)

«Erekbilim ile mekanikçilik arasındaki karşıtlığın, herşeyden önce, hürriyet ile zorunluk arasındaki daha genel karşıtlık demek olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu form içinde karşıtlığı, aklın çatışkıları (yada, antinomi'leri) ile ve deneyüstü ide'lerin üçüncü çatışması olarak ortaya koymuştu Kant» (213). Kant'ın tez ve antitez (yada, sav ve karşısav) konusundaki kanıtlarını kısaca hatırlattıktan sonra, bu kanıtların boşluğunu not ediyor Hegel; ve Kant'ın akılyürütmesinin ulaştığı sonuca dikkati çekiyor:

hürriyet ve zorunluk

«Bu antinominin Kantçı çözümü, öbür antinomilerin genel çözümüyle aynıdır. Aklın bu önermelerden ne birini ve ne de ötekini ispatlayamayacağını; çünki bizim, doğanın salt görgül (yada, ampirik, deneye dayanan) yasalarına göre şeylerin olabilirliğini belirleyen hiç bir ilkeye sahip olamayacağımızı söylemeğe dayanır bu çözüm de. Sonra da, üstelik, her iki önermenin de, zorunlu bir şekilde, ***nesnel önermeler olarak değil, öznel hikmetler olarak*** düşünülmesi gerekmektedir. Bir yandan, basit doğa mekanizmasının ilkesine göre doğa olayları üzerinde düşünmek zorundayım daima; ama bu, bir deneyi fır-

Kant'a karşı Hegel (hürriyet ve zorunluk)

* Doğa zorunluğu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Bien*!

sat bilip gerekçe olarak gösterebildiğim her seferinde, bir başka hikmete göre, yani son erekler ilkesine göre, doğanın belirli form'larını araştırmağa girişmeme engel olmuyor; sanki, zaten sadece insan aklı için zorunlu sayılan bu iki hikmet (yada, bilge sözü, maxime), o önermelerin içinde bulundukları karşıtlığın aynı olan bir karşıtlık içinde değillermişcesine. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, salt felsefeye duyulan ilginin gerekli kıldığı şey, yani iki ilkeden hangisinin 'kendinde ve kendi için' bir hakikat olduğu, böyle bir görüş açısından araştırılamaz; çünkü bu görüş açısından, söz konusu ilkelerin nesnel olarak mı, yani burada doğanın dışsal biçimde varolan belirlenimleri olarak mı, yoksa öznel bir bilginin basit hikmetleri olarak mı düşünülmeleri gerektiği arasında fark yoktur; hattâ daha çok, şu yada bu hikmeti uygulayan, ***özel, yani olumsal bilgi***'dir; ve olumsal (yada, zorunsuz, contingent) bilgi, ***deney sonucunda elde ettiği gerekçe'ye göre*** uygular bu hikmetleri, ve gene bunları verili nesnelere uygun olarak ele alışına göre uygular; uygularken de, bu belirlenimlerin, bunlar ister nesnelerin yada isterse bilginin iki belirlenimi olsunlar, hakikîliği sorusunu koymaz» (215 — 216).

Hegel:

«Erek, böylece, mekanikçilik ve kimyasalcılıkla, *üçüncü* terim olarak meydana gelmiş bulunmaktadır. Bunların hakikatıdır erek, henüz kendisi de nesnelliğin alanı içinde, yani bütünsel kavramın dolayımsızlığı içinde bulunduğundan dolayı, bu haliyle, dışsallığın etkisindedir daha henüz, ve karşısında da bağlı bulunduğu nesnel bir dünya vardır. Bu bakış açısından, kimyasalcılığı da genel bir tarzda içine almamız gereken me-

Maddeci diyalektik:

Dış dünyanın, doğanın, *mekanik* ve *kimyasal* olarak altbölümlere ayrılan yasaları (çok önemli bu), kendine bir *erek* veren insan etkinliğinin temelleridir.

Pratik etkinliği içinde insan, nesnel dünyayı bulur karşısında; ona bağımlıdır, kendi öz etkinliğini onunla (yada, nesnel dünyanın varlığını ister istemez hesaba katarak) belirler.

* Güzel! Orijinal metinde Fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)

kanik nedensellik, dış ereklik bağıntısı olan bu ereklik bağıntısı içinde görünmektedir daha; ama ona bağımlı olan olarak, 'kendinde ve kendi için yürürlükten kalkmış (yada, lağvedilmiş) olan' olarak görünmektedir" (216 — 217).

...«Nesnel sürecin önceki iki form'unun bağımlılık doğası, buradan ileri gelir; ama bunlarda 'sonsuza dek ilerleme halinde bulunan başka', herşeyden önce bunların dışında olarak konumlanmış olan kavramdır, 'erek olan' kavramdır; sadece kavram değildir bunların tözü, tam tersine, dıştalık da bunların, bunlar için özsel olan belirlenimlilik (déterminité)'lerinin oluşturucu durağıdır. Mekanik yada kimyasal teknik, dıştan belirlenimlenmiş olma karakteri dolayısıyle, kendiliğinden gelir girer ereklik bağıntısına. Ki şimdi bu bağıntıyı daha kesin bir tarzda inceleyeceğiz» (217).

Bu açıdan, insanın (kendine bir erek veren) pratik etkinliği açısından bakılınca, dünyanın (doğanın) mekanik (ve kimyasal) nedenselliği, *dış* bir şey gibidir, ikincil ve maskelenmiş gibidir.

Nesnel sürecin 2 form'u: (mekanik ve kimyasal) doğa, ve, kendine bir *erek* veren insanın etkinliği. Bu form'lar arasındaki bağlılaşmalar. İnsanın erekleri, ilkin, doğaya oranla yabancı ("başka") gibi gözükür. İnsanın bilinci, bilim ("der Begriff"), doğanın özünü, tözünü yansıtır; ama aynı zamanda bu bilinç, doğanın dışındadır (hemencecik ve basit bir şekilde doğayla düşümdeşmez).

MEKANİK VE KİMYASAL TEKNİK, işte doğrudan doğruya bundan dolayı, karakteri (özü) dış koşullar tarafından (doğanın yasaları tarafından) belirlenimlendiğinden dolayı, insanın ereklerinin hizmetindedir.

((***TEKNİK,*** ve ***NESNEL*** dünya. ***TEKNİK*** ve ***EREKLER***))

... «(der Zweck*)'in önünde, etkinliğinin varolan bir dünyaya bağlanır gibi yönelip bağlandığı nesnel — mekanik ve kimyasal — bir dünya bulunmaktadır»... (219 — 220). «Bu ölçü içinde, dünyanın dışında gerçek anlamında bir varoluşa sahiptir daha o; yeter ki bu nesnellik, gerçekten onun karşısında bulunsun»... (220).

Aslında insanın erekleri, nesnel dünya tarafından doğurulmaktadır ve insanın erekleri bu dünyayı varsayar, bir veri gibi, bir varolan gibi bulurlar bu dünyayı. Ama bu erekler, dünyanın dışından alınmış gibi, dünyadan bağımsızmış *gibi gelir* insana ("hürriyet").

((NB : "Öznel erek" üzerine §'da bütün bunlar NB)) (217 — 221).

* **Erek. (Yazı Kurulu'nun notu.)**

«Bir araçla, nesnellikle birleşir erek; nesnellikte de, kendi kendisiyle birleşir» (221 § : "Araç").

Hegel'de tarihsel maddeciliğin tohumları

«Sonlu (yada, bitimli) olan erek, ayrıca, sonlu bir muhtevaya sahiptir; bu durumunda bir mutlak değildir, yani yalnızca ve basitçe bir 'kendinde ve kendi için akla uygun olan' değildir erek. Ama orta terim, tasımın dış ortasıdır ve bu dış orta da, ereğin bütünlenişidir; kendi hali içinde 'akla uygun olan', sonradan, orta terimde erek için belirir; ve 'akla uygun olan', bu dıştaki başka'da ve doğrudan doğruya da bu dışta oluş dolayısıyle kendini koruyup sürdürüyor. Bu bakımdan araç, dış erekliğin bitimli ereklerinden daha yüksek bir şeydir; saban, kendisi tarafından sağlanan ve birer erek olan yararların dolayımsız biçimde olamayacakları kadar saygıdeğerdir. Alet koruyup sürdürür kendini; oysa dolayımsız haz ve yararlar geçer ve unutulur.

Hegel ve tarihsel maddecilik

EREKLERİYLE DIŞ DOĞANIN KÖLESİ DURUMUNDA KALAN İNSAN, ALETLERİYLE DIŞ DOĞA ÜZERİNDE EGEMEN DURUMA GEÇER» (226). NB

Vorbericht, yani kitabın önsözü, şu tarihi taşıyor: Nuremberg, 21.VII.1816.

§ : «Gerçekleşen erek» te yer alıyor bu

HEGEL'DE TOHUM HALİNDE VAROLAN DEHALARA ÖZGÜ KAYNAK — FİKİR'LERİN UYGULAMALARINDAN VE GELİŞMELERİNDEN BİRİ OLARAK TARİHSEL MADDECİLİK.

«Ereksel süreç, kavram haliyle, ayrı bir biçimde varolan kavramın (sic!) nesnelliğe çevirisidir» ...(227).

NB Kendi kendine bir erek veren insan etkinliğini, bu etkinliğin bir "tasım" (Schluss) olduğunu, öznenin (insanın) "tasım"ın mantıksal "şekil" i içinde bir "terim" rolü oynadığını, vs., söyleyerek, mantığın kategorileri içine sokabilmek için — bazan çırpınırcasına — bir çaba gösteriyorsa Hegel

KATİYEN BİR OYUN OLSUN DİYE YAPMIYOR BUNU. ALABİLDİĞİNE DERİN VE TAMAMİYLE MADDECİ BİR MUHTEVA VAR BURADA. TERSİNE ÇEVİRMEK GEREKİYOR: MANTIK ŞEKİLLERİNİN BİRER BELİT DEĞERİNİ ALABİLMESİ İÇİN, İNSANIN PRATİK ETKİNLİĞİNİN, BU ÇEŞİTLİ MANTIK ŞEKİLLERİNİ, İNSAN BİLİNCİNE MİLYARLARCA VE MİLYARLARCA KERE TEKRARLATMIŞ OLMASI GEREKİYORDU ŞÜPHESİZ. BUNA NOTA BENE. NB

MANTIK KATEGORİLERİ VE İNSAN PRATİĞİ

«Ereğin hareketi şimdi şu sonuca ulaşmış bulunuyor: dıştalık durağı, kavramda konumlu olmakla kalmamaktadır sadece, ve kavram sadece bir gereklik - varlık (devoir - être) ve bir özlem değildir artık; tam tersine, somut bütünlük olarak, dolayımsız nesnelliğe özdeştir şimdi kavram» (235). NB

(Bölüm III : "Ereklik") — Kesim II : «*Nesnellik*"ten, Kesim III : "İde" ye geçişin sonundaki o "Gerçekleşen erek" in sonunda. NB

Dikkat : kavram ile nesnenin düşümdeşliği olarak "ide" ye, *hakikat* olarak ide'ye, insanın bir ereğe yönelmiş pratik etkinliğin'*den* geliyor Hegel. Nerdeyse şunu da söyleyiverecek : İnsan, ide'lerinin, kavramlarının, bilgilerinin, biliminin doğruluğunu, *pratiği ile* ispatlar.

ÖZNEL KAVRAMDAN VE ÖZNEL EREKTEN NESNEL HAKİKATA

ÜÇÜNCÜ KESİM:
İDE

Üçüncü kesimin başlangıcı : *«İde»*.

«Upuygun kavramdır İde, ***nesnel doğru***'-dur (hakikî'dir) yada öyle kabul edilen doğru'-dur» (236).

Genel olarak, "Mantık" ın ("Öznel Mantık") II. bölümünün III. kesimi ("İde")'ne bu giriş (cilt V, s. 236 — 243) ve **Ansiklopedi**'de buna denk düşen §§'ler (§§ 213 — 215) —

NB — HİÇ ŞÜPHESİZ EN İYİ AÇIKLAMASI DİYALEKTİĞİN. Mantığın ve gnozeolojinin (yada, bilgi teorisinin), ilk akla gelen terimle, düşümdeşliği hiç de küçümsenmeyecek bir deha ile gösteriliyor burada. — NB

"İde" deyimi, basit tasarım anlamında da kullanılıyor. Kant.

Hegel, Kant'a karşı — «Aklın kavramı için *İde* deyimini istemişti Kant yeniden. Gerçekten de Kant'a göre aklın kavramının, koşulsuz'un (yada, koşullanmamış olan'ın)

ampirik'e ve (nesnel) hakikattan ayrılma anlamında aşkın'a karşı — kavramı olması gerekirdi, ama bu kavram fenomenlere oranla aşkın olmalıydı; söz konusu kavramdan, upuygun bir ampirik kullanıma varılamayacağı anlamına gelir bu. Aklın kavramları, algıların kavranmasına (Begreifen), anlayışgücünün kavramları ise, algıların anlaşılmasına (Verstehen) yararlar. Ama

très bien!* — aslında, bu sonuncular gerçekten kavram iseler, öyle kavramlardır ki onlarla anlaşılır»... (236).

---

* Çok güzel. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.) Burada bir söz oyunu var: Fransızcada "İde" ile "fikir" sözcükleri, sadece "idée" sözcüğüyle karşılanır. Anlamın bu durum göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekir. (Çevirenin notu.)

Daha aşağıya Kant hakkındaki parçaya bakılacak.

İde'yi — hani : "*birtakım idelerdir bunlar*" deyiminde olduğu gibi "gerçek dışı" (yada "gerçeksiz") bir şey olarak düşünmek de bir o kadar yanlıştır.

«*Düşünceler* sadece *öznel* ve olumsal şeylerse, geçici ve olumsal gerçekliklerden daha fazla değerleri yok demektir, ama bu *gerçeklikler* karşısında da altta kalmazlar bundan ötürü, çünkü söz konusu gerçeklikler de olumsal şeyler ve fenomenler kadar değer taşırlar ancak. Buna karşılık, İde'nin, fenomenler karşısında *aşkın* olduğu için, ona duyulur dünyada upuygun hiç bir nesne verilemeyeceği için hakikat değeri olamayacağı kabul ediliyorsa, fenomeni oluşturan şey, nesnel dünyanın *hakikî olmayan varlığı* onda eksik diye İde'ye nesnel bir geçerlik tanımamak acaip bir yanılma olur» (237—238).

très bien!**

Pratik ideler karşısında, idelere karşı deneyi yardıma çağırmayı pöbelhaft* olarak niteliyor Kant da; ideleri, gerçeği kendilerine yaklaştırmak için çabalanması gereken birer maksimum olarak gösteriyor. Ve Hegel şöyle devam etmekte:

«Sonuç olarak, İde'nin kavramla nesnelliğin birliği olduğu, 'hakikî olan' olduğu ortaya çıktığına göre, İde'yi artık sadece yaklaşılması gerekli ama kendisi daima bir çeşit *öte* olarak kalan bir *erek* olarak değil de öyle bir tarzda göz önüne almak gerekir ki her gerçek ancak İde'yi kendinde bulundurduğu ve dile getirdiği kadar var olabilsin. Nesne, nesnel dünya ve öznel dünya İde'ye genellikle *upuygun* olmak zorunda olmakla kalmazlar sadece, bunlar kendileri doğrudan doğruya kavramla gerçekliğin upuygunluğudurlar. Kavrama denk düşmeyen gerçeklik, yalnızca *fenomen*'dir, öznel'dir, olumsal'dır, hakikat olmayan indiliktir» (238).

Hegel, Kant'ın "Jenseits"***'ına karşı

Kavramların şeylerle uyumu öznel *değildir*

* Vulger. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Çok güzel. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Öte. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Herşeyden önce, yalın hakikattır, evrensel hali içinde kavram ile nesnelliğin özdeşliğidir (die Idee)... (242).

... *«İkinci olarak,* yalın kavramın kendi için olmakta olan öznelliğinin, bu kavramın kendisinden *ayrılmış* nesnelliğine olan *bağıntı'*sıdır; temel bakımından, ayrılışı yürürlükten kaldırma *özlem'*idir (bu öznellik)...

... «Bu bağıntı olarak İde, inorganik doğasını yeniden öznenin egemenliği altına getirmek ve ilk yalın evrenselliğe dönmek üzere, bireyselliğine ve inorganik doğasına kendi kendinde bölünüş *süreci'*dir.

İde'nin kendi kendisi ile özdeşliğiyle bir'dir bu *süreç;* gerçekliği ereksiz değişmenin görüntüsünden kurtaran ve böylece İde olarak biçim değişikliğine uğratan düşüncenin, gerçekliğin bu hakikîliğini ölü bir durgunluk, hiç bir yönsemeyi ve hiç bir hareketi içinde barındırmayan yalın bir sönük imge, bir yetenek yada bir sayı yada bir soyut düşünce olarak tasarlamaması zorunludur ; İde, kavramın onda ulaştığı hürriyet nedeniyle, *en belirgin karşıtlık'*ı da kendinde barındırır; İde'nin durgunluğu, bu karşıtlığı ebedî olarak yaratmasındaki ve ebedî olarak aşmasındaki ve kendi kendisi ile düşümdeşmek için bu karşıtlığa geçmesindeki güven ve kesinliktedir»...

NB

İde (insanın bilgisi, diye okuyunuz), kavram ile nesnel'in «evrensel» in) düşümdeşliği (uyumu)'dir. Bu 1.

2. İde, kendi için olmakta olan (=sözde bağımsız) öznellik (=insan)'le, (bu ideden) *a y r ı l m ı ş* nesnelliğin **bağıntı'**sıdır.

Öznellik, bu ayrılığı (İde ile nesnenin ayrılığını) yürürlükten kaldırma **özlem'idir.**

Bilgi, inorganik doğayı öznenin egemenliğine bağımlı kılmak ve genelleştirmek üzere bu inorganik doğaya dalış (anlayışgücünün) *süreci'*dir (bu doğanın fenomenlerinde evrensel'in bilgisi)...

Düşüncenin nesne ile düşümdeşmesi, bir **süreç'**tir: düşünce (=insan), hakikatı, ölü durgunluk şeklinde — basit soluk (sönük) hareketsiz tablo (imge) şeklinde — bir yetenek, bir sayı, soyut bir düşünce olarak tasarımlamamalıdır.

Ide, en şiddetli çelişkiyi de barındırır kendinde; (insan düşüncesi için) durgunluk, (düşünce ile nesnenin bu karşıtlığını) ebedî olarak yaratmaktaki ve ebedî olarak aşmaktaki kararlılık ve güvenden ibarettir.

Bilgi, düşüncenin ebedî, sonsuz olarak nesneye yaklaşmasıdır. Doğanın insan düşüncesinde *yansıma*'sını "ölü", "soyut" bir tarzda değil, ***hareketsiz olarak değil, çelişkisiz olarak değil***, ebedî bir hareket, çelişkilerin ebedî bir doğuş ve çözülüş ***süreci*** olarak anlamak gerekir.

NB

«İde... *bilgi* ve *isteme* olarak... *Doğru*'nun (yada, *hakikî*'nin) ve *İyi*'nin *İde*'sidir... Bu sonlu bilginin ve bu sonlu (NB) ***eyleme*** (NB) 'nin süreci, önce soyut olan evrenselliğini bütünlük haline getirir, evrensellik böylece *tamamlanmış nesnellik* olur» (243).

İde [insan] ın *bilgi*'si ve özlemi (istemesi) dir... (Geçici, sonlu, sınırlı) bilginin ve eylemin süreci, soyut kavramları *tamamlanmış nesnelliğe* dönüştürür.

AYNI ŞEY ANSİKLOPEDİ'DE (CİLT VI).

Ansiklopedi § 213 (s. 385)*:

... «İde, *hakikat*'tır; çünkü hakikat, nesnelliğin kavrama uygunluğunda yatar... Fakat, aynı zamanda hakiki bir şey olarak *tüm* gerçek İde'dir... Tekil varlık İde'nin bir yanıdır; bundan ötürü İde için; kendini tikel içinde, varlığını kendi için sürdüren olarak da gösteren başka gerçekler gereklidir; kavram, ancak bu gerçekler *birlikte alındığında* ve bağıntıları içinde gerçekleşmiş olur. Kendi için tekil kendi kavramına tekâbül etmez; orada - varlığının sınırlı karakteri, sonluluğunu ve kaybını oluşturur»...

Tekil varlık (nesne, fenomen, vs.) İde'nin (hakikatın) **bir yanı** (ndan başka bir şey değil) dır ancak. Hakikat için, **gerçeklik**'in tıpkı bu tikel varlık gibi bağımsız ve tek tek (besonders für sich bestehende**) gözüken başka yanları da gereklidir. Hakikat ***ancak bunların bütünü*** (zusammen) ve ***bağlantı***'sı (Beziehung) içinde gerçekleşir.

* Hegel, Werke, Bd. VI., Berlin, 1840. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Tikel olarak kendi için varolan. (Yazı Kurulu'nun notu.)

kavramların diyalektiğinde şeylerin (fenomenlerin, evrenin, *doğa*'nın) diyalektiğini dâhice *sezinlemiş* Hegel #

Fenomenin, gerçekliğin *tüm* yanlarının *bütün*ü ve bunların (karşılıklı *bağıntıları* — işte bunlardan oluşur hakikat. Mantığın temel muhtevası olan kavramların bağıntıları (=geçişler =çelişkiler) ve **aynı zamanda** bu kavramlar (ve bağıntıları, geçişleri, çelişkileri) nesnel dünyanın yansıları olarak gösterilmekte. *Şeylerin* diyalektiği yaratır *idelerin* diyalektiğini, idelerin diyalektiği şeylerin diyalektiğini yaratmaz.

sadece *sezinlemiş*, o kadar

Bu aforizmayı, daha popüler bir tarzda, diyalektik sözcüğünü *kullanmaksızın* anlatmak gerekirdi aslında: aşağı yukarı şöyle: kavramların, biribirlerinin yerlerini almalarında, *bütün* kavramların karşılıklı bağımlılığında, *karşıtlarının özdeşliği*'nde, bir kavramdan öbür kavrama *geçişler*'de, kavramların ardarda ve sürekli olarak biribirlerinin yerlerini alışlarında, ebedî hareketlerinde ŞEYLERİN, DOĞANIN İŞTE BUNA BENZER BİR BAĞINTISINI dâhice *sezinlemiştir* Hegel.

diyalektik neye dayanıyor?

= - - - - -

kavramların karşılıklı bağıntılılığı,
istisnasız *bütün* kavramların karşılıklı bağıntılılığı
kavramların biribirlerinin içine geçişi
istisnasız bütün kavramların geçişi.
Kavramlar arasındaki karşıtlığın görecelliği...
kavramlar arasındaki karşıtlıkların özdeşliği.

- - - = NB
Her kavram *bütün* öbür kavramlarla belirli bir ilişki, belirli bir **bağıntı** içindedir.

«Hakikattan ilkin : bir şeyin nasıl *olduğunu bildiğim* anlaşılır. Ama bu, bilinçle ilişkisi içinde hakikattır henüz, yada formel hakikattır, sağ-

duyuya uygunluktur sadece (§ 213, s. 386). Buna karşılık daha derin bir anlamda hakikat, nesnelliğin kavramla özdeş oluşuna dayanır...

«Kötü bir insan, hakikî olmayan bir insandır; yani, kendi kavramına yada belirlenimine uygun bir şekilde davranmayan bir adamdır. Bununla birlikte hiç bir şey, kavramla gerçeğin özdeşliği olmaksızın, tamamıyle varolamaz. Nitekim, kötü olan ve 'hakikî olmayan' da, ancak gerçeklikleri belli bir şekilde kavrama uygun davrandığı için *vardırlar*...

... «Felsefe adını hak eden herşey, kendi temeline, ***anlayışgücü*** için ***ancak ayrılığı içinde geçerli olan*** şeyin bir mutlak birliğinin bilincini koymuştur daima»...

«***Varlık***'ın ve özün ve gene aynı şekilde kavramın ve nesnelliğin şu ana kadar göz önüne alınan ***dereceleri***, kendilerine ait olan bu farklılık içinde, ***iyice oturmuş*** ve ***kendi kendilerine dayanan bir şey*** değildirler; ama bu aynı dereceler, diyalektik olarak ortaya çıkmışlardır ve bunların hakikîliği de, ***İde'nin durakları olma***'nın hakikatıdır sadece» (387 – 388).

Varlık ve öz arasındaki, kavram ve nesnellik arasındaki farklar göreceldir

Cilt VI, 388

Doğanın insan tarafından edinilen bilgisinin durakları : mantıksal kategoriler işte bundan ibarettirler.

Cilt VI, s. 388 (§ 214) :

«Akıl olarak anlaşılabilir İde (aklın felsefî anlamı da, aslında, budur), sonra özne — nesne olarak, idesel ile gerçeğin, sonlu ile sonsuzun, ruh ile vücudun birliği olarak; kendi edimsel gerçekliğini kendinde barındıran olanak olarak; doğanın ancak onunla varolur olarak kavranabileceği şey olarak, vs. de anlaşılabilir. — çünkü anlayışgücünün tüm bağıntıları onda, ama özdeşlikleri ve kendi'ye dönüşleri içinde onda içerilmiş bulunmaktadır.

(ide) hakikat bütün yanlardan meydana gelir

İde hakkında söylenmiş olan herşeyin kendi kendinde *çelişkin* olduğunu apaçık ortaya koymak, anlayışgücü için kolay bir iştir. Ne var ki bu ona aynı kolaylıkla geri çevrilebilir, yada, daha doğrusu, geri çevrilmiş bulunmaktadır İde'de — aklın işidir bu da, ve, aslı aranırsa, anlayışgücününkü kadar kolay bir iş değildir. Eğer anlayışgücü, İde'nin

kendi kendisi ile, örneğin öznel yalnız özneldir ve nesnel de onun karşıtıdır diye, varlık kavramdan başka şeydir ve dolayısıyle de kavramdan çıkarılamaz diye, ve tıpkı bunun gibi sonlu sadece sonludur ve tastamına sonsuzun karşıtıdır ve dolayısıyle de sonsuza özdeş olamaz diye, ve tüm belirlenimlerle birlikte bu hep böyledir diye... İde'nin kendi kendisi ile çelişki halinde olduğunu gösteriyorsa, — mantık bunun tam karşıtını göstermektedir : yalnız öznel diye alınan sonsuz'un, vs. hakiki'liği olmadığını, bütün bunların kendi kendileriyle çeliştiklerini ve kendi karşıtlarına geçtiklerini; sonuç olarak da bu geçişin ve içinde uçların yürürlükten kaldırılmış gibi, bir görüntü gibi yada birer durak gibi oldukları birliğin, bunların (öznel'in, sonlu'nun, sonsuz'un, vs.) hakikatı olarak belirim kazandığını göstermektedir mantık (388).

NB : Soyutlamalar ve karşıtların "somut birliği".

Çok güzel örnek : en yalın ve en apaçık olarak, kavramların diyalektiği ve bu diyalektiğin maddeci kökleri.

«İde'yi hedef alıp saldıran anlayışgücü, çift yanılmadır: ilkin, İde'nin aşırı uçlarını — nasıl dile getirilmiş olurlarsa olsunlar — bu uçların kendi birlikleri içinde olarak almadığı gibi onun (yani İde'nin) kendi somut birliği içinde olmadıklarının anlamı ve belirlenimi olarak da almayıp İde'nin dışında soyutlamalar olarak aldığı için. Belirtik şekilde konmuş olduğu zaman bile *bağlantı*'yı bilmeyecektir (der Verstand*); nitekim örneğin böylecedir ki ***bireysel*** hakkındaki, özne hakkındaki ve ***bireysel'in bir o kadar da bireysel olmayan olduğunu, tam tersine evrensel olan olduğunu*** söyleyen ***yargıda koşacın doğası***'nı görmez. İkinci bir bakımdan da, anlayışgücü, kendine özdeş olan İde'nin kendi kendinin olumsuz'unu, çelişkisini de içerdiğini belirten *kendi* düşüncesini, doğrudan doğruya İde'nin içine girmeyen bir *dış* düşünce olarak kabul eder. Oysa bu aslında anlayışgücüne özgü bir bilgelik değildir kesin olarak; tam tersine, ***doğrudan doğruya İde'nin kendi diyalektiktir***; ve ancak bu ölçüdedir ki bu diyalektik, 'kendine özdeş olan'ı 'farklı olan'dan, öznel'i nesnel'den, sonlu'yu sonsuz'dan, ruh'u beden'den ebed boyunca ayıran ve seçen bu diyalektik ancak bu ölçüdedir ki, evet, ***ebedî yaratıştır, ebedî hayattır, ebedî zihindir***»... (389)

NB tikel = evrensel

Diyalektik insanın anlayışgücünde değil, "İde"de, yani nesnel gerçekliktedir.

"ebedî hayat" = diyalektik

* Anlayışgücü. (Yazı Kurulu'nun notu.)

VI, § 215, s. 390 :

«Öz bakımından İde, *uzanış*'tır; çünkü İde'nin özdeşliği ancak mutlak ve kavramdan bağımsız özdeşlik olarak var oldukça, mutlak ve dolayısıyle de diyalektik olumsuzluk olarak var oldukça vardır.»

İşte bunun içindir ki, diyor Hegel, düşüncenin ve varlığın, sonlu'nun ve sonsuz'un, vs. "birliği" deyimi *falsch**'tır; çünkü "durgunluk içinde sürüp giden bir özdeşliği" dile getirmektedir. Sonlu'nun sonsuz'u yalın biçimde etkisiz kıldığı ("nuetralisiert") ve, ***bunun karşıtı olarak*** sonsuz'un da sonlu'yu etkisiz kıldığı doğru değildir. Aslında, *süreç* vardır.

ide süreçtir

bu NB

Sayılacak olsa... dünyada saniye başına on kişiden fazla insan ölmekte, ondan fazlası da doğmaktadır. "Hareket" ve "durak": kap ve kavra bunu. Her durakta ayrı ayrı. Kap ve kavra o durağı. Basit *m e k a n i k* hareket içinde de böyledir bu (kontra Çernov[66]).

«Uzanış olarak göz önüne alınan İde, gelişimi boyunca üç dereceden geçer. İde'nin ilk form'u *hayat*'tır... İkincisi... *teorik* İde ile *pratik* İde'nin meydana getirdiği ikili şekil içinde beliren '*bilgi* olarak İde'dir. Bilginin uzanışı (süreci), birliğin, fark ile zenginleşerek yeni baştan kuruluşunu getirir, ve bu da, İde'nin üçüncü form'u olan *mutlak* İde'yi verir»... (391).

İde, "hakikat"tır (s. 385, § 213). İde, yani süreç olarak ***hakikat*** — çünkü hakikat, *s ü r e ç* 'tir —, *gelişme*'si (Entwicklung) boyunca üç dereceyi kat eder : 1) hayat; 2) insanın *pratiği* ile *tekniği* de içeren bilgi süreci (yukarda açıklanmıştı), — 3) mutlak ide (yani tüm hakikat) derecesi.

Hayat, beynin oluşmasını sağlar. İnsanın beyninde doğa yansır. İnsan, bu yansımaların doğruluğunu (sağınlığını) teknikte ve kendi pratiğine uygulama ve denetleme yoluyle, nesnel hakikata ulaşır.

Hakikat süreçtir. İnsan, özmel ideden nesnel hakikata "pratik" (ve teknik) *y o l u y l e* gider.

---

* *Yanlış*. (Yazı Kurulu'nun notu.)

MANTIK. CİLT V.

III. Kesim. İde. Bölüm I. *Hayat.*

"Alışılagelmiş mantık tasarımına göre" (Bd. V, s. 244*) *hayat* sorunu, asıl yerinde değil burada. Ama mantığın konusu *hakikat*'sa — ve *bu hali içinde hakikat wesentlich im Erkennen ist***" ise, bilgiyi de göz önüne almak ve *hayat*'tan, bilgi ile bağlantılı olarak söz etmek gerekir (s. 245).

Bazan, "saf mantık" diye adlandırılan şeyden sonra bir de "uygulamalı" (angewandte) mantık konuluyor, ama o zaman...

her bilim uygulamalı mantıktır

... «her bilimin mantığın içine sokulması gerekir; çünkü her bilim, kendi konusunu düşüncenin ve kavramın form'ları içinde kapıp kavradığı için ve ancak o ölçüde bir uygulamalı mantıktır» (244).

Hayat'ı mantığa içindeleme fikri, kolayca anlaşılıyor... ve dâhice bir fikir bu — nesnel dünyanın bilinçte (insanın bireysel bilincinde ve bu bilincin (bu yansının) pratikte doğrulanmasında ilkin) yansımasının *süreci* açısından, bk. :

hayat=bireysel özne, nesnel'den ayrılıyor.

... «Demek ki hayatın ilk *hükmü,* — bireysel özne olarak — nesnel'den ayrılması oluyor»... (248).

Ansiklopedi
§ 216 : vücudun tek tek üyeleri ancak birlikleri sayesinde ne iseler odurlar. Vücuttan ayrılmış bir kol, sade adıyla koldur artık (Aristoteles).

Öznenin nesneye mantıktaki bağıntısı göz önüne alınırsa, *somut* öznenin varlığı (= *insanın hayatı*)'nın nesnel konum içindeki evrensel öncüllerinin de göz önüne alınması gerekir.

Altbölümler*** :

1) "yaşayan, canlı birey" olarak hayat (§ A) ;

---

* Hegel. Werke, Bd. V, Berlin, 1834. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Öz bakımından bilginin içindedir. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Hegel, Werke, Bd. V, Berlin, 1834, s. 248 - 262. (Yazı Kurulu'nun notu.)

2) "hayat süreci";
3) "cins'in" (Gattung), insanın üremesinin "süreci" ve *bilgi'*ye geçiş.

(1) «öznel bütünsellik» ve "ayrımsız" "nesnellik"
(2) özne ile nesnenin birliği

... Canlı'nın bu nesnelliği, *organizma'*dır; ereğin aracı ve *aleti'*dır bu nesnellik»... (251).

Ansiklopedi § 219 : ... «Canlı'nın kendi egemenliği altına aldığı inorganik doğa, *kendinde,* hayat *kendi için* ne ise o olduğu için, boyun eğer buna».

Ters döndürülecek = saf maddecilik. Enfes, derin, doğru!! Ve ayrıca NB : «an sich» ve «für sich»* terimlerinin doğruluğunu ve *tıpatıp* uygunluğunu ispatlıyor bu!!! **NB**

Daha ilerde, "duyarlık"ın (Sensibilität), "irkilebilirlik"in (Irritabilität) — evrensel'e karşıt olarak *tikel* diye sunulmakta bu!! — "üreme" nin mantık kategorilerine "altlanma"sı, boş bir oyun oluyor. Doğal fenomenlerin *düğüm çizgisi,* *b i r b a ş k a* plana geçişleri unutulmuş.

Vs. Canlı bireyde, «acı, çelişkinin «gerçek bir varoluşu» dur».

Hegel ve "organik kavramlar"la *oyun*

!!!

Hegel'de gülünç olan

Yada gene : insanın üremesi, «(ayrı cinsten iki bireyin) gerçekleşen özdeşlikleridir; cinsin, bölünüşünden itibaren, kendi kendinde yansıyan olumsuz birliğidir bu» ...(261).

Hegel ve "organizma"yla oyun

* 'Kendinde" ve "kendi için". (Yazı Kurulu'nun notu.)

MANTIK. CİLT V

III. kesim. İde.

Bölüm II. *Bilginin İdesi*
(s. 262 — 327)

öznel bilinç ve nesnelliğe gömülüşü

... «Gerçekliği (des Begriffs), genellikle, *orada-olan* (varlık)*'ının formu*'dur; söz konusu olan, bu form'un belirlenimidir; kavramın kendinde olduğu şey ile, yani öznel olarak olduğu şey ile nesnelliğe gömülmüşlüğü ve sonra da hayatın idesine gömülmüşlüğü içinde olduğu şey arasındaki fark, bu form'a dayanmaktadır» (263).

mistik!

... «Ölçüye sığmayacak derecede doğadan daha zengin olmakla kalmaz zihin sadece; ayrıca zihnin özünü, karşıtların kavramdaki mutlak birliği meydana getirmektedir»... (264).

? mistik!

Hegel Kant'a karşı:

? yani ki Kant'ta "Ben", bilgi sürecinin somut çözümlemesinden yoksun, boş bir form'dur. ("kendi için bir tasarımdır)

«Düşüncelerin deneyüstü bir öznesi» dir Kant'ta «Ben» (264); «bu haliyle Ben'in, Kant'ın kendi deyişine göre, onun hakkında herhangi bir yargıda bulunabilmek için zorunlu olarak gene ondan yararlanmamızı gerektiren tedirginlik verici bir kullanışsızlığı vardır»... (s. 265).

«(Kant) bu belirlenimlere yönelttiği eleştiride» (yani : "ruh" un abstrakte einseitige Bestimmungen "der vormaligen — Kantöncesi — Metaphysik* ının eleştirisinde) «Hume'un şüpheci tarzını izlemiştir sadece; nitekim Ben'in 'kendi bilinci'ne göründüğü şekli temel alıyor; oysa tüm ampirik öğelerin uzak tutulmaları gerekir bu 'kendi bilinci'nden, çünkü özüdür bu onun, bilinecek olan 'kendin-

NB : Kant ve Hume şüphecidirler

NB

* Eski metafiziğin soyut, tekyanlı belirlenimlerinin. (Yazı Kurulu'nun notu.)

de şey'dir; yalnızca şu fenomen kalıyor o zaman ortada : *düşünüyorum;* ve bu fenomen, hakkında en ufak bir bilgimiz olması söz konusu değilken, bütün tasarımlara eşlik ediyor» (266). # # #

Besbelli ki burada şüpheciliği, Hume'la Kant'ın kendinde şey'in "fenomen" lerde *görüntüleştiğini* kesip koparışlarında, bilginin nesnelliğinden şüphe edişlerinde ve Ding an sich'in weglassen alles Empirische*'sini çıkarıp atışlarında görüyor Hegel... ve şöyle devam ediyor :

Kant ve Hume'un şüpheciliğini nerede görüyor Hegel?

#... «Şunu apaçık bir biçimde kabul etmek gerekir ki, *anlamadıkça* ve basit, sabit *tasarım*'da ve *isim*'da kaldıkça ne Ben'in kavramını edinebiliriz, ne de herhangi bir şeyin ve ne de hattâ kavramın kendisinin» (266).

Anlama (bilgi, somut inceleme vs.) sürecinin dışında herhangi bir kavram söz konusu olamaz

Bir kavramı kurabilmek için, ampirik olarak anlamağa, incelemeğe, ampirik'ten genel'e yükselmeğe başlamak gerekir. Yüzmeyi öğrenmek için, suya atmak gerekir kendini.

Eski metafizik, diyor Hegel, *hakikat*'ı bilme çabası içinde, nesneleri hakikî olup olmayışlarına göre, tözler ve fenomenler olarak ayırmaktaydı (269). Kantçı eleştiri, hakikatın incelenmesinden kaçmış, *vaz geçmiştir*... «Ne var ki sadece fenomenlere ve günlük bilince basit tasarım halinde gelen şeylere sarılıp kalmak, kavramdan ve felsefeden vaz geçmektir.»

"fenomen"lerle sınırlandırmakta Kant kendini

§ A :

«*Hakikatın idesi*. Öznel ide, herşeyden önce *itki*'dir... İtkinin daha sonra kendi öznelliğini yürürlükten kaldırma, kendi soyut haldeki gerçekliğini somut kılına ve bu gerçekliğini gene kendi öznelliği tara-

* Kendinde şey'(in) bütün ampirik yanı'. (Yazı Kurulu'nun notu.)

fından önceden varsayılan dünyanın *muhtevası* ile doldurma belirlenmişliği vardır... Bilgi, erek olarak, yani öznel olarak İde olduğuna göre, 'kendinde var olan' (yada, 'kendinde olmakta olan') olarak önceden varsayılan dünyanın olumsuzlanması *ilk*'tir (ilk olumsuzlamadır)»... (274 — 275).

Yani bilginin ilk *derecesi,* durağı, başlangıcı, ilk yaklaşımı : (bilginin) sonluğu (Endlichkeit) ve öznelliğidir, 'kendinde dünya'nın olumsuzlanmasıdır, — bilginin ereği, ilkin özneldir...

Hegel, Kant'a karşı

«Garip bir şekilde, *sonluluk*'un bu yanı (besbelli Kant tarafından) modern çağda da korunup sürdürülmüş ve — 'kendi hali içinde sonlu'nun mutlak olması gerekirmiş gibi! — bilginin *mutlak* bağıntısı olarak kabul edilmişti. Bu görüş açısından, *bilginin gerisinde* bilinmeyen bir *'kendinde şeylik'* eklenmiş oluyor nesnelere; ve bu kendinde şeylik, onunla birlikte hakikat da, bilgi için mutlak bir *öte* olarak kabul ediliyor. Genellikle düşüncenin belirlenimleri, kategoriler, iç düşünmenin belirlenimleri ve bunların yanı sıra formel kavramla durakları, bu durumları da, kendinde ve kendi için sonlu belirlenimler değil de bu boş *kendinde şeylik*'in karşısında bir öznel olduklarından dolayı sonlu belirlenimler olmak konumuna geliyor. Bilginin bu hakikat olmayış bağıntısını hakikî bağıntı olarak kabul etmek, zamanımızın genel kanısı haline gelmiş bulunan yanılgıdır» (276).

yalnız **bir** yanı, mutlak derecesine yükseltti Kant

Kant'ta kendinde şey, mutlak bir "Jenseits"*-dır

Kant'ın öznelciliği

İnsan bilgisinin (kategorilerinin, nedenselliğin, vs.) sonlu, geçici, görecel karakteri Kant tarafından, bilgiyi nesneden koparıp ayırdığı vakit, idenin (= doğrudan doğruya doğanın) diyalektiği olarak değil de *öznelcilik* olarak alınmıştı.

* Öte. (Yazı Kurulu'nun notu.)

... «Ama bilgi, kendi öz akışıyle kendi sonluluğunu ve dolayısıyle de kendi çelişkisini çözmekle yükümlüdür» (277).

Ama bilginin akışı onu nesnel hakikata götürür

... «Çözümlemeyi, nesnede ne varsa ona dışardan *konmuş* olarak tasarımlamak ne denli tekyanlı bir tavırsa, meydana gelen belirlenimlerin nesneden sadece *önceden ayrılıp alınmış* olduklarını ileri sürmek de bir o kadar tekyanlı bir davranıştır. İlk tasarım, bilindiği gibi, öznel idealizme denk düşmektedir; çözümlemede bilginin etkinliğini, sadece, ötesinde *kendinde şey*'in saklı kaldığı tekyanlı bir *konum* olarak alır bu görüş. İkinci tasarım, gerçekçilik diye adlandırılması kabul edilmiş olan görüşe denk düşmektedir; bu anlayışsa, nesnel kavramı boş bir özdeşlik olarak, düşüncenin belirlenimlerini kendine *dışardan* alan bir özdeşlik olarak kavramaktadır» (280).

Hegel "gerçekçilik"e ve öznel idealizme karşı

... «Ama bu iki durağı biribirinden ayırmağa gelmez; 'mantıksal olan', çözümlemenin onu belirgin kıldığı soyut form'u içinde, hiç şüphe yok ki sadece bilgide vardır; tıpkı bunun tam tersine, sadece bir *konumlu* değil, ama aynı zamanda bir *'kendinde var olan'* (yada, 'kendinde olmakta olan') olduğu gibi»...

Mantığın nesnelliği

Mantık kavramları, "soyut" kaldıkça, soyut form'ları içinde özneldirler; ama aynı zamanda 'kendinde şey'leri dile getirirler. Doğa somuttur *ve* soyuttur, *ve* fenomendir *ve* özdür, *ve* andır *ve* bağıntıdır. İnsan kavramları, soyutlukları içinde, tek tek kalışları içinde, özneldirler; ama bütünselliğin içinde, sürecin içinde, toplamın içinde, yönelimin içinde, kaynağın içinde nesneldir bu kavramlar.

Ansiklopedi'nin § 225'i çok iyi; ("teorik") "*bilgi*" ve "irade", "pratik etkinlik", hem nesnelliğin ve hem de öznelliğin "tekyanlılık"larının ortadan kaldırılmasının iki görünüşü, iki metodu, iki aracı olarak tasarımlanmakta burada

NB — Ve daha ilerde (*281 — 282*), kategorilerin biribirlerine *g e ç i ş i* üzerine (ve Kant'a karşı, s. 282) çok önemli.

Mantık, cilt V, s. 282 (sayfanın sonu).*

... «*Formel mantık*'ın belirlenimli bağını, bağlantı kavramlarını ve doğrudan doğruya sentetik ilkelerini, *veriler* olarak... alıyor gene... Kant; bunların tümdengelimle çıkarılması, kendi bilinci'nin bu yalın birliğinin kendine ait olan bu belirlenimlere ve bu farklılıklara ***geçişinin açıklaması*** olmak gerekirdi; ama Kant, ***kendi kendini üreten kavram***'ın bu gerçekten sentetik ***dizi***'sini bize göstermeyi gerekli bulmamış» (282).

Kategorilerin biribirlerinin içine *g e ç i ş i*'ni göstermemiştir Kant.

286 — 287 — Bir kez daha yüksek matematiğe dönüp (bu arada, $X^m - 1 = 0$) denklemine Gauss tarafından getirilen çözüm tarzını bildiğini de belirterek)[67] diferansiyel (ayrımsal) ve integral (bütünsel) hesap sorununa değiniyor bir daha Hegel, ve diyor ki: «matematik bilimler... bugüne değin, bu geçişe (belli büyüklüklerin belli büyüklüklere geçişine) dayanan işlemleri kendi kendinde gerçekleme, yani matematik tarzda gerçekleme durumuna gelemediler, çünkü matematik yapıda değildi bu geçiş». Diferansiyel hesabı bulma şerefi kendisine bağışlanan *Leibniz*, bu geçişi «en doyurucu olmayan ve, matematik dışı kaldığı için de kavramdan tamamıyla boş olan bir tarzda» gerçekleştirdi... (287).

«*Analitik* bilgi, kavramdan bilgiye her tasım'ın — dolayımsız bağlantının — ilk öncülüdür: bundan ötürü de, onun (analitik bilginin) kendine ait olarak bilip tanıdığı belirlenimdir özdeşlik, ve var olan'ın kavranılmağa çalışılmasından başka bir şey değildir. Sentetik bilgi, var olan'ın *anlaşılması*'nı yani belirlenimlerin çokluğunu birlikleri içinde kapıp kavramağa yürür. Dolayısıyle de sentetik bilgi, tasımın ikinci öncülüdür; ve 'farklı olan' da, kendi kendindeki hali içinde bu ikinci öncüle aktarılıp geri çevrilendir. Ereği, bu nedenden ötürü, genellikle zorunluktur» (288).

Bazı bilimlerde (örneğin fizikte) kullanılan yol ve yöntem konusunda : çeşitli "kuvvetler" i, vs. "açıklama" diye almak ve olguları zorlamak, uyarlamak, vs. konusunda şu zekice gözlemde bulunuyor Hegel :

* Buradan itibaren, Lenin'in başka bir defteri başlamaktadır: «Hegel. Mantık III (s. 86 — 115)». (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Teoremlere aktarılmış olan somut'un açıklaması ve tanıtı diye adlandırılmasında uzlaşmaya varılan şey, kısmen totoloji, kısmen de hakikî bağıntının bulanıklaşması olarak göstermekte kendini; öte yandan da bu bulanıklaşma, sayesinde tanımlarına ve basit ilkelerine rahat ulaşabileceği deneyleri tekyanlı olarak kabul eden bilginin aldatmacısını gizlemeğe yarıyor: deneyden davranarak, (ama) deneyi somut bütünlüğü içinde değil de bir örnek olarak, ve işin daha doğrusu, varsayımlar ve teoremlere elverişli yanıyle alıp ona değer vermesiyle uzaklaştırıyor itirazları. Somut deneyin önceden varsayılan belirlenimlere bu bağımlılığında, teorinin temeli karanlıklaşmakta ve bu temel sadece teoriye uygun yanından gösterilmiş olmaktadır» (315—316).

alabildiğine doğru ve derin

(Bk. burjuva ekonomi politiği)

öznelciliğe ve tekyanlılığa karşı

Kant ve *Jacobi*, diyor Hegel, eski metafiziği (örneğin Wolf'un metafiziğini [örnek : saçma sapan ve alabildiğine bayağı lâflar ederek önemli adam tavrı takınarak gülünç olmak, vs.]) alaşağı ettiler. "Şaşmaz belgitlemeler" in (ispatlamaların) antinomi'lere götürdüğünü göstermişti Kant.

«ama sonlu bir muhtevaya bağlı olan bu ispatlamanın doğası üzerinde düşünmemişti: biri, öbürüyle zorunlu biçimde düşmek (ortadan kalkmak) durumundadır bunların» (317).

yani "sonlu" nun diyalektiğinin *evrensel* yasasını mı anlamamıştı *Kant?*

Sentetik bilgi tam değildir henüz, çünkü «kavram, nesnesinin içinde yada gerçekliğinin içinde kendi kendisi ile 'kendi birliği' değildir... İşte bunun içindir ki bu bilginin içinde İde, nesnenin özel kavrama uygun olmayışı nedeniyle hakikata ulaşmaz henüz. Oysa zorunluğun alanı, varlığın ve içdüşünmenin en yüksek doruğudur; kendinde ve kendi için olarak, kavramın hürriyetinin içine bile geçer bu alan; iç özdeşlik, 'kavram olarak kavram' olan beliriminin içine geçer»...

... «İde, kavram şimdi *kendi için*, 'kendinde ve kendi için belirlenimlenmiş kavram' olduğundan, *pratik* idedir, *eylem*'dir" (319). Ve bir sonraki § 'nın başlığı : «B : İyi'nin idesi».

pratik ve bilginin nesnelliği konusunda **Hegel**

Teorik bilgi, nesneyi, zorunluğu içinde, sayısız bağıntıları içinde, an und für sich* çelişkili hareketi içinde vermek zorundadır. Ama insanın kavramı bilginin bu nesnel hareketini, kavram ancak pratik anlamda "kendi için varlık" haline geldiğinde sezip yakalar, algılar ve özümler. Yani insanın ve insanlığın pratiği, bilginin nesnelliğinin gerçeklenmesidir, ölçütüdür. Bu mu acaba Hegel'in asıl düşüncesi? Dönmek gerekli buraya.

Pratikten, eylemden sadece "iyi" ye, das Gute'ye geçiş neden? dar ve tekyanlı bu! Peki ya *'yararlı olan'?*

Yararlı da giriyor buraya hiç şüphe yok ki. Yada, Hegel için, o da mı das Gute?

Bütün bunlar «**Bilginin** idesi» bölümünde (bölüm II) — "mutlak İde'ye (bölüm III) geçişte — yani hiç şüphe yok ki Hegel için pratik, halka olarak, bilgi sürecinin çözümlenmesinde ve hem de nesnel (Hegel'e göre, "mutlak") hakikata geçiş olarak yer almaktadır. Dolayısıyle de Marx, bilgi teorisine pratiği ölçüt olarak sokmakla doğrudan doğruya Hegel'e ulaşmış oluyor : bk. Feuerbach üzerine tezler[63].

Bilgi teorisinde pratiğin yeri :

(320) «Öznel hali içinde (kavram), 'kendinde olmakta olan' (yada, 'kendinde var olan') bir

Alias** :
nesnel dünyayı sadece yansıtmakla kalmaz insan bilinci, yaratır aynı zamanda.

Öznel hali içinde kavram (= insan) 'kendinde olmakta olan' bir başka - varlık'ı (= in-

* Kendinde ve kendi için. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Başka deyişle. (Yazı Kurulu'nun notu.)

başka — varlık'ın ön varsayımına sahip olur yeniden; kendi kendini gerçekleştirmenin *itki*'sidir, kendine kendi tarafından bir nesnellik vermek ve nesnel dünyada gerçekleşmek isteyen erektir. Teorik İde'de, 'evrensel olan' olarak öznel kavram, kendinde ve kendi için belirlenimsiz hali ile, nesnel dünyayla karşı karşıyadır. Ama pratik İde'de, 'edimsel gerçek' olarak bu kavram 'edimsel gerçek' le karşı karşıyadır; oysa öznenin 'kendinde ve kendi için belirlenimli varlığı'nda sahip olduğu 'kendi kesinliği', kendi edimsel gerçekliğinin ve dünyanın edimsel *gerçeklik-olmayan*'ının bir kesinliğidir...»

....

sandan bağımsız olan doğa) ön varsayımlar yeniden. Bu kavram (= insan), kendi kendini gerçekleştirme, kendine kendi tarafından nesnel dünyada bir nesnellik verme ve gerçekleşme (tamamlanış) *özlem*'idir.

Teorik idede (teori alanında), 'evrensel olan' ve 'kendi kendisi tarafından belirlenimden yoksun kılınmış olan' olarak öznel kavram (bilgi ?), nesnel dünya ile karşı karşıyadır, belirlenmiş bir muhteva ve bir doluş bulup alır bu dünyadan.

Pratik idede (pratiğin alanında) bu kavram, '(edimleyici?) gerçek olan' olarak, gerçeklikle karşı karşıyadır.

Öznenin ||"kavram" yerine, birdenbire özne diyor burada||, belirlenimli özne olarak, 'kendinde ve kendi için varlığı'nda sahip olduğu 'kendi kesinliği', kendi öz gerçekliğinin ve dünyanın *gerçeksizliği*'nin kesinliğidir.

yani dünya insanı tatmin etmez ve insan eylemiyle dünyayı değiştirmeğe karar verir.

... «Kavramda içerilmiş olan, kavrama eşit olan ve bireysel dış gerçekliğin şart koştuğu isteği kendi içinde taşıyan bu belirlenmişlik, *iyi*'dir. Mutlak olmanın üstün değeri içinde ortaya çıkar bu iyi; çünkü 'kendinde kavram'-

İşin özü :

"İyi", "dış gerçekliğin şart koştuğu bir istek" tir, yani "iyi" den insan *pratiği* kastedilmekte, ki o da = ***dış*** gerçeklik tarafından (1) şart koşulan istektir (2).

ın bütünlüğüdür, aynı zamanda hür birliğin ve öznelliğin hedefidir. ***Demin göz önüne alınmış olan bilgi İde'sinden daha yüksektir*** bu İde, çünkü sadece evrensel'in üstün değerine değil, onun yanı sıra saf ve ***yalın biçimde edimselgerçek***'in de üstün değerine sahiptir»... (320 — 321).

Pratik, bilginin (teorik) üstündedir, çünkü sadece 'evrensel olan' ın değil, aynı zamanda dolayımsız gerçeğin de üstün değerine sahiptir.

... «Dolayısıyle ereğin etkinliği, verili bir belirlenimi kendine almak ve özümlemek için kendine karşı değil, ama öz belirlenimi koymak ve, dış dünyanın belirlenimlerinin ortadan kaldırılması efektif bir dış gerçeklik biçimi içinde kendine bir gerçeklik vermeğe yönelmiştir»... (321)..

"Ereğin etkinliği kendi kendisine karşı yönelmemiştir... ama bu etkinlik, *dış* dünyanın bazı belirli (yanlarının, çizgilerinin, fenomenlerinin) ortadan kaldırılması aracılığıyle, *edimsel dış gerçekliğin biçimi altında kendi kendine bir gerçeklik vermeğe* çalışmaktadır!"...

... «Tamamlanmış İyi, İyi'dir; çünkü öznel ereğin içindedir o artık, kendi İde'sinin içindedir; tamamlanış, bir dış 'orada-olan (varlık)' verir ona»... (322).

«Kendisine ön varsayılmış olan — iyi'nin öznelliğinin ve sonluluğunun ön varsayımına dayandığı ve ***başka bir dünya gibi kendi öz yolunda yürüyen — nesnel dünya*** iyi'nin tamamlanışı türlü engellerle, hattâ olanaksızlıkla karşı karşıyadır»... + (322 — 323).

NB

NB

"Nesnel dünya", "kendi öz yolunda yürümekte", ve, karşısında bu nesnel dünyayı bulan insan pratiği, "ereğin tamamlanışında güçlüklerle ve hattâ olanaksızlıklar" karşılaşmaktadır...

+ «İyi, bir *gerekir - varlık* olarak kalır aynı zamanda; 'kendinde ve kendi için'dir, ama varlık, son ve soyut dolayımsızlık olarak, aynı zamanda bu aynı İyi karşısında bir varlıkolmayan olarak belirlenimlenmiş kalır»... + +

İyilik, iyi, iyi niyetler bir **ÖZNEL GEREKİR - VARLIK** olarak kalırlar...

+ +...«Tamamlanmış İyi'nin İdesi, hiç şüphe yok ki mutlak bir konut'tur (postulat'tır), ama sadece bir konut, yani ***öznelliğin belirlenmişliği*** ile damgalanmış olan Mutlak. ***Birbirine karşıt duran iki dünya*** daha vardır : *saydam* düşüncenin *saf* alanlarındaki *öznelliğin* dünyası ile **edimsel** bir dış ve **katmerli gerçeklik'in** öğesi içindeki ***nesnellik***'in dünyası ki bu ikinci dünya henüz kalkmamış karanlıkların dünyasıdır. "Zihnin fenomenolojisi"nde, s. 453 ve devamı, çözümsüz çelişkinin, bu gerçeklik tarafından oluşturulan aşılmaz sınır taşının karşı karşıya olduğu ve karşıt durduğu bu mutlak ereğin tam gelişmesini kesinlikle saptamıştık»... (323).

İki dünya: öznel ve nesnel

"Nesnel", "katmerli" gerçekliğin "karanlıkları" yle karşılaşan öznelliğin dünyasındaki "saydam düşüncenin saf alanları" ile, besbelli, **alay ediyor Hegel.**

NB

... «Bu sonuncuda (= der praktischen Idee'ye karşıt olarak der theoretischen Idee*)... bilgi, sezgiyle kavrayış olarak bilir sadece kendini; kavramın kendi kendisi ile 'belirlenimsiz kendi için özdeşliği' olarak bilir sadece kendini bilgi. Doluş, yani kendinde ve kendi için belirlenimli nesnellik, bir verili'dir onun için ; ve 'olmakta olan doğru' 'da, ***öznel konumdan bağımsız olarak var olan edimsel gerçeklik***'tir. Buna karşılık pratik İde için, aynı zamanda aşılmaz bir sınır taşı olarak ona karşıt duran bu edimsel gerçeklik, 'kendinde ve kendi için hiçlik'in bir darbesi olarak değer kazanır; bu kendinde ve kendi için hiçlik de, hakikî belirlenimini ve biricik değerini, ilkin İyi'nin erekleri aracılığıyla almış (yada, edinmiş) sayılmaktadır. Böylece irade, ***ancak bilgiden ayrıldığı kadar ve dış gerçeklik onun için 'olmakta olan doğru'nun formunu almadığı oranda*** ereğine ulaşmakta engeller kendi kendini. Bunun içindir ki İyi İdesi, bütünleşimini ancak doğru'nun (yada, hakikî'nin) İdesinde bulabilir» (323—324).

* Pratik İde'ye (karşıt olarak) teorik İde. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Nota bene

Bilgi... 'olmakta olan doğru' yu, öznel kanılar (Setzen*)'dan bağımsız şekilde orada bulunan gerçeklik olarak önünde bulur. (Halis maddecilik bu!) İnsanın iradesi — pratiği — ... bilgiden ayrılması ve dış gerçekliği bir 'olmakta olan doğru' (nesnel hakikat) olarak tanımamasıyla, kendi öz ereğinin gerçekleşmesine doğrudan doğruya kendisi engel olmaktadır. Gerekli olan, *birleşme, pratik ve bilgi*'dir.

Ve hemen bunun ardından :

... «Oysa o, kendi kendisi aracılığıyle yapar bu geçişi (doğru'nun yada hakikî'nin İdesinden İyi'nin idesine, teoriden pratiğe geçiş ve tersi). "Eylemin tasımında öncüllerden biri, ***iyi ereğin gerçekliğe*** dolayımsız bağlantısıdır; kapıp kavrar bunu erek, ve, ikinci öncülde, ***dış araç*** olarak, dış gerçekliğe karşı çevirir» (324).

NB

"Eylemı tasımı"... yani Hegel için "*hareket,* pratik bir *mantıksal "tasım"* dır, bir mantıksal şekildir. Ve doğrudur da bu! Ama mantıksal şeklin başka - varlığı insanın pratiğidir (= mutlak idealizm) anlamında değil elbette; tam tersi bunun: insan pratiği, milyarlarca ve milyarlarca kez kendini tekrarlayarak, mantık şekilleri halinde sabitleşir insan bilincinde. Ve işte doğrudan doğruya ve sadece bu milyarlarca ve milyarlarca tekrarlanma sayesindedir ki o şekiller önyargı sağlamlığı kazanır ve belit (aksiyom) karakteri edinirler.

NB

Büyük önerme: *bir iyi erek* (öznel erek) versus *gerçeklik* ("dış gerçeklik")

Küçük önerme: dış *araç* (alet), (nesnel)

3. terim, yani hüküm: öznel ile nesnel'in düşümdeşliği, öznel idelerin gerçeklenmesi, öznel hakikatın ölçütü.

... «İyi'nin, ona karşıt duran bir başka gerçekliğe karşı tamlanışı, İyi'nin dolayımsız bağlantısı ve gerçekleşmiş - varlığı için öznel olarak zorunlu dolayımdır» ...

... «Şimdi bununla (bu etkinlikle) İyi'nin ereği gerçekleşmemek durumunda kalıyorsa, bu, kavramın kendi etkinliğinden önceki görüş noktasına bir yeniden düşüşüdür; 'hiçliğin darbesini yemiş olarak belirle-

* Konum. (Yazı Kurulu'nun notu.)

nimlenmiş' ve bununla birlikte 'gerçek olan olarak önvarsayılmış' edimsel gerçekliğin görüş açısıdır bu; kötü sonsuzlukta ilerleme haline gelir bu düşüş, ve temelini de sadece şunda bulur ki o soyut gerçekliğin ortadan yok edilmesinde bu yok etme de hemen unutulmaktadır; yani bu gerçekliğin, herşeyden çok, nesnel gerçeklik olmayıp 'kendinde ve kendi için hiçlik'in darbesini yemiş olarak önvarsayılmış olduğu unutulmaktadır» (325).

Ereklerin (insanın etkinliğinin) bütünlenmeyişinin neden'i (Grund), 'gerçek olan'ın 'varolmayan' (nichtig) olarak alınması, ('gerçek olan'ın) nesnel edimselliğinin kabul edilmeyişidir.	NB

«Nesnel kavramın etkinliğinin dış gerçekliği değişikliğe uğratabilir ve (bu gerçekliğin) belirlenimini böylece ortadan yok edebilir oluşu dolayısıyle yalnız görüntüleşmiş gerçeklik kaldırılıp alınmaktadır ondan; bunun yanı sıra, dış belirlenebilirlik ve hiçliğin darbesini yemiş olma karakteri de kaldırılıp alınmaktadır; ve böylece (bu gerçeklik), 'kendinde ve kendi için olmakta olan' olarak *konulmaktadır»* ... (326) +

NB	Kendine dünyanın nesnel bir tablosunu çıkarmış olan insanın etkinliği, dış gerçekliği **değiştirir,** bu gerçekliğin belirlenimini ortadan kaldırır (=şu yada bu yanlarını, niteliklerini değişikliğe uğratır) ve böylece bu gerçekliğin görüntü, dıştalık ve hiçlik çizgilerini alıp yok ederek onu 'kendinde ve kendi için varolan' (='nesnel olarak hakikî olan') kılar.	NB

+ ... «Genellikle önvarsayım, yani İyi'nin *sadece öznel* ve muhtevasına göre sınırlı erek olarak belirlenimi ortadan kaldırılmış oluyor bunda; ve yanı sıra, onu ilkin öznel etkinlikle gerçekleştirme zorunluğu, ve doğrudan doğruya bu etkinliğin kendisi de ortadan kaldırılmış oluyor. *Sonuç olarak,* doğrudan doğruya dolayımın kendisi de kalkmakta ortadan; önvarsayımın yeni baştan kurulup oturtulması olan değil, daha çok, bu önvarsayımın 'ortadan kaldırılmış varlığı olan' bir dolayımsızlıktır bu. 'Kendinde ve kendi için belirlenmiş kavram'ın İdesi konmuş oluyor

böylece; *ama artık sadece eyleyen öznede konmuş olmuyor*, dolayımsız gerçeklik olarak da konmuş oluyor; ve bunun tam tersine olarak, bu dolayımsız gerçeklik de, ***bilginin içindeki*** haliyle,***'hakiki biçimde olmakta olan'*** olarak konmuş oluyor» (326).

Eylemin sonucu : öznel bilginin gerçeklenmesi ve
HAKİKİ OLARAK OLMAKTA OLAN NESNELLİK'
in ölçütüdür.

... «Bu sonuçta bilgi, böylece yeni baştan kurulmuş ***ve pratik İde'yle birleştirilmiş***'tir; önceden bulunmuş olan edimsel gerçeklik, aynı zamanda, bütünlenmiş mutlak erek olarak belirlenimlenmiştir; ama artık sadece nesnel dünya olarak, kavramın öznelliği olmaksızın arayan bilgideki gibi değil de, tam tersine, iç temeli ve edimsel açıdan gerçek süregidişi kavram olan nesnel dünya olarak belirlenimlenmiştir. Mutlak İde, işte budur» (327). ((II. bölümün sonu. III. bölüme geçiş: «Mutlak İde».))

Bölüm III : «Mutlak İde».

... «Kendini verdiği haliyle mutlak İde, pratik İde ile teorik İde'nin özdeşliğidir; ve bunların her biri, şu durumda, henüz 'kendi için tekyanlı'dır» ... (327).

Teorik ide (bilgi) ***ile pratik***'in birliği — buna NB — ve bu birlik de ***doğrudan doğruya bilgi teorisinde***, çünkü sonuç olarak "mutlak İde'" elde ediliyor (ve ide = "das objektive Wahre"*) (Cilt V, 236).

Şimdi üzerinde düşünülecek olan, Inhalt** değil artık... «(Ihnalt'in) form'unun evrenselliği — yani *metod*» (329).

«Arayan bilginin içinde metodun yeri, *alet*'in yeridir aynı zamanda : öznel yanda bulunan ve sayesinde bu yanın nesneye bağlandığı alet'in yeri... Buna karşılık hakikî bilginin içinde metod, sadece bir kesin belirlenimler yığını değil, kavramın 'kendinde ve kendi için belirlenimlenmiş varlığı'dır; (ve bu varlık), aynı zamanda ve ancak nesnel'in anlamını taşıdığı için araçtır (tasımın mantıksal şekli içindeki orta terim)» ... (331).

* Nesnel hakikat. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Muhteva. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«..."Buna karşılık mutlak metod (yani nesnel hakikatın bilgisinin metodu), dış düşünme olarak davranmaz, tam tersine, 'belirlenimlenmiş olan'ı nesnesinin içine alır, çünkü zaten kendisi onun (yani 'belirlenimlenmiş olan'ın) içkin ilkesi ve ruhudur. Platon'un bilgiden şart koşup istediği de buydu: *şeyleri kendinde ve kendi için göz önüne alıp düşünmek;* kısmen evrensellikleri içinde, kısmen de onlardan ayrılıp uzaklaşmamak ve onları eğreti birtakım durumlar, örnekler, oranlamalar aracılığıyla kavramayıp tam tersine kendi önünde bulundurmak ve onlarda içkin olanı bilince iletmek için»... (335 — 336).

Bu «mutlak bilgi» metodu, *analitik*'dir... «ama bir o kadar da *sentetik*'dir» ... (336).

«Dieses so sehr synthetische als analytische Moment des *Urteils,* wodurch das anfängliche Allgemeine aus ihm selbest als das *Andere seiner* sich bestimmt, ist das *dialektische* zu nennen»... (336) (+ sonraki sayfaya bk.)*.

Diyalektiğin tanımlarından biri

"*Yargı*'nın bu sentetik olduğu kadar da analitik olan durağı — ki, 'başlangıçtaki evrensel' [genel kavram] kendini, kendi kendinden itibaren kendi kendinin başkası olarak bu durakla belirler — diyalektik durak diye adlandırılmak gerek."

Pek de açık seçik değil bu tanım!!

1) Kavramın kendi kendinden itibaren tanımı [*doğrudan doğruya şey'in kendisi,* kendi ilişkileri ve gelişimi içinde göz önüne alınmalıdır];

2) şey'in doğrudan doğruya kendi içindeki çelişki (das Andere seiner**), her fenomenin içindeki çelişkin kuvvetler ve yönsemeler;

3) analiz ile sentezin birleşmesi.

Diyalektiğin öğeleri, besbellice bunlardır.

Bu öğeler, daha ayrıntılı bir şekilde, şöyle sunulabilir :

Diyalektiğin öğeleri

1) incelemenin *nesnelliği* (örnek vermek yok, konu dışına çıkmak yok, doğrudan doğruya kendi kendisinde şey var sadece). ×

2) bu şey'in öbür şeylere olan katmerli ve çeşitli *bağın-*

* Elyazmasında, bu parantezden çıkan bir ok, bir sonraki sayfada yer alan (elinizdeki kitabın 181. sayfasında yer alan) ve "Diyalektik, modernlerin metafiziği..." diye başlayan paragrafa uzanmaktadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Kendi kendinin başkası. (Yazı Kurulu'nun notu.)

tıları'nın hiç eksiksiz tümü.

3) bu şey'in (respective* fenomen'in) *gelişimi*, kendine özgü hareketi, kendine özgü hayatı.

4) bu şey'in içindeki içsel bakımdan çelişkin olan *eğilimler* (ve # yanlar).

5) toplam olarak

#

ve karşıtların birliği olarak şey (fenomen vs).

6) bu karşıtların *mücadelesi* respective* açılıp yayılmaları, çelişkin özlemler, vs.

7) analiz ve sentezin birleşmesi değişik parçaların ayrılması ve yeniden birleşmesi, bu parçaların toplam halinde bütünleşmesi.

× 8) her bir şey'in (fenomenin, vs.) bağıntıları sadece katmerli ve çeşitli değil, aynı zamanda evrenseldir de. Her şey (fenomen, süreç, vs.) *her* başka'ya bağlıdır.

9) sadece karşıtların birliği değil, ama aynı zamanda *her* belirlenimin, niteliğin, çizginin, yanın, özeliğin ***her*** başka'ya [kendi karşıtına?] *geçişler*'i.

10) *yeni* yanların, bağıntıların, vs. sonsuz biçimde ortaya çıkma süreci.

11) insanın şeyler, fenomenler, süreçler, vs. hakkındaki bilgisinin, fenomenlerden öze ve daha az derin bir özden daha derin bir öze giderek sonsuz derinleşme süreci.

12) birlikte varoluştan nedenselliğe ve bir bağlantı ve karşılıklı bağımlılık formundan daha derin ve daha genel bir başkasına.

13) alt evredeki bazı çizgilerin, özeliklerin, vs. bir üst evrede tekrarlanışı ve

14) görünürde eskiye dönüş (olumsuzlamanın olumsuzlanması)

15) muhtevanın formla mücadelesi ve bunun tersi. Formun reddedilmesi, muhtevanın yeni baştan yoğrulup işlenmesi.

16) nicelikten niteliğe geçiş ve *bunun tersi*. ((*15* ve *16*, *9*'un *örnekleri* 'dir.))

* Ya da gene. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Diyalektik, karşıtların birliği teorisi olarak tanımlanabilir kısaca. Diyalektiğin çekirdeği bununla sezilip kavranacaktır, ama bir dizi açıklamayı ve bir geliştirmeyi gerekli kılar bu.

+ (gerisi. Bir önceki sayfada)*

... «Diyalektik, modernlerin metafiziği [burada, hiç şüphe yok ki = bilgi teorisi ve mantık]'nde ve ayrıca genellikle halk felsefesi tarafından, eskilerin olduğu kadar modernlerin de halk felsefesi tarafından, en az bilineni olan o eski bilimlerden biridir»... Diogenes Laërce, diye yazıyor Hegel, **Platon**'un 3. felsefî bilim olan **diyalektik**'in başlatıcısı ve ilk öğreticisi olduğunu söylemiştir (Thales nasıl doğa felsefesinin ve Sokrates nasıl ahlâk felsefesinin başlatıcıları ve ilk öğreticileri idiyseler[®]; ama (diye devam ediyor Diogenes Laërce, Hegel'in belirttiğine göre) Platon'u dillerinden düşürmeyenler, onun bu üstün değer taşıyan yanı üzerinde en az düşünenlerdir...

Platon
ve
diyalektik

... «Çoğu zaman bir *sanat* olarak düşünüldü diyalektik, sanki *öznel* bir yeteneğe dayanırmış ve sanki kavramın nesnelliğine ait değilmişcesine»... (336 — 337). Kant'a onur veren işlerden biri, diyalektiği yeniden (felsefeyè) sokmak, onu (diyalektiği) "akıl"ın "zorunlu" (niteliği) olarak kabul etmekti; ama (diyalektiğin kullanımının) sonucu (Kant'takinin) "tersi" olmak gerekir, ***daha aşağıya bakılacak.***

diyalektiğin
nesnelliği

Bunun ardından son derece ilginç, açık, önemli bir **diyalektik taslağı** geliyor :

... «Genellikle olumsal bir şey gibi gözükmesinin yanı sıra, daha yakın bir formu da vardır diyalektiğin; ve bu söz konusu form, şuna dayanır : Ne olursa olsun herhangi bir nesneye, örneğin dünya, hareket, nokta, vs.'ye herhangi bir belirlenim düştüğünü, örneğin, adlandırılan nesnelerin sırasını iz-

* Bu cildin 179 uncu sayfasına bakınız. (Yazı Kurulu'nun notu.)

leyerek söyleyecek olursak: mekânda yada zamanda sonluluk, *şu* yerde olmak, mekânın mutlak şekilde olumsuzlanması gibi bir belirlenim düştüğünü; ama aynı zamanda o nesneye tam karşıt belirlenimin de, örneğin: mekânda ve zamanda sonsuzluk, şu yerde olmamak, mekâna bağıntılılık, yani mekânsallık gibi bir belirlenim de düştüğünü göstermeğe dayanır. Eski Elea okulu özellikle harekete karşı uyguladı kendi diyalektiğini; Platon ise kendininkini çağın tasarımlarına ve kavramlarına karşı, bu arada özel olarak sofistlerin tasarım ve kavramlarına ama aynı zamanda saf kategorilere ve iç düşünmenin belirlenimlerine karşı uyguladı; daha sonra da şüphecilik bu diyalektiği bilincin dolayımsız verileri ve günlük hayatın özdeyişleri diye adlandırılan şeye uygulamakla kalmadı sadece, tüm bilimsel kavramlara da uygulamağa koyuldu. Oysa böyle bir diyalektikten çıkarılan vargı, elde edilen bütün olumlamaların *çelişkisi* ve *ortadan kalkışı*'dır. Ne var ki ancak çift anlamda gerçeklenebilir böyle bir şey : İster: nesnel anlamda kendisiyle böylece kendi kendinde çelişkiye düşen *nesne,* kendi kendisini hükümsüz kılacak (yada, yürürlükten kaldıracak) ve hiçliğin darbesini yemiş bulunacaktır; örneğin Elealıların vargısı buydu ve örneğin hareketin, dünyanın, noktanın, vs. *hakikî oldukları,* bu vargıya dayanılarak reddedilmekteydi. İster : öznel anlamda : *bilginin yetersiz kaldığı kabul edilecektir.* Yada bu sonuncu vargı, yanlış bir görüntünün hileli düzeni bu diyalektikle kurulmaktadır şeklinde anlaşılmakta. İnsanın sağduyusu denilen şeyin alışılmış görüşü budur; ve söz konusu sağduyu, *duyulur* apaçıklıkla ve sıradan tasarımlar ve anlatımlarla yetinmektedir)... (337 — 338).

diyalektiğin tarihi üzerine

diyalektiğin tarihinde şüpheciliğin rolü

diyalektik bir hileli düzen olarak anlaşılmakta

Örneğin Kinik Diogenes[70] yürüyerek tanıtlıyordu hareketi, ki Hegel ((bayağı bir çürütme tarzı)) diyor bu ispatlama şekli için.

... «Yada bununla birlikte, öznel hükümsüz kalışın sonucu doğrudan doğruya diyalektikle ilgili değildir de, daha çok, zaten ona (bilgiye) karşı yöneltildiği bilgiyle, ve, Kantçı felsefe açısından olduğu kadar şüphecilik açısından da, genellikle *bilgi* ile ilgilidir.»

Kantçılık= (aynı zamanda) şüphecilik

... «Temel önyargı, diyalektiğin sadece ve sadece *olumsuz bir sonuca* ulaşabileceği varsayımından ileri geliyor»... (338).

Burada, Hegel için Kant'a onur veren işlerden biri de, dikkatleri, diyalektik ile «kendinde ve kendi için düşüncenin kategorileri» nin incelenmesi üzerine çekmiş oluşudur (339).

«Düşünce ve kavram olmaksızın, nesne bir tasarımdır yada bir addır henüz. Düşünce ve kavramın belirlenimleri onlardır ki nesne onların *içinde*'dir, *onlar*'dır»...

Doğru! *Tasarım ve düşünce bu ikisinin gelişimi, nil aliud**.

... «Dolayısıyle de, düzenleniş şekilleri ile ve dış bir bağ ile diyalektik gözükmelerini, bir nesnenin yada bilginin kusuru saymamak zorunluğu vardır»...

Nesnenin diyalektik gözüküşü

... «Böylelikle, örneğin sonlu ve sonsuz gibi, bireysel ve evrensel gibi tutarlı ve sağlam kabul edilen bütün karşıtlıklar, dış bir bağdan ötürü değil, kendilerinde ve kendileri için çeliştiklerine göre, — doğaları üzerinde düşünülünce de bu çıkmıştı ortaya —, kendi kendilerinde ve kendi kendileri için geçiştirler» ... (339).

Hareketsiz değildir kavramlar

tersine - kendi kendileri ile, doğaları bakımından = *geçişler*

...«Oysa ki doğrudan doğruya bu, biraz önce belirginleşen görüştür ve bu görüşe göre *'kendinde ve kendi için göz önüne alınan'* bir ilk evrensel.
#
kendinin başka'sı olarak gösterir kendini»...

#
İlk evrensel kavram (ve=ilk çıkagelen, herhangi bir evrensel kavram)

* Bunun dışında başka hiç bir şey. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Diylektiği anlamak bakımından alabildiğine önemli bu

... «ama bu başka, özsel bir biçimde, boş olumsuz değil, ***diyalektiğin alışılmış sonucu olarak*** alınan hiç değil, birincinin başka'sıdır, dolayımsız'ın olumsuz'udur; bundan ötürü de, dolayımlanmış olarak belirlenmiştir ve birincinin belirlenimini ilke olarak kendinde barındırır. Bunun sonucunda birinci, özsel biçimde, başka'nın içine *alınır* ve orada *korunur*. Olumluyu olumsuzda (önvarsayımın içeriği, sonuç) koruyup sürdürmek, rasyonel bilgide en önemli olan işte budur; bunun yanı sıra da, bu gerekliğin mutlak şekilde hakiki ve zorunlu olduğuna inanmak için en basit bir düşünme yeterlidir; ve bunun böyle olduğunu tanıtlayacak *örneklere* gelince, baştan sona tüm mantığın işi budur» (340).

Diyalektikte — o diyalektik ki olumsuzlama öğesini, tartışma götürmez biçimde ve hem de hattâ en önemli öğesi olarak içinde barındırmaktadır — özsel ve belirgin olan, saf ve yalın olumsuzlama değildir, yok yere olumsuzlama değildir, *şüpheci* olumsuzlama *değildir,* duraksama, işkillenme değildir, hayır; bağın durağı olarak, olumlu'yu da koruyup sürdürmek şartıyle, yani hiç duraksamasız ve hiç katışıksız biçimde gelişimin durağı olarak olumsuzlamadır.

Genel olarak diyalektik, bir *ilk* tezin olumsuzlanmasına, onun yerine bir *ikinci* tezin konmasına (birincinin, ikincinin içine geçişine; birinci ile ikinci arasındaki bağın gösterilmesine, vs.) dayanmaktadır. İkinci, birincinin yüklemi haline getirilebilir — «Örneğn sonlu, sonsuzdur; bir, çok'tur; bireysel, evrensel'dir»... (341).

"*kendinde*" = gizil güç halinde, daha henüz gelişmemiş, serilip yayılmamış

...«Birinci yada *dolayımsız, kendinde* kavram olduğu için ve dolayısıyle de *kendinde* olumsuz olduğu için, diyalektik durak onda, içinde barındırdığı *kendinde fark*'ın onda konumlu oluşuna dayanmaktadır. Buna karşılık ikincinin doğrudan doğruya kendisi *belirlenimlenmiş olan*'dır, *fark*'tır yada bağıntıdır; dolayısıyle de onda diyalektik durak, içinde barınan *birlik*'in konumlanmasına dayanmaktadır»... (341 — 342).

(Olumlu, yalın ve başlatıcı, "birinci" olumlamalara, tezlere, vs. ilişkin olarak "diyalektik durak", **y a n i** bilimsel inceleme, bir farkın, bir bağın, bir geçişin belirtilip ortaya konmasını gerektirmektedir. Bunsuz, yalın olumlu olumlama eksiktir, süredurum halindedir, cansızdır. "İkinci" teze, olumsuz teze ilişkin olarak "diyalektik durak", *"birlik"* in, yani olumsuz ile olumlu arasındaki bağın, bu olumlunun olumsuzun içinde var olduğunun belirtilip ortaya konmasını gerektirmektedir. Olumlamadan olumsuzlamaya, — olumsuzlamadan, olumlanmış olan'la "birlik"e, — bunsuz diyalektik salt olumsuzluktur, oyundur yada şüpheciliktir).

... — «Bu nedenden ötürü, eğer olumsuz, belirlenimli, bağıntı, yargı ve bu ikinci durağa denk düşen bütün belirlenimler, daha o andan itibaren kendi kendileri için çelişki olarak ve diyalektik olarak görünmüyorlar ise, düşüncelerini birliğe ulaştırmayan düşünme'nin eksikliğidir sadece bu. Çünkü malzeme, bir *ilk bağıntı* içindeki *uzlaşmaz* belirlenimler, düşünme tarafından konulmuş olarak orada bulunmaktadırlar. Ama formel düşünce (yada, düşünme), özdeşliği yasa yapar; tasarımın alanında, mekân ve zamanda sahip olduğu çelişkin muhtevayı bırakıp koyverir; ve burada (yani tasarımın alanında, mekân ve zamanda)kendi kendisiyle çelişen (şey), birlikte varoluş ve ardardalık düzeni içinde *kendi'nin dışında* korunup sürdürülmekte ve kendisini meydana getiren terimler ***karşılıklı olarak temasa girmeksizin*** bilinç yüzeyinde belirmektedir» (342). NB

«Karşılıklı temassız biçimde bilincin yüzeyine çıkıyor» (nesne) : antidiyalektiğin özü, bu işte. Burada Hegel, mekân ve zamanı (tasarımla bağıntılı olarak) *düşünce*'ye oranla daha *altta* kalan birşeylere getirip bağlamakla, bile isteye, idealizmin kulağını dikmesine yolaçmakta. Kaldı ki *belli* bir anlamda, tasarım alttadır zaten. İşin aslı şudur ki, düşüncenin tüm "tasarım" ı hareketi içinde *kucaklaması* gerekmektedir; **bunun için** de *düşünce,* diyalektik olmalıdır. Düşünceden *d a h a m ı y a k ı n d ı r* tasarım, gerçekliğe? Hem evet, hem de hayır. Tasarım, *b ü t ü n l ü ğ ü i ç i n d e* yakalayıp kavrayamaz hareketi, hızı saniyede 300.000 kilometre olan bir hareketi kapıp kavrayamaz tasarım örneğin; oysa *düşünce,* böyle bir hareketi kapıp kavrayabilir ve kavramak zorundadır da. Tasarımın içindeki haliyle alacak olursak, düşünce de gerçekliği yansıtır; nesnel gerçekliğin varlığının bir formudur zaman. Hegel'in idealizmi burada, tasarım - düşünce bağıntısından değil, zaman kavramından doğuyor.

... «Bu konuda, çelişkinin düşünülemez olduğunu söyleyen belirli ilkeyi benimser o* ; oysa gerçekte kavramın temel durağı, çelişki düşüncesidir. Aslında formel düşünce de düşünür çelişkiyi, ama hemen geriye döner ve» (çelişkinin düşünülemeyeceğini ileri süren) «bu sözün içindeki çelişki düşüncesinden, soyut olumsuzlamaya geçiş için yola çıkar sadece» (342).

diyalektiğin tadı

hakikatın ölçütü (kavramla gerçekliğin birliği)

«Oysa göz önüne alınan olumsuzluk, kavramın hareketinin *dönüş noktası*'nı meydana getirmektedir. Olumsuz, kendine bağlantının yalın noktasıdır; her türlü etkinliğin, hayatın ve zihnin her türlü özdeviniminin en içteki kaynağıdır; tüm hakikatı kendinde barındıran ve bu hakikatın ancak (onun) sayesinde bir hakikat olduğu diyalektik ruhtur bu olumsuzluk. Çünkü kavramla gerçeklik arasındaki karşıtlığın ortadan kalkışı (yada, hükümsüz kalışı) ve birlik — ki hakikat, işte o birliktir —, sadece bu öznelliğe dayanmaktadır. — Ulaşmış bulunduğumuz ikinci olumsuz, 'olumsuzun olumsuzu', işte çelişkinin bu ortadan kalkışı ve hükümsüz kalışıdır; ama tıpkı çelişki gibi bu hükümsüz kalış da, bir dış düşünme'*nin yapısı* değil, tam tersine, hayatın ve zihnin *en içteki, en nesnel* durağıdır; öyle ki, bir özne, bir kişi, (kısaca) 'hür olan', ancak onunla vardır» (342 — 343).

Burada önemli olan : 1) diyalektiğin karakterlendirilmesi: özdevinim, etkinlik kaynağı, hayatın ve zihnin hareketi ; öznenin (insanın) kavramlarının gerçeklikle düşümdeşliği; 2) doruğuna varmış bir nesnelcilik ("das objektivste Moment"**).

Bu olumsuzlamanın olumsuzlanması üçüncü terimdir, diyor Hegel (343) «eğer genellikle *saymak* isteniyorsa» — ama, "basit" (yada, "formel") ve "mutlak" (343 i.t.) olmak üzere *iki* olumsuzlama sayıp *dördüncü* (Quadruplicität) olarak da göz önüne alınabilir bu üçüncü terim (344).

---

* Formel düşünce. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** En nesnel durak. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ayırım bence karanlık : mutlak (olumsuzlama), daha somut bir (olumsuzlama) ile eşdeğer olmuyor mu?

«Onun bu birlik durumunda oluşu ve, bunun yanı sıra da metodun bütünsel formunun bir *üçlülük* (yada, üçyanlılık) oluşu, işin sonunda, bilme tarzının yüzeysel, dış yüzünden başka bir şey değildir» (344).

NB : "üçlülüğü" dış yüzeysel yanıdır diyalektiğin

— ama, diyor, bunu (ohne Begriff* de olsa) belirtmiş olmak bile, "Kant felsefesine sınırsız onur veren" bir iştir.

«Üçlüğe de el attı aslında formalizm, ve boş *şema*'sına takıldı üçlüğün; modern felsefî *konstrüktivizm* (çizimcilik, yada, yapıcılık) denen — ve, ne kavramı ne de içkin belirlenimi olmayan bu formel şemayı her yerde ortaya sürüp dışsal bir düzenleme için kullanmaktan başka bir iş yapmayan — bu (akımın) utanç verici yavanlığı ve yetersizliği, o formun da ününü kötüye çıkardı ve bıktırıcı bir hale düşmesine yolaçtı. Ama bu yavan kullanıma uğradı diye, iç değerinden en ufak bir şey yitiremez o form; ve 'rasyonel olan'ın mantıksal şeklinin, başlangıçta kavramsal bir form içinde olmamış olsa bile, bulunuşuna, hak ettiği büyük değeri daima vermek gerekmektedir» (344 - 345).

formalizmi, dyalektikçilik oynamanın boşluğunu ve sıkıcılığını adam akıllı hırpalıyor Hegel

Olumsuzlamanın olumsuzlanmasının, bu üçüncü terimin sonucu, «durgun halde bir üçüncü» değildir... «doğrudan doğruya (karşıtların) bu birliği olarak kendi kendileriyle dolayımlanan hareket ve etkinliktir» (345).

"Üçüncü" terime, yani sentez'e bu diyalektik dönüşümün sonucu, yeni bir öncül, yeni bir olumlama, vs. olur ki o da, daha sonraki bir çözümlemeye kaynaklık edecektir. Ama bu «üçüncü» dereceye, bilginin *muhteva*'sı girmektedir artık («kendi kendisi olarak bilginin "muhtevası", düşüncenin dairesine girişini yapmaktadır») — ve *metod*, genişleyip *sistem* haline gelecektir (346).

* Kararsız. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Bütün akılyürütmelerin, tüm çözümlemenin başlangıcı olan büyük önerme, şimdi belirlenimsiz, "eksik" gibi gözükmektedir; onu ispatlama, "tümden - getirme" (ableiten) ihtiyacı doğmuştur şimdi (347) ; «ispatlama ve tüm-dengelim işlemlerindeki sonsuz *gerileme* sürecinin vaz geçilmez koşulu gibi gözükebilecek şey» gelmektedir şimdi (347) — ama bir başka yanda da yeni öncül *ileriye* doğru atılıp gidiyor...

... «Böylece bilgi, muhtevadan muhtevaya ilerler. İlkin bu gelişme, basit belirlenmişliklerle başlayarak karakterlenir; gittikçe daha *zengin* ve daha *somut* belirlenmişliklerle devam eder. Çünkü sonuç, kendi başlangıcını kendi içinde barındırmaktadır; ve bu başlangıcın gelişmesi, yeni bir belirlenmişlikle zenginleştirmiştir onu. Evrensel, temeli meydana getirmektedir; Nitekim işte bunun içindir ki gelişim, birinden bir ötekine bir akış şeklinde alınamaz. Mutlak metodda kavram, kendi başka-varlık'ının içinde; evrensel, kendi tikelleşmesi içinde, muhakemenin ve gerçekliğin içinde *koruyup sürdürürler kendi kendilerini.* Daha ilerdeki her belirlenim derecesinde, diyalektik gelişimiyle bu kavram, bir önceki muhtevasını yükseltir olanca kitlesiyle; ve, yalnız hiç bir şey yitirmemekle yada ardında hiç bir şey bırakmamakla kalmaz, tam tersine, kazanılmış herşeyi kendisiyle taşır ve kendi kendinde zenginleşir ve yoğunlaşır»... (349).

(Diyalektiğin ne olduğunun bir çeşit bilânçosunu çıkartmakta bu parça, ve hiç de kötü değil.)

Buna NB : En ***zengin olan,*** en ***somut*** ve en ***öznel olan'*** dır

Ne var ki *genişleme, derinleşme ("In - sich - gehen"*)*'yi de gerekli kılmaktadır ve «en büyük genişleme, bir o kadar da, en yüksek yeğinliktir» (349).

«Dolayısıyle de, 'en zengin olan', en somut ve en *öznel* olan'dır; ve yalın derinliğe çekilen de, en kudretli olan ve en 'yetkisinin dışına taşan'dır» (349).

«İşte bu şekildedir ki belirlenme'deki ilerlemenin her adımı, belir lenimsiz başlangıçtan uzaklaştığı kadar da o aynı başlangıca *gerigiden yaklaşma*'dır; ve dolayısıyle de başlangıcın geriye doğru giden temeli ile sonun kendini sürdüren belirlenimi, düşümdeşlik haline girerler ve artık aynı şeydirler")350).

Bu belirlenimsiz başlangıcı deprezieren* gerekmez hiç bir şekilde, ve yapılmamalıdır :

* Kendine girmek. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Değerden düşürmek. (Yazı Kurulu'nun notu.)

... «(başlangıcı) sadece geçici ve varsayımlı bir şekilde geçerli saymak için, değerden düşürmeğe ihtiyaç yoktur. Ona karşı ileri sürülebilecek olan ne varsa — örneğin insan bilgisinin sınır taşları, şey'in kendisine gitmeden önce bilginin aletine ilişkin bir eleştirisel araştırmaya girişme gereği konularında — bütün bunlar, somut belirlenimler olarak, kendileriyle birlikte dolayımlarının ve temellerinin vaz geçilmez isterlerini de getiren önvarsayımlardır. Bu durumda bunlar, kendisine karşıçıktıkları şey'den geçerek *başlangıç*'ın önünde formel olarak hiç bir öncecilliğe (ilk önce yapılması gerekirliğe) sahip olmayıp, tam tersine, daha somut muhtevaları nedeniyle bir tümdengelim borcunu taşıdıklarına göre, — herhangi bir başka şey yerine göz önüne alınmaları söz konusu olduğunda, ***temelsiz yüksekten atmalar*** olarak alınabilirler ancak. Bilinen'i sonlu ve 'hakikî olmayan' olarak, yani sınırlı ve 'kendi muhtevasının karşısında form ve alet olarak, belirlenimli bir bilgi' olarak bir 'zaman aşımına bağlı bulunmayan' haline ve bir mutlak haline soktukları ölçüde hakikî olmayan bir muhtevaları vardır bunların; bu hakikî olmayan bilginin kendisi de doğrudan doğruya form'dur, gerilek şekilde iş gören dayanaktır. Hakikatın metodu da başlangıcı, başlangıç olduğu için, bir 'eksik' (bir 'tamamlanmamış') olarak bilir; ama aynı zamanda gene bilir ki bu eksik, ilke olarak bir 'zorunlu'dur, çünkü hakikat dolayımsızlığın olumsuzluğuyle kendine gelmedir sadece»... (350 - 351).

NB : Hegel Kant'a karşı

Kant'a karşı (doğru)

... «Metodun belirtilen doğası nedeniyle, bilim, kendi üzerine kapalı bir *daire* olarak tasarımlanma durumuna gelmekte; öyle bir daire ki, dolayım bu dairenin başlangıcına — yalın temel — son'u getirmektedir. Ama bu daire, ayrıca da, bir *daireler dairesi*'dir... Bu zincirin parçaları, tek tek bilimlerdir»... (351).

Bilim bir *daireler dairesi*'-dir

NB: diyalektik metodun "erfülltes Sein"* ile, muhteva dolu ve somut varlıkla olan bağı

«Metod, sadece kendi kendisine ilişkili olan yalın kavramdır; dolayısıyle de, varlığın kendisinden başka bir şey olmayan 'yalın bağlantı'dır. Ama bu varlık artık *dolu* varlıktır aynı zamanda, kendi kendine anlayan kavramdır, somut bütünlük olarak ve bir o kadar da saf ve yalın şekilde yeğinleştirici olarak varlık'tır» ... (352).

... «İkinci olarak, bu İde ((die Ide des absoluten Erkennens**)) mantıksaldır henüz, saf düşüncenin içinde yatmaktadır, tanrısal kavramın biliminden başka bir şey değildir. Bu İde'nin sistematik şekilde bütünlenişi, bir gerçekleşme'dir hiç şüphe yok ki; ama bu, aynı alanın içinde tutulup sürdürülen bir gerçekleşmedir. Bilginin saf İdesi öznelliğin içinde bu ölçüde yattığına göre, öznelliği hükümsüz kılma (yürürlükten kaldırma) *itki*'sidir bu İde; ve bu durumda saf hakikat, son sonuç olarak, *bir başka alanın ve bir başka bilimin başlangıcı* olacaktır.

idenin *doğa*'ya geçişi

«Gerçekten de İde, kendini saf kavramın ve gerçekliğinin mutlak birliği olarak koyduğu ve böylece *varlık*'ın dolayımsılığına girdiği andan itibaren, bu form içinde bütünlük olarak, *doğa*'dır» (352 - 353).

NB : Küçük Mantık'ta (Ansiklopedi § 244, Zusatz*** s. 414)**** kitabın *son* cümlesi şu : "diese seinde Idee aber ist die Natur"*****

Mantık'ın 353. sayfasının bu **son** cümlesi, üzerinde sonsuz bir önemle durulmağa değer. Mantıksal ideden *doğa*'ya geçiş. Bir el erimi kalmış maddeciliğe burada. Haklıymış Engels[71] : Hegel'in sistemi, tersine döndürülmüş bir maddecilik. Mantık'ın son cümlesi değil bu aslında, ama bu cümleden sonra sayfanın bitimine kadarkiler hiç önemli değil.

"Mantık" ın sonu, 17 Aralık 1914.

---

* Dolu varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Mutlak bilginin idesi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Ek. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Hegel, Werke, Bd. VI., Berlin, 1840. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Ama bu 'olmakta olan ide', doğadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Üzerinde dikkatle durulmağa değer bir nokta daha var : "Mutlak İde" hakkındaki bütün bu bölüm boyunca Tanrı'ya değgin bir tek sözcük geçmiyor hemen hemen (sadece bir kez, "tanrısal kavram" boy gösteriyor gibi oluyor şöyle bir) ; ve ayrıca da — *buna NB* — bu bölüm hiç bir spesifik *idealizm*'i içermemekte ; tam tersine, bölümün temel konusu, *diyalektik* **metod.** Hegel'in Mantık'ının tümü ve özeti, son sözü ve özü, *diyalektik metod* — son derece üzerinde durulmağa değer bir nokta bu. Bir de şu var : Hegel'in yapıtları arasında *en idealisti* olan bu kitap, öbür yapıtlarına oranla, *en az* idealizmi ve *en çok* maddeciliği içeren kitap. "Çelişkin" bir şey bu, ama gerçek!

NB

Cilt VI, s. 399 :

Ansiklopedi, § 227 — *analitik* metod ve uygulaması üzerine nefis şeyler ("somut veri" yi "ayrıştırmak" — tikel yanlarına "soyutlama form'unu vermek" ve «cins yada kuvveti ve yasa» yı "herausheben"*), s. 398 :

NB : "cins yada kuvvet ve yasa" (cins = yasa!)

Analitik metodu yada sentetik metodu uygulamak, (man pflegt zu sprechen** gibi) «bizim keyfimize bağlı bir iş» (398) değildir katiyen — doğrudan doğruya, «bilinmek istenen nesnelerin formu» na bağlıdır bu (399).

Locke ve ampirisistler, çözümlemenin görüş açısına sarılıyorlar. Ve sık sık dendiğine göre, «bilgi, genellikle, bundan daha fazla hiç bir şey yapamaz» (399).

«Ama hemen ossaat apaçık bir hale gelir ki bu, bir çeşit ters yüz oluşudur şeylerin; ve, şeyleri oldukları gibi almak isteyen bilgi, sırf bundan dolayı kendi kendisiyle çelişkiye girer.» Örneğin bir kimyacı, bir et parçasını "martert" eder ve azot bulur, karbon, vs. bulur. «Ama bu soyut maddeler, et değildir artık.»

Çok doğru! bk. Marx'ın "*Kapital*" deki gözlemi I, 5. 2. [72]

* Ortaya çıkarmak. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Çoğu zaman dendiği (gibi). (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Didik didik. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Bir çok tanım olabilir burada, çünkü nesnelerin sayısız yanları vardır :

«Tanımlanacak nesne ne kadar zenginse, yani ne kadar çok ve değişik yan sunuyorsa düşünceye, değişik tanımların yaratılmasına da bir o kadar fazla olanak sağlamaktadır (400 § 229) — örneğin Devlet hayatının, vs. tanımı.

Spinoza ve Schelling, bir "spekülatif" kitle veriyorlar tanımlarında (öyle görülüyor ki, "spekülatif" sözcüğünü iyi bir anlamda kullanıyor burada Hegel), ama «basit olumlama formu altında» yapıyorlar bunu. Oysa felsefe herşeyi ispatlamak ve tümdengelim yoluyle ortaya çıkarmakla yükümlüdür, kendi kendini tanımlarla sınırlamakla değil.

«Suni değil, yani keyfî değil, doğal» olmalıdır bölme (Einteilung) (401).

S. 403—404 — «kavram» ın, «İde»'nin, «kavramla nesnelliğin birliği» nin söz konusu olduğu yerde "konstrüksiyonlar" a kaçanlara yapıcılık "oyunu" oynayanlara amansızca veriştiriyor... (403).

Küçük Ansiklopedi'de § 223 b kesimi, *das Wollen** başlığını almış (*Büyük Mantık*'ta ise buna denk düşen başlık, "Die Idee des Guten"**).

Etkinlik, "çelişki" dir — gerçektir ve gerçek değildir erek, olanaklıdır ve değildir, vs.

«Formel bakımdan bu çelişkinin ortadan kalkışı şundadır ki, etkinlik ereğin öznelliğini (ve sadece bu öznelliğin tekyanlılığını değil, ama 'evrensel'in içinde bu öznelliği) hükümsüz kılar; böylece nesnelliği de, her ikisini birden sonlu yapan karşıtlığı da hükümsüz kılmış olur» (406).

Kant'ın ve *Fichte*'nin görüş açısı (özellikle ahlâk felsefesinde), ereğin, öznel gerekli - varlık'ın (407) görüş açısıdır (nesnel ile olan bağın dışında)...

Mutlak İde'den söz ederken, bu konuda, herşeyin mutlak İde'de ortaya çıkacağını ileri süren "tantanalı açıklamalar" la alay ediyor Hegel (§ 237, cilt VI, s. 409), ve belirtiyor ki

«mutlak İde, evrensel'dir ; her tikel muhtevanın kendisine bir başka gibi karşı karşıya ve karşıt durduğu (sic!) soyut form olarak 'evrensel' değil; tam tersine, bütün belirlenimlerin, bu aynı belirlenimler yoluyle muhtevanın doluluğunun kendisine

très bien!***

* *İrade.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** İyi idesi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Çok güzel. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

dönmüş olduğu mutlak form olarak 'evrensel'. Bu bakımdan mutlak İde'yi, bir çocuğun da söylediği aynı dinsel sözleri söyleyen bir ihtiyara benzetebiliriz; ama bu sözler, çocuğunkinden farklı olarak, onun hayatının tümünün anlamını taşır. Çocuk dinsel muhtevayı anlasa bile, onun için bu muhteva öyle bir şeydir ki hayatın bütünü ve dünyanın bütünü henüz bu şeyin dışında bulunmaktadır» (409).

Nefis karşılaştırma! bayağı dinin yerine her türden bütün soyut hakikatları almak gerekiyor

... «İlgi, hareketin bütününde toplanmış bulunmaktadır» (§ 237, s. 409).

hayranlık verici!

«Muhteva, İde'nin canlı gelişimidir»... «Buraya kadar göz önüne alınan derecelerin her biri, mutlağın bir imgesidir, ama ilkin sınırlı bir şekilde» ... (410).

§ 238, ek :

«Felsefî metod analitik olduğu kadar sentetiktir de ; ne var ki, sonlu bilginin bu iki metodunun basit bir anlaşması yada bir arada oluşu anlamında değil bu, daha çok şu anlamda : Bunların ikisini de, yürürlükten kalkmış halleri içinde kendinde barındırır felsefî metod; ve dolayısıyle de, ***hareketlerinin her birinde*** aynı zamanda analitik ve sentetik olarak davranır. Felsefî düşünce, nesnesi olan İde'yi almaktan başka bir şey yapmadığı, onu engellemediği, onun hareketine ve gelişmesine bir çeşit tanıklık etmekle yetindiği anlamında analitik davranmaktadır. Bu bakımdan felsefe, tamamıyle edilgindir. Ama felsefî düşünce bir o kadar da sentetiktir bu durumda, ve doğrudan doğruya kavramın etkinliği olarak belirir. Ama bu, daima gün ışığına çıkmak isteyen kişisel buluşları ve özel kanıları kendinden uzak tutmak için çaba göstermeyi şart koşar»... (411).

très bien!*

Çok iyi! (ve imgeli)

(§ 243, s. 413) ... «Böylece metod, dış form değildir, muhtevanın ruhu ve kavramıdır»...

(Ansiklopedi'nin sonu; daha yukarda, sayfanın kıyısındaki, Mantık'tan alınmış olan aktarmaya bakılacak**.)

---

* Çok iyi! Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Bu kitabın 190. sayfasına bakınız. Defterin daha sonraki sayfaları boş; defterin sonunda şu not : "Hegel üzerine yeni kitapların kontrandüleri" ve Perrin'in kitabının kontrandüsü hakkındaki not yer alıyor (bu kitabın 194, 273. sayfalarına bakınız). (Yazı Kurulu'nun notu.)

HEGEL'İN "MANTIK" I HAKKINDAKİ KİTAPLARIN KONTRANDÜLERİ ÜZERİNE NOTLAR

HEGEL ÜZERİNE YENİ KİTAPLARIN KONTRANDÜLERİ[73]

Yeni-Hegelciler : *Caird, Bradley.*

J. - B. Baillie: "The Origin and Significance of Hegel's Logic"*. *London.* 1901 (375 sayfa). **Felsefe dergisi (Revue philosophique)**[74]'nin *1902, 2, s. 312*'de kontrandü. Yazar, denilmekte bu kontrandüde, Hegel'in terimlerini (*Véra*'nın yapmış olduğu gibi) olduğu gibi aktarmakla yetinmiyor, bu terimleri *tarihsel açıdan* izlemeyi ve açıklamayı denemekte. Bu arada özellikle bölüm X : mantıkla doğa arasındaki bağıntılar (yazara göre, amacına ulaşamamış Hegel). Hegel'in önemi, «démontré le caractère *objectif* de la connaissance»** oluşundan ileri geliyor... (s. 314).

William Wallace: "Prolegomena to the Study of Hegel's Philosophy and Specially of His Logic"***. Oxford and London. *1894*. "*Felsefe dergisi*" nde kontrandü (*1894*, 2, s. 538. 2. baskı, birincisi 1874). Hegel'in *Mantık*'ını çevirmiş yazar.

Aynı yazardan : 1894'te "Philosophy of Mind" in[75], açıklayıcı bir ek bölümle birlikte çevirisi. Kontrandüsü de ibid.

«Bu bilimin (mantığın) Hegelci anlayışını kesin ve seçik bir şekilde açıklıyor B. Wallace... saf düşünce yada İde maddesel gerçeklikle ruhsal gerçekliğin ortak malı olduğuna göre, (bu bilim) hem doğa felsefesini ve hem de tin felsefesini egemenliği altında tutmaktadır»**(540).

* Hegel'in Mantık'ının kökeni ve anlamı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** «Bilginin nesnel karakterini ispatlamış» Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Hegel'in felsefesinin ve özellikle de mantığının incelenmesi için hazırlayıcı öğeler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«*Zeitschrift für Philosophie*» de, c. 111 (1898), s. 208'de *Wallace* üzerine övgü taşan ama boş bir kontrandü.

P. Rotta : İtalyanların "*Rivista di Filosofia*"sında (1911, I.) "Hegel'in yeniden doğuşu" ve "philosophia perennis". — ("Revue philosophique" te kontrandü, 1911, 2, s. 333).

Caird yanlısı Rotta. Görüldüğü kadarıyle, nil.

Bu arada özellikle...

«la conception néo-hégélienne de Bradley d'une invisible energie se transferant de manifestations en manifestations, présente et opérante sous tout changement et toute activité individuelle[76]»*.

enerjinin idealist yorumu mu??

J. Grier Hibben: "Hegel's Logic, an Essay in Interpretation". *New York. 1902.* (313 sayfa).

"*Revue philosophique*", **1904,** cilt *I,* s. 430' daki kontrandü : «En dépit de son titre, l'ouvrage de M. H. est moins un commentaire interprétatif qu'un résumé presque littéral»**.

Kontrandünün yazarı, genellikle, «la renaissance de l'hégélianisme dans les pays anglo-saxons»... «dans ces dernières années»**** yi not ediyor.

Hegel'in *Mantık*'ındaki *terimler*'in bir çeşit *sözlüğü*'nü çıkarmış yazar. Ama asıl önemlisi bu değil : «Les commentateurs en sont encore à disputer sur la position même prise par Hegel, sur le sens fondamental et la but véritable de sa dialectique. Aux critiques célèbres de *Seth* se sont opposées des exégèses résentes, attribuant une signification toute différente à la *Logique,* prise dans son ensemble, celles, notamment, de *Mac Taggart* et de *G. Noël*»*** (431).

NB

* «Bradley'in yeni-Hegelci enerji anlayışı : belirimden belirime kendini aktaran, her türlü değişme ve her türlü bireysel etkinlik içinde hazır ve işler halde duran bir görünmez enerji[76]». Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** «B. H.'ın kitabı, başlığına rağmen, yorumlayıcı bir açıklama olmaktan çok hemen hemen harfi harfine bir özet». Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** «Diyalektiğin temel anlamı ve hakiki ereği konusunda doğrudan doğruya Hegel tarafından alınan tavrı tartışmakta henüz yorumcular. *Seth*'in ünlü eleştirilerine karşıçıkan yeni yorumlar var : Özellikle *Mac Taggart* ve *G. Noël* tarafından getirilen bu yorumlar, *Mantık*'a, bütünü içinde göz önüne alarak, tamamıyla değişik bir anlam yüklüyorlar». Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** «Hegelciliğin... şu son yıllarda»... «Anglo-Sakson ülkelerinde yeniden doğduğunu»; Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB Selon Hibben, la Logique de Hegel «n'est pas un simple système spéculatif, une plus ou moins savante combinaison de concepts abstraits; elle est en même temps «une interprétation de la vie universelle dans toute la plénitude de sa signification concrète» »* (p. 430). NB

"Preussische Jahrbücher"[77] (C. 151), 1913, Mart, Dr. Ferd. J. *Schmidt*'in makalesi : "Hegel und Marx". Hegel'e doğru alınan dönemeci kutluyor yazar; "bilgi teorisinin skolastiği" ne atıp tutuyor ve ("Preussische Jahrbücher" deki) yeni-Hegelci *Constantin Rössler* ile *Adolphe Lasson*'dan aktarmalar yapıyor. *Plenge*'nin kitabından söz ederken de, Marx'ın, sentez olarak "ulus idesi" nin anlamını kavramamış olduğunu ileri sürüyor. Marx'ın başarısı — işçileri örgütlemek — büyük, ama... tekyanlı.

NB Marx'ın "liberalce" (daha doğrusu burjuvaca, çünkü anlaşılıyor ki yazar işçi dostu ve aynı zamanda da tutucu) iğdiş edilişine bir örnek.

Mc Taggart Ellis Mc Taggart : "Studies in the Hegelian Dialectic**. Cambridge, 1896 (259 s.). "Zeitschrift für Philosophie" de[78] kontrandü, c. 119 (1902), s. 185. Hegel felsefesini iyi bilen yazarın bu felsefeyi Seth'e, Balfour'a, Lotze'ye, Trendelenburg'a, vs. karşı savunduğu söylenmekte (görüldüğü kadarıyle yazar Taggart, aşırı idealist).

Emil Hammacher : "Die Bedeutung der Philosophie Hegels»***. (92 S.) 1911. Leipzig.

"Zeitschrift für Philosophie" de kontrandü, c. 148 (1912), s. 95. Kitapta, "çağdaş dönemdeki Kantsonrası idealizminin yeniden geliştirilmesi" hakkında oldukça iyi gözlemler olduğunu söylemekte kontrandü ; Windelband bir agnostik'tir (bilinemezci'dir), vs. (s. 96) ; ama yazar, Hegel'in "mutlak idealizmi" ni Riehl, Dilthey ve öbür "yıldızlar" dan daha iyi anlamış değil. Gücünü aşan bir işe girmiş.

---

* Hibben'e göre, Hegel'in Mantık'ı basit bir spekülatif sistem, soyut kavramların az - çok ustaca bir düzenlenmesi değildir sadece; ama aynı zamanda, «somut anlamının olanca doluluğu içinde evrensel hayatın bir yorumudur»» (s. 430).

** Hegel'in diyalektiği üzerine araştırmalar! (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Hegel felsefesinin anlamı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Andrew Seth : "The Development from Kant to Hegel with Chapters on the Philosophy of Religion"*. London, 1882. "Zeitschrift für Philosophie" de kontrandü, c. 83, s. 145 (1883).

Yazar, denilmekte, Kant'a karşı Hegel'i savunuyor. (Bir hayli övücü.)

Stirling. "Secret of Hegel"**. Kontrandü, ibid., s. 53 (1868), s. 268. Hegel'i, alabildiğine ateşli bir hayranı sıfatıyle, İngilizlere tanıtmakta yazar.

Bertrando Spaventa : "Da Socrate a Hegel". Bari, 1905. (432 s., 4,5 liret.) Kontrandü, — ibid., s. 129 (1906), — bu kitabın, özellikle Hegel'e ilişkin bir *makaleler derlemesi* olduğunu ve yazarının da sadık bir Hegelci olduğunu söylüyor.

Stirling. "The Secret of Hegel".
İtalyancada :
Spaventa. «Da Socrate a Hegel»
Raff. Mariano
Almancada :
Michelet und Haring. "Dialektische Methode Hegels"*** (1888).
Schmitt. "Das Geheimnis der Hegelschen Dialektik"**** (1888).

1914 yılı Aralığında yazılmıştır.
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır.

Elyazmasına tıpatıp uygundur.

* Din felsefesi üzerine bölümlerle Kant'tan Hegel'e kadar gelişim. (Yazı
** Hegel'in gizemi. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Hegel'in diyalektik metodu. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Hegelci diyalektiğin gizemi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

HEGEL'İN *FELSEFE TARİHİ DERSLERİ*'NİN ÖZETİ[79]

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında
Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır,

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

HEGEL. FELSEFE TARİHİ DERSLERİ[80] YAPITLAR, CİLT XIII

FELSEFE TARİHİNE GİRİŞ

s. 37*... «Hakikî soyut ise, o zaman, 'hakikî olmayan'dır. Sağlıklı insan aklı, somut'u arar... Soyut'un en büyük ve köklü düşmanıdır felsefe, somut'a götürür»...

s. 40 : felsefe tarihinin bir *daire* ile karşılaştırılması — «bu dairenin çevresi de çok sayıda dairelerden meydana gelmekte»...

Alabildiğine derin ve doğru bir karşılaştırma!! Düşüncenin her nüansı =genellikle insan düşüncesinin gelişiminin büyük dairesi (sarmal) üzerinde bir daire

... «Tarihte felsefe sistemlerinin ardarda sıralanışı, İde'nin kavramsal belirlenimlerinin mantıksal tümdengelim içindeki ardarda sıralanışının aynıdır, derim. Derim ki, felsefe tarihinde görülen sistemlerin temel kavramlarını, bunların dış formlarına, tikel'e uygulanmalarına, vs. ilişkin olan şeyden *tamamıyle soyup alacak olursak,* doğrudan doğruya İde'nin belirleniminin mantıksal kavramı içindeki çeşitli derecelerini elde ederiz. NB

Bunun tersine olarak, kendinde mantıksal ilerlemeyi aldığımız takdirde, temel durakları içinde tarihsel olayların ilerlemesini buluruz bu ilerlemede;

* Hegel. Werke, Bd. XIII, Berlin 1833. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ama bu saf kavramları, tarihsel formun içerdiği şeyin içinde tanıyıp bilmek gerektiği de doğrudur» (43).

s. 56 — Moda düşkünlüğüyle, "auch jedes Geschwöge (?) für eine Philosophie auszuschreinen"* hazır olanlarla alay ediyor. s. 57 — 58 — enfes : eskilere, kendilerinde henüz bulunmayıp ancak bizce kavranabilen bir "gelişim" yüklememek için, kesenkes bir şekilde tarihe uygunluktan yana Hegel, felsefe tarihinde.

Thales'te, örneğin, α'ρχ'η kavramı (*ilke* olarak) yoktur henüz, *neden* kavramı henüz yoktur...

... «Nitekim bu kavramı» (neden kavramını) «henüz tanımayan koskoca halklar vardır;» (bu kavramı edinebilmek için) «büyük bir gelişme derecesine ulaşmış olmak gerekmektedir»... (58).

Felsefe ile din arasındaki bağıntılar üzerine uzun mu uzun, üstelik de bomboş ve sıkıcı. Genel olarak, yaklaşık 200 sayfalık bir önsöz... olur iş değil!!

* En küçük gevezeliği (?) bağıra çağıra felsefe diye ilân etmeğe. (Yazı Kurulu'nun notu.)

CİLT XIII. FELSEFE TARİHİ'NİN BİRİNCİ CİLDİ YUNAN FELSEFESİ TARİHİ

İYONYALILARIN FELSEFESİ[81]

«Anaksimandros (İ.Ö. 610—647), bir balıktan başlayarak oluşturur insanı» (213).

PUTHAGORAS VE PUTHAGORASÇILAR[82]

... «Görüldüğü gibi, durgun, kuru, süreçsiz belirlenimlerdir bunlar, diyalektik belirlenimler değildir hiç biri»... (244).

diyalektik'in olumsuz tanımı

Puthagorasçıların genel ideleri söz konusu burada; — "sayı" ve imlemi, vs. *Ergo* : Puthagorasçıların ilkel fikirleri, ilkel felsefeleri hakkında söylenmekte bunlar; söz konusu düşünürlerde tözün, şeylerin, dünyanın "belirlenimler"i kurudur, "süreçsizdir (hareketsizdir) ve diyalektik değildir".

Felsefe tarihinde özellikle ve herşeyden önce *diyalektik*'i arayan Hegel, Puthagorasçıların bellibaşlı düşüncelerini aktarmakta bizlere : ... «bir, bir çift sayıya eklenirse bir tek sayı verir (2 + 1 = 3) ; aynı bir, bir tek sayıya eklenirse, bir çift sayı verir (3 + 1 = 4) ; — gerade (= çift) kılma özeliği vardır onun» (Eins'ın) «ve dolayısıyle kendisinin de bir çift sayı olması gerekir. Demek ki doğrudan doğruya birliğin kendisi, çeşitli belirlenimleri kendinde içermektedir» (246).

("evrenin uyumu")

Müziksel uyum ve Puthagoras felsefesi :

öznel ve nesnel arasındaki bağıntı

... «İşidimde yalın halde bulunan ama bağıntının içinde 'kendinde' olan öznel duyguyu, anlayışgücüne yüklüyor Puthagoras; ve belirlenimi saptayarak, anlayışgücü için fethetmiş oluyor öznel duyguyu» (262).

s. 265 — 266 : yıldızların hareketi — bu hareketin uyumu — *(Puthagorasçılar* 'da) göksel kürelerin bizim için işitilmez olan *türküsü,* uyumu. Aristoteles. *"De coelo"*, II, 13 (ve 9)[83] :

... «Ateşi ortaya yerleştirdi Puthagorasçılar; Dünya'yı ise, bu merkezdeki cismin çevresinde çekimli olarak dolaşan bir yıldız şeklinde göz önüne aldılar»... Ama onlara göre bu ateş, güneş değildi... «Duyuların görüntüsüne değil de sebeplere bağlı kalıyorlar bu noktada... Bu on küre»

on gezegenin on küresi, yada yörüngesi, yada hareketi : Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn, Güneş, Ay, Dünya, Samanyolu ve Gegenerde* (— antipot?), "yuvarlak bir rakama ulaşmak için" : on rakamına ulaşmak için icat edilmiş, «hareket eden bütün herşey gibi bir sese verirler; ama her biri, büyüklüğüne ve hızına göre değişik bir ses verir. Bu hız, müziksel aralıklara göre aralarında uyumsal bir bağıntı bulunan çeşitli mesafelerle saptanmaktadır; ve işte böylece, hareket halindeki küreler (evren)'den uyumlu bir ses (müzik) çıkar»...

maddenin yapısına telmih!

İlk Çağ felsefesinde (güneş ışınındaki) tozun rolü

Ruh konusunda Puthagorasçılar, *"die Seele sei : die Sonnenstäubchen"*** e (=cisimcik, atom) (s. 268) (Aristoteles : "De anima", 1, 2)[84] inanıyorlardı.

Puthagorasçılar : makrokozmos ve mikrokozmos arasındaki analoji üzerine düşlemeler, "sanılamalar"

Ruhta, tıpkı gökte olduğu gibi, yedi daire (öğe) vardır. Aristoteles. "De anima" I, 3, — s. 269.

* Karşıdünya. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Ruhun, güneş kökenli cisimciklerden meydana geldiği* (ne). (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ve hemen ardından, masallar : Puthagoras, (Eski Mısırlıların ruhun ölümsüzlüğü ve ruh göçü hakkındaki teorilerini benimsedikten sonra) kendi ruhunun, başka birtakım insanların bedeninde 207 yıl yaşadığını anlatmışmış, vs., vs. (271).

NB : bilimsel düşünce *embriyonları*'nın hayalgücü ile birleşmesi, bağ kurması; à la* din, à la* mitoloji. Ya şimdi! Aynı şey, aynı bağ var gene, ama bilim ve mitolojinin oranları değişik.

Gene Puthagoras'ın sayılar teorisi üzerine. «Nerededir sayılar peki? Mekânda biribirlerinden ayrı olarak, idelerin göğünde kendi adlarına mı oturmaktalar? Dolayımsız biçimde, doğrudan doğruya şeyler değildir sayılar; çünkü bir şey, bir töz, bir sayıdan başka bir şeydir, — bir cisimle bir sayı arasında hiç bir benzeşme yoktur», s. 254. NB

Aktarma ||Aristoteles'ten mi? — "Metafizik", I, 9'dan? Sextus Empiricus'tan mı yoksa? Açık değil||.

s. 279 — 280 — esîr'i kabul ediyor Puthagorasçılar (... «Güneşten gelen bir ışın, yoğun ve soğuk esîr'in içine dalmış imiş», vs.).

Görüldüğü gibi, esîr idesi binlerce yıldan beri var, ama bugüne değin sadece *varsayım* halinde kalmış. Ama şimdi sorunun çözümüne, esîr'in bilimsel tanımına doğru binlerce *yol* açılmış durumda[85].

* ... de olduğu gibi. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ELEALILAR OKULU[86]

Elealılar okulundan söz ederken, d i y a l e k t i k hakkında şöyle demekte Hegel :

diyalektik nedir?

(α)

(β)

...«Burada (in der eleatischen Schule»)* «diyalektiğin başlangıcını, yani doğrudan doğruya düşüncenin kavramların içindeki saf hareketini buluyoruz; bu sayede de, düşünce ile fenomen yada duyulur varlık arasındaki, — 'kendinde olan'la, bu 'kendinde' nin 'bir başka için varlığı' arasındaki karşıtlığı buluyoruz; ve nesnelerin özünde de, doğrudan doğruya özün kendisindeki çelişkiyi (diyalektiğin ta kendisini) buluyoruz»... (280). Bir sonraki sayfaya bak.**

Hegel diyalektik konusunda (bir önceki sayfaya bk.)

Aslında iki belirlenimi var burada diyalektiğin[87] (iki damgası, iki karakteristik çizgisi; Bestimmungen, keine Definitionen)***.

α) "düşüncenin, kavramılar içinde saf hareketi";

β) "nesnelerin özünde, (bu özün) doğrudan doğruya kendi kendinde bulunan çelişkiyi (bulmak) (ortaya çıkarmak) (***d i y a l e k t i ğ i n t a k e n d i s i***)".

Bir başka deyişle, Hegel'in bu "parça" sı şöyle verilebilir :

Genel olarak diyalektik, "düşüncenin, kavramlar içinde saf hareketidir" (yani, idealizmin mistiğine düşmeksizin konuşursak: hareketsiz değildir insan kavramları, sürekli hareket halindedirler, biribirlerine geçer, biribirlerinin içine akarlar, bunsuz yansıtamazlar canlı hayatı. Kavramların çözümlenmesi, incelenmesi, "onları kullanma sanatı" (Engels)[88], kavramların ***h a r e k e t***inin, bağlarının, karşılıklı biribirlerine geçişlerinin incelenmesini gerektirir daima).

---

* Elea okulunda. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Bir sonraki sayfada, metnin hemen devamı yer almaktadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Belirlenimler, tanımlar değil. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Özel olarak, diyalektik, 'kendinde şey' (an sich) ile, öz dayanak, töz ile, — fenomen, "başkaları - için - varlık" arasındaki karşıtlığın incelenmesidir. (Biribiri içine geçişi, akışı, burada da görmekteyiz: öz, fenomenselleşiyor.) İnsan düşüncesi gittikçe biraz daha derinlenmesine olarak fenomenden öze, birinci sınıf özden ikinci sınıf öze, vs. doğru *sonsuzca* süzülmektedir.

Öz anlamında ise diyalektik, çelişkinin, *doğrudan doğruya nesnelerin özü* içinde incelenmesidir: geçici, devingen, kaygan, itibarî sınırlarla biribirlerinden ayrılmış olanlar yalnız fenomenler değildir; şeylerin *özler*'i de böyledirler.

Sextus Empiricus, şüpheci görüş açısını şu şekilde çiziyor :

... «Hayal edelim ki birtakım insanlar, içinde bir çok değerli eşya bulunan bir evde geceleyin altın aramaktadırlar: Bunların her biri altını bulduğunu sanacak, ama gerçekten bulmuş olsa bile bunu kesinlikle bilemeyecektir. İşte tıpkı bunun gibi filozoflar da, hakikatı aramak için o büyük eve girer gibi girerler bu dünyaya; ve hakikata ulaşsalar bile, hiç bir zaman bilemezler ona ulaştıklarını... (288 — 289).

çok çarpıcı bir karşılaştırma...

Ksenofanes (Elealı) ise şöyle diyordu :

«Boğaların ve aslanların da, tıpkı insanlarınki gibi, sanat yapıtları yaratmağa yarayan elleri olsaydı, onlar da Tanrıları kendileri gibi çizer ve Tanrılara kendi şekillerine benzer vücutlar verirlerdi»... (289 — 290).

insan görüntüsünde tanrılar

«Yalnız ve doğrudan doğruya Zenon'a ait olan, diyalektiktir»... «Diyalektiği başlatmış olan, odur»... (302).

... «Hakikî anlamda **nesnel** ***diyalektik***'i de gene Zenon'da bulmaktayız» (309).

(310) : felsefe sistemlerinin çürütülmesi üzerine : «yanlış olan'ın, yanlış olarak kesinlikle ortaya konması gerekir; karşıtı doğru olduğu için değil, doğrudan doğruya kendi kendinde yanlış olduğu için yanlış olduğu gösterilmelidir»...)

diyalektik

«Diyalektik, genellikle şudur: α) dış diyalektik, bu hareketin kendinde derlenişinden farklı olan bu hareket; β) sadece bizim tarafımızdan sezilip kavranan değil, doğrudan doğruya şeyin özünden başlıyarak, yani muhtevanın saf kavramından başlıyarak kendini ispatlayan hareket. Birincisi, nesneleri öyle bir göz önüne alış şeklidir ki böylece nesnelere birtakım sebepler veya görünüşler verilmekte ve genel olarak kesin diye kabul edilen ne varsa sallantılı ve belirsiz kılınmaktadır. Tamamiyle dışsal da olabilir bu sebepler, ve Sofistlerden söz ederken bu diyalektik üzerinde uzun boylu duracağız. Ama öbür diyalektik, nesnenin içkin şekilde düşünülmesidir: önvarsayımsız, idesiz, gerekli-varlıksız olarak, bağıntılara, yasalara, dış temellere göre değil, kendi için alınmıştır burada nesne. Şey'in içine girilinmiştir tamamıyle; ve nesne, kendi kendinde düşünülmekte ve sahip olduğu belirlenimlere göre göz önüne alınmaktadır. Bu düşünülüş içinde o» (er) (sic!) «içerdiği karşıt belirlenimleri doğru-doğruya kendisi üretirken ve dolayısıyle de kendi kendini hükümsüz kılarken ortaya çıkar; özellikle Eskiler'de buluyoruz bu diyalektiği. Dış sebeplerden itibaren akılyürüten öznel diyalektik, «hakikî'nın içinde hakikî-olmıyan ve yanlış'ın içinde hakikî de bulunduğu kabul edildiği takdirde ve ölçüde doğrudur ancak». Gerçek anlamda diyalektik, nesnesini kesin olarak bütünüyle kavramadan bırakmaz; öyle ki bu nesne sadece bir tek yanıyle eksik olmamakla kalmaz, tamamıyle eriyip çözülür»... (s. 311).

nesnel diyalektik

Diyalektik ve diyalektiğin nesnel anlamı konusunda

XX. yüzyılda (ve hattâ XIX. yüzyılın sonlarında) "gelişme ilkesi"ni kabul etme konusunda "herkes fikir birliği halinde" dir. Ama bu yüzeysel, iç düşünmeye dayanmayan, rasgele, ikiyüzlü "uzlaşım", sadece hakikatı boğmağa ve bayağılaştırmağa yarayan *cinsinden* bir uzlaşımdır. Eğer herşey gelişiyorsa, herşeyin birinden öbürüne geçtiği anlamına gelir bu; çünkü besbellidir ki gelişme basit, ev-

rensel ve sürekli bir *büyüme* yada *artma* (respective* eksilme), vs... değildir. Eğer bu böyleyse, o vakit 1°. evrimi, *daha doğru bir şekilde*, herşeyin doğuşu ve yıkılışı olarak, karşılıklı geçişler olarak anlamak gerekmektedir. Ve 2°. eğer *h e r ş e y* gelişiyorsa, düşüncenin en genel *kavramları* ve *kategorileri* için de geçerli midir bu? Sorunun cevabı hayırsa, bu, düşüncenin varlığa bağlı olmadığı anlamına gelir. Evetse, kavramların da ve bilginin de nesnel anlam taşıyan bir diyalektiği var demektir. +

I gelişme ilkesi II birlik ilkesi	+ Ayrıca evrensel gelişme ilkesinin *d ü n y a n ı n*, doğanın, hareketin, maddenin, vs. *b i r l i ğ i* evrensel ilkesiyle birleştirilmesi, bağlanması gerekir.	NB

... «Hareketi, ilke bakımından, nesnel bir diyalektikçi olarak inceledi Zenon» ...

... «Doğrudan doğruya hareketin kendisi, 'bütün olmakta olan'ın diyalektiğidir»... Hareketi «duyulur kesinlik» olarak inkâr etmeyi katiyen düşünmüyordu Zenon; "nach ihrer Wahrheit" (hareketin hakikatı) sorunu söz konusuydu sadece (s. 313). Bir sonraki sayfada, Diogenes'in (Sinoplu kinik) Zenon'un görüşünü yürüyerek çürüttüğünü anlatırken şöyle yazıyor Hegel :

NB
Bu, *t e r s i n e d ö n d ü r ü l e b i l i r* ve döndürülmelidir: hareketin olup olmadığını bilmek değildir burada sorun, kavramların mantığı içinde hareketin nasıl anlatılacağını, dile getirileceğini bilmektir.

* Yada. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Hiç de fena değil! Hikâyenin bu devamı da nereden çıktı peki? Diogenes Laërce VI, § 39'da ve Sextus Empiricus III, 8'de (Hegel, s. 314) yok buna benzer bir devam[89]. Hegel uydurmuş olmasın bunu sakın?	... «Ama hikâye bitmiyor, şu şekilde devam ediyor : Bu çürütme tarzı karşısında doygunluğa kapılan öğrencisine değneğiyle vururdu Diogenes : sebepler sıralanarak yapılan bu çürütmeyi şart koşmadığı için. Tıpkı bunun gibi, duyulur kesinlikle yetinmemek ve anlamak gerekir»... (314).

Zenon'da hareketi çürütmenin 4 tarzı :

1. Ereğe doğru hareket eden, herşeyden önce bu ereğe giden yolun *yarısı*'nı katetmek zorundadır. Bu yarıdan itibaren de, *bu* yarının yarısını, vs., ve bu *sonsuza* kadar böyle gider.

Şu cevabı vermişti Aristoteles : Zaman ve mekân, sonsuzca bölünebilir'dirler (δυνάμει*) (s. 316), ama, sonsuzca bölünmüş değildirler ; (ενεργεία**) Aristoteles'in bu cevabını *pitoyable* olarak nitelemekte Bayle («Sözlük»[90], c. IV, Zenon maddesi***) :

... «bir parmaklık maddenin üzerine sonsuzca çizgi çekilebilseydi *eğer*, ona (Aristoteles'e) göre sadece gizil sonsuz olan'ı edimli sonsuz'a indirgeyecek bir bölünme getirilebilirdi»...

Ve Hegel şöyle yazıyor (317) : «Bu *eğer*, doğrusu bir harikâ!»

şunu söylemek istiyor : *sonsuz* bir bölünme, sonuna getirilebilseydi *eğer!!*

doğru!	... «Zamanın ve mekânın özü harekettir, çünkü 'evrensel olan' dır hareket; bunları kavramak : özlerini kavramın formu içinde dile getirmek demektir. Olumsuzluğun ve sürekliliğin birliği olarak ha-

* Gizil güç olarak. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Edim olarak. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Zavallıca. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

reket, kavram olarak, düşünce olarak dile getirilmiştir; ama dolayısıyle de ne süreklilik ve ne de zamanındalık, kendi kendilerinde doğrudan doğruya öz olarak konumlanamazlar»... (s. 318 — 319).

"Kavramak, şu demektir : Kavramların formu içinde dile getirmek, ifade etmek". Hareket, zamanın ve mekânın özüdür. İki temel kavram dile getirirler bu özü : süreklilik (Kontinuität) (sonsuz süreklilik, kesiksizlik) ve "zamanındalık" (yada, anı anına oluş, "ponctualté) (=sürekliliğin olumsuzlanması, *süreksizlik*). Hareket, (zamanın ve mekânın) sürekliliğinin ve (zamanın ve mekânın) süreksizliğinin birliğidir. Bir çelişkidir hareket, karşıtların birliğidir.

Ueberweg — Heinze, 10. baskı, s. 63 (§ 20)'de Hegel'in "Bayle'e karşı Aristoteles'i savunduğunu" söylemekle haksızlık ediyor. Hem şüpheciyi (Bayle), hem de karşı - diyalektikçiyi (Aristoteles) çürütmekte Hegel.

Bk. Gomprez. "Les penseurs de la Grèce*[91], s... diyalektik (düşünce alçaklığı dolayısiyle) kabul edilmeksizin, karşıtların birliğinin sopa tehdidi altında zorla *kabul edilişi*...

2. Akhilleus, kaplumbağaya yetişemeyecek. "Önce 1/2", vs., sonsuza kadar.

Şu cevabı veriyor Aristoteles : "limiti aşması" sağlanırsa yetişecektir (s. 320). Ve Hegel : «Bu cevap doğrudur» diyor, «herşeyi içermekte bu cevap» (s. 321), — çünkü gerçekten de yarı, burada (belirli bir derecede) bir "limit" haline gelmekte...

... «Genel olarak hareketten söz ederken şöyle deriz : Cisim bir yerdedir, sonra başka bir yere geçer. Ve hareket ettiği süre boyunca ilk yerde de değildir artık, ama ikinci yerde de değildir henüz ; iki yerden birinde olması, durgunlukta olması demektir. İki yerin ortasında, arasında olduğu mu söylenecektir peki bu durumda? Hiç bir anlama gelmez o da; çünkü iki yer arasındaki cisim de gene "bir yerde" dir; dolayısıyle de aynı güçlük vardır

bk. Çernov'un Engels'e itirazları[92]

* Eski Yunan düşünürleri. Orijinal metinde Fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB doğru!

ortada. Oysa hareket şu demektir : Aynı zamanda o yerde hem olmak, hem olmamak; yada, o yerde olmaksızın o yerde olmak. Mekân ve zamanın sürekliliğidir bu — ve hareketi herşeyden önce olanaklı kılan da bu süreklіliktir» (321 — 322).

Hareket, bir cismin belli bir anda belli bir yerde, bir sonraki anda da bir başka yerde olmasıdır — Çernov'un, Hegel'in *bütün* "metafizik" hasımlarıyle birlikte tekrarladığı itiraz ("Felsefî incelemeler" inde) budur işte.

Yanlış'tır bu itiraz : (1) hareketin *kendisini* değil, *sonucunu* betimlemektedir; (2) hareketin *olabilirliği*'ni göstermemekte, içermemektedir ; (3) hareketi bir toplam olarak, *durgunluk* hallerinden meydana gelen bir zincirleniş olarak tasarlamaktadır; yani (diyalektik) çelişmeyi kaldırmamakta, sadece maskelemekte, ertelemekte, örtmekte, gizlemektedir.

doğru!

«Zorluğu yapan, gene daima düşüncedir burada; çünkü bir nesnenin edimsel gerçeklikte biribirine bağlı olan duraklarını ayrılıkları içinde biribirlerinin dışında koruyup sürdürüyor düşünce» (322).

'Sürekli olan'ı kesintiye uğratmaksızın, canlı'yı daha basit ve daha kabasaba kılmaksızın, bölüp parçalamaksızın, ölü gibi dondurmaksızın, hareketi tasarlayamayız, anlatamayız, ölçemeyiz, betimleyemeyiz. Hareketi düşünceyle tasarlamak, sadece hareketi değil **her türlü** kavramı ve sadece düşünceyle değil duyumla da kabasaba kılmak, ölü gibi dondurmaktır daima.

Diyalektiğin *temeli* işte buna dayanır. Karşıtların birliği, özdeşliği düsturunun dile getirdiği öz, *doğrudan doğruya bu özdür işte.*

3. «Uçan ok, durgunluk halindedir.»
Ve Aristoteles'in cevabı : «zamanın 'şimdi'lerden oluştuğunu» (εκ των νυν) kabul etmekten ileri geliyor yanılgı, s. 324.

4. 1/2 eşittir iki katı : hareketsiz bir cisme oranla ve *ters* yönde hareket eden bir cisme oranla ölçülen hareket.

Zenon hakkındaki § 'in sonunda, bu düşünürü *Kant*'a yaklaştırıyor Hegel (Kant'ın *antinomi*'leri «Zenon'un bu alanda çoktan yapmış olduğundan fazla bir şey değildir»).

Elea diyalektiğinin genel sonucu : "hakikî olan, Bir'dir sadece ; (Bir'in) dışındaki herşey, hakikî - olmayan'dır" — «nasıl ki Kant felsefesinin sonucu : «Fenomenlerden başka hiç bir şeyi bilmiyoruz» ise. Tamamıyla aynı ilke» (s. 326).

Ama bir fark da var burada.

«Kant'ta, dünyayı yıkan, zihindir ; Zenon'da dünya, 'kendinde ve kendi için fenomensel' (demek olan dünya), hakikî değildir. Düşüncemiz, zihinsel etkinliğimiz, Kant'a göre, 'kötü olan'dır; bilgiyi bir hiç olarak bile kabul etmemek, zihnin sınırsız bir alçak gönüllülüğüdür» ... (327).

Kant ve onun (öznelciliği, şüpheciliği, vs.)

Elealılar'ın devamı, Leusippos'ta ve *sofistler* 'de...

HERAKLEİTOS'UN FELSEFESİ

Zenon'dan sonra (? Herakleitos'tan *sonra mı* yaşadı acaba Zenon?)[93], Herakleitos'a geçiyor Hegel ve şöyle diyor :

(Zenon'un diyalektiği) «düşünen özneye ait olduğu ölçüde, öznel diyalektik diye adlandırılabilir daha; ve bu diyalektik olmaksızın, bu hareket olmaksızın : 'tek', 'bir' dir, soyut özdeşliktir»... (328).

NB

oysa daha önce, bk. 309'daki alıntı ve ötekiler, denmişti ki *nesnel* bir diyalektik vardır Zenon'da. Burada son derece ince bir "ayrıntı" var. Parçanın devamına bakalım :

«Şöyle kavranmalıdır diyalektik : α) dış diyalektik olarak, çözülüp eriyen şey'in ruhu olarak değil de, giden ve gelen bir akılyürütme olarak; β) nesnenin içkin diyalektiği olarak, ama (NB) öznenin düşüncesine düşen içkin diyalektik olarak; γ) Herakleitos'un nesnelliği, yani doğrudan doğruya kendisi ilke olarak göz önüne alınan diyalektik» (328).

NB

NB

α) öznel diyalektik

β) nesnenin içinde diyalektik var, ama *ben* bilmiyorum. Belki de Schein*'dır bu, sadece fenomendir, vs.

γ) var olan herşeyin ilkesi olarak tam nesnel diyalektik

* Görüntü. (Yazı Kurulu'nun notu).

(Herakleitos'ta) : «Burada yere basıyor ayağımız, sağlam zemin burada; bir tek önermesi yoktur ki Herakleitos'un, alıp mantığıma katmamış olayım» (328).

NB

«Der ki Herakleitos : herşey oluş'tur; bu oluş, ilkedir. Şu deyimde dile geliyor işin özü : varlık da varlık-olmayan kadar azıcıktır»... (333).

«Varlık ile varlık-olmayan'ın hakikîliği bulunmayan soyutlamalar olduklarını ve ilk doğru'nun sadece ve sadece Oluş olduğunu görüp söylemiş olmak, büyük önem taşır. Anlayışgücü bunların her birini hakikî ve kendi kendinde geçerli olarak yalıtmaktadır; buna karşılık akıl, bunları biribirlerinin içinde tanır; akıl bilir ki birinin içinde onun kendi 'başka'-sı da içerilmiş bulunmaktadır» (NB — "onun kendi başka'sı"), — «ve böylece de bütünün, mutlağın Oluş olarak belirlenmesi gerekmektedir» (334).

«Örneğin Aristoteles diyor ki ("De Mundo"[94], böl. 5) Herakleitos "bütünü ve bütün-olmayan'ı (parçayı)»... «birlikte gideni ve karşıtlaşanı, uzlaşanı ve takışanı biribirine düğümledi ve sardı; ve bütün (karşıt) ı Bir ve Bir'i herşey (haline getirdi)» (335).

Platon, "Şölen" de[95] Herakleitos'un görüşlerini (özellikle de müziğe ilişkin görüşlerini : uyum, karşıtlardan meydana gelir) ve şu deyimini aktarıyor bize : "Müzisyenin sanatı, farklı olan'ı birleştirmektir".

Hegel yazıyor : Herakleitos'a karşı bir itiraz değil bu (336) ; çünkü 'farklı olan', uyumun özüdür :

Çok doğru ve çok önemli : *kendi* başka'sı olarak "başka", *kendi* karşıtının içinde gelişmesi

«Doğrudan doğruya oluş'tur, mutlak değişmedir bu uyum — ama 'başka olan' oluş değil, şimdi 'şu' ve sonra da bir 'başka olan' değil. İşin özü şudur burada : Her farklı, her tikel, bir 'başka' dan farklı'dır, ama soyut şekilde herhangi bir başkadan değil, *kendi* başka'sından; bir şey, o şeyin 'kendinde başka'sı gene o şeyin kavramının içinde bulunduğu ölçüde vardır ancak»...

«Sesler için de böyledir bu : sesler de farklı olmak zorundadırlar; ama o şekilde ki, aynı zamanda birleştirilebilsinler»... (336). S. 337 : özellikle Sextus Empiricus (ve Aristoteles)... «en iyi tanıklar» arasına alınmış...

Şöyle diyordu Herakleitos : "die Zeit ist das erste körperliche Wesen*" (Sextus Empiricus). s. (338).

* Zaman, ilk cisimsel özdür. (Yazı Kurulu'nun notu.)

körperliche (belki de (NB) bir şüpheci tarafından seçilmiş (NB)) "isabetsiz" bir deyim, — ama zaman, "das erste sinnliche Wesen*"dir...

... «Zaman, sezgi tarafından verili hali içinde, saf oluş'tur»... (338).

Herakleitos'un ateşi bir süreç olarak düşünmesi konusunda şöyle diyor Hegel : «Fizik zamandır ateş; mutlak 'durgunluk-olmayan'dır» (340), — daha ilerde de, Herakleitos'un doğa felsefesi konusunda :

... (Doğa) «kendi kendisinde süreçtir»... (344) «daima ve daima 'durgunluk - olmayan'dır doğa ; ve hep şu 'birinden öbürüne', birliksizlikten birliğe ve birlikten birliksizliğe geçiştir»... (341).

«Doğayı anlamak, *onu* süreç halinde simgelemek demektir» (339).

Natüralistlerin düşünce darlığı da burdadır zaten :

... «Onları» (Naturforscher**) «dinleyecek olursak, gözlemde bulunmaktan ve gördüklerini söylemekten başka bir şey yapmadıkları iddiasındadırlar; ama tam tersine, bilincinde olmaksızın, 'görülmüş' ü hemen o anda kavramla dönüşüme uğratmaktadırlar. Ve çatışma, gözlemle mutlak kavramın karşıtlığı değil, kendi sınırı içinde değişmezleştirilmiş kavramın mutlak kavrama göre çatışmasıdır. Dönüşümleri 'olmakta-olmayan' olarak göstermektedirler»... (334 — 345).

NB

NB

... «Çözülüm süreci içinde, hidrojen ve oksijen verir su : — üretilmiş değildir bu maddeler; o halleri içinde, suyu oluşturan parçalar olarak daha önce de varolmaktaydılar» (natüralistlere nazîre çekiyor Hegel)..

«Algının ve deneyin her türlü anlatım şekli için de aynıdır durum; insan konuştuğu anda ve konuşmasıyla, ortaya bir kavram koyar; ve sakınılamaz bu kavramdan, yeni baştan işlenip yaratılmış bilinçte, ve bilinç daima bir evrenselik ve hakikat izini koruyup sürdürmektedir.»

Çok doğru ve çok önemli — Engels'in daha sade bir dille tekrarladığı da buydu işte: Natüralistlerin bilmeleri gerekir ki, diye yazıyordu Engels, kavramlar doğa bilimlerinin sonuçlarıdır; ama kavramları kullanma sanatı doğuştan değildir : doğa bilimlerinin ve felsefenin 2.000 yıllık gelişmesinin sonucudur bu hüner de[96].

Çok dar bir dönüşüm anlayışları var natüralistlerin, diyalektiği ise hiç anlamıyorlar.

* İlk duyulur öz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Natüralist filozoflar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

... (Herakleitos) ... «sonsuzun doğasını ilk dile getirmiş olandır ; ve doğa'yı 'kendinde sonsuz' olarak anlayan, yani doğanın özünü süreç olarak gören ilk düşünür de, gene odur»... (346).

«Zorunluk kavramı» üzerine, bk. s. 347. Herakleitos, deniliyor, hakikatı «duyulur kesinlik» te göremezdi, "zorunluk" ta görebilirdi ancak (εἱμαρμένη) — ((λόγοζ)).

NB ‖ *«mutlak dolayım»* (348) (*"mutlak bağ"*)

NB zorunluk= "varlığın evrenseli" (varlıktaki evrensel) (bağ, "mutlak dolayım")

«Benim bildiğim 'akla uygun', 'doğru (yada, hakikî) olan' : duyulur, tekil, belirlenimli, 'olmakta olan' olarak düşünülen nesnesel (objectal)'den başlayan bir büzülmedir. Ama aklın 'kendinde olarak' bildiği de varlığın **zorunluğu, yani evrenseli'**dir aynı zamanda; dünyanın özü olduğu gibi düşüncenin de özüdür (352).

LEUSİPPOS

Felsefenin tarih içindeki gelişimi, mantık felsefesinin gelişimine "denk düşmek zorundadır" (??)

368: «Felsefenin tarihi içindeki gelişimi, mantık felsefesinin gelişimine mutlak biçimde denk düşmek zorundadır. Ama mantık felsefesinde de, tarihin gelişimi boyunca dökülüp düşen yerler olsa gerektir mutlak biçimde. »

Çok derin ve çok doğru ve aslında maddeci bir fikir var burada (gerçek tarih temeldir, dayanaktır, varlıktır, *ondan sonra* gelir bilinç).

Atomların, «cisimlerinin küçüklüğü nedeniyle» görülmez olduklarını söylüyor Leusippos (369) ; ama buna, bunun bir "Ausrede"* (ib.) olduğunu, "Eins"ı göremeyeceğimizi, "das Prinzip des Eins"ın "ganz ideel"**

* Kaçamak. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Bir'in ilkesi (nin) tamamıyle idesel... (Yazı Kurulu'nun notu.)

(370) olduğunu, Leusippos'un bir "ampirik" değil bir idealist olduğunu ileri sürerek karşıçıkıyor Hegel.

((?? İdealist Hegel *zorluyor*; hiç şüphesiz zorluyor))

([Leusippos'u kendi mantığına çekiyor Hegel, ve onda gördüğü Fürsichsein* ilkesinin önemi, "büyüklüğü" üzerinde duruyor uzun uzun (368). Zorlama bir yorum kokusu var burada biraz**].

Ama bir hakikat payı da var: ayrılma'nın nüansı ("durağı"); derecelenmedeki kesiklik; çelişkilerin silinme durağı; sürekli'nin kesikliğe uğraması, — atom, Bir (bk. 371 i. f.) — «Bir ve 'sürekli olan', karşıttırlar»...

Bu haliyle *uygulanamaz* Hegel'in mantığı, bir veri olarak da *alınamaz. Ideenmystik****'ten sıyırıp arıttıktan sonra, mantıksal (gnozeolojik, bilgi teorisine değgin) nüanslarını *çıkarmak gerekiyor*: başlı başına büyük bir iş.)

«Dolayısıyle de atomculuk, dünyanın, bu dünyaya karşı duran bir yabancı varlık tarafından yaratıldığı ve korunup sürdürüldüğü şeklindeki tasarıma karşıçıkar. Doğa bilimi ilk kez olarak, dünya için bir temele sahip olmamak (yükünden) kurtulmuş duymaktadır kendini atomculukta. Gerçekten de, doğayı bir başkası tarafından yaratılmış yada korunup sürdürülmekte olarak tasarlamak, onu 'kendinde değil' olarak ve 'kavramı kendi dışında' olarak tasarlamaktır; yani bu durumda, doğanın kendisine yabancı bir temeli vardır, ve ancak bu hal içinde doğa, olumsaldır, zorunsuzdur, kendi kendisinde kavramdan yoksundur. Ama atomculuğun tasarımında, genellikle doğanın 'kendinde'sinin tasarımı da vardır, — yani düşüncenin kendisi onda bulunmaktadır». (372 — 373).

maddecilik (sözcükten korkuyor Hegel: gerisin geri!) doğru — atomculuğa

Diogenes Laërce'i, IX, § 31 — 33 — Leusippos'un atomculuğunu, atom "çevrintileri" ini (Wirbel —

* Kendinde varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Lenin'in elyazmasında, köşeli ayraç içinde kalan bütün bu parçanın üzeri çizilmiş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** *İdelerin mistiği.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB

δινην) çözümlüyor Hegel, ve hiç bir ilginç yan görmüyor bütün bunlarda («en ufak bir ilgi çekiciliği yok»... «boş imge», «bulanık ve karmakarışık tasarımlar» — s. 377 i. f.).

Körleşiyor Hegel, İdealistin sınırlarıdır hep bunlar!!

DEMOKRİTOS

Demokritos'a gelince, bu düşünüre karşı her konuda ve tamamıyle stiefmütterlich behandelt* Hegel (s. 378 — 380)! Maddeciliğin ikliminde boğulur gibi oluyor idealist!! Demokritos'un sözlerini aktarıyor bize (s. 379) :

> «Genel kanıya (νο'μφ) göre sıcak vardır, soğuk vardır; kanıya göre, renk vardır; hakikata (ε'τεη) göre ise sadece bölünemez'ler ve boşluk vardır» (Sextus Empiricus, Adversus Mathematicos, VII, § 135).

Şu sonuca varılmakta bundan da :

> ... «Gördüğümüz gibi Demokritos, 'kendinde varlık' ile 'bir başkası için varlık' durakları arasındaki farkı daha kesin bir şekilde dile getirmiştir» ... (380)

"kötü idealizm" (*benim* duyumum) bk. Mach[97]

Böylece, "kötü idealizm" e "kapı açılmış" oluyor : "*meine* Empfindung, *mein*"...**.

Hegel versus E. Mach...

> «Duymanın duyulur ve kavramsız bir çeşitliliği konmakta ; hiç bir aklı barındırmayan ve bu idealizmin de artık ilgilenmediği bir çeşitlilik bu.»

ANAKSAGORAS'IN FELSEFESİ

Anaksagoras. Νουζ***, "dünyanın ve her türlü düzenin nedeni" dir, ve Hegel açıklıyor :

* Üvey ana gibi davranıyor. (Yazı Kurulu'nun Notu.)
** *Benim* duyumum, *benim*... (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Akıl. (Yazı Kurulu'nun notu.)

... «Nesnel düşünce... dünyadaki akıl ve elbette doğa, doğadaki cinslerden söz ettiğimiz vakit, 'evrensel olan' bunlardır işte. Köpek bir hayvandır, cinsi budur onun, tözsel yanı budur. Budur kendisi. Bu yasanın, bu anlayışgücünün, bu aklın doğrudan doğruya kendisi doğaya içkindir, doğanın özüdür; insanlar iskemle yapar gibi, dışardan oluşturulmuş değildir bu akıl» (381 — 382).

NB: cinsin kavramı "doğanın özü"dür, bir y a s a 'dır...

"Onun için ruh ne ise, Νουζ da odur" (Anaksagoras hakkında Aristoteles), s. 394.

et...* l'explication de ce *s a u t* de l'universel dans la nature à l'*âme*; de l'objectif au subjectif; du matérialisme à l'idéalisme. C'est ici que ces extrêmes se touchent (et se transforment!)**.

Anaksagoras'ın homeomer'leri[98] (tam cisimlerle aynı doğadan olan parçacıklar) hakkında, şunları yazıyor Hegel:

«Dönüşme, çift anlamlı olarak alınmalıdır: varoluşa göre ve kavrama göre» (403 — 404). Örneğin denir ki: Suyu alıp atsak, taşlar kalacaktır; mavi rengi çıkarıp atsak, kırmızı kalacaktır, vs.

dönüşüm (anlamı)

«Ama bu sadece varoluşa göredir; kavrama göre ise ancak biri öbüründen dolayı vardır bu belirlenimler: iç zorunluk.» Nasıl ki canlı bir gövdeden, ciğerleri de öldürmeksizin yüreği çıkarıp alamazsak, vs.

«Bunun gibi, doğa sadece birlik içinde varolmaktadır; tıpkı beyinin öbür organlarla birlik içinde varoluşu gibi» (404).

oysa bazıları da dönüşümü, niteliksel bakımdan belirlenimlenmiş parçacıkların varoluşu ve artışı (yada azalışı) [kaynaşma ve çözülme] olarak anlıyorlar. Öteki görüş (Herakleitos): *bir*'in *başka* içinde dönüşümü (403).

---

* Lenin'in elyazmasında burada yer alan bir sözcüğü okumak mümkün olmamıştır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** ve... * doğadaki evrensel'in *ruh*'a; nesnelin öznele, maddeciliğin idealizme bu *s ı ç r a m a* 'sının açıklaması. Bu aşırı uçları burada birleşiyor (ve dönüşüyor!) işte. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Varoluş ve kavram, Hegel'de herhalde aşağı yukarı şöyle seçilmekte biribirlerinden: bağdan koparılarak tek başına alınan olgu (varlık) ve bağ (kavram), bağlılaşma, zincirlenme, yasa, zorunluk.

415 : ... «Kavram, doğrudan doğruya şeylerin kendilerinin 'kendinde ve kendi için oldukları'dır»....

Otun hayvan için, hayvanın insan için, vs. bir erek olduğundan yola çıkan Hegel, şu sonuca varıyor :

«Kendinde eksiksiz bir dairedir bu; ama tamamlanışı bir başka daireye bir geçiş olan bir dairedir; içine döndüğü merkez noktası, kendisini yutan üstün bir dairenin hemen yakın çevresinde bulunan bir kasırga çevrintisidir»... (414).

NB : "öz" olarak "evrensel"

Şimdiye kadar pek az şey getirdi eskiler : «Cılız bir belirlenimdir 'evrensel'; herkesin bir bilisi vardır bu belirlenim hakkında, ama öz olarak evrensel hakkında bilisi yoktur» (416).

"bilginin doğasının gelişimi"

... «Ama burada bundan böyle, bilincin varlığa bağıntısının daha belirlenimli bir gelişimi başlamaktadır artık; hakikatın bilgisi olarak bilmenin doğasının gelişimidir bu» (417). «Zihin, özü düşünce olarak tanıyıp bildirmeğe gelmiştir böylece» (418).

«Evrensel'in, özün artık tamamıyla bilincin yanına geçtiği bu gelişimini, sofistlerin o durmaksızın yerilen erdemlerinde görüyoruz» (418).

((Birinci cildin sonu.)) [Cilt II sofistlerle başlıyor.]

CİLT XIV. FELSEFE TARİHİ'NİN II. CİLDİ

SOFİSTLERİN FELSEFESİ[29]

Sofistler konusunda, dönüp dolaşıp şu fikri işliyor Hegel enine boyuna : Sofistikte, bizimki de dahil genellikle her kültürde (Bildung) ortaklaşa bulunan bir öğe vardır; *kanıtlar*'ın (Gründe) und Gegengründe* 'nin üretilişidir bu öğe — "kendi üzerine dönüp gelen akılyürütme", — *herşeyde* farklı görüş açıları bulma sanatı; ((öznelcilik, nesnelcilik yokluğudur)). Protagoras'tan ve ünlü tezinden (insan herşeyin ölçüsüdür) söz ederken, bu düşünürü *Kant*'a yaklaştırıyor Hegel :

... «İnsan herşeyin ölçüsüdür — öyleyse insan, genelde öznedir ; öyleyse 'olmakta olan', sadece kendine değildir, benim bilmem içindir, — nesnel'in içinde bilinç, özsel şekilde, muhteva üreticisi durumundadır. Öznel düşünce, temelli olarak etkime halindedir burada. Modern felsefeye kadar uzanıp yayılacak olan da budur işte. Fenomenlerden başka hiç bir şeyi bilmediğimizi söylüyor Kant; bu, şu demektir: bize nesnel olarak, gerçeklik olarak görünen şey, sadece ve sadece, bilince olan bağıntısı içinde düşünülmelidir ve bu bağlantı dışında yoktur» ... (31)**.

Protagoras ve Kant

Hegel için ikinci "durak", nesnelcilik (das Allgemeine***)'tir; benim tarafımdan konulmuştur, ama aynı zamanda da benim tarafımdan konulmuş olmaksızın 'kendinde ve nesnel bakımdan evrensel'dir" (32).

* Ve karşıkanıtlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Hegel. Werke, Bd. XIV, Berlin, 1833. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Evrensel. (Yazı Kurulu'nun notu.)

sofistin görecelciliği...

Diese "Relativität"* (32). Protagoras'a göre «her şey sadece görecel olarak vardır» (33).

Kant ve sofistler ve Mach tarzında fenomenolojizm[100]
NB

... «Şundan başka bir şey değildir Kant'ın fenomeni: bir içtepi, bir x, dışarda olan ve bütün bu belirlenimleri ilkin bizim duyarlığımızla, bizimle alan bir bilinmeyen. Şunu sıcak ve bunu da soğuk diye adlandırabilmemiz için nesnel bir temel de olsa, aslında bunların fark'ı zorunlu olarak kendinde bulundurmaları gerektiğini söyleyemeyiz; ama sıcak ve soğuk, tıpkı şeyler nasıl var iseler, ilkin bizim izlenimimizde vardırlar, vs... böylece deney, fenomen adını almış oluyor» (34).

sadece görecelcilik değil

«Dünya, 'bilinç için' oluşuyla fenomen değildir, varlığı sadece bilinç için görecel bir varlık oluşuyle de fenomen değildir dünya; tam tersine, 'kendinde olarak' da fenomendir.»

şüphecilik

... «Bu şüphecilik, Gorgias'la, çok daha büyük bir derinliğe ulaşıyor» ... (35).

NB

... «Onun *d i y a l e k t i ğ i*» ... Gorgias'ın, sofistin [defalarca : s. 36, id., s. 37].

Hegel "sağduyu" üzerine

Gorgias için, insanın "sağduyu" sundan daha ilerilere gittiğini söylemişti Tiedemann. Gülüyor Hegel: Her felsefe "sağduyu" dan *d a h a i l e r i l e r e* gider, çünkü sağduyu felsefe değildir. Yeryüzü'nün döndüğünü söylemek, sağduyuya *aykırı*'ydı Copernic'ten önce.

sağduyu = çağının önyargıları

«Bu» sağduyu (der gesunde Menschenverstand) «belli bir çağın düşünme tarzıdır ve o çağın bütün önyargılarını içermektedir» (36).

Gorgias (s. 37) :

1) varolan hiç bir şey yoktur. Hiç bir şey yoktur, varolmamaktadır.
2) herhangi bir şey varsa bile, olmakta ise bile, bilinemez.
3) bilinebilse bile, bilinmiş olan'ın aktarılması, iletilmesi olanaksızdır.

* Bu görecelik (Yazı Kurulu'nun notu.)

... (Varlığın ve varlık-olmayan'ın, bunların karşılıklı olarak birbirlerini yürürlükten kaldırışlarının) «yiten duraklar olduklarının bilincinde Gorgias; bu bilinçten yoksun olan tasarım da sahiptir bu hakikata, ama bu konuda hiç bir şey bilmez»... (40).

> "Yiten duraklar (momentler)" = varlık ve varlıkolmayan. Diyalektiğin enfes bir tanımı bu!!

... «α) aslında sadece bir görecel'i elinde tutarken tasarımda doğrudan doğruya şey'in kendisine sahip olduğunu sanan mutlak gerçekçiliğe karşı polemiğinde haklıdır Gorgias; β) modern zamanların kötü idealizmine düşüyor: «'düşünülmüş olan', daima özneldir, dolayısıyle de 'olmakta olan' değildir; biz, düşünme ile, bir 'olmakta olan' ı bir 'düşünülmüş olan' a (yada, bir 'düşünülen' e) çevirmekteyiz» »... (41).

Gorgias, "mutlak gerçekçilik" (ve Kant)

(Daha aşağıda da (s. 41 i. f.) anılıyor *Kant* bir kez daha.)

Gorgias'a eklenmek üzere : "yada-yada" yı uyguluyor tüm temel sorunlara. «Ama hakikî diyalektik bu değil; nesnenin daima bir belirlenim içinde bulunduğunu, kendinde ve kendi için olmadığını göstermek zorunluğu vardır burada. Nesne bu belirlenimlerde çözülür yalnız, ama bundan, doğrudan doğruya nesnenin kendisinin doğasına karşı hiç bir sonuç çıkmamaktadır henüz» (39)*.

doğrudan doğruya nesnenin içindeki diyalektik

Gene Gorgias'a eklenmek üzere :

Düşünürün, olan'ın aktarılamayacağı, iletilemiyeceği şeklindeki görüşünü açıklarken :

* Gorgias'ın felsefesi üzerine olan bu parça ile hemen sonraki parçayı, biraz ilerde, Sokrates üzerine olan kesimi çözümlerken yeniden yazmıştır Lenin (bu kitabın, 224, 225 - 226. sayfalarına bk.) (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB

bk. Feuerbach [101]

«'Olmakta olan' ı dile getiriyor diye kabul edilen konuşma, 'olmakta olan'ın kendisi değildir, — 'aktarılmış olan', 'olmakta olan' değildir; 'aktarılmış olan', konuşmadır sadece, o kadar.» (Sextus Empiricus. «Adversus Mathematicos», VII, § 83 — 84) — s. 41 — Şöyle yazıyor Hegel: «'olmakta olan' da, 'olmakta olan' olarak kavranmamaktadır; onun kavranması, tam tersine, onu evrensel yapmağa dayanır» (42).

... «Tikel olan, hiç bir şekilde söylenemez (yada, dile getirilemez)..»

Her sözcük (konuşma) zaten *genelleştirir*. Bk. Feuerbach[102]	Duyular, 'gerçek olan' ı gösterir; düşünce ve sözcük — genel'i.

§'ın sofistler üzerine sonucu : «Görüldüğü gibi sofistler de diyalektiği, genel felsefeyi kendilerine konu edinmişlerdir; derin düşünürlerdir». (42).

SOKRATES'İN FELSEFESİ

«Dünya tarihinin boyutları çapında bir kişi» dir Sokrates (42), Eski Çağ felsefesinde "en ilginç sîma" dır (ib.) — "düşüncenin öznelliği" (42) "kendi bilinci'nin hürriyeti" (44)

«Diyalektiğin ve sofistiğin ikircikli oluşu bundan ileri gelir; nesnel yok olur ortadan»; öznel, olumsal mıdır yoksa kendinde ('an ihm selbst") 'nesnel ve evrensel olan' mıdır? (43)*.

«Hakikî düşünce öyle bir tarzda düşünür ki muhtevası bir o kadar öznel değil, tam tersine nesnel olur» (44) — ve Sokrates'le Platon'da sadece öznelliği değil) «o da» (Sokrates de) «tıpkı sofistler gibi, karar'ı bilince indirgemekte» — ama aynı zamanda nesnelliği de görüyoruz.

NB

«Nesnellik burada (Sokrates'te) 'kendinde ve kendi için olan' evrensellik anlamını taşıyor, dış nesnellik anlamını değil» (45) — id. 46 : «dış nesnellik değil, hayır: zihnin evrenselliği»...

* Elyazmasında bu paragraftan sonra, elinizdeki kitabın 223. sayfasında bulunan ve «Gorgias'a eklenmek üzere» ibaresiyle başlayan parçanın, Lenin tarafından ikinci kez yazılmış olarak yer aldığını görüyoruz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ve iki satır aşağıda :

«Fenomendir Kant'ta ideal, 'kendinde nesnel olan' değildir»... — Kant

*Hebammenkunst** (s. 64) diye adlandırıyordu metodunu Sokrates (annesinden dolayı), ((Sokrates'in annesi = ebe)) — düşüncenin doğuşuna yardım etmek. — zekice!

Hegel'in örneği: herkes bilir Werden'in ne olduğunu; ama çözümleme (reflektierend) sonucunda (Werden'in) «var olmadığını ve bununla birlikte de var olduğunu» bulursak şaşırır kalırız — «bu derece muazzam bir fark (karşısında)» (67). — Werden = Nichtsein und Sein**

Menon ("Meno" Plato's)[103] Sokrates'i, kendisine yaklaşanları "narkotisch"*** kılan bir torpil balığına benzetmişti (69): ve ben de "narkotisch" oldum işte, cevap bile *veremiyorum*****.

... «Benim için hakikat değeri olması gereken, doğru değeri olması gereken, zihnimin zihnidir. Ama zihnin kendi kendinden itibaren böylece yarattığı ve onun için de aynı değeri taşıyan şey, — onun tutkularından, ilgilerinden, heveslerinden, keyfîliğinden, ereklerinden, eğinimlerinden, vs. itibaren değil, — evrensel olarak ondan itibaren, 'evrensel sıfatıyla etkiyen zihin' olarak ondan itibaren var olmak zorunluğundadır. Aslında bu da, «doğa tarafından bize yerleştirilmiş» bir içtir, ama sadece doğal biçimde bizimdir...» (74—75). — très bien dit!!*****

Zeki idealizm, zeki maddeciliğe aptal maddecilikten çok daha yakındır.

Zeki yerine diyalektik idealizm; aptal yerine de metafizik, gelişmemiş, ölü, kabasaba, hareketsiz.

* *Doğurtum.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Oluş=varlık-olmayan ve varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Sersem, uyuşmuş (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Elyazmasında bu paragraftan sonra, elinizdeki kitabın 223 - 224. sayfalarında bulunan ve «Gene Gorgias'a eklenmek üzere» ibaresiyle başlayan parçanın, Lenin tarafından ikinci kez yazılmış olarak yer aldığını görüyoruz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** Güzel söylenmiş. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB

Nüans!

İncelenmek üzere :

Plehanov felsefe (diyalektik) üzerine hiç şüphesiz 1.000 sayfa yazmıştır en az (Beltov+Bogdanov'a karşı+Kantçılara karşı+temel sorunlar, vs., vs.)[104]. Bu konuda, büyük Mantık *üzerine,* büyük Mantık'taki fikirler *konusunda* (yani *doğrudan doğruya* felsefe bilimi olarak diyalektik konusunda) nil*!!

Protagoras: "İnsan herşeyin ölçüsüdür". Sokrates: "İnsan, düşünen varlık olarak, herşeyin ölçüsüdür".

"Ünlüler" inde Ksenofon, Sokrates'i Platon'unkinden daha iyi, daha doğru ve daha sadık bir biçimde betimlemiştir (s. 80 — 81).

SOKRATESÇİLER

"Yığın" ve "dazlak" safsataları hakkında fikir yürütürken, nicelikten niteliğe ve nitelikten niceliğe geçiş konusuna dönüyor gene Hegel : diyalektik (s. 139 — 140).

143 — 144 : Dil ve özellikle şu olgu üzerinde ayrıntılı olarak: «genellikle dil, öz bakımından, sadece evrensel'i dile getirir; oysa konuşurken hedef alınan (şey), tikeldir, tekildir. Dolayısıyle de, hedef alınan (şeyi) dilde söyleme olanağı yoktur.» (Buradaki anlamıyle "şey", yani "o şey", "o"? En evrensel sözcük.)

NB *evrensel* 'den başka bir şey yoktur dilde

Kimdir *o*? *Ben.* Bütün insanlar bendir. *Das* Sinnliche**? Bir *evrensel'*dir o, vs., vs. "Bu adam"?? Herkes "bu adam" dır?

Niçin adlandırılamaz tikel? Verilmiş bir cinsin nesnelerinden biri (masa), doğrudan doğruya bununla öbürlerinden ayrılmakta.

«İlke olarak felsefenin evrensel'i değerlendirdiği, hem de : dille söylenebilecek olan sadece evrensel'dir, buna karşılık hedef alınan «şey» asla dille söylenemez ...şeklinde evrensel'i değerlendirdiği bilinci ve düşün-

* Hiç. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Duyulur olan. (Yazı Kurulu'nun notu.)

cesi, bizim çağımızdaki felsefe kültürünün tamamıyla ulaşmış olmaktan henüz uzak kaldığı bir bilinç ve düşüncedir.»

Hem "modern zamanların şüpheciliği" ni — | Kant ? |, hem de «hakikat duyulur kesinliktedir» diyenleri buna bağlamakta Hegel.

Çünkü onun için, das Sinnliche «bir evrensel'dir» (143).

Diyalektik maddecilik *dışında* her türlü maddeciliğe bir darbe indirmekte burada Hegel. NB	NB

Adlandırmak? — ama ad, olumsallıktır ve *die Sache selbst* *' i dile getirmez (tekili nasıl anlatabiliriz?) (144).

Felsefe olarak maddeciliğin olanakdışı kaldığını ciddi şekilde düşünmekteydi Hegel, "inanmıştı" buna; çünkü felsefe düşüncenin, *evrensel*'in bilimiydi ve evrensel de düşünceydi onun için. İşte burada, daima "kötü" idealizm diye adlandırdığı öznel idealizmin yanılgısına kapılıyordu o da. Nesnel idealizm (ve ondan da büyük çapta, mutlak idealizm), zikzaklar çizerek (ve düşe kalka), değecek kadar maddeciliğe yaklaşmış ve hattâ kısmen de *maddeciliğe dönüşmüşlerdir.*	Hegel ve diyalektik maddecilik

Duyumu hakikî olarak alıyordu Kireneliler[105]; «*duyumda olan*'ı değil, duyumun muhtevasını değil, doğrudan doğruya duyumun duyum olarak kendisini» (151).	Kirenelilerin bilgi teorisinde duyum

«Demek ki Kirene okulunun temel ilkesi, hakikî'nin ve iyi'nin ölçütü olarak kabul edilen duyumdur»... (153).

«Duyum, belirlenimlenmemiş olan tekil'dir» (154) ve düşünce buraya uygulandığı zaman, evrensel ortaya çıkar ve "basit öznellik" «ortadan yok olur».

* *Şeyin özü.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB*
Kireneliler ve
Mach ve
Şürekası

(À la** Mach ve Şürekası fenomenologlar, *evrensel,* "yasa", "zorunluk", vs. sorununda *kaçınılmaz biçimde* idealist olurlar.)

Bir başka Kireneli, Hegesias, «duyum ile evrensellik arasındaki bu uygun düşmeyiş'i çok iyi biliyordu»... (155).

Bilgi teorisinin ilkesi olarak duyum ve töre biliminin (etik'in) ilkesi olarak duyum birbirine karıştırılıyor. Buna NB. Ama Hegel, bilgi teorisini bir maden çıkarır gibi *çıkarmıştı.*

PLATON'UN FELSEFESİ

Platon'un, Devleti filozofların yönetmesini isteyen planı konusunda[107] :

Tarihte
tikel erekler
"ide" yi
yaratır
(tarihin
yasası)

... «Tarihin toprağı, felsefenin toprağından başka bir topraktır»...

... «Eylemenin ne olduğunu bilmek gerekir : Öznenin, özne olarak, tikel ereklere ulaşmak için etkinliğidir eylem. Bütün bu erekler, İde'yi ortaya çıkarmak için birer araçtır; çünkü mutlak kudret, *o'* dur» (193).

Platon'un idealar teorisi konusunda:

evrensel
kavramların
"saflığı"
(=ölüm?)

... «çünkü duyulur sezgi bize hiç bir şeyi, o şeyin kendinde olduğu gibi, saf bir şekilde göstermez...» ("Phaedo")[108], s. 213, işte bu nedenledir ki beden ruha ket vurur.

---

* Bk. Ueberweg - Heinze, § 38, s. 122 (10. baskı); ve gene bu konuda, bk. Platon'un «Theettos»u 106. (Kirenelilerin) şüphecilikleri ve öznelcilikleri.

** Tarzında. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Evrensel'in anlamı çelişkilidir : cansızdır, kirlidir, eksiktir, vs., vs. (evrensel); ama aynı zamanda, *somut*'un bilgisine doğru bir *derece*'dir, çünkü biz somutu hiç bir zaman tamamıyle tanıyıp bilemeyiz. *Somut*'u doluluğu içinde veren, *sonsuz* bir evrensel kavramlar, yasalar, vs. toplamıdır.

NB
bilginin
diyalektiği
NB

Le mouvement de la connaissance *vers* l'objet ne peut jamais aller que dialectiquement: reculer pour mieux sauter (savoir?)*. Yakınsak ve ıraksak çizgiler, biribirlerine değen daireler. Knotenpunkt**=insanın ve insan tarihinin pratiği.
(Pratik = gerçeğin sonsuz yanlarından birinin dönüşümdeşliğinin ölçütü.)

NB

Bu knotenpunkt'lar, varlık ile varlıkolmayan'ın yitmeğe başlayan duraklar olarak bir an için hareketin (= tekniklerin, tarihin, vs.) verili durakları içinde düşümdeşlikleri karşıtların birliğini temsil ederler.

Platon'un diyalektiğini çözümlemesi ile Hegel, öznel ve sofistik diyalektikle nesnel diyalektik arasındaki farkı göstermeğe çabalıyor bir kez daha.

Hegel'de
"boş
diyalektik"

«Herşeyin 'bir' olduğunu bütün her 'şey' hakkında söyleriz: «Bu, bir'dir; ve biz bununla onda aynı zamanda çokluğu, bir çok parçayı ve özeliği de gösteririz». Ama burada söylenen, şudur asıl : «bu, bambaşka bir bakımdan bir'dir ve çok'tur»: bir ara-

NB

* Bilginin nesneye *doğru* hareketi ancak diyalektik şekilde yürüyebilir: daha iyi atlayabilmek için gerilemek gerekir (bilme ?). Orijinal metinde Fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Düğüm noktası (Yazı Kurulu'nun.)

"boş diyalektik"

ya koymayız bu düşünceleri. Böylece, tasarım ve konuşma durmaksızın biribirlerine gider gelirler. Bilincin düzenlediği bu gidiş geliş, aynı zamanda, karşıtları birleştirmeyen ve birliğe ulaşamayan boş diyalektiktir» (232).

Platon "Sofist" te[109] :

NB

«Güç ve doğru olan, başka'nın aynı ve aynı'nın da başka olduğunu ve işin aslında bunun bir tek ve aynı bakımdan böyle olduğunu gösterebilmektir» (233).

NB nesnelcilik

«Ama şu bilinci edinmeliyizdir ki kavram, ne sadece hakikatta 'dolayımsız olan'dır — (ve kavram 'basit olan' olduğu halde böyledir bu, çünkü kavram 'basit olan' dır) ama bu, zihinsel bir basitliktir; öz bakımından, kendi kendine dönmüş olan düşüncedir kavram (dolayımsız olan, şu kırmızıdır, vs. sadece); ne de sadece, 'kendi kendinde yansıyan' dır, (yani) bilincin şey'idir. Tam tersine kavram, 'kendinde var olan'dır, yani nesnel özdür...» (245).

Dolayımsız bir şey değildir kavram ("basit" bir şey olduğu halde; ama bu basitlik, "zihinsel" dir, idenin basitliğidir) — dolayımsız olan, "kırmızı" nın duyumudur sadece ("bu, kırmızıdır"), vs. "Sadece bilince ait bir şey" değildir kavram; *nesnel öz* (gegenständliches Wesen), an sich'tir, "kendinde" dir.

... «Kavramın doğasının bu bilincini, bu derece kesin bir şekilde dile getirmemişti Platon» ... (245).

*Hegel'*de (ve Platon'da) idealizm ve mistik

Platon'un "doğa felsefesi" üzerine, «üçgenler duyulur şeylerin özüdürler» (265) türünden o saçmasapan idealar mistiği ve öbür mistik budalalıklar üzerine uzun ayrıntılar halinde eğiliyor Hegel. Alabildiğine karakteristik bir tutum bu! Mistik-idealist-spritüalist Hegel de (çağımızın dinci-idealist bütün o resmî felsefesi gibi), felsefe tarihinde mistik ve idealist kokan ne varsa yüceltiyor dönüp dolaşıp; ve maddeciliği ya bilmezlikten geliyor, yada

iyice küçümseme yoluna kaçarak şöyle bir dokunmağa değer buluyor ancak. Bk. Demokritos konusunda Hegel — nil!! Platon konusunda ise bir alay bıktırıcı mistik yorum.

Platon'un Devleti'nden ve bunun bir kuruntu olduğu şeklindeki ortak kanıdan söz ederken, o pek sevdiği sözünü tekrarlıyor Hegel :

... «Gerçek olan, akla uygundur. Ama edimsel gerçeği seçip ayırt etmek gerekiyor; günlük hayatta herşey gerçektir, ama fenomenlerin dünyası ile edimsel gerçeklik arasında bir fark vardır»... (274)

gerçek akla uygundur

ARİSTOTELES'İN FELSEFESİ

Aristoteles felsefesinin, Platon'un *idealizm*'ine karşıt olarak, bir *"gerçekçilik"* olduğu şeklindeki ortak kanı meğer yanlış imiş (299) (id. s. 311). ((Hegel, işleri apaçık bir biçimde idealizme *doğru* itiyor burada zorla yeniden.))

Platon'un İdea'lar teorisine karşı Aristoteles'in giriştiği polemiği açıklarken, bu polemiğin maddeci çizgilerini g i z l i y o r Hegel (s. *322—323* ve gerisi[110]).

NB NB

Ele verdi kendini işte : «İskender'in (Aristoteles'in öğrencisi, Makedonyalı İskender)... "tanrı mertebesine yükseltilmesinde şaşılacak bir yan yok... Tanrı ve insan, biribirlerinden o kadar uzak değildirler»... (305).

((tersine çevirmek yetiyor)) işte!

Aristoteles'in idealizmini, bu düşünürün Tanrı hakkındaki fikrinde görüyor Hegel (326). ((Elbette idealizmdir bu; yalnız Platon'unkinden daha nesnel, *daha bağımsız* ve *daha genel* bir idealizmdir ve nitekim işte bundan dolayı da doğa felsefesinde daha sık sık=maddeciliğe.))

Platoncu "idealar"ın Aristoteles'teki eleştirisini tamamıyle çırpıştırmış durumda Hegel

Platon'un "idea"larının Aristoteles tarafından eleştirisi, *idealizm*'in *genellikle idealizm olarak* bir eleştirisidir: çünkü kavramlar, soyutlamalar nereden geliyorlarsa, "yasa" da, "zorunluk" da, vs. oradan gelmektedirler. İdealist Hegel, Aristoteles'in (Platon'un idealarını eleştirirken) idealizmin *temelleri*'ni de sarstığını korkakça hasır altı ediyor.

NB

Bir idealist *bir başka* idealistin idealizminin temellerini eleştirdiğinde, bundan daima *maddecilik* kazançlı çıkar. Bk. Aristoteles versus Platon, vs. Hegel versus Kant, vs.

«Leusippos ve Platon, hareketin ebedî olduğunu söylüyorlar ama niçin böyle olduğunu söylememekteler.» (Aristoteles. *"Metafizik"* XII, 6 ve 7), s. 328.

Aristoteles, acınası bir şekilde, maddeci Leusippos'a ve idealist Platon'a *karşı,* Tanrı'ya dayanarak sonuca varmış olmakta *böylece*. Tam bir eklektizmdir bu, Aristoteles'te. Hegel ise, *mistisizm* aşkına güçsüzlüğü gizlemektedir.

Sadece maddeden bilince geçiş değil; ama duyumdan düşünceye, vs. geçiş de diyalektiktir.

NB

Diyalektikten yana olduğu halde, madde'*den* hareket'*e* madde'*den* bilinç'*e* *diyalektik* geçişi — özellikle ikincisini — anlamayı bilememiştir Hegel. Mistiğin bu yanılgısını (yada güçsüzlüğünü?) Marx düzeltecektir.

Diyalektik bir geçiş diyalektik olmayan bir geçişten ne ile seçilip ayırt edilir? Sıçrama ile. Çelişme ile. Tedriciliğin kesikliğe uğraması ile. Varlıkla varlık-olmayan'ın birliği (özdeşliği) ile.

Aşağıdaki parça, Hegel'in Aristoteles idealizminin güçsüz yanlarını nasıl gizlediğini özellikle apaçık bir şekilde gösteriyor :

«Nesneleri düşünür Aristoteles; ve bu nesneler, düşünce olarak var oldukları (süre ve ölçüde) kendi hakikatları içindedirler, ki bu hakikatları da onların ουσια* 'dır.

Bundan dolayı doğrudan doğruya doğanın nesneleri de birer 'düşünen' olur anlamına gelmez bu. Nesneler ben tarafından öznel olarak düşünülmüştür; sonra da düşüncem, şey'in kavramıdır aynı zamanda; ve bu kavram da, şey'in tözüdür. Doğada kavram, düşünce sıfatıyla bu hürriyet içinde varolmaz; doğada kavram, et ve kandır; ama bu varoluşun bir ruhu vardır ve işte bu ruh da kavramıdır onun. Şeylerin kendinde ve kendi için ne oldukları nı biliyor Aristoteles; ve bu, ουσια. 'dir onların. Kavram, 'kendi için' değildir; ama dıştalık tarafından gölgelendirilmektedir kavram. Hakikatın alışılagelen tanımı şudur: «Hakikat, tasarımın nesneye uygun düşmesidir.» Ama tasarım da sadece bir tasarımdan başka bir şey değildir; ben tasarımımla (tasarımımın muhtevasıyla) düşümdeşlik halinde değilimdir henüz katiyen: Bir ev tasarımlarım ben, kalaslar tasarımlarım örneğin; ama bunları tasarımladım diye bu ev ve bu kalaslar değilimdir! evin tasarımından başka bir şeyimdir ben. Nesnel ile öznelin hakikî upuygunluğu düşüncede vardır ancak : *ben buyumdur* (Hegel'in italikleri). Görüldüğü gibi Aristoteles, en yüksek görüş açısındadır; bundan daha derin bir şeyi bilmek istemek olanakdışıdır» (332 — 333).

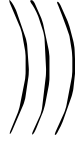
Safça!

"Doğada", kavramlar "bu hürriyetle" (*insan*'ın düşünce ve hayalgücü hürriyeti!!) varolmazlar. "Doğada", "et ve kan" a sahiptir bu kavramlar. Tamam işte! Maddecilik de budur zaten. Doğanın *ruhu*'dur insanın kavramları: Mistik dilde bu sadece şu anlama gelir ki insanın kavramlarında doğa *orijinal biçimde* (NB : *orijinal* ve *diyalektik* biçimde) yansımaktadır.

* Töz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

S. 318 — 337 *yalnızca* Aristoteles'in metafiziği üzerine!! Aslında Platon'un idealizmine karşı ne varsa *gizlenmiş!!* Özellikle de insanın ve insanlığın *dışındaki* varoluş sorusu!!! = maddeciliğin sorunu!

bk. *Feuerbach:* zincirlenişi içinde duyumların özü = düşünme[111] okunacak

Aristoteles bir ampirist'tir, ama *düşünen* (340). *«Sentezi içinde kavranan ampirik, spekülatif kavramdır»*... (341). (Hegel'in italikleri).

N B

Kavramların "sentez" le, yani deneyin, duyumların, duyuların "sentez" iyle, toplamıyle, yoğuntusuyle (kondanse'si, hülâsası ile) düşümdeş oldukları, hangi eğilimde olurlarsa olsun *tüm* filozoflar için *hiç bir şüphe götürmez.* Peki *nereden geliyor* bu düşümdeşlik? Tanrı'dan (benden, düşünceden, vs., vs.) mı, yoksa doğadan mı? Çok doğru bir biçimde koymuştur soruyu Engels[112].

Kant

... «Kantçı felsefenin özünü meydana getiren öznel form» ... (341).

"erek" ve neden, yasa, bağ, akıl

Aristoteles'teki ereklik (teleoloji) üzerine :

... «Doğanın araçları, doğrudan doğruya doğanın kendisindedir; ve bu araçlar, erektir aynı zamanda. Doğadaki bu erek, λόγος *'udur onun; ve bu da sahiden akla uygundur» (349).

... «Anlayışgücü, bilinçle eşlenen düşünme değildir sadece. Hakikatı ve bütünlüğü içinde doğanın, hayatın derin kavramı işte bunda içerilmiş bulunmaktadır» ... (348).

Doğasız, doğa ile denkdüşümsüz akıl (anlayışgücü), düşünce, bilinç yanılgıdır = maddecilik!

* Logos. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Hegel'in, «gerçekten spekülatif kavramları» için Aristoteles'i nasıl övgüye boğduğunu ve açıkça idealist (= mistik) ahmaklıklara daldığını okumak, tiksinti verici bir şey (373 "ruh" ve daha bir sürü nevale üzerine).

Aristoteles'in idealizm ile maddecilik arasında *duraksadığı* *bütün* noktalar, özenle gizlenmiş!!!

Aristoteles'in "ruh" üzerindeki görüşleri hakkında şöyle yazıyor Hegel :

«Nitekim her 'evrensel', tikel olarak, tekil olarak, 'başka için olmakta olan' olarak gerçektir» (375) — bir başka deyişle, ruhtur.

"gerçekçilik" konusunda ele veriyor kendini

Aristoteles,. "De anima" II, 5 :

«Fark» (Empfinden ile Erkennen* arasındaki fark) «şudur ki, duyumu yapan şey dışardadır. Bunun nedeni de, bilme 'evrensel'i çağırırken duyumsal etkinliğin tekil'e gidişidir. Ama 'evrensel' de, töz olarak göz önüne alınan ruhun içindedir belirli bir ölçüde. İşte bunun içindir ki herkes, istediği takdirde düşünülebilir... ama istediği takdirde duymak, hiç kimsenin elinde değildir: duyulan'ın orada var olması zorunludur bunun icin.»

duyum ve bilgi

maddeciliğe o kadar yakın ki burada Aristoteles

İşin can alıcı noktası şudur burada : "aussen ist"**, insanın *dışında*, insandan bağımsız. Maddeciliktir bu. Ve Hegel'in wegschwatzen***'a giriştiği de budur: maddeciliğin bu temeli, bu dayanağı, bu özüdür :

«Duyumun tamamıyla doğru olan görüş açısı budur» diye yazıyor Hegel, ve duyumda "pasiflik" bulunduğunu açıkladıktan sonra da şunu ekliyor: «Pasiflik durağının öznel yada nesnel bakımdan var oluşu, birinin yada öbürünün içinde bulunuşu

* Duyum ve bilgi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Dışardadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Gevezeliğe getirip boğmak. (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB!!

suçüstü yakalanıyor burada idealist!

hiç fark etmez... Bu pasiflik durağı ile, idealizmin gerisinde kalmıyor Aristoteles; bir yanı ile daima pasiftir duyum. Kötü idealizm der ki, zihnin pasifliği ve kendiliğindeliği, verili belirlenimin sanki duyumda bir hürriyet varmışcasına içte yada dışta oluşundadır. Sınırlılığın alanıdır duyum»!! ... (377 — 378).

NB

((Maddeciliğe açılan eşiği yeniden tıkamakta idealist düşünürümüz. *İçte* yada *dışta* oluşu gleichgültig* değildir, hayır. İşin özü burada asıl! "*Dışta*", maddeciliktir bu. "İçte" =idealizm. "*Pasiflik*" terimi ve Aristoteles'teki ("*dışta*") sözcüğünü es geçmekle, bu aynı *d ı ş t a*'-yı bambaşka bir şekilde betimlemiş oluyor Hegel!! Pasiflik, dışta demektir!! *Duyum* idealizminin yerine *düşünce* idealizmini koyuyor Hegel, ***ama daima bir idealizm*** koyuyor.))

... «Dış şeyler diye bir şey yoktur, bizim ben'imizin belirlenimleridir bunlar: Böyle der öznel idealizm. Ve işin duyuma ilişkin yanında bunun doğru olduğunu kabul etmek gerekir. Duyumun içinde pasifimdir ben, duyum özneldir; varlık, hal, belirlenimlilik vardır bende, hürriyet değil. Duyumun dışta yada bende olması fark etmez, duyum *vardır*»...

N B *m a d d e c i l i k* karşısında kaçamak bu

Ruh ile balmumu arasındaki ünlü karşılaştırma geliyor bundan sonra; ve Hegel çırpınarak kendini oradan oraya savurup, bu karşılaştırmanın "çoğu zaman yanlış anlamalar yarattığı"nı haykırmağa başlıyor (378 — 379).

NB ruh = *b a l m u m u*

Şöyle demekte Aristoteles ("*De anima*" II, 12): «Duyulan form'ların maddesiz olarak alınmasıdır duyum»... «Tıpkı bal mumunun, altın mührün altınını değil de sadece damgasını, — sadece form'unu — alışı gibi.» NB

* Farksız. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Şöyle yazıyor *Hegel:* ...«Duyumda sadece form gelir bize maddesiz olarak. Pratik tarzda davrandığımız zaman, yediğimiz ve içtiğimiz zaman durum başkadır. Genellikle pratik alanda biz, tekil bireyler olarak ve bir orada - olan - varlığın (hattâ maddesel bir orada - olan'ın) içinde tekil bireyler olarak davranmakta, kendimizi hattâ maddesel bir tarzda maddeye getirip bağlamaktayızdır. Maddesel olduğumuz için ve ölçüde böyle davranabiliriz biz; bu da, maddesel varoluşumuzun eyleme girdiği anlamına gelir» (379).

pratikte "başka"

maddecilik karşısında korkakça bir kaçamak

((Maddeciliğin burnunun dibine kadar geliyor — ve yan çiziyor.))

"Balmumu" konusunda öfkeleniyor Hegel, ve ayıplamağa girişiyor: "herkes anlar bunu" (380), «karşılaştırmanın en bayağı yanına takılıp kalırlar kabasaba bir şekilde hep», vs. ... (379).

«Hiç bir şıkta ruh, pasif bir balmumu olmamalı ve belirlenimleri dışardan almamalıdır»... (380).

ya ya!!!

... (die Seele*) «dış bedenin form'unu, kendi öz form'una çevirmektedir» ...

Aristoteles. "De anima", III, 2:

... «Duyulan oluş ile duyumun etkinliği, bir tek ve aynı şeydir; ama bunların varlıkları aynı değildir»... (381).

Aristoteles

Ve Hegel şöyle yorumluyor :

... "Ses veren bir cisim ve işiten bir özne vardır; her iki çeşittendir varlık"...(382).

İdealizmin zayıf yanlarını gizliyor Hegel

Ama insanın *dışında* varlık sorununu bir yana bırakıyor!!! Maddeciliğin *karşısında* sofistik bir kaçamak daha işte!

Düşünce üzerine, akıl (νους) üzerine şöyle yazmakta Aristoteles ("De anima", III, 4) :

... «Duyum, bedensiz olmaz; ama νους, ayrılabilir»... (385)... «Sayfalarının üzerinde aslında hiç bir şey yazılı olmayan bir kitap gibidir νους.»

tabula rasa

* Ruh. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ya ya!

ya ya!

korkuyor!!

Yeniden öfkeleniyor Hegel: «hazin şekilde ünlü bir başka örnek» (386), düşüncesinin tam tersi yüklenmekte Aristoteles'e, vs., vs. ((ve, zekâdan ve insandan *bağımsız olarak* varlık sorunu hasır altı ediliyor gene!!) — sadece şunu ispatlamak için bütün bunlar : «Şu halde Aristoteles bir gerçekçi değildir.»

Aristoteles:

Aristoteles ve *maddecilik*

«Bu sebepten, duyumu olmayan kimse hiç bir şey bilmez ve hiç bir şeyi anlayamaz; herhangi bir şeyi bilirse (δεωρῃ), o şeyi aynı zamanda bir tasarım olarak da bilmesi zorunludur; çünkü tasarımlar duyumlar gibidir, sadece maddesizdirler»...

... «Eğer anlayışgücü, kendini her türlü maddeden soyutladığı vakit, gerçek nesneleri bu sayede kavramaktaysa, bu ayrıca incelenmelidir»... (389) ve Aristoteles'e : «νουζ ile νοητον * aynı şeydir» (390) *dedirtiyor zorla* Hegel. Bir idealistin belirli metinleri nerelere çekip sürükleyebileceğine güzel bir örnek bu!! Bir XVIII. — XIX. yüzyıl idealisti'*nin* kılığına sokulmakta Aristoteles!!

Aristoteles'in kılık değiştirmesi

STOACILARIN FELSEFESİ[113]

Stoacılar'ın "hakikatın ölçütü" hakkındaki iddiaları konusunda — "anlama yoluyle tasarım" (444 — 446) — diyor ki Hegel, bilinç, tasarımı gene ancak tasarımla karşılaştırır (*nesne ile değil:* "hakikat, nesne ile bilincin uygunluğudur" = "hakikatın ünlü tanımı") ve dolayısıyle de herşey. «nesnel logos'un içinde, dünyanın aklîliğinin içine» dir (446).

Hegel stoacılara ve onların kriterine karşı

«Düşünce, evrenselliğin form'undan ve 'kendi ile özdeşlik'ten başka hiç bir şey getirmez; böylece, herşey benim düşüncemle uygunluk halinde olabilir» (449).

herşey için "kanıtlar" vardır

«Yumuşak balmumudur sebepler; herşey için geçerli sebepler vardır»... (469). «Hangi sebeplerin geçerli olarak kabul edileceğine gelince, bu, ereğe ve çıkara bağlıdır...» (ib.).

* Kavrayan ve 'anlaşılır olan'. (Yazı Kurulu'nun notu.)

EPİKUROS'UN FELSEFESİ

Epikuros (İ.Ö. 342 — 271) üzerinde konuşurken *hemen* (daha görüşlerini açıklamadan) maddeciliğe karşı bir savaşma tavrı alıyor Hegel, ve şunları söylüyor :

«Bununla birlikte kendiliğinden (!!) besbellidir ki (!!) eğer duyulan varlık hakikat olarak geçerli sayılıyorsa, bu, kavramın zorunluğunu ilke olarak yürürlükten kaldırır; bütün herşey spekülatif ilgi çekiciliğini yitirip dağılacaktır artık; ve böylece, kamunun görüşü kabul edilmektedir; aslında kamunun anlayış tarzı aşılmamaktadır, yada daha doğrusu, herşey ortak anlayışa indirgenmektedir»!! (473 — 474).

Maddeciliğe iftira ediliyor Neden??

Maddeciliğe karşı bir dizi *iftira* bunlar!! Bilginin ve kavramın *kaynakları* teorisi, "kavramın zorunluğu" nu "yürürlük" ten kaldırmaz hiç bir şekilde! Ortak anlayış" ile uyumsuzluk da, kokmuş bir idealist hevesinden başka bir şey değildir.

NB

Hakikatın bilgisi ve ölçütü teorisini, *Kanonik** diye adlandırıyordu Epikuros. Bu teoriyi kısaca açıkladıktan sonra şöyle yazıyor Hegel :

«Bu öylesine basit ki bundan daha basit bir şey olamaz, soyut, ama aynı zamanda alabildiğine sıradan ve bayağı, ve az çok da düşünmeğe yeni başlayan alışılmış bilincin içinde. Ortak psikolojik tasarımlar bunlar, ve hepsi de tamamıyle doğru. Duyumlardan itibaren, evrensel olmak üzere tasarımlar yaparız biz; böylece bu 'evrensel' sürekli hale gelir. Tasarımların kendileri de (bei der δοξα, Meinung**), kalıp kalmadıklarını görmek üzere,

!!!!

* Elyazmasında, bu sözcükten başlayan bir ok bir sonraki paragrafın başındaki «bu» sözcüğüne uzanıyor. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Kamu oyunda. (Yazı Kurulu'nun notu.)

!!! duyumlar tarafından sınanmakta, tekrarlanmaktadırlar. Hepsi doğru bunların, ama tamamıyle yüzeysel; tasarımın ilk algılar bakımından ilk başlangıcı, mekaniği bu» ...(483).

"İlk başlangıç", idealizm tarafından unutulmuş ve kirletilmiştir. Yalnız *diyalektik* maddeciliktir ki, "başlangıç" ı devama ve sona *bağlamıştır.*

NB: s. *481* Epikuros'a göre *sözcükler*'in anlamı üzerine:

«Her bir şey, kendisine verilen adla apaçıklığını, edimselliğini, netliğini alır» (Epikuros: **Diogenes Laërce,** X, § 33). Ve Hegel: «Evrensel bir şeydir ad, düşünceye aittir, çokluğu yalınlaştırır» (481).

Epikuros: nesneler bizim dışımızdadır

«Dışarda olan'ın bize genel olarak nesnel süzülüp girme tarzı — kendi kendimizin nesneye olan bağıntısı, ki tasarımlar işte bu bağıntıdan doğar — hakkında, şu metafiziği kuruyor Epikuros :

NB Epikuros'un bilgi teorisi...

«Şeylerin yüzeyinden, değişmez ve sürekli bir akış türümektedir ve duyum bu akışı yakalayamaz; çünkü doğrudan doğruya şeyin kendisi, karşı doluş nedeniyle daima dolu kalır ve çünkü katının içinde dolu, atomların düzen ve sıralanış şeklini uzun zaman korur. Ve bu çözülüp ayrılan yüzeylerin hareketi, alabildiğine hızlıdır havada; çünkü çözülüp ayrılan'ın bir derinliği olması zorunlu değildir.» «İmgelerin etkime tarzlarına bakılacak olursa» (zusehe) «duyum böyle bir tasarımı yalanlamaz ; imgeler, dışardan bize doğru bir uygunluk, bir duygudaşlık uyandırmaktadırlar. Demek ki birşeyler geçmektedir onlardan itibaren; ve öyle bir tarzda geçmektedir ki, birşeyler de 'dış olarak' bizde olmaktadır." "Ve türüm bize süzülüp girdiği içindir ki biz, bir duyumun belirlenimli'sinin bilgisine sahip oluruz: nesnenin içindedir belirlenimli, ve böylece bize akar» (s. 484 — 485, *- Diogenes Laërce,* X § 48 — 49).

Epikuros'un (İsa'dan 300 yıl önce, — yani Hegel'den 2.000 yılı aşkın bir zaman önce) örneğin ışık ve ışığın hızı konusunda dâhice sezgisi.

İşin asıl *temel noktası* üzerinde futursuzca *susuyor* (NB) Hegel*: (*NB*) şeylerin, insan bilincinin *dışında* ve insan bilincinden *bağımsız olarak* varoluşu.

— bütün bunları *gizliyor* Hegel, sadece şunu söylüyor :

... «Bütün bunlar, duyumu tasarımlamanın tamamıyle sıradan ve bayağı bir şeklidir. Hakikatın en kolay — görülmediği kadarıyle ve haliyle hakikat — ve şimdi de en çok raslanan ölçütünü almış Epikuros : görülen, işitilen şeyler yalanlamaz bunu. Gerçekten de, örneğin atomlar gibi, çözülüp ayrılan yüzeyler gibi ve bunlara benzer daha başka şeyler gibi düşünce ürünlerini görüp işitmek, olanağı yoktur. [Şu da var ki başka birtakım şeyler görülüp işitilebilir pekâlâ**] ; ama 'görülen' ile 'tasarımlanan', 'imgelenen', biribirlerinin yanında yer alabilirler rahatlıkla. Bunlar birbirlerinin dışında bırakıldığında, çelişki yoktur; çünkü çelişki, bağlantının içinde doğar sadece» (485—486).

bir idealist tarafından maddeciliğe karşı girişilen tahrif ve iftiralara örnek

Epikuros'un bilgi teorisine *yan çizdi* Hegel; ve Epikuros'un *burada* uğraşmadığı, ve maddecilikle *bağdaşan bir başka şey* üzerinde konuştu!!

S. (486):
Epikuros'a göre yanılgı, hareketin içindeki *kesilme'den* ileri geliyor (nesneden bize, duyuma yada tasarıma giden hareketin içindeki mi?).

* Lenin'in notları bir başka deftere geçiyor burada; defterin kapak sayfasında: «Hegel» yazılı, birinci sayfanın başında da şu yazı yer alıyor: «Hegel'in Felsefe tarihi, Epikuros'un (cilt 2) *devamı* (cilt 14, Berlin, 1833, s. 485)». (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Köşeli ayraç içindeki kısım, herhalde tesadüfen, özette unutulmuş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Bundan daha zavallı (bir bilgi teorisi) kurmak olanak dışıdır» diye yazıyor Hegel (486).

Bozulup kuşa döndürülür ve orası burası kırpılıp aşırılırsa, her şey *dürftig** olur.

Bu *auch'a*** da hayran olmamak elde değil doğrusu!!! Epikuros (İ.Ö. 341 - 270) Locke (*1632 - 1704*) Fark = 2.000 yıl

Epikuros'a göre ruh, "belirli" düzenleniş izleyen bir atomlar bütünü oluyor. «Aynı zamanda (!!!) Locke tarafından da söylenmişti bu... Boş sözlerden başka bir şey değildir bütün bunlar»... (488) ((hayır, dâhice sezgidirler bütün bunlar ve *bilim* için — soyguncu papaz takımı için değil elbette — *yol gösterme*'lerdir)).

NB. NB (489) id. (490):

peki ya elektronlar?

Epikuros, bir "krummlinigte" Bewegung*** yüklüyor atomlara. Hegel'e göre, bu, Epikuros'un "keyfî ve sıkıcı yanı" dır (489) — ((peki ya "Tanrı", idealistlerin hangi yanıdır???)).

ahmaklık! yalan hepsi bunların! iftira!

NB

«Yada Epikuros, her türlü kavramı ve öz olarak evrensel'i reddetmektedir»... (490) atomları, «doğrudan doğruya birer düşünce olma doğasına sahip bulundukları» halde ...«hep ampiristlerin tutarsızlığı»... (491).

Maddecilik'in ve maddeci diyalektiğin özü, böylece *çarpıtılmakta*.

Tanrı yok diye hayıflanıyor!! rezil idealist!!

«Dünyanın evrensel en son ereği, bir yaratıcının bilgeliği... yoktur Epikuros'ta. Bütün şeyler, atomlardan oluşan biçimlerin beklenmedik, zorunsuz (??), dış (??) raslantısıyla belirlenimlenen olaylardır»... (491).

* *Zavallı.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Aynı zamanda.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** «Eğrisel» hareket. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ve artık adıyle sanıyle *sövüyor* Epikuros'a Hegel : «Doğanın tekil yanları hakkındaki düşünceleri, tamamıyle içler açısı şeylerdir»... || ! !

Ve, tıpkı Epikorus gibi "analoji yoluyle" akılyürüttüğünü, örneğin ışığı «esîrin titreşimleri olarak» "açıkladığını" söylediği (492) "Naturwissenschaft" heute* ile *polemiğe* giriyor hemen. «Tamamıyle Epikuros tarzında bir analoji yoludur bu»... (493). || Peki ya doğal bilimlerin "tarz"ı! ve başarıları!!

((*Modern doğal bilimler* versus Epikorus ve kontra (NB) Hegel)).

Epikuros'ta «şey, ilke, bizim alışılmış doğa bilimimizin ilkesinden başka bir şey değildir... (495) bizim doğa bilimlerimizin temelinde yatan tarzdır bu ötedenberi»... (496). || Epikuros ve modern doğa bilimleri

Genellikle diyalektiğin ve kavramların diyalektiğinin bilinmeyişi hakkındaki belirtme doğru yalnız burada. Ama *maddecilik*'in eleştirisi pek schwach**.

«Bu tarz hakkında» (Epikuros'un felsefesi hakkında) «genel olarak şunu da söylemek gerekiyor: kendisine bir değer yükleyebileceğimiz bir yanı da vardır bu tarzın. || ! N B ! Aristoteles ve onu öncelemiş olanlar, doğa felsefesinde, evrensel düşünceden hareket ederek apriori usuller uygulamışlar ve kavramı buradan başlıyarak geliştirmişlerdir. Bu, işin bir yanıdır. || N B ! ! Öbür yanı ise deneyi evrenselliğe yükseltme, NB | yasalar bulma zorunluğudur: bir başka deyişle, so- NB | yut idenin sonucu olan şeyin evrensel tasarımla — ki deney, gözlem, bunun hazırlığıdır — buluşması gerekir. Örneğin Aristoteles'te apriori, tamamıyle yetkindir, ama yetersizdir; deneyle ve gözlemle bağ, bağlantı yanı eksiktir çünkü. Tikelden evrensele bu yeniden dönüş, yasalar-doğal güçlerin keşfedilmesidir. || N B Dolayısiyle de denilebilir ki Epikuros, ampirik

* Bugünkü doğa bilimleri. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Zayıf. (Yazı Kurulu'nun notu.)

N B

N B

NB

Maddeciliğin olumlu noktalarına dokunuyor Hegel

NB

(klasikler) idealizmi niçin değerlendiriyorlardı??

Hegel için "ruh" aynı zamanda bir önyargıdır

doğa biliminin, ampirik psikolojinin bulucusudur. Stoacıların ereklerine, anlayışgücü kavramlarına karşılık deney var burada, duyulur var oluş var. Bir yanda soyut, sınırlı, kendinde hakikattan yoksun, dolayısıyle de doğanın varlığından ve edimsel gerçekliğinden yoksun olan anlayışgücü; öbür yanda ise doğanın, bütün bu varsayımlardan daha hakikî olan anlamı ve o edimsel gerçekliği» (496 — 497).

(HEMEN HEMEN DİYALEKTİK MADDECİLİĞE DOKUNMAKTIR BU)

Epikuros'un önemi — *Yunanlılarla Romalıların Aberglauben**'ine karşı mücadele — ve bugünkü rahiplerin önemi?? (Hegel'e göre) bütün bu aptallıklar: bir tavşan geçmedi mi yoldan boydan boya, vs. (peki Tanrı baba?).

«Duyulurüstü'yü kesinlikle inkâr eden görüşler, özellikle ondan» (Epikuros'un felsefesinden) «çıkmıştır» (498).

‖Ama Hegel'e göre bu, ancak "endlichen"** için iyidir... «**Kör inanç veda etmekte, ama aynı zamanda da, kendi kendinde temellenmiş bir bağ ile idealin dünyasını almış olmaktadır** (499). Buna **NOTA BENE**.

S. 499: Epikuros *ruh* konusunda : daha *ince ve uçucu* atomlar (NB), **hareket**'leri daha **hızlı** (NB), bedenle olan **bağ**'ları (NB), vs., vs. (*Diogenes Laërce*, X, § 66 ; 63 — 64) — çok çocuksu ve iyi! Ama kızıyor Hegel, ve **çekiştirmeğe başlıyor** hemen: «gevezelik», «boş sözler», «fikir yokluğu» (500).

Epikuros'a göre Tanrılar, "das Allgemeine"***'dirler (506) genellikle — "kısmen sayının içindedirler", sayı gibi, yani duyulur'un bir soyutlaması...

* *Kör inanç.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Sonlu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Evrensel. (Yazı Kurulu'nun notu.)

(Tanrılar) «kısmen de, **yetkinliği içinde insanın formu**'durlar; bu ise, imgelerin benzeşimi yoluyle, benzer imgelerin bir ve aynı içinde biribirlerine sürekli olarak kavuşmalarından doğar» (507).

N B
tanrılar = yetkinliği içinde insanın formu, bk. *Feuerbach*[114]

ŞÜPHECİLERİN FELSEFESİ[115]

Şüphecilik'ten konuşurken, bu akımın görünürdeki "yenilmezliği" (Unbezwinglichkeit) üzerine çekiyor dikkati Hegel (538).

NB

«Gerçekten de, şüpheci olmağa karar vermiş bir insanın iradesi aşılamaz; yani olumlu felsefeye getirilemez artık o insan, tıpkı bütün uzuvlarına inme inmiş bir insanın ayakta tutulamayacağı gibi.»

Bien dit!!*

«Olumlu felsefe, şu bilince sahip olabilir bu konuda (den denkenden Skeptizismus**): Şüpheciliğin olumsuz'unu barındırmaktadır o (olumlu felsefe) kendi kendinde, bu olumsuz ona (olumlu felsefeye) karşıt değildir, onun dışında değildir, tam tersine onun bir durağıdır, ama hakikatı içinde olumsuzdur, öyle ki şüphecilik sahip olamaz ona» (539).

(Felsefenin şüpheciliğe bağıntısı :)

«Felsefe diyalektiktir, dönüşümdür bu diyalektik. Soyut İde olarak İde, süreduran'dır, 'olmakta olan'dır; ama aslında bu İde ancak kendi kendini canlı olarak kavrayıp tasarladığı ölçüde hakikî olarak vardır; yani bu durgunluğu, bu süredurumu yürürlükten kaldırmak için diyalektiktir bu İde. Demek ki felsefî ide, olumsallığa göre değil, 'kendinde diyalektik'tir; buna karşılık şüphecilik, olumsallığa göre yürütür kendi diyalektiğini; madde ve muhteva önüne düştükleri vakit, bunların 'kendi kendilerinde olumsuz olan' olduklarını açıklığa çıkarır durmaksızın»...

N B
şüpheciliğin diyalektiği "olumsal"dır (contigente)

Eski şüpheciliği (*Eski Çağ* şüpheciliğini) *yeni* şüphecilikten (Göttingen'li Schulze'nin adı verilmiş bir tek) seçip ayırt etmek gerekiyor (540).

* Güzel söylemiş!! Orijinal metinde Fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Düşünen şüphecilik. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Şüphecilerin ideali olarak ataraksiya (iç duruluğu?) :

şüpheciler üzerine hiç de kötü sayılmayacak bir fıkra

«Nitekim bir gün, fırtınaya tutulmuş bir gemide korkudan titreşen yoldaşlarına, olup bitene karşı tam bir ilgisizlik içinde yemeğini yemeğe devam eden bir domuzu gösterdi Piron, ve şöyle dedi: Bilge kişi de işte böyle bir ataraksiya içinde tutmalıdır kendini» (Diogenes Laërce, IX, 68) — s. 551 — 552.

NB şüphecilik bir şüphe değildir

«Bir şüphe değildir şüphecilik. Şüpheciliğin sonucu olan kayıtsızlığın tam karşıtıdır şüphe» (552).

... «Buna karşılık şüphecilik, hem birine ve hem de öbürüne karşı ilgisizdir»... (553).

Schulze-Enesidemos, şüpheciliği, her duyulur'un hakikat olarak alınması şeklinde vermekte (557); ama şüpheciler bunu demiyorlardı : onlara göre, sich danach richten* gerekliydi, insanın duyulur'a göre ayarlaması gerekliydi kendini, ama bu hakikat demek değildi. Yeni şüphecilik, şeylerin gerçekliğinden şüphe *etmez*. Eski şüphecilikse, eder.

NB

bütün hepsi *Sextus Empiricus'*ta (İ.S. 2. yüzyıl)

Şüphecilerin tropları (mecazları, kanıtları, vs. vs.) :

a. Hayvansal organizasyonun çeşitliliği (588). Farklı duyumlar : sarılığa (dem Gelbsüchtigen) tutulmuş kimseye beyaz sarı gözükür, vs.

b. İnsanların çeşitliliği. "Mizaç tepkisi" (559). Kime inanmak gerekir? Çoğunluğa mı? Saçma: bütün herkesin fikrini sormak olanaksızdır (560).

NB

Felsefelerin çeşitliliği: saçmasapan sözler diye öfkelenmekte Hegel: ...«bu gibi adamlar bir felsefenin içindeki herşeyi görürler de o felsefenin içindeki felsefeyi görmezler yalnız»... «Felsefe sistem-

* (İnsanın) kendini ona göre ayarlaması. (Yazı Kurulu'nun notu.)

leri o derecede farklı olsalar bile, gene de beyaz ve tatlı, yeşil ve ham kadar farklı değildirler; felsefe olmakta birleşir bütün o sistemler, ve bu adamların görmedikleri de budur işte» (561). NB

... «Bütün troplar, Olmak'ın karşısına çıkmakta; oysa, kuruluğu içinde bu Olmak da değildir hakikat, öz bakımından süreçtir»... (562). NB

c. Duyu aletleri organizasyonunun çeşitliliği : değişik duyu organları, biribirlerinden farklı şekillerde algılanmaktadırlar (boyalı bir tabloda herhangi bir şey erhaben* gelebilir göze, ama dokunmaya gelmez).

d. Öznenin içindeki durum ve koşulların çeşitliliği (tutku, dinginlik, vs.).

e. Mesafelerin çeşitliliği, vs.

Güneşin çevresinde Dünya yada Dünyanın çevresinde Güneş, vs.

f. Karışım (güneşli ve güneşsiz havalarda bir koku, vs.).

g. Şeylerin yapısı (cam: kırıldığı zaman saydam olmaktan çıkar, vs.).

h. "Şeylerin *görecelliği*".

i. Fenomenlerin sıklığı, seyrekliği, vs ; alışkanlık.

k. Âdetler, yasalar, vs., farklılıkları...

(10) *Eski* troplardır bunların hepsi, ve Hegel : bütün hepsi "ampirik" — «kavrama geçmez»... (566). "Sıradan ve bayağı"... ama... .

«Ama gerçeklikte, sıradan ortak anlayışın dogmatizmi karşısında tamamıyle doğru ve haklı kalırlar»... (567).

Gene Sextus'tan alınma (Hegel'e göre çok daha üstün, *diyalektik*'i içeren, *kavramlar*'a ilişkin **5 daha yeni** trop.

* Engebeli. (Yazı Kurulu'nun notu.)

a. *Filozofların... kanılarının* çeşitliliği...
b. Sonsuza düşme (biri öbürüne bağlıdır, *vs.,* sonsuz olarak).
c. (Öncüllerin) görecelliği.
d. Varsayım. İspatlanmamış varsayımlar koyar dogmatikler.
e. Karşılıklılık. (Kısır) döngü...

NB

«Bu şüpheci troplar, dogmatik bir felsefe diye adlandırılan şeye *ulaşırlar* gerçeklikte (doğası dolayısıyle, bütün bu formlar içinde dönelemek zorundadır bu felsefe) — olumlu bir muhtevaya sahip olduğu anlamında değil, belirlenimli bir şeyi mutlak diye ileri sürdüğü anlamında» (575).

NB

Hegel mutlağa karşı! Diyalektik maddeciliğin tohumu burada işte.

"eleştirimcilik" en "berbat dogmatizm" dir.

«Genel bir tarzda, 'kendinde' olan hiç bir şey tanımayan, 'mutlak' hiç bir şey tanımayan» (sic!! nichts değil)* «eleştirimcilik için, 'kendinde olmakta olan'ın her türlü bilgisi, içinde bulunduğu haliyle, doğmatizmin yerine geçer; oysa asıl berbat doğmatizm doğrudan doğruya kendisidir: 'kendi bilinci'nin birliği demek olan «Ben» i, varlığa karşıtlığı içinde, 'kendinde ve kendi için olan' diye ilân ettiği ve 'Kendinde olan'ın dışarda da gene var olduğunu ve bu ikisinin hiç bir şekilde raslaşamayacaklarını ileri sürdüğü için ve ilân edip ileri sürdüğü kadar» (576).

Bien dit!!!**

diyalektik = "kendi kendinin yıkımı"

«İşte bu tarzda, bir ilkeyi belirlenimli bir önerme içinde, belirlenimlilik olarak koyan bir dogmatik felsefeye ulaşıyor bu troplar. Böyle bir ilke daima koşulludur; ve dolayısıyle de diyalektiği, kendi kendinin yıkımını gene kendinde taşır» (577). «Anlayışgücünün felsefesine karşı, şeylerin temeline giden bir silâhtır bu troplar» (ib.).

* Lenin'in parantez içindeki gözlemine yolaçan, Almanca metnin dizgisindeki bir harf yanlışlığıdır : «Mutlak» sözcüğünün önünde, "nichts" (hiç)' in yerine, yanlışlıkla, bir olumsuzlama edatı olan "nicht" in dizilmiş oluşu yolaçmıştır bu gözleme. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Güzel söylemiş!! Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Örneğin Sextus, *nokta* (der Punkt) kavramının diyalektiğini buluyor. Boyutu yoktur mu noktanın? Öyleyse nokta, mekânın dışındadır!! Mekânın mekân içindeki sınırıdır nokta, mekânın olumsuzlanmasıdır ve aynı zamanda da «mekânda pay sahibidir» — «bunun sonucu olarak da nokta, bir 'kendinde diyalektik'tir» (579). NB

«Bu troplar... **spekülatif** idelerin tersine olarak, neticesizdir; çünkü spekülatif ideler, sonlu'nun **diyalektiği**'ni ve **yürürlükten kaldırılışı**'nı kendilerinde taşırlar» (580). NB

XIV. cildin sonu. (s. 586).

CİLT XV. FELSEFE TARİHİ'NİN ÜÇÜNCÜ CİLDİ

(YUNAN FELSEFESİNİN SONU, ORTA ÇAĞ FELSEFESİ
VE SCHELLING'E KADAR MODERN FELSEFE.
S. 1 — 692)

(BERLİN, 1836)

YENİ — PLATONCULAR[116]

... "Tanrı'ya dönüş"... (5)*, "kendi bilinci, mutlak özdür...", "dünyanın zihnidir"... (7), "Hristiyan dini"... (8). Ve Tanrı üzerine ***bitmez tükenmez bir yığın gevezelik***... (8 — 18).

Ama açıkça ve "ciddi şekilde" Tanrı'ya götüren bu felsefî idealizm, o ikiyüzlü ve ödlek modern agnostisizmden çok daha dürüsttür.

A. *Filon* (Hristiyanlığın başlangıç çağı), mistik Yahudi bilgini, «Musa'da Platon'u buluyor», vs,. (19). "Tanrı'yı tanımak" esastır, vs., (21). Tanrı, λογοζ'tur, "tüm idelerin bütünlüğü"-dür, "saf varlık"tır (22) ("Platon'a göre") (22)... Birer "melek" tir ideler (Tanrı'nın ulakları)... (24). Duyulur dünyaya gelince, "tıpkı Platon'-daki gibi" = ουκ'ον** = varlık-olmayan (25).

(Platon'un) ideleri ve Tanrı baba

* Hegel, Werke, Bd. XV, Berlin, 1836. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Olmakta - olan - olmayan. (Yazı Kurulu'nun notu.)

B. *Kabala* [117], *Gnostik'ler*[118] — — — — — idem...
C. *İskenderiye felsefesi* — (=eklektizm) (=Platoncular, Puthagorasçılar, Aristotelesçiler) (33, 35).

Eklektikler — ister kültürsüz kişiler, ister cin gibi adamlar (die klugen Leute*) olsunlar — her yerden çekip çıkarıyorlar ıyi'yi, ama... «iyi'nin her türlüsünü toplamaktalar, yalnız düşünce tutarlılıkları yok, dolayısıyle de doğrudan doğruya düşüncenin kendisinden yoksun bulunuyorlar».

Eklektikler üzerine...

Platon'u geliştirmişlerdir...

«Platon'un 'düşüncedeki evrensel'i, bunun sonucunda, kendi hali içinde doğrudan doğruya mutlak öz olmak anlamını kazanıyor» (33)...**

Platon'un ideleri ve Tanrı baba

PLATON'UN DİYALOGLARI ÜZERİNE HEGEL

s.
(230) *** Sofist
(238) Filebios
(240) *Parmenides*
(Timeios) (248)

* Zeki adamlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Notlar kesintiye uğruyor burada. Bir dizi boş sayfa gelmekte. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Hegel, Werke, Bd. XIV, Berlin, 1833. (Yazı Kurulu'nun notu.)

HEGEL'İN *TARİH FELSEFESİ ÜZERİNE DERSLER*'İNİN ÖZETİ[119]

1915 yılında yazılmıştır.
İlk olarak 1930 yılında
Lenin Derlemesi XII'de
yayınlanmıştır.

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

HEGEL. YAPITLAR, C. IX (BERLİN, 1837) *TARİH FELSEFESİ ÜZERİNE DERSLER*[120]

(E. Gans basımı)

Kaynaklar: 1822 yılından 1831 yılına kadar verilmiş olan derslerin notları.
S. 73'e kadar Hegel'in elyazması, vs.

S. 5* ... «Konuşmalar... insanlar arasında eylemlerdir»... (dolayısıyle de, gevezelik değildir bu konuşmalar.)

7 — Fransızlar ve İngilizler, daha kültürlüdürler («... daha *kolektif* bir kültüre sahiptirler»), ama biz Almanlar, tarihi yazmaktan çok nasıl yazmak *gerektiği* konusunda titiz davranmağa eğilimliyizdir. — nükteli ve zekice!

9 — tarih bize öğretiyor ki "halklar ve hükümetler tarihten hiç bir zaman hiç bir ders almamışlardır : bu dersi almasına elvermeyecek kadar *bireysel* idi her dönem" : — çok zekice!

«Oysa deney ve tarih bize öğretiyor ki halklar ve hükümetler tarihten hiç bir zaman hiç bir ders almamışlardır ve hiç bir zaman da bunlardan alınabilecek derslere göre davranmamışlardır. Her dönem o denli kendine özgü hal ve koşullara sahiptir ki ve o denli bireysel bir durumdur ki, zorunlu olarak kendi kendinde ve kendi kendinden başlıyarak karar verecektir ancak, vede zaten ancak böyle karar verilebilir.» — NB NB NB

* Hegel, Werke, Bd. IX, Berlin, 1837. (Yazı Kurulu'nun notu.)

S. 12 — "dünyayı akıl düzenleyip yönetmektedir'...'

schwach!*

20 : maddenin tözü, yer çekimidir.
zihnin tözü, hürriyettir.

22 : "Hürriyet bilincinde ilerlemedir evrensel tarih; bu ilerlemeyi, zorunluğu içinde öğrenmemiz gerekiyor"...

24 — (tarihsel maddeciliğe yaklaşma var). İnsanlar ne ile sürüklenip götürülmekte, yönetilmektedirler? Herşeyden önce "Selbstsucht"** ile, — aşka dayanan gerekçeler çok daha seyrektir ve alanları da dardır. Bütün bu tutkuların, vs..., ihtiyaçların, vs. içiçe girişikliğinden çıkan sonuç ne?

28 "Tutkusuz hiç bir büyük iş yapılmadı dünyada"... tutku, «enerjinin formel ve bunun sonucunda da öznel yanıdır»...

28 i.f. — Bilinçli bir erekten yola çıkarak başlamaz tarih... Önemli olan

NB

29 ... *bilinçdışı olarak insanlar için* edimlerinin sonuçlarıdır...

29 ... Akıl, *bu anlamda*, "dünyayı düzenleyip yönetmektedir".

30

30 ... Tarihte insanların eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan şey, «insanların bu aynı eylemlerle hedef alıp ulaştıkları, dolayımsız şekilde bilip istedikleri şeyden daha başka bir şeydir».

NB
(bk. Engels)[121]

80 ... (die Menschen***) «çıkarlarını gerçekleştirirler; ama bunun yanı sıra, daha uzak bir şey de bütünlenmektedir böylece; öyle bir şey ki bilincinde ve niyetinde değillerdir insanlar onun, ama o içsel olarak gene de onların çıkarlarında yerleşik bulunmaktadır.»

* Zayıf. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Öz sevgisi. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** İnsanlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

32 «... Tarihte büyük adamlar onlardır ki güttükleri kendilerine özgü tikel erekler, dünyanın zihninin iradesi olan özü içermektedir»... — "büyük adamlar"

36 — bir çobanın, bir köylünün, vs. dindarlığı ve erdemliliği alabildiğine saygıdeğer şeylerdir (örnekler!! NB), ama... «dünyanın zihninin hakkı, her türlü özel hak ve özrün üzerindedir»...

Burada Hegel, Tanrı baba, din, genellikle ahlâklılık üzerinde duruyor uzun uzun — bayağının bayağısı idealist ahmaklıklar.

97 : "köleliğin yavaş yavaş ve derece derece ortadan kaldırılması, birdenbire ortadan kaldırılmasından daha iyidir"...

---

50. Dini..., felsefesi, fikirleri, kültürü, "dış kuvvetleri" (iklim, komşular...) ile bir Devletin kuruluşu; bütün bunlar "bir tek tözü, bir tek zihni" meydana getirmektedir...

51. Doğada hareket, sadece daireseldir (!!) ; tarihte ise hareket, yeniden yaratır kendi kendini...

62. Az gelişmiş, ilkel halklarda dil, daha zengindir, — uygarlık ve dilbilgisinin oluşması, dili yoksullaştırır. — ?

67 : "Evrensel tarih, ahlâklılığın kendi öz yerini (Stätte) bulduğu alandan daha üstün bir alanda devinmektedir"...

ıha a- ya kın

73 : Tarihin güzel bir tablosu : bireysel tutkuların edimlerin, vs. toplamı («bizden olan bir şey vardır her yerde; ve, dolayısıyle de her yerde ilgimiz, bir şeye ya yönelmekte, yada karşıçıkmaktadır»), bazan genel çıkarın büyük kitlesi, bazan da "*ufak güçler*" in sonsuzluğu («durmaksızın bir araya gelip kaynaşan ve önemsiz gözüken şeylerden büyük şeyler doğurtan ufak güçler»). Sonuç? Sonuç, "*usanç*" tır. — çok iyi

S. 74 — *girişin sonu.* — Sehr wichtig!* *aşağıda* bu kısmın *tamamı* var**

---

* Çok önemli. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Mavi kalemle ve besbelli ki daha sonra yazılmış bu sözcükler. Daha ilerde Lenin, «Hegel evrensel tarih üzerinde» başlığını verdiği parçayı kopya ediyor yeni baştan (elinizdeki kitabın 262 - 263 sayfalarına bakınız). (Yazı Kurulu'nun notu.)

S. 75 — «**Evrensel tarihin coğrafî temeli**» (anlamlı başlık): (75—101).

NB bk. Plehanov[122]

75 — "Tatlı İyonya göklerinin altında" daha kolay doğabilmiştir Homeros, ama bunun tek nedeni bu değildir. — "Türk boyunduruğu altında olmayışı", vs.

82 — Amerika'ya göç, "doyumsuzluğu" ortadan kaldırmaktadır; ve böylece «sivil toplumun bugünkü hali içinde sürekliliği sağlanmış olmaktadır»... (oysa bu Zustand*, «zenginlik ve yoksulluk» tur, *8 1*)...

! ! !

82. Bu geri dönüş yok Avrupa'da : Almanya'da ormanlar olsaydı, Fransız devrimi olamazdı.

102: evrensel tarihin 3 form'u : 1) despotizm; 2) demokrasi ve aristokrasi; 3) monarşi.

Bölünüş : Doğu dünyası — Yunan — Roma — Germen dünyası. Ahlâklılık üzerine boş lâf ebeliği, vs., vs.

Çin. 1. bölüm (113'ten 139'a). Çin *karakteri*'nin, kurumlarının, vs., vs. betimlenişi. Nil, nil, nil!**

Hindistan — *1 7 6 'ya kadar* — İran'a... kadar.

İran (ve Mısır), *2 3 1* 'e kadar. Pers krallığı (imparatorluğu) niçin düştü de Çin ve Hint düşmediler? İlle de vortreffliches*** anlamına gelmez Dauer****. «Ulu dağlar, güzel kokular yayarak çabucak yapraklarını döküp ölen gülden daha üstün değildir» (229). Pers imparatorluğu düşmüştür, çünkü «entelektüel sezgi» orada başladı (230), oysa Yunanlılar daha üstün çıkmışlardı, «daha yüksek» bir örgütlenme ve «kendinin bilincine ermiş» bir hürriyet «ilke» si (231).

bir bütün olarak evrensel tarih, ve çeşitli halklar da onun "organları"

232 : Yunan dünyası... "saf bireylik" ilkesi — gelişme, serpilme ve yıkılma dönemleri, «*evrensel tarihin gelecekteki organıyle buluşma*» (233) — kendi "töz" ü ile Roma (ib.)

* Hal. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Hiç, hiç, hiç! (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Yetkin. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Süre. (Yazı Kurulu'nun notu.)

234 : Yunan'ın coğrafî koşulları: (Doğu'daki tekbiçimlilikten farklı olarak) Yunan'ın doğasındaki çeşitlilik.

242 — Yunan'daki koloniler. Servetlerin birikmesi. "Daima" ihtiyaca ve yoksulluğa bağlıdır bu birikim... — Zenginlik ve yoksulluk

246. «İnsanlar tarafından açıklanan 'doğal', insanın içi, özü, genel anlamda kutsal'ın başlangıcıdır» (Yunan mitolojisinden söz ederken). — Hegel ve Feuerbach[123]

251 : «İnsan, ihtiyaçlarıyle, pratik şekilde dış doğaya bağlar kendini; ve doğadan yararlanarak doyumunu sağlarken, aracı durumunda iş görmektedir. Doğanın nesneleri güçlüdür gerçekten de ve çok yönlü bir direnç gösterirler. Onları istediği şeyler olmağa zorlamak için, başka nesneler koyar araya insan; yani doğayı doğaya karşı çevirir ve kullanır; ve bu amaçla aletler icat eder. İnsanın bu yoldaki icatları zihnin işidir doğrudan doğruya; ve böyle bir alet, doğadaki nesneden elbette daha değerli olmak gerekir... İnsanın doğayı istediği şey olmağa zorlamak üzere gerçekleştirdiği icatların şan ve şerefi, (Yunanlılarda), tanrılara aktarılmıştır». — Tarihsel maddecilik tohumları var Hegel'de — Hegel ve Marx

264 : Devletlerin küçüklüğüne bağlıydı Yunan'da demokrasi. *Söylev,* canlı söylev, yurttaşları birleştiriyor ve *Erwärmung** 'u yaratıyordu. İşte "bu nedenledir" ki, Fransız devriminde hiç bir zaman cumhuriyetçi anayasa olmamıştır. — ? ?

322 — 323 : (Artık bir "gölge" den başka bir şey olmayan cumhuriyeti ortadan kaldırarak) «iç çelişkiyi susturdu» (Sezar), «ve bir başka çelişkinin doğuşunu sağladı. Çünkü o ana değin dünya eğemenliği Alplerin doruğuna kadar yayılabilmişti ancak. Ama Sezar yeni bir sahne açtı : Bundan böyle evrensel tarihin merkez noktası olacak sahneyi kurdu». — Hegel ve tarihteki "çatışmalar"

---

* *Atılganlık.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

Hemen bunun ardından da, Sezar'ın öldürülmesi konusunda :

Olanaksal ve olumsal'ın *kategorileri* *versus* tarihte gerçeklik ve onaylanma

... «Genel olarak, bir siyasal çalkantı tekrarlandığı vakit, adetâ onaylanmış olur insanların kafasında» (Napolyon, Burbonlar)... «Başlangıçta sadece olumsal ve olanaksal gözüken şey, tekrarlanma yoluyle, edimsel ve doğrulanmış gerçeklik haline girer» (323).

"Hristiyanlık" (328 — 346). Hristiyanlığın yüceliği üzerine yavan biçimde tanrıbabacı idealist gevezeliği (İncil'den alıntılarla üstelik!!). İğrenç, kenef kokuyor!

420 — 421 : Niçin sadece bir kaç ulusla sınırlı kaldı Reform? Özellikle, "Slav uluslar, *tarımcı* idiler" (421), ve bu durum'da "efendi - uşak ilişkileri", daha az bir "Betriebsamkeit"*, vs. yaratmaktaydı. Ve niçin Lâtin uluslar? bunların *karakteri* (Grundcharakter** 421 i.f.).

NB sınıf ilişkileri

429 : ... «Polonya hürriyeti, hükümdara karşı baronların hürriyetinden başka bir şey değildi... Görüldüğü gibi, baronlara sadece hükümdar değil, halk da ilgi göstermektedir... Hürriyet dendiği zaman, aslında doğrudan doğruya özel çıkarlardan söz edilip edilmediğine iyice dikkat etmek gerekir» (430).

!!

439 : Fransız devrimi hakkında... Niçin Fransızlar «teorik alandan pratik alana hemen» geçmişlerdir de Almanlar geçmemişlerdir? Almanlarda Reform, «herşeyi çoktan düzeltmiş», «o dile gelmez adaletsizliği», vs. ortadan yok etmiş bulunmaktaydı.

441 : İlk olarak (Fransız devriminde) şuna ulaşmıştır insanoğlu : «başı aşağıda, ayakları havada yürümekte; yani düşünceyi temel alarak, gerçekliği bu düşünceye uygun bir şekilde kurmağa girişmektedir»... «Görkemli bir güneş doğuşuydu bu»...

---

* İşe özenme. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Temel karakter. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Daha sonra, "Fransa'da devrimin akışı" nı incelerken (441), genellikle hürriyetin içinde, *mülkiyet* ve *sanayi* hürriyetlerini belirtiyor Hegel (ib.).

... Yasaları yapmak? *Herkes*'in iradesi... «Azınlığın çoğunluğu *temsil ettiği* varsayılmaktadır; ama çoğu zaman, *bu çoğunluğu ezmekten başka bir şey yapmaz azınlık*»... (422). «Çoğunluğun azınlık üzerindeki eğemenliği de tıpkı öbürü kadar büyük bir tutarsızlıktır» (ib.).

bk. Marx und Engels[124]

?

444 : ... «Muhtevası bakımından bu olay» (Fransız devrimi), «evrensel çapta bir tarihsel önem taşımaktadır»... "Liberalizm", (444) "liberal kurumlar" (443), tüm Avrupa'ya yayılmıştır.

S. 446 — son.

446 : «Evrensel tarih, hürriyet kavramının gelişmesinden başka hiç bir şey değildir»...

Özet olarak, pek, ama pek az şey getiriyor tarih felsefesi — anlaşılmayacak bir şey yok bunda da : çünkü Marx ve Engels en büyük adımı doğrudan doğruya burada, bu alanda, bu bilimde attılar. Ve en çok burada ihtiyarladı Hegel, burada çağdışı kaldı. (Bir sonraki sayfaya bakılacak**.)

NB : Hepsinin en önemlisi Elinleitung*; soruyu **koyuş tarzı** bakımından sayısız mükemmel şey var bu girişte

* Giriş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Elyazmasının bir sonraki sayfasında, «Hegel evrensel tarih üzerine» başlıklı parça başlamaktadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

HEGEL EVRENSEL TARİH ÜZERİNE

«Son olarak da şimdi evrensel tarihi, göz önüne alınması gereken bu kategori açısından göz önüne alacak olursak, görürüz ki, önümüzde alabildiğine değişken koşul ve durumlar ve her türden ereklerle, biribirlerine hiç benzemeyen olay ve yazgılarla dolu bir hayat ve insanî etkinlik tablosu serilidir. Bütün bu olaylar ve olumsallıklarda daima insanın etkinliğini ve edilginliğini görmekteyizdir en ön planda; bizden olan bir şey vardır her yerde, ve dolayısıyle de, her yerde ilgimiz bir şeylere ya yönelmekte yada karşıçıkmaktadır. Bazan güzellik, hürriyet, zenginlik çekicilik kazanmakta; bazan da adıyle ve sanıyle erdemsizlik, kendi önemini kabul ettirmeyi başarmaktadır. Çoğu zaman evrensel bir ilginin daha geniş kitlesi daha ağır olarak harekete geçmektedir; ama bundan da sık olarak, durmaksızın biraraya gelip kaynaşan ve önemsiz gözüken şeylerden büyük şeyler doğurtan ufak güçlerin harekete geişini görmekteyizdir. Baştanbaşa renkli bir temaşadır bu; ve burada herhangi bir şey ortadan kalkmaya görsün, hemen bir başkası yetişip alacaktır onun yerini.

«Gelgelelim, ne denli çekici olursa olsun, bu incelemenin ilk sonucu *usanç*'tır; alabildiğine değişik bir sihirbaz feneri temaşasının bitiminde gelip yerleşir bu usanç bize; ve tek tek her temsilin değerini tanısak bile, gene de bir soru uyanır içimizde : Nedir peki bütün bu garip olayların en son amacı; bütün bu yüzeyin çatırtılı gürültüsünün altında bütün bu geçici fenomenlerin temel gücünü kendinde barındıran bir içsel, sessiz, gizli yapıtın işleyişi ve ilerleyişi yok mu yani? Ne var ki, daha başlangıçtan itibaren evrensel tarihe İde, akla uygun bilgi getirilip yerleştirilmiyorsa eğer, hiç değilse tarih, aklın onda olduğu sarsılmaz ve ke-

sin inancıyla yada hiç değilse zekânın ve 'kendi kendinin bilincindeki irade'nin dünyasının tesadüfe terkedilmemiş olduğu ve kendi kendini bilen İde'nin ışığında kendini göstermesi gerektiği kesin inancıyla ele alınmalıdır» (73 — 74)*.

((NB : önsözde, s. XVIII'de editör Ed. Gans belirtiyor ki *sayfa 73'e kadar* Hegel tarafından 1830 yılında yazılmış olan elyazması bir "Ausarbeitung"**dur.))

* Hegel, Werke, Bd. IX, Berlin, 1837. (Yazı Kurulunun notu.)
** İlk düzenleme. (Yazı Kurulu'nun notu.)

HEGEL'İN DİYALEKTİĞİNİN (MANTIK'IN) PLANI[125]

KÜÇÜK MANTIK'IN (ANSİKLOPEDİ) İÇİNDEKİLER TABLOSU

I. Varlık teorisi.
- A) Nitelik
  - a) varlık;
  - b) orada-olan (varlık);
  - c) kendi için varlık.
- B) Nicelik
  - a) saf nicelik;
  - b) büyüklük (Kuantum);
  - c) derece.
- C) Ölçü.

II. Öz teorisi.
- A) Varoluşun temeli olarak öz
  - a) özdeşlik — fark — temel;
  - b) varoluş;
  - c) şey.
- B) Fenomen
  - a) fenomenlerin dünyası;
  - b) muhteva ve form;
  - c) bağıntı.
- C) Gerçeklik
  - a) tözsellik bağıntısı;
  - b) nedensellik bağıntısı;
  - c) karşılıklı etki.

III. Kavram teorisi.
- A) Öznel kavram
  - a) kavram;
  - b) yargı;
  - c) tasım.
- B) Nesne
  - a) mekanizm;
  - b) şimizm;
  - c) ereklik.

C) İde
a) hayat;
b) bilgi;
c) mutlak İde.

Varlıkta (dolayımsız fenomenlerin içinde) özü (nedensellik, özdeşlik, fark, vs. yasalarını) keşfeder kavram (bilgi) — genellikle bütün insan bilgisinin (bütün bilimin) gerçekten *evrensel ilerleyişi*, işte budur. Ve işte gene budur hem *doğa bilimleri*'nin, hem *ekonomi politik*'in |ve hem de tarihin| ilerleyişi. Hegel'in diyalektiği, işte **bu ölçü içinde** düşüncenin tarihinin genelleştirilmesidir. Bunu *tikel bilimlerin tarihi*'nde daha somut, daha ayrıntılı biçimde izlemek, alabildiğine verimli bir çaba olabilir. Mantıkta düşüncenin tarihi, toptan ve toplu olarak, düşüncenin yasalarıyle düşümdeşmek **zorundadır.**

Hegel'in bazan soyut'tan somut'a (Sein (soyut) — *Dasein* (somut) — Fürsichsein)* — bazan da tersine olarak somut'tan soyut'a (öznel kavram — nesne — hakikat (mutlak İde)) ilerlediği apaçık belli oluyor. İdealist tutarsızlığı (Marx'ın, Hegel'de Ideenmystik** diye adlandırdığı şey) olmasın bu sakın? Yoksa daha derin sebepler mi var? (örneğin, *varlık* = *hiçlik* — oluş, gelişim idesi). İzlenimler *hareleniyorlar* ilkin, sonra bir *herhangi bir şey* sıyrılıp çıkıyor ortaya, — sonra da *nicelik* kavramı # (şey'in yada fenomen'in belirlenimleri) ile *nicelik* kavramı gelişiyorlar. Daha sonra inceleme ve içdüşünme, düşünceyi özdeşlik — fark — temel — öz versus***** fenomen, —nedensellik, vs.'nin bilgisine doğru yöneltiyorlar. Bilginin bütün bu durakları (demarşlar, dereceler, süreçler), pratikle gerçeklenerek ve bu gerçeklenme içinde ve boyunca hakikata (=mutlak İde'ye) ulaşarak, özneden nesneye doğru yönelmektedirler.

Soyut "sein"*** sadece πάντα ῥεῖ ****'nin içinde *durak* olarak

Nitelik ve duyum (Empfindung) aynı şeydir, diyor Feuerbach. Tamamiyle en ilk ve en eski olandır duyum, ama *onda* kaçınılmaz şekilde bulunur *nitelik*...

* Varlık, orada-olan (varlık), kendi için varlık. (Yazı Kurulu'nun notu).
** İdelerin mistiği. (Yazı Kurulu'nun notu).
*** Varlık. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Herşey akmaktadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)
***** (Fenomen)'e göre. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Marx, (büyük M ile) "*Mantık*" bırakmadı, ama "Kapital" in *mantığı*'nı bıraktı bize; ve söz konusu sorunun çözümü için bu mantıktan sonuna kadar yararlanmak gerekir. Hegel'de değer taşıyan ne varsa almış ve ilerletmiş olan bir maddeciliğin mantığı, diyalektiği ve bilgi teorisi | üç sözcüğe ihtiyaç yok aslında : üçü de aynı şeydir bunların | belli bir bilime uygulanmıştır "Kapital" de.

Meta — para — sermaye

↗ mutlak Mehrwert* 'in üretimi
↘ nispî Mehrwert'in üretimi.

Kapitalizmin tarihi ve bu tarihi özetleyen *kavramlar*'ın çözümlenmesi.

Çıkış noktası — en basit, en sıradan, en yığın içinde olan, en dolayımsız "varlık" : tekil bir meta (ekonomi politikteki "Sein"). Bu varlığın sosyal ilişki olarak çözümlenmesi. *Çift yönlü* bir çözümleme, tümdengelimli ve tümevarımlı, — mantıksal ve tarihsel (değerin formları).

Olgularla, yani pratikle sınama çözümlemenin attığı *her* adımda vardır burada.

Fenomene göre öz konusunda, bk.
— fiat ve değer — arz ve talep
versus *Wert***
(= kristallisierte Arbeit***)
— ücret ve emek gücünün fiatı.

1915 yılında yazılmıştır.
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır.

Elyazmasına tıpatıp uygundur.

* Artı değer. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Değer. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Billûrlaşmış emek. (Yazı Kurulu'nun notu.)

GEORGES NOËL.
HEGEL'İN MANTIK'I

PARİS, 1897[126]

|Genevre kitaplığı, Ca, 1219|

"Revue de Métaphysique et de Morale" de, makaleler halinde yayınlanmıştır; derginin yazı kurulu başkanı, Xavier Léon[127] 'dur.

İdealist'tir yazar; ve pek parlak zekâlı olduğu söylenemez katiyen. Hegel'i açıklama amacında; ama açıklamadan çok, uzun ve dağınık bir yorum oluyor yaptığı iş, üstelik de kötü bir yorum. "Çağdaş filozoflar" a karşı savunuyor Hegel'i, Kant'la, vs. karşılaştırıyor. Hiç bir ilgi çekici yanı, en ufak bir derinliği yok söylediklerinin. ***Maddeci*** diyalektiğin sözünü bile etmiyor; anlaşılan, böyle bir şeyin varlığından haberi yok henüz yazarın.

Hegel'in terimlerinin *çevirisi* notlandı* :
Varlık — Öz — Kavram. (Ölçü, vs.)
Devenir (das Gewordene). (Oluş).
L'être déterminé (Dasein) (Belirlenimli varlık).
Etre pour un autre (Sein-für-Anderes). (Bir başka için varlık).
Quelque chose (Etwas). (Herhangi şey).
Limite (Grenze). (Sınır).
Borne (Schranke). (Sınırtaşı).
Devoir être (Sollen). (Gerekli varlık).
Etre pour soi (Für-sich-Sein). (Kendi için varlık).
Existence hors de soi (Ausser-sich-Sein). (Kendi dışında varoluş).
La connaissance (das Erkennen). (Bilgi).

* Fransızca sözcükleri Almancadaki eşdeğerleriyle birlikte notlamış burada Lenin. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Actualité (Wirklichkeit). (Fiilîlik, Edimsellik).
Apparence (Schein). (Görüntü).
Etre posé (das Gesetzsein). (Konumlu varlık).
Position (Setzende Reflexion). (Konum).
Fondement *ou* raison d'être (Grund), (Temel *yada* varlık sebebi).
L'universel (das Allgemeine). (Evrensel).
Particulier (das Besondere). (Tikel).
Jugement (das urteil). (Hüküm).
Raisonnement *ou* Syllogisme (Schluss). (Muhakeme *yada* tasım).

Hegel'i "gerçekçilik" (maddecilik, diye okuyunuz bu sözcüğü) suçlamasından kurtarıp as it were* temize çıkarmak için yazar tarafından girişilen çabaların pek eğlendirici olduğunu da not etmek gerekiyor. Hegel'de «felsefe, bütünüyle bir tasımdır. Ve bu tasımın içinde Mantık, evrensel; Doğa, tikel; Zihin ise, bireysel olanlardır». (s. 123). Mantık'ın, İde'den Doğa'ya geçiş hakkındaki son cümlelerini "çözümlüyor" (=tekrarlıyor) yazar. Bundan da, aklın İde'yi=yasaları, soyutlamaları, vs. ...doğa aracılığıyle (doğanın içinde) bilip tanıdığı sonucuna varıyor ki... imdat! Maddecilikle burun burunayız!!...

NB ‖ «Zihni bir yana bırakarak 'kendinde doğa' dan söz etmek, içerik bakımdan, en çocuksu gerçekçiliğe dönmek değil de nedir?»

NB ‖ «Mantık'la zihin felsefesinin arasına bir doğa felsefesi katmakla, hiç şüphe yok ki, gerçekçiliğin görüş açısına yerleşiyor Hegel; ama hiç bir tutarsızlığa düşmüyor bunda... Hegel'in gerçekçiliği, sadece geçicidir. Aşılması gereken bir görüş açısıdır bu gerçekçilik Hegel'de» (129).

NB ‖ «Gerçekçiliğin kendi görecel hakikîliği, tartışma götürmez. Bunca doğal ve bunca evrensel bir görüş açısı, insan zihninin ilineksel bir sapıncı değildir... Gerçekçiliği aşmak için» (diyalektik,) «ilkin bu gerçekçiliğin sonuna değin gelişmesini sağlamakla görevlidir; ve ancak böylece ispatlayacaktır idealizmin zorunluğunu. Dolayısıyle de Hegel, zaman ve mekân, Zihnin formları olarak değil de

* Bir çeşit. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Doğa'nın en genel belirlenimleri olarak koyacaktır. Kant'la uzlaşmazlık halinde gibi gözükür bu noktada; ama bu sadece görünüşte ve sözcüklerdedir...

??!!

... (Hegel'in) «duyulur niteliklerden, bunlar cisimlerden gerçekten ayrılamazmış gibi söz etmesini açıklayan da budur. B. Wundt'un Hegel'i bu konuda bilisizlikle suçlamasına şaşmak gerekiyor. Hegel'in, Descartes'ı, Locke'u yada hattâ Kant'ı hiç okumamış olduğunu mu sanıyor yoksa bilgin filozof? Ne bilisizlikten, ne de tutarsızlıktan ileri gelir Hegel'in gerçekçiliği; geçicidir bu gerçekçilik, ve sadece metod gereğidir» (130).

NB
Hegel =
"gerçekçi"
NB

Hegel ile Spinoza'yı karşılaştırırken, şöyle demekte yazar: «Özet olarak, doğayı mantığın eğemenliği altına sokmakta birleşirler Hegel ve Spinoza» (s. 140); ama yazarın dediğine göre Hegel'de mantık, matematiksel bir mantık değilmiş de çelişkilerin, "saf soyutlamadan gerçekliğe" geçişin mantığı imiş (vs.). Spinoza'ya gelince, «idealizmle taban tabana karşıtız onunla» (138); çünkü (Spinoza'da) «tinlerin dünyası, cisimlerin dünyasının yanı başındadır; üstünde değildir» ...

... «Hegelcilik bakımından pek karakteristik olan evrim idesinin Spinoza için anlamı yoktur» ... (138).

Platon'un diyalektiğini geliştiriyor Hegel («Platon gibi o da, karşıtların bir arada varoluşlarının zorunluğunu tanımaktadır» 140) — Leibniz, Hegel'e yakın düşüyor (141).

Panteizm, yani heptanrıcılık suçlamasına karşı da savunuyor Hegel'i Noël... (yazara göre, şu oluyor bu suçlamanın gerekçesi) :

... (Hegel'in) «diyalektiğinin son terimi olan mutlak Zihin, aslında, ideallleştirilmiş ve tanrılaştırılmış insanın zihninden başka bir şey midir ki? Onun bu Tanrısı, doğada ve insanlıkta değil de başka bir yerde midir?» (142).

Noël'in "savunma" sı, Hegel'in bir idealist olduğunu belirtmek (ve dönüp dönüp yeniden belirtmek) 'ten ibaret.

Bir "dogmacı" olabilir mi Hegel? (Bölüm VI : «Hegel'in dogmatizmi»). *Şüpheci-olmama* anlamında, yani *Eski Çağ* anlamında, evet elbette (s. 147). Ama Kant'ta bu = "kendinde şey" in bilinebilir-

Hegel
bir "şüpheci"
değildir

liği. Hegel, (tıpkı Fichte gibi) kendinde şeyleri inkâr eder.

N B

«*Agnostisist gerçekçilik*» (bilinemezci gerçekçilik)'le karşı karşıyayızdır *Kant*'ta (s. 148 i.f.).

Kant agnostiktir

... «Kant dogmatizmi, agnostisizmin görüş açısından tanımlar. Her kim ki kendinde şeyi belirlenimlendirdiği, bilinemez olanı bildiği iddiasındadır, (o kişi) dogmatiktir. Kaldı ki iki ayrı biçime bürünebilir dogmatizm»... (149). Ya mistisizm biçimine bürünebilir, yada

NB maddeciler= "dogmatikler"

...«Safça bir davranışla, duyulur gerçekliği mutlak gerçeklik mertebesine yükseltip fenomenle numen'i özdeş tutmağa yönelebilir. Bu durumda, ampirik dogmatizmdir bu artık; halk çoğunluğunun ve felsefeye yabancı kalmış bilginlerin dogmatizmidir. Maddeciler, bu ikinci yanılgıya düşmektedirler; Platon'unki idi ilk yanılgı, Descartes'ın ve öğrencilerininki idi»...

Hegel'de dogmatizmin izi yoktur, yazara göre; «Hegel, şeylerin düşünceye görecelliğini bilmezlikten gelmekle suçlanamaz hiç şüphe yok ki; çünkü Hegel'in bütün sistemi bu ilkeye dayanmaktadır. Ama Hegel, kategorileri biribirlerinden ayırt etmeksizin ve eleştiriden geçirmeksizin uygulamakla da suçlanamaz. Kategorilerin bir eleştirisinden, hem de Kantçı eleştiriden tartışmasız biçimde daha derin bir eleştirisinden başka bir şey midir ki Hegel'in mantığı?» (150).

... «Hiç şüphe yok ki, numenleri atmakla» (Hegel), «gerçekliği fenomenin içine yerleştirmiş oluyor[128] ; ama bu gerçeklik, fenomen olarak fenomenin içinde, sadece dolayımsız bir gerçekliktir; dolayısıyle de, görecel ve özünlü olarak eksik bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, içerik olarak ve sonraki gelişmesi göz önünde tutulmak koşuluyla hakikî gerçekliktir ancak»... (151).

N B

... «Anlaşılır ile duyulur arasında mutlak bir karşıtlık, bir kesin boşluk, aşılmaz bir uçurum yoktur ki zaten. 'Duyulur', önsezilenen 'anlaşılır' dır; 'anlaşılır' ise, anlanmış olan 'duyulur' dur»... (152).

hiç de kötü değil!

(Yavan idealist, belli bir ölçüde sana bile yararı dokunmuş işte Hegel'in !)

... «Duyulur varlık, mutlağı içerik olarak içinde bulundurur; ve biz, sürekli bir tedricilikle ile mutlaktan duyulur varlığa yükseliriz» (153).

... «Görüldüğü gibi, ve bu konuda ne denirse denmiş olsun, Kant'ın felsefesi mistik dogmatizmi bir temel kusur olarak taşımaktadır içinde. Bu öğretinin iki karakteristik çizgisinin ikisini de buluyoruz Kant felsefesinde : Duyulur ile duyumüstü arasındaki mutlak karşıtlık, ve, birinden öbürüne dolayımsız geçiş» (156).

«Hegel ve çağdaş düşünce» başlığını taşıyan VII. bölümde, Auguste Comte'un pozitivizmini ele alıyor Noél ve bu anlayışı «*agnostisist bir sistem*» diye adlandırarak çözümlüyor (166).

pozitivizm= agnostisizm

(*Id.* 169) : «pozitivist agnostisizm».)

Pozitivizmi agnostisizm olarak eleştirmeğe koyulduğunda isabetli darbeler indiriyor yer yer bu anlayışa yazar. Yasaların yada olgularda «süreklilik» in ("des faits permanents"*, 170) kökeni sorununu çözümsüz bırakmanın olanakdışı olduğunu belirttiği zaman örneğin:

...«Bunları» (sürekli olguları) «bilinebilir yada bilinemez olarak kabul edişimiz sonucunda, ya dogmatik felsefeye, yada agnostisizme yöneliriz»... (170 i.f.).

B. Renouvier'nin yeni-eleştiriciliği, bir çeşit eklektizmdir. Noël için: «pozitivist fenomenizm ile gerçek anlamında Kantçılık» arasında bir ortacı anlayıştır (175).

Noël, bu Hegel beylikleştiricisi, ahlâk, hürriyet, vs. konusundaki uzun gevezelikleri boyunca, 'zorunluğun anlaşılması olarak hürriyet'ten bir tek söz etmiyor.

Hegel'in Fransızca çevirileri : *Véra :* "Mantık", "Zihnin Felsefesi", "Din Felsefesi", "Doğa Felsefesi" ;

Ch. Bénard : "Estetik ve poetik".

Hegel'cilik üzerine kitaplar :

E. Beaussire : "Antécédents de l'hégélianisme" ("Hegelciliğin ön dayanakları").

* Orijinal metinde Fransızca bu sözcükler. Noel'in kitabında ise, «sürekli olgular» değil, (değişmez olgular) deyimi var. (Yazı Kurulu'nun notu.)

P. Janet : "la Dialectique dans Hegel et dans Platon" ("Hegel'de ve Platon'da diyalektik"). 1860.

Mariano : "la Philosophie contemporaine en Italie" ("İtalya'da çağdaş felsefe").

Véra : Introduction à la Philosophie de Hegel»* (Hegel'in Felsefesine Giriş".

1915 yılında yazılmıştır.
İlk olarak 1930 yılında Lenin derlemesi XII 'de yayınlanmıştır.

Elyazmasına tıpatıp uygundur

* Bu dört başlık, orijinal metinde Fransızcadır. Üçünün şöyle düzeltilmesi gerekir: E. Beaussire, *Antécédents de l'hégélianisme dans la philosophie française (Hegel'ciliğin Fransız felsefesindeki öndayanakları)* ; P. Janet, *la Dialectique chez Hegel et Platon (Hegel ve Platon'da Diyalektik);* Véra, *Indtroduction à l'étude* de la philosophie de Hegel (Hegel'in *felsefesinin incelenmesine Giriş).* (Yazı Kurulu'nun notu.)

JEAN PERRIN. *FİZİKSEL KİMYA İNCELEME KİTABI İLKELER*

PARİS, 1903[129]

Not alındı, *J. Perrin:* "Fiziksel kimya inceleme kitabı. İlkeler" (300 sayfa), Paris *1903*. "*Revue philosophique*" *1904*, *1*'de *Abel Rey*'nin : «Fiziksel kimyanın felsefî ilkeleri» başlıklı kontrandüsü. (*Kuvvet,* vs., *neden,* vs., *enerji,* vs., kavramlarını çözümlemekte Perrin, — «*enerji*'yi gizemli bir cevher olarak *göz önüne* almaya» karşı (s. 401)... Abel Rey, «*yeni-şüpheci* sistemlerin» hasmı olarak nitelemekte Perrin'i.

1914 yılı Aralığında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur.

PIERRE GUENOFF. *FEUERBACH'IN BİLGİ TEORİSİ VE METAFİZİĞİ*

ZÜRICH, 1911 (BERNE'DE SAVUNULAN TEZ) (89 S.)[130]

Landesbibliothek

Baştan sona öğrenci işi olan bu travay, *hemen tamamıyle* |Jodl baskısı temel alınarak| Feuerbach'ın yapıtlarından aktarılan alıntılardan meydana geliyor. *Ancak* bir aktarmalar derlemesi olarak yararlı olabilir, ve o bakımdan bile yetersiz.

konuyu geliştirmekten uzak kalmış yazar

Yazar tarafından özellikle anılanlar :

cilt II, özellikle de "Thesen" und "Grundsätze"*, sonra da "Wider den Dualismus" **[131].

X, özellikle "Über Spiritualismus und Materialismus" ***

NB VIII "Vorlesungen über das Wesender Religion"**** (Feuerbach kendisi 18*48* 'de, bu travayın, 18*41* 'de yayınlamış olduğu "Hristiyanlığın özü"nden daha olgun olduğunu yazıyordu). |VIII, S. 26, 29; 102 - 109; 288; 329 ve daha başkaları da var|.

---

* Tezler ve İlkeler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** İkicilliğe karşı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Tinselcilik ve maddecilik üzerine. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Dinin özü üzerine dersler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

VII. "Das Wesen der Religion" * (1845: *Feuerbach, önemli olarak göz önüne alıyor bu yapıtı.)*
IV. "Leibniz" ** **1847'nin gözlemleriyle.** (*NB*) [IV, SS. 261; 197; 190 - 191; 274].
VII. *"Wesen das Christentums"* *** 'a ek.

(Feuerbach anlayışı içinde) şu yapıtları anmakta yazar :
Ebbinghaus : "Experimentelle Psychologie", SS. 110 und 45.
Fr. Jodl : "Lehrbuch der Psychologie", S. 403.
A. Forel : "Gehirn und Seele", X. Auflage, S. 14 ****.

Lange[132] (II. Buch, S. 104)'nin Feuerbach'a karşı gerçekten haksız olduğu, Feuerbach'ın maddeciliğini tahrif (ve inkâr) ettiği ileri sürülüyor (S. 83 ve 88).

En başta, Feuerbach'ın felsefî gelişiminin bir özetinı veriyor yazar : "Todesgedanken" ***** (1830) bir Hegelci işi bu daha; "Der Schriftsteller und der Mensch" ****** (1834) ******* — kopuşun başlangıcı; "Kritik des Antihegel" ******** (1835) — Hegel'in düşmanlarına karşı, ama Hegel için değil artık (bk. de Grün[133], Bd. I, 390 ve 398; II, 409). — "Hegelci felsefenin eleştirisi" (1839). — "Hristiyanlığın özü" (18*41*) — kesin kopuş — "Tezler" ve "Geleceğin felsefesinin ilkeleri" (1842 ve 1843). — "Dinin özü" (1845). — "Dinin özü üzerine dersler" (*1847*).

1914 yılı Aralığının
29 - 30. günleri yazılmıştır

İlk olarak 1930 yılında
Lenin Derlemesi XII'de
yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

---

* Dinin özü. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Elinizdeki kitabın, s. 321 - 333'e bakınız. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Hıristiyanlığın özü (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Ebbinghaus, *Deneysel psikoloji*. Fr. Jodl. *Psikoloji elkitabı*. A. Forel *Beyin ve ruh*. (Yazı Kurulu'nun notu.)
***** Ölüm üzerine düşünceler. (Yazı Kurulu'nun notu.)
****** Yazar ve insan. (Yazı Kurulu'nun notu.)
******* Burada yazar, "heptanrıcı değil, çoktanrıcı" idi (s. 15); "Hegelci olmaktan çok, Laypnitsçiydi" (s. 15). (Yazı Kurulu'nun notu.)
******** Anti-Hegel'in eleştirisi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

PAUL VOLKMANN. *DOĞA BİLİMLERİNİN GNOZEOLOJİK TEMELLERİ*

(BİLİM VE VARSAYIM, IX) 2. BASIM, LEIPZIG, 1910[134]

(Nat. IV. 171 Bern kitaplığında)

Özellikle Haeckel'e karşı, Buckle, vs., vs. üzerine yazdığı zaman felsefe alanında eklektik ve yavan kalıyor yazar. Ama maddeci bir eğilimi var ne de olsa, örneğin s. 35* : «Soru şudur: Kavramları biz mi doğaya zorla kabul ettiriyoruz, yoksa doğa mı bize zorla kabul ettiriyor» — iki görüş açısının birliği, diyor. *Mach* haklıdır (s. 38), ama ben "nesnel" görüş açısını onunkine (Mach'ın görüşüne) karşıt koyuyorum :

«Yani öyle düşünüyorum ki bizdeki mantığın kökeni, bizim dışımızdaki şeylerin düzgün ve düzenli akışı içindedir; doğa süreçlerinin dış zorunluğu, bizim ilk ve en gerçek eğiticimizdir» (s. 39).

Fenomenolojiye ve çağdaş birciliğe karşıçıkıyor, ama maddeci felsefenin ve idealist felsefenin *özünü* katiyen anlamıyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, yazarın gözünde herşey, genel pozitivizm anlayışı içinde doğa bilimlerinin "metod" larından ibaret. Doğanın insan bilincinin (ve duyumlarının) *dışında* nesnel gerçekliği sorununu bile doğru bir şekilde koymasını bilmiyor yazar.

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII 'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

* P. Volkmann, *Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenschaften.* Leipzig - Berlin, 1910. (Yazı Kurulu'nun notu.)

MAX VERWORN. *BİYOJEN VARSAYIMI*

JENA, 1903[135]

(Med. 5218)

Bk. s. 9, "Anzim" in tanımı[136]

Tikel bir konuyu, "*canlı varlık*" ve bu varlıkta meydana gelen kimyasal madde alış verişleri konusunu geliştirmekte yazar. Tikel bir konu, evet.

Sorun üzerine bir bibliografya da var.

S. 112 — "çalışma varsayımı" olmakmış yapıtın asıl amacı. Örneğin XIX. yüzyılda maddecilik büyük hizmetlerde bulunmuş doğa bilimlerine, ama bugün «hiç bir natüralist düşünür, maddeci görüşü upuygun olarak kabul edemez» miş (112). Ebedî hakikatlar yoktur. Fikirlerin önemi, Fruchtbarkeit*'ları, — «yaratan ve eyleyen» olarak, "maya" olarak rolleri (113).

[Burada karakteristik olan, "maddeci" görüşün ayakbağı olduğu düşüncesinin çocuksu ve bönce bir deyişle dile getirilişi! Diyalektik maddecilik hakkında en ufak bir fikri yok yazarın ; *felsefe* olarak maddeciliği, o çağın kendilerine maddeci adını yakıştıran *dar kafalı* sözümona düşünürlerinin savunduğu birtakım kaba görüşlerden ayırt etmek konusunda ise tam bir güçsüzlük içinde.]

Yazarın amacı : «hayat fenomenlerinin mekanik çözümlemesi» (s. 1, Önsöz), "Allgemeine Physiologie"**'nin son bölümüne gönderiyor bizi.

* Verimlilik. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Genel fizyoloji. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Ona göre bulanık bir kavram olan «canlı albümin» yerine, «canlı albümin molekülü» yerine («bir molekül canlı olamayacağına göre»), «biyojen-molekül» terimini önermekte yazar (s. 25).

Kimyasal'ın canlı'ya dönüşümü, asıl sorunun can damarı bu işte. Henüz açık seçiklik kazanmamış olan bu varsayımsal yeniliklerin arasında daha özgürce hareket edebilmek için, kahrolsun "maddecilik", kahrolsun bize "ayakbağı olan" eski fikirler ("molekül"), yeni bilgilerin ardından daha özgürce koşabilmek için yeni bir ad verelim işe (biyojen)! *NB.* Fizikte ve genellikle doğa bilimlerinde çağdaş "idealizm" i harekete geçiren *canlı* sebep ve kaynaklar konusu üzerinde durulacak.

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

FR. DANNEMANN. *BİZDEKİ DÜNYA İMGESİ NASIL OLUŞTU*

(COSMOS). STUTTGART, 1912[137]

(Nat. XII, 456)

Bu broşürde yazara : "*Naturwissenschaften in ihrer Entwicklung und in ihrem Zusammenhange*"* başlıklı ***4 ciltlik yapıtı***'nın bir çeşit özetini veriyor bize...

Eski Mısır'dan zamanımıza kadar, yaklaşık olarak 5.000 yıllık bir kültür gelişimi. Homeros için dünya, Akdeniz ile Akdeniz'i kuşatan ülkelerden ibaretti, o kadar (s. 8)**.

Mısır'da gecelerin duru ve açık oluşu, astronomi çalışmalarını kolaylaştırıyordu. Yıldızlar ve hareketleri, ay, vs. gözlemleniyordu.

Bir alay kötü (((Vulgarizasyon)))... Üzerinde önemle durmaksızın ve kendini pek büyük görerek, yüzeysel bir biçimde felsefe sorunlarına değiniyor yazar. Pek yavan.

---

* *Gelişimleri ve bağları içinde doğa bilimleri.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Dannemann, Fr. *Wie unser Weltbild entstand?* Stuttgart, 1912. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Renksiz bir kitap bu : Bir felsefe yapıtı olarak özensiz, geveze, derinliksiz, ve yavan kalıyor; bir vulgarizasyon kitabı olaraksa, ukalâ.

Başlangıçta, bir ayın *30* gün ve yılın da *360* gün olduğu hesaplanmıştı (s. 31). Eski Mısırlılar, *365* gün olarak hesaplamaya başlamışlardı yılı (s. 32). Eratosthenes (İ.Ö. 276), dünyanın çevresinin *250.000* "stad" (Eski Yunanlıların 250 adımlık uzaklık ölçüsüdür bir stad) olduğunu söylüyordu ki bu = 45.000 kilometre (gerçekte 40.000 yerine).

Yer yuvarlağının güneş çevresinde döndüğünü bulmuştu Aristarkhes, s. 37 (Kopernik'ten 1.800 yıl önce, 1473 - 1543). (İ.Ö. III. yüzyılda yaşayan bu bilgin), Ay'ı Dünya'dan *otuz* kere (48 yerine) küçük ve Güneş'i de Dünya'dan üç yüz kere (1.300.000 yerine) büyük kabul ediyordu...

Ptolemaios sistemi
↕ (İ.S. II. *yüzyıl*)
XV. yüzyıl : astronominin yeniden canlanışı — gemiciliğin ilerlemesine bağlı olarak.

Kopernik (1473 - 1543) : Güneşmerkezci sistem. Daireler (elipsler değil).

((Ancak XIX. yüzyılın ortalarındadır ki gelişmiş ölçü aletleri, hareketsiz yıldızlardaki görünüş değişimlerini ortaya çıkarmıştır))

Galilei — (1564 — 1642)
Kepler — (1571 — 1630)
Newton — (*1643 — 1727*)

teleskop, vs., ((20 milyondan fazla yıldızın keşfi, vs.))

yer yuvarlağının her iki kutupta da çapın 1/229'u kadarlık yassılık |1/299 yerine|

Puthagoras (İ.Ö. VI. yüzyıl) dünya, sayı ve ölçü tarafından yönetilmektedir...

Eski filozoflarda 4 öğe, yada töz : toprak, ateş, su, hava...

Demokritos (İ.Ö. V. yüzyıl) :
↕ atomlar...
XVII. yüzyıl : Kimyasal öğeler

Tayf analizi (1860).
Elektriklilik, vs.
Kuvvetin sakınımı yasası.

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

LUDWIG DARMSTAEDTER.
DOĞA BİLİMLERİ VE TEKNİK TARİHİ ELKİTABI

BERLİN, 1908, 2. BASIM

(Lesesaal in der Landesbibliothek)

Işık hızının saptanımı

1676: Olaf *Römer* (Jupiter tutulmalarına göre) : 40.000 coğr. mili
(saniyede ... ... 300.000 km.'den az
(saniyede ... ... 298.000 km.'den az)

1849: *Fizeau* (aynalar ve dişli tekerlekler) : 42.219 coğr. mili (=saniyede ... ... = 313.000 km.

1854: *Foucault* (2 döner ayna, vs.) : 40.160 coğr. mili = saniyede ... ... = 298.000 km

1874: Alfred *Cornu* (à la* Fizeau) saniyede ... ... 300.400 km. / 300.330 km.

1902: Perrotin (id.) saniyede ... ... 299.900 (±80 m) km

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

---

* (Fizeau) tarzında. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

NAPOLYON. *DÜŞÜNCELER*

PARİS, 1918, BIBLIOTHEQUE MINIATURE NO 14[138]

(Landesbibliothek)

«Top, feodaliteyi öldürdü. Modern toplumu da mürekkep öldürecek (s. 43)... || **NB**

——— Bütün savaşlarda daima bir an gelir, en cesur askerler en büyük çabaları gösterdikten sonra, kaçmağa hazır duyarlar kendilerini. Bu yılgınlık, cesaretlerine tam güvenemediklerinden ileri gelmektedir; ve onlara bu güveni yeniden vermek için küçücük bir fırsat, basit bir vesile yeter de artar bile : Gerçek hüner bu fırsatı ve bu vesileyi yaratmaktadır» (s. 79 - 80).

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII 'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

ARTHUR ERIC HAAS
MODERN FİZİKTE HELENİZM RUHU

LEIPZIG, 1914 (32 SAYFA). (FEIT VE KUMP.)[139]

"*Kantstudien*", 1914, no. 3 (c. XIX), s. 391 - 392'de çıkan kontrandüde : Yazar, denmekte, fizik tarihi profesörüdür (fizik tarihine çok büyük bir dikkatle bakıyor Volkmann) ; ve Herakleitos ile Thomson arasındaki tikel bağ üzerinde duruyor özellikle.

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

THEODERE LIPPS.
DOĞA BİLİMLERİ VE DÜNYA GÖRÜŞÜ

(ALMAN DOĞA BİLİMCİLERİNİN STUTTGART'TAKİ 78. KONGRESİNDE VERİLEN SÖYLEV) HEIDELBERG, 1906

(Berne Kitaplığı. Nat. Varia. 160)

Kantçı - Fichteci tipte bir idealist; fenomenolojinin (en sonuncusu: «sadece fenomenler», s. 40), enerji biliminin ve vitalizmin hep aynı idealizm anlayışı içinde kaldıklarını belirtmekte.

Madde — X.

«Maddesellik» — «saymaca (konvansiyonel) anlatım tarzı»... (s. 35).

«Doğa, zihnin ürünüdür» (37), vs.

«Tek kelimeyle maddecilik, herşeyden önce, doğa bilimleri sorununun yeni bir adından başka bir şey değildir» (32).

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII 'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

LASSALLE'İN *"EFESOSLU HERAKLEİTOS'UN FELSEFESİ"* ADLI KİTABININ *ÖZETİ*

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

F. LASSALLE. "EFESOSLU HERAKLEİTOS'UN FELSEFESİ" 2 CİLT. BERLİN, 1858 (379 + 479 S.)

(Bern. Log. : 119. 1)

Kitabın en başına bir çeşit sunuş yazısı, yani epigraf olarak, Hegel'in "Felsefe tarihi"ndeki deyişi alınmış — "bir tek önermesi yoktur. ki Herakleitos'un, alıp mantığıma katmamış olayım".

Hegel. Yapıtlar, cilt XIII, s. 328*. Aktarmam "Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie".

Marx'ın, Lassalle'in bu yapıtını niçin "ilkokul ödevi" diye nitelediği hemen anlaşılıyor (Engels'e ... tarifli mektupta[140]) : Herakleitos'tan yaptığı aktarmalar dolayısıyle Hegel'i bir milyon kere *tekrar ediyor* sadece Lassalle, *kopya ediyor;* üstelik de akıl almaz biçimde karışık ve bir o kadar da ukalâca bir bilgiler yığını yüklemiş yapıtına.

Marx'la Lassalle arasındaki fark : Bir yığın *yepyeni* şey vardır daima Marx'ta; ve Marx'ı, Hegel'le Feuerbach'*tan* başlayıp idealist diyalektiğin *ötesine,* maddeci diyalektiğe *doğru* uzanan hareket ilgilendirir yalnız. Lassalle ise, ele aldığı tema üzerinde dönüp dolaşıp Hegel'i tekrarlar : Özet olarak, Heraikleitos'tan alıntılar *konusunda* ve Herakleitos üzerine Hegel kopyacılığıdır yaptığı.

Lassalle, iki bölüme ayırmış kitabını : «Genel bölüm. Giriş» (Cilt I, s. 1 - 68) ve «Tarih bölümü. Parçalar ve tanıklıklar» (kitabın geri kalan

* Hegel. Werke, Bd. XIII, Berlin, 1833. (Yazı Kurulu'nun notu.)

kısmı). Genel bölümdeki, «Herakleitos sisteminin mantıksal açıdan özetlenmesi» başlığını taşıyan III. kesimi (s. 45 - 68), Lassalle'in metodunu ve vardığı sonuçları özüyle açıklamakta. Herakleitos *konusunda* Hegel'in saf bir kopyası bütün bu kesim, uşaklara yaraşır cinsten bir tekrarı! Burada da (ve buradakinden çok daha fazla tarih bölümünde) bir yığın bilgi gene; ama bilgiden çok, 'kalitesi düşük malûmat' bunlar. Konulan sorun : Herakleitos'ta Hegel bulmak. Strebsamer* öğrenci, bütün eski (ve modern) yazarlarda Herakleitos'a ilişkin *ne varsa* hepsini okuyarak ve *hepsini de* Hegel'vâri yorumlayarak, "pek parlak bir biçimde" üstesinden gelmekte bu sorunun.

1844 — 47 arasında Feuerbach'a, ve Feuerbach'tan da *öteye*, tarihsel (ve diyalektik) maddeciliğe doğru ilerlemek üzere Hegel'i bırakmıştı Marx. Lassalle ise bu güçsüz, boş, değersiz ve ukalâ Hegelci *kafa ütüleme* kitabını 1846 yılında ele almış ilk olarak (önsöz, sayfa III), sonra bırakıp 1855'te yeniden ele almış ve 1857 Ağustosunda bitirmiş (önsöz, s. XV) ancak!!

İkinci bölümün bazı kesimleri ilginç ve yararlı da üstelik; ama sadece, Herakleitos'tan yapılan aktarmaların çevirileri ve Hegel'in daha vulger bir dille verilmesi açısından. Ve hiç şüphe yok ki bu, yukarda belirtilen kusurları ortadan kaldırmıyor.

Eskilerin ve Herakleitos'un felsefesi, o çocuksu saflığıyle bazan gerçekten tadına doyulmaz oluyor; örneğin, s. 162 — «Sarmısak** yemiş olanların sidiğinin sarmısak kokması nedendir?»

Ve sorunun cevabı : «Şundan değil midir acaba ki, Herakleitos'un bazı öğrencilerinin dediği gibi, ateş aracılığıyle evrende oluşan dönüşüm sürecinin aynısı (organik) cisimlerde de oluşmakta; ve bunun sonucunda bu süreç, soğuma'dan sonra, burada (evrende) nem, şurada da sidik olarak kendini ortaya koymakta; ve besinin sonucu olan dönüşüm (α'ναθυμίασιζ***), bu besinin karışmış bulunduğu ve kendisinden doğmuş olduğu şeyin kokusunu da birliğinde getirmektedir?»... (162 — 163).

Herakleitos altın ve emtia üzerine

Sayfa 221 ve devamında, Plutarkhos'un sözlerini aktarmakta Lassalle; Herakleitos hakkında şöyle diyor Plutarkhos: ...«ateşten başlıyarak dönüşüm yoluyle yaratılmıştır herşey; nasıl ki ateş, herşeyden

* Özenli. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** "Sarmısak" sözcüğünü, (Almancada aynı anlama gelen) "Knoblauch" sözcüğünün üzerine yazmış Lenin. (Yazı Kurulu'nun notu.)

****Buharlaşma. (Yazı Kurulu'nun notu.)

başlıyarak yaratıldı ise. Altın karşılığında eşya ve eşya karşılığında altın elde ettiğimiz gibi tıpkı»...

Bu vesileyle *değer*'den (Wert) (s. *223* NB) | ve Funktion des Geldes* | 'ten söz ediyor Lassalle, düşüncesini Hegel tarzında geliştiriyor tabii («kendiliğinden ortaya çıkan soyut bir birim» olarak sunuyor değeri) ve şunu ekliyor: ... «bu birim, (yani) para, gerçekten edimsel bir şey olmayıp *sadece ideal* bir şeydir (İtalikler Lassalle'in), ispatı da şudur ki», vs...

yanlış (Lassalle'in idealizmi)

(Ama gene de NB ki, önsözü *Ağustos 1857* tarihini taşıyan, ve 1858 yılında yayınlanmış olan bir kitapta yazılıdır bu.)

224. sayfadaki not 3'te (s. 224 — 225) Lassalle, daha da ayrıntılı bir şekilde söz ediyor paradan ve diyor ki Herakleitos bir "ekonomist" değildi elbette, ve elbette para da ((sadece (??))) bir Wertzeichen**'dir, vs., vs. («paranın her çeşidi ancak ideal bir birimidir, yada tedavüldeki tüm gerçek ürünlerin değerinin ifadesidir») (224), vs.

Burada Lassalle, bulanık bir biçimde de olsa, des moderne Entdeckungen auf diesem Gebiet***'ten — değer ve para teorisinden — söz ettiğine göre, Marx'la yaptığı konuşmaları ve yazışmaları göz önünde tuttuğu varsayılabilir.

S. 225 — 228. Plutharkos'tan uzun bir *parça* aktarıyor Lassalle; sonra da, bu parçada sözü edilenin gerçekten Herakleitos olduğunu ve Plutharkos'un burada «genel çizgileri içinde Herakleitos'un spekülatif tanrıbilim anlayışı» nı açıkladığını (inandırıcı bir şekilde) ispatlıyor (s. 228).

İyi bir parça bu aktarılan — saflığı, derinliği, geçişleri ve nüanslı değişiklikleriyle Yunan felsefesinin *havasını* gayet iyi veriyor.

* Paranın fonksiyonu. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Değer işareti. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Bu alandaki modern buluşlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Herakleitos'tan bütün bir teolojik sistemle bir de "nesnel mantık (sic!!), vs. çekip çıkarıyor Lassalle; kısacası, Hegel'i Herakleitos'a "uygulamakta"!!

Bitmez tükenmez (ve gerçekten yorucu) bir şekilde ardarda, Herakleitos'un herşeyde hareket gördüğünü, hareketi yada oluş'u (Werden) ilke olarak aldığını tekrarlıyor ve asıl sorunun "mutlak (schlechthin) karşıtların süreçsel özdeşliği"ni kavramak olduğunu belirtiyor durmadan (s. 289 ve daha bir dizi sayfa). Şu Hegelci düşünceyi okurun kafasına çekiçle *çakıyor* adetâ Lassalle : Soyut kavramlarda (ve bu kavramların meydana getirdiği sistemin içinde), hareket ilkesini, karşıtların özdeşliği ilkesinden başka bir ilkeyle açıklamak *olanak dışıdır*. Genel bir açıdan konuşmak gerekirse, hareket ve werden tekrarsız, çıkışnoktasına dönüşsüz de oluşabilirler; ve *bu şıkta* bu hareket, "karşıtların özdeşliği" olmayacaktır. Ama astronomik ve (yeryüzündeki) mekanik hareket, bitkilerin, hayvanların ve insanların hayatı — bütün bunlar, insanların kafasına sadece hareket fikrini değil de çıkışnoktalarına dönüşlü, yani diyalektik hareket fikrini sokmaktadır.

Herakleitos'un : "Aynı ırmakta iki kere yıkanılmaz" şeklindeki o naif ve pek hoş formülünün (yada özdeyişinin) dile getirdiği de budur işte — ama işin aslında (Herakleitos'un öğrencilerinden Krathulos'un da dediği gibi), bir tek kere bile yıkanılamaz ırmakta (çünkü bütün vücut suya dalıncaya değin ırmak durmayacak ve su aynı su olmaktan çıkmış olacaktır).

(NB : Herakleitos'un diyalektiğini *sofistik*'e kadar vardırmış bu Krathulos, s. 294 — 295 ve daha bir dizi sayfa; hiç bir şey hakikî değildir, hiç bir şey hakkında hiç bir şey söylenemez... diyor. Diyalektiğin olumsuz (ve yalnız olumsuz) tümdengelimi bu. Oysa Herakleitos, tam tersine, şu ilkeyi benimsemişti : "herşey hakikîdir", herşeyde bir hakikat payı vardır. Bütün sorulara cevap yerine geçmek üzere, "parmağını oynatıyordu" Krathulos; herşeyin hareket halinde olduğunu ve hiç bir şey hakkında hiç bir şey söylenemeyeceğini belirtmek istiyordu böylece.

Ölçü diye bir şey tanımıyor bu kitapta katiyen Lassalle : Herakleitos'u *Hegel'in içinde boğuyor* resmen. Çok yazık. Oysa, diyalektiğin kurucularından biri olarak *ölçüyle* verilmiş bir *Herakleitos*, alabildiğine yararlı olurdu. Lassalle'in 850 sayfasının 85 sayfada özünü sağıp Rusçaya çevirmek gerekirdi aslında : "Diyalektiğin kurucularından biri olarak (ve Lassalle'in kitabına dayanarak) Herakleitos". Yararlı bir iş olurdu doğrusu!

Herakleitos'a göre dünyanın temel yasası (λôγοζ*, bazan da ειμαρμένη**), "karşıtın içindeki dönüşümün yasası" dır (s. 327) (=εναντιοτροπη, ε'ναντιοδρομία) 'a anlam olarak «gelişim yasası» nı veriyor Lassalle (s. 333), ve *Nemesius*'un şu sözlerini hatırlatıyor özellikle :

«Demokritos, Herakleitos ve Epikuros, ne 'evrensel' için isterler Tanrının varlığını, ne de tekil için» (ib.).

Herakleitos'un sözlerini de aktarıyor bu arada: «Ne tanrıların ve ne de insanların hiç biri tarafından yaratılmadı dünya; ebediyen canlı bir ateştir o, ve hep öyle olacaktır» (ibid.).

Herakleitos'un dinsel felsefesini didik didik eden Lassalle'in Feuerbach'ı bir tek kere bile anmayışı tuhaf! Neydi acaba Lassalle'in Feuerbach'a karşı genel tavrı? Hegelci bir idealistin tavrı mıydı doğrudan doğruya?

Ona göre işte bunun içindir ki Filon şunları söylüyor Herakleitos'un öğretisi hakkında :

... (die Lehre***), «tıpkı Stoacıların öğretisi gibi, herşeyi dünya*'dan* ve dünyanın *içinde* çıkarıp başlatıyor; ve herhangi bir şeyin de Tanrı'dan gelebileceğine inanmıyor» (334). **NB**

Herakleitos'un (*Stobeus* tarafından bize aktarılmış olan) "Das Eine Weise"**** ('έν σοφόν) konusundaki ünlü sözünü, şöyle çevirmiş Lassalle :

* Logos. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Alınyazısı, zorunluk. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Öğreti. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Bilgece olan. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«İşittiğim bunca söylev içinde hiç kimse kavrayamıyor ki bilgece olan, Hep'ten (yani varolan herşeyden) ayrılmış olan'dır» (344) — "hayvan yada tanrı" sözcüklerini asıl metinde bulunmayıp da sonradan katılmış şeyler olarak kabul ediyor; ve gerek Ritter'in («bilgelik herkesten uzaktır») (344), gerekse Schleiermacher'in : "bilgi", tikel şeyler hakkındaki bilgilerden ayrı bir şeydir... anlamına gelen : «bilgece olan, herşeyden ayrılmıştır» şeklindeki çevirilerini yanlış buluyor.

Lassalle'e göre, şudur bu sözün *anlamı* :

«mutlak (bilgece olan), bütün duyular orada - olan (varlık)'-lara yabancıdır; o, olumsuz olan'dır» (349) — yani Negative* = olumsuzlamanın ilkesi, hareketin ilkesi. Hegelci yönde apaçık bir tahrif bu : Herakleitos'un *içine* Hegel katılmış.

Herakleitos'un Pers teolojisi, Hürmüz — Ahriman[141], büyücülük öğretisi, vs., vs., vs. ile olan (dış) bağı üzerine bir yığın ayrıntı.

"Zaman cisimdir" demişti Herakleitos (s. 358)... varlık ile hiçliğin birliği anlamína imiş bu. Zaman, varlık ile varlık-olmayan'ın, vs. saf birliğidir!

Herakleitos'ta *ateş* = hareketin ilkesi imiş | sadece ateş değil yani | ; Pers felsefe (ve din) öğretisinde de ateş, bunu andıran bir şey imiş! (362).

λόγοζ ("Söz", "Deyi", "Kelâm") terimini nesnel anlamda (yasa anlamında kullanmış olan *ilk* düşünürdür ya Herakleitos, Lassalle'e göre bu kullanımı da Pers dininden almıştır... (364).

— Zend - Avesta[142] 'dan alıntı (367).

Δ'ιxη ile εἱμαρμένη** arasındaki bağıntıyı inceleyen § 17 'de, Herakleitos'un bu fikirlerini "*zorunluk*", "*bağ*" anlamında yorumluyor Lasalle (376).

NB : **"Bütün herşeyin biribirine bağlılığı"** (δεσμôζ α'πα'ντων) (s. 379)

* Olumsuz. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Adalet ve zorunluk. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Herakleitos'un felsefesini ("*Thetetos*" te) şöyle dile getiriyor Platon :

«Zorunluk, varlığın özselliğini bağlamaktadır»...

«Stoacılarda daima rasladığımız bu εἱμαρμένη, rerum omnium necessitas* fikrinin, illigatio bir biçimde *bağ*'ı ve bağlantıyı dile getirdiği şeklindeki görüşün kaynağı Herakleitos'tur»... (376).

Cicero : «Fatum autem id appello quod graeci εἱμαρμένη , id est ordinem sercimque causarum, cum causa causae nexa rem ex se gignit»** (s. 377).

Herşeyin biribirine bağlılığı", "nedenler zinciri" fikri doğalı beri binyıllar geçmiş. Bu nedenlerin insan düşüncesinin tarihi boyuıca çeşitli anlaşılma tarzları arasında yapılacak bir karşılaştırma, tartışmasız bir şekilde tanıtlayıcı bir bilgi teorisi meydana getirebilir rahatça.

Cilt II.

"Ateş" konusunda. Herakleitos'ta bunun bir "ilke" olduğunu, bıkıp usanmaksızın bin kere tekrarlayarak ispatlama çabasında Lassalle. Özellikle de Herakleitos'un *idealizmi* üzerinde ısrarla duruyor (s. 25 — Herakleitos'ta gelişim, des Werdens*** ilkesi, logisch - präexistent****'tir ve Herakleitos'un felsefesi = *Ideal — philosophie*****'dir. Sic!!) (s. 25).

((Hegel *doğrultusunda* zorlamalar!))

"Saf ve hiç bir şekilde maddesel-olmayan bir ateş' düşünüyordu Herakleitos (s. 28 "*Timaeus*" Herakleitos üzerine)...

S. 56 (cilt II) |İskenderiyeli *Kleman,* Stromata, V, bölüm XIV| 'ten bir aktarma yapıyor Herakleitos üzerine; harfi harfine çevrildiğinde şu anlam çıkmakta :

* Bütün şeylerin zorunluğu. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Yunanlıların εἱμαρμένι olarak adlandırdıkları şeye, yani bir nedenin bir başka nedene bağlı olarak kendiliğinden bir şey doğurduğu nedenler düzenine ve ardardalığına, ben alınyazısı diyorum. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Oluş. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** *Mantıksal olarak* önceden varolan. (Yazı Kurulu'nun notu.)

***** *İdealist felsefe.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB «Bütün herşeyin birliği olan dünya ne tanrıların ve ne insanların hiç biri tarafından yaratılmamıştır, yasalar uyarınca yanan ve sönen ebediyen canlı bir ateşti dünya, bir ateştir ve bir ateş olacaktır»...

Diyalektik maddecilik ilkelerinin çok iyi bir açıklaması. Ama sayfa 58'de, parçanın şu "freie Übersetzung*"unu veriyor Lassalle :

«Dünya — — sürekli olarak ama hep ardarda dönüp gelerek varlıktan varlıkolmayan'a (akarak) ve varlıkolmayan'dan da varlığa (akarak) geçen kesiksiz bir oluştu, oluştur ve oluş olacaktır.»

Lassalle Herakleitos'u Hegel açısından nasıl verballhornt**, Herakleitos'un canlılığını, tazeliğini, naifliğini, tarihsel bütünlüğünü Hegel doğrultusunda zorlamalarla nasıl çiğneyip geçer, bunu bütün açıklığıyle görüyoruz bu örnekte (ve bu zorlama yorumlara varabilmek için de, sayfalar boyunca Hegel'i tekrarlıyor Lassalle).

II. kısmın II. kesimi ("Fizik", II. cildin *1 — 2 6 2 !!!* sayfaları) sözün tam anlamıyle katlanılmaz biçimde feci. Bir kuruşluk Herakleitos karşılığında yüz kuruşluk Hegel tekrarı ve metin zorlaması var burada. Ancak şöyle üstünkörü bir gözden geçirilebilir bütün bu kesim — okunmaması gerektiğini rahatça söyleyebilmek için o da!

III. kesimde («Bilgi teorisi») *Filon* 'dan bir aktarma :

NB NB «Çünkü bir, iki karşıttan oluşan'dır; öyle ki ikiye bölündüğünde ortaya çıkar bu karşıtlar. Yunanlılara göre, büyük ve ünlü Herakleitos'larının felsefesinin başına oturttuğu ve yeni bir buluşla övünür gibi gururlandığı ilke de işte bu ilke değilmidir?»... (265).

Ve gene Filon'dan bir aktarma daha :

... «Tıpkı bunun gibi evrenin parçaları da ikiye bölünmekte ve karşılıklı olarak biribirlerine karşıt tutulmaktadırlar : toprak — dağlar ve ova olarak, su — tatlı ve tuzlu olarak... gene aynı şekilde atmosfer, kışın ve yazın, baharda ve güzün olarak... Herakleitos'un doğa hakkındaki yapıtlarını meydana getirmesini sağlayan öğeler işte bunlardır; teoloji bilgimizden karşıtlar idesini almış ve özenle işlenmiş sayısız örnekle açıklamıştır bu ideyi» (s. 267). NB

* Serbest çeviri. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Düzeltir (alay yollu). (Yazı Kurulu'nun notu.)

Herakleitos'a göre hakikatın ölçütü, consensus omnium, yani genel uzlaşma olamaz (s. 285) — bunu kabul ettiği takdirde, bir subjektiver Empiriker* durumuna girerdi Herakleitos (s. 284). Oysa o, bir *objektiver Idealist*** 'tir (285). Onun için hakikatın ölçütü, *bütün* insanların öznel inancından bağımsız bir şekilde, varlıkla varlık-olmayan'ın özdeşliğinin ideal yasasına uygunluktur (285).

Bk. Marx 1845 Feuerbach üzerine tezler[143]! Lassalle tam bir gerici burada.

Lassalle'in eski tip bir Hegelci, bir idealist olduğu apaçık ortaya çıkıyor işte burada.

S. 337'de Büchner'i anıyor özellikle Lassalle (not 1) ; ve Herakleitos'un apriori olarak "modern fizyoloji ile aynı fikri" ileri sürmüş olduğunu söylüyor («düşünce, maddenin bir hareketidir»).

Apaçık bir zorlama. Herakleitos hakkındaki aktarmalarda, ruhun da bir dönüşüm süreci olduğu söylenmekte sadece — hareket gene hareket aracılığıyle bilinir.

Kalkhidius'tan aktarma ("Timeios" ta) :

... «Herakleitos ise, evreni düzenleyen ve yöneten tanrısal akla bağlar bizim aklımızı; ve diyor ki, ayrılamaz olduğu bu eşlikten dolayı aklın emredici yasasının bilgisine sahiptir ve zihin, duyuların etkinliğinden sıyrıldığında geleceği önceden haber verir» (342).

Kleman'da (Stromata, V) :

... «inanılır gibi olmadığından dolayıdır ki, (hakikat) bilgiden kaçar» ... (347).

"Nesnel mantığın babası" imiş Herakleitos (s. 351) ; çünkü onda "doğa felsefesi" *düşünce* felsefesine umschlägt*** imiş, "varoluşun ilkesi olarak göz önüne alınmakta" imiş *düşünce* (350), vs., vs., tam à la Hegel****... Bir tek öznellik durağı eksikmiş Herakleitos'ta.

§ 36. «Platon'un Krathulos'u», s. 373 — 396

* Öznel ampirist. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Nesnel idealist.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Dönüşür. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Hegel'vâri. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

"Krathulos" üzerine olan paragrafta Lassalle, Platon'un bu diyalogunda Krathulos'un (henüz, ilerde öznelciliği benimseyecek bir sofist gibi değil), Herakleitos'un, doğanın *taklidi* olarak ve şeylerin özünün, «Tanrı'nın ve imgesinin», «Tanrı'nın ve evrenin taklidi» olarak («şeylerin özünün taklidi», s. 388) sözcüklerin ve dilin özü ve kökeni teorisini olduğu gibi açıklayan sadık bir öğrenci olarak tanıtıldığını ispatlama çabasında.

Ergo :

Felsefe tarihi

bütün bu durakları ortaya koydu Yunan felsefesi	» tekil bilimlerin durağı » çocuğun, hayvanların entellektüel gelişmesinin durağı » *dil*in durağı NB: + psikoloji + duyu organları fizyolojisi	işte, bilgi teorisini ve diyalektiği oluşturması gereken bilgi alanları kurz*, genel olarak bilginin tarihi bütün bili alanı

... «Gösterdik ki, diyor Lassalle, kavramın içinde, *sözcük, ad* ve *yasa* arasındaki» (yukarda belirtilmiş bulunan) «bu özdeşlik (sadece andırış değil, özdeşlik), Herakleitos felsefesinde her bakımdan ilke yerini tutan bir görüştür ve son derece büyük ve önemli bir rol oynamaktadır»... (393).

... «Varlığın yasalarıdır onun için» (Herakleitos için) «adlar, şeylerin ortak yanıdır; nasıl ki yasalar da onun için «*bütünün ortak yanı*» ise"... (394). — NB!

Ve Lassalle'e göre, Hippokrates :

«Adlar, doğanın yasalarıdır» dediğinde, Herakleitos'un fikirlerini *dile getirmektedir*. — NB çok önemli!

* Kısaca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Çünkü Efesoslu için, yasalar gibi adlar da... aynı sıfatla ve aynı şekilde, evrensel'in ürünleri ve yarattımlarıdır sadece; onun gözünde adlar ve yasalar, erişildikleri andan itibaren, duyulur gerçekliğin çamurundan kurtulmuş olan 'saf evrensel'dirler, ideal varlıktırlar»... (s. 394).

"*Krathulos*" ta ve "*Thetetes*" te, Herakleitos'un felsefesini çözümler ve çürütür Platon; ama bunu yaparken de (özellikle ikinci kitapta) Herakleitos'u (nesnel ve diyalektikçi bir idealist olan Herakleitos'u), öznel idealist ve sofist Protagoras'la (insan herşeyin ölçüsüdür) karıştırır. Ve Lassalle ispatlamak istiyor ki fikirlerin gelişiminde: 1) sofistik (Protagoras) ve 2) Platonculuk, "idea'lar" (nesnel idealizm) gerçekten Herakleitos'tan çıkıp gelmedir.

İdealist Lassalle'in, Herakleitos'u Hegel'e doğru çeke çeke, düşünürün maddeciliğini yada maddeci eğilimlerini örtbas ettiği izlenimi uyanıyor insanda.

(IV, Etik, s. 427 — 462).

Töre bilimi (yada, Etik) üzerine olan kesimde — nil*.

S. 458 — 459 'da, *Nemesius*'un, Herakleitos ile Demokritos'un Tanrı'yı (προνοίαν) inkâr ettiklerini söylediğini, buna karşılık *Cicero*'nun ise ("De fato"**), tıpkı Demokritos ve başkaları (Aristoteles) gibi Herakleitos'un da fatum'un — zorunluğun varlığını kabul ettiğini söylediğini söylüyor.

... «Nesnenin kendi öz *içkin doğal zorunluğu*, kendi doğal yasasından gayrı hiç bir anlama gelmemelidir bu alınyazısı» ... (459).

Naturnotwendigkeit***

(Lassalle'e göre Stoacılar, *neleri var neleri yoksa* Herakleitos'tan almış; bu düşünürü bayağılaştırmış ve darlaştırmışlardır, s. 461).

Lassalle'in kitabının fihristi bol bilgili bir tarzda ama zekâsızca düzenlenmiş: bir yığın Eski Çağ ismi, vs., vs.

Özet olarak, ΣΣ****, Marx'ın düşüncesi doğru çıkıyor. Lassalle'in kitabı okunmağa değmiyor.

* Hiç. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Alınyazısı üzerine. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Doğal zorunluk. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Summa summarum : İşin sonunda. (Yazı Kurulu'nun notu.)

DİYALEKTİK SORUNU ÜZERİNE[144]

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak
1925 yılında «Bolşevik»
dergisinin 5. 6. sayılarında
yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

Lenin'in : «Diyalektik sorunu üzerine» başlıklı elyazmasının sayfası. — 1915

Küçültülmüşü

DİYALEKTİK SORUNU ÜZERİNE

Bir'in ikileşmesi ve çelişkin parçalarının bilgisi (bk. Lassalle'in "Herakleitos" unun III. kesiminin ("Bilgi teorisi") başlangıcında yer alan, Filon'un Herakleitos hakkındaki sözleri*), diyalektiğin (biricik temel özü değilse bile, "özler" inden biri, temel özellik yada belirtilerinden biri) aslî *özü*'dür. Nitekim Hegel de böyle koyuyor sorunu (Aristoteles, "Metafizik" inde Herakleitos'a yani Herakleitosçu fikirlere karşı sürekli olarak *tartışıyor* ve *savaşıyor* bu konuda).

Diyalektiğin içeriğindeki bu yanın doğruluğunun, bilim tarihi tarafından gerçeklenmesi gerekmektedir. Genellikle (örneğin Plehanov'da) diyalektiğin bu yanına yeterince dikkat edilmemiştir : Karşıtların özdeşliği, *bilginin yasası* (*ve* nesnel dünyanın yasası) olarak değil de, bir *örnekler* toplamı olarak alınıyor ["örneğin, tohum" ; "örneğin, ilkel komünizm". Engels'te de böyle. Ama elbette ki, "vulgarizasyon" amacıyle böyle bu...].

Matematik bilimlerde + ve —. Diferansiyel ve integral.

Mekanikte, etki ve tepki.

Fizikte, pozitif elektrik ve negatif elektrik.

Kimyada, atomların birleşmesi ve çözülmesi.

Sosyal bilimlerde, sınıf mücadelesi.

Karşıtların özdeşliği (özdeşlik ve birlik terimleri arasındaki fark burada temel bir önem taşımamakla birlikte, belki de "karşıtların birliği" demek daha doğru olurdu. Belli bir anlamda her iki deyiş de doğru), doğanın (ve zihnin ve toplumun *da*) *bütün* fenomen ve süreçlerindeki çelişkin, *biribirlerini karşılıklı olarak dışındalayan,* karşıt yönsemelerin varlığının kabul edilişidir (keşfedilişidir). Evrenin bütün sü-

---

* Elinizdeki kitabın, 294. sayfasına bakınız. (Yazı Kurulu'nun notu.)

reçlerini *"özdevinim"* leri içinde, kendiliğinden gelişimleri içinde, canlı hayatları içinde bilebilmenin koşulu, bu süreçleri karşıtların birliği olarak tanımaktır. Gelişim, karşıtların "mücadele" sidir. İki temel (yada iki olanaklı? yada tarihte gözlemlenebilen iki) gelişim (evrim) anlayışı vardır : Eksilme yada artma olarak, tekrar olarak gelişim, *ve* karşıtların birliği (bir'in, biribirlerini karşılıklı olarak dışlayan karşıtlar halinde ikileşmesi ve bu karşıtlar arasındaki karşılıklı bağıntılar) olarak gelişim.

İlk anlayış, *ö z* - devinimi ve bu özdevinimin *d e v i t k e n* gücünü, kaynağını, sebebini karanlıkta bırakmaktadır (yada *dışarıya* aktarmaktadır bu kaynağı : tanrı, özne, vs.). İkinci görüş ise dikkati özellikle *ö z* devinimin *kaynağı*'nın bilgisine yöneltmektedir.

Ölüdür birinci görüş, karanlıktır, çoraktır. İkincisi ise hayat doludur. Varolan herşeydeki "özdevinim" in anahtarını *s a d e c e* bu ikinci görüş verir; ve gene sadece o verir "sıçramalar" ın, "derecelenmede kesikliğe uğrayış" ın, "karşıta çevriliş" in, eskinin yıkılışının ve yeninin doğuşunun anahtarını.

Karşıtların birliği (düşümdeşliği, özdeşliği, eşdeğerliği) koşula bağlıdır, geçicidir, süreksizdir, göreceldir. Gelişim ve hareket nasıl mutlak iseler, biribirlerini karşılıklı dışlayan karşıtlar arasındaki mücadele de mutlaktır.

NB : öznelcilik (şüphecilik ve sofistik, vs.) diyalektikten özellikle şu noktada ayrılır ki, diyalektikte (nesnel diyalektikte) görecel ile mutlak arasındaki fark da doğrudan doğruya ve kesinlikle göreceldir. Nesnel diyalektiğe göre, görecel'in *içinde* mutlak *vardır*. Öznelciliğe ve sofistiğe göre ise, görecel yalnız ve yalnız göreceldir ve mutlağı dışlar.

"Kapital" de Marx, burjuva (tüccar) toplumunun en basit, en alışılmış, temel, en kitle halinde yaygın, en sıradan ve milyarlarca kez raslanan *bağıntı*'sını : mal (emtia) mübadelesini, çözümler ilkin. Ve çözümleme ortaya koyar ki çağdaş toplumun *b ü t ü n* çelişkileri (yani *bütün* çelişkilerin tohumları), bu ilk fenomenin içinde (burjuva toplumunun bu "hücre" sinde) bulunmaktadır. Açıklama, daha sonra, bu çelişkilerin ve bu toplumun, başlangıcından sonuna kadar, çeşitli parçalarının Σ* 'ı içinde gelişimini (*ve* büyümesini *ve* hareketini) gösterir bize.

* Toplam. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Genel bakımdan diyalektiğin (çünkü burjuva toplumunun Marx'taki diyalektiği, diyalektiğin tikel şıklarından biridir ancak) açıklama (yani inceleme) metodu, işte bu olmalıdır. En basitinden, alışılmışından, "en" yığın halinde yaygınından, vs., **herhangi bir** önerme'den başlansın İşte: ağacın yaprakları yeşildir, Jean bir insandır, Médor bir köpektir, vs. *Diyalektik* (Hegel'in dâhice belirtmiş olduğu gibi) zaten daha burada vardır; **tikel,** *g e n e l*'**dir** (bk. Aristoteles, Metaphysik, Schwegler çevirisi, Bd. II, s. 40, 3. Buch, 4. Kapitel, 8 — 9 : "denn natürlich kann man nicht der Meinung sein, dass es ein Haus — genellikle ev — gebe ausser den sichtbaren Häusern ", „ου γαρ αν θειημεν ειναι τινα οικιαν παρα ταζ τιναζ οικιαζ"* . Demek ki karşıtlar(tikel, genel'in karşıtıdır), özdeştirler : Ancak genel'e götüren bu bağ içinde varolmaktadır tikel. Genel de ancak tikel'in içinde, tikel dolayısıyle vardır. Her genel, bütün tikel nesneleri ancak yaklaşık olarak içinde barındırır. Her tikel, eksik olarak girer genel'in içine, vs., vs. Her tikel binlerce geçişle bir başka cinsten tikellere (şeyler, fenomenler, süreçler) bağlıdır, vs. *Daha burada bile,* doğanın nesnel bağı anlamında *zorunluk* kavramının öğeleri, embriyonları bulunmaktadır. Olumsal ve zorunlu, fenomen ve öz daha şimdiden buradadırlar; çünkü : Jean bir insandır, Médor bir köpektir, bu bir ağaç yaprağıdır. vs. derken, bir dizi karakteri *tesadüf* diye *atmaktayızdır* biz, özsel olan'ı görüntüsel'den ayırmakta ve bunları birbirlerine karşıt tutmaktayızdır.

Böylece, *her* önermede, diyalektiğin *bütün* öğelerinin embriyonları, tıpkı bir "ağ" ın içinde gibi, bir "hücre" nin içinde gibi apaçıklığıyle gösterilebilir (ve gösterilmelidir) ; ve böylece de diyalektiğin, genellikle bütün insan bilgisinden ayrılamazlığı ortaya konabilir (ve konulmalıdır). Doğa bilimlerine gelince, bunlar bize nesnel doğayı gene aynı nitelikleriyle, tikel'in genel'e ve olumsal'ın zorunlu'ya çevrilmesi, karşıtların geçişleri, değişmeleri ve karşılıklı bağlılıkları (gibi nitelikleriyle) göstermektedirler (ve, bir kez daha belirtmek gerekiyor ki, en basit *her* örnekten yararlanarak belirtilmelidir bu nokta). (Hegel'in ve) **marksizmin** bilgi teorisi, doğrudan doğruya diyalektiğin *k e n d i s i d i r :* Plehanov'un, öbür marksistlerden hiç söz etmiyorum, işin dikkat etmediği "yan" ı (ve işin bir "yan" ı da değildir bu aslında, *temel*'idir) **da, işte budur.**

* *
*

---

* **Çünkü pek doğaldır ki, gözükür evlerin dışında bir ev (genellikle bir ev) olacağı düşünülemez. (Yazı Kurulu'nun notu.)**

Gerek Hegel (bk. Mantık) ve gerekse doğa bilimlerinin çağdaş "gnoseolog"u ve (anlamamış olduğu) Hegelciliğin düşmanı ve eklektik (bk. "Erkenntnistheoretische Grundzüge" si yazarın) Paul Volkmann tarafından bir dizi daire halinde tanımlanıyor bilgi.

Felsefede "daireler" : Kronoloji zorunlu mudur *kişiler* konusunda? Hayır !
Antik çağ : Demokritos'tan Platon'a ve Herakleitos'un diyalektiğine.
Rönesans : Descartes versus Gassendi (Spinoza ?).
Modern çağ : d'Holbach — Hegel (Berkeley, Hume, Kant'tan geçerek). Hegel — Feuerbach — Marx.

Gerçeğe her türlü yaklaşım tarzının (gerektirdiği) bir yığın nüans (her nüanstan başlayarak bir bütüne ulaşan bir felsefe sistemi) ve, aynı zamanda, *canlı* ve çokyanlı (yanlarının sayısı sürekli artan) bilgi olarak diyalektik : işte, — temel *beceriksizliği,* diyalektiği Bildertheorie*ye, bilginin süreç ve gelişimine uygulamamak olan — "metafizik" maddeciliğe oranla, ölçülemez derecede zengin bir muhteva.

Kaba, basit, metafizik maddecilik açısından felsefî idealizm, bönlükten *başka bir şey değildir.* Bunun tam tersine olarak, *diyalektik* maddecilik açısından felsefî idealizm, bilginin küçük çizgilerinden, yanlarından, façetalarından sadece bir tekinin maddeden ve doğadan *koparılıp* tanrısallaştırılmış mutlak haline doğru *tekyanlı,* abartmalı, überschwengliches (Dietzgen)[145] bir şekilde gelişmesi (şişmesi, kabarması)'dir. Tanrıbabacılıktır idealizm. Doğru, evet. Ama felsefî idealizm, ("*daha doğru olarak*" ve "*ayrıca*") sonsuz karmaşık olan insanî (diyalektik) *bilgi*'nin ***nüanslarından biri ile*** tanrıbabacılığa giden *yol*'dur.

NB
bu aforizma

Bir doğru çizgi değildir (yani bir doğru çizgi halinde gelişmez) insan bilgisi; bir daireler dizisine, bir sarmala durmaksızın yaklaşan bir eğri çizgidir. Bu çizginin her bölümü, her kesimi, her parçası bağımsız ve tam bir doğru çizgiye (tekyanlı olarak) çevrilebilir, ama (ağaçla-

* Yansıma teorisi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

rın arkasındaki ormanı göremiyorsak) o zaman bu doğru çizgi (egemen sınıfların sınıf çıkarı tarafından *saptanan*) tanrıbabacılığa, bataklığın içine sürükler bizi. Tek bir çizgi izleyerek ilerleme ve tekyanlılık, odun katılığı ve kemikleşme, öznelcilik ve öznel körlük, voilà* idealizmin gnozeolojik kökleri. Ve tanrıbabacılık (= felsefî idealizm) 'ın da, pek doğal olarak, *gnozeolojik* kökleri vardır; bir temelden yoksun değildir o da. Felsefî idealizmin bir *kısır çiçek* olduğu tartışma götürmez. Ama o canlı, verimli, hakikî, gür, güçlü, nesnel, mutlak insan bilgisinin canlı ağacı üzerinde bitip yetişmektedir bu kısır çiçek.

* İşte. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ARİSTOTELES'İN *METAFİZİK*'İNİN ÖZETİ[146]

1915 yılında yazılmıştır
İlk olarak
1930 yılında Lenin Derlemesi
XII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

ARİSTOTELES. «METAFİZİK» *SCHWEGLER*'İN ÇEVİRİSİ. İKİ CİLT

TÜBINGEN, 1847

Yukarda, "ev" üzerine olan alıntıya bakılacak*.

Felsefeye giriş açısından alabildiğine ilginç, canlı, *s a f ç a* (taze) bir yığın şey; ve bunların yerini skolastik alıyor açıklamalarda daima, hareketsiz sonuç alıyor, vs.

Aristoteles'te canlı olan ne varsa öldürmüş papazlar ve ölü yanlarını sürdürmüşler düşünürün.

«İnsan ve at, vs. tekil bireyler olarak varolmaktadırlar; 'genel', kendi kendinde, bireyselleşmiş töz formu içinde yoktur; bütün halinde, belirlenimli bir kavramdan ve belirlenimli bir maddeden bileşmiş olarak vardır ancak» (s. 125**, kitap VII, bölüm 10, 27 — 28)***.

Ibidem, s. 126, §§ 32 — 33.

... «Kendi kendinde madde, 'bilinemez'dir. Kısmen duyular yoluyle algılanmaktadır bu madde, kısmen de anlayışgücü tarafından yakalanıp kavranmaktadır. Duygular yoluyle, maden olarak, odun

Felsefe çoğu zaman *sözcükleri tanımlamağa,* v.s., saparak yolunu şaşırır. *B ü t ü n h e r - ş e y e*„ bütün kategorilere şöyle bir üstünkörü dokunulmuş burada.

* Bk. bu kitabın 305. sayfası. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Aristoteles. *Die Metaphysik,* Bd. 2. Tübingen, 1847. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** Schwegler'in çevirisi Yunanca metinle karşılaştırıldığında bir dizi yanlış çıkıyor ortaya. Yukardaki metnin, Yunancadan yeni baştan yapılmış çevirisi şöyle oluyor : «İnsan, at ve bu türlü tikel bireyler olarak olumlanan ve evrensellikle de öyle olan varlıklar, bir töz değildirler; belirlenimli bir form'dan ve evrensel olarak belirlenimli bir maddeden yapılmış bir bileşiktirler (1035 b 25).» [Kaynak: Vrin baskısı, Paris, 1948. Bundan böyle bu basıma yapılacak göndermeler, metinde köşeli parantez içinde verilecektir] *(Fransızcaya çevirenlerin notu.)*

> olarak, sözün kısası hareket edebilen madde olarak algılanmaktadır; anlayışgücü tarafından ise, 'duyular yoluyle algılanabilir olan' ın içinde bulunduğu zaman algılanır; ama 'duyular yoluyle algılanabilir olan' olarak değil, örneğin matematik»...*.

Platon'a karşı polemik ("Metafizik" in hemen başında), naifliklerivle ayrı bir sevimlilik kazanan "can sıkıcı" sorular ve idealizmin ahmaklıkları hakkındaki Bedenken** 'ler, alabildiğine karakteristik ve son derece de ilginç. Ve bütün bunlar, en güçsüzce bir kargaşa içinde, *aslî olan'* ın, kavramın ve tekilin çevresinde dönüyor.

NB : "Metafizik"in başında Herakleitos'a karşı, varlık ile varlıkolmayan'ın özdeşliği fikrine karşı *amansızca* bir mücadele var (Yunan filozofları yaklaşmışlar diyalektiğe, ama hiç bir zaman tam egemenlik sağlayamamışlar bu konuda). Son derece karakteristiktir ki her yerde, ama kesinlikle her yerde, canlı diyalektik tohumları ve diyalektik *talepleri* var...

Aristoteles'te nesnel mantık, öznel mantıkla *karışmış durumda her yerde,* ama öyle bir şekilde ki nesnel mantık her yerde *görülüyor* rahatça. Bilginin nesnelliği konusunda hiç bir şüphe yok. Aklın gücüne, bilginin gücüne, kudretine, nesnel hakikatına adetâ çocukça bir sarsılmaz inanç var. Ve genel ile tikel'in — tikel nesnenin, şeyin, fenomenin kavramı ile 'duyular yoluyle algılanan gerçekliği' nin — *diyalektiği*'nde çocukça, güçsüz ve acınası bir karışıklık görülüyor.

Aristoteles'in ölü yanını almış skolastik ve papazlar, *canlı* yanını değil : *talep,* arayış, lâbirent yanını değil; yolunu arıyor çünkü adam.

Aristoteles'in mantığı taleptir, arayıştır, yaklaşmadır Hegel'in mantığına. Ama Aristoteles'in (o ki *daima,* her adımda *kaçınılmaz* şekilde *diyalektik* sorununu koymaktadır) bu mantığından, bütün

* Ibidem 1036 a 10 : «Madde ise, kendi olanak bilinmez'dir. Gerçekten de madde, bir yandan 'duyulur'dur, öte yandan da 'anlaşılır'dır; duyulur'dur, örneğin tunç, odun ve hareket gücü olan her türlü madde; anlaşılır'dır, duyulur nesnelerde bulunan, ama bu nesneler duyulur olarak göz önüne alındığında değil, matematik varlıklar örneğin.» Bundan böyle metinlerin doğrudan doğruya Yunancadan çevirisini veriyoruz. İki versiyon arasında önemli ayrılık olduğu durumlarda ise, Lenin'in yararlandığı çeviriyi not olarak sunuyoruz. (*Fransızcaya çevirenlerin notu.)*

** Şüpheler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

arayışları, duraksayışları, sorunları koyuş şekillerini ayıklayıp atarak, ölü bir skolastik yapmışlar. Sorunları koyma şekillerini kesinlikle iyi biliyor Yunanlılar, her koyuş tarzını ayrı bir *deneme* sistemi olarak alıyorlar, ve böylece ortaya çıkan o naif fikir çeşitliliği Aristoteles'de eksiksiz bir biçimde yansıyor.

...«Görüldüğü gibi, tümellerin hiç birinin bireylerin dışında ayrı halde varolamayacağı apaçıktır. Bununla birlikte İdeler teorisinin yandaşları, bunlara ayrı bir varoluş tanımakta bir bakıma haklıdırlar, çünkü bunlar tekil tözlerdir; ama bir başka bakımdan da, İde'yi bir çokluğun birliği haline getirmekte haksızdırlar*. Yanılmalarının nedeni, bireysel ve duyulur şeylerin yanı sıra ve dışında bu türlü bozulmaz tözlerin doğasını açıklama olanaksızlığı içinde bulunuşlarıdır. İşte bundan ötürüdür ki bu İdeleri, bildiğimiz bozulur varlıklara özel olarak özdeş tutarlar ; 'kendinde İnsan' ve 'kendinde at', duyulur insanlar ve duyulur atlardır aslında; bunlara sadece (İdeler teorisinin yandaşları tarafından) "kendinde" sözcüğü eklenmiştir o kadar ! # (s. 136, kitap 7, böl. 16, § 8 — 12) # [1040 b 25 sq.]. Ve bununla birlikte biz yıldızları görmemiş olsaydık bile onlar bundan dolayı, bizim bildiklerimizden apayrı ve farklı birer ebedî töz olmaktan geri kalmayacaklardı. Öyle ki biz onların doğasını belirtmesek bile, gene de varolmaları zorunlu olacaktı. ! Demek ki tümellerden hiç birinin tekil töz olmadığı ve tekil tözlerden (απορία) oluşan hiç bir tekil töz bulunmadığı apaçık görülmektedir» (— § 13 bölümün sonu).

Nefis! Dış dünyanın gerçekliği konusunda en ufak bir şüphe yok. Genel'le tikel'in, kavram'la duyum'un, vs., öz'le fenomen'in, vs. diyalektiği söz konusu olunca kafası karışıyor adamımızın.

(S. 146, kitap 8, bölüm 5 — daha sonra eklenmiş bu hiç şüphe yok ki —, § 2 — 3 [1044 b 25]).

... «Güç bir sorun (α'πορία) geliyor ortaya : Şu yada bu şeyin maddesi, karşıtlar karşısında nasıl bir davranışta bulunmaktadır? Örneğin NB beden gizligüç (δυνάμει) olarak sağlıklı ise ve hastalıkda sağlığın karşıtı ise, gizilgüç olarak beden sağlıklı olduğu kadar da hasta değil midir?...

* Lenin'in yararlanmış olduğu çeviri : «Ama çok'un içindeki biricik'i İde olarak kabul etmek bir yanılgıdır». *(Fransızcaya çevirenlerin notu.)*

... Ve (bu durumda) canlı, gizilgüç (δυα'μει) halinde bir kadavra mıdır?»

(S. 181, kitap 11, bölüm 1, § 12 — 14 [1059 b 5]).

... «Filozoflar matematik Şeylere, duyular yoluyle algılanabilir şeyler ile İdeler arasında bir şey gibi, ve adetâ İdelerle bu dünyanın dışında üçüncü bir varlıklar sınıfı gibi bakıyorlar; oysa aslında, kendinde-insan ile bireysel insanın dışında yada kendinde at ile bireysel atın dışında üçüncü bir insan yada üçüncü bir at yoktur. Ama durum dedikleri gibi değilse, hangi şeylerle uğraşacaktır matematikçi? Bu dünyanın nesneleriyle değil herhalde; çünkü bu nesnelerin hiç biri, matematik bilimlerin gerekli kıldığı özeliklere sahip değildir»...

Ibidem, böl. 2, § 21 — 23. [1060 b 20] :

... «Üstelik, somut'un dışında herhangi bir şey var mıdır, yok mudur? Somut'tan maddeyi ve madde ile birlikte olanı anlıyorum. Hiç bir şey yoksa, herşey geçici ve kalımsız demektir, çünkü maddesel olan herşey ölümlüdür. Hiç bir şey yoksa, maddenin içinde ne varsa kalımsızdır; bir şey varsa, bu, türsel belirlenim ve form olacaktır. Ama hangi durumlarda form bağımsızdır ve hangi durumlarda bağımsız değildir, saptanması zor olan budur işte» *...

S. 185 — 186, kitap 11, böl. 3, § 12 [1061 a 30] — Isıyı, yer çekimini ve «duyulur türden öbür karşıtlar» ı bir yana bırakır matematikçi, ve «yalnız niceliği» göz önüne alır... Varlık içinde de tıpatıp böyledir bu».

Diyalektik maddeciliğin görüş açısı bu; ama gelişigüzel, tutarsız, geliştirilmemiş, ilk hali içinde.

Windelband, "Antik felsefe tarihine toplu bakış" (Müller's Handbuch der Klassischen Altertumwissenschaft**, V, I, S. 265 (Berne kitaplığı «okuma salonu») adlı yapıtında, Aristoteles'in Mantık'ında (die Logik) «düşüncenin formları ile varlığın formları arasındaki özdeşliğin en genel bir önvarsayım olarak yer aldığını» belirtiyor, ve şu aktarmayı yapıyor "Metafizik"ten, V, 7 : «ο'σαχωζ λε'νεται, τοσαχωζ τô εἰλαι σημαίνει***. Bu, § 4. Şöyle çevirmiş bunu Schwegler : "Denn so vielfach

* Lenin'in yararlanmış olduğu çeviri : «Somut'un dışında bir şey varsa, bu, hiç şüphe yok ki form ve imgedir. Ama bu form ile imgenin hangi şeylerde bulunduğunu ve hangi şeylerde bulunmadığını saptamak zordur»... (*Fransızcaya çevirenlerin notu.*)

** Klasik Eski Çağ bilimi elkitabı. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** «Bu formlar kaç kez söylenirlerse, varlığı o kadar kez belirtirler» (Ya-Kurulu'nun notu.)

die Kategorien ausgesagt werden, so vielfach bezeichnen sie ein Sein*. Kötü çeviri!

Tanrı'ya yaklaşım :

Kitap XII, böl. 6, § 10 — 11 [1071 b 25] :

... «Gerçekten de, edim halinde bir devitken neden yoksa, hareket nasıl var olabilir? Malzeme, hiç şüphe yok ki kendiliğinden hareket edemez; kurucunun hüneri ile harekete geçirilmektedir. Kadınların aybaşı hali ve Yeryüzü için de böyledir bu : Tohum ve döllenme gerekir onlara»...

Leusippos (id., § 14 [1071 b 30] hareketin ebedîliğini kabul ediyor ama niçinini açıklamıyor.

Böl. 7, § 11 — *19* — *T a n r ı* (s. 213).

...«Ebedî hareketin ebedî bir varlık tarafından verilmesi gerekir» (böl. 8, § 4 [1073 a 25])... *K i t a p X I I, b ö l ü m 10* — Felsefenin temel sorunlarının, yani bir çeşit "soru işaretleri"nin "yeni baştan gözden geçirilmesi". Çeşitli görüşlerin (daha çok telmihlerle yapılan) taptaze, naif, şüphelerle dolu bir açıklaması.

13. k i t a p ' t a Aristoteles, Puthagoras'ın, duyulur şeylerden ayrı olarak göz önüne alınmış haliyle sayılar teorisinin (ve Platon'un İdealar teorisinin) eleştirisine dönüyor.

|| İlkel idealizm : genel (kavram, ide), *t e k i l* bir *v a r l ı k*'tır. Acaip, korkunç bir şekilde (daha doğrusu : çocuksu bir şekilde) saçma görünür bu. Ama modern idealizm de, Kant, Hegel, Tanrı idesi de aynı cinsten (*mutlak olarak* aynı cinsten) değil midirler? Masalar, iskemleler ve masa iskemle *ide*'si; dünya ve dünya idesi (Tanrı); şey ve "numen", bilinemez olan "kendinde şey"; Güneş'le Yeryüzü'nün genellikle doğanın bağı — ve yasa, λογοζ, Tanrı. İnsan bilgisinin ikileşmesi ve idealizmin (= dinin) *o l a b i l i r l i ğ i,* daha **ilk basit** soyutlamanın | genellikle "ev" ve tekil evler | içinde *v e r i l i* bulunmaktadırlar.

NB

NB

* Çünkü kategoriler kaç kez söylenirlerse, o kadar kez bir varlığı belirtirler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

(İnsan) zekâsı tarafından tekil bir şey'e yaklaşılması, bir kalıbın (= kavram) alınması, öyle basit, dolayımsız, bir aynadaki gibi ölü bir edim *değildir*; hayatın dışına hayalgücüyle uçuş olanağını içindeleyen, karmaşık, ikileşmiş, zikzaklı bir edimdir bu; dahası da var : soyut kavramın, idenin *hayalgücü*'nde bir *dönüşüme* (ve insanın algılamadığı, bilincine varmadığı bir dönemde) uğratılması olanağını da içindeler bu edim (in letzter Instanz* = Tanrı). Çünkü en basit genellemede, en ilksel genel idede (genellikle "masa") bile daima belirli bir **hayalgücü** dozu *vardır*. (Vis versa : hayalgücünün en kesin bilimde bile rol oynadığını inkâr etmek, saçmadır : bk. çalışma'*ya* itki olarak yararlı düş ile boş hayaller kurma konusunda Pissarev[147].)

"Matematik bilimler felsefesi" (modern tarzda konuşmuş olmak için böyle diyorum) konusundaki "güçlükler"in naif anlatımı, kitap 13, böl. 2, § 23 [1077 a 30] :

... «En son olarak da, cisim de bir tözdür, çünkü bir tamamlanmışlığa sahiptir belli bir ölçüde. Ama çizgiler nasıl olur da birer töz olabilirler ki? Herhalde, ne ruh gibi form ve dış görünüş olarak ve ne de beden gibi madde olarak olamaz böyle bir şey; nitekim hiç bir cisim görülemez ki çizgilerden yada yüzeylerden yada noktalardan bileşip oluşmuş olsun»... (s. 224)...

Kitap 13, bölüm 3, kesin, açık seçik, *maddeci* bir tarzda çözüyor bu güçlükleri (matematikler ve öbür bilimler cismin, fenomenin, hayatın bir *yan*'ını soyutlamaktadırlar). Ama yazar, tutarlı bir şekilde *sarılmıyor* bu görüş açısına.

NB Yorumunda şöyle yazıyor Schwegler (c. IV, s. 303) : «Kendi matematik anlayışının» olumlu bir açıklamasını vermekte burada Aristoteles : «'Matematik olan', duyulur'un bir soyutlamasıdır».

Kitap 13, bölüm 10, Schwegler'in yorumunda ("Metaphysik" VII, 13, 5'le bağlantılı olarak) iyi bir şekilde açıklanan bir sorunu işlemekte : bilim sadece genel'i inceler (bk. kitap 13, bölüm 10, § 6), ama sadece tikel gerçektir (tözseldir). Bilimle gerçeklik arasında bir uçurum mu var bu durumda? Varlık ve düşünce ölçülebilir değiller mi yani? "Gerçek'in hakikata uygun bilgisi olanakdışı mı?" (Schwegler, c. IV, s. 338). Şöyle cevap veriyor Aristoteles : Bilme, gizilgüç olarak genel'e doğru, edim olarak şu yada bu tikel konuya doğru yönelir.

* Son çözümlemede. (Yazı Kurulu'nun notu.)

#

F. Fischer'in Aristoteles'in "gerçekçiliği"ni tartışan "*Die Metaphysik, von empirischen Standpunkte aus dargestellt*"* başlıklı kitabını | yayınladığı yıl : (1847) | höchst beachtenswert** olarak nitelendirmekte Schwegler.

NB?

Kitap 14, bölüm 3, § 7. [1090 b] : ...«Eğer 'matematik olan' duyulur nesnelerin *içinde* bulunmuyor ise, özeliklerine niçin duyulur nesnelerin içinde raslanılıyor?»... (s. 254).

(Kitabın son cümlesi de aynı anlamı taşımakta, kitap 14, bölüm 6, § 21.)

"Metafizik"in sonu

Friedrich Fischer (1801 — 1853), Bâle'de felsefe profesörü. Prantl tarafından kaleme alınmış bir makale ("Allgemeine Deutsche Biographie***, c. 7, s. 67) horlayıcı bir anlatımla diyor ki «öznel idealizmi kesin olarak ve toptan reddettikten sonra karşıt uca, ideale yabancı düşen ampirizme yuvarlanmasına ramak kalmıştır».

vay vay vayyy!!!

* Ampirik görüş açısından açıklanmış olarak Metafizik. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Son derece önemle üzerinde durulmağa değer. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Genel Alman Biyografyası. (Yazı Kurulu'nun notu.)

FEUERBACH VE HEGEL'İN YAPITLARININ CİLTLERİ ÜZERİNE NOT*

Log. 536

Feuerbach'ın yapıtları, Bolin Yayınları

C. I. Ölüm ve ölümsüzlük üzerine düşünceler
II. Felsefî eleştiri notları ve temel tezler
III. Modern felsefenin tarihi
IV. Leibniz'in felsefesi
V. Pierre Bayle
VI. Hristiyanlığın özü
VII. Bu kitap için yorumlar ve ekler
VIII. Dinin özü üzerine dersler
IX. Teogoni
X. Ölümünden sonra yayınlanan etik üzerine mektuplar ve aforizmalar.

Log. I. 175

Hegel'in yapıtları
III, IV ve V. Mantık
XIX, 1 ve 2 — Hegel'in mektupları

Eylül - Aralık 1914'te yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılılnda Lenin Derlemesi
XII'de, s. 24'te yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

* Not, Lenin tarafından Almanca olarak bir tek ayrı yaprağa yazılmış bulunmaktadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

FEUERBACH'IN *LEIBNIZ'İN FELSEFESİNİN AÇIKLANMASI, GELİŞTİRİLMESİ VE ELEŞTİRİSİ*[148] KİTABININ ÖZETİ

1914 yılında en erken Eylül ayında,
en geç 4 (17) Kasım günü yazılmıştır
İlk olarak 1930 yılında Lenin Derlemesi
XII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

L. FEUERBACH. YAPITLAR, C. IV, 1910. LEIBNIZ, vs.

Leibniz hakkındaki bu parlak incelemede özellikle göz önünde tutulması gereken bir kaç parçayı not etmek şart oluyor (bu da pek kolay bir iş değil, çünkü tümü de — bütün birinci kısım demek istiyorum — (§ 1—13) alabildiğine ilginç); sonra da *1847 ekleri* geliyor.

("Leibniz" i 1863 yılında, henüz idealist olduğu dönemde yazmıştı Feuerbach)	§ 20 § 21 — *1847* ve çeşitli parçalar

S. 27 — Leibniz'i Spinoza'dan ayıran nokta : Leibniz'de, töz kavramına *kuvvet kavramı da* gelip ekleniyor, "üstelik de" burada söz konusu olan, «etkin kuvvet» kavramıdır... «öz-etkinlik» ilkesidir (29) —

Ergo Leibniz, tanrıbilimden geçerek, madde ile hareket arasındaki koparılmaz (ve evrensel, mutlak) bağ ilkesine yaklaşmış oluyor. Feuerbach'ı böyle mi anlamak gerekir acaba şimdi?

S. 32 : «Spinoza'nın özü, birliktir; Leibniz'in özü ayrılıktır, farktır.»
S. 34 : Spinoza'nın felsefesi bir *teleskop*'tur, Leibniz'in felsefesi bir *mikroskop*'tur [149].

«Spinoza'nın dünyası, tanrının akromatik camıdır ; içinden doğru biricik tözün göksel ışığından gayrı hiç bir şey göremediğimiz, hiç bir şeyin renklendirmediği bir ortamdır bu. Leibniz'in dünyası çok yüzlü bir billûr, bir elmastır; ve kendine özgü doğası sayesinde, tözün basit ışığını alabildiğine çeşitli bir zenginliğe dönüştürür ve aynı zamanda karartır bu elmas» (sic!).

S. 40 : «Demek ki Leibniz için cisimsel töz, Descartes'ta olduğu gibi sadece yerkaplayan, süreduran, dışarıdan harekete geçirilen bir kütle değildir artık; *töz niteliği* dolayısıyle onda etkin bir kuvvet, hiç bir zaman durgunluğa düşmeyen bir etkinlik ilkesi bulunmaktadır.»

Leibniz'i bütün o "Lassalci" yanlarına ve politika ile din konularındaki uzlaşımcı, ödüncü eğilimlerine rağmen, hiç şüphe yok ki bundan dolayı değerlendirmekteydi Marx[150].

Leibniz felsefesinin ilkesidir Monad. Bireyliktir, harekettir, (apayrı bir cinsten) ruhtur. Süreduran atomlar değil; canlı, hareketli, tüm evreni kendilerinde yansıtan ve (bulanık halde) tasarım gücüne sahip olan *monadlar* (bir çeşit ruhlar); işte budur "son öğeler" (s. 45).

NB | Her monad, öteki monadlardan farklıdır.

«...Hayatın yada iç öz etkiler ilkesinin, maddenin sadece küçücük yada tikel bir parçasına bağlı oluşu, doğanın güzelliğine, düzenliliğine ve sağduyusuna tamamıyle aykırı düşerdi» (Leibniz — s. 45),

«İşte bunun içindir ki bütün doğa, eski filozofların haklı olarak düşündükleri gibi, ruhlarla yada ruhları andıran varlıklarla doludur. Çünkü mikroskop, gözle algılanamayan sayısız canlı varlık bulunduğunu ve kum tanelerinden de, atomlardan da fazla ruh bulunduğunu bilme olanağını sağlamaktadır» (Leibniz — s. 45).

Bk. elektronlar!

Monadın özeliği : Vorstellung, Repräsentation *.

«Doğrudan doğruya algılamanın kendisi de karmaşık'ın yada dış'ın, yani yalın'ın içindeki çok'un tasarımından (türetme ve imgesinden»... yada... «birimde yada basit bir tözde çokluk'u içeren ve türeten yeniden geçiş halinden başka bir şey değildir» (s. 49, **Leibniz** — monadda verworrene (s. 50) (bulanık, s. 52) Vorstellung** — insanda da bir alay bilinçdışı, verworrene, vs. duygu vardır).

Her monad, «bir 'kendi için dünya'dır; monadların her biri, kendi kendine yeten bir birimdir» (*Leibniz*, s. 55).

* Algı, tasarım. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Bulanık, belirsiz tasarım. (Yazı Kurulu'nun notu.)

«Bir bulanık tasarımlar karışımı : işte budur duyular, madde işte budur» (Leibniz, s. 58)... «Demek ki madde, monadların bağ'ıdır» (ib.)...

Benim kendi özgür yorumum :
Monadlar = bir çeşit ruhlar. Leibniz = bir idealist. Maddeye gelince, o da ruhun başka - varlık'ı (yada, öteki - varlık'ı) gibi cismanî, şehvanî bir bağla onları (yani, monadları) biribirlerine bağlayan bir pelte gibi **bir şey oluyor.**

«Mutlak gerçeklik, monadlarda ve monadların algılarında bulunur ancak» (Leibniz, s. 60). Madde, *fenomen*'den başka bir şey değildir.

«Yalnız tindir aydınlık olan» (s. 62)... madde ise, «aydınlık ve hürriyet yokluğudur» (64).

Mekân, «'kendinde düşüncel' olan bir şeydir» (Leibniz, s. 70—71).

... «Maddenin çeşitliliğinin, farklılığının maddesel ilkesi, harekettir»... (72).

«Nitekim, Newton ve öğrencilerinin düşündüklerinin tersine olarak, maddesel doğada boş mekân yoktur. Boşluk tulumbası, boşluğun varlığını tanıtlamaz katiyen; çünkü camda, her türlü ince maddenin içlerinden rahatça süzülüp geçebileceği gözenekler vardır» (*Leibniz*, s. 76—77).

«Madde bir fenomendir» (Leibniz, 78). «Monadın 'kendi için varlığı', ruhudur; 'bir başka için varlığı', maddedir» (Feuerbach, 78). İnsan ruhu, üstün bir merkezî monaddır, bir entelekya'dır[151], vs., vs.

«İşte bunun içindir ki her cisim, evrende bütün olup bitenlerin etkisi altındadır» (Leibniz, 83).

«Monad, bütün evreni temsil etmektedir» (Leibniz, 83).

«Monad, bölünemezliğine rağmen, karmaşık bir itki gücüne sahiptir; yani monad, her biri bireysel olarak kendi tikel değişmelerine doğru yönelen ve bütün öbür nesnelere özsel bakımdan bağlı oldukları için aynı anda onda bulunan bir algılar çokluğuna sahiptir»... «Bireylik, bir çeşit tohum olarak sonsuz'u içermektedir» (Leibniz, 84).

NB
Leibniz
1646 dan
1716 ya
kadar
yaşadı

Kendine özgü bir diyalektik var burada; ve hattâ, idealizmine ve tanrıbabacılığına *r a ğ m e n*, çok derin bir diyalektik var.

«Doğada herşey andırışlıdır, (analojiktir) (Leibniz, 86).

«Genel olarak doğada mutlak süreksizlik diye bir şey yoktur; mutlak sürekliliğin önünde, evrenin sonsuz bağ'ının önünde bütün karşıtlar, mekânın ve zamanın vede orijinalitenin bütün sınırları ortadan kalkar» (Feuerbach, 87).

NB

«Monad, et ve kandan değil de sadece sinirden oluşan tikel doğasından dolayı, evrende bütün olup bitenlerin etkisi altında bulunduğu halde»... buna rağmen «işin kahramanlarından, baş oyuncularından biri değildir; evren dramının bir seyircisi olarak kalır. Ve monadların temel kusuru da işte bundan ileri gelir» (Feuerbach, 90).

Ruhla bedenin uyumu — *Tanrı tarafından* kurulmuş olan harmonie préétablie *.

"Leibniz'in zayıf yanı" (Feuerbach, 95) [152].

«Bir çeşit tinsel otomat'tır ruh» (Leibniz, 98). (Bir keresinde Leibniz kendisi de, vesilecilik'ten[153] kendi felsefesine kolayca geçilebileceğini söylüyor, Feuerbach, 100). Ama Leibniz'te bu, "ruhun doğası"nın sonucu olarak ortaya çıkmakta... (101).

"Teodise"de [154] (§ 17) temel dayanak olarak, gene, Tanrı'nın varlık kanıtı'nı [155] almakta Leibniz.

"Anlayışgücü üzerine yeni Denemeler"de [156], nihil est in intellectu, vs., *nisi intellectus ipse*** (*!*) (*1 5 2*) diyerek eleştiriyordu Locke'un ampirizmini Leibniz.

(İlk baskıda Feuerbach da yapıyordu, Locke'un idealist açıdan bir eleştirisini [157].)

"*Zorunlu hakikatlar*"ın ilkesi "*b i z d e*"dir (Leibniz, 148).

Bk. Kant'ta *da var* [158]

* Öncel düzen. Orijinal metinde Fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Anlayışgücünde hiç bir şey yoktur, vs., *anlayışgücünün kendisinden gayrı*. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Töz, değişme, vs. ideleri bizde vardırlar (Leibniz, 150).

«Akıl tarafından en iyi şekilde belirlenmiş varlık — hürriyetin en yüksek derecesi işte budur» (Leibniz, 154).

"Leibniz'in felsefesi, *idealizm'*dir" (Feuerbach, 160), vs., vs.

...«Leibniz monadolojisinin o güleç ve hayat dolu çoktanrıcılığı ,katı tektanrıcılığa varmıştır; ama sırf bundan dolayı da, daha tinselleşmiş ve «deneyüstü idealizm'le gergin hale girmiştir»» (Feuerbach, 188).

Kant'a geçiş

S. 188 — 220 : **1847** ekleri

S. 188 : «İdealist, apriori felsefe»...

«Ama insanoğlu için *aposteriori* olan, filozof için elbette ki *apriori* olacaktır; çünkü insanoğlu deneyleri toplayıp biriktirerek genel kavramlar halinde sentezleştirdikten sonra, sentetik apriori yargılar» da bulunma gücüne de sahip olur elbette. İşte bundan dolayıdır ki bir önceki dönem için bir *deney işi* olan şey, bir sonraki dönemde bir *akıl işi* haline gelir... Nitekim, önceleri, elektrik ve magnetizma ampirik özeliklerdi sadece, yani birtakım cisimlerde gözlemlenen zorunsuz özeliklerdi; oysa şimdi bunlar, sayısız gözlem sayesinde, tüm cisimlerin özelikleri, genel anlamda cismin temel özelikleri haline gelmişlerdir... Görüldüğü gibi, idelerin kökeni sorusuna ancak insanlığın tarihi açısından olumlu bir cevap verilebilir»... (191 — 192).

Kant'la alay ediyor

Bal mumu değildir ruh, bir tabula rasa * değildir... «Algıyı üretebilmek için, nesneye, kendinden farklı bir şeyin gelmesi gereklidir; ve algının özünün temeli olan bu farklı öğeyi nesnenin kendisinden çıkarmağa kalkışmak, gerçekten ahmaklık olur. Peki öyleyse nedir bu öğe? Evrenselliğin form'udur; çünkü Leibniz'in de belirtmiş olduğu gibi, ide yada bireysel algı bile — hiç değilse bireysel gerçek nesneye oranla — genel karakterde bir şeydirler ilkin, yani, bu durumda, belirlenmemiş, farkları silen ve yok eden bir şeydirler. Som, eleştiri gücünden yoksun, zengindir duyarlık; buna karşılık ide, algı, genel'le ve zorunlu ile sınırlıdır» (192).

«Sonuç olarak, tıpkı "Saf aklın eleştirisi"nin temel fikri gibi "Anlayışgücü üzerine yeni Denemeler"in temel fikri de şudur ki, **evrensellik** ve ondan **ayrılamaz** olan *zorunluk*, anlayışgücünün ya-

Leibniz ve Kant

* Boş levha. (Yazı Kurulu'nun notu.)

zorunluk evrensel'den *ayrılamaz*

da algılayabilen varlığın öz doğasını dile getirmektedirler ve dolayısıyle de bunların kaynağı duyu organları yada deney olamaz, yani bunlar dışardan gelemezler»... (193).

NB Kantçılık = kavaf işi

Daha önce Dekartçılarda da vardı aynı fikir — *Clauberg*'den ***1652*** tarihli bir metni aktarmakta Feuerbach[159].

«Hiç şüphe yok ki, bu belit» (bütün, parçadan büyüktür, diyen belit), «apaçıklığını, tümevarıma değil anlayışgücüne borçludur; çünkü genel bir açıdan, anlayışgücünün, bizi boş yere tekrar zahmetinden esirgemek için duyuların verilerini genelleştirmekten, duyulur deneyin ve sezginin yerini almaktan ve bunları, bizi her seferinde yeniden yaşamaktan kurtarmak üzere önceden kavrayıp bildirmekten başka ereği ve işlevi yoktur. Ama anlayışgücü bu işi salt kendi iradesiyle, duyularda bunun için herhangi bir dayanağa sahip olmaksızın mı yapmaktadır? Duyuların bana ilettiği tekil durum, *gerçekte karşılığı olmayan* bir durum mudur? Niteliksel bakımdan belirlenmiş bir durum değil midir bu durum? Ve bu nitelikte, tikel durumların duyular tarafından algılanabilen bir özdeşliği yok mudur?... Sadece yapraklar mı görürüm ben, aynı zamanda ağaçları da görmez miyim?... Özdeşlik, benzeşim ve fark *duygusu* diye bir şey yok mudur? Siyah ile beyaz, gündüz ile gece, odun ile demir arasında duyu organlarım için hiç bir fark yok mu?... Duyulur algı, (var) olan'ın mutlak bir şekilde onaylanması değil de nedir? Düşüncenin en üstün yasası olan özdeşlik yasası, işte bundan dolayı aynı zamanda duyarlık yasası da değil midir; ve bu yasa, işin ucunda, duyulur sezginin hakikîliğine dayanmıyor mu?»... (193—194).

NB

"Yeni Denemeler"de Leibniz: «Genellik, tek tek nesnelerin kendi aralarında benzerliğine dayanır ve bu genellik bir gerçekliktir» (Kitap III, bölüm 3, § 12). «Ama bu benzerlik, duyuların bir hakikatı değil midir? Anlayışgücünün *bir tek* sınıfa, *bir tek* cinse yerleştirdiği varlıklar benim duyularımı özdeş, benzer bir tarzda etkilemiyorlar mı?... Benim cinsel duyu'm bakımından — duyu organları teorisinde çoğunlukla bir yana itilmiş oluşuna rağmen, çok büyük teorik önem taşıyan bir duyu da budur — bir ka-

dınla bir hayvanın dişisi arasında hiç bir fark yok mudur? Öyleyse
anlayışgücü ile duyular arasındaki yada duyum'a anıklık arasın- bien
daki fark nedir? Duyulur algı, *nesne*'yi verir; anlayışgücü ise, (nes- dit!*
nenin) *ad*'ını verir. Duyulur algıda da olmayan hiç bir şey yoktur NB
anlayışgücünde; ama duyularda edimli olarak bulunan şey, anla-
yışgücünde sadece ad olarak vardır. En üstün, yüce varlıktır an-
layışgücü, dünyayı yönetendir; ama edimli olarak değil, ad olarak
böyledir bu. Peki ama ad nedir? Nesneyi bütünlüğü içinde tasa- bien dit!**
rımlayabilmek üzere nesnenin temsilcisi kıldığım, nesneyi belirten
ayırt edici bir im, belirgin ve çarpıcı bir işarettir» (195).

...«Bütünün parçadan büyük olduğunu, anlayışgücü kadar duyular da söylemektedirler bana; ama duyular bunu bana sözcüklerle değil de : parmak elden küçüktür, cinsinden örneklerle söylemektedirler»... (196—197).

...«İşte bunun içindir ki bütünün parçadan büyük olduğu kesin bilgisi, duyulur deneye bağlı değildir hiç şüphesiz. Peki ama neye bağlıdır? Bütün sözcüğüne. Bütün parçadan büyüktür şeklindeki önerme, tek başına : bütün sözcüğünün söylediğinden fazla bir şey söylememektedir»... (197).

...«Leibniz, tam tersine, idealist yada tinselci olarak, araç'ı erek haline duyarlığın olumsuzlanışını zihnin özü haline getiriyor»... (198).

...«'Kendi bilinci'ne sahip olan, varolmaktadır ve vardır ve adı da ruhtur. Demek ki biz, bedenimizin varolduğundan emin olmazdan önce ruhumuzun varolduğundan emin olmaktayızdır. Bilinç, hiç şüphe yok ki, ilktir; ama yalnız benim için ilktir, 'kendinde ilk' değil. Bilincimin açısından, *ben kendimin bilincinde olduğum için* varolmaktayımdır; ama bedenimin açısından, *ben varolduğum için kendimin bilincindeyim*'dir. Hangisi haklıdır peki bu durumda? Beden, yani doğa mı; yoksa bilinç, yani Ben mi? Şüphesiz ki, Ben; çünkü ben *kendi kendime* hak vermezlik edebilir miyim? Ama gerçekte, bilincimi bedenimden ayırıp yalnızca kendi kendim sayesinde düşünebilecek durumda mıyım?»... (201).

...«Dünya, duyuların ve düşüncenin konusudur» (204).

«Duyulur bir nesnede insan, gerçekteki haliyle duyulur algının nesnesi olarak varlığı, kendinde duyulardan soyutlanmış olarak bulunan düşünülmüş varlıktan ayırt eder. *Varoluş* yada *birey* diye adlandırır birincisini, ikincisini ise *öz* yada *cins* diye adlandırır. Zorunlu ve ebedî olarak tanımlar özü, çünkü şu yada bu nesne duyuların dünyasından

* Güzel söylemiş! Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Güzel söylemiş! Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

yok olsa bile, düşünülmüş nesne yada tasarım olarak kalmaktadır; varoluşu da, olumsal, zorunsuz ve geçici olarak tanımlar»... (205).

NB ...«*Yarı yarıya* Hristiyandır Leibniz, tanrıcı yada Hristiyan *ve* natüralisttir. Tanrının iyiliğini ve sonsuz kudretini bilgelikle, anlayışgücüyle sınırlamaktadır. Ama bu anlayışgücü, aslında doğa bilimlerine değğin bir maddeler koleksiyonundan başka bir şey değildir; doğanın, evrensel bütün'ün tüm parçalarının bağ'ıdır sadece. Şu halde **Leibniz**, tanrıcılığını *natüralizm*'le sınırlamakta; tanrıcılığı, tanrıcılığı yıkan şeyle savunmakta»... (215).

S. 274 (*1847* ekinden aktarma) :

«Duyuların yalanından ne kadar çok söz edildi, ve ne kadar az söz edildi dilin yalanından; oysa düşünce dilden ayrılamaz. Ve bununla birlikte duyuların aldatışı ne denli kaba, dilin aldatışı ne denli incedir! Ben beş duyu'mun imdada yetişmesi sayesinde, anlayışgücü anlamında logos'un bütün bu güçlük ve gizlemlerinin sözcüğün anlamında çözüm bulduklarını kavrayıncaya değin, aklın evrenselliği, Fichte ve Hegel'in Ben'inin evrenselliği nasıl da istedikleri gibi burnumun ucundan tutup sürüklediler beni uzun zaman! İşte bundan dolayıdır ki *Haym*'ın sözü : «Aklın eleştirisi, dilin eleştirisi olmak zorundadır», bana teorik açıdan bunca yakın düşmekte. Duyan ve kişisel varlık olarak ben ile düşünen varlık olarak ben arasındaki karşıtlığa gelince, bu, aktardığım» (doğ u-dan doğ uya Feuerbach'ın olan[160]) «not ve tez anlamında, gelip şu kesin kontrasta dayanmaktadır : duyan olarak bir'im, düşünen olarak evrensel'im. Ama düşüncede ne kadar bir isem duyumda da o kadar evrensel olmaktan geri kalmıyorum. Düşüncede uygunluk sadece duyumda uygunluğa dayanmaktadır» (274).

«Her türlü insanî bağ, insanlardaki duyum benzeşimi öncülüne dayanır» (274).

"Spinoza und Herbart" (1836) [161]. S. 400 ff. "Ahlâkçı" Herbart'ın alçakça saldırılarına karşı Spinoza'nın *s a v u n u l m a s ı*. Spinoza'nın nesnelciliği belirtiliyor, vs. **NB.**

"Verhältnis zu* Hegel" (1840 ve später**). S. 417 ff.

---

* (Hegel)'e karşı tavır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Daha sonra (Yazı Kurulu'nun notu.)

Bulanık ve bağlantısız bir şekilde, Hegel'in öğrencisi olmuş olduğu belirtilmiş.

Gözlemler arasında :

«Doğal doğuş ve gelişimle çelişme halinde olan bir diyalektik ne olabilir? Neye dayanır böyle bir diyalektiğin zorunluğu?»... (431).

"*Herr* von Schelling*" (1843) Marx'a mektup (434 ff.). Müsveddeye uygun. Pestilini çıkarmakta Schelling'in [162].

IV. cildin sonu

* Bay. (Yazı Kurulu'nun notu.)

DR. JOHANN PLENGE. *MARX VE HEGEL*

TUBINGEN, 1911[163]

"Maddecilik"in (ki bunu "idealizm, vs. diye adlandırıyor kendisi) *devrimci düşünce ile* nasıl bağdaştığını bir türlü kavrayamıyor Plenge, ve kendi kavrayışsızlığından dolayı da *köpürdükçe köpürüyor!!!*

bayağının bayağısı bir anlayış!

Marksizmin temellerinin, teorik temellerinin, burjuva profesörleri tarafından nasıl basitleştirildiğinin güzel bir örneği!! Emperyalist ekonomistler'e[164] ve şürekasına ad notam*!!

Ben, ben, ben, ben, ben, bakın Marx'ı ve Hegel'i nasıl "okudum" havalı çalımlı bir önsözden sonra, Hegel'in teorisinin yüzeysel mi yüzeysel bir özeti geliyor (idealizm, "spekülasyon"dan ayırt edilmemiş; pek az şey kavranmış durumda; ama gene de Kantçılığa oranla bu incelemede iyi şeyler *var*) ama Marx konusundaki "eleştiri" düpedüz saçma.

Diyalektiğin *teorik* yanının farkına bile varılmamış!!

«Gerçek» proleteri sınıfın temsilcisi olarak anlıyor diye, «saf ideoloji»yle suçlanmakta Marx.

Marx = "ideolog"...

«Yer yer, her türlü idealizmi inkâr eden bir döneğin âdî dili... yer yer de, bir politika tutkununun istekleri ve hak davaları : Karl Marx'ın gerçeği işte budur» (82).

!

* Bilgi edinmek üzere. (Yazı Kurulu'nun notu.)

"nur"!! * — «Bu radikal Yahudi bilgininin, tedavi isteyen bütün sosyal formlar için, hayatı boyunca sadece *bir tek* evrensel ilâç bellemiş oluşu doğrusu ilginç : eleştiri ve siyasal mücadele» (56).

Marx!! "anlamamış" Hegel'i 97 ve gerisi — ...«Marx'ın tarihsel maddeciliği, aslında, en derin temelinde idealist bir toplum görüşü olan, alabildiğine akılcı bir teoriden, patetik bir jestten başka bir şey değildir», vs., vs... (83).

...«Ajitatör gerekçeleri»... (84) (id. **86, 92 ve gerisi.**) (*115* ve gerisi.).

Marx, «bu doğa bilimleri ampirizmini» başkasından almış (88), «Marx, toplum bilimini doğa bilimlerine döndürüyor» (ib.).

... «Bir düşünürün yolu değildir onun» (Marx'ın) «yolu... bir hürriyet havarisinin yoludur»...!!! (94 — 95).

Sosyalist devrim = öznel umut; bunu bir "bilimsel nesnel bilgi" diye sürmek, «şarlatanlığa başladığını bilmeyecek kadar vecde gelmiş bir hayalcinin aldanışıdır» (110). !!

... «Marx'ı sürükleyen, radikal bir hürriyet havarisinin tutkulu iradesidir»... (111).

!! inde ira !! ** — «Bütün kin içgüdülerini ajitatörce kamçılayıp kışkırtan» Marx... (115).

«Marksizm... soyut bakımdan olumsuz, fanatik bir coşku ahlâkı haline geliyor» (Hegel'e göre Muhammedîlik gibi!)... (120).

...Marx'ın "fanatik mizacı" (ve «heyecanlı karakteri») — işin özü bu işte (120).

Vs. Aşağılık cinsten şaka!

Bu alıntı nereden? belirtmemekte yazar?

NB NB — «Sosyalizm, devrimsiz gerçekleşemez. Yıkmağa ve devirmeğe ihtiyacı olduğu kadar ve için ihtiyaç duyar bu siyasal eyleme. Ama organik etkinliğinin başladığı yerde, ruhunun kendi öz ereğini açıkça ortaya koyduğu yerde siyasal zarfını çıkarıp atar sosyalizm.»

* Sadece. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Öfke buradan. (Yazı Kurulu'nun notu.)

— Bu alıntıyı, kaynağını belirtmeksizin aktararak şöyle devam ediyor Plenge: «Düşen "siyasal zarf", hiç şüphesiz baştan başa bütün marksizmdir» (129).

Plenge nasıl da keşfediyor "çelişkiler"i: "Rheinische Zeitung"da[165] şöyle yazmışmış Marx: «Sanayiin kollarıyle demiryollarını kuran zihin, filozofun beyninde felsefe sistemlerini de kurar» (s. 143). Daha sonra bu üretim araçları kendilerini yaratmış olan zihnin egemenliğinden kurtulur ve bu kez onlar zihin belirlemeğe koyulurlar.»

Ne "zihin" ne "zihin"

Plenge'de Mehrwertstheorie * eleştirisine örnek:

«Kapitalizmin, kâr arayışının ücretlerin düşmesine ve çalışma koşullarının ağırlaşmasına yolaçan zalim gerçeğini, kabaca abartıp kundaklayıcı bir açıklıkla altını çizerek belirtir» (bu teori). «Ama buna karşılık, kullanılan terminoloji tarafından gizlenen bir kavramlar ikileşmesinin ilkel yanlışıyle sakattır»... (157).

! !

... «Bozguncu artı değer teorisi, ajitasyon ihtiyacının gereği olarak, bütün sistemin en gözde yerine oturtulmuş bulunmaktadır»... (164).

... «Marx — bizim büyük felsefemizden ödünç aldığı giysiyi kendi erekleri için yeni baştan biçmiş olan XIX. yüzyıl Yahudi devrimcisi» (171).

Tam bir inci!!

(Bayağının da bayağısı bir yaratık bu Plenge. Zavallı bodur kitabının bilimsel değeri ise: sıfır.)

En geç 1916 yılı Haziran ayında yazılmıştır
İlk olarak 1933 yılında Lenin Derlemesi XXII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

* Artı değer teorisi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

KİTAPLAR ÜZERİNE NOTLAR

...

F. Raab. Die Philosophie von R. Avenarius. Systematische Darstellung und immanente Kritik. Leipzig, 1912 (164 s.). 5 Mk*.

Perrin. Atomlar. Paris (Alcan) [100].

...

En erken 1912 yılında not edilmiştir
İlk olarak 1938 yılında Lenin Derlemesi
XXXI'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

* F. Raab. *R. Avenarius'un felsefesi.* Sistematik açıklama ve içkin (immahente) eleştiri. Leipzig, 1912 (164 s.). 5 Mark. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ZÜRICH KANTON KİTAPLIĞI'NIN FELSEFÎ YAPITLARI [167]

Gideon Spicker. "Über das Verhältnis der Naturwissenschaft zur Philosophie" * (özellikle versus Kant ve Lange'nin Maddeciliğin tarihi), 8°, Berlin, 1874. *IV. W. 5 7 K.*

Hegel. "Phänomenologie" (hrs. Bolland, 1907) **. *I V. W. 1 6 5 g.*

1915 yılında not edilmiştir
İlk olarak 1933 yılında Lenin Derlemesi XXII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

---

* Gideon Spicker. *Doğa bilimlerinin felsefeye bağıntıları.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Hegel. *Fenomenoloji.* (Bolland tarafından yayınlanmıştır, 1907). (Yazı Kurulu'nun notu.)

(«Zürich Kanton Kitaplığı» [168])
(Signatur * : *K. bi.*)

Flugschriften des deutschen Monistenbundes. Heft 3 : *Albrecht Rau.* "Fr. Paulsen über E. Haeckel". 2-te *Aufl.* Brackwede. 1907 (48 SS.) **

((Feuerbach'ın görüş açısından Paulsen'in alabildiğine sert eleştirisi. Burjuva ışıklar felsefesinin "Mohikan"ı!)) NB

1915 yılında not edilmiştir
İlk olarak 1933 yılında Lenin Derlemesi XXII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

* Sıra numarası. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Alman Birciler Derneği'nin broşürleri. Defter 3 : *Albrecht Rau* «Fr. Paulsen'in E. Haeckel hakkındaki düşünceleri», 2. basım. Brackwede. 1907 (48 s.). (Yazı Kurulu'nun notu.)

Seksiyon III. («Genel kültür
ve bilim yapıtları») [169] :

Köken üzerine incelemeler...... 1914
(Çağdaş kültür III, IV).
E. Haeckel: Gott-Natur. Leipzig, 1914 *... Sch. 480, N 24.
...

Uhde. Feuerbach. Leipzig, 1914... XVI. 906.

A. Zart. Bausteine des Weltalls : Atome, Moleküle... Stuttgart, 1913 **.
...

1916 yılında not edilmiştir
İlk olarak 1934 yılında Lenin
Derlemesi XXVII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

* E. Haeckel. *Tanrı-doğa.* Leipzig, 1914. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** A. Zart. *Evrenin malzemeleri: atomlar, moleküller...* Stuttgart, 1913. (Yazı Kurulu'nun notu.)

. . .

Ruttmann. Die Hauptergebnisse der modernen Psychologie *. *Pe.* VII. 3551.

. . .

Suter. Die Philosophie von Richard Avenarius. 1910 (Diss) **. St. *Bro. 11. 341.*

1916 yılında not edilmiştir
İlk olarak 1936 yılında Lenin
Derlemesi XXIX'da yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp
uygundur

* Ruttmann. *Çağdaş psikolojinin bellibaşlı neticeleri.* (Yazı Kurulu'nun notu.)
** Suter. *Richard Avenarius'un felsefesi.* 1910. (Doktora tezi). (Yazı Kurulu'nun notu.)

J. PLENGE'NİN *MARX VE HEGEL* BAŞLIKLI YAPITININ BİR KONTRANDÜSÜ ÜZERİNE NOT [170]

Joh. Plenge. Marx und Hegel. Tübingen, 1911. (184 SS.) (Mk. 4)*.
{"Archiv für Geschichte des Sozialismus" ** 'un cilt III, 3. fasikülünde O. Bauer'in yerici kontrandüsü.}

1913 yılında not edilmiştir
İlk olarak 1938 yılında Lenin Derlemesi XXXI'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

---

* Joh. Plenge. *Marx ve Hegel.* Tübingen, 1911 (184 s.) (4 Mark). (Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Sosyalizm tarihi arşivleri.* (Yazı Kurulu'nun notu.)

R. B. PERRY'NİN *GÜNÜMÜZÜN FELSEFİ EĞİLİMLERİ* BAŞLIKLI KİTABININ KONTRANDÜSÜ ÜZERİNE GÖZLEMLER[171]

"Mind". 1913. Nisan. F. C. S. Shiller'in, Ralph Barton Perry'nin şu kitabı üzerine kontrandüsü : Present Philosophical Tendencies : a critical survey of Naturalism, Idealism, Pragmatism and Realism, together with a Synopsis of the Philosophy of William James. London and New York (Longmans and C°). 1912. Pages 383 *.

Perry'nin "gerçeklik"ine karşıçıkıyor Schiller; ve onu, «düşüncesi, gerçekçilik ile idealizm arasındaki metafizik karşıtlık sorunuyle, bütün öbür sorunları hep bu soruna bağlamağa çabalayacak kadar dolu olmak» la suçluyor.

Not etmeğe değer ki, Perry'den şu parçayı aktarıyor Schiller ilkin : «Organizma, kendisinden itibaren gelişmiş olduğu ve üzerinde etkide bulunduğu ortama uygun ve denk düşmektedir. Bilinç, kendisinden önce varolagelmiş olan ve kendisinden bağımsız olarak varolan ortama seçimli (élective) bir cevaptır. Herhangi bir şey varolmaktaysa, bu, bir cevabı uyandıracak ve ortaya koyacak bir şey olmak gerekir» (Perry'nin kitabı, s. 323). Ve şöyle karşıçıkıyor buna Schiller :

«Eğer «*bağımsız* (altını çizen, Schiller) olarak varolan ortam» sorunu güven verici bir şekilde çözümlenmezse, burada, düşünce ile «ortam» ı arasındaki *bağlılaşma*'dan gayrı hiç bir şey yoktur ispat edilmiş olan» (s. 284). || Karakteristik!!

1913 yılı Nisan ayından sonra yazılmıştır
İlk olarak 1938 yılında Lenin Derlemesi XXXI'de yayınlanmıştır.

Elyazmasına tıpatıp uygundur

---

* Ralph Barton Perry. *Günümüzün felsefi eğilimleri : William James felsefesinin bir özeti ile birlikte natüralizmin, idealizmin, pragmacılığın ve gerçekçiliğin eleştirili açıklaması.* Londra ve New York (Longmans ve Ortakları). 1912. 383 sayfa. (Yazı Kurulu'nun notu).

A. ALIOTTA'NIN *BİLİME KARŞI İDEALİST REAKSİYON* BAŞLIKLI KİTABININ BİR KONTRANDÜSÜ ÜZERİNE GÖZLEMLER [172]

Antonio Aliotta : La reazione idealistica contro la scienza. 1 cilt. 8°. XVI+526 s. Palermo. Casa editrice Optima. 1912.

M. J. Segond'un "Revue philosophique" (Ribot), Paris, 1912, no 12, s. 644 — 646'da yayınlanan kontrandüsü. Diyor ki «o» (Aliotta) «çağdaş reaksiyonun bütün yeni kaynaklarını bilinemezciliğin içinde gösteriyor bize; bu reaksiyonun evriminin Alman (Riehl) ve Fransız (Renouvier) yeni - eleştiriciliğinden, Mach ve Avenarius'un ampriokritisizminden (yada, ampirik eleştiriciliğinden), İngiliz yeni - Hegelciliğinden geçtiğini gösteriyor bize; Bergson ve Schmitt'in sezgiciliklerini betimleyerek geçersizliklerini ortaya koyuyor; W. James, Dewey ve Schiller'in Anglo-amerikan pragmacılığının, Rickert, Croce, Münsterberg, Royce'un», vs. (645), vs., Schuppe, Cohen ve daha başkalarının «değerler felsefesinin ve tarihselciliklerinin de geçersizliğini koyuyor ortaya».

Kontrandünün bir ikinci bölümünde yazar, Ostwald'ın enerjetik anlayışıyle Duhem'in "yeni nitelikler fiziği"ni ve Hertz, Maxwell, Pastore'nin "modeller teorisi" ni de çözümlüyor. Mistisizmden (Bergson dahil), özellikle nefret ettiğini söylüyor yazar.

Söylediğine göre, yazarın görüş açısı «otantik rasyonel entelektüalizm anlayışının, — B. Aliotta ve B. Chiappelli'nin anlayışlarının — ta kendisidir» (645).

1913 yılında not edilmiştir
İlk olarak 1938 yılında Lenin Derlemesi XXXI'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

HILFERDING'IN
(*FİNANS SERMAYESİ*
BAŞLIKLI KİTABINDA)
MACH HAKKINDA
SÖYLEDİĞİ ŞEY ÜZERİNE GÖZLEMLER[173]

Hilferding: "Finans sermayesi" («Kapitalizmin gelişiminin en son evresi») M. 1912

Almancada 1910 yılında yayınlanmıştır (III Band Marx - Studien)

s. 13. — "E. Mach'a göre", "ben", duyumların sonsuz iplerinin kendisine doğru uzandığı bir odaktan başka bir şey değildir... Tıpkı bunun gibi, para da sosyal bağlar ağının düğümüdür"... ||| tam bir bulamaç... "tıpkı bunun gibi" gene

s. 71 not. "Şeylere, mekân form'unu sadece sezgimiz verir" (bir Kantçı). || yanlış

En geç 1916 yılının Haziran ayında not edilmiştir
İlk olarak 1934 de Lenin Derlemesi XXVII'de yayınlanmıştır

Elyazmasına tıpatıp uygundur

HAŞİYELİ METİNLER

G. PLEHANOV. *MARKSİZMİN TEMEL SORUNLARI*

ST-PETERSBOURG, 1908

[23 — 24] *... İdealistler, düşünceyi insandan bağımsız, özerk bir öze («kendi için özne») dönüştürürler ilkin, sonra da derler ki varlık ile düşünce arasındaki çelişki işte bu özde çözüm bulmaktadır. Çünküsü de şu ki, işte bu maddeden bağımsız öz, ayrı ve bağımsız bir varlığa sahiptir. Gerçekten de orada çözüm bulmaktadır çelişki, çünkü bu öz nedir aslında? D ü ş ü n c e. Ve bu düşünce, bütün herşeyden bağımsız bir şekilde varolmaktadır — v a r d ı r. Ne var ki çelişkinin bu şekilde çözümü, salt formel bir çözüm olmaktadır. Daha yukarda söylemiş olduğumuz gibi, çelişkinin iki öğesinden birini, yani düşünceden bağımsız varlık'ı elemek suretiyle ulaşılabiliyor ancak bu çözüme. Varlık, düşüncenin basit bir özeliğinden başka hiç bir şey olmuyor; ve belli bir nesne için vardır dediğimizde, bu, o nesnenin yalnız düşüncede varolduğu anlamına geliyor... Var olmak, düşüncede varolmak anlamına gelmez. Bu noktada Feuerbach'ın felsefesi Dietzgen'inkinden kat kat daha açık. «Bir şeyin varolduğunu ispatlamak, diye not ediyor Feuerbach, o şeyin s a d e c e d ü ş ü n c e d e v a r o l a n b i r ş e y o l m a d ı ğ ı n ı ispatlamaktır» **... NB

[28 — 31] ***... Tarihin maddeci yorumunun, herşeyden önce bir m e t o d o l o j i k ö n e m i olmuştur. Şunları yazarken gayet iyi anladığı buydu Engels'in: «Bizim için gerekli olan, işlenmemiş ham neticelerden çok, incelemedir (das Studium); kendilerine açılan gelişmenin dışında gözönüne alınan neticeler birer hiçtir» ****...

---

* Bk. G. Plehanov, *les Questions fondamentales du marxisme* (Marksizmin temel sorunları). Ed. Sociales, 1948, s. 30 — 31. (Yazı Kurulu'nun notu.) (Bu kitap *MARKSİST DÜŞÜNCENİN TEMEL MESELELERİ* adıyla SOSYAL YAYINLAR arasında, 1965'te yayınlanmıştır. Türkçeye çevirenin notu.)

** Werke, X. 187.

*** Bk. Ed. Sociales, s. 34 — 36. (Yazı Kurulu'nun notu.)

**** Nachlass, I. 477.

«Genel bir açıdan Marx ve Engels'in maddeciliğe en büyük hizmetlerinden biri de, doğru bir metod kurup geliştirmek olmuştur. Hegel felsefesinin spekülatif öğesine karşı mücadele alanında yoğunlaştırmıştı tüm çabasını Feuerbach; sonuç olarak da diyalektik öğeyi gereğince değerlendirmemiş ve bu öğeden yeterince yararlanmamıştı. Şöyle diyordu: «Gerçek anlamda diyalektik, münzevi düşünürün kendi kendisi ile diyalogu değildir katiyen, ben ile sen arasındaki diyalogdur»*. Ama, ilk olarak, Hegel'in diyalektiği de «münzevi düşünürün kendi kendisi ile diyalogu» anlamını taşımıyordu; ikinci olarak da Feuerbach'ın gözlemi, felsefenin, metodunu değil de çıkışnoktası'nı belirler. Bu boşluk Marx ve Engels tarafından doldurulmuştur: Marx ve Engels anlamışlardır ki, spekülatif felsefesiyle mücadele ettikleri Hegel'in diyalektiğini değerlendirmemek büyük bir yanılgı olacaktır...

Diyalektiği bir gelişim teorisiyle karıştıran çok kimse vardır, ve gerçekten de diyalektik böyle bir teoridir. Bununla birlikte diyalektik, o hep bildiğimiz evrim «teori»sinden öz bakımdan ayrılır; söz konusu teori, doğanın ve tarihin sıçramalar yoluyle ilerlemedikleri ve dünyadaki tüm değişmelerin ancak ve ancak derecelenme yoluyle gerçekleştiğini söyleyen ilkeye dayanır tamamıyle. Bu türlü tasarlanmış bir gelişim teorisinin gülünç ve tutarsız olduğunu Hegel zaten ispatlamıştı...

NB

[33] **... Genel bir açıdan, diyalektik düşünce'nin hakları, o'na göre ***, varlığın diyalektik özelikleri tarafından doğrulanmaktadır. Burada da varlık, düşünceyi koşullamakta...

[39] ****... Görüldüğü gibi, coğrafi ortamın özelikleri üretici güçlerin gelişimini koşullamaktadır; ve üretici güçlerin gelişimi de ekonomik ilişkilerin gelişimini ve dolayısıyle sonradan da bütün öbür toplumsal ilişkilerin gelişimini koşullamaktadır...

[42] ***** ...Üretici güçlerin her gelişim derecesine, belirli karakterde bir askeri donatım tarzı, bir askerlik sanatı ve en son olarak da bir uluslararası hukuk, yada daha doğrusu, bir toplumlararası, yani özellikle, bir oymaklararası hukuk denk düşmektedir. Avcı oymakları (yada, kabile'leri) büyük siyasal örgütler kuramazlar; çünkü üretici güçlerinin alçak düzeyde oluşu, onları, eski Rusçanın o imgelerle dolu deyimiyle, ufak topluluklar halinde geçim araçları ararken dağılıp ufalanmak zorunda bırakmaktadır...»

* Werke, II, 345.
** Bk. Ed. Sociales, s. 37. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Engels'e göre. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** *İbid.*, s. 43. (Yazı Kurulu'nun notu.)

[46 — 47]* ... Marx'a göre, coğrafi ortam, üretim ilişkileri aracılığıyle etki gösterir insan üzerinde; bu üretim ilişkileri, belirli bir yerde belirli üretim güçlerinin temeli üzerinde doğup gelişirler; ve bunların ilk gelişim konularını da, o ortamın özellikleri meydana getirmektedir...

[65 — 66]** ... «Ekonomik yapı»nın karakteri ve bu karakterin değişkiye uğrama doğrultusu, insan iradesine değil, üretici güçlerin durumuna ve üretim ilişkilerinde meydana gelen ve üretim güçlerinin sürekli gelişimi dolayısıyle toplum için zorunlu olan değişikliklerin doğasına bağlıdır. Engels şöyle dile getirmekte bunu: «Tarihlerini kendileri yapar insanlar; ama şu ana kadar kollektif bir iradeye, bir genel plana uygun şekilde yapmamışlardır tarihlerini; hattâ, nitelikleri azçok kesinleşmiş belli bir toplum çerçevesi içinde bile yapmamışlardır. Çabaları çatışmıştır daima ve karşılıklı biribirlerine engel olmuşlardır; ve nitekim işte bunun içindir ki bu cins toplumlarda daima zorunluk hüküm sürer; tesadüf de bu zorunluğun hem bütünleyicisi, hem de belirimidir***.» Doğrudan doğruya insan etkinliği de burada hür olarak değil, zorunlu olarak, yani yasalar'a uygun olarak, bilimsel bir araştırma konusu olmağa elverişli olarak belirmektedir. Görüldüğü gibi, tarihsel maddecilik bizlere durum ve koşulların insanlar tarafından değişkiye uğratıldığını gösterirken, aynı zamanda ve ilk olarak bu değişkeme sürecini bilimsel açıdan gözlemleme olanağını da sunuyor. Ve işte bunun içindir ki biz, bilim niteliği taşımak iddiasındaki her toplum teorisinin hazırlayıcı bilgilerini, ancak ve ancak maddeci tarih yorumunda bulduğunu söylemek hakkına sahibiz kesinlikle...

[68] **** ... Henüz sınıflara bölünmemiş olan ilkel toplumda insanın üretici etkinliği, dünya görüşünü ve estetik duygusunu dolayımsız şekilde etkilemektedir...

[81 — 82]*****...Marx-Engels'in o ünlü «temel» in en az kendisi kadar ünlü «üstyapı» ya olan bağıntısını nasıl gördüklerini kısaca dile getirmek üzere şu özeti çıkarabiliriz :

1) Üretici güçlerin durumu;

2) Bu durum tarafından koşullanan ekonomik ilişkiler;

3) Bu ekonomik «temel» üzerinde oluşan sosyal - siyasal rejim;

4) Sosyal insanın, bir yandan doğrudan doğruya ekonomi tarafından ve öte yandan da bu ekonomik temel üzerinde oluşmuş bulunan sosyal - siyasal rejimin tümü tarafından belirlenen psişizmi;

5) Bu psişizmin özelliklerini yansıtan çeşitli ideolojiler...

[98]****** ...Bugünkü tarım sorunumuzu alalım örnek olarak. «Zorla toprak temlîki», zeki bir büyük toprak sahibi'ne — «tam tazminat» tutarına ters orantılı bir ölçü içinde — az yada çok üzüntü verici bir tarihsel zorunluk şeklinde

* Bk. Ed. Sociales, s. 46. (Yazı Kurulu'nun notu.)
** *Ibid.*, s. 59 — 60. (Yazı Kurulu'nun notu.)
*** Starkenburg'a 25 Ocak 1894 tarihli mektup. (Yazı Kurulu'nun notu.)
**** Bk. Ed. Sociales, s. 61. (Yazı Kurulu'nun notu.)
***** *Ibid.*, s. 70 — 71. (Yazı Kurulu'nun notu.)
****** Bk. Ed Sociales, s. 83. (Yazı Kurulu'nun notu.)

gözükebilir. Ama «küçücük bir toprak parçası» edinmek özlemiyle yaşayan **köylü** için, tam tersine, bu «tam tazminat» az yada çok çok üzüntü verici bir zorunluluk olarak gözükecek ve «zorla toprak temliki» de onun kendi hür iradesinin dile gelişi ve hürriyetinin en değerli güvencesi olacaktır.

Burada, hürriyet teorisinin belki de en önemli noktasına dokunmuş oluyoruz. Engels sözünü etmiyor bu noktanın; Hegel okulunda yetişmiş bir adam bakımından bu nokta hiç bir açıklamasız kavranabilir olduğu için şüphesiz...

Feuerbach ve Dietzgen. *24**.

En erken 1908 yılı Mayıs ayında yapılmış haşiyeler
Kısmen 1933 yılında Lenin Derlemesi XXV'te yayınlanmıştır.
Tam metin halinde ilk olarak burada yayınlanmaktadır

Orijinale tıpatıp uygundur

* Plehanov'un kitabının 24. sayfası söz konusu (elinizdeki kitabın 349. sayfasına bakınız). (Yazı Kurulu'nun notu.)

ABEL REY. *MODERN FELSEFE*

PARİS, 1908 [174]

ÖNSÖZ

[6 — 7] ... Zekânın ve aklın yaratımı olan bilim, doğa üzerindeki etkili gücümüzü sağlamağa yarar sadece. Şeylerden yararlanmayı, şeyleri kullanmayı öğretir bilim bize; ama şeylerin özleri hakkında hiç bir şey öğretmez...

...Anlaşılacağı gibi, bu incelemede ben, pozitif, «bilimci» görüş açısı ile «pragmatik» görüş açısını karşıt koydum temel bakımdan. Ve elden geldiğince tarafsız olmağa çalıştım... NB

BİRİNCİ BÖLÜM

FELSEFE TARTIŞMALARININ BUGÜNKÜ AĞIRLIK MERKEZİ

§ 5. ÇAĞDAŞ FELSEFİ DÜŞÜNCENİN TEMEL ANTİNOMİSİ

[28 — 29]. Genel felsefî sorunun aktüel konumu açısından, olanaklı seçenekler nelerdir? Birini ötekine feda etmeden, birini ötekine karşı kılmadan, bilim ile pratik etkinliği elden geldiğince sıkı bir birlik içinde tutup korumak söz konusu olduğuna göre, sadece bir tek almaş, bir tek seçenek vardır burada. Ya pratik etkinlik bilimin neticesi olacaktır, yada tam tersine, bilim pratik etkinliğin neticesidir... Bu durumlardan birinde akılcı, anlakçı (yada, entelektüalist) ve olgucu (yada, pozitivist) sistemlerle karşı karşıyayızdır: Bilim dogmacılığıdır bu. Öbür durumda ise, pragmacı, imancı (yada, fideist) sistemlerle yada (Bergson'unki gibi) etkin sezgi sistemleriyle karşı karşıyayızdır: Bu da, edim dogmacılığıdır. Birinci durumda söz konusu olan, eylemek için bilmektir: Bilgi, eylemi yapar. İkinci durumda, bili, eylemin zorunluklarını, gereklerini izlemektedir: Eylem bilgiyi yapar. NB

Ve sanılmasın ki bu sonuncular, bilim nefretini ve cehalet felsefesini ihya etmektedirler. Hayır. Bu filozoflar, içlerinden bazılarının pek sevdiği bir deyimle, «bu bilimi iyice düşündükten sonra», yani ciddi bir araştırmadan, bilim konusunda çoğu zaman en makbul cinsten bir bilgi hazinesine sahip olduktan, derinlemesine ve eleştirisel bir içdüşünmeden sonra, bilimi pratikten

NB türetiyorlar. Böyle yapmakla bilimi küçültüyorlarsa, ancak dolaylı olarak yapmış olmaktadırlar bunu; çünkü çoğu, tam tersine, bilime tüm değerinin ancak böylece verilebileceği inancındadırlar...

§ 6. ÇAĞDAŞ FELSEFE TARTIŞMALARININ YARARI

[33 — 35] ... Gerçekten de bir an için bile olsa, pragmatik tezin doğruluğunu kabul edelim ve diyelim ki bilim, özel bir zanaat, belirli ihtiyaçların karşılanmasına uygun düşen bir çeşit tekniktir. Hangi sonuçlar doğacaktır bu durumda?

İlk olarak, hakikat bir sözcükten ibaret olacaktır bu durumda. Hakikiliği olan bir olumlama, başarı kazanması kesin bir hünerin dile gelişi olmaktadır. Ve aynı durum ve koşullar çerçevesinde bize başarı kapılarını kesinlikle açacak bir çok hüner bulunduğuna ve bireyden bireye değişen alabildiğine çeşitli ihtiyaçlar olduğuna göre, şu pragmatik vecizeyi benimsemek zorunda kalırız: Bizi aynı pratik neticelere götüren bütün öneriler, bütün akılyürütmeler eşdeğerdirler ve eşit şekilde hakikidirler; ve pratik neticelere götüren bütün öneri ve akılyürütmeler, gene aynı şekilde meşru olacaklardır. «Hakikat» sözcüğünün bu yeni anlamından çıkan anlamsa şudur: Bilimlerimiz, olumsal ve zorunsuz kurgulardır, bugün olduklarından başka da olabilirlerdi bilimlerimiz, ve o şıkta da gene bir bugünkü kadar hakikî olurlardı, yani eylem aracı olarak geçerli olurlardı.

(1) Bilmenin gerçek form'u olarak, hakikat otoritesi olarak bilimin iflâsı; işte bir ilk sonuç. Mistik duygu cinsinden, zekâ ve aklın kullandığı yollardan daha başka yolların da meşruluğu; işte bir ikinci sonuç. Aslında, görünürde

(2) taçlandırır gibi gözüktükleri bütün felsefe, bu sonuçlar için kurulmuş bulunmaktadır...

Bu durumda yapılacak iş, yerleşmiş inançlara karşı çıkan bu kimselere misilleme yapmaktır. Bilimsel hakikatlar! Ama bunların sadece adlarındadır

NB hakikilikleri. Bunlar da inançlardır; ve daha aşağı bir düzeyden, ancak maddesel eylem için kullanılabilen inançlardır; ancak bir teknik alet değeri taşıyabilirler. Dolayısıyle de dinsel dogma, metafizik ideoloji yada ahlâk, bun-

NB lardan çok daha üstündür.

Her hal ve kârda bu inançların önüne set çekemez bilim, çünkü bu durumda bilimin ayrıcalığı hükümsüzdür artık.

Nitekim işte bunun içindir ki pragmacı ordunun ağır topları, bilimsel de-

NB neye karşı ahlâkî deneyi, metafizik deneyi ve özellikle de dinsel deneyi ihya etme çabasındadırlar...

[37] ... Bu beklenmedik kazançtan yararlanmadan edemezdi metafizikçiler. Dinsel bir ihyanın yanı sıra, metafiziğin ihyasına yaramakta pragmatizm. Pozitivizm, Kant ve Comte'un ardı sıra, XIX. yüzyıl boyunca hemen hemen bütün bilgi alanını istilâ etmiş bulunuyordu...

[39 — 40] ... Şu halde pragmacı tavır, ve bu tavır kadar felsefî, özgün ve ilginç olmasalar da rabıtalı sonuçlara götüren öbür tavırlar, insan düşüncesinin eski yönetici form'larına yeniden saygınlık kazandırmak sonucunu vermektedir daima; bilimsel pozitivizmin XVIII. yüzyılın ortalarından bu yana başarıyla geriletmiş olduğu bu eski formlarsa, din, metafizik, ahlâk dogmatizmi, işin aslında toplumsal yetkecilik (yada, sosyal otoritarizm)'tir. İşte bunun içindir ki tüm aktüel düşüncenin ve felsefenin kararsızlık içinde yalpalayarak yöneldiği iki kutuptan biridir bu. Dogmatik gericiliğin kutbudur bu, bütün biçimleriyle yetkeciliğin (yada, otoritarizmin) kutbudur.

Buna karşılık, modern felsefî düşüncenin karşıt kutbu olan salt bilimsel tavır — salt bilimsel, çünkü pratiği bili'nin neticesi haline getirmekle bütün herşeyi bilime bağımlı duruma sokmuş oluyor —, özellikle bir kurtuluş ve özgürleşme çabası olarak belirginlik kazanmaktadır. Yenilikçilere ve yenileyicilere asıl bu yanda raslamaktayız. Rönesans ruhunun mirasçılarıdır bunlar : bunların dolaysız babaları ve eğiticileri, özellikle, XVIII. yüzyıl filozofları ve bilginleridir. Bu büyük kurtuluş çağı için, pek doğru bir şekilde şöyle diyordu Mach : «Sadece literatür aracılığıyle bu gelişmeye ve bu kurtuluşa katılabilmiş olan kişi, hayat boyunca XVIII. yüzyıl için melankolik bir acınma duyacaktır.» !!?

§ 8. METOD. — ÖZET VE SONUÇLAR

[48 — 49] ... [Bilimin] *nesnel değeri* söz konusu olacaktır. Bazıları, bilimin, belirli bakımlardan zorunluğunu kabul etmekle birlikte, konu aldığı gerçekliği tüketemeyecek kadar yetersiz kaldığını düşüneceklerdir...

BÖLÜM II

SAYI VE UZAM SORUNU
MADDENİN NİCELİKSEL ÖZELİKLERİ

§ 2. AMPİRİZM İLE DOĞUŞTANCILIK ARASINDAKİ ESKİ TARTIŞMA

[55] ... Ama her türlü ampirik öğenin elenmesi de, hiç kimsenin dokunamayacağı bir sınır değil midir? Akılcılar belirtiyorlar ki, matematik bilgini, maddesel dünya birdenbire yıkılıp ortadan kalksa bile, biliminin zenginliklerini durmadan çoğaltmağa devam edebilir. Maddesel dünya şimdi yıkılıp ortadan yok olduğu takdirde evet, doğru; ama aynı maddesel dünya hiç varolmamış olsaydı, matematik bilimini kurabilir miydi matematik bilgini?...

§ 3. FELSEFEDEKİ SAYI VE UZAM SORUNUNUN BUGÜNKÜ BİÇİMİ. «ADÇI» VE «PRAGMACI» TAVIR

[61 — 62] Bu fikirlerin felsefe literatüründe yayılıp tutunmasına belki de herkesten çok katkıda bulunmuş olan Bergson, «hüner» sözcüğünü hiç bir ihtiyaç kaydı koymaksızın kabul etmezdi. Bilimin, madde karşısında bir hünerden daha fazla ve daha üstün olduğuna inanmaktadır Bergson. Gelgelelim onun gözünde hakikî gerçeklik değildir madde. Eksiltilmiş, gerilek ve ölü bir gerçekliktir. Yaşayan, tinsel ve yaratıcı olan hakikî gerçeklik karşısında ise, matematik, bütün bilim, ancak suni ve sembolik bir karaktere sahip olabilirler. Her hal ve kârda muhakkak olan şudur ki, maddeye yönelen pratik etkinliğin zorunlukları tarafından yaratılmış ilk alet olan zekâ, var olan'ı tanıyıp bilmek için değil, maddeyi işlemek, madde üzerinde etkide bulunabilmek için kurmuştur matematiği...

[62] ... Günümüzde, bütün bilimlerden, bazı kimseleri pragmatizme ve pragmatizmin sofistiği olan bilimsel agnostisizm'e en güçlü şekilde sürükleyen bilim, matematik değil midir? Nitekim matematik alanındadır ki kendimizi gerçek'ten alabildiğine uzakta, buna karşılık formüllerin, sembolün o yalnız kendi kendisiyle sınırlı (indî) ve soyutluğundan ötürü boş gözükecek kadar soyut dünyasına alabildiğine yakın duyarız biz...

§ 4. AKILCILIK, MANTIKÇILIK, ENTELEKTÜALİZM

[65]... Geometricinin o kaskatı ve homogen (yada, bircinsten) uzamı yeterli değildir bize; fizik bilgininin devingen ve heterogen (yada, ayrıcinsten) uzamı gereklidir. Evrensel mekanizma, maddede geometriden başka bir şey olmamasını içermez. Geometrinin yanı sıra, modern varsayımlarda, enerji liberasyonu yada dönüşümü yada hareket halinde elektrik kütleleri olmasını da içerebilir...

NB

§ 5. NİCELİK SORUNUNUN GENEL ÖNEMİ: ASLINDA BU SORUNUN KOYDUĞU, AKIL SORUNUDUR

[74] ... İlkin tartışma götürmez bir noktadır ki akıl, ne denli çıkargözetmez olursa olsun, yararcıl bir işleve sahiptir. Ne birer dalkavuktur bilginler, ne de birer heveskâr. Ve pragmatizm, aklın yararlığını, üstün yararlığını ortaya koyup göstermekte haklıdır. Yalnız, aklın sadece yararcıl bir işlevi olduğunu ileri sürmeğe hakkı var mıdır? Akılcılar, pek yerinde olarak, aklın

yararlığının önermelerden önermeler çıkarmakla aynı zamanda doğal olgular arasında birbirlerinden bağıntılar da çıkarmasından ileri geldiği cevabını veremezler mi buna? Böylece akıl, böyle bir ereği olduğu için değil de netice yoluyle, bizim bu olgular üzerinde etkimemizi sağlamaktadır. Zihin tarafından yapılmış olan mantık ve nicelik bilimi, zihin sadece kavradığı bağıntıları çözümlediğinde, şeyleri etkimektedirler; çünkü niceliksel bağıntılar, zihnin oldukları kadar şeylerin de yasalarıdırlar. Bilmek yapabilmek ise, bu, pragmatik anlamda, bilim pratik ihtiyaçlarımız tarafından ve pratik ihtiyaçlarımız için yaratılmış olduğundan dolayı değil — ki bu durumda aklımız sadece yararlığı ile değer ve geçerlik kazanmaktadır — ; aklımız şeyleri tanıyıp bilmeyi öğrenirken bize bu şeyler üzerinde etkime araç ve olanaklarını verdiği içindir... NB NB

§ 6. MATEMATİKÇİ POINCARÉ'NİN FİKİRLERİ

[75 — 76] Büyük matematik bilgini Poincaré * özellikle matematik bilimlerin bu yalnız kendi kendisiyle sınırlı (indî) karakteri üzerinde durmuştur. NB

Hiç şüphe yok, bizim matematik bilimlerimiz gerçekliğe tamamıyle denk düşmektedirler; şu anlamda ki, gerçek'in belirli bağlantılarını temsil etmeğe uyarlanmış durumdadırlar. Aslında matematik, deney tarafından telkin edilmiş değildir elbette; ama deney dolayısıyle ve sayesindedir ki zihin matematiği icat etmiştir. Ne var ki bizim matematiğimiz, anlatmak ihtiyacında olduğumuz şeyleri rahatça dile getirebilmek için yavaş yavaş kurulduğu hali içinde, olası bir matematikler sonsuzluğu içinde tikel bir matematikten yada, daha çok, XIX. yüzyıl matematikçilerinin ulaşmağa çabalamış oldukları çok daha genel bir matematiğin tikel bir şıkkından başka bir şey değildir. Bunun farkına varıldığı andan itibaren şunun da farkına varılmıştır ki matematik, özünde ve doğası dolayısıyle, kendisinin deney içindeki kullanımından mutlak şekilde bağımsızdır ve bunun sonucu olarak deneyden de gene mutlak şekilde bağımsızdır. Zihnin kendi kendisiyle sınırlı (indî) yaratımıdır matematik, zihnin kendine özgü verimliliğin en parlak belirimidir. Poincaré

Aksiyomlar, postulatlar, tanımlar, konvansiyonlar, aslında eşanlamlı terimlerdir. Şu halde, hayal edilebilecek matematiklerin her biri, elverişli bir konvansiyonlar sistemiyle uygun biçimde ifade edildikleri takdirde, gerçek'te tıpkısı tıpkısına aynı uygulamaları bulmamızı sağlayacak sonuçlara açılabilir...

* Poincaré, *la Science et l'Hypothèse* (Bilim ve Varsayım), kitap I (Paris, Flammarion).

[77 — 79] ... Mutlak akılcılığın ve hattâ Kant'ın sulandırılmış akılcılığının da iyi bir eliştirisidir bu teori. Zihnin, deneyimizi anlatmamıza bu denli uygun düşen matematik zorunluğu kurup geliştirmesi için önüne geçilmez bir zorunluk olmadığını gösterir bize; bir başka deyişle matematik, gerçek'in — gerçek hakkındaki anlayışımız Dekartçı, Kantçı yada başka türlü olsun — (pek doğal ki, bize verildiği hali içinde gerçek'in) evrensel bir yasasının anlatımı değildir. Ama Poincaré bize bu sonucu *pragmatizm*'den bambaşka bir şekilde sunuyor.

Bazı pragmacılar ve hattâ okumak fırsatını bulduğum bütün Poincaré yorumcuları, sanırım, bu teori üzerinde hemen de tamamıyle yanılmaktadırlar. yorum yoluyle tahrifin güzel bir örneği var burada. Poincaré'yi bu noktada — yanılgının daha da derin olduğu öbür noktalarda olduğu gibi — turfanda bir pragmatist kılığına sokuyorlar... Pragmatiste göre, salt temaşacı (contemplative) ve çıkargözetmez düşünce yoktur; saf akıl yoktur. Şeyleri etkilemek isteyen bir düşünce vardır sadece; ve bunun için de bu düşünce, işine elveriyorsa, şeyler hakkında edinmiş olduğu tasarımı değişikliğe uğratır. Bilim ve akıl, pratiğin hizmetlileridirler. Poincaré içinse, tam tersine, düşünceyi bir ölçüde sözcüğün Aristotelesçi anlamında almak gerekir. Kendi öz doyumu için düşünmektedir düşünce ve gene kendi öz doyumu için akıl, akılyürütmektedir; ama üstelik de sonradan öyle bir durum ortaya çıkmaktadır ki, bu aynı düşüncenin tükenmez verimliliğinin bazı sonuçları, sadece aklın doyumundan başka erekler için de bize yararlı olabilmektedirler.

Poincaré ve Kant

Tamamıyle kabul edilmeyebilir Poincaré'nin teorisi; ama bu teoriyi, otoritesine sığınmak için tahrif etmek doğru değildir. Bu teorinin Kantçılıkla olan bağları üzerinde yeterince durulmadı; (Euklidesçi) matematiğimizin dayandığı sentetik apriori yargılar akla uygun matematiğin biricik olanaklı ve zorunlu postulatları olarak göz önüne alınmamak şartıyle (ve Kantçı akılcılık işte burada çok katı gözüküyor Poincaré'ye) Kant'ın sentetik apriori yargılar teorisini kabul eder bu teori...

§ 7. MATEMATİK BİLİMLERİN ÖBÜR DOĞA BİLİMLERİYLE BAĞINTISI

[80] ... Poincairé'nin teorisi, hak eder gözüktüğü payı veriyor mu deneye? Garip şeydir! Onu durmadan kendilerine çekmiş ve yaratıcısının adını da bir savaş makinası gibi kullanmış olan pragmatistlere gayet rahatça söyleyebilirim ki, bu teori hiç de pragmatist görünmemekte bana...

NB

§ 8. BİLİMSEL METODUN VE BİLGİLERİN GENEL EVRİMİNE İLİŞKİN ENDİKASYONLAR

[87] ... Ve eğer sonradan bilim, maddesel kullanışlılığı sayesinde gelişiyorsa, unutmamak gerekir ki aynı bilim, başlangıçta entelektüel kullanışlılığı sayesinde ve şeyleri bilmek isteyen aklın çıkargözetmez doyumu için kaba bir ampirizmden kurtulup hakikî bilim haline girmiştir. Gerçeklik üzerinde etkimemizi sağlamadan önce, ilkin gerçekliği tanıtıp bildirir bize bilim. Ve *sonradan* etkimemizi sağlayabilmek için de *ilkin* gerçekliği bildirmesi gerekmektedir...))

§ 9. MACH'IN FİKİRLERİ, AKIL VE DÜŞÜNCENİN UYARLANIŞI

[90 — 91] ... Mantıksal'ın ve 'akla uygun'un — ki matematiklere bunların saf türümü olarak bakılmıştır daima — doğası ve önemi hakkında, ve hattâ belki de aklın doğası ve önemi hakkında, paha biçilmez bir bilgi vermiyor mu bize? Sık sık turfanda bir pragmatist kılığına bürünen Mach'ın düşüncesinden pek uzakta değiliz. NB

Bundan böyle kavranması gerekir gözüken şekliyle akılcılığa çok daha yakın gibi geliyor bize : geçici uygunluk ve olumsallıklarıyla aklın psikolojik bir tarihini hiç bir şekilde dışındalamayan ve hele deneyin rolünü katiyen küçültmeyen bir akılcılık : aynı zamanda hem evrimin o andaki durağını ve hem de insanın psikolojik yapısını hesaba katarak, aklı, derlenmiş deneyler bütünü olarak ve dolayısıyle de her türden deneylerin zorunlu ve evrensel kodu olarak alan bir akılcılık...

[93 — 96] ... O zaman anlaşılır ki akıl, düşünen varlığın bilincinde soyut olarak çözümlendiğinde, kendisinde keşfedilen ilkeler sayesinde ve bu ilkelerin düşüncedeki gelişimi sayesinde, ortamın yasalarına uymağa ve söz konusu yasaları dile getirmeğe elverişlidir. Gene anlaşılır ki, bizim ne olduğumuz ve ortamın ne olduğu belli olduğuna göre, akıl da kendi olduğundan farklı olamaz : öyleyse, akılcılığın iddia ettiği gibi, adıyle sanıyle zorunlu ve evrenseldir. Hattâ bir anlamda mutlaktır; ama bu sözcüğü, geleneksel akılcılığın aldığı anlamda almamak şartıyle mutlaktır. Geleneksel akılcılık için bu sözcük, şeylerin akıl tarafından kavrandıkları gibi varoldukları anlamına gelir. Bizim aldığımız anlamda ise, tam tersine, biz şeylerin kendi kendilerinde nasıl varolduklarını bilmemekteyizdir, ve işte bu ölçü içindedir ki Kantçı yada pozitivist görecilik (relativizm) varlık nedeni bulur. !! !!

NB

Bak. 93 — 94

[95 — 96] ... Sayı ve uzam, soyutluklarına rağmen, gerçek'in doğasından türemektedirler; çünkü bu gerçek, çokluktur ve uzamdır; çünkü mekândaki bağlantılar, şeylerin doğasından türeyen *gerçek* bağlantılardır...

Matematik, geometrik mekâna yükselmek için duyulur mekândan yavaş yavaş uzaklaşırken, gerçek mekândan, yani şeyler arasındaki hakikî bağlantılardan uzaklaşmaz. Daha çok, bunlara yaklaşmaktadır. Modern psikolojinin araştırmalarına göre her duyu, bize uzamı ve süreyi (yani gerçek'in belirli birtakım ilişki yada bağlantılarını) *kendi tarzında* bize verir gözükūyor. Algı, bireye yada türün yapısının ilineklerine bağımlı olan bu öznelliği, homogen ve bir tek mekân ve tekbiçimli bir süre kurarak elemeğe girişir; bu mekân ve bu süre, bütün duyulur ve çeşitli kavramların birleşimleridirler. Bilimsel araştırma, nesnelliğe doğru bu yürüyüşü niçin izlemeyecekmiş? Her hal ve kârda, bilimin kesinliği, doğruluğu, evrenselliği (yada zorunluğu, aynı şey), ulaştığı neticelerin nesnelliğine birer kanıttır. Demek ki sayı, takım, uzam, eleştirici ve özneci alışkanlıklarımıza rağmen, şeylerin özelikleri olarak, yani gerçek bağlantılar olarak gözönüne alınabilirler; üstelik artık iyice gerçektir bu bağlantılar: çünkü bilim bunları, somut ve dolayımsız duyumlar içinde bize ilk verildikleri zamanki bireysel ve öznel biçim bozukluklarından sıyırıp arıtmış bulunmaktadır. Bütün bu soyutlamaların tortusu, ne bireye, ne yaşanılan ana ve ne de görüş açısına bağımlı olmadığı için, kendisini bütün türe aynı zorunlukla kabul ettiren gerçek ve sürekli hazine olarak görünmüyor mu bu durumda, ve bu görünüş haklı değil mi?...

NB

NB

§ 10. MATEMATİKLERİN BİZE ÖĞRETTİĞİ

duyum = son veri

[97] ... Kendi yönünden psikoloji de bize öğretiyor ki, (deneyin dolayımsız ve son verileri olan) bütün duyumlarımızın bir özeliği vardır: kaplamlılık yada uzam. Bu özelik, hele en duygusal duyumları göz önüne alacak olursak, geometrik uzama katiyen benzemez...

Mach+Nesnellik

[98] ...Geometrik mekân, optik mekânın — bu optik mekanın içerdiği bağıntıları ve orantıları bireysel halden çıkarmağa, genelleştirmeğe ve zihin için daha kolay işlenir kılmağa dönük — soyut bir yorumunun sonucudur. Mach'ın düşüncesine biz de ekleyelim ki bu işlemin amacı o bağıntılara en sağın, en kesin anlatımlarını, evrensel ve zorunlu bir anlatımı, giderekten de nesnel anlatımlarını vermek olmuştu...

[100] ... Görüldüğü gibi, matematik bizlere, düzen, sayı ve uzam açısından şeyler arasındaki bağıntıları öğretmektedir.

Şeyler arasındaki gerçek bağıntıları çözümleye çözümleye zihnimiz, pek doğal olarak, benzetme yoluyle çağrışımlar sayesinde, bu bağıntıların benzerlerini kurma yetisini edinmektedir. Demek ki zihnimiz, gerçeklikte bulduğumuz birleşimlerden yola çıkarak, gerçeklikte bulamayacağımız birleşimleri icat edebilir. Gerçeğin kopyaları olan kavramları oluşturduktan sonra, Taine'in biraz farklı bir anlamda söylediği gibi, birer model olacak olan kavramlar oluşturabiliriz. ! ! !

§ 11. ÖZET VE VARGI

[103 — 105] ...Mutlak akılcılık, bir çeşit idealist bir gerçekçiliğe dayanarak, aklın yasalarının şeylerin yasaları ile düşümdeştiğini iddia etmekte bir hayli haklı görünmektedir. Ama bu akılcılık, akıl ile şeyleri biribirlerinden ayrı tutmakta ve aklın, şeyleri yöneten yasaların bilgisini sadece kendinde ve şahane bir yalnızlık içinde sadece kendinde bulup aldığına inanmakta bir o kadar haksız degil midir acaba? NB

Aklın çözümlenişi ile doğanın çözümlenişi, birlikte genişleyen hale girmiştir, evet. Evet, matematik birinci işleme başlamakla ikinci işleme de başlamış olmakta, yada bir başka deyişle, ikinci işlem için zorunlu öğelerden bir kaçını koymuş olmaktadır. NB Ama : bizim psikolojik etkinliğimiz, yavaş yavaş, içlerinde işleyeceği ortama ve pratik durum ve koşullara kendini uydurarak oluştuğu için bunun böyle olduğunu varsaymak daha basit bir iş değil midir?...

Nitekim işte bunun içindir ki, mutlak akılcılık ile köken ve tarih sorunu konusunda burada tasarlanan teori arasındaki farklar çok büyük olduğu halde, matematik bilimlerin değeri ve önemi konusunda, tam tersine, çok yakın sonuçlara varmaktayızdır : bu değer ve bu önem, insanî açı söz konusu olunca, *mutlak*'tırlar. Ama insanî açıyı aşan, deneyüstü bir açıdan konuşmak söz konusu olursa, itiraf edeyim ki ben bunun sırrını henüz bilmemekteyim ve pek öyle umurumda da değil bunu bilip bilmemek. Şeylerin tüm insanî anlaşılabilirliğine sahip olma olanağı, şeylerin insan diline kusursuz ve tıpatıp çevirisi yetişir bana...

Yüzeysel ve alabildiğine sıradan bir vargı değil mi bu vargı? Pragmacılık, geleneksel akılcılığın düştüğü aşırılığın tam karşıtındaki bir aşırılığa düşmekte gibi geliyor bana. Geleneksel akılcılık, varış noktasını çıkış noktası diye almış ve sondan kökenlere doğru vargıya yönelmişti. Öbürü ise, tam tersine, varış noktasını çıkış noktasına yaklaştırıyor bu ikisini biribirleriyle karıştıracak kadar; ve sonu,

ikisinin tam ortası!!

kökenlere göre betimliyor. Oysa yararcı bir antropomorfizmden çıktıktan sonra, matematiğin bu ilk ufkun öznel çemberini yavaş yavaş kırmış olduğunu düşünmek daha akla uygun bir iş değil midir? Sürekli ilerlek bir çözümlemeyle, şeyler arasındaki gerçek, nesnel evrensel ve zorunlu bağıntıların bir kaçına ulaşmıştır matematik bilimler.

[107] ... Tıpkı aklımız ve mantığımız gibi matematik bilimler de şeylerin doğasında bulurlar temellerini; zaten gerek matematik, gerekse aklımız ve mantığımız andırışlı biçimde oluşmuşlardır ve zaten matematik akıl ve mantığımızın tikel bir uygulamasından başka bir şey değildir.

Gittikçe biraz daha yakından tanıyıp en sonunda tüm çevresini dolanabiliyor isek, gerçekliğe hangi limandan yanaştığımızın önemi olamaz.

BÖLÜM III

MADDE SORUNU

§ 1. MADDE SORUNUNUN TARİHÇESİ VE BUGÜNKÜ KONUMU

[109 — 110] ... İlkin, «fizikçi» filozofların uğradığı başarısızlıklardan sonra, büyük Yunan felsefe gelenegi, Elealılar ve Platon ile doğrudan doğruya maddenin varlığından şüpheye yönelmektedir. Bir görüntüden başka bir şey değildir madde, yada en azından, varoluşun bir minima sınırıdır; maddesel şeylerin bilimi de bu durumda tamamıyle görecel bir bilimden başka bir şey olamaz ve ancak tine ait şeylerin bilimi hakikata uygun düşen bilimdir. Böylece madde sorunu, sorunun doğrudan doğruya ortadan kaldırılmasıyle çözülmeğe başlanmaktadır. Tinin belirlenemez bir sınırı olarak varolabilir ancak madde; ve maddeye ilişkin herşey alt düzeyde yer alır... NB

[111] ... Böylece, dış dünyanın gerçekliğini tartışmak, idealizm, tinselcilik, maddecilik, mekanikçilik, klasik felsefeye — bu deyime Taine'in verdiği: sınıfların kullanımı için yapılan felsefe, anlamını vererek — bırakılması gereken, gittikçe biraz daha modası geçen ve verimsizleşen bir oyun olarak görünüyor...

[113] ...Vulger maddecilik hem en sağlam yanını, hem de en aşırı ve aykırı yanını ondan (fizikten) almaktadır. Dinsel düşünce eğer fiziğin, üzerlerinde etkide bulunmamızı sağladığı şeyler hakkında *hiç bir şey bilmediğini* ve getirdiği açıklamaların birer açıklama olmadığını ispatlayabilirse, bu ne beklenmedik bir kazanç olur kendisi için! NB NB

§ 2. FİZİĞİN XIX. YÜZYIL SONUNDA GEÇİRDİĞİ BUNALIM : ENERJETİK FİZİK

Nitekim işte bu felsefî umut, bilgili ve samimi dindarların zihninde doğup büyürken, fizikte ne varsa bu umudu doğrulamak ve gerçekleştirmek için meydana gelmişti sanki... NB

[114] ... Yeni fizik, enerjetik fizik, bu geleneksel ve mekanikçi fiziğe karşıttır. «Karşıttır» : anlamına tastamam uygun mu acaba bu sözcük? Daha çok şöyle demeğe yönelmekte çoğu fizikçiler : (durumlara göre), mekanikçi metodla «ayırt etmeksizin kullanılmaktadır».

[115 — 116] Gerçekten de enerji, bir iş üretme yeteneğinden başka bir şey değildir; iş ise mekanik bir kavramdır ve daima mekanik olarak, yani hareketin yardımıyle hareket bilimiyle ölçülüp değerlendirilebilen bir kavramdır. NB Helmholtz, Gibbs ve daha bir çokları, mekaniğe, mekaniği fizik gerçekliklere uygulanma alanında genelleştiren yeni bölümü eklerken, mekanikçi gelenekten kopmuş olmuyorlardı katiyen. İnandıkları, istedikleri ve gerçekte de yaptıkları, Galilei'den ve Descartes'tan beri hep yapılagelmiş olduğu gibi, mekanikçiliği fiziğin ilerlemesi ölçüsünde yetkinleştirerek sürdürmekten başka bir şey değildi. NB

Şu halde «enerjetik» sözcüğünün bir ilk anlamı var ki, enerjetiği, tüm bilginler tarafından öğretilen şekliyle fizik biliminin bir parçası haline getiriyor. Ekleyelim ki Fransa'da bu parça, daha çok, *termodinamik* diye adlandırılmaktadır; ve kaynağı bakımından bu sözcük, içerdiği muhtevaya oranla pek kısıtlı bir anlam taşıdığı halde, «enerjetik» sözcüğünün öbür kullanımlarının doğurduğu bütün karışıklıklardan bizleri sakınmak gibi bir avantaja sahiptir. !

Bu sözcüğün elimizdeki ikinci kullanımı, artık fiziğin bir kısmına bağlı değil, *fizik bütünü içinde göz önüne alınmak koşuluyle bir genel fizik teorisi*'ne uygun düşüyor...

[117] ... Mekanikçiliğe aykırı değildi bu yasa. Enerjinin çeşitli belirlenimlerinin, aslında, aynı bir temel gerçeklik tarafından, hareket tarafından meydana konan çeşitli görüntülerden başka bir şey olmadıklarını ileri sürerken sağlam sebeplere dayanmaktaydı mekanikçilik...

[120 — 122] ... Bazı fizikçiler, fiziği, klasik mekaniğin sadece daha yüksek bir aşaması olarak görmeyi reddetmişlerdir. Geleneğin boyunduruğunu, her gerçek devrimci gibi, pek dar ve pek zorbaca bularak kırmak istemişlerdir bunlar. Mekaniğin temel ilkelerinin titiz bir eleştirisi, sonra da revizyonu, işte bu tavrın sonucunda gelmiştir. Yeni bir fizik anlayışı çıkacaktı bu çabadan; ve bu yeni anlayış — belki

de eski anlayışa, bazan söylendiği kadar karşıt değildir — ama, her hal ve durumda, derinlemesine değişikliğe uğratmaktadır o eski anlayışı.

NB Genel bir şekilde söyleyebiliriz ki, klasik mekaniği fizik için yetersiz bir temel olarak gören fizik, artık, fiziksel fenomenlerde o güne kadar hep görülmüş olandan daha fazla bir şey görmemeğe sürüklenmiştir : yani artık sadece hareketin kipliklerini görmüştür ki, bunun da bilimi klasik mekaniktir zaten.

NB O güne değin bir fiziksel fenomeni açıklamak, bir fizik fenomenin bilimini yapmak. o fenomeni : maddesel kütlelerin, atomların hareketleri — yada, evrensel bir iletici ortamın : esir'in titreşimleri — gibi hareket formlarına indirgemektir. Böylece her türlü fiziksel açıklama, hareket geometrisinin yardımıyle şematik bir şekilde tasarlanabilmektedir.

Bu anlayışın yerine konmak üzere önerilen yeni anlayış, herşeyden önce, bir zamanlar fiziğin onlarsız olamadığı bütün bu betili (figüratif, şekilsel) tasarımların, İngilizlerin deyişiyle bu «mekanik modeller» in kesinlikle reddine dayanmaktaydı. Söz konusu tasarımları Mach, bir «mitoloji» den başka bir şey olmamakla suçluyor insafsızca. Her mitoloji gibi, bu mitoloji de çocuksudur. Şeylerin karşısına geçip de bakmayı bilmediğimiz sıralarda, elbette yardım etmişti bize; ama insan tek başına yürüyebiliyorsa, koltuk değneğini ne yapsın artık. Atomculuğun ve esir kasırgalarının koltuk değneklerini fırlatıp atalım uzağa. !! Büyüyüp olgunlaşan fiziğin, işini görebilmek için kabasaba imgelere ihtiyacı yok. Deneyin sonuçlarını matematiğin soyut dili uygun şekilde dile getirebilir ancak. Var olan'ı, hiç bir şey ekleyip çıkartmaksızın, en kesin belginlikle o söyleyebilir ancak bize. Geometrik olarak değil, hele mekanik olarak hiç değil, salt cebirsel olarak tanımlanan büyüklükler; ve lokal bir başlangıç noktasına göre mekândaki yer değiştirmeler aracılığıyle ölçülen algılanır değişimler değil de itibarî bir ölçek yardımıyle ölçülen sayısal - numarasal değişimler : yeni fiziğin malzemesi işte bu büyüklükler ve bu değişimlerdir artık : mekanikçi yada figüratif fiziğe karşıt olarak, *kavramsal* fiziktir bu... NB

NB [123] ...1855'te Rankine tarafından sezinlenmiş olan bu yeni genel fizik teorisi özellikle Mach, Ostwald ve Duhem tarafından işlenip geliştirildi. «Her bilimin ereği, deneyin yerine, mümkün olduğunca kısa zihinsel işlemler koyup yerleştirmektir», diyor Mach; bilimsel Enerjetik'in epigrafı olabilir bu formül...

§ 3. ENERJETİĞİN FELSEFÎ YORUMU

NB [127] ... Belirli tikel dogmalara ve genellikle dinsel tavra karşı bilimden alınmış belgeleri susturma isteğinde olan felsefenin, bu kurnazca yorumdan çekip çıkarabileceği yarar hemen görülmektedir. Belirli birtakım kesin bilgi-

ler, belirli birtakım inançlara mı karşıt konuluyor şimdi? Yeni fiziğin istediği de bir tek şey zaten : O eski büyük iman çağının görüşlerine dönmek. Üç yüzyıl süren bir haşarılık döneminden sonra fizik, bu yeni savurgan çocuk, en gelenekçi Tomizmin kucağında kendi öz yuvasına dönmüş oluyor böylece.

Bundan da tehlikeli ve ciddi olanı şudur : Çalışmalarının matematik kesinliği ve zerafetiyle tanınmış olan ve hele özellikle de yeni fizik için yaptığı etkin propagandayla, yeni fiziği Fransızlara özgü o hayranlık verici duruluk ve sadelik içinde açıklamış oluşuyle, o güzelim enerjetik mekanik genellemeleriyle tanınmış olan bir bilgin, bu felsefî yorumu yeni bilimsel teorilerden doğrudan doğruya kendisinin çıkarabileceği ve çıkarması gerektiği sanısına kapılmıştır. Söz konusu bilgin, Duhem'dir. Hiç şüphe yok ki Duhem, bilimsel görüşleri ile metafizik görüşleri arasındaki ayrılığı, kıskançça bir özenle tastamına ortaya koymaktan geri kalmamıştır... !!

[130] ... Bu görüş noktasını geliştirmek suretiyle yeni felsefe, fizik alanında girişilen çağdaş reformlardan bu fiziğin hiç bir şekilde açıklayıcı olmayan salt betimleyici karakterini hemen hemen dolayımsız bir şekilde çıkarıp ortaya koyabilirdi. Ve «fideizm» işte burada elverişli duruma geçiyor. Bilim, niteliklerin ötesine çıkma konusunda güçsüz kalmaktadır, demek ki betimleme ile yetinmesi gerekir. Mach'ın bir deyimiyle söyleyecek olursak : duyumların bir çözümlemesi olacaktır sadece bilim. (Hemen hatırlatalım ki) Mach'ın bu deyimini bizim yeni felsefemiz, tamamıyle «bilimci» nitelikteki gerçek anlamında kullanmaktan özenle sakınmaktadır. NB

[131 — 134] ... Çağdaş literatürde sık sık — açıklamanın yeterliği bakımından büyük çapta farklar bulunsa bile — şu tür düşüncelere raslamaktaydık : Maddenin bilimleri, gerçek hakkında hiç bir şey öğretmez bize; çünkü onların kavradıkları haliyle madde, yani sözcüğün vulger anlamında doğrudan doğruya madde, yoktur. Basit ortak algılama bile dış gerçekliği değiştirip bozmakta; bu dış gerçekliği, etkinliğimizin ihtiyaçlarına göre yeniden ve baştanbaşa yaratıp şekillendirmektedir. İşte bu ham ürünler üzerinde yeniden çalışır bilim. Bize madde adı altında sunduğu şey : ya, gerçek'in tüm canlı zenginliğini bilimsel yasaların ağından bırakıp kaçırmış olan kabasaba bir şemadır; yada, baştan sona icad edilmiş, kendince yalıtlanmış veya birleştirilmiş soyut öğelerden kurulu karmakarışık bir alışımdır. Bu durumda da, en mistik idealizmleri bile haklı çıkaracak yol açılmış olur... NB

Bu türden aşırı yanılmalar üzerinde takılıp kalmaksızın not edilebilir ki : en ciddi ve bilgili kafalarda bile, fizik bilimleri Poincaré'nin matematik bilimlere uyguladığını andıran bir eleştiriden — Poincaré'nin böyle bir eleştiriye kesinlikle karşıçıkışına rağmen — geçirme eğilimi vardır. Söz konusu eğilime göre fizik, tıpkı matematik bilimler gibi, şeyleri özellikle pratikte daha kolay kullanılabilir, daha basit, daha açık, daha çabuk iletilebilir kılarak daha çabuk anlaşılır hale getirmeğe adanmış olan bir sembolik dildir. Bu eğilime NB

göre, anlaşılır kılmak ancak şu anlama gelebilir : gerçekliğin bize dolayımsız olarak verdiği sezgileri, bu gerçekliği bize ihtiyaçlarımızın giderilmesi yolunda bize daha iyi hizmet eder duruma sokmak üzere, sistemli şekilde bozup değiştirmek.

NB Anlaşılırlık, akla uygunluk, şeylerin doğası ile ilişkili olamazlar hiç bir şekilde. Eylem araçlarıdır bunlar.

§ 4. FİZİĞİN BUGÜNKÜ ELEŞTİRİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Fizikçilerin ezici çoğunluğu tarafından tiksintiyle karşılanan ve üzerinde konuşulmağa bile değer bulunmayan bu yorum (fizik biliminin bu türlü yorumlanışı), felsefî eleştiri tarafından eleştirilmeğe değmez olarak görülemez. Bilginlerin : it ürür, kervan yürür... deme hakları vardır belki de; ama öğretilerin toplumsal ve eğitici değerini de göz önüne almak zorunda olan felsefî eleştiri, burada duracaktır.

NB

[136 — 138] ... Yeni felsefeyi tutanların çoğu, sadece ve sadece, enerjetik fizikten yana olan ve mekanist fiziğin kararlı hasımları olan bilginlerin tanıklığına başvurmuşlardır. Oysa fizikçiler arasında salt enerjetik fizik taraftarları, küçücük bir azınlıktır o kadar. Ordunun asıl büyük kısmı, mekanikçi kalmıştır; hiç şüphe yok ki bunlar, mekanikçiliği, yeni buluşlarla uyumlu hale getirmek için dönüşüme uğratmaktadırlar; çünkü artık skolastik anlayışlı değillerdir. Ama bu bilginler, gene hiç şüphe yok ki fizik fenomenleri, duyulabilen hareketler yardımıyle tasarlama ve açıklama çabasındadırlar.

NB

Öte yandan şu noktayı da unutmamak gerekir ki enerjetiğin zarif teoriler ve açınlamalar getirmesine karşılık hemen hemen bütün büyük modern buluşlar mekanist fizikçiler tarafından yapılmıştır; ve bütün bu büyük buluşlar, fenomenlerin maddesel yapısını tasarımlama çabasına bağıntılıdırlar. Bu da üzerinde derin derin düşünülmesi gereken bir argümandır.

Enerjetik, teorik fiziğe geometrik bir sağlamlık verebilmek için, teorik fizikteki deneysel sonuçların en özlü ve en ekonomik açıklamasını yapmak istemiştir sadece ama fizik teorisi ekonomik bir açıklama aracı olmaktan başka hiç bir şey olmamağa indirgenebilir mi hiç? Daima varsayımın döllediği bir bilimden varsayımı sürüp çıkarabilir mi? Tıpkı mekanikçi teoriler gibi deneyin birer önceden-tasarlanışı ve gerçeği betilemek için birer çaba demek olan teorilerin yardımıyle, gerçeğin keşfine doğru yönelmekle görevli değil midir sürekli şekilde?

Ama o vakit de, fiziğin felsefesini yapmak için salt enerjetikçi fizikçilere başvurmak, bu felsefenin üzerinde kurulacağı temeli akıl almaz biçimde daraltmak olmayacak mıdır? İşin ucunda yeni felsefe, fikirlerinin onaylanmasını ancak kendisini tutanlardan istedi; bunlar da küçücük bir azınlıktan ibaret. Kullanışlı bir yol bu, ama yol gene de.

Kaldı ki o bilginler yeni felsefenin ileri sürdüğü kadar tutuyorlar mı acaba yeni felsefeyi?

Bundan ciddi şekilde şüphe edilmelidir. Pragmacılık tarafından yada adcılık diye adlandırılan akım tarafından suçlanmış olan bilginlerin hemen hepsi, başta Poincaré olmak üzere, ciddi ihtiyat kayıtları koymuşlardır bu noktaya. Onlara başvurmamız gerekiyor.

§ 5. ÇAĞDAŞ FİZİKÇİLER NE DÜŞÜNÜYORLAR

[138 — 144] Bu bakımdan fizik, gerçeğin bir bilimidir; bu gerçeği «kullanışlı» bir biçimde dile getirmeğe çalışılır, kabul; ama dile getirdiği şey, gene de ve daima gerçektir. «Kullanışlılık» yalnız ve yalnız anlatım araçlarındadır. Ama işin ucunda bu anlatım araçlarının altında gizlenen şey — ki zihin, daima daha uygunlarını arayıp bularak çeşitlendirebilir bunları —, doğal yasaların «zorunluğu» dur. Ve zihin tarafından, keyfî bir kararname ile yürürlüğe girmez bu zorunluk. Tam tersine, zihni zorlayan, zihnin anlatım araçlarını dar sınırlar içinde hapseden, bu zorunluktur. Deneysel yaklaştırmalar, ve aynı bir yasayla yönetilen fizik fenomenlerin, hiç bir zaman özdeş olmayıp sadece çok benzer oldukları için kendi aralarında korudukları küçük farklar bir yana, doğal yasa bize dışardan ve şeyler tarafından empoze edilmektedir; şeyler arasındaki gerçek bir bağıntıyı dile getirir doğal yasa.

Fizikçinin deneyini, gerçeğin başka bir yere geçirilmek üzere çıkarılmış bir kopyası olarak almamak gerektiğini söyleyecektir ayrıca Duhem bize. Her fizik deneyi ölçülere dayanır; ölçülerse sayısız uylaşım ve teoriye başvururlar...

X

Bu hakikatı fizik önermelere hiç bir zaman reddetmemiştir Duhem; fizik önermeler, gerçeğin betimlenmesidirler. Dahası var : Fizik teorisi, gerçeğin aslına uygun bir betimlemesi olmakla kalmaz sadece; aynı zamanda gerçeğin kusursuz düzenlenmiş bir betimlemesidir. Çünkü fizik teori, fizik fenomenlerin doğal bir sınıflamasına yönelmektedir aralıksız olarak : Doğal sınıflama, yani doğanın düzenini aynıyle veren sınıflama. Hiç bir dogmatik, Descartes, Newton yada Hegel, hiç bir vakit bundan daha fazlasını istememişlerdir...

ya ya!!

Kaldı ki bir nokta daha var: Duhem, bilimin yanında bir de metafiziğin zorunluğuna inandığı zaman, niçin ermiş Thomas'nın metafiziğine katılıyor? Çünkü ona öyle geliyor ki bu metafizik, fizik biliminin sonuçlarıyle daha iyi uyuşmaktadır...

Ostwald'ın «bilimcilik» i, Viyanalı büyük mekanikçi Mach'ın bilimciliğine çok yakın düşer. Nitekim Mach bu bilimci yanından dolayı, kendisine filozof olarak bakılmasını bile reddetmektedir.

NB Duyum, mutlak'tır. Duyumlarımızla gerçekliği bilip tanırız biz. Oysa bilim, duyumlarımızın çözümlenmesidir. Duyumları çözümlemek demek, onların biribirleriyle olan ilişkilerini, tek sözcükle doğanın düzenini — doğa, duyumlarımızın düzeninden başka bir şey olmadığına göre, bu

NB sözcüğe en nesnel anlamını vererek —, aslına uygun olarak yeniden bulmak demektir

Akılcılar tarafından Mach'a yöneltilen eleştirilerde, Mach bazen

NB pragmatizme eğilimli olduğu için kınandı. Şüpheci bir görecilikle suçladılar Mach'ı.

İnsanîdir elbette duyum. Ama bununla birlikte mutlak'tır duyum; ve insanî hakikat da mutlak hakikattır; çünkü insanî hakikat, insan için tüm ve tek hakikattır, zorunlu hakikattır.

[147] Bir gün bir ayıraç onları ortaya çıkarıncaya kadar, görmeksizin de varsayılabilir mikroplar. Maddenin, bir gün deney tarafından meydana çıkarılabilecek bir yapısı bulunduğunu varsaymak hakkımız niye yokmuş?

§ 6. ÇAĞDAŞ FİZİĞİN IŞIĞINDA MADDE : GENEL GÖRÜNÜŞ

[148 — 150] Peki ama o zaman, Brunetière tarafından başlatılmış olan ve dindar, şüphesiz samimi ama kendisine karşı düşen herşeyi silbaştan edebilecek kadar gözü kara bir temsilci tarafından sürdürülen bu kampanyanın anlamı ne? Pragmacılığa değilse bile, belli bir pragmacılık anlayışına açılarak sona eren bu kampanyanın?

[149 — 150] ... Nasıl ki matematik bilimlerde düzen, sayı ve uzam terimleri ile, duyumlarımızın bağımlı bulunduğu belirli bağlantı gruplarını belirtiyorsak ve nasıl ki matematik bilimlerin konusu bu bağlantılar

NB ise, tıpkı bunun gibi, alabildiğine genel bir terim olan madde terimiyle de gene duyumlarımızın bağımlı bulunduğu — çok daha karmaşık — çok sayıda bağlantıyı belirtmekteyiz. Fiziğin konusu da, işte bu bağlantılardır. Ve biz, fizik maddenin bilimidir derken bundan başka bir şey söylemek istemiyoruz...

[152] Fiziğin bu bağlantıların içine girmeğe elverişli *öğeler'i* — bunlara gerçek bir muhteva vererek, ve, bunları bir çeşit *doldurarak* — konu edinmesi, bir çoklarına doğal gözükebilirdi. Bilimler sınıflamasında Spencer'in düşündüğü buydu örneğin. Ne var ki pek isabetli görünmüyor bu fikir. Gerçekliğin öğeleri doğrudan doğruya, dolayımsız olarak, zaten nasıl iseler öylece, başka türlü olamayacakları halleri içinde çıkarlar ortaya.

Onların varoluşlarını haklı çıkarmak diye bir şey söz konusu olamaz. Olduklarından başka da olabileceklerini düşünmenin de yeri yoktur. Böyle bir şeyi öne sürmek, metafiziğin kendinde şey dediği o eski putu, yani şu yada bu şekilde, o tenbel lâf ebeliğini yeni baştan yaratıp onurlandırmak olur. Kendi kendini yeterli görerek kabul etmek zorundadır deney. Kendi kendinin doğrulanmasıdır, haklı çıkartılmasıdır o; çünkü olumlu düşünenler için bilimsel alanda her türlü önermenin doğrulanışı, deneydir.

NB *Rey'in bilinemezciliğinin özü*

[154 — 155] Bilimin bilinemezci açıdan eleştirisi bir kez daha mı haklı çıkıyor? Ve bilimin ulaşamayacağı, ulaşmakta güçsüz kaldığı bir kendinde şey mi var? vs., vs. Metafiziğin ta kendisi işte bu; ve sözcükler üzerinde kurduğu kaçınılmaz oyunları! İşin doğrusunu ve açığını görmeğe çalışalım.

NB

Görecel (yada izafî), *bağlantılara* dayanan anlamına geliyorsa eğer, fizik *göreceldir*. Ama görecel, şeylerin özüne ulaşamayan anlamına geliyorsa, bizim bildiğimiz anlamda fizik görecel değildir artık, mutlaktır. Çünkü şeylerin özü, yani çözümlemenin açıklamak üzere zorunlu biçimde yöneldiği yer, bağlantılardır, daha doğrusu : duyumlarımızın bağımlı bulunduğu bağlantılar sistemidir. Duyumların, verilmiş olan'ın, öznellik sinmiştir içlerine : Bir çeşit geçici parıltılardır bunlar; kendi kendini bir ihtimal artık bir daha aynı kesinlikle özdeş biçimde tasarımlamayacak olan, ve, göz önüne alınan anda benim durumumu ve ortamın durumunu belirleyen bir bağlantılar sistemi onları ne yapıyorsa odurlar. Ama işte burada bilgin çıkıp gelecek; ve bu bireysel anın yapılı olduğu evrensel'i, bu bireysel anın karmaşık anlatımı olduğu yasaları, bu bireysel anı ne ise o yapan bağlantıları meydana koyacaktır.

S > 1

Tüm bilimsel yasalar, verilmiş olan'ın niçin ve nasıl öyle olduğunu, verilmiş olan'ı koşullandıranın ve yaratanın ne olduğunu söylerler bize en son kertede; çünki bilimsel yasalar, verilmiş olan'ın bağımlı bulunduğu bağlantıları çözümlemektedirler. Bu çözümleme eksiksiz hale ulaştığı an — günün birinde ulaşabilirse eğer —, *mutlak insanî hakikat'ı* (yada, insanın mutlak hakikatı'nı) vermiş olacaktır bize.

ya yaa!!

§ 7. ÇAĞDAŞ FİZİĞİN SOMUT OLARAK ÖĞRETTİKLERİ

[156 — 157] Enerji dönüşümlerinin ve düşüşlerinin, yayınma ve ayrılmalarının bağımlı bulunduğu bağıntıların tümü, enerjetik diye adlandırılan genel fizik teorisinde toplanmış bulunmaktadır.

NB

Göz önüne alınan enerjilerin doğası hakkında, ve, giderekten de, fiziksel - kimyasal fenomenlerin doğası hakkında hiç bir şey öğretmez bize bu teori. Sadece ve sadece, verilmiş bir cismin halinde meydana gelen fiziksel yada kimyasal bir değişkemenin neyin zararına olarak, nasıl ve hangi yönde oluştuğunu betimler.

Enerjetikçi fizikçilerin öne sürdüklerine göre daha ileri gitmek olanak dışıdır; enerjetik, maddesel fenomenlerin eksiksiz, zorunlu ve yeterli açıklamasını, yani bu fenomenlerin bağımlı bulundukları bağlantılar bütününü verebilir bize ancak. Hattâ bazıları, görüşlerine daha fazla nesnellik kazandırabilmek için, enerjiyi: bütün duyumlarımızın gerçek ve etkin nedeni olan, doğa hakkındaki tasarımımızı üzerine kurmamız gerekli tip olan, aslında hakiki maddesel tözden başka bir şey olmayan bir çeşit töz haline getirmektedirler.

Çok şakacı bir adam, bu «pozitivist»

Enerji, burada, atom teorilerinin cisimciklerinin yerini almaktadır. Aynı rolü oynamaktadır burada, ve, aynı türden bir varoluş içindedir; şeylerin öz temelidir, nihaî, mutlak doğasıdır.

Mekanistler versus enerjetik. NB Enerjetik'in maddeci tarzda yorumlanışından Plus loin* (s. 157[175]) !

[158] ... Mekanik görüş taraftarları ise, tam tersine, daha ileri gidilebileceğini ileri sürmektedirler. Enerjetik, bir çeşit yüzeyinde kalmaktadır şeylerin; ama enerjetiğin yasaları ya daha derin başka yasalara dönüşmek, yada, böyle (daha derin) yasaların varlığını varsayarak bunları bütünlemek zorundadırlar.

Daha önce de söylemiş olduğumuz gibi mekanikçi okul, fizikçilerin büyük çoğunluğunu ve bu arada özellikle de, fiziğin en son ilerlemelerini kendilerine borçlu bulunduğu deneyimcileri kapsamaktadır.

Mekanikçi okulu tutanlar, enerji kavramını eleştiriyorlar ilkin; ve bu kavramın, bazılarının yaptığı gibi, fizik yada metafizik bir cevher mertebesine yükseltilemiyeceğini gösteriyorlar.

Bir sistemin enerjisi, sadece, bir sistemin iş yeteneğini belirtir: belirli şekilde ölçülebilen bir iş üretmedikçe, potansiyel (gizil) haldedir bu enerji; karşıt durumda

* Daha ilerde. Orijinal metinde Fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)

da, edimseldir yada kinetiktir. Dolayısıyle de enerji, iş kavramı ile korrelatif bir kavramdır; iş kavramı ise, mekanik bir kavramdır. Görüldüğü gibi deney açısından enerji, mekaniğe ve harekete başvurulmaksızın tasarlanamaz bir halde görünmektedir. Bu durumda enerjetiğin, fiziksel - kimyasal fenomenlere akla uygun bir açıklama getirebilmek için, mekanikle birleşmesi, kendisini mekanikle süreklilik halinde ortaya koyması ve dolayısıyle de mekanik tasarımlama anlayışıyle uzlaşması gerekmez miydi?...

Mekanik, fizik, kimya, geniş bir teorik sistem meydana getirebilirlerdi pekalâ; ve mekanik, hareket nasıl fiziksel - kimyasal fenomenlerin en son temeli ise, bu sistemin en son temeli olabilirdi.

Hiç şüphe yok ki çağdaş mekanikçiler, ne bugünkü hali içinde mekaniğin ve ne de enerji dönüşümlerini düzenleyen yasaların kesin şekillerini aldıkları, yani bilimin kendi sarsılmaz temellerini bulduğu iddiasında değildirler. Çağdaş mekanikçiler bugün, enerjetik eleştirisinin itişi altında — ve modern fiziğin enerjetiğe borçlu olduğu ilerlemelerden biri de hiç şüphe yok ki bu yoldur — eski mekanikçiliğin ve eski atomculuğun o biraz dar dogmatizmini terketmiş bulunmaktadırlar. İnanmaktadırlar ki yeni buluşlar, bilimsel ufku kaçınılmaz biçimde genişletecek ve maddesel dünyanın tasarımında kesiksiz değişikliklere yolaçacaklardır. Elli yıldan beridir klasik mekaniğin bir yeni baştan elden geçirilişine, hattâ hemen hemen bir altüst edilişine tanıklık etmiyor muyuz? Enerjinin sakınımı (Helmholtz) ile Carnot'nun ilkesi kırıp patlattı ilkin eski çerçeveleri. Radyoaktivite fenomenleri ise bizi atomun doğasını daha derinleştirmeğe sürükleyerek, maddenin elektriksel bir yapılışı olabileceği ve klasik mekaniğin ilkelerini elektromagnetizmanın ilkeleriyle bütünlemek gerektiği sezgisine getirdiler. NB

Elektronik teorisi = "mekanikçilik"

Nitekim işte bunun içindir ki bugün mekanikçilik, elektronik teori diye adlandırılan biçime girmeğe yönelmektedir. Her türden fizik gerçekliğin en son öğeleridir elektronlar. Bir noktanın çevresinde simetrik şekilde dağılan basit elektrik yükler (şarj'lar) yada esir'in uğradığı değişkemeler olarak elektronlar, elektromagnetik alanın yasaları uyarınca, maddenin temel özeliği demek olan süredurumu kusursuz bir biçimde temsil etmektedirler. Demek ki madde, bir elektronlar sisteminden başka bir şey değildir. Esirdeki değişkemelerin yönüne göre (ki bu değişkemeler henüz bilinir değildir) elektronlar, pozitif yada negatiftirler: maddesel bir atom, eşit sayıdaki bu iki cins elektrondan oluşmakta yada, en azından, eşit sayıda pozitif ve negatif şarjlara sahip bulunmaktadır; ve pozitif şarj, sistemin merkezini kap-

lar gözükmektedir. Negatif elektronlar yada bunların sadece bir kısmı, tıpkı güneşin çevresinde gezegenler gibi, geri kalan kısmın çevresinde hareket halindedir. Moleküler ve atomik kuvvetler, elektronların hareketinin birer beliriminden başka bir şey değil gibidirler bu durumda; enerjinin (ışık, elektrik, ısı gibi) çeşitli kiplikleri için de durum aynıdır.

Küçümsenmemesi gereken bir vargı : Kütlenin (yada, maddenin niceliğinin) sakınımı kavramı — ki, süredurum kavramıyle birlikte, mekaniğin temelinde yer almaktaydı —, elektromagnetikte artık geçerliğini koruyamaz gibi gözükmektedir; ağırlıklı kütle ancak, ışık hızının 1/10'undan düşük olan ortalama hızlarda duruşkan (sabit) kalıyor görünmekte bu durumda; ama bu ağırlıklı kütle, hızın fonksiyonu olduğu için, ışık hızına yaklaştığımız oranda, ışık hızıyle birlikte gittikçe biraz daha hızlı artmakta gibidir. Demek ki bu varsayım, son kertede, ya çeşitli adlar altında elektrik şarjları ve esir'i; yada, elektron esir'in bir değişkesinden başka bir şey olmamak üzere, sadece esir'i varsaymaktadır.

En son olarak da bugün, uzman Le Bon * 'un ve bazı İngiliz fizikçilerinin çalışmaları, şu vargıya götürür gibidir bizi : Ne maddenin niceliği, ve hattâ ne de enerjinin niceliği, değişmez (sabit) değillerdir. Her ikisi de esir'in ve esir'in hareketinin durumuna bağımlı bulunan bağlantılardan başka bir şey olmayabilirler**.

[163 — 171] Bu anlayıştan hiç bir şey kalmamıştır ortada bugün ve hiç bir şey kalmaması da gereklidir. Tam karşıt anlayışlardayız bugün. Yeni deneylerin zorunlu gerekçeleri ortaya koyduğu her seferinde bütün fizikçiler, bilimin temel ilkelerini yeni baştan gözden geçirmeğe, yada uygulamalarını sınırlandırmağa hazır bulunmaktadırlar.

Ama bundan, işte bu durum dolayısıyle fizikçilerin, verilmiş olan'ın her gün biraz daha geniş bir kısmını açıklamağa ve anlamağa yarayacak temel ilkelere ve gittikçe daha derin öğelere ulaşma umudunu yitirdikleri sonucunu mu çıkarmak gerekiyor? Eski mekanikçilerin düştüğü yanılgıya karşıt olmakla birlikte bu yargı, enaz onlarınki kadar tehlikeli bir yanılgı olurdu. Fiziksel - kimyasal bilimlerin bugünkü ruhu, modern bilim ruhu, bilinmeyen'in önünde gerilemeyi bilmez.

Kütlenin yada ağırlıklı maddenin sakınımı ilkelerinden şüphelenmek, görmüş olduğumuz gibi, önceki fizikçileri ürkütmemekte artık.

* Gustave Le Bon, *l'Evolution de la matière.* — *L'Evolution des forces (Maddenin evrimi. — Kuvvetlerin evrimi)* (Flammarion éditeur.)

** Bu anlayışa göre maddenin enerjiye, enerjinin de maddeye dönüşümü söz konusudur. Burada *madde denince elbette ki,* ağırlıklı maddeyi ve ölçülebilir iş kapasitesini (gücünü) anlamak gerekmektedir.

NB

Bilinmezcilik = utangaç maddecilik[176]

Hakikat, yapılıp bitmiş değildir; her gün biraz daha yapılmaktadır. Durmaksızın tekrarlanması gereken yargı, budur işte. Bilimsel çalışma sayesinde zihnimiz, kendisini konusuna daha sıkı bir şekilde uyarlamakta ve konusunu daha derinlemesine kavramaktadır. Matematik bilimlerin incelemesini bitirirken ortaya attığımız — ve ortaya atmakta haklı olduğumuzu sandığımız — iddialar, burada da hemen hemen zorunlu ve hiç değilse doğal bir şekilde geçerlik kazanıyor. Bilimin ilerlemesi, şeylerle bizim aramızda her an biraz daha sıkı ve biraz daha derin bir uygu yaratmaktadır. Bu sayede daha iyi ve daha çok kavramaktayız.

Enerjetikçilerle mekanikçiler arasındaki tartışma, özellikle enerjetikçiler yönünden büyük bir hararetle sürdürülen bu tartışma, dikkat edildiği takdirde hemen anlaşılır ki, fiziksel - kimyasal bilimlerin ilerlemesinde bir duraktan ve zorunlu bir duraktan başka bir şey değildir.

Mekanik modellerin yolaçtığı belirli bazı aşırılıklara ve kötüye kullanımlara karşı, bu modelleri birer nesnel gerçeklik olarak kabul etme eğilimine karşı uyarmalarda bulunmuştu ilkin enerjetik. Sonra da termodinamik'i derinleştirdi; ve termodinamik'in temel yasalarının ısıya ilişkin incelemelerle sınırlı kalmayıp fiziksel-kimyasal bilimlerin bütün alanlarında meşru ve zorunlu bir uygulama olanağı bulduklarını ortaya koyarak söz konusu yasaların evrensel geçerliğini ve önemini ispatladı. Bu yasaların geçerlik ve önemini genişletirken, formüllerin kesinlik kazanmasına da büyük çapta katkıda bulunmuştur enerjetik. Dahası : Enerjetik, buluş bakımından mekanikçiliğe oranla daha az verimli olmasına rağmen gene de daima yalın, zarif ve mantıklı bir açıklama aleti olmuştur. Ve en son olarak da belirtelim ki — bu özellikle Vant Hoff, Van der Waals ve Nernst gibi kimyacılarda besbellidir ama fizikçiler arasında da gittikçe biraz daha yaygınlaşmaktadır — her iki teori de seve seve kabul edilmekte ve her belirli duruma göre en uygun düşeni seçilip kullanılmaktadır. Yarışmalı bir şekilde içiçe kullanılmaktadır bu iki teori : İzlenen yolun daha basit yada daha isabetli görünüşüne göre, mekaniğin genel denklemlerinden yada termodinamiğin genel denklemlerinden hareket edilmektedir. Çünkü fizik teorileri, özleri bakımından birer varsayım, birer araştırma, açıklama yada düzenleme aletidirler; deneyin sonuçlarıyle dolmayı bekleyen birer biçim, birer çerçevedirler. Ve fizik bilimlerin en belirgin, en gerçek muhtevasını meydana getiren, sadece ve sadece deneyin sonuçlarıdır.

Bütün fizikçilerin üzerinde uzlaştıkları, işte bu deney sonuçlarıdır; ve bunların gittikçe artan, gittikçe uyum kazanan niceliğidir ki fiziğin ilerlemelerini, birliğini ve sürekliliğini belirlemektedir. Kendilerinin keşfedilmesine yaramış olan ve, aralarındaki gerçek ilgileri zedelemeksizin, doğanın düzenini mümkün olduğunca yakından yeniden kurup yansıtarak onları düzenlemeğe çabalayan teorilerin, varsayımların denek taşlarıdır bu deney sonuçları. Ve bu teoriler, daima varsayımlı olmalarına ve dolayısıyle de deney bize yeni yeni buluşlar getirdikçe daima birşeyler

— ve bazan da çok şey — yitirmelerine rağmen, hiç bir zaman tamamıyle ölmezler. Dönüşüme uğrar ve daha kapsamlı, daha upuygun yeni teorilerle bütünleşirler.

NB «... Atomistik'in elektrik bilimine aktarılmasını kinetik teorinin ileri bir sonucu olarak göz önüne almamız gerekir... Atomistik, ufkunun bu olağanüstü genişlemesi sayesinde, sayısız fizik ve kimya sürecini yepyeni bir ışığın altına getirmiştir *...»

§ 8. ÖZET VE VARGILAR

Bilinmeyen uçsuz bucaksız olsa bile, bu bilinmeyen'i bir kaç yıl öncesine değin sık sık yapıldığı gibi, bir bilinemez olarak adlandırmak, demek ki, yanlış olacaktır.

Metafizik girişimlerin ardarda ve çaresiz başarısızlıklara uğrayışı, fiziği, mad-
? de sorununu kesinlikle eleyip bir yana bırakarak, bilim haline gelmeğe sürüklemişti. Tikel fenomenlerin yasalarını aradı artık sadece fizik. «Maddesiz bir fizik» oldu.

İnsan zihni tarafından, şeyleri tanıyıp bilmeğe çabaladığından beri bıkıp usanmaksızın tekrarlanan hikâyeye uygun olarak, metafizik kuruntular dünyasından yeni bir inceleme konusu daha koparıp almış oluyor bilim. Maddenin doğası metafizik bir sorun değildir artık; çünkü
NB deneysel ve pozitif nitelikte bir sorun haline girmektedir. Hiç şüphe yok ki bu sorun, bilimsel bakımdan çözülmüş değildir henüz; ve daha sayısız sürprize yolaçabilir. Ama bir nokta daha şimdiden kesinlik kazanmış görünmektedir: Bu sorunu, metafizik değil, bilim çözecektir.

Ayrıca, bir başka yerde de göstermeğe çalıştığım gibi, öyle sanıyorum ki kinetik tasarımlar, fiziğin ilerlemesine daima sıkı sıkıya bağlı kalacaklardır; çünkü kinetik tasarımlar keşif için, vaz geçilmez değilseler bile alabildiğine yararlı bir alet meydana getirmektedirler ve çünkü bizim bilgimizin koşullarına daha iyi uyarlanmış durumdadırlar. İşte
NB bunun içindir ki ben fiziğin geleceğini, mekanikçi teorilerin sürüşünde görmekteyimdir. Ve gene işte bunun içindir ki biraz önce, tıpkı eski mekanikçilik gibi enerjetik teorinin de, varsayımın kabulü açısından daha esnek ve daha sert bir kinetizm içinde eriyeceğini söylemişimdir.

BÖLÜM IV

HAYAT SORUNU

§ 1. TARİHÇELİ GİRİŞ

[173 — 174] Hayat sorunu ile, felsefeyi bilimden ayırabilecek olan en temel ayrımlara gelmiş oluyoruz. Buraya kadar, denebilir ki tartışma özellikle teorikti. Sıfatını hak eden filozofların çoğu, pratik olarak, bi-

* W. Nernst, *Revue générale des sciences*, 15 Mart 1908.

limsel sonuçların madde için geçerli olduğunu kabul etmektedirler. Spekülatif açıdan bu geçerliğe karşı bazı itirazlar ileri sürebilmiş olsalar bile, şunu kabul etmektedirler ki, durum, bilimin vargıları hukuken olmasa bile fiilen maddesel gerçekliğe uygulanabilir sonucuna götüren bir durumdur. Yani bir başka deyişle, maddesel gerçeklik, matematik, mekanik ve fiziksel - kimyasal bağlantılarla dile gelmeğe elverişlidir... NB

[177] Barthez ve Montpellier okulu, hayat fenomenlerinin ancak özel bir nedenden ileri gelebileceğine inanmağa devam etmekle birlikte bu fenomenleri, hem maddesel kuvvetlerden, hem de ruhtan ayrı dirimsel bir kuvvete bağlamaktalar: Bu teoriye verilen *dirimselcilik* (*vitalizm*) adı, işte buradan geliyor...

§ 3. MEKANİKÇİLİK VE YENİ - VİTALİZM ARASINDAKİ SINIR ÇİZGİSİ

[189 — 190] Yeni - vitalizm'i, bilgin yada filozof, bellibaşlı temsilcileri ile sentezleştirmeyi deneyecek olursak, şuraya varır gibiyizdir: Yeni - vitalistler tarafından biyolojik mekanikçiliğe yöneltilen eleştiri, pragmacı, karşı - anlıkçı yada bilinmezci felsefeler tarafından matematik bilimlere ve fiziksel - kimyasal bilimlere yöneltilmiş olan eleştiriye sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Maddeden hayata geçmekle, sorun değiştirdiğimizi sanmaktayızdır. Oysa işin aslında, başlangıçta da sezdirdiğimiz gibi, aynı temel sorunlarla karşı karşıya bulunuyoruz; ve bu temel sorun da, bilimin, bilme olarak değeri sorunudur. Sorunun ortaya konduğu tikel terimler değişmektedir sadece, o kadar. NB

Gerçekten de matematik yada fiziksel - kimyasal bilimler niçin kınanmaktaydı yeni felsefede? Birer bilgi yetisi olmayıp eylem yetileri olan zekâmızın, aklımızın pratik ihtiyaçları için yaratılmış, kendileyin (indi) ve yararcı bir sembolizm olmakla. Oysa fiziksel - kimyasal metodu biyolojik olgulara aktardığımız vakit, aynı zamanda ve doğal olarak, bu metod sayesinde elde ettiğimiz sonuçlara, bu metodun söz konusu sonuçların değerine ilişkin olarak içerdiği vargıları da aktarmaktayızdır. Demek ki fiziksel - kimyasal mekanikçilik, bize hayatın şeyleri üzerinde pratik bir tutma kolaylığı sağlamak bakımından eşsiz bir formül olacak; (ama) bize bizzat hayatın ne olduğunu öğretmek bakımından tamamıyle güçsüz kalacaktır. Madde alanında fiziksel - kimyasal bilimler gibi, hayat alanında fiziksel - kimyasal mekanikçilik de eylemde bulunmamızı sağlayacak, ama bilmemizi katiyen sağlayamayacaktır... NB

[192 — 194] Kuvveti, soluğu, arzuyu maddenin içine yerleştiriyor yeniden yeni - tomistler; Yunanlıların ve özellikle de Aristotales'in hiç bir zaman tamamıyle

vaz geçemedikleri hilozoizmin payen ruhuyle yeniden canlandırıyorlar maddeyi. Yunan öğretisini de tahrif etmekteler ayrıca. Onların gözünde maddenin tüm etkinliği, yaratıcının maddeye koymuş olduğu kuvvetten ibarettir; yani yaratılmış olmanın anısı ve bunun silinmez izidir, bir çeşit, bu etkinlik.

Nitekim işte bundan dolayıdır ki, bu yeni-skolastik * hareketle yakından ilişkili olan adçılar ve bu inanç felsefeleriyle (ki söz konusu felsefeler, mümin felsefeleri diye tanımlanabilir çoğu zaman) düzenli ülfet halinde bulunan pragmacılar, madde bilimlerinin onların konularının muhtevasını tüketmediğini söylemek hakkına sahip olduklarını sanmışlardır. Onlara göre hakikaten bilmek için, «daha öteye geçmek» gerekmektedir.

Bir vitalist için hayat, yaratıcı kuvvet rolünü oynamaktadır; ama işte doğrudan doğruya bundan ötürü hayat, ayrıca maddesel koşullara bağımlı olduğu kadar, bir de kesinlikle ex nihilo yaratım değildir. İşleminin sonucunda yeni ve önceden görülemeyen birşeyler verecektir elbette; ama o noktaya gelebilmek için de daha önceden varolan öğeler üzerinde iş görmesi, bunları düzenleyip bileştirmiş olması; ve özellikle de üzerlerine eklentilerde bulunacağı önceden varolan öğelerden yola çıkmış olması gerekmektedir. Botanik bilgini De Vries tarafından gözlemlenen değişinimler (ki De Vries mekanikçi olduğu için bu değişinimleri bambaşka bir şekilde yorumlamaktadır), söz konusu görüşe göre, bu yaratıcı eklentilerin belirimini ve ispatını ortaya koymaktadırlar.

NB

§ 4. YENİ - VİTALİZM VE MEKANİKÇİLİK SADECE, BİLİME FAZLADAN KATTIKLARI VARSAYIMLARDA BİRİBİRLERİNDEN AYRILMAKTADIRLAR

[204] Ama vitalist metodda entelekyaların ve dominantların, figüre öğelerle hiç bir ortak yanı yoktur: figürleşmez erekler, çünkü maddesel olarak varolmamaktadırlar, — hiç değilse henüz varolmamaktadırlar, çünkü ilerlek bir gerçekleşmenin oluşu içindedirler.

ele veriyor kendini!

* Yeni skolastikler yada yeni Tomacılar, özellikle Aristotalesçiliğin skolastik yorumlarını, dolayısıyle de ermiş Thomas'ın felsefî öğretilerini yeniden canlandırmak hevesindedirler. — Adçılar, bilimin sembolik, yüzeysel, soyut karakteri üzerinde ve gerçeklikle bilimin formülleri arasındaki muazzam ayrım üzerinde dururlar ısrarla. — Pragmacıların da bunu andıran bir öğretileri vardır; ama bu öğreti, daha genel bir metafiziğe dayanmaktadır. Bütün bilgi eyleme yönelmiştir; dolayısıyle de biz, ancak eyleme tarzımızı ilgilendiren şeyleri tanıyabiliriz. Bütün bu felsefeler, zihinsel yetilerimizin yardımıyle gerçeğin upuygun ve kesin bir bilgisine ulaşabileceğimizi inkâr etmeleri bakımından, bilinmezcilik çerçevesi içinde yer alırlar.

NB

§ 6. MEKANİKÇİLİK DE BİR VARSAYIMDAN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİLDİR

[216 — 218] Ama hayat fenomenlerinde herşeyin fiziksel-kimyasal yasalara indirgenebileceğini ve mekanikçiliğin de tüm kapsamı içinde deneysel bakımdan ispatlanmış olduğunu ileri sürmek, deneyin bizlere bütün öğrettiklerine aykırı düşecektir. Tam tersine, hayat hakkında pek az şey biliyoruz ancak...

Öyleyse niye tutup da mekanikçi teorileri başımıza doluyoruz? diye düşünülebilir burada. Doğrulanmaları bilimin yetkinliğe ermesini varsayan bu çok genel varsayımları bilim alanından sürüp çıkarmak gerekmiyor mu? Belirli fizikçiler tarafından fizik konusunda ve özellikle de fizikteki mekanikçi teoriler konusunda savunulduğunu görmüş olduğumuz bir kanı ile karşılaşıyoruz burada yeniden. Hatırlayalım ki bazı enerjetikçiler de mekanikçi varsayımları gerçeklenemez, yararsız ve hattâ tehlikeli genellemelerdir diyerek fizik alanından sürüp çıkarmak istemişlerdi. Nitekim işte biyoloji bilginleri arasında da aynı tavrı benimsemiş olan ve bu bakımdan da doğrudan doğruya bu enerjetikçi fizikçilere bağlanan bir kaç bilgine raslamaktayız. NB

Biyolojideki enerjetikçi okul mekanikçi okuldan, fizik alanındakine oranla, daha az belirgin bir şekilde ayrılır. Mekanikçiliğin ürkek bir yanıdır daha çok bu okul; çünkü erekçiliğe karşıçıkar ve hayat fenomenleriyle inorganik fenomenler arasında bir uygunluk olduğunu varsayar.

NB

ürkek bir yanı du mécanisme*

§ 7. GENEL VARGILAR : BİYOLOJİNİN ÖĞRETTİKLERİ

[223 — 224] Canlı madde, alışkanlık ve soyaçekim tarafından apaçık bir biçimde koşullanmıştır : daha önce geçtiği bütün halleri anımsamaktadır sanki canlı madde. Oysa, denmektedir ki, işlenmemiş madde hiç bir zaman bu özeliği göstermez. Hattâ böyle bir şeyi tasarlamak bile aykırılık olur. Bütün maddesel fenomenler tersinir'dirler. Bütün biyolojik fenomenler, tersinmez'dirler.

Bu koşullar içinde unutulmaktadır ki termodinamiğin ikinci ilkesi, evrim yada soyaçekim ilkesi diye adlandırılabilmiştir **...

[227] Kendileri için tikel bilimlere bölünmüş olduğu çeşitli olgu sınıflarını kesinlikle ve daima biribirlerinden ayrı şeyler olarak göz önüne alamaz bilim. Tamamıyle öznel ve antropomorfik nedenleri vardır bu bölünmenin. Genele ulaşmak üzere tikelden başlayarak soruları sı-

Diyalektik maddeciliğe yaklaşıyoruz

* Mekanikçiliğin. Orijinal metinde Fransızca (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Clausius, *entropie* ilkesi diye adlandırmıştı bu ilkeyi. Bu sözcük tastamam évolution (evrim) sözcüğünü karşılar; ama Lâtinceden değil de eski Yunancadan alınmadır.

NB — ralamayı, her birine ayrıca dikkat yöneltmeyi gerektiren zorunlukların sonucudur sadece bu bölünme. Kendi kendinde doğa, bir bütündür.

BÖLÜM V

ZİHİN (L'ESPRİT) SORUNU

§ 2. ESKİ AMPİRİZM VE METAFİZİĞE KARŞIÇIKAN ESKİ GÖRÜŞLER : PSİKOFİZYOLOJİK PARALELİZM

[242 — 246] Büyük felsefe geleneğini metafizik akılcılık kurmuş olduğu halde, bu okulun eski apriori olumlamaları kritisist anlayıştakilerin itirazlarını çekmeden edemezdi. Nitekim bütün çağlarda, akılcı ve metafizik akımlara karşı direnç gösteren filozoflarla karşılaşıyoruz. Bunların en başında duyumcularla maddeciler, sonra da çağrışımcılarla fenomenciler gelmektedir. Genellikle hepsini, ampirikler diye adlandırabiliriz.

Bu düşünürler, zihni, doğaya karşıt tutmak yerine yeniden doğanın içine yerleştirme çabasındadırlar. Ne var ki onlar da zihni, tıpkı mücadele ettikleri düşünürler gibi dar ve entelektüalist bir tarzda göz önüne almağa devam etmektedirler.

Ampirik teori zihni, hemen hemen atomculuğun maddeyi tasarladığı gibi tasarlıyordu. Atomların yerlerini bilinç hallerine bıraktığı psikolojik bir atomculuktu bu. Söz konusu bilinç halleri de duyumlar, fikirler, duygular, heyecanlar, haz ve acı duygulanımları, hareketler, istemler, vs. idi.

Bu durumda bizim psikolojik hallerimiz, sinir merkezlerimizi meydana getiren atomlarda denk düşen öğesel bilinçlerin bütününden başka bir şey değildi. Zihin maddeye paraleldir : Kendine özgü bir biçim içinde ve kendi dilinde, maddenin de kendine özgü bir biçim içinde ve bir başka dilde anlatmakta olduğu şeyi anlatmaktadır. Bir yanda zihin, öbür yanda madde, aynı bir metnin karşılıklı iki çevirisidirler.

İdealistler için ilk metin, zihindir; maddeciler için, maddedir; ikici tinselciler için, her iki metin de bir o kadar ilktir ve doğa, her iki dilde birden yazılmıştır; salt birciler içinse, aslına eremediğimiz bir ilk metnin iki ayrı çevirisini yapma durumundayızdır...

§3. PARALELİZMİN MODERN ELEŞTİRİSİ

[248 — 249] Bilinç birdir ve süreklidir dendiği vakit, eski akılcılığın temel taşlarından biri olan «ben» in birliği ve özdeşliği teorisinin ihya edilmek istendiğini sanmak gerek. Bilinç *bir*'dir, ama hiç bir zaman kendine özdeş kalmaz, bütün canlı varlıklar da böyledir ayrıca. Sürekli olarak değişir bilinç; ama kesin ve belirli ola-

rak yaratılmış ve ne ise o olarak kalan bir şey gibi değil, kendi kendini durmaksızın yaratan bir varlık gibi : Evrim yaratıcıdır. Özdeşlik ve süreklilik kavramına, gerçek görüntüleri yeniden bulmak için, bu görüntülerin altında keşfettiğimizi sandığımız sayısız hali bir sentez ve birlik bağıyle bağlamak gerektiğinde ihtiyaç vardı ancak. Ama gerçekliğin öz bakımından sürekli ve kesiksiz olduğu ve gerçeklikte raslanan kopuklukların yüzeysel olduğu varsayıldığında, bir birlik ve süreklilik ilkesine başvurma ihtiyacı ortadan kalkacaktır.

İngiliz - Amerikan pragma teorileri, bunlara alabildiğine yakın düşmektedirler. Son derece çeşitlidir bu teoriler; özellikle de, ahlâk ve mantık alanındaki uygulamalar için kendilerinden çekilip çıkarılmak istenen vargılar bakımından. Ama bu teorilerin birliğini yapan ve bunları bir grup halinde toplamamızı sağlayan, doğrudan doğruya, bilinç sorununa getirdikleri çözümün genel çizgileridir. Pragmacı görüşün büyük psikologu W. James, en açık ve en tam şeklini vermiştir bu çözüme. James'in görüşü, aynı zamanda ve aşağı yukarı aynı nedenlerden ötürü, hem metafizik akılcılığa, hem ampirizme karşıdır...

James'in "deney teorisi"

[251 — 252] Bir iddiası daha var W. James'in : Bu teoriye gelmek için, deneyin öğrettiklerini şaşmaz bir kesinlikle izlemekten başka bir şey yapmamış olduğunu ileri sürüyor : Bunun için de radikal ampirizmin» yada «saf deneyin teorisi» diye adlandırıyor görüşünü. Düşünüre göre eski ampirizm, metafizik ve akılcı yanılsamaya bulaşmış olarak duruyordu. Ve kendisi, ampirizmi işte bu yanılsamadan tamamıyle kurtarmayı denemiştir.

NB James, Mach ve papazlar

Bilinç konusundaki bu yeni teorilerin çok kısa bir zamanda çok büyük bir rağbet kazanmış oldukları, tartışma götürmez : İngiltere'de Schiller ve Peirce, Amerika'da Dewey ve Royce, Fransa ve Almanya'da Poincaré, Hertz, Mach, Ostwald gibi bilginler ve bunların yanı sıra , Katolikliği Katolikliğe sadık kılarak yenileştirmek isteyenlerin hemen hepsi, en sistematik görüşleri Bergson ve James tarafından getirilmiş olan bu fikir akımına bağlanabilirler. Tartışma götürmeyen bir başka husus da, bu rağbetin büyük ölçüde hak edilmiş gözüktüğüdür...

[254 — 255] Bilgi ve hakikat sorunu dolayısıyle göreceğiz ki gerçekten de pragmatizm, çoğu zaman, şüpheci vargılara sürüklenmiştir; ama bu vargılar, zorunlu olmaktan uzaktırlar. Kimi zaman şüpheci bir akıldışıcılığa pek yakın görünen James bile belirtilmişti ki, deneyin doğru bir yorumunda, deneyi sadece bize tek tek olguların kavramını veren olarak değil, ama aynı zamanda ve özellikle, bize olgular arasında varolan bağlantıların kavramını veren olarak göz önüne almak gerekir.

Böylece görülüyor ki felsefede beliren ve pragmacılık adını alan yeni yönelim, zihin konusundaki bilimsel ve felsefi görüşler alanında tartışma götürmez bir ilerleme meydana getirmektedir.

§ 4. PSİKOLOJİK ETKİNLİK KONUSUNDAKİ GENEL GÖRÜŞ

[256 — 261] Psikolojik dünyayı oluşturan bağlantıların nelerden ibaret bulunduğu ve bunların, doğanın ve deneyin geri kalan kısmını meydana getiren bağlantılardan nasıl farklılaştığı söz konusu edilebilir şimdi. Bu konudaki en açık endikasyonları belki de Viyanalı fizikçi Mach vermiş bulunuyor*. Her deneyde, verilmiş olan, ilkin iki gruba bölünen bir bağlantılar yığınına bağlıdır: Dış bakımdan bizimkini andıran bütün organizmalar tarafından, yani bütün tanıklar tarafından özdeş şekilde gerçeklenebilen bağlantılar, ve, tanığa göre başkalaşan bağlantılar. Psikolojinin konusu, işte bu sonunculardır; ve bunların bütünü de, psikolojik etkinlik dediğimiz şeyi meydana getirmektedir. Daha kesin bir söyleyişle : ilk gruba giren bağlantılar, bizim organizmamızdan ve biyolojik etkinlikten bağımsızdırlar. İkinci gruptakilerse, hem organizmamıza ve hem de biyolojik etkinliğe sıkı ve zorunlu tarzda bağımlıdırlar.

Matematik, mekanik, fizik, kimya, biyoloji : verilmiş olan'ın içerdiği bağlantılar bütünü içinden her biri bizim organizasyonumuzdan bağımsız olan ve bağımsız olarak göz önüne alınması gereken bir bağlantı grubunu bölüp alan bilimlerdir bunlar. Bunlar *nesnel* bağlantılardır; ideali, verilmiş olan'dan bu verilmiş olan'ı bizim organizmamıza bağımlı kılan tüm bağlantıları eleyip atmak olan doğa bilimlerinin konusudurlar...

Biyolojik olan'la psikolojik olan'ın karşılıklı bir etki içinde bulunduklarını, kendi aralarında bir bağlantılar sistemi kurmuş olduklarını gösteriyor deney bize. Bu iki olgu takımından her biri niçin, tıpkı bütün doğal olgu takımları gibi, örneğin kalorik, elektrik, optik, şimik vs. fenomenler gibi biribirleri üzerinde etkiyen ve tepkiyen iki doğal olgular takımı olarak göz önüne alınmayacakmış? Bütün bu takımlar arasındaki fark, biyolojik takımla psikolojik takım arasındaki farktan ne daha çok, ne de daha azdır. Bütün fenomenlerin aynı planda ve birbirlerini koşullandırabilen şeyler olarak göz önüne alınmaları gerekir.

Deneyin ve bu deneyin bir organizma tarafından edinilen bilgisinin niçin var olduklarını açıklamıyor gerekçesiyle itiraz edilecektir bu görüşe şüphesiz. Ama öyle gözüküyor ki buna, böyle bir sorunun kötü konmuş ve aslında varolmayan bir soru olduğu belirtilerek cevap verilebilir ve bu cevap da verilmelidir. Zihni evrene daima karşıt tutmuş olan antropomorfik bir yanılsamadan (illusion) ileri gelmektedir böyle bir soru. Deneyin niçin var olduğunu sormak yersizdir, çünkü bir olgudur deney; ve bir olgu sıfatıyle kendisini ister istemez kabul ettirir.

"deney bir olgudur"

Deney, yada, daha az ikircikli bir terim kullanmış olmak için, verilmiş olan, matematik, mekanik, fizik, vs. bağlantılara bağımlı gibi gözüktü bize şu ana de-

* *Année psychologique 1906,* XII. année. (Paris, Schleicher.)

ğin. Koşullarının çözümlemesini sürdürdüğümüzde ayrıca gözükecektir ki bu verilmiş olan, başka birtakım bağlantılara da bağlıdır; ve söz konusu bağlantılar, verilmiş olan'ı, verilmiş olduğu bireyin haline göre deforme eden bağlantılardır : İşte bu değişikliğe uğratmalar, tahrifler de öznel'i, psikolojik olan'ı meydana getirirler. Bu yeni bağlantıların, bu değişikliğe uğratmaların genel imlemini, yani içerdikleri en genel bağlantıların (ilkelerin) yüzyıllar boyunca ilerleyecek bilimsel çözümleme tarafından bulunacak anlamını — kabataslak bir şekilde ve yaklaştırma olarak elbette — belirleyebilir miyiz?

Başka terimlerle söyleyecek olursak : verilmiş olan niçin, tüm bireyler için özdeş olmak yerine, kendisi hakkında edinilen bilgi ile aynı bir şeyi meydana getiren bir işlenmemiş 'verilmiş olan' olmak yerine, öznel biçimde değişikliğe uğramaktadır? Üstelik o derecede değişikliğe uğramaktadır ki bir çok filozof ve ortak anlayış, en sonunda deneyin birliğini görmez hale girmiş ve şeylerle zihnin indirgenmez bir ikicilik içinde bulunduğu düşüncesine gelip saplanmıştır. Bu ikicilik, aslında, bütün herkesteki hali içinde - ve bilimler tarafından düzeltildiği ölçüde - deney ile, tikel bir bilinçte değişikliğe uğradığı hali içinde deney arasındaki ikiciliktir...

toplumsal olarak organize bireylerin deneyi

[271 — 272] İmgeler, öznelciliğin iddia etmiş olduğu gibi, duyumlara özdeş değildir; imleminin genişliği dolayısıyle ikircikli kalan bu duyum sözcüğünü, dolayımsız deney anlamında kullanıyoruz. Bergson'un çözümlemesi, bu noktada, verimsiz olmaktan uzaktır. Dolayımsız deneyde, yani duyumda zaten içerilmiş halde bulunan belirli birtakım bağlantıların sonucudur imge. Ne var ki duyum, bir çok başka bağlantıyı daha içermektedir. Sadece «imge» sistemini (duyumun ve dolayımsız deneyin bütünsel sistemiyle karşılaştırıldığında, kısmî sistemdir bu) meydana getiren bağlantılar verilmiş olduğunda, — daha belginleştirmek üzere diyelim ki — bütünsel sistemin bağlantıları içinden sadece, verilmiş olan'ın organizmaya bağımlılığını yaratan bağlantılar verilmiş olduğunda ortaya çıkan imgedir, anıdır.

Anıyı böyle tanımlamakla, deneysel psikolojinin en son sonuçlarını olduğu gibi ortak anlayışın en eski düşüncelerini de dile getirmiş olmaktayız : Anı, organik bir alışkanlıktır. Anının ilkel duyumla ortak yanı, organik koşullardır sadece. Dış diye adlandırdığımız şey ile olan ekstra-organik bağlantıların (ki duyum, bu bağlantıları da içermektedir) tümünden birden yoksundur anı. NB

Organik koşullara imgenin bu tam, duyumun da bu kısmî bağımlılığı, yanılsamayı, duyuların yanılmasını, düşü ve sanrıyı da anlamamızı sağlamaktadır aynı zamanda : Dışla olan bağlantılar bir çeşit anormal bir şekilde kesildiğinde, bir birey için deney artık sadece kendi organizmasında olup bitenlere, yani organizmaya bağımlı bağlantılara, dolayısıyle de salt psikolojik olan'a, saf öznel'e indirgenmektedir... NB

§ 5. BİLİNÇDIŞI SORUNU

[280] Tam bilinçli hayatımız, psikolojik etkinliğimizin bütününün çok sınırlı bir parçasıdır ancak. Tüm çevresinde gitgide mutlak karanlığa ulaşan çok geniş bir yarıgölge bölgesinin bulunduğu ışıklı bir izdüşümün merkezi gibidir bu tam bilinçli hayat. İşte eski psikolojinin büyük kusuru, psikolojik etkinlik olarak sadece bu daracık tam bilinçli etkinliği göz önüne almasıydı.

Bilinçdışının organizasyonumuzda kapladığı yeri ne denli büyültsek haksız sayılmayız; ama buna karşılık, belli bir pragmacı psikolojinin pek sık yapmış olduğu gibi, aynı bilinçdışının nitel önemini de gereğinden fazla abartmamak gerekir.

Kimi pragmacılara göre duru bilinç, entellektüel ve akla uygun bilinç, psikolojik etkinliğimizin en yüzeysel ve en önemsenmez parçasıdır...

§ 6. PSİKOLOJİ VE EREKLİK (FİNALİTÊ) KAVRAMI

[285—286] Demek ki üst psikolojik hayat, dolayımsız ve yüzeysel bir gözlem karşısında, baştanbaşa ereksellikle damgalı gözükmektedir. Alışılmış bir usulle bilinenden bilinmeyene doğru genelleştirdiğimizde görürüz ki, bütün alt psikolojik hayat da gene erekçi bir tarzda yorumlanmış bulunmaktadır. Çok parlak bir ışık gelince göz kapağının kırpılması gibi en ilksel bir refleks hareketi, ilkel heyecanlar, en basit fizik hazlar ve acılar, kısaca bütün bu olgular hep türün korunması ve ilerlemesi yada bireyin korunması ve ilerlemesi tarafından yönetilmektedir gibi görünmüyor mu? En basit bir protoplâzma pıhtısı olan ve bazı belirli ışınımları arayıp bazılarından sakınmağa çabalayan amipten itibaren, bilinçli diye nitelenebileceğine inandığımız bütün etkinlik, yönseme türünden bir etkinlik değil midir daima? Ve bir *yönseme,* edim haline geçmiş bir ereklikten başka nedir ki?

Dolayısıyle de W. James'in, Tarde'ın ve daha bir çok düşünürün, bu olguları göz önüne alarak, psikolojik yasaların öbür doğal yasalardan mutlak şekilde farklı doğalı yasalar olduğu vargısına gelmelerine şaşmamak gerekiyor. Söz konusu düşünürlerin gözünde psikolojik yasalar, *ereksel* (teleolojik) yasalardır.

NB

Ereksel psikolojik yasa görüşü, yönsemeyi, yaşama isteğini, içgüdüyü, iradeyi ve eylemi varolan bütün herşeyin temeli olarak sunan metafizik görüşlerin üzerine geçirilmiş bilimsel bir kılıftan başka bir şey değildir aslında. Nitekim işte bunun içindir ki bu görüş, eylemin başmanlığından yana olan pragmacılarca benimsenecek, işlenecek ve geliştirilecektir. Bunların gözünde, vücut görevlerini inceleyen psikoloji ile erekçi psikoloji eşanlamlı terimlerdir...

NB

§ 7. KALIM SORUNU

[294 — 296] Çözümlenemez etkinlik ve gerçeklik antitezi bir yandan, bağlantının antitezi öte yandan, gitgide yitip ortadan kalkmaktadırlar. Nitekim işte bunun içindir ki bunları artık, zihni ilgilendiren yanıyle olduğu gibi maddeyi ilgilendiren yanıyle de, eskimiş bir metafiziğin elden düşme eşyaları arasına atmak gerekiyor. Ancak bir sentezdir, verilmiş olan; ve bilim bu verilmiş olan'ı çözümlemeğe devam ederek, ilkin koşulları içine yeniden yerleştirmekte, sonra da bağlantılara ayrıştırmaktadır.

Peki ama bu durumda zihnin ölümsüzlüğü ne oluyor? Özellikle de kişisel ölümsüzlüğü zihnin; çünkü iki bin yıldır herşeyden çok buna sarılmış durumdayız sımsıkı? Şeylerin yasasını izlememek, tüm canlıların yasasını izlememek, yitmemek, başka şey haline gelip yok olmamak! İnsan denen beceriksiz kumarbazın, en büyük mizayı kazanmak isteyip de iş işten geçtikten sonra zar tutmasına benziyor bu!

Besbellidir ki bir bağlantılar sisteminin ebedi yada ölümsüz görünmesi son derece güçtür. Ama bunda mutlak şekilde olanaksız hiç bir yan da yoktur. Olasılık dışı, evet! Olanak dışı, hayır! Yalnız ne var ki buradan, bizim kendimizi yerleştirdiğimiz alandan bakınca, böyle bir şey için deneyin olasılıksızlığı (yada, belkisizliği) ortadan kaldırması, yada en azından, olasılığa dönüştürmesi gerekirdi.

Böyle bir şey için deney, öznel'in ardında, organizma ortadan yok olduktan sonra da sürüp giden koşulların ve öznel'i kısmen de olsa bu organizmadan daha başka bir şeye bağımlı kılan bağlantıların varlığını keşfettirmeliydi bize. Deneydir kararı verecek olan; şüpheleri yalnız deney kaldırabilecektir. Verilmiş olan'ın bir parçasının, örneğin bilincin — kısmen de olsa — yok edilemezliğini sağlayacak belirli birtakım koşulların, belirli birtakım bağlantıların bulunup ortaya konmasına *apriori* olarak karşıçıkan hiç bir şey yoktur.

Ama söylemeğe bile gerek yok ki bugüne değin buna benzer hiç bir şey sunmamış bulunuyor bizlere deney. İspritizmacıların tam tersi iddiada olduklarını bilmez değilim. Ama bu, bir iddiadan ibarettir. Bu kimseler tarafından girişilen deneyler — hiç değilse bu deneylerin hileli ve aldatıcı olmayanları (yani galiba küçücük bir kısmı?) —, işlerin bugünkü durumunda, bizleri en fazlasından şunu düşünmeğe sürükleyebilir : Belirlenimlerini iyi bilmediğimiz ve hele koşulları ile yasalarını hemen hiç bilmediğimiz birtakım doğal kuvvetler, birtakım mekanik hareketler vardır. Bu kuvvet ve hareketlerin insan organizmasına bağımlı olmaları ve sadece psikolojik bilinçdışı ile biyolojik etkinliğe bağlı bulunmaları da, pekalâ olasıdır.

Dolayısıyle de, kalım konusundaki deneysel gerçeklemelerinin acınacak hali karşısında ruhun ölümsüzlüğü teorisi, kendisine taa Sokrates ve Platon tarafından verilmiş olan biçimini koruyabilir bugün de ancak: İnsanın dilerse yüklenebileceği bir risktir bu, — bilinmeyen'e bir çağrıdır. Bilindiği kadarıyle bugüne değin henüz herhangi bir cevap almamış olan bir çağrı...

ölümsüzlük ve Rey'nin bilinemezciliği

BÖLÜM VI
AHLAK SORUNU

§ 1. AKILDIŞI AHLÂK : MİSTİSİZM YADA GELENEKÇİLİK

[301 — 306] Demek ki yeni felsefeler, herşeyden önce ahlâk öğretileridir. Ve öyle gözüküyor ki şu şekilde tanımlanabilir bu öğretiler : bir *eylem mistisizmi*. Yeni değildir bu tavır. Sofistlerin tavrı buydu örneğin : Hakikat diye bir şey yoktu onlar için de, yanılgı yoktu; başarı vardı sadece. Daha sonra sırasıyle, Aristoteles'i izleyen olasıcılar ve şüpheciler benimsedi bu tavrı; skolastiğin egemen döneminde kimi nominalistler, XVIII. yüzyılda özneIciler ve bu arada özellikle Berkeley benimsedi.

NB

NB

Stirner ve Nietzsche gibi entellektüel anarşistlerin öğretileri de gene aynı öncüllere dayanmaktadır.

Görüldüğü gibi, çağdaş nominalizmin ve pragmacılığın iddianamesinde sözcükler şeylerden daha yenidir...

Le Roy gibi bazı modernistler, pragmacılıktan, Katolik dininin bir savunmasını çekip çıkardıklarında, bu felsefenin bazı kurucu filozoflarının çıkarmak istedikleri şeyi çıkarmış olmuyorlardı. Nitekim W. James ve Chicago okulu filozofları gibi pragmacılar da hemen hemen yaklaşık sonuçlar çıkarmışlardı. Hattâ daha fazlasını da ileri sürebilirim, sanıyorum : Sanıyorum ki Le Roy, bu düşünce tarzından, meşru olarak çekip çıkarılması gereken biricik vargıları çıkarmaktadır...

Pragmacılığa karakterini veren şudur : Başarı kazanan ve bilim, din, ahlâk, gelenek, kullanım, görenek (gibi) şu yada bu biçimde yaşanılan ana uygun düşen herşey, hakikidir. Herşey ciddiye alınmalıdır; ayrıca, bir ereği gerçekleştiren ve eylemde bulunmamızı sağlayan herşey de ciddiye alınmalıdır...

Şu ana kadar, gelenekler ve dogmalar neden dolayı iflas ettiler? Bilimden yada, üründen çok ürünü yapan alet göz önüne alınırsa, akıldan dolayı. Hürriyetle yaşar bilim; akıl da, en sonunda, yorumlama özgürlüğünden başka bir şey değildir. Nitekim işte bunun içindir ki bilim ve akıl evvelikin devrimcidirler; ve bunlar üzerine kurulmuş bulunan Eski Yunan - Batı uygarlığı da (nitekim işte bunun içindir ki) bir isyancılar uygarlığı idi, bir isyancılar uygarlığıdır ve bir isyancılar uygarlığı kalacaktır. Bugüne kadarki biricik özgürleşme aracımız olmuştur isyan; içinde hürriyeti bulup tanıyabildiğimiz biricik form da gene isyan olmuştur. İsyan derken, kendi kendine egemen bir aklın tinsel isyanını kastediyorum; yoksa bu birincinin — ki değerli madendir — çoğu zaman yararlı, kimi zaman da zorunlu kılıfından başka bir şey olmamış olan ham isyanı değil.

Demek ki bugün geleneğe, yada bugün pek rağbet gören terimle, eski ahlâki değerler'in korunup sürdürülmesine yapılabilecek olan bellibaşlı ilk yardım, bilimin değersizlendirilmesidir. İşte bunun içindir ki

pragmacılık, adçılık — bu akımlara katılmış olanların çoğunun haklı ve yerinde olarak pek güzel görmüş oldukları gibi — belirli birtakım dinsel, duygusal, içgüdüsel, geleneksel (türünden) eylem güdü'lerinin gerekçelendirilmesini mantıksal sonuç olarak getirmektedir. Bilimsel bilgiden alınma eylem güdüleriyle aynı planda, yada, daha mantıksal olarak, daha üst bir planda — üst, çünkü bilim sadece sınaî eylemi amaçlar — yeni felsefenin, (örneğin) gönül atılımı yada otoriteye boyun eğme, mistisizm yada gelenekçilik gibi akla aykırı bir ahlâkı haklı göstermeğe varması gerekirdi. Hattâ gelenekçilik bazan o kadar ileriye gidiyor ki, bazıları (örneğin W. James), akılcı ahlâkların mutlak'ına geri dönmekten bile çekinmiyorlar... NB

§ 4. TÖRELER BİLİMİ

[314] ... Bu ahlâk anlayışının, yani akla uygun sanat olarak ahlâk anlayışının olanak kazanabilmesi için, elbette ki bir töreler biliminin de olanaklı olması gerekir. İşte metafizik, burada yeniden umut buluyor. Gerçekten de, sosyoloji — ki bu töreler bilimi, sosyolojinin bölümlerinden birdir ancak — henüz doğmuştur. Tıpkı psikoloji gibi, ama psikolojiye oranla çok daha az ilerlemiş olarak, sosyoloji de, metafizikçilere karşı bilimin metodunu, konusunu ve hayat hakkını tartışmak gereken dönemdedir henüz. Bununla birlikte öyle görünüyor, ki orada olduğu gibi burada da sorun, bilimsel çabaların lehinde sonuçlanacaktır. Metafizikçilerin gevezeliğine engel olunamaz; yapılması gereken, onları konuşmağa bırakmak ve iş görmektir. Nitekim işte sosyoloji de, Durkheim ve okulunun araştırmaları sayesinde, çalışmış ve iş görmüştür...

BÖLÜM VII

BİLGİ VE HAKİKAT SORUNU

§ 1. GELENEKSEL ÇÖZÜM

[325 — 326] Salt bilgin kalmış olan bilginler, doğrusu istenirse, bu hakikat sorununa pek öyle ilgi göstermiyorlar. Evrensel onayı toplayan ve bundan dolayı da zorunlu gözüken olumlamalara varmak yetiyor onlara. Onlarca, metodlu şekilde yürütülen ve gereğince kontrol edilen her deney, hakikidir. Deneysel gerçekleme : işte, onlara göre, hakikatın ölçütü. Ve tamamıyle haklıdır da bilginler; çünkü pratik, bu tavrı doğrulamıştır hep. Bundan böyle de daima doğrulamayabileceğini varsaymak, saçmayı hayal etmek, sırf şüphe etmiş olmak için şüphe etmek olur... NB

NB [328 — 332] Pragmacılık, akılcıların aklının işin ucunda zihnimize gerçekliğin sadık *kopya*'sını garantilemek sonucuna ulaştığını ileri sürdüğünde, modern akılcılar bu saldırılar karşısında şiddetle savundular kendilerini. Gerçekten de pragmacılık, şununla suçlamaktaydı akılcılığı : bilgiyi, nesneler yada kendinde şeyler ve zihnin bunlar hakkındaki tasarımları olarak iki eşinzamanlı parça halinde çiftleştirme...

§ 2. PRAGMACI ELEŞTİRİ

... James, deney yoluyle gerçeklenen herşeyin, ve bazan da, etkinliğimizi herhangi bir şekilde başarıya ulaştıran herşeyin hakikî olduğunu öne sürüyor. Ve, bu son önerme benimsendiği takdirde hemen hemen zorunluk kazanan vargı, ortada artık hakikat diye bir şey olmadığıdır. Çünkü bugün başarıya ulaşan, yarın başarıya ulaşmayabilir : Yasalarda ve hukuktaki, ahlâk kurallarında ve dinsel inançlardaki, bilimsel kanı ve oylardaki değişkenlerin de ispatlandığı gibi, pratikte pek sık raslanan bir durumdur bu. Bugünün hakikatı, yarının yanılgısı : Pirene'lerin bu yanında hakikat, öbür yanında yanılgı. En sıradan bir sokak temasıdır bu. Ve pragmacılığın kurucusu Pierce'in kesinlikle eleyip attığı bu vargılar (büyük pragma felsefesinin ve özellikle de James'in en kurnazca dolambaçlara başvurarak sıyrılmayı denediği bu vargılar), epigonlar tarafından en kabasaba şekilde benimsenen vargılardır. Nitekim işte bunun içindir ki pragmacılık, ahlâk yada inanç konusunda nasıl akla aykırı gelenekçilikle eşanlama geliyorsa, hakikat sorunu konusunda da şüphecilikle eşanlama gelmektedir.

Ve bununla birlikte, bütün eleştirilerde olduğu gibi, pragmacılığın akılcılığa yönelttiği eleştiride de bir hakikat payı elbette ki vardır. Eleştirisel teoriler hakkında çoğu zaman söylenen şey, onun hakkında da rahatça söylenebilir : yıkıcı yanı kusursuzdur gerçekten, ama yapıcı yanı daha bir hayli işlenmek ister. Besbelli ki, şeylerin aynası olan zihin ve hakikat - kopya teorisi kabaca yüzeyseldir. Bilimin yolunda serpili bütün yanılgılardan geçe geçe evrilen bilimsel hakikatlar, bunu göstermek için karşımızdadır.

sic!

ya ya!

Öte yandan da biz kendi kendimizi evrenin ortasında eylemde bulunan organizma olarak göz önüne alacak olursak, pratiğin alanını hakikatın alanından ayıramayacağımız bellidir; çünkü, şimdiye kadar söyleyegeldiklerimize göre ve bilimlerin bize öğrettiklerine göre, hakikatı deneysel gerçeklemeden ayıramayız. Başarı kazanan görüşler hakikidir sadece. Ama bir şeyi bilmek kalıyor geriye : Bu görüşler, başarı kazandıkları için mi hakikîdirler; yoksa hakikî oldukları için mi başarı kazanmaktadırlar. Pragmacılık daima birinci doğrultuda çözmeğe yöneliyor bu almaşı. Sağduyu ise, ancak ve ancak ikinci doğrultuda çözebilir görünüyor...

§ 3. HAKİKAT SORUNUNUN BİR ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN OLARAK BELİRTME

[333 — 334] Deneyin bize verdiği bütün bilgiler biribirlerine bağlıdırlar ve sistemleşirler. Ama akılcılıktaki gibi, onlardan üstün olan ve gelip onlara kendi formlarını zorla kabul ettiren bir etkinliğin sonucunda sistemleşmez bu bilgiler. Bu görüş, bilimin sağlamlığını güven altına almak isterken, tam tersine, şüpheciliğe açılmaktadır : Bilgiyi, zihnin ürünü haline getirmektedir çünkü; ve çünkü bu ikicilik, zihnin ürünü olan bilginin 'verilmiş olan'ı tahrif edip etmediği sorununu ortaya koymaktadır kaçınılmaz biçimde. Burada, tam tersine, tıpkı kendilerini verdikleri tarzda sistemleşir bilgilerimiz; ve 'verilmiş olan'ın bağlantıları da 'verilmiş olan' kadar değerlidirler doğrudan doğruya. İşin aslında, dolayımsız verilmiş ile bunun içerdiği bağlantılar bir tektirler ve bölünemezler. Bilginin bütün edimleri, aynı yapıda ve aynı değerdedirler...

§ 4. YANILGI SORUNU

[336 — 347] Şu ana değin içinde dolandığımız mutlam gerçeklik te, öyle gözüküyor ki, yanılgıya yer yoktur. Yalnız hatırlayalım ki biz, deney ile bilgiyi ancak çıkışnoktasında özdeş tuttuk biribirlerine. Bu kısıtlamanın neyi içerdiğini gösterme zamanı gelmiş bulunuyor.

réalisme absolu* = tarihsel maddecilik

Deneyin bize getirdiği olgulardan biri de odur ki, ayrı ayrı bireylerin bilgileri biribirlerinin tıpatıp aynısı değildirler. Bu, iki tarzda açıklanabilir: Ya, ne kadar birey varsa o kadar biribirinden farklı gerçeklik vardır (ki saçmadır bu; çünkü o zaman öznelciliğe düşeriz) — yada, ve biz kendimizi ister istemez bu seçeneğe yerleştirmek zorundayızdır, 'verilmiş olan' herkes için bir ve aynı olduğuna göre, bireylerin bu (herkes için bir ve aynı) 'verilmiş olan' hakkında edindikleri bilgiler arasındaki farklar, bireylerin içinde bulundukları koşullardan, yani o bireylerle o 'verilmiş olan' arasında varolan ve bilimsel çözümleme tarafından daima ortaya konulabilen bireysel bağlantılardan ileri gelmektedirler. Bilinç sorununda bambaşka düşüncelerle ulaşmış olduğumuz vargıdır bu. Gördük ki 'verilmiş olan', bilen bireyden bağımsız bağlantılar — nesnel bağlantılar — ile kendisini bilen organizmaya bağlı kılan bağıntıları — öznel bağlantılar — içermektedir. !

Bu böylece kabul edildiğinde görüyoruz ki, deneyde, ama artık başlangıç noktasında değil de deneyi çözümledikçe, bilginin etkeni ile *bilginin konusu* arasında bir çiftleşme olagilmektedir. Bu bağlantı, şu söyleyegeldiklerimizin ışığında, 'verilmiş olan'la aynı değerdedir. 'Verilmiş olan'la aynı sıfatta çıkar karşımıza ve kendini de öyle kabul ettirir; NB

* Mutlak gerçekçilik. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

bundan şu sonuç çıkar: Zihin ile obje (yada, konu) arasındaki ayrılık başlangıçtaki bir fark olarak değil de, çözümlemenin bir ürünü olarak, çözümlemenin 'verilmiş olan'da keşfettiği çok genel iki bağlantı olarak konulmalıdır (N. James); ve bu ayrılık da olanca değerini, blok halinde yani bir ve bölünmez olarak alınan deneye daha başlangıçtan beri verilmiş olan değerden çekip alır...

Rey'nin bilgi teorisi = utangaç maddecilik

Hakikat, 'nesnel olan'dır. 'Nesnel' ise, gözlemciden bağımsız olan bağlantıların bütünüdür. Pratikte, herkes tarafından kabul edilmiş olandır bu, evrensel deney konusu olandır, — bu sözcüklere bilimsel bir anlam vererek — evrensel onay konusu olandır. Bu evrensel onayın koşullarının çözümlemesini sürdürürsek, bu olgunun aslında kapladığı *hukuk*'u yani bu olguyu temellendiren nedeni aramağa devam edersek, şu vargıya geliriz: bilimsel çalışmanın ereği, deneyi, metodlu biçimde uzatıp sürdürerek "öznellikten çıkarmak", bireysel olmaktan kurtarmaktır. Demek ki bilimsel deney, ham deneyin sürüşüdür; ve bilimsel olgu ile ham olgu arasında doğa farkı yoktur.

Bilimsel hakikatın bir soyutlamadan başka bir şey olmadığı söylenmiştir kimi zaman. Elbette ki ham deney göz önüne alınacak olursa, yani öznel ve bireysel deney göz önüne alınacak olursa, bir soyutlamadan başka bir şey değildir bilimsel hakikat; çünkü bu deneyden, deneyi bilen bireye bağımlı ne varsa eleyip atar. Ama bu soyutlamanın ereği, tam tersine, 'verilmiş olan'ı verilmiş olduğu hal içinde yani onu değişikliğe uğratan bireylerden ve olumsallıklardan bağımsız bir şekilde yeniden bulmaktır; gerçek olan'ı, sözcüğün tam ve kesin anlamıyle somut'u, nesnel'i keşfetmektir.

NB

Bir kaç ünlü yanılgının çözümlenmesiyle bu genel teorinin gerçeklemesini araştırmak, doğrusu, ilginç olurdu. Örneğin Ptolemaios sistemi, astronomik gözlemlemenin yersel koşullarına bağlı olan bireysel tasarımlarla alabildiğine dolu bir deney koyuyor önümüze: yeryüzünden görünen haliyle yıldızlar sistemidir bu. Kopernik-Galilei sistemi çok daha nesneldir; çünkü gözlemcinin yeryüzünde bulunuşundan ileri gelen koşulları ortadan kaldırmaktadır. Daha genel bir tarzda, mekanikte — Rönesans bilminde ve bugünün bilimlerinde — nedenselliğin, bir fenomenin mekân ve zamanda bağımsız belirim koşullarını içerdiğini göstermişti Painlevé. Ama mekânda ve zamanda konum koşullarının, özellikle mekanikte, öznel koşulların hemen hemen tümünü — ki bunlar kabataslak bir düşünceyle elenecek kadar sıradan şeyler değillerdir artık — kapsamasından ileri gelmektedir bu.

Önemli vargı: Hakikatın mutlak antitezi değildir yanılgı. Büyük sayıda filozofun da savunmuş olduğu gibi, olumlu değildir yanılgı; tam tersine, olumsuz ve kısmîdir, daha küçük çapta bir hakikattır bir çeşit. Yanılgıyı içermekte olduğu öznel'den deney sayesinde arıtarak, *ilerleyerek hakikata geliriz*. Ve hakikat, ulaşıldığı andan itibaren, sözcüğün tüm gücüyle, bir mutlak ve bir bitim'dir; çünkü nesnel, zorunlu ve evrensel olan'dır hakikat. Ne var ki hemen hemen bütün durumlarda bitim (yada, son, uc), bizden uzaktadır. Gittikçe biraz daha yaklaşılan ama hiç bir zaman ulaşılmayan bir matematik sınır olarak görünür bize hemen hemen. Nitekim işte bunun içindir ki bilim tarihi, bize hakikatı bir evremin *oluş*'u içinde sunar: *Yapılıp bitmiş değildir hakikat, kendi kendini yapmaktadır durmadan, üretmektedir.* Belki de hiç bir zaman yapılıp bitmiş olamayacaktır, ama gittikçe biraz daha yapacaktır kendi kendini. Üretecektir.

hakikat ve yanılgı (diyalektik maddeciliğe yaklaşılmakta)

?

'Olan' vardır demek yerine, şeylerin niçin olduklarını araştırmağa dayanan o eski metafizik yanılsamaya kapılıp son bir soru daha sorulabilir belki: Deneyin öznel koşulları olması nedendir? Ve neden, deneyin verdiği bilgi dolayımsız olarak herkes için bir ve özdeş değildir? Bu soruya cevap vermeyi reddetme hakkımız vardır; ama öyle görünüyor ki, psikoloji sayesinde, olumlu bir endikasyona varılabilir. Bütünsel deney, öyle bir durum olup da bir çeşit kendi kendisi hakkında bilgi sahibi olabilseydi — panteistlerin tanrısı gibi hani — işte o bilgi dolayımsız şekilde bir ve özdeş olurdu. Ama, bizim önümüze geldiği haliyle deneyde, deneyin bilgisi kırıntılı bir tarzda verilmektedir.

"deney" üzerine tatsız lâfazanlık

"deney"

Biyoloji ve psikoloji bize öğretiyor ki biz, ortama uyarlanma ile, ortamla sürekli bir denge ile gelmişizdir meydana, yada daha doğrusu, meydana getirilmişizdir. Bundan da yaklaşık olarak, bilgimizin herşeyden önce organik hayatın zorunluklarına cevap vermesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Nitekim işte bunun içindir ki bilgimiz, kökende kısıtlı, bulanık, alabildiğine özneldir — içgüdüsel hayatta olduğu gibi tıpkı. Ama bilinç, evrensel enerjiler sahnesinde boy gösterir göstermez, pratik yararlığı sayesinde, her an biraz daha güçlenerek sürüp gidecektir. Gittikçe biraz daha karmaşık varlıklar evrilmekte ve gelişmektedir. Gittikçe biraz da-

ha şaşmaz hale gelmekte, biraz daha kesinleşmektedir bilinç. Zekâ ve akıl haline girmektedir. Aynı zamanda da deneye uyarlanma, upuygunluk biraz daha bütünleşmekte, tamamlanmaktadır. Bilim, işte bu sürecin en yüksek formundan başka bir şey değildir. 'Verilmiş olan'la artık tamamıyle bir tek ve tıpatıp aynı şeyden başka bir şey olmayan, nesneye kesinlikle ve tıpatıp upuygun düşen, yani nesnel, zorunlu ve evrensel bir bilgiyi — böyle bir bilgiye hiç bir zaman ulaşamayacak olsa bile — umma *hakkı* vardır bilimin. Teorik açıdan doğrulanmış bulunmaktadır bilimin iddiası; çünkü bilim, bugüne değinki evrimin doğrultusundadır. Ama pratik açıdan bu iddia, öyle gözükmektedir ki hiç bir vakit karşılanmayacaktır; evrimin sonu demektir çünkü bu iddianın gerçekleşmesi; ve o noktaya ulaşmak için, evrenin şu anki halinden mutlak şekilde farklı bir halde olması ve evrenle bilimin edinci arasında bir çeşit özdeşlik bulunması gereklidir.

deney = le milieu?*

Soyutlamalar içinde en yüzeysel olanı, akla uygun çalışmanın sonuçlarını ve evrimin ilerlemelerini deneyden eleyen soyutlamadır.

Besbelli bir biçimde pratik tarafından ve pratiğe doğru yöneltilmiştir bu devrim; besbelli bir biçimde, çünkü söz konusu evrim, varlığın kendi ortamına sürekli olarak kendini uyarlaması sayesinde gerçekleşmekte ve bu uyarlama ile dile gelmektedir. Kim bugün bunu inkâr edebilir ki? Pragmacılığın, artık çoktan fosilleşmiş bir akılcılık karşısındaki en kesin zaferlerinden biridir bu. Ama bu zafer, hakikî olan'ın, yararlı ve başarılı olan'ın bir işlevi olarak tanımlanmasını gerektirmez katiyen. Tam tersine bu zafer, yararlı olan'ın ve başarının, hakikata sahip olmanın bir sonucu oldukları anlamına gelir...

Demek ki, pratik ile hakikat arasındaki bağıntıları akla uygun ve dosdoğru bir biçimde dile getirmek istiyorsak: başarı kazanan, hakikîdir... demeyeceğiz; hakikî olan başarı kazanır... yani, girişilen eyleme ilişkin olarak, gerçeğe uygun düşen başarı kazanır... diyeceğiz. Doğru eylem, ortasında oluştuğu gerçekliklerin tam ve kesin bir bilgisinin sonucudur ancak. Doğru bildiği ölçüde iyi ve gereğince eyler insan.

utangaç maddecilik

§ 5. BİLGİ TEORİSİ

Bilgi edimi içinde her bireyde raslanan bireysel katsayıya bağlı kalmayan şeyi hakikî ve nesnel olarak olumladığımızı, sanırım ki herkes kabul edebilir. Ama birey-

* Ortam. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

sel katsayının hangi anda ortadan kalktığı konusunda görüş ayrılıkları çıkacaktır. Herhangi bir deneysel saptama karşısında, evrensel olarak saptanan ile salt benim tarafımdan saptanan payları kesinlikle ayırabilir miyim biribirlerinden?

Dedik ki genellikle bilimsel çaba, bütün durumlarda işte bu ayırımı yapmayı amaçlamaktadır. İşin ucunda, başka bir ereği de yoktur bilimin. Ve bilim, bu karakteriyle bile tanımlanabilir. Demek ki pratik bakımdan elimizde, hakikî ve nesnel olanı öznel ve yanılsamalı olandan seçip ayırdetmeğe yarayacak bir ilk araç var daha şimdiden. Eksiksiz ve kesin bir şekilde uygulanan bilimsel metodların yardımıyle elde edilen şey, hakikî olacaktır. Bu metodları hazırlayıp geliştirmekle, kesinleştirmekle ve tanımlayıp belirlemekle bilgiler yükümlüdürler. Bu ilk ölçüt, şu ana değin veregeldiğimiz 'evrensel onay' olarak nitelediğimiz pek bulanık kurala oranla çok daha kesin ve belirlidir. Çünkü evrensel onay, evrensel bir önyargıdan başka hiç bir şey olmayabilir.

karma-
karışık

Şunu kabul etmek gerekiyor ister istemez : İnsanın ulaşabileceği hakikat, *insanî* (insana özgü) bir hakikattır. Bunu söylerken, sözcüğün şüpheci anlamında görecel olduğunu söylemek istemiyorum bu hakikatın; insan türünün yapısına bağlı olduğunu ve ancak bu tür için geçerli olduğunu söylemek istiyoruz.

şüpheci
anlamda
görecel!!!

Zaten belirli birtakım sofizmlerin de hesabını görmek gerekiyor kesinlikle : Bütün insan türü için geçerli bir hakikat, insanî hakikat, insan için mutlak bir hakikattır; çünkü, insan ötesi bir mutlak'ın yandaşları gibi, gerçeğin bir kopyası olmadığını varsayarsak bu hakikatın, hiç değilse insan için, gerçeğin eksiksiz ve kesin ve biricik olanaklı çevirisi, mutlak eşdeğeri olduğunu söylemekteyizdir...

yaa!

[351 — 352] Çağdaş bir bilgin, Poincaré, fiziğin hiç bir zaman özdeş olgularla uğraşmadığını, sadece biribirlerine çok benzer olguları konu edindiğini ileri sürüyordu. Bu durumda bilim, mutlak şekilde kesin olmak istediği takdirde her yeni olgu yeni yasa gerektireceğine göre, ne işimize yarayacaktır?

Bu itiraz, şu itirazla aynı cinstendir : Her olgu, sonsuz'u kapsamaktadır. Demek ki bu durumda, en küçük bir nesne hakkında en basit sağlam bilgiye sahip olabilmemiz için, bütünleşmiş haliyle bilim gerekecektir bize. Tıpkı bu itiraz gibi ve hemen hemen kendiliğinden çözülmektedir o itiraz da...

Özetle 'verilmiş olan' bilim konusudur; çünkü çözümlenebilir bu 'verilmiş olan' ve çünkü bu çözümleme bile onun varoluş koşullarını açımlar. Bilim kesin ve pekindir; çünkü giriştiği her çözümleme, 'verilmiş olan'la aynı değerde olan deneysel sezgilere götürmektedir bizi yavaş yavaş. Öyle ki bilim, açıkladığı evrenin varoluşu ile ve benim kendi varo-

bitiş =
utangaç
maddecilik

luşum ile — ki benim kendi varoluşum da bana gene bir deneysel sezgi ile bildirilmektedir — aynı pekinlik ve kesinlik derecesine sahiptir.

BÖLÜM VIII

GENEL VARGI : DENEY FELSEFESİ

[354 — 357] Eski Yunan felsefi düşüncesinin başlangıçlarından beri, metafizik anlayışın iki yada üç aynı genel yönelimini bulmaktayızdır hep. Bütün felsefe elkitapları işte genellikle bu yönelimlere uyarak, felsefe sistemlerini maddecilik, tinselcilik ve idealizm adları altında sınıflarlar.

Aslında — duruma burada kendimizi yerleştirdiğimiz çok genel görüş açısından, yani bu yönelimlerin her biri tarafından bize sunulan «tikel değerler aşamalanması» açısından bakacak olursak — tinselcilikle idealizm çoğu zaman en yakın andırışlar içinde olduklarından, diyebiliriz ki metafizik bizi daima şu iki büyük değer aşamalanmasıyle karşı karşıya bırakmıştır : maddeci aşamalanma ve idealist tinselci aşamalanma. Biribirlerine karşıt olan bu iki aşamalanma, biribirlerinin hemen hemen tersine dönmüş imgeleridirler.

NB

İdealist ve tinselci aşamalanmada, dorukta zihin vardır; geri kalan herşeye anlamını ve değerini bu zihin verir : Ya, idealizmde olduğu gibi, biricik gerçekliği temsil eder zihin, ve maddesel görüntüler zihin tarafından yaratılmışlardır yada ancak zihinle varolurlar; yada, tinselcilikte olduğu gibi, maddesel gerçekliğin üzerinde yer alan ve doğanın kendisinde tamamlandığı ve kendisini onunla açıkladığı üstün gerçekliktir zihin, ve maddesel gerçeklik bu üstün gerçekliğin desteğidir yada çevresidir ancak. — Maddeci aşamalanmada ise, tam tersine, her şey maddeden başlar ve maddeye döner. Hayat ve bilinç olayları da dahil evrenin tüm olaylarının ebedî ve | değişmez | yaratıcısıdır madde. Kökendeki maddeden kör tesadüfün fışkırtıp ortaya çıkardığı sonsuz birleşim ve düzenlenim türlerinden tikel bir tanesidir sadece hayat. Bilinç ve düşünce, birer hayat fenomeninden başka bir şey değildirler; beyin bunları, karaciğer öd salgıları gibi salgılar...

idealizm ve maddecilik üzerine yargılama

bir alay budalalık!

Demek ki düşünce — yada hiç değilse, maddeselolmayan ve hür zihin planında yer alan bir şey — hem en üstün açıklama ilkesi olarak, hem de varoluşun ve yaratımın temel ilkesi olarak zorunludur. Zihni koyun, doğada herşey aydınlanacaktır. Zihni kaldırın, doğa anlaşılmaz olacak, hiçlik içinde yitip gidecektir.

idealizmin ve maddeciliğin 3000 yılı

Maddecilikse, tam tersine — aynı kısa yolu kullanmama izin verirse—, bize bir psikolojik olguyu açıklayan her deneyin bu olguyu organik olgulara indirgediğini öne sürmektedir. Organik madde ise, giderek, inorganik maddeye döner gelir. Çarpışmanın doğurduğu itkiden başka bir şey değildir kuvvet, bir başka hareketle bileşen bir harekettir. Demek ki şeylerin temelinde bulduğumuz, ham ve kör hareketten başka bir şey değildir.

Ve işte neredeyse üç bin yıldır bu değer sistemleri her kuşakta yeniden ele alınıp işlenmekte, geliştirilmekte; yenildiğini bir türlü kabul etmek istemeyen bir düşünce, sayısız incelik ve kurnazlıklarla bunları bazan kesinleştirmekte, çoğu zaman da büsbütün bulandırıp karartmaktadır. Ve hemen hemen başlangıçtaki kadar yol almış durumdayızdır bu alanda bugün.

Peki ama bu durumda belki de bu karşıt sistemler tarafından tartışılan sorunların boş ve yanlış konulmuş olduklarını düşünmek gerekir? Şeyler arasında bir hiyerarşi kurmak istemek de bir o kadar antropomorfik bir önyargı olamaz mı yani? Ve bu önyargı da, akla dayalı bir tartışmadan çok bireysel duygunun özlemlerine değgin olamaz mı? İşin ucunda bu sistemler, nesnel bilgiyle hiç bir ilişkisi bulunmayan birtakım erekler için, hakikatın tarafsızca aranmasına tamamıyle yabancı birtakım kaygılar için konmakta ve biribirlerine karşıt durmaktadırlar. Olumlu bir tartışmaya değgin olmadıklarına göre de, bunları artık tartışmamak gerekir.

yaa!!

Ya baştan sona aldanmaktayım; yada çağdaş felsefe, canlı ve güçlü akımları olan pozitivizm ve pragmacılıkta, bu vargıya doğru yönelmektedir *...

W. James pragmacılık hakkında

* Pragmacılığı tanımlamak için şu fikir üzerinde ısrarla durmakta W. James : Pragmacılık, daima olgulara ve deneye bakabilmek için, diyalektiğin ve metafiziğin *apriori* açıklamalarından çevirir dikkatini.

[385 — 362] Eğer felsefe derken, deneyin ötesinde yada hattâ berisinde kalarak, şeylerin kökenini, ereğini ve doğasını, bilimin yada eylemin yararsız temellerini arayan — ve bütün bunları ararken de bilinen herşeyi, bu bilinen'i doğrulamakla yükümlü bir bilinemez'le ikileştiren — bu spekülasyonlar kastediliyorsa; eğer tek kelimeyle, akılcı yada şüpheci, idealist yada maddeci, bireyci yada panteist, ne olursa olsunlar o eski diyalektikler kastediliyorsa, o zaman bu bilginler basbayağı haklı görünmektedirler. Bütün bu metafizikler, estetik açıdan ilginç olmaktadırlar artık sadece; ayrıca bu estetik ilgi çekicilik de, söz konusu metafiziklerden tad alanlar için, son derece tutkulandırıcı olabilir : Pratik olmaktan uzak ve yüksek zihinlerin bireysel hayalleridir bunlar.

Bilimler, hem bir kesin ve pekin deneysel sonuçlar bütününden, hem de bir yanıyle daima varsayım niteliğinde olan bütüncül teorilerden meydana gelmektedir. Ama bu varsayımlar, bilim için vaz geçilmez şeylerdir; çünkü gelecek deney hakkında ve bilinmeyen hakkında öngörülerde bulunarak bilimin ilerlemesini sağlarlar. Bütün bilineni, ışığını bilinmeyen'in üzerine yansıtacak tarzda sistemleştirir bu varsayımlar. Neden felsefe *de tıpkı bu şekilde tüm bilimsel bilgilerin bir genel sentezi;* bilinmeyen'in keşfine ve bilimsel anlayışın kendi gerçek yönelimi içinde kalmasına yardım etmek üzere, bilinmeyen'i bilinen aracılığıyle tasarımlamak için bir çaba *olmasın?* O durumda felsefe, varsayımın daha büyük genelliği ile ayrılırdı bilimden; felsefe teorisi de, bir iyice sınırlandırılmış tek tek olgular grubunun teorisi olmak yerine, doğa tarafından bize sunulan olgular bütününün *teorisi*, XVIII. yüzyıldaki deyimiyle, doğa sistemi olabilirdi, yada hiç değilse bu tür bir teoriye doğrudan bir katkı meydana getirirdi.

katırcı seni!

kazlığın bu kadarı da fazla doğrusu!

Bilimsel görüş açısına karşıt durmaz felsefî görüş açısı, onunla yanyana konmuş durur. Bilgin, olumluluğa ulaşmak için tüm çabasını harcadığı zaman bile filozoftur, çünkü olumluluğun kendisi doğrudan doğruya bir felsefedir...

lâf ola beri gele!

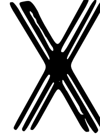
Bilim felsefeden ne konu bakımından (her ikisinin de konusu aynıdır : deney hakkında bilgi vermek), ne de metod bakımından (bilimsel yol zekâmızı doyurabilecek biricik yol olduğuna göre — ki tanım olarak böyledir bu — her ikisinin metodu da aynı olmak gerekir) farklı olmamak gerekir. Sadece bir görüş açısı farkı vardır ikisi arasında; ve bilimsel görüş açısını felsefî görüş açısından farklı kılan, farklı kılması gereken biricik şey, felsefî görüş açısının ötekine oranla çok daha genel oluşu ve daima biraz bir *macera* gibi ortaya çıkışıdır...

of!

[364 — 369] Tarih bize gösteriyor ki bilim, çoğu felsefî sorunların temelini oluşturan en genel insanî zihin uğ-

raşlarından gereğinden fazla uzaklaştığında, bu zihin uğraşılarını cevaplandırmayı, zor altında kalarak yada aşırı temkin sonucu, başka spekülasyonlara yada geleneksel inançlara bıraktığında, bitkisel hayata girmekte ve tehlikeye düşmektedir. Demek ki bilimin edinçlerinin ve bilim anlayışının, haklarını aştıklarında, gerekirse kendi kendilerine karşı, yeterinden fazla kendini beğenmişlik ve macera tehlikesine karşı mutlaka savunulmaları gerekmektedir. Çünkü — bir örneğini bazı maddeci genellemelerde gördüğümüz — aşırı ataklık, sağlıklı ve dürüst düşünenler katında bilim için, aynı bilimin sıradan sokak adamı karşısındaki ürkekliği ve pısırıklığı kadar tehlikelidir en az. Demek ki felsefenin en temel ödevlerinden biri de bilimin gelişmesi, bilim anlayışının normal biçimde sürüşü ve yayılışı için zorunlu olan genel havayı koruyup sürdürmektir...

maddeciliğe karşı savunma

Ama hiç şüphe yok ki felsefe, bizce adanmış olduğu çifte misyonu : bir yandan bilginlerin çabalarını koordine etmek ve esin verici varsayımlar aracılığıyle yeni buluşlara yolaçmak; öte yandan da, bilimin ilerlemesi için zorunlu atmosferi yaratmak misyonlarını — ancak ve ancak bilimlerin, ama bilginlerin gördüğü ve anladığı gibi görülüp anlaşılmak koşuluyle bilimlerin tek kelimeyle bilimsel bir anlayış içinde gerçekleştirilmiş örgütleyici sentezi olmağa yönelerek yerine getirilebilir.

Ve işte bu bakımdan da, bugünkü felsefi araştırmaların — pragmacılıkta hiç şüphesiz daha düşük bir düzeyde, ama gene de genellikle çok yüksek bir düzeyde — bir önceki dönemin metafizik yanılmalarına artık hiç bir şekilde düşmeksizin, büyük bir özenle bilimsel çalışmalardan haberli olarak, bilimsel çalışmaların sonuçlarıyle uzlaşmağa çabalayarak ve bilimsel çalışmalardan esinlenerek yürütülmesi, gerçekten avunç ve umut vericidir.

Alabildiğine canlı ve duru bir bilim duygusu, tartışma götürmez bir biçimde oluşmaktadır bugün. Kimilerinde din yada ahlâk duygusuna paralel olarak ve adetâ çatışmaya olanak tanımayan farklı bir planda gibi gelişmekte olan bu duygu, kimilerinde de o din duygusunun yerini almıştır ve bu kimselerin bütün ihtiyaçlarını tam olarak doyurmağa yetmektedir. Bu sonunculara bilim, Renan'ın güzel deyişiyle, bir simge ve bir yasa vermiş bulunmaktadır. Bir yandan eski akılcılığın insan aklına sarsılmaz imanını koruyup sürdürürken bir yandan da deneysel metodun kesin zaferinden şu kesin sonucu : aklın, zihnin kendini deneye uyarlamak ve deneyi daima biraz daha derinden tanımak için gösterdiği sürekli çabadan, nesnel gerçeklikle öznel düşüncenin karşılıklı olarak iç içe geçişinden başka bir şey değildir... sonucunu çıkarıp benimseyen *gerçekten olumlu* bir tavır almıştır bunlar.

Öyle sanıyorum ki felsefenin geleceği bu yandadır, çünkü hakikat bu yandadır. Bütün kehanetler gibi bu da, bir inanç işinden başka bir şey değildir. Zaman söyleyecektir haklı olup olmadığını. Ve ben inancını ortaya koyan bir kimse olarak, bütün bunları meşru bulurum. Bir tek koşulla: Böyle davrananların da bana karşı

aynı şekilde davranmaları koşuluyle. Hattâ bence bir fikir akımının, karşısında karşıt fikir akımları bulması mutlu bir olaydır; hasımların eleştirisiyle arınıp incelir, gelişip düzelir ve kesinleşir bir akım.

!! pozitivizm, deneyselcilik, gerçekçilik = "akılcı yada mutlak pozitivizm"

Şu kısa incelemeler boyunca ilk taslağı verilen felsefî tavrı, akılcı pozitivizm, mutlak pozitivizm yada bilimcilik olarak adlandırabiliriz. İkili anlamlardan kaçınmak için, bu tavrı deneyselcilik diye adlandırmak belki de daha isabetli olacaktır. Şu iki şeyi birden belirtmeğe yarayacaktır bu ad : Söz konusu tavrın, hem baştanbaşa deneye dayandığını — ama eski ampirizmin tersine, bilimsel deneyimin ürünü olan kontrollü deneye dayandığını; ve hem de, mutlak gerçekçiliği ve deneysel birciliği içinde, deneyin ötesine gitmeyi kesinlikle reddettiğini.

deney = duyumların $\sum$* 'ı

Deney, ilkin ve dolayımsız olarak, duyumlarımızın bütünüdür; fenomenler dediğimiz şeydir. Ama dikkat ve düşünce fenomenler üzerinde yoğunlaştığı andan itibaren deney, kendiliğinden kendi kendini çözümlemeğe başlar; çünkü bu duyumlar bütünü, 'verilmiş olan'ın kabasaba ve alabildiğine yüzeysel bir görünüşten başka bir şey değildir. Hemen ardından bu bütünde ve bu bütünün altında, içerdiği ve kendi hakikî temelini oluşturan bağlantılardan bir kaçı belirip açığa çıkar. İşte bilim, 'verilmiş olan'ın doğasına daima biraz daha derinden nüfuz eden bu çözümlemeyi aralıksız sürdürmeyi yükümlenmiş bulunmaktadır. Dolayımsız verilmiş olan'ı bir nokta ile tasarlayacak olursak, 'gerçek verilmiş olan'ın bir imgesini edinebilmek için, bu noktanın, kendi ardında devam eden bir doğrunun izdüşümünden başka bir şey olmadığını düşünmek gerekiyor. Bir çok parçaya ayrılabilir bu doğru : ve parçalar arasında gemi bölmesi gibi kesin bir ilintisizlik olmaksızın, bu parçaların her biri 'dolayımsız verilmiş'in bağımlı bulunduğu bağlantı familyalarını içine alacaktır. Ve bu familyaların her biri, o bağlantıları biribirlerine birleştiren doğal kaynaşma anıklıklarına dayanan bir tanım gereğince meydana gelecektir. Sayı ve konum bağlantıları olacaktır bunlar; mekanik, fizik, vs. bağlantılar olacaktır; ve en son olarak da, organizmaya bağlılıklarıyle — ki 'verilmiş olan' da organizmaya göreceldir — tanımlanan psikolojik bağlantılar olacaktır. Ve ne kadar biribirlerine benzer bağlantılar grubu varsa, o kadar tikel bilim olacaktır.

"chose en soi"**?

Felsefe ise, tam tersine olarak doğru'yu olanca uzunluğu ve sürekliliği içinde tasarlama çabasındadır. Ama bü-

* Toplam. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Kendinde-şey? Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

tünüyle çizgi kadar bu çizginin kendi kendini izdüşürdüğü nokta da — yani 'dolayımsız verilmiş'le çözümlemeyi yürüttükçe bu 'dolayımsız verilmiş'i bütünleyen bağlantılar da — aynı doğaya sahiptirler.

Deneyin verileridir bunlar. Ve bütünleri, bir tek ve aynı deneyi : insanın deneyini meydana getirmektedir. Algının dünyasını bilimin evreninden ayıran, şeylerin doğası değil, bizim psikolojik yapımızdır; ve bu ayrılık da anlık ve olumsaldır. S

Demek ki sadece açıklanmağa ihtiyacı vardır deneyin. Deneyi açıklamasa, deneyin içerdiği ve — öğrettiklerini kabul etmeyi becerebiliyorsak — bilgimize kendiliğinden sunduğu bağlantıları anlatıma kavuşturmaktır sadece. Bilimin yüklendiği de budur. Ama, tüm gerçeklik olduğu için, deneyin doğrulanmağa ihtiyacı yoktur : Deney vardır, o kadar.

Son

MUHTEVA

. . . . .

— § 6. Matematikçi Poincaré'nin fikirleri. *Poincaré.*

. . . . .

S. 6 — 7; 28 — 29 = iki satır
33 = hakikat = ? pragmacılık için ve *3 5*
49 = bilimin nesnel değeri = merkez
Matematik bilimler ve pragmacılık — 62
80 : Poincaré'yi kendilerine çekiyor pragmacılar; ve Mach 90
Rey = saf agnostik 94 (93)
98 : Mach + nesnellik = Rey?!
100 : Kavramlar = gerçeğin kopyaları
Nesnellik 105
113 : vulger maddeciliği*

1909 yılının haşiyeleri
İlk kez 1933 yılında "Felsefe Defterleri"nde yayınlanmıştır

Orijinal metne tıpatıp uygundur

* Editörün, Abel Rey'ninkine eşlik eden yeni kitaplar hakkındaki uyarısının sayfa kenarına Lenin tarafından yazılmıştır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

A. DEBORİN. *DİYALEKTİK MADDECİLİK*[177]

yanlış

"başkaları"nın sözlerini kullanmak en ufak bir değer taşımaz ki

[39—41] Dünya görüşü olarak diyalektik maddecilik maddenin, evrenin yapısı sorusuna — elbette mutlak olmayan — bir cevap verir; en parlak tarih teorisine temellik eder; diyalektik maddecilik temeli üzerinde siyaset ve ahlâk, belli bir anlamda, kesin bilimler haline gelirler. Diyalektik maddecilik — şüphesiz ki doğru dürüst anlaşıldığında —, *her türlü dogmacılıktan bağışıklı olduğu için,* her yere ve herşeye, *teorik bir gnozeolojik eleştiricilik*'in taze havasını getirmektedir.

Bu yazıda biz, sadece, diyalektik maddeciliğin gnozeolojik yanı üzerine çekmeyi deneyeceğiz dikkatini okurun. Sırası düşmüşken hemen söyleyelim ki metod olarak, araştırmanın yönetici ilkesi olarak maddeci diyalektik, mutlak çözümlerini
1) vermez sorunların, düzgün ve gerektiği gibi konmalarını sağlamaktadır. Bilgi teorisi olarak diyalektik maddecilik, *formel* yada mantıksal ve *gerçek* yada maddesel
2) olmak üzere iki kısma ayrılır.

İlkel bilgi için *yaşanmışlık* (yada, yaşantı deneyi) gene kendi *nesnesi* ile, fenomenle varlık ile, kendinde şey ile özdeşleşmektir. İlkel insan için iç yaşantının dünyası, şeylerin dünyasını da meydana getirir aynı zamanda. İlkel bilgi, iç dünya ile dış dünya arasında en ufak bir fark görmez. Bilginin bu ilkel formu, kültürün gelişiminin belli bir derecesinde, toplumsal insanın, doğa güçleri üzerinde egemenlik kurma özlemiyle, (yani) yeni üstün kültür derecesiyle çelişkiye girecektir. İnsanın ihtiyaçlarının genişlemesi, deney gereçlerinin artması ve yoğunlaşması, algılarla dış dünya arasındaki çatışkıların çoğalması, algılarla şeyler arasındaki, iç yaşantının dünyası ile şeylerin dünyası arasındaki karşıtlığı gittikçe biraz daha fazla ortaya çıkarmaktadır. Yeni bilgi formlarının zorunluğu işte o vakit belirginleşir... Bizi doğrudan doğruya ilgilendiren, modern felsefedeki, diyalektik maddeciliğe götürmüş olan mantıksal süreçtir. Hume, Berkeley ve ötekilerin
? psikolojizmi özellikle ruhsal olarak duyulur dünya ile iş görmektedir. Duyulur

imgeler, bilginin nesneleridirler. İngiliz ampirizminin yolaçtığı sonuç, şudur: Esse = percipi — algıda verilmiş olan varolmaktadır; ve algıda verilmiş olan herşey nesnel bir varlığa sahiptir, varolmaktadır.

Şunu anlamıştı Kant: Gerçekten bilimsel bilgi, ancak «matematik sezgi» aracılığıyle olanak kazanır. Evrensel olarak zorunlu bir bilgi için vaz geçilmez koşulları, *duyulur sezgi* içermez. Duyulur imgeler, bilinmeğe elveren fenomenlerin tümünü birden kucaklamağa yeterli değildir. Ve Kant, *psikolojizmden deneyüstücülük'e* geçişi gerçekleştirmektedir...

[43] Hegel felsefesi bu zincirin son halkasını, bitim halkasını meydana getirmektedir. Gördük ki Hume'da, Kant'ta ve Fichte'de özne, nesnenin üzerine çıkarılıp yerleştirilmiş ve nesne özneden *ayrılamaz* ilân edilmişti...

[48 — 58] Kategoriler, yani zaman, mekân, nedensellik gibi saf evrensel kavramlar, diyaliktik maddecilik açısından hem mantıksal tanımlardır, hem de öte yandan, *şeylerin gerçek formları*'dırlar...

Deneyüstücülüğün darlığı şundan ileri gelmektedir: Şeylerin gerçek alanına uzanmıyor, orada iş görmüyor bu akım; kategorileri bilincin salt öznel formları olarak, daha da beteri *apriori* formları olarak düşünüyor. Fenomenleri ise, kategorisel formlar aracılığıyle, yani kesinlikle matematik doğa yasalarını formüle etmemizi ve bu yasalara evrensel bir karakter vermemizi sağlayan evrensel mantık formları aracılığıyle kucaklamakta deneyüstücülük. Ama ne var ki deneyüstücülük, tıpkı sansüalist fenomenalizm gibi, fenomenlerle uğraşıyor sadece. Her iki akım için de, varlık, kendinde şeyler, ulaşılmazdırlar...

bak hele şuna!

Diyalektik maddecilik, bilginin «koşulsuzluk»una ve evrenselliğine, form'ların *nesnel gerçek evrensel «sezgi»* ler olduklarını söyleyerek ulaşır. Gerçekliğin matematik bilgisi, yada eğer bir başka deyiş gerekirse, gerçekliğin «geometrik» yani kesin bilgisinin olanaksallığı buna dayanmaktadır. «Geometrik» mekan ve «saf zaman», evrensel - gerçek (karakterli) sezgiler'dir; ve duyulur dünyanın «matematik» bilgisinin öncülünü meydana getirirler.

Ama aynı zamanda diyalektik bilinç, «bir bütün» olarak doğanın «sezgi» sine, doğanın evrensel düzeninin zorunluğunun, iç koşullanışının sezgisine yükselme yetisini de göstermektedir...

İnsan, *etkidiği* ölçüde ve kendisi de *dış dünyanın etkisi* altında kaldığı ölçüde *bilir* (bilgi edinir). Şunu öğretir diyalektik maddecilik: İnsanı düşünmeğe isteklendiren, özellikle, dış dünya üzerinde etkirken edindiği duyumlardır... Doğa üzerinde ancak doğaya boyun eğerek egemenlik kurulabileceği düşüncesinden hareket eden diyalektik maddecilik, etkinliğimizi doğanın evrensel yasalarına, şeylerin zorunlu düzenine, dünyanın gelişiminin evrensel yasalarına uygun düşürmemizi buyurur bize...

Nitekim Parmenides, şeylerin hakikî özünü («Bir»i), düşünce yada *akıl* tarafından bilinebilen ve geçici ve değişken fenomenlerin arkasında bulunan'da görüyordu. Duyulur algıları temellerinden, fenomenlerin dünyasını metafenomenalist dünyadan, işte bu sayede ayırmaktaydı...

of!

Akılcı metafizikçiler için hakikî gerçekliğin kavramda verilmesine karşılık, duyumcular için, duyulur algıda yada sezgide verilmiş olan gerçektir. Duyuların ötesinde yer alan'a ulaşamaz bilgi. Bilginin nesnesi, fenomenlerdir; ve fenomenler burada mutlak gerçeklik durumuna yükseltilmektedirler. Ampirik bilginin muhtevası, değişken ve akışkandır. Niteliklerin gerçek dayanağı, fenomenalizm tarafından reddedilmiştir. Fenomenlerin değişkenliği, fenomenlerin çokluğu vardır; ama tözsel birlik diye bir şey katiyen yoktur...

Kendinde şeyleri bilmenin olanaksızlığı hakkındaki fenomenalizm teorisini, akılcı metafizikçilerin öne sürdükleri «kendinde şeyler» in gerçek ve mutlak varlığının *varoluşu* hakkındaki teorileriyle kaynaştırmanın yolunu bulmuştu Kant.

D'Holbach başta olmak üzere Fransız maddecileri, şey'in metafizik özü olarak *doğa*'yı bu doğanın *özellikleri*'ne karşıt tutuyorlardı. Bu karşılık, Kant'ın «kendinde şey» ile «fenomenler» arasındaki ikiciliğini belirtmektedir belli bir anlamda... Bununla birlikte hemen söyleyelim ki Fransız maddeciliğini Kantçılıkla özdeş tutarsak, ona karşı gerçekten haksızlık etmiş duruma düşeriz. Çünkü XVIII. yüzyıl maddeciliği, hiç değilse, şeylerin özünün *görecel olarak bilinebilir* olduğunu kabul etmektedir...

atmasyon bunlar!

isabetsizliğin dikâlâsı bu

Maddenin dış duyularımız üzerinde etkidiğini söyleyen aynı fikirden yola çıkan Fransız maddeciliği, gene kabul eder ki şeylerin kendi kendilerindeki *belirli özelikleri 'bilinebilir'dirler.* Ama Fransız maddeciliği, şeylerin sadece *belirli* özeliklerinin bilinebilir olduğu, buna karşılık şeylerin «öz»ünün yada «doğa»sının bize gizli kaldığı ve ancak kısmen bilinebilir olduğu iddiasında bulunduğu ölçüde, yeterince tutarlı olamamaktadır.

Anlayabilene aşkolsun

Şeyin *özelikler*'i ile «doğa»sı arasındaki bu karşıtlığı agnostik'lerden (bilinemezcilerden), duyumcu-fenomenalistlerden (doğrudan doğruya Hume'dan) alıp benimsemişti Kant...

Maddecilik, fenomenalizmin ve duyumculuğun tersine olarak, kendinde şeylerden aldığımız izlenimlerin *nesnel* bir değer taşıdıklarını düşünmektedir. Fenomenalizmin (tıpkı Kantçılık gibi) şeylerin "doğa"ları ile, yani dış dünya ile, özelikleri arasında hiç bir ortak nokta görmemelerine karşılık Fransız maddecileri, hem de daha o çağda bilinmektedir-

ler ki : kendinde şeyler, hiç değilse kısmen, ve ama doğrudan doğruya üzerimizde yarattıkları *izlenimler* temel olmak koşuluyle, bilinebilir'dirler; şeylerin özellikleri, belli bir noktaya kadar, nesnel ve gerçektirler...:

[60 — 62] Varlığın temeline maddesel tözü, gerçek dayanak'ı koyar diyalektik maddecilik. Ve dünyaya, «bir süreç olarak, kesiksiz gelişim halinde bir madde olarak» (Engels) bakar. Metafizikçilerin o değişmez ve mutlak varlığı, *değişen varlık*'a değşiniyor burada. *Tözsel gerçeklik değişken olarak kabul ediliyor;* değişkenlikler ve hareketler de varlığın gerçek formları olarak kabul ediliyor. Diyalektik maddecilik (böylece), «varlık» ve «varlık - olmayan» ikiciliğini, «içkin» ile «aşkın» arasındaki metafizik ve mutlak karşıtlığı, şeylerin özelliklerinin doğrudan doğruya şeyin kendisine karşıt tutulmasını aşmış oluyor. Diyalektik maddecilik tarafından açılan alanda (böylece), 'kendinde şey'i fenomenlere, içkin'i aşkın'a bilimsel olarak bağlamak ve, bir yandan kendinde şeylerin bilinemez karakterini, öte yandan da — Plehanov'un pek yerinde olarak not ettiği gibi, «şeyin doğası, doğrudan doğruya şeyin özelliklerinde» belirdiğine göre — niteliklerin «öznelciliği»ni aşmak olanağı doğuyor. Şeylerin doğrudan doğruya kendilerinden aldığımız *izlenimler*'in temeli üzerindedir ki, *doğrudan doğruya şeylerin özellikleri*'ni, nesnel ve gerçek varlığın özelliklerini yargılama olanağına sahip olmaktayızdır...

«İçkin», nesnel ve gerçek bir karakter kazanıyor; fenomenlerin ötesinde «bilinmez»in alanında bulunan «aşkın», duyularımızın ulaşamayacağı gizemli öz halinden çıkıp bilincimizin «içkin» bir muhtevası haline, bir duyulur algılama nesnesi haline giriyor. *Nesnel ve gerçek* bir imlem kazandığı ve şeylerin özelliklerini izlenimlere göre yargılayıp değerlendirme olanağını verdiği ölçüde «aşkın»laşıyor «içkin»; «aşkın» da, öznenin ötesinde de olsa, *bilinebilir*'in alanına yerleştirildiği ölçüde «içkin»leşiyor. Beltov da bu doğrultuda konuşmakta. «Bu teoriye göre, diyor, doğa herşeyden önce fenomenlerin bütünüdür. Ama fenomenlerin zorunlu koşulunu kendinde şeyler meydana getirdiğine göre, fenomenler de nesnenin özne üzerindeki etkisiyle ortaya çıktığına göre biz, doğa yasalarının sadece *öznel* değil ama aynı zamanda *nesnel* bir kapsam taşıdıklarını, yani : öznedeki düşünceler arasındaki karşılıklı bağlantının, insan aldanmadığı sürece ve ölçüde, *öznenin dışındaki* şeyler ara-

NB

NB

Gerçek hakikatlar bunlar ama gülünç şekilde süslü püslü ve felâket abstruse* bir dille anlatılmışlardır.

Peki ama Engels niye böyle yazmıyordu acaba, beceremediğinden mi?

* Çarpaşık. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

sında varolan karşılıklı bağlantıya denk düştüğünü kabul etmek zorundayızdır*.» Fenomenlerle kendinde şeyler arasındaki karşılıklı bağlantılar sorunu — Kant'ın, metafizikçilerle fenomenalistlerin üzerinde bunca kafa yordukları bu sorun, bilginin bu en önemli sorunu — bilimsel ve kesin biricik çözümünü işte böylece bulmuş oluyor.

NB [62] Diyalektik öğretiyor ki bize, varlık ile varlıkolmayanın birliği, oluş'tur. Somut maddeci dile çevrildiğinde, bu tez şu anlama gelmektedir : Var olan herşeyin temelinde *töz, madde* yer almaktadır; ve bu madde, kesiksiz bir gelişim süreci içindedir...

[64 — 65] Demek ki cisim, duyumcu - fenomenalistler in düşündükleri gibi, algılanınca tükenmemektedir; bizim algılarımızdan tamamıyle bağımsız bir tarzda, «özne» niteliğiyle «kendi için» varolmaktadır. Ama cismin bizim algılarımızdan bağımsız bir tarzda varoluşuna karşılık, algılar, tamamıyle, bizim üzerimizde etkiyen cisme bağlıdırlar. Cisimsiz algı, tasarım, kavram ve fikir yoktur. Varlık tarafından, yani dış dünyadan aldığımız izlenimler tarafından belirlenmiştir NB düşüncemiz. Dolayısıyle de fikirlerimiz kadar kavramlarımız da, bir *nesnel gerçeklik* değerine sahiptirler.

Duyumlarımız üzerinde etki yapan cisim, uyandırdığı *etki*'nin yani algının *nedeni* olarak alınmaktadır. Fenomenalistler, sorunu böyle koyma olanağını bile inkâr etmektedirler. İçkinciler e göre dış dünya — böyle bir dünya varsa eğer—, sadece algı ile ulaşılmaz olmakla kalmaz, düşüncenin de nüfuz edemeyeceği bir şeydir...

[67] Ayrıca şunu da kabul etmek gerekir ki, iki etkenin — dış NB dünya ile «duyarsızlık»larımızın — etkisinin sonucu algılarımız, *muhteva*'larıyle bile dış dünyanın (ki bu dış dünya bizim için dolayımsız ** sezgisel yoldan ulaşır ve anlaşılır değildir) nesneleriyle özdeş değil- ?) dirler...

[69 — 75] Diyalektik maddeciliğin görüş açısından kendinde şey, salt kendisi dolayısıyle, «kendi için» varolduğu hali içinde nesneyi meydana getirmektedir. Nitekim işte bu anlamdadır ki Plehanov, maddeyi, «kendinde şeylerin — bu kendinde şeyler, duyumlarımızın kaynağı olarak alınmak koşuluyle — bütünü***» olarak tanımlanmakta. Bu kendinde şey yada madde, şeylerin somut özeliklerinin arkasında yer alan soyut bir kavram değildir katiyen, *«somut»* bir *kavram*'dır. Maddenin varlığı, özünden ayrılmaz, yada tersine olarak, maddenin özü varlığından ayrılmaz.

* N. Beltov. *Eleştirmenlerimizin eleştirisi*, s. 199.

** Bu işaret, «dolayımsız» ve «sezgisel» sözcüklerinin sıra değiştirmeleri gerektiğini belirtmektedir. (Yazı Kurulu'nun notu.)

*** «Das Bild dieses Seins ausser dem Denken ist die *Materie*, das Substrat der Realität!», L. Feuerbach, «Werke», Bd. 2, S. 289.

Her türlü nitelikten yada özellikten yoksun bir nesne, bizim tarafımızdan düşünülemez bile; varolamaz böyle bir nesne; böyle bir nesnenin hiç bir varlığı yoktur. Dış dünyanın, doğrudan doğruya nesnelerin bizde uyandırdığı izlenimlere dayanan algılarımızdan itibaren kurulmaktadır bizim tarafımızdan dış dünya... ??

Dış dünya ile iç dünya arasında belli bir fark vardır, evet, ama belli bir benzerlik de vardır; öyle ki dış dünyanın bilgisine izlenimlerden, ama dış dünyanın nesneleri tarafından uyandırılan izlenimlerden hareket ederek varırız. Bize, nesnenin bizim üzerimizde yaptığı etkiden gelen izlenimlerden hareket ederek, nesneye belirli özellikler yüklemekteyizdir biz. İki etken'in bileşkesidir izlenim; ve bu hali içinde, bu iki etkenin doğasıyla koşullanmıştır kaçınılmaz olarak; ve bu ki etkende ortaklaşa bulunan, bu iki etkenin doğasını meydana getiren birşeyleri, kendinde barındırmaktadır...

Salt ve kesin olarak bilimsel bir bilgi teorisi, dış dünyanın varlığını tanıyan diyalektik maddeciliğin temeli üzerine kurulabilir ancak. Dış dünyayı attığınız anda, duyumlarımızın nedenini de atmış olur ve idealizme ulaşırsınız. Ama dış dünya, yasalara uygunluğun ilkesini de meydana getirmektedir. Ve önümüzde, algılarımız arasında belirli bir tarzda düzenlenmiş bir bağ varsa eğer, bu duyumlarımızın nedeninin, yani dış dünyanın,, bu düzgün bağın da temelini meydana getirmesinden ileri gelmektedir...

beceriksiz ve saçma bir terim!

Öngörmek olanağı yoksa, doğanın ve insan hayatının fenomenlerini bilimsel şekilde bilme olanağı da yoktur... Ama dış dünyanın nesneleri, sadece bize karşı değil, biribirlerine karşı da bir nedensellik bağlantısı içindedirler; yani doğrudan doğruya bu dış dünyanın nesneleri arasında da, belirli bir karşılıklı etki bulunmaktadır : işte bu bağlantının koşullarının bilgisidir ki bizim, sadece nesnelerin üzerimizdeki etkisini değil, ama aynı zamanda bizden bağımsız olarak kendi aralarında varolan nesnel bağıntıları ve karşılıklı etkileri de, yani şeylerin nesnel özelliklerini de önceden görüp bilebilmemizi sağlamaktadır...

Maddenin yapısı sorununu, atom teorisi doğrultusunda, yada cisimcik teorisi yada herhangi bir üçüncü varsayım doğrultusunda önyargıyla çözmez katiyen diyalektik maddecilik. Ve atomların yapısı konusunda yeni teoriler kesinlik kazanacak olursa, bu, diyalektik maddeciliğin iflası olmamakla kalmayacak; tam tersine, diyalektik maddeciliğin en parlak bir şekilde doğrulanması anlamına gelecektir. Gerçekten de, doğa bilimlerindeki yeni akımın özü neye dayanmaktadır? Herşeyden önce atomun, fizikçiler tarafından değişmez olarak ve en yalın, elemanter ve bölünmez «cisim» olarak tasarlanan atomun, daha da elemanter birimlerden yada parçacıklardan oluştuğunun ortaya çıkmış bulunmasına. Elektronlar, varlığın en son öğeleri olarak var-

Bak hele! Plehanov hiç söz etmiyor bu "yeni akım" dan, demek ki *bilmiyor*. Deborin'se *bulanık* şekilde anlatıyor.

Doğru!

sayılmaktadır bugün. Ama diyalektik maddecilik, atomu varlığın mutlak sınırı olarak mı ilân etmiştir yani?...

Tutup da bizdeki Mahçılar gibi, elektronik teori benimsendiği takdirde *gerçeklik* olarak *madde*'nin ortadan yok olduğunu ve onunla birlikte, biricik gerçeklik ve deneyin sistemleştirilmesine yarayan biricik alet olarak *madde*'yi gören diyalektik maddeciliğin de ortadan kalkacağını düşünmek yanlış olur... Bütün atomlar elektronlardan mı bileşip oluşmaktadır? Bu soru çözülmüş değildir henüz; ve bu, belki de hiç bir zaman doğrulanamayacak bir varsayım durumundadır. Ama, bu da bir yana, sanki elektron teorisi atomu yok mu ediyor ortadan? Atomun *görecel olarak* kalımlı, bölünmez ve değişmez olduğunu ispatlar sadece bu teori... Ama gerçek dayanak olarak atom, elektron teorisi tarafından elenmiş değildir ki...

budalaca bir terim bu!

Özetleyelim. Formel açıdan diyalektik maddecilik, görmüş olduğumuz gibi, evrensel şekilde zorunlu ve nesnel bir bilginin varlığına olanak kazandırıyor. Böyle bir bilgi olanağını da, gene formel açıdan, varlığın formlarının düşüncenin de formları olduğu ve nesnel dünyadaki her değişikliğin algılar alanında meydana gelen bir değişiklikle denkleştiği olgusuna dayanarak getiriyor. Maddesel durak konusunda ise diyalektik maddecilik, kendinde şeyleri yada dış dünyayı yada *madde*'yi kabul etmekle çıkıyor yola. «Kendinde şeyler», bilinebilir'dirler. Hiç bir şey tarafından koşullanmamış olan ve mutlak olan diye bir şey tanımıyor diyalektik maddecilik. Doğada herşey bir değişme ve hareket süreci içindedir; ve bu değişme ile hareketin temelinde de, madde'nin belirli *birleşim* ve *düzenlenim*'leri bulunmaktadır. Varlığın bir «form»u bir başka forma, diyalektiğe göre, sıçramalar aracılığıyle geçer. Modern fizik teorileri, diyalektik maddeciliği çürütmek şöyle dursun, tam tersine bu görüşün doğruluğunu ve sağlamlığını ortaya koymaktadırlar.

En erken 1909 yılında kaleme alınmış olan bu gözlemler 1930 yılında Lenin Derlemesi XII'de kısmi olarak yayınlanmıştır

Bütünüyle ilk kez yayınlanmaktadır

Orijinal metne tıpatıp uygundur

V. ŞULYATİKOV. *DESCARTES'TAN E. MACH'A BATI AVRUPA FELSEFESİNDE KAPİTALİZMİN JÜSTİFİKASYONU*

MOSKOVA, 1908

[5—10] Entelektüel çevrelerde felsefeye karşı geleneksel bir tavır yer etmiş bulunuyor... Felsefi fikirlerin, herhangi bir sınıf yapısına bağları içinde görünüşleri, pek az ve pek yetersiz kalıyor... sic!

Bu görüş açısı, sayısız denebilecek kadar çok marksist tarafından da paylaşılmaktadır. Proletarya içindeki öncü takımın bir dizi uyumsuz ve tutarsız felsefi görüşü kendi saflarına kabul edebileceğine ve proletarya ideologlarının maddecilik kadar enerjetiği, yeni-Kantçılığı yada Mach'ın fikirlerini benimseyip savunmalarına pek önem vermemek gerektiğine iyice kanış getirmiş bu marksistler de...

Böyle bir görüş açısını paylaşmak, alabildiğine üzücü çocuksu bir yanılgıya düşmektir... O*'nun kullandığı ve iş gördüğü bütün felsefi terim ve formüller... sosyal sınıfları, grupları, hücreleri ve bunlar arasındaki karşılıklı bağıntıları belirtmesine yarar |o| nun. Şu yada bu burjuva düşünürün felsefi sistemi varsa önümüzde, toplumun sınıf yapısının bir tablosu da önümüzde demektir; ve, birtakım itibarî işaretlerle çizilmiş olan bu tablo, belirli bir burjuva grubun sosyal la profession de foi**'sı olarak alınmalıdır...

V yanlış

yanlış!

...Proletarya görüşü ile uyum haline sokulup kullanılabilecek şeyler olarak kabul edilemez bu tablolar. Böyle bir şeyi kabul etmek, oportünizme düşmek, akla karayı uzlaştırmağa kalkışmak olur...

* Felsefe. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** İman bildirisi. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

sic! !!

ne saçmalık!

...Bu tür bir yeni baştan değerlendirmenin ilk parlak denemesi bundan bir kaç yıl önce yapıldı. Yoldaş A. Bogdanov'un, «Otoriter düşünce *» başlıklı yazısı, hiç tartışmasız, felsefe tarihinde yeni bir çağ açmaktadır: spekülatif felsefe, bu yazının yayınlanmasından sonra, iki temel kavramı ile, «zihin» ve «beden» kavramlarıyle iş görmek hakkını yitirmiş bulunmaktadır. Bu kavramların, otorite ilişkilerinin zemini üzerinde oluştuğu; ve bu kavramlar arasındaki antitezin, toplumdaki antitezi — örgütleyen «doruklar» ve işi yürüten «tabanlar» arasındaki antitez — yansıttığı ortaya konulmuştur artık. Burjuva eleştirisi, Rus marksistinin bu çalışmasını şaşkınlık verici bir işbirliği içinde sessizliğe boğmuştur...

Bu koşullar içinde, felsefî kavram ve sistemlerin sosyogenetik çözümlemesi, sadece arzulanır olmakla kalmıyor, iyice kaçınılmaz hale giriyor. En çetin ve en karışık işlerden biridir bu... Örneğin yeni-Kantçılık yada Mahçılık gibi, moda olan modern sistemler...

Denememiz katiyen sınırlı bir uzmanlar grubu için kaleme alınmamıştır... Demos, felsefeye ilgi gösteriyor... Açıklamamız, az çok öğesel bir karaktere bürünmektedir... Savunduğumuz görüş açısı... uzun olmayıp titiz bir cimrilikle derlenmiş olan metin aktarmalarıyle aydınlatıldığı takdirde, daha rahatça özümlenebilir...

I

ÖRGÜTLEYEN VE ÖRGÜTLENMİŞ «İLKELER»

[11 — 14] Ekonomik eşitsizlik ortaya çıkmış bulunmaktadır: Örgütçüler, bir vakitler topluma ait olmuş olan üretim aletlerinin ** sahipleri haline gelmişlerdir yavaş yavaş...

* Bu yazarın makalelerinden, *Toplum psikolojisi parçaları* başlığı altında yapılan derlemede çıkmıştır.

** Fırsat düşmüşken söyleyelim ki biz, yoldaş Bogdanov'un önerdiği yorumdan biraz ayırılıyoruz: Bu son duruma, hiç şüphesiz kazanmış olduğu önemi katiyen vermemekte yoldaş Bogdanov; sözünü bile etmiyor bu durumun. Biz bu sorunu bir başka yerde anmak fırsatını bulmuştuk: «Sınıf mücadelesi tarihi ve pratiği üzerine parçalar» (kumandayı yürüten sınıfların doğuşuna ayrılmış olan bölümlerde). Edit. de S. Dorovatski ve A. Çaruşnikov.

«Otoriter» toplumun üretim ilişkileri... İlkel vahşi insan, örgütleyici bir iradenin belirlenimini her yerde *görmeğe başlamaktadır*... «Dış duygulara yabancı değildir uygulayıcı : fizyolojik bir organizma, bir bedendir o; örgütçü ise yabancıdır dış duygulara, bedenin içinde olduğu varsayılmaktadır onun; tinsel kişiliktir o»...

?? ve işte kesin saçmalık!!

Edebiyat ve tam bir lâf kalabalığı.

Gereğinden fazla "genel"! Cümleler dolusu lâf. Vahşi insan ve ilkel komünizm, el çabukluğuyle hasır altı ediliyor. Eski Yunan'daki maddecilik ve idealizm de öyle.

Zihin kavramı gittikçe daha somut bir karakter kazanmaktadır.

İdealizmden başka bir şey değil bu!

Yunan felsefesinin tarihinde : Saf, değişmez ve maddeselolmayan tözden maddesel dünyanın geçici fenomenleri, bütün o çoklukları içinde nasıl olmuş da çıkabilmişlerdir? "varlık", "oluş"la nasıl bir bağıntı içindedir? şeklindeki ünlü soru ortaya konulduğunda, felsefe vakanüvislerinin tüm olumlamalarına rağmen, soylu insan düşüncesinin en yüce havalanışı olmadı bu; evrenin büyük muammasını çözerek anahtarı bulmayı ve bu sayede insan soyunun ebedî mutluluğunu kurmayı amaçlayan çabaların en çıkar gözetmez olanı da değildi. Çok daha basitti iş! Soruyu bu koyma tarzı, sadece ve sadece, eski Yunan kentlerinde sosyal farklılaşma sürecinin alabildiğine ilerlemiş, «yukardaki» ve «aşağıdaki» sosyal gruplar arasında açılan uçurumun iyice derinleşmiş ve örgütleyicilerin, daha az farklılaşmış sosyal ilişkilere denk düşen eski ideolojisinin hayat hakkını artık yitirmiş olduğunu göstermekteydi. Daha önce, fenomenler arasındaki bütün farka rağmen, bunlar arasındaki dolaysız bağ en ufak bir şüphe uyandırmamaktaydı. Şimdi ise bu bağın varlığı inkâr ediliyor. Töz ve fenomenlerin dünyası, ortak ölçülere sahip bulunmayan büyüklükler olarak ilân edilmişlerdir. Aralarındaki bağlılaşma, ancak bir dizi ulaştırıcı halkadan geçerek olanak kazanmaktadır artık. Yada, daha felsefî bir dille söylemek gerekirse, bunlar arasındaki bağlantıyı duyular aracılığıyle de kuramayız, sıradan düşüncenin yardımıyle de : tikel bir «ide»'nin, tikel bir sezginin katkısı gerekmektedir bunun için.

tamam, tamam. Peki ya eski Yunan maddeciliği?

peki ya şüpheciler?

II

MANÜFAKTÜRCÜ ÜRETİM DÖNEMİNDE ÖRGÜTLEYEN VE ÖRGÜTLENMİŞ «İLKELER»

[15 — 17] Bu aynı soru, maddesel ve tinsel «ilkeler» arasında ortak ölçüler bulunmayışı, dolaysız bağ olmayışı sorusu, modern felsefenin ustaları tarafından konmuş ve incelenmiştir...

Rönesans'ın ve Rönesans'ı izleyen dönemlerin tinselciliğe duyduğu sempati, genellikle ancak şöyle bir anılıp geçilmektedir; oysa son derece karakteristiktir bu sempati *...

Ortaçağ zanaatçısı, bir örgütleyici olmakla birlikte, uygulayıcılara düşen görevleri de doldurmaktaydı: Lonca arkadaşlarıyle birlikte çalışıyordu. Manüfaktürcü burjuva ise bir tek tipte görev tanımaktadır: Salt bir örgütleyicidir o. Birinci durumda, hiç şüphe yok ki, «olgular»ı yoldaş Bogdanov tarafından açıklığa kavuşturulan bu ikinci «tasarlama» tarzı için bir temel vardır; ama gene de, örgütleyici ile uygulayıcı arasındaki antitez biraz gölgelenmiş oluyor burada; bu nedenden dolayı da, bu antitezle ideoloji alanında denkleşen antitez — tinsel ve bedensel, aktif ve pasif ilkelerin antitezi —, belirgin bir biçime bürünemeden kalıyor...

ne saçma şey

Ortaçağ zanaatçısının atölyesinde, meslek formasyonu olmayan emek yada kalifiye olmayan emek diye adlandırılan şeyin temsilcilerine yer yoktu katiyen. Oysa bu adamlar, Manifaktür çağının atölyesinde iş bulmaktadırlar. Bunlar «alt tabaka»yı meydana getirmektedirler. Onların üzerinde, kalifikasyon derecesiyle birbirlerinden seçilen başka tabakalar, başka işçi grupları yer almaktadır. Bunların ortamında belirli örgütleyici tabakalar oluşmağa başlamış bulunmaktadır artık. Bu yükselen merdivenin basamaklarını tırmandıkça, işletmenin teknik örgütünün şefleri ile yöneticilerden oluşan gruplara raslanmaktadır. Böylece, işletmenin sahibi sadece her türlü el emeğinden «kurtulmuş» olmakla kalmamakta, salt örgütlenme alanına ilişkin bir dizi görevden de kurtulmaktadır.

örneğin ***çıraklıktan geçmiş olanlar ve çıraklıklarını*** *onların yanında* ***yapanlar***

lâf bu, lâf

Bk. s. 19

[19] Ortaçağ düşünürlerinin tersine olarak modern felsefenin «baba»ları, sistemlerinde, geçici fenomenler dünyasına çok büyük bir dikkat yöneltiyorlar; bu dünyanın yapısını, gelişimini, kısımları arasındaki bağınlaşma yasalarını

---

evet ama senin anlayış çerçeven içinde değil

* Hatırlatalım ki Marx, *Kapital*'in 1. cildinde, ve Kautsky, soyut dinsel görüşlerle piyasa üretiminin gelişimi arasındaki bağınlaşmayı not etmektedirler.

ayrıntıları içinde inceliyorlar; bir doğa felsefesi işleyip geliştiriyorlar.

Manüfaktürleri yönetenlerin bu aynı «yüksek» tavrı, modern felsefenin babalarına sadece bir «saf» örgütleyici irade idesini esinlemekle kalmamış, aynı zamanda maddesel gerçekçiliğin süreçlerinin, yani örgütlenmiş kütlenin içinde olagelen süreçlerin mekanik bir açıklamasını da telkin etmiştir.

Şu bir olgudur ki: bir manüfaktür işletmesinin yöneticisi, örgütleyici halkaların bir hayli uzun zincirindeki son halkadır ancak. Öbür örgütleyiciler, ona oranla altsıralıdırlar ve, örgütlenmişler olarak, ona karşıçıkarlar. ... Ama bunların rolü baş yöneticininkinden ayrılaştığı ve baş yöneticinin «kurtulmuş olduğu» — teknik emeğe indirgendiği ölçüde, «tinsel» karakterleri de aşınacak ve etkinlikleri «madde»nin bir etkinliği olarak göz önüne alınacaktır...

kim? Bk. s. 17

saçma!

[21 — 24] Genel olarak burjuva sistemi bir Janus bifrons'tur... Şurası bir hakikattır ki, ikiciliğin kategorik bir şekilde formüllenişine Dekartçılıkta raslıyoruz ancak ve zaten Dekartçılık da yeni ekonomik çağın şafağında kurulmuş olan sistemdir; gene bir hakikattır ki, en başta Spinozacılık olmak üzere daha sonraki felsefe sistemleri, Tanrı ile Dünya, zihin ile beden arasına Descartes tarafından konulmuş olan karşıtlığı çelişik olarak görmektedirler... Kendi yönlerinden burjuva felsefesinin maddeci ve pozitivist sistemleri de, ikinci görüş açısı karşısında bir zafer kazanmış durumda değildirler. Burjuva metafiziği ile burjuva «pozitivist görüş» arasındaki fark, ilk bakışta gözükebileceği kadar büyük değildir... Maddeci saldırı, metafiziğin öne sürdüğü temel öncüllere karşı yöneltilmiyor: Örgütleyici irade kavramının üzerine bir çizgi çekmiyor maddecilik. Bu kavram başka adlar alıyor sadece; örneğin «zihin»in yerine «kuvvet» konuluyor...

NB

XVII. yüzyılda, «taşkın özlemler»le dolu olduğu çağda, İngiliz burjuvazinin benimsediği öğretiye göre dünyadaki herşeyin, maddesel parçacıkların bir zorunluk içinde başlayıp bütünlenen bir hareketi olarak açıklanması gerekiyordu. Büyük kapitalist ekonominin temellerini atmaktaydı o çağda İngiliz burjuvazisi... İçkin yasalar uyarınca derlenmiş maddesel parçacıklardan kurulu bir düzen şeklinde düşünüyorlardı bütün dünyayı...

Felsefe tarihinin bu 'vulgarizasyon'u girişiminde, burjuvazinin feodaliteye karşı mücadelesi tamamıyle unutulmuş.

buradan *değil*

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, Fransız burjuvazisi de kitap piyasasını benzer incelemelerle doldurmuştur. ... Oysa işletmelerin iç yapısını biliyoruz biz : Madde ve mekanik süreçlerin saltanat sürdüğü bir yapıdır bu. İnsan makinadır, doğa bir makinadır, şeklinde formüllenen genel vargı da işte buradan çıkıyor...

X) ... Maddenin hareketi doğrudan doğruya maddenin kendisi tarafı..., daha doğrusu, maddenin kendi öz kuvveti tarafından belirlenmiştir (d'Holb... Görüldüğü gibi burada örgütleyici irade yeniden büyük çapta dönüşüme uğramıştır; ama varlığı saptanmakta ve mutlak şekilde zorunlu olarak kabul edilmektedir.

?> ... Manüfaktür sahipleri, devrimci diye tanıtılan «Sturm und Drang»cıların oynadığı rolü oyna|ma|mışlardır...

X) Peki ya Katolik papazlara karşı yürüttükleri mücadele? Tarihi düpedüz tahrif ediyor Şulyatikov!

III
DEKARTÇILIK

[25 — 29] Örgütlenmişlerin bir örgütleyiciye *ihtiyaçları vardır...*

NB
ne saçmalık!
proletarya = madde

Örgütleyici ara halkalar, «bireysel ruhlar», ancak, herşeyin üstünde bir örgütleyici merkez varsa oynayabilirler örgütleyici rollerini. Sadece bu merkezdir onları, örgütlenmiş bir bütün çerçevesi içinde, yani manüfaktür atölyesi içinde, proletarya — «madde» — ile ilişki haline sokan...

saçma

Dekartçı insan kavramı, düşüncenin belirli bir formunun, «olguları belirli bir tasarımlama kipinin, olguların ruhsallıkla belirli bir zincirleme tipinin» yeni bir genişletilmesinden başka bir şey değildir. Gördük ki Descartes'ın sisteminde dünya, bir manüfaktür işletmesi gibi örgütlenmiştir.

Konumuz, entellektüel emeğe duyulan tapınmadır...

XX

Bir örgütleyiciyim ben ve bu halim içinde, ancak örgütleme görevleri yaparak — uygulama görevleri yapmayarak — varolabilirim: Sınıf ilişkilerinin diline çevrildiği zaman, Dekartçı olumlamanın anlamı işte budur...

Alışılmış çocuksu görüş, bir duygular prizmasından göründüğü biçim içinde tasarımlar dış dünyayı...

peki ya
Platon'un
"ide"leri

Sadece eyerci olarak yada sadece döşemeci olarak işçi kavramı, genellikle işçi kavramına bırakıyor yerini. Meslek, el emeğinin «öz»ü olmaktan çıkıyor artık...

[31—33] Descartes'ın açıklamasına göre zaman, maddenin bir özeliği olarak göz önüne alınamaz: «Düşüncenin bir kip» dir zaman bu sonuncu tarafından yaratılmış, generik bir kavramdır...

Bundan böyle felsefe, sermayenin sadık hizmetçisidir artık... Felsefî değerlerin yeniden değerlendirilmesi, yukardaki örgütleyicilerle aşağıdaki örgütlenenlerin uğradıkları değşinimler tarafından belirlenmişti. Yeni örgütleyiciler, yeni örgütlenmişler: yeni Tanrı ve ruh kavramları, yeni yeni madde kavramları...

IV
SPINOZA

[37] Ruhla beden arasında her türlü bağlantı, yalnız Tanrı'dan geçerek. Örgütleyici ara halkaların örgütlenmiş kitle ile her türlü bağlantısı, yalnız en üstteki örgütleyicinin yaptırımı ile!...

... Maddenin hareketi ve ruhun etkinliği, bir tek ve aynı sürecin iki ayrı görünüşünden başka bir şey değildir. Ruh ve maddenin herhangi bir karşılıklı etkileşmesi söz konusu olamaz.

[41—42] Onun gözünde deney, duyulur algı, şeyler hakkındaki bilgimizin sine qua non (olmazsa olmaz, vaz geçilmez) koşuludur...

Ama... herkes bilir ki Spinoza öldüğü vakit, filozofun ölüsünü taşıyan arabaya Hollanda burjuvazisinin la fine fleur * 'ü eşlik etmişti olanca görkemiyle. Ve Spinoza'nın dostları ile mektuplaştığı kimseler daha yakından incelenecek olunursa, bu kez sadece Hollanda burjuvazisinin değil, bütün dünya burjuvazisinin la fine fleur * 'ü ortaya çıkar... Spinoza'da kendi ozanına saygı göstermekteydi burjuvazi.

Spinozacı dünya görüşü, zaferden zafere koşan, herşeyi yutan, herşeyi merkezileştiren sermayenin övgüsüne adanmış bir türküdür. Biricik töz'ün dışında ne herhangi bir varlık olabilir, ne de herhangi bir şey: Büyük manüfaktür işletmesinin dışında, hiç bir üretici varlığını sürdüremez...

çocuk saflığı

V
LEIBNIZ

[45] Leibniz'in Tanrı'sı, örnek bir işletmenin sahibidir; kendisi de eksiksiz bir örgütleyici...

boş lâflar

* Kaymak tabakası. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

VI
BERKELEY

1)
2)
ilkel maddeciliğin *Loria*'vârî bir açıklaması ki tadına doyulmaz!
3)

[51] İngiliz kapitalist burjuvazisinin Sturm und Drang döneminde, Hobbes'un maddeciliği denk düşüyordu. Manüfaktür üretimi için yol açılmıştır artık, manüfaktürcüler için daha dingin günler başlamaktadır: Hobbes'un maddeciliğini Locke'un ikili sistemi izleyecektir. Manüfaktür durumunun ve çıkarlarının iyice sağlamlaşması, maddeciliğe düşman gösterilere olanak kazandırmıştır.

peki ya eski Yunanların görecelciliği

[56] «İşçilerin çekimi ve itimi, hiç bir engelle karşılaşmaksızın gerçekleşmelidir» : Algılanan karmaşıklarda, hakiki anlamda mutlak olan hiç bir öğe yok. Herşey görecel.

VII
HUME

bulanık ve yanlış

[61] Daha önceki bölümlerde boy gösteren bütün düşünürlerle akrabalığı tartışma götürmez...

× Hume tarafından benimsenmiş olan felsefî şüphecilik tavrı, doğrudan doğruya kapitalist organizmanın bu tür bir fikrine denk düşmektedir.

× Herşey aynı çuvalın içine tıkılıyor! idealizm gibi şüphecilik de, herşey manifaktüre "denk" düşmekte! Dar görüşlü, hem de pek dar görüşlü, yoldaş Şulyatikov.

IX
FICHTE, SCHELLING, HEGEL

? Fichte nerede ?

[81] Nesnel idealizm diye adlandırılan akım doğrultusunda sistemlerin ortaya çıktığı görülmektedir...

Fichte mi? ×

[88] Nesnel idealistler...

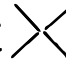
saçma, peki ya "hareket" kavramı

[94] Ama biliyoruz ki, burjuva dünya görüşünün bütün sistemlerinde «madde», altasıralı bir ilke olarak düşünülmektedir (tekrar edelim ki maddeciler bile, «kuvvet» kavramını işin içine sokarak, maddeyi altasıralı duruma getirmişlerdir)...

[98—99] Fichte'nin antitezci metodundan ve Schelling'in potansiyalizasyon teorisinden Hegel'in diyalektiğine bir adım vardır, o kadar. Bu bölümde antitezci metod üzerine bütün söylenenlerden sonra, bu konuya ilişkin olarak ekleyeceğimiz bir iki gözlem kalıyor. Diyalektiğin «gerçek içyüzü»nü zaten gün ışığına çıkarmış bulunuyoruz. ne saçma şey

Hegel'in yapmış olduğu, şudur sadece: Öbür iki nesnel idealist tarafından taslaklanmış olan «karşıt»larla gelişim teorisine daha tam bir temel vermek... **Fichte — nesnel idealist!!!**

Hegel'in getirdiği yenilik, «gerçek» ilişkiler alanından alınan şu olguyu belirgin kılmaktadır: Manüfaktürde görev, işlev ve rollerin farklılaşması doruk noktasına ulaşmıştır. Her uygulayıcı grubun ve her örgütleyici grubun içinde bir |tabakalaşma| meydana gelmektedir. Dün belirli bir gruba ait olmuş olan görev ve işlevler, bugün yeni oluşmuş çeşitli gruplar arasında bölüşülmektedir. Her grup parçalanmaya uğramakta ve yeni grupların doğuşuna yolaçmaktadır. Ve manüfaktürcülerin ideologu da işte bu parçalanma sürecini, şu yada bu «ilke»nin *iç gelişimi*'inin süreci olarak düşünmektedir... (!ne saçmalık.

X
«MANÜFAKTÜRCÜ» FELSEFENİN RÖNESANSI

[100 — 102] Spekülatif felsefe, burjuva toplumundaki saygınlığını yitirmiş bulunmaktadır. Gerçi bunun birdenbire ve bir anda olup bitmediği bir hakikattır. Ama makinanın, sanayi alanını birdenbire ve bir anda fethetmediği de bir başka hakikattır... # ne saçmalık!

Yeni ideolojik sistemlerin olumlu karakteri neyle açıklanabilir? karşıtlıklar yasasıyle mi sadece? Evet, sadece bir gün önceki «amentü»nün «tam karşıtını yapma» eğilimiyle mi?...

Bireyselleşmiş «karmaşık»lar, Jean, Pierre, Jacques, ortadan kalkmaktadırlar. Atölyedeki yerlerini, 'genel olarak işçi'ye bırakmaktadır bunlar. «Madde», elinden alınmış olan «nitelikler»in kendisine geri verildiğini görmektedir...

Saygınlığı yeniden kazandırılmıştır, evet, maddeye. Burjuva toplumu şimdi yeni bir puta, «ortam»a tapınış çağını başlatmaktadır... Şurası bir hakikattır ki bu iş yapılırken,

ne saçmalık!

maddenin iyi kötü gene madde olarak kaldığı, yani örgütlenmiş bir kitle olarak kaldığı ve, bu hali içinde, «yönetici»siz varolamayacağı gözden uzak tutulmamaktadır katiyen. Ve maddenin yanına hemen, örgütleme uzmanı sıfatıyle, «kuvvet» gönderilmekte; Stoff und Kraft («madde ve kuvvet») üzerine kitap üzerine kitap yazılmaktadır.

ne saçmalık

[104] Modern fabrika örgütünün manüfaktürün iç yapısıyle karşılaştırılması, ister istemez şu apriori cevabı getiriyor: Burjuva dünya görüşünün bu yeni şekli, manüfaktürcü dünya görüşünün temel çizgilerinin tıpkısını vermelidir yeniden...

[106] Yeni - Kantçılığı, «Kantöncesi»nin düşünce sistemleri doğrultusunda bir «dönemeç» izlemektedir.

XI
W. WUNDT

NB

[108] *«... nesneyi tasarımdan ve tasarımı da nesneden hiç bir zaman ayıramayız»...*

[113 — 114] Sunulan akılyürütmeler, Wundt'u yeterince açık bir şekilde, maddeciliğe karşı mücadeleyi — yada, bugün pek rağbette olan deyimle, «Überwindung des Materialismus», «maddeciliği aşma»yı — kendine görev seçmiş olan, ama bunu da maddeciliğin geleneksel düşmanı diye düşünülen okulun saflarında yer almaksızın yapan bir filozof olarak ortaya çıkarıyor...

budalaca

Felsefe alanındaki, «özne» ile «nesne»yi, «ruhsal» ile «fizik»i, *«bölünmez»* bir bütün olarak karakterlendirme, bu fenomenler arasındaki antitezi gnozeolojik bir yapıntıya indirgeme eğilimi, örgütleyici ara halkalarla «fizik» emeğin, «alt uygulayıcılar»ın temsilcileri arasında da benzer bir eşitleşme bulunduğunu gösteriyor. Avenarius'un ilkesel koordinasyon teorisi, Ernst Mach'ın ruhsal ile fizik arasındaki bağıntıyı işleyen teorisi, Wundt'un tasarım - nesneler teorisi, hep aynı takımdandırlar...

doğru, ama beceriksizce *söylenmiş*

demek öyle! eklektizm bu

[116] Şu ana değin Wundt'un |adçı| fikirlerinde belirli bir tutarlık bulunduğu inkâr edilemezdi. Tıpkı bunun gibi, filozofun idealizme şüphe duyduğu da söylenemezdi...

yanlış

[118] Tasarım - nesneler teorisinden sonra, «psiko - fizik paralellik» hakkındaki fikirlerini öne sürmüş olan Wundt'un yapmış olduğu sıçrama işte budur...

[121] «Yükleme»ler, «seri»lere dönüşmektedir; ama bu reform, aslı istenirse, sözde kalan bir karakter taşıyor...

[123 — 124] ... Tinsel ilkenin başmanlığı açıkça dile getiriliyor.

doğru

Bedensel olan herşeyin ruhsal korrelatifi vardır zorunlu olarak. Görevi ve işlevi ne denli basit olursa olsun *hiç bir işçi*, belirli bir örgütleyicinin dolayımsız ve ayrıntılı «yönetim»i altında değilse, en ufak bir nesne bile üretemez, emek gücünü kullanma olanağını bulamaz, varolamaz...

...Ama ruhsal seri, «örgütleyiciler»dir; ve bunların «eşlik»i, «fizik seri» için, işçiler için bağımlılıktan başka hiç bir anlama gelmez...

[128 — 131] Görüldüğü gibi Wundt' için felsefe, deneyin sınırlarını aşmak, deneyi «tamamlamak»la görevlidir. Biribirine bağlı olmayan iki seriyi kucaklayan *birlik* idesine ulaşılıncaya değin sürdürülmelidir felsefi çözümleme. Bu düşünceyi öne sürer sürmez, kendisi için önemli bir kayıt koyuyar hemen : Dünyanın birliğini, tinsel bir birlik olarak düşünebileceğimiz gibi, maddesel bir birlik *olarak da* düşünebileceğimizi bildiriyor : sorunun üçüncü çözümü yoktur...

Kendisine ait olan bu evrensel birlik idesini, töz olarak adlandırmayı reddetmekte Wundt. Saf aklın idesi olarak, yani Kantçı anlayış içinde tanımlıyor bu ideyi. Nasıl ki Kant'ın Tanrı'sı tözsel olmayan, «form veren», en üstteki bir ilkenin idesi ise, tıpkı bunun gibi Wundt'un evrensel birlik'i de tözsel olmayan bir bütünün idesidir ve tüm fenomenler işte bu ide sayesinde hayati bir anlam, mutlak bir değer almaktadırlar. Fenomenlerin hakiki özünün dış düzenliklerinde, mekanik bağlılıklarında olduğunu ileri süren «boş ve kahırlı» dünya görüşü, bu idenin ışığında yok olup gitmektedir ortadan. Ve onun yerine, bir 'tinsel etkinlik ve yaratımın dış tarafı olarak kosmik mekanizma' görüşüne geçmekteyizdir...

Aynı zamanda, büyük bir titizlikle, *edimsellik* öğesini de belirtmekte Wundt. Evrensel birlik idesi, «evrenin temeli» idesi onda *evrensel irade* idesine gelip dayanmaktadır.

Filozofun bu konuda önerdiği formüllemeyi çözümlemeğe girişmeyi gerekli bulmuyoruz, dolayısıyle de filozofun «iradecilik» teorisini açıklamamış olarak kalacağız...

... Sonuç olarak, kapitalist burjuvazinin bugünkü öncü takımının ideologları, «sürekliliği olan» hiç bir örgütleyici ilkeden söz edemezler; tam tersine, alabildiğine değişken bir şey olarak, zamanların sonuna değin hareket halinde bir şey olarak karakterlendirmek zorundadırlar bu ilkeleri...

saçma! Peki ya Schopenhauer?

XII
AMPİRİOKRİTİSİZM

yanlış V

[133 — 142] Ezici bir güçte değildi Wundt'un eleştirisi. Düşsel bir hedefi nişanlıyordu bu eleştiri. Wundt'un söze girişi ve Avenarius'çuların * cevabı, iki farklı sınıfa yada bir tek ve aynı sınıfın iki büyük grubuna ait olan dünya görüşlerinin çatışması anlamına gelmemekteydi. Sırası gelmişken belirtelim ki bu felsefi çekişmenin ekonomik ve sosyal dayanağı, modern kapitalist örgütlerin en ileri tipleri ile daha az ileri olanları arasındaki görecel bakımdan önemsiz sayılabilecek bir farktı...

doğru bu!

doğru

Dahasını da söylemek zorundayız : ampiriokritisist felsefe, *herşeyden önce*, yukarda belirtilen fikrin *savunucusu olarak* anlaşılmak gerekir. İşlevsel bağımlılık kavramı nedensel bağımsızlığın *olumsuzlanması*'dır...

gerçekten bu mu acaba?

Genel bir açıdan, Höffding'in vargısının doğruluğunu kabul etmek yerinde olur. Höffding sadece, işi «uygunluk nedenleri»ne bağlamakla isabetsizlik etmiştir : söz konusu nedenler bulanık ve belirsizdir.

Şüphesiz, ama bundan işlevselliğin bir nedensellik *form'u* olamayacağı sonucu çıkmaz.

Fırsat düşmüşken belirtelim ki Avenarius, maddeci lâf ebeliği karşısında bir tek ödün vermiştir; sosyal konumuyle belirlenmiş olan bir ödündü bu da. ...«Paralelist»lerin görüşleri, vulger tinselcilikle karşılaştırıldığında, çok kimseye maddeci gözükebilirdi. Ampiriokritisizmin kavramları, görüşleri için de aynıdır durum. Bu görüşlerle maddecilik arasında bir yakınlaşma olanağı, özellikle büyüktür... Ve geniş okur tabakaları, ampiriokritisist felsefeyi maddeci bir okul olarak yorumlamışlardır. Dahası, felsefe uzmanları bile bu teori hakkında yanılgılı hükümler vermektedirler: Örneğin modern felsefenin önderi Wilhelm Wundt, «maddecilik» olarak adlandırıyordu bu teoriyi. En son olarak belirtelim ki — en ilginç olanı da budur bu işin — doğrudan doğruya Ampiriokrisistlerin kendileri bile, maddecilikle aralarındaki bütün köprüleri atmış olmakla birlikte, bazan onun terminolojisini kullanmakta; bu yetmezmiş gibi arada bir de maddeciliğe karşı görüşlerinde bir çeşit duraksamaya düşmektedirler...

ne? yalan!

Neden acaba? anlamadığın bu işte senin, yaa!

Onu, Willy, Petzold (iki kez), Kleinpeter izlediler

* İlk cevap veren Carstanjen olmuştu.

Ampiriokritisizme insan bilgisinin, «biyolojik» sınıflama ilkesi üzerine kurulu bir sınıflamasını yapma fikrini telkin etmiş olan gerçek durum işte budur. Ama tekrarlayalım ki böyle bir «biyoloji»nin maddecilikle hiç bir ortak yanı yoktur...

Avenarius'e göre ikicilik, bizim soyutlayıcı düşüncemizin belirli bir sürecinin, «içedüşüm»ün («introjection») ürünüdür.

Ama «iç» dünya ile «dış» dünya arasındaki antitez, sadece ve sadece bir yapıntıdır.

Bu antitezin çözümlenmesi son derece önemlidir; çünkü bu çözümleme, birci dünya görüşüne bir temel vermeyi sağlayacaktır. Avenarius'un felsefe sistemini yorumlayanların ısrarla belirttikleri nokta budur. Nitekim söz konusu yorumculardan biri *, şöyle demekte : «İçedüşümün kabul edilemeyeceğini açıkça ortaya koymakla, iki ereğe birden ulaşılmaktadır...»

... Kendi «mutlak» görüş açısından bakıldığında, yani ona kendisini yöneten «irade»den bağımsız bir yönetici olarak bakıldığında, altasıralı örgütleyici de kendi önünde, işçilerde, bir «şey»den yada bir «cisim»den başka bir şey bulmamaktadır. Ama bir ikinci durum alalım : Altasıralı örgütleyici, en üstteki «irade» için sadece örgütlenen değil, aynı zamanda örgütleyendir... Eski «nesne», şimdi «özne» olmuş, maddeyi «örgütlemekte»dir : Bir ağacı kapsamaktadır insan; ne var ki başkalaşmış bir ağaçtır bu, bir ağacın «tasarım»ıdır...

şüpheli! Öz çözümlemesine dayanmayan kolay açıklamalar bunlar!

Avenariüs'ün ilkesel koordinasyon teorisi de, «insan deneyinin bütünlüğü»nü ispata çalışmaktadır...

Wundt'ta olduğu gibi Avenarius'te de «seri»ler, işin sonunda, «ortak ölçülerden yoksun» olarak çıkıyorlar ortaya. Ve, «deneyin bütünlüğü» hakkındaki kesin tavırlar göz önüne alınarak beklenebilecek maddeci dünya görüşü yerine, ampiriokritisizmin idealizme sempatisini belgeleyen görüşler ileri sürüyorlar...

Ama idealist kurgulara giden yol konusunda Wundt ile Avenarius ayrılmaktalar. *Felsefenin Sistemi*'nin yazarı'nda «Kantçı» temalara bir eğilim görülmekte; buna karşılık *İnsanın dünya kavramı*'nın yazarı, *kendisini bir vakitler* Berkeley tarafından alınmış tavra yaklaştıran fikirler öne sürmektedir.

doğru bu!

Burada hemen bir kayıt koymamız gerekmektedir. Avenarius'ün görüş açısının Cloyne piskoposunun yapıtları tarafından belirlendiğini, bu yapıtların Avenarius üzerinde dolaysız bir etkide bulunduğunu öne sürmek gibi bir niyetimiz yoktur katiyen. Ama bu iki filozofun idealist tavırları arasındaki benzerlik de tartışma götürmez. Bütünlüğü için-

* Rudolf Wlassak, Mach'ın *Duyumların çözümlenmesi* başlıklı kitabında anılmaktadır, s. 42.

doğru!

de alınmak koşuluyle, şu sözünü edegeldiğimiz ilkesel koordinasyon teorisi bunun en güzel tanığıdır.

Burada bir yanlış anlama var Şulyatikov'da.

En az Berkeley kadar katı bir şekilde, şu tezi koyuyor Avenarius : Öznenin dışında nesne yoktur. Her «şey»in, bir işlev merkezi rolünü oynayan merkez sinir sistemine «bağlanması» gerekir kaçınılmaz olarak.

[144 — 149] En üst "yönetici", ne Kantçı akıl idesi, Kantçı «form» idesi görüntüsü altında ve ne de Wundt'un «evrensel birlik» kavramı görüntüsü altında ortaya bile çıkmamaktadır. Ama gene de vardır, gene de felsefe sisteminin temel öğesidir. Bütün fenomenler doğrudan doğruya *onun görüş açısından* göz önüne alınmaktadır. Örgütlenmiş örgütleyiciler idesiyle birlikte konan örgüt ilkesinin olağanüstü yüksek değerlendirilişi tarafından istenmektedir «görünmez varlığı». Ve, Avenarius'ün felsefî görüşlerinden çıkan bu *genel* dünya tablosunda, örgütleyen etkenlerin örgütleyici karakteridir ön plana gelen...

bien!*

ne? ne?

Avenarius'te dünya, merkez sinir sistemlerinden kurulu bir yığışım meydana getirmektedir. «Madde» bir vakitler zaman aşımından bağımsız bir şekilde kendisine ait olduğu kabul edilen, ister «birincil», ister «ikincil», bütün «nitelik»lerden kesinlikle yoksundur. Maddenin içindeki herşey, ama kesinlikle herşey, «zihin» tarafından yada, *Saf deneyin eleştirisi*'nin yazarının kullandığı terminolojiyi izleyecek olursak, merkez sinir sistemi tarafından belirlenmiştir...

yanlış anlama

Berkeley üslûbunda idealist görüş açısı, *Saf deneyin eleştirisi*'nin yazarı tarafından çok tutarlı bir şekilde uygulanmıştır...

NB

... Mach'ın, mantıksal simge olarak «Ben» üzerine kurduğu teori...

Avenarius gibi Mach da, ruhsal ve fizik olmak üzere iki «seri» (öğelerin iki birleşim kipi) kabul ediyor. Tıpkı Avenarius'te olduğu gibi, ortak ölçüye gelmez bu seriler, ve aynı zamanda da, düşüncemizin bir yapıntısından başka hiç bir şeyi temsil etmezler. Sırasıyle, bazan birci görüş açısına, bazan da ikici görüş açısına yerleşilmektedir : Sırasıyle, örgütleyici ara halkalar bazan örgütlenmiş bir ilke olarak, bazan da örgütleyen bir ilke olarak nitelenmektedir. Ve gene tıpkı Averanius gibi, «örgütleyici irade»nin diktatoryası ilân edilmektedir en son hesaplamada. İdealist bir dünya tablosudur, çizilen : Dünya, bir *«duyumlar»* karmaşığıdır.

yanlış anlama
yaa! yaa!

---

* Güzel. Orijinal metinde Fransızca. (Yazı Kurulu'nun notu.)

Mach'ın itirazı, isabetli olarak nitelenemez. Mach'ın felsefe sisteminin merkez kavramı olan o ünlü «duyum» sadece örgütleyici ilkenin değil, en üstteki örgütleyici ilkenin de olumsuzlanması olamaz kesinlikle... «Ben» idesinin eleştirisi Mach'a, altasıralı örgütleyicileri örgütlenmiş «kitle» olarak görüşü tarafından dikte edilmiştir...

yanlış anlama

saçma!

Wundt, Avenarius ve Mach'ın spekülatif kurgularının yanı sıra, Renouvier, Bradley yada Bergson gibi Batı Avrupa'daki çağdaş felsefenin öndegelen temsilcilerinin görüşlerini de çözümleyebilirdik örneğin...

NB

Felsefe alanı, burjuva ideolojisinin gerçek anlamda bir «Bastil»idir... Unutmamak gerekiyor ki kendi yönlerinden burjuva ideologları da, durumlarını titizlikle pekiştirmektedirler. Hattâ bugün bu ideologlar, durumlarının bir daha yıkılmayacak kadar güçlü olduğuna yürekten inanmışlardır. Öte yandan, marksizmin bayrağı altında toplanmış kimi yazarların «idealizm»e sempati beslemeleri de, karşı tarafta böyle bir güven doğmasına özellikle elverişli bir zemin yaratmaktadır...

İÇİNDEKİLER TABLOSU

kitapta yer almıyor

Kitap baştanbaşa, maddeciliğin en aşırı şekilde vulgarizasyonu örneğidir. Dönemlerin, oluşumların, ideolojilerin somut bir çözümlemesi yerine, "örgütleyiciler" üzerine *bomboş cümleler* ve gülünç derecesinde zorlama, saçma derecesinde yanlış yaklaştırmalarla tıkabasa dolu.

Tarihte maddeciliğin bir karikatürü.

Yazık, çünkü maddeciliğe doğru bir çaba da var kitapta.

En erken 1908 yılında yapılmış gözlemler
İlk kez 1937 yılında
«Proletarskaya Revolutsya» dergisinin 8°
sayısında yayınlanmıştır

Orijinal metne
tıpatıp uygundur

G. PLEHANOV. *N.G. ÇERNİŞEVSKİ*

«ŞİPOVNİK», YAYINLARI, ST. PETERSBURG, 1910 [178]

GİRİŞ

NB* [52 — 53] Bizde serfliğin lâğvı döneminde sosyal güçler arasındaki ilişkiler şimdi oldukça iyi bilinmektedir. Nitekim işte bunun içindir ki biz bu ilişiklerden ancak ayaküstü bir şekilde, ilerici yazarlarımızın bu alanda yüklenmiş oldukları rol ölçüsünde söz edeceğiz. O zaman, başlarında N. Çernişevski'nin bulunduğu bu yazarlar, bilindiği gibi, köylülerin çıkarlarını savunmaktadırlar hararetle. Gerçekten de yazarımız, toprakla birlikte köylülerin özgürleşmesini önermek ve köylülere verilecek toprak parçaları karşılığında alınması gereken tazminat sorununun hükümet bakımından hiç bir güçlük çıkarmayacağını ispatlamak amacıyle, yazı üstüne yazı yayınlamıştır. Çernişevski bu tezi, genel teorik görüşler açısından olduğu kadar en ayrıntılı hesaplara da dayanarak savunmaktaydı. Köylülerin özgürleştirilmesi sırasında Devlet hazinesinin çıkarını bir an bile unutmayan hükümet, buna karşılık, köylülerin çıkarlarını pek az göz önüne almıştır. Tazminat işlemleri sırasında da, maliyenin ve büyük toprak sahiplerinin çıkarları ön planda tutulmuştur hep.

"Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 152

[57 — 59] Çernişevski'nin yürüttüğü kıyasıya polemik sadece ekonomik konularla sınırlı kalmamıştı. Nitekim hasımları da sadece liberal ekonomi bilginlerinden ibaret de-

* İki eğri çizgiyle altı çizgili haşiyeleri sayfanın üst köşesine koymuş Lenin. İşte bunun içindir ki biz, burada ve bunu izleyen bütün sayfalarda, Lenin tarafından yapılan gözlemlerin hangi parçaya ilişkin olduğunu kesinlikle belirlemek olanağını bulamadığımız her seferinde, söz konusu sayfadaki metni olduğu gibi aktarma yolunu seçtik. (Yazı Kurulu'nun notu.)

NB

Buraya kadar : "Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 152

NB

ğildi. *Sovremennik* [179] topluluğunun Rus literatüründeki etkisi arttıkça, genellikle bu gruba ve özellikle de yazarımıza karşı dört bir yandan yapılan saldırılar sıklaşmakta ve sertleşmekteydi. *Sovremennik*'in yazarları o ünlü «temeller»in hepsini birden ve hemen devirmeğe hazır tehlikeli kişiler olarak görülüyorlardı. «Bielinski.nin dostları»ndan bazıları — ki bunlar başlangıçta Çernişevski ile ve onun fikir yoldaşlarıyle yanyana yürünebileceğine inanmışlardı — bir «nihilist» organı ilân ettikleri *Sovremennik*'ten ayrılmışlar ve bu dergi tarafından benimsenen yeni yönetim tarzının, yaşamış olsa Bielinski'nin onayını asla alamayacağını haykırmağa koyulmuşlardı. Turgenyev'in tavrı buydu örneğin *. Herzen bile *Kolokol*'unda «soytarılar»a karşı homurdanmağa başlamıştı [181]... Genel olarak söylenebilir ki Herzen, K. Kavelin gibi liberal dostları tarafından bu yanılgıya sürüklenmiştir. «Soytarılar»ın yada Rusya'da[182] kendilerine yakıştırılan adla, «ıslıkçılar» ** 'ın asıl umursamadıkları, suçlamalar değil, masum suçlamaları bir türlü aşamayan, aşmak da istemeyen ve Krilov'un *Kedi ve aşçı* *** masalındaki kıssayı unutan çocuk ruhlu kişilerdi.

NB

Herzen bile çok geçmeden farkına varacaktı ki, Çernişevski ile ilişkileri karşısında tasalanan liberal dostları siyasal açıdan büyük değer taşımaktan uzak kişilerdir. Ve Kavelin'le bağları kopardığında belki Herzen, «geçimsizler»in hepten de haksız olmadıklarını söylemiştir kendi kendine****.

NB

Bu arada hemen belirtelim ki *Svistok*'ta yayınlanan ve pek görgülü liberallerin ince yüreklerinde özellikle hoşnutsuzluk uyandıran yazıların çoğu, Çernişevski'nin kaleminden çıkmış değildir. Bu dergiye sadece arada bir yazabiliyordu Çernişevski; çünkü öbür yayın organlarındaki yükü alabildiğine ağırdı.

[61 — 66] Rus «toplum»unun hiç değilse bir bölümünün yürek gücü yükselmekteydi o dönemde. Üniversite gençliği kımıldamakta, gizli dev-

* Çernişevski'nin anlattığına göre Turgenyev ona bir dereceye kadar göz yumabiliyor, ama Dobroliubov'a hiç bir şekilde katlanamıyordu. Şöyle dermiş Turgenvey, Çernişevski'ye : «Siz gene sıradan bir yılansınız, ama Dobroliubov düpedüz kobra yılanı.» (Daha önce adı geçen «Minnet ifadesi» başlıklı mektuba bakınız. Yapıtlar, C. IX. S. 103.[180])

** *Svistok*'a göre, «ıslık», *Sovremennik*'in mizah sütununun başlığı. *(Yazı Kurulu'nun notu.)*

*** «Very dangerous» başlıklı makale ve bu makalenin az çok belkili sonuçları için, Vetrinski'nin şu kitabına bakınız : Herzen, St. Petersburg, 1908, s. 354.

**** Bu kopuşun öyküsü, Kavelin'le Turgenyev tarafından Herzen'e yazılmış olan ve 1892 yılında Dragomanov tarafından Cenevre'de yayınlanan mektuplardan izlenebilir.

rimci örgütler kurulmaktaydı; bu örgütler çağrılarda bulunuyor, programlarını açıklıyor ve köylülerin yeni bir ayaklanmasını bekliyorlardı. Çernişevski'nin Rusya'da «ciddî bir dönem[183]» e olanak tanıdığını zaten biliyoruz, — ayrıca göreceğiz ki ülkede toplumsal uyanışın belirginleşmesi, Çernişevski'nin yazarlık etkinliği üzerinde alabildiğine güçlü yankılar uyandıracaktır. Ama yazarımızın gizli derneklerle herhangi bir ilişkisi var mıydı? Şu an için bu soruya kesin bir cevap verilemez; gelecekte bu noktayı tam aydınlığa çıkaracak belgelerin elimize geçmeyeceğini de bilemeyiz ayrıca. Çernişevski davasını kusursuz bir şekilde incelemiş olan B. M. Lemke'nin düşüncesine göre, «Çernişevski'nin mahkeme tarafından yazmakla suçlu ilân edildiği «Serf köylülere çağrı»yı gerçekten yazmış olduğu *varsayılabilir* (altını çizen, yazarın kendisidir)». Söz konusu çağrının üslûbunun ve muhtevasının bir çözümlemesine dayandırıyor B. Lemke bu varsayımını. Biz de bu görüşün sağlam bir temelden yoksun olmadığı kanısındayız. Ama B. Lemke ile birlikte hemen ekleyelim ki «bunlar sadece şu yada bu açıdan gerçeğe uygun gözüken birtakım ince hesaplardır, o kadar*». Biz ayrıca «Büyük - Rusyalı» başlıklı ünlü risalenin de kısmen Çernişevski'nin kaleminden çıktığı şeklindeki öbür fikrini de temelden yoksun bulmamaktayız. Varsayımına destek olmak üzere B. Stakeviç'in sözlerini anmakta B. Lemke... Tastamam Stakeviç gibi düşünmekteyiz biz de : Dil ve muhteva bakımından «Büyük - Rusyalı» risalesi Çernişevski'nin makalelerini gerçekten pek çok anımsatıyor.

NB

NB

"Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 157

Bilinmektedir ki İslavseverler[184] Galiçya Rusyalılarının Polonyalılara karşı mücadelelerini tamamıyle onaylamaktaydılar. Küçük - Rusyalılara daima sempati beslemişti Çernişevski. Ve Bielinski'nin genç Küçük - Rus edebiyatı karşısındaki olumsuz tavrını büyük bir yanılgı olarak görüyordu. *Sovremennik*'in Ocak 1861 sayısında Çernişevski, *Osnova* adlı Küçük - Rus organının yayınlanmağa başlayışı dolayısıyle pek sevimli bir yazı yazmıştı. Ama Çernişevski Galiçya Rusyalılarının Polonyalılara karşı mücadelelerini tamamıyle onaylayamazdı. İlk olarak, Rusyalıların Viyana hükümetinden destek beklemeleri hoşuna gitmiyordu. Din adamlarının bu hareket içinde etkili bir rol oynamalarını da sevmiyordu elbette. Şöyle yazmaktaydı nitekim : «Laik sorunlara ilişkin konulara gelince, bunlarla doğrudan doğruya laiklerin uğraşması yerinde olur.» En son olarak Çernişevski, bu sorunun salt u l u s a l planda konmasına karşıçıkıyordu; çünkü bu sorunu herşeyden önce e k o n o m i k bir sorun olarak göz önüne almaktaydı. Lvov *Slovo*'suna karşı kaleme almış olduğu «Ulusal sezgi yokluğu» başlıklı yazısında (*Sovremennik*, Temmuz 1861), bu yayın organının aşırı ulusçuluğuna kararlı bir şekilde saldırmakta ve sonuç

* M. Lemke, «Çernişevski Davası», *Biloe*, 1906, no 4, s. 179.

olarak şöyle demekteydi : «Lvov *Slovo*'su canlı ilişkilerin daha doğru bir incelemesine giriştiği takdirde, pek olasıdır ki işin temelinde soydaş topluluklar sorununa tamamıyle yabancı bir sorun olan tabakalar sorununu görecektir. Farkedecektir ki her iki yanda da — gerek Küçük - Rusyalılar ve gerekse Polonyalılar arasında — ayrı soydan, ama ekonomik durumları aynı olan insanlar bulunmaktadır. Biz Polonyalı mujiğin, Küçük - Rusyalı kolonların borçlarının ve genellikle yaşayış koşullarının hafifletilmesine karşı olduğunu hiç sanmıyoruz. Gene hiç sanmıyoruz ki Rusyalı soylu büyük toprak sahiplerinin bu konudaki duyguları Polonyalı büyük toprak sahiplerinin duygularından pek farklı olsun. Eğer yanılmıyorsak, Galiçya sorununun temeli soylar arasındaki ilişkilerde değil, tabakalar arasındaki ilişkilerdedir.»

Avusturya Devleti içindeki çeşitli ulus topluluklarının biribirlerine karşı besledikleri düşmanlık, Viyana hükümetinin bu düşmanlıktan o dönemde tıpkı eskiden olduğu gibi büyük yararlar sağladığını gören Çernişevski'ye büsbütün sezgisizce bir olay şeklinde gözükmekteydi. *Sovremennik* dergisi tarafından «Ulusal sezgi yokluğu» başlıklı makaleyle aynı sayıda yayınlanan bir siyasal yorumda şöyle yazıyordu : «İşin üzerinde iyice düşünüldüğünde, Avusturya İmparatorluğu'nun uzun ömürlü oluşuna şaşmamak gerekiyor; bu Devletin sınırları içinde yer alan ulusal toplulukların siyasal sezgisini göz önüne almak, bu uzun ömürlülüğü açıklamağa yeter.» Almanlar, Çekler, Avusturya Hırvatları, ve görmüş olduğumuz gibi, Küçük - Rusyalılar, bütün bunların hepsi biribirinden daha «kalın kafalı» geliyordu Çernişevski'ye. Ve düşünürümüz, 1848 — 1849 olayları sırasında acı bir sınav vermiş olan Slav «kalın kafalılığı»nın yeniden ağır sonuçlara yolaçmasından korkmaktaydı. 1860'lı yılların başlangıcında Macaristan, Viyana'nın merkezci gericilerine karşı kıyasıya bir mücadele yürütmekteydi. Ve Macarların hoşnutsuzluğu öyle bir noktaya ulaşmış bulunuyordu ki, bir ara ülkede devrimci bir patlama bile beklenmeğe başlamıştı. İşte bu durum karşısında yazarımız, Macaristan'da devrimci bir hareket başladığı takdirde Avusturya Slavlarının yeniden gericilerin elinde uysal bir alet haline girebilecekleri korkusunu dile getiriyordu hep siyasal yazılarında. Ve o dönemde Avusturya'daki sayısız Slav topluluğu tarafından izlenen taktik, Çernişevski'nin bu kuşkularına fazlasiyle hak verdirmektedir : Gerçekten de o dönemde bu topluluklar, 1848 — 1849 olayları sırasında oynamış oldukları utanç verici rolle övünmeğe dek vardırmışlardı işi. Çernişevski ise bu taktiği sert bir dille yerdikten sonra onlara ispatlıyordu ki Viyana hükümetinin düşmanlarını desteklemekle çok daha büyük çıkar sağlayabilirler; bu düşmanlardan, çok daha

köklü ödünler koparabilirler. Hırvatlarla Macarlar arasındaki ilişkiler konusunda dedikleri buydu Çernişevski'nin, Küçük - Rusyalılara dediği de buydu. «Ulusal sezgi yokluğu» başlıklı makalede, şu satırları okumaktayız nitekim : «Küçük - Rusyalılara düşman olan kastçılar, şimdi ödün vermeğe hazır durumdadırlar... Lvov *Slovo*'su bu nokta üzerinde düşünse iyi eder. Pek mümkündür ki, *Slovo*'ya düşman gibi gözüken kimselerin vermeğe içtenlikle hazır oldukları ödünler Rus kolonlarını tamamıyle doyuracak kadar yeterli olsun. Bu bir yana, söz konusu ödünler her hal ve durumda Rus kolonlarının Avusturya hükümetinden koparabilecekleri ödünden kat kat daha büyük ve önemlidirler»...

Buraya kadar "Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 158

En son olarak da, *Önsöz* [185] adlı romanının birinci bölümünde, Volgin'in Sokolovski (Siérakowski?) 'ye karşı dostça tutumunu betimlemektedir Çernişevski. Burada Volgin'in asıl hoşuna giden, Sokolovski'nin kendi inançlarına olan sınırsız bağlılığı [66], her türlü bencil hesap ve küçüklükten arınmışlığı, kendi kendini yeterlikle yönetebilmesi ve gerçek bir propagandacı çoşkusunu hiç bir zaman yitirmemesidir. Gerçek insan diye adlandırıyor onu Volgin; ve bizim liberallerimizin ondan öğrenecekleri çok şey bulunduğu kanısına varıyor. İlginç bütün bunlar elbette *; ne var ki bütün bunlar, Çernişevski'nin Polonya sorununu pratik bakımdan nasıl göz önüne aldığını katiyen açıklamıyor [186].

NB

NB

34 yaşlarındaydı Çernişevski o sırada. Zihin gücü ve yetenekleri tam gelişme halindeydi; ve ne denli yüksek doruklara ulaşabilecekti kimbilir! Ama özgürlük içinde yaşayacağı günler sayılıydı artık. Aşırılar partisinin önderi, maddeciliğin ve toplumculuğun son derece etkili propagandacısı olarak kabul edildi. Devrimci gençliğin «elebaşısı» olarak aldılar onu; ve devrimci gençlikteki bütün patlamalardan, bütün taşkınlıklardan onu suçlu tuttular. Böyle durumlarda daima olduğu gibi, sokak söylentisi büyüttükçe büyüttü işi; ve Çernişevski'ye, hiç bir zaman benimsememiş olduğu amaçları ve hiç bir zaman katılmadığı eylemleri yükledi. *Önsöze önsöz* [187] 'ünde, Volgin'in (yani doğrunun doğruya kendisinin) Londra'daki Rus mülteci topluluğuyle sö-

idem "Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 165 — 166

* Volgin'in Sokolovski'de özellikle değer verdiği yan şuydu : 1848 yılında Volinya'da, düşünce yoldaşları arasında kendini coşkuya kaptırmaksızın silâhlı bir ayaklanmanın şanslarını — ki bu şansın sıfır olduğu da çok geçmeden çıkacaktı ortaya — büyük bir soğukkanlılıkla «düşünüp tartabilen» tek kişi oluşu.

zümona kurduğu ilişkiler hakkında liberaller tarafından Petersburg'da acıklı dedikoduları kendisi anlatıyor bize[188]...

[71 — 73] *Ne yapmalı?*[189]'nın kazandığı olağanüstü başarının sırrı neydi peki? Bütün edebiyat yapıtlarının sırrıydı bu sır : Okur yığınlarının büyük bir kısmını derinden ilgilendiren sorunlara canlı ve herkesin kolayca kavrayabileceği bir cevap getiriyordu bu roman. Romanda dile gelen fikirler yeni değildi aslında : Yazar bu fikirleri baştan sona Batı Avrupa edebiyatından ödünç almıştı. Fransa'da George Sand, erkeğin kadına beslediği aşk ilişkilerinin özgürlüğü ve özellikle de içtenlik ve dürüstlüğü hakkında Çernişevski'den çok daha önce yazmış bulunmaktaydı*. Aşka yükümlediği ahlâki istemler bakımından, Lucrèce Floriani,, Vera Pavlovna Lupukova - Kirsanova'dan hiç bir şekilde ayırt edilemez. Jacques'a gelince : *Ne yapmalı?* romanının, bu hürriyet âşığı ve feragat dolu kişinin fikir ve düşünümlerini bazan tamamıyle aktardığını göstermek üzere, yeterince uzun bir alıntılar listesi çıkarmak hiç NB
de zor olmaz**. Kaldı ki bu tür ilişkilerde özgürlüğü salık veren tek yazar da değildi George Sand. Herkes bilir ki Çernişevski'nin dünya görüşü üzerinde belirli bir etki yaratmış olan Robert Owen'la Fourier de

---

* Bu vesileyle not edelim ki Goethe'nin Wahlerwandsrhaften (Gönül yakınlıkları)'i de bu tür ilişkilerin lehinde konuşuyor. Almanya'daki birtakım edebiyat tarihçileri çok iyi anlamışlardır bunu : Goethe gibi alabildiğine prestijli bir yazarı ne kötülemeğe, ne de — benimsemiş bulundukları ikiyüzlülük ahlâkı dolayısıyle — onaylamağa cesaret edemeyen bu tarihçiler, çıkar yolu, büyük Alman'ın «garip paradoksları» hakkında birtakım yaveler gevelemekte bulmuşlardır.

** Güncesinde, 26 Mart 1853 günü nişanlısıyle yaptığı şu konuşmayı not ediyor Çernişevski : «Size ihanet edeceğime ihtimal verir misiniz?» 21 ***
— «Vermem ve ummam da, ama düşündüm böyle bir durumu.» — «Ne 22
yapardınız o durumda?» George Sand'ın Jacques'ının öyküsünü anlattım ona. 23
— «Siz de beyninize bir kurşun mu sıkardınız?» — «Sanmam», dedim; ve kendisine George Sand'ın yapıtlarını bulmağa çalışacağımı 25
ekledim (okumamış George Sand'ı, yada hiç değilse Sand'ın düşüncelerini anımsamıyor)» (Yapıtlar, cilt X, 2. bölüm, 3. kesim, s. 78). Çer- 30
nişevski'nin nişanlısıyle yaptığı konuşmalardan bir başka pasajı daha sunmayı yararlı buluyoruz : «Ertesi günü bu ilişkilerin nasıl olacağını söyledi bana : Odalarımız ayrı olacak; ve odama izinsiz gelemeyeceksiniz. Ben de zaten bunu istemekteydim; ve belki de ondan daha ciddî bir şekilde düşünmekteydim bunu. Benden bıkmak istemediğini anlıyor o bundan sadece; bense bundan, bir kocanın karısıyle olan evlilik ilişkilerinde son derece nazik davranması gerektiğini anlamaktayım» (ibid., s. 82). *Ne yapmalı?* romanında da Vera Pavlona ile Lupukov arasında 35
hemen hemen sözcüğü sözcüğüne aynı konuşma geçer.

*** Lenin tarafından not edilmiş olan bu rakamlar, Plehanov'un kitabının 72. sayfasının satırlarını karşılamaktadır. (Yazı Kurulu'nun notu.)

aynı doğrultuda önerilerde bulunuyorlardı*. Ve bütün bu düşünceler bizde, daha 40 yıllarından başlayarak, ateşli bir sempati uyandırmıştır... Ama *Ne yapmalı?* romanının yayınlanışından önce bu ilkeler, sadece bir avuç «seçkin» tarafından paylaşılmaktaydı; okuyanların büyük çoğunluğu katiyen anlamıyordu bunları. Herzen bile bu ilkeleri *Suç kimde?* adlı romanında açıkça ve bütünlüğüyle dile getirme cesaretini gösterememişti. *Polenka Saks*** adlı uzun öyküsünde A. Drujinin, bu sorunu daha açıklıkla işlemektedir. Ama bu yapıt, canlılıktan ve çarpıcılıktan yoksundu alabildiğine; üstelik kahramanları da yüksek sosyete denilen (ekâbir ve eşraf) çevresindendiler; dolayısıyle de Nikola rejiminin çöküşünden beri okuryazar takımının sol kanadını oluşturan «esnaf» takımı için ilgi çekici olmaktan uzak kalmaktaydılar.

NB

NB

[75—77] Vera Pavlovna'nın düşleri, Çernişevski'nin sosyalist fikirlerinin, şu son zamanlara kadar Rus sosyalistlerinin ne yazık ki yeterince dikkatle üzerine eğilmedikleri bir yanını açıklığa kavuşturuyor. Bu düşlerde şu nokta büyülüyor adetâ bizi: Çernişevski, sosyalist rejimin ancak ve ancak burjuva dönem tarafından geliştirilmiş olan teknik güçlerin üretim alanına büyük çapta uygulanmasıyle kurulabileceğinin tamamıyle bilincindedir. Vera Pavlovna'nın düşlerinde muazzam emek orduları Orta Asya'dan Rusya'ya, sıcak ülkelerden sıcak ülkelere geçerek ortaklaşa üretime vermektedirler kendilerini. Hiç şüphe yok ki Fourier'nin yardımıyle de hayal edilebilirdi bütün bunlar; ama Rus okurlarının Fourier'yi bilmediklerini Rus sosyalizmi dediğimiz şeyin daha sonraki tarihi ispatlamakta. Sosyalist toplum üzerinde düşündükleri vakit bizim devrimcilerimiz çoğu zaman bu toplumu taa Kara Ruhlu Vasili çağında toprağı kazmak için kullandıkları Nuh nebiden kalma kara sabanla tarlalarını süren köylü topluluklarından kurulu bir federasyon şeklinde hayal etmeğe vardırıyorlardı işi. Söylemeğe bile gerek yoktur ki böyle bir «sosyalizm», sosyalizm olarak kabul edilemez. Proletaryanın kurtuluşu, ancak ve ancak, insanoğlu «toprağın egemenliği»nden ve genellikle de doğanın egemenliğinden kurtulursa ve kurtulduğu oranda gerçekleşecektir. Bu kurtuluş için de mutlaka, Çernişevski'nin Vera Pavlovna'nın düşleri aracılığıyle sözünü ettiği ve bizlerin de «pratik zekâ» eksikliği içinde çırpındığı-

NB
bk. "Sosyal-Demokrat" n° 1,

40 * Robert Owen'ın bu doğrultuda nasıl sarsılmaz bir inançla propaganda yaptığını hatırlatmağa bile gerek yoktur, sanırız. Fourier'ye gelince,
41 ondan şu derin sözleri aktarmakla yetiniyoruz: «Aşktaki alışkılar, geçici ve değişken formlardan ibarettirler; kalıcı varlık değildirler katiyen»
42 (Ch. Fourier'nin tüm yapıtları, cilt IV, s. 84). (Parça, metinde Fransızca olarak aktarılmıştır. — Yazı Kurulu'nun notu.)

** *Sovremennik*, 1847, no 12.

mızdan dolayı tamamıyla unutmuş olduğumuz o [76] emek orduları ve modern üretim güçlerinin o yığınsal kullanımı gereklidir.

Bizde yepyeni bir «yeni insanlar» tipinin tanığı oldu Çernişevski. Bu tip, Rahmetov'da ete kemiğe bürünmektedir.

1

Yazılarımız bu yeni tipin belirişini sevinçle selâmlamakla kalmayıp, henüz bulanık bir şekilde de olsa, siluetini de çizmeğe girişmişti. Ama aynı zamanda, Rus devrimcisinin çekmek zorunda kalacağı korkunç acıları da kahrolarak görüyordu yazarımız önceden : Derinden seziyordu ki Rus devrimcisinin hayatı, amansız mücadeleler ve sürekli özgeçilerle örülü bir hayat olacaktır. Çernişevski'nin Rahmetov'da bizlere tam bir çilekeş sunması, işte bundandır. Kendini gerçekten zora koşmaktadır Rahmetov. Ev sahibesinin deyişiyle, «kendi kendisine karşı kesinlikle acımasız»dır. Hattâ işi, düpedüz işkenceye katlanıp katlanamayacağını bizzat sınamağa kadar götürür : Üzerine çiviler serpmiş olduğu bir keçe yatakta geçirir bütün bir geceyi. Aralarında Pissarev de olmak üzere çok kimse, burada zırvalık görmekteydi sadece. Rahmetov'un karakterindeki kimi özelliklerin bir başka türlü de betimlenebileceğini kabul ediyoruz elbette. Ama kesinlikle de belirtiyoruz ki Rahmetov'un karakteri, bütün-

1 — "Sosyal-Demokrat"taki «devrimci» (no 1, s. 173)[190]

2

lüğü içinde ele alındıkta, mutlak biçimde sahicidir : 60'lı ve 70'li yılların öndegelen Rus sosyalistlerinin hemen hemen hepsinde hiç de küçümsenmeyecek

2 — "Rus devrimcileri" üzerine

3

bir Rahmetov payı vardır...

3 — "muazzam" ("Sosyal-Demokrat" no 1, s. 174)

Çernişevski hakkındaki, ani ölüm haberinin etkisi altında yazılmış olan — ve elimizdeki baskı için tamamıyle yeni baştan dökülmüş bulunan — ilk makalemizin epigrafı, yazarın karısına yazdığı bir mektuptan alınmadır: «Artık tarihin malıdır bizim hayatlarımız. Yüzlerce yıl geçecektir aradan, ve bizim adlarımız insanlara daima aziz gelecektir; ve bizimle birlikte yaşamış olanlar da dünyaya gözlerini yumduktan sonra bile, insanlar bizi gene şükranla yâd edeceklerdir.» 5 Ekim 1862 tarihini taşıyor bu mektup. Ki o tarihte Çernişevski hapse atılmış bulunmaktaydı.

NB NB

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇERNİŞEVSKİ'NİN FELSEFE, TARİH VE EDEBİYAT ALANINDAKİ GÖRÜŞLERİ

BİRİNCİ KESİM

ÇERNİŞEVSKİ'NİN FELSEFE ALANINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Birinci kısım

ÇERNİŞEVSKİ VE FEUERBACH

[81] Bu kitabın ilk baskısında — ki o ilk baskının ilk yazısı, Çer-
8 nişevski'nin özellikle felsefe alanındaki görüşlerine ayrılmıştı ve 18|9|9 un sonunda kaleme alınmıştı — yazarımızın, felsefe alanında Feuerbach'ın bir tilmizi olduğunu ileri sürmüştük. Hiç şüphe yok ki böyle bir iddiada bulunurken herşeyden önce Feuerbach'ın anlayışı ile Çernişevski'nin azçok felsefe alanına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılmasına dayanmaktaydık...

Kısım III

YURKEVİÇ VE ÖTEKİLERLE POLEMİK

[102 — 103] «... Tamamıyle ayrıcinsıen niteliklerin bir tek aynı nesnede birleşik halde bulunması, eşyanın genel bir yasasıdır.» Bu, duyuma ve düşünceye yatkınlık diye adlandırdığımız nitelik için de böyledir. Bu yatkınlığı, canlı organizmanın fizik nitelikleri diye adlandırdığımız şeyden ayıran uzaklık ölçüye sığmayacak kadar büyüktür. Ama bu (durum) onu (o yatkınlığı), hem uzam'a ve hem de hareket yetisine sahip bulunan o aynı organizmanın bir niteliği olmaktan alıkoyamaz...

("ölçü"yü henüz bilemediğimiz halde) ölçüye sığmayacak kadar da değil

Algılama anıklığını maddenin özeliklerinden biri olarak kabul etmelerini engelleyen nedenleri ortaya koymaktan titizlikle sakınır onlar * genel olarak; ve hiç bir tanınmış maddeci düşünür tarafından hiç bir zaman söylenmemiş olan — yada, hiç değilse modern çağda söylenmemiş olan — bir şeyi, yani : algı ile hareketin bir tek aynı şey olduğu önermesini çürütmeyi yeğ bulurlar daima **. NB

[106 — 108] Odunun yanma süreci de, gene odunun o ağır ağır dağılıp çürüyüşünde göremediğimiz bir çok fenomenle eşlenmektedir. İki süreç arasında temel bir ayrım yoktur. Tam tersine, işin aslında aynı süreçtir bunlar; yalnız birinci durumda bu süreç alabildiğine hızlı iken, ikinci durumda alabildiğine yavaştır. İşte bunun içindir ki bu sürece giren bir cisme özgü nitelikler, birinci durumda büyük bir güce erişir; ikinci durumda ise, «günlük hayatta katiyen farkına varılmayan mikroskopik bir güçsüzlük» içinde belirirler. Ruhsal fenomenlere uygulandığında bu, şu anlama gelir : Organize - olmamış formu içinde bile madde, üstün hayvanlara nice nice zengin «tinsel» ürün sağlayıp getiren «duyum»a olan temel anıklığından yoksun değildir. Ama organize - olmamış maddede bu anıklık, alabildiğine zayıf bir derecededir. İşte bundan dolayıdır ki bu anıklık, *araştırıcının hiç bir şekilde tutup ortaya koyamayacağı* bir haldedir; ve gene işte bundan dolayıdır ki biz bu anıklığı, kendimizi en ufak bir duyulur yanılgıya düşme tehlikesine atmaksızın, sıfıra eşit sayabiliriz. Bununla birlikte katiyen unutmamak gerekir ki bu anıklık, genellikle maddeden ayrılamaz; dolayısıyle de bu anıklığa, örneğin genellikle üstün hayvanlarda ve özellikle de insanda gördüğümüz gibi tikel bir güçle belirdiği zaman, bir çeşit mucizeymişçesine bakmak, yersiz olur. Bu düşünceyi — o günkü Rus basınının içinde bulunduğu koşulların zorunlu kıldığı bir temkinlilikle — dile getiren Çernişevski, La Mettrie ve Diderot gibi maddecilere yaklaşmaktaydı; nitekim onlar da ,işe yaramaz teolojik eklentilerinden arıtılmış bir Spinozacılığın görüş açısına yerleşmişlerdi... NB

[107] Yurkeviç ayrıca, niceliksel farkların niteliksel farklara doğrudan doğruya nesnenin kendisinde değil de,

* Maddeciliğe karşı olanlar. (Yazı Kurulu'nun notu.)

** Eski çağ maddecilerinde, örneğin Demokritos'la Epikuros'ta, henüz ispatlanmamış olmakla ve ispatlanacak gibi gözükmemekle birlikte, bu noktada belli bir bulanıklık olabileceğini kabul ediyoruz : Unutmamak gerekiyor ki söz konusu düşünürlerin fikirleri, eksik bir biçimde ulaşmış bulunmaktadır bize. NB

mantık yanlışı değil gnozeoloji yanlışı

nesnenin 'duyan özne'ye olan bağıntısında dönüştüğünü öne sürmekteydi. Bu ise, çok kaba bir mantık yanlışıdır. Duyan özne'ye bağıntısı içinde değişebilmek için, nesnenin daha önce kendi kendisinde değişmesi gerekir...

... Dudişkin, *Oteçestvenye Zapiski*'de Yurkeviç'in sözümona çürütülemez kanıtlarını nokta nokta sıraladıktan sonra, şöyle sesleniyordu Çernişevski'ye :

«Durum, besbelli ki apaçık : söz konusu olan, herhangi bir kimse değil, sizsiniz; genellikle felsefe yada fizyoloji de söz konusu değil burada, sizin bu alanlardaki bilisizliğiniz söz konusu. Papaz okulu felsefesini burada bir çeşit paratoner olarak kullanmak niye? Biribirinden mutlak şekilde farklı şeyleri karıştırıyorsunuz ve sonra da bütün bunları din dersi kitaplarından öğrenmiş olduğunuzu, bugün de ezbere okuyabileceğinizi söylüyorsunuz; anlamı var mı bunun?»

Dudişkin'in papaz okullarında okutulan kitapları bilmediği ve söz konusu olan şeyi işte bunun için anlayamayacağı cevabını vermişti Çernişevski buna. Ve şöyle devam etmişti : «İncelemek zahmetine katlanmış olsaydınız hemen görürdünüz ki B. Yurkeviç'in bende bulduğu bütün

NB

kusurları, en başta Aristoteles olmak üzere, Bacon'da, Gassendi'de, Locke'ta, vs., vs.'de, yani idealist olmayan bütün filozoflarda bulmaktadır bu kitaplar. Dolayısıyle de bu türden suçlamalar, tikel bir yazar olarak bana yöneltilemez hiç bir şekilde; doğrusu istenirse, bu suçlamalar ancak benim halkın daha kolay kavrayabileceği bir biçime sokmakta yarar gördüğüm teoriye yöneltilmelidir. Buna inanmıyorsanız, Bay S. G. tarafından yayınlanan ve B. Yurkeviç'le aynı anlayış doğrultusunda olan *Felsefe Sözlüğü*'ne bir göz atınız. Göreceksiniz ki idealist olmayan her filozof hakkında şu aynı şeyler tekrarlanmaktadır : psikoloji bilmiyor, doğa bilimlerinden hiç mi hiç haberi yok, iç deneyin varlığını kabul etmiyor, olguların karşısında dizüstü düşüyor, metafizikle doğa bilimlerini biribirine karıştırıyor, insan varlığını küçümsüyor, vs., vs.

Kısım IV

AHLÂK ÖĞRETİSİ

[111 — 112] Genel olarak, Çernişevski'nin 'akla uygun bencillik' hakkındaki görüşü, bütün «Işık dönemleri (Aufklärungsperioden)»ne özgü olan şu eğilimi ortaya koyuyor açıkça : Ahlâklılık için bir dayanak noktasını, anlayışgücünde; tikel bir kişinin karakterinin ve davranışının açıklamasını da, o kişinin iyi kötü

bir temele oturtulmuş olan hesabiliğinde aramak. Çernişevski'nin bu konudaki akılyürütmeleri bazan, iki su damlası gibi, Helvétius'ünkilere ve Helvétius gibi düşünenlerinkilere benziyor. Ve gene bir o kadar çarpıcı bir biçimde, Eski Yunan'daki ışıklar çağının tipik temsilcisi olan ve, dostluğun savunmasını yaparken dost edinmenin avantajlı olduğunu ispatlamak amacıyle dostların kara günde bize yararlı olabileceklerini ileri süren Sokrates'in [112] akılyürütme tarzını ansıtıyor insana. | Akılyürütme yetisinin | bu türden | aşırılıklarını, | ışıklar çağı insanlarının genel olarak kendilerini ve henüz evrimin görüş açısına yerleştirmeyi bilemeyişleriyle açıklayabiliriz *... NB

KESİM II

N. G. ÇERNİŞEVSKİ'NİN TARİH ALANINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Kısım II

ÇERNİŞEVSKİ'NİN TARİH GÖRÜŞLERİNDEKİ MADDECİLİK

[159 — 161] Feuerbach'ın görüşlerini estetiğe uygulamıştı Çernişevski; ve bu alanda, ileride görüleceği gibi, belli bir doğrultuda son derece değerli sonuçlara ulaşmıştı. Ama bu alanda vardığı sonuçlar da tam doyurucu olmaktan uzaktı. Şu nedenle ki : insanlığın estetik gelişmesinin tam doğru bir kavramının ortaya konabilmesi için, daha önceden genel bir tarih görüşünün iyice işlenip ortaya konmuş olması gerekir. İşte bu genel tarih görüşü konusunda Çernişevski, ileriye doğru bir kaç adım atmayı başarmıştır sadece. Böyle bir tarih görüşünün işlenip ortaya konmasına yönelik çok güvenli adımlardı elbette bunlar. Yapıtlarından aktarageldiğimiz uzun parçalar, bu konuda bize örnek olabilir...

Kısım III

ÇERNİŞEVSKİ'NİN TARİH GÖRÜŞLERİNDEKİ İDEALİZM

V. Botkin'in ünlü kitabı *İspanya üzerine Mektuplar* için Çernişevski'nin yazmış olduğu yazıdan, şu satırları birlikte okuyalım (*Sovremennik*, 1857, n° 2) :

«Halkın geleceğinin düzelmesinin, iyileşmesinin, yetkinleşmesinin en güçlü engellerinden biri, düşman kastlara bölünmesidir. Bu uğursuz bölünmüşlük yok İs-

* *Beiträge zur Geschichte des Materialismus — Holbach, Helvetius und Karl Marx* (Suttgart, 1896) başlıklı kitabımızda bu sorun daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiş bulunmaktadır.

panya'da : tabakalar arasında, her birini — yalnız ve yalnız bir ötekine zarar verebilmek için — en değerli tarihsel kazançları kurban etmeğe hazır kılacak cinsten uzlaşmaz bir düşmanlık yok. İspanya'da tüm ulus, bir bütünü oluşturduğu duygusundadır. Ve Batı Avrupa halkları arasında öylesine alışılmadık bir özelliktir ki bu, büyük bir dikkatle üzerinde durulmağa değer. Çünkü tek başına bu özellik bile ülkenin mutlu geleceğinin bir güvencesi olarak kabul edilebilir *.»

Bir kalem sürçmesi değil bu; çünkü Çernişevski aynı yazıda biraz daha ileride şöyle diyor : «İspanyol halkı, alabildiğine önemli bir alanda, uygar ulusların çoğuna karşı tartışma götürmez bir üstünlüğe sahip bulunmaktadır : İspanyol tabakaları kendi aralarında ne köklü bir kinle ve nede temelli bir çıkar karşıtlığıyle bölünmüş değillerdir; Batı Avrupa'nın bir çok başka ülkesinde görüldüğü gibi, biribirlerine düşman kastlar meydana getirmezler. Tam tersine tüm tabakalar ortaklaşa bir ereğe ulaşma özlemi içindedirler bugün İspanya'da **...»

[163 — 165] İnsanlığın geçmişini de idealist bir açıdan göz önüne almağa önceden hazırlanmıştı bunlar ***. Nitekim bu konudaki yargılarında, daha ilk yaklaşımda apaçık gözükmesi gereken ama göremedikleri tartışma götürmez çelişkilere raslamaktayız sık sık : baştan sona maddeci bir doğrultuda yorumlanmış olan olgular birdenbire baştan sona idealist bir şekilde açıklanıyor; ve yer yer de bunun tam tersine olarak, idealist açıklamalar çoğu kez tamamıyle maddeci eklentilerle dolup taşıyor. Çağdaş okurun daha ilk bakışta gördüğü ama yazarımızın farkedemediği bu kararsızlık, maddecilikten idealizme ve idealizmden maddeciliğe bu sürekli geçiş, Çernişevski'nin tarih konusundaki fikirlerinde de görülmektedir. Ve bu bakımdan Çernişevski, Batı'nın büyük ütopyacılarını kuvvetle anıstmakta. Bir kez daha belirtelim ki son kertede o da onlar gibi idealizme kayıyor.

1861'de *Sovremennik*'te (n° 5) yayınlanmış olan «Roma'nın çöküş nedenleri (Montesquieu'ye öykünerek)» başlıklı ilginç yazısı, bu noktayı açıkça ortaya koyuyor. Batı Roma İmparatorluğu'nun kendi iç evrilme yeteneksizliği yüzünden çöktüğü şeklindeki pek yaygın görüşe şiddetle karşıçıkıyor düşünür bu yazısında : ve Batı Roma İmparatorluğu'nun varlığına son veren Barbarların kendileriyle birlikte yeni ilerleme tohumlarını da getirmiş olduklarını savunuyor...

Roma'nın güçsüz düşmesine yolaçmış olan ve aynı Guizot tarafından *Fransa Tarihi üzerine Denemeler*'in ilk makalesinde belirtilen iç toplumsal ilişkileri hakkında ve Batı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde Germen Barbarlara gücünü veren sosyal hayat formları hakkında bir tek sözcük bile yok burada. Plinius'un, bir başka yerde gene kendisi tarafından aktarılan ünlü sözlerini de unutmuş Çernişevski : *atitifundia perdidere Italiam* (İtalya'yı latifundiyalar batırdı). «İlerleme formülü» nde — Çernişevski'nin önerileri, sonradan böyle adlandırıldı bizde —, göz önüne aldığı ülkenin iç ilişkilerine en ufak bir yer yok. Herşey kafaların evrimine indrigenmekte. Çernişevski'nin kesin bir dille ileri sürdüğü tez, ilerlemenin entelektüel gelişme temeline dayandığı ve «ilerlemenin asıl özlü yanının da doğrudan doğruya insanın bilgilerinin kazandığı başarılarda ve gösterdiği gelişmede» bulunduğudur. «İnsan bilgisinin kazandığı başarılar» ın «ve gösterdiği gelişme» nin toplumsal ilişkilere

* Yapıtlar, cilt III, s. 38.
** *Yapıtlar*, cilt III, s. 44.
*** Ütopyacı sosyalistler. (Yazı Kurulu'nun notu.)

bağlı olabileceği ve bu toplumsal ilişkilerin bu bilgileri bazı durumlarda ilerletip başka bazı durumlarda köstekleyebileceği, aklına bile gelmiyor Çernişevski'nin. Söz konusu ilişkileri yazarımız, belirli bazı fikirlerin yayılmasının basit bir sonucu olarak sunmakta. Şunları okuyoruz : «tarih bilgisi oluşur; bunun sonucunda, insanların sosyal hayatlarını düzene koymalarını engelleyen yanlış bilgiler azalacak ve sosyal hayat eskisine oranla daha iyi bir düzene girecektir». Yazarımızın, Rocher'nin kitabı hakkındaki yazısında söylemiş olduklarına hiç benzemiyor bu. Söz konusu makalede Çernişevski, ayrıca, bilginleri ilkokul öğrencileri gibi yargılamanın olanaksız ve hattâ gülünç olduğunu belirtmekteydi : Öğrenci bilimden habersiz olduğu için yanlış fikirler edinir, diyordu. Gene ayrıca belirtiyordu ki söz konusu olan şey, şu yada bu bilgindeki bilgi miktarı değil, şu yada bu bilginin hangi grubun çıkarlarını temsil ettiğidir. Kısaca demek istiyordu ki bir toplumun fikirlerini sosyal çıkarlar belirlemektedir, sosyal düşünceyi de sosyal hayat. Şimdi bunun tam tersini söylüyor. Diyor ki sosyal hayatı belirleyen, sosyal düşüncesidir; ve eğer sosyal rejimin birtakım eksikleri varsa bu, bir ilkokul öğrencisinden farksız olan toplumun az yada kötü öğrenim görmüş, dolayısiyle de yanlış fikirler edinmiş oluşundan ileri gelir. Bundan daha çarpıcı bir çelişki olamaz...

[170] Herzen'in, Rusya'nın «eski dünya» ya karşı tavrı hakkındaki fikri Slavseverlerin güçlü etkisi altında oluşmuştu ve yanlıştı. Ama azçok doğru bir metodla yanlış bir fikre de varılabilir; tıpkı azçok yanlış bir metodun kullanımından doğru bir fikir çıkabileceği gibi. İşte bunun içindir ki, Herzen'i o yanlış fikre götüren metodla Çernişevski'yi kesinlikle haklı olarak bu fikri redde ve alaya almağa sürükleyen metod arasında nasıl bir bağıntı bulunduğunu sorabiliriz kendi kendimize...

Kısım V

ÇERNİŞEVSKİ VE MARX

[188 — 190] Çernişevski'nin tarafımızdan çözümlenen kontrandülerinin, belirtmiş olduğumuz gibi, Marx ve Engels'in tarih hakkındaki görüşlerinin tutarlı bir bütün halinde düzenlenişinden sonra yayınlanmış bulunduğu hatırlatılacaktır bize. Bu noktayı unutuyor değiliz. Ama düşünüyoruz ki şu durumda sorun, düpedüz kronolojik verilerle çözülmüyor. Lassalle'in bellibaşlı yapıtları da, Marx ve Engels'in tarih görüşleri sistemli bir şekil aldıktan sonra yayınlanmıştı; ve ama bu yapıtlar da, ideolojik içerikleri bakımından, tarihsel idealizmden tarihsel maddeciliğe geçiş döneminin ürünüdürler. Bir yapıtın ne zaman yayınlandığı değil, hangi içeriği taşıdığı söz konusudur burada...

Çernişevski'nin idealizmden kopmuş olmaktan henüz uzak kaldığını ve sosyal gelişimin gelecekteki akışı hakkındaki fikrinin tamamıyle idealist bir fikir olduğunu bir daha tekrarlamayacağız. Tarihsel idealizminin Çernişevski'yi, gelecek hakkındaki düşüncelerinde en öndeki yeri «ileri» kişilere, şimdi bizdeki deyimiyle entellektüel'lere vermeğe ve bu kişilerin, nihayet keşfedilen sosyal hakikatı yığına yaymakla görevli olduklarını öne sürmeğe sürüklendiğini unutmamasını isteyeceğiz okurdan. Çernişevski'de yı-

NB

ğına düşen rol, yürüyüş halinde bir ordudaki döküntülerin rolüdür. Ortalama "halk adamı" nın, sadece halk adamı olduğu için, yani «yığının insanı» olduğu için, ortalama bir «entellektüel» kadar bilgili olacağını ileri sürmek, hiç bir sağduyu sahibi maddecinin aklından geçmez şüphesiz. İkinciye oranla birincinin daha az bilgili olduğu apaçıktır. Ama burada söz konusu olan, «halk adamı» nın bilgileri değil, eylemleridir. Ve insanların eylemlerini, bilgileri belirlemez her zaman. İnsanların eylemlerini belirleyen, hiç bir zaman sadece bilgileri değildir; aynı zamanda ve asal olarak, konumlarıdır; ve insanların konumları ise sadece sahip bulunduklalari bilgilerle açıklığa kavuşturulmakta ve yorumlanmaktadır. İşte bu noktada genellikle maddeciliğin, özellikle de maddeci tarih yorumunun temel tezini bir kez daha ansımak yerinde olur: Varlık bilinç tarafından değil, bilinç varlık tarafından belirlenmektedir. «Entellektüel» in «bilinç»i, «yığın» adamınınkine oranla daha gelişmiştir, evet. Ama yığın adamının «varlık» ı ona, entellektüele kendi sosyal konumunun zorunlu kıldığı eylem tarzından çok daha belirlenmiş bir eylem tarzını zorunlu kılmaktadır. Nitekim işte bunun içindir ki maddeci tarih görüşü, «yığın» adamının entellektüele oranla geriliğinden ancak belirli ve ayrıca da son derece sınırlı bir anlamda söz edilmesine izin verir: «Yığın adamı», «entellektüel» e oranla bir bakıma geridedir şüphesiz; ama bir başka bakıma da, gene hiç şüphesiz ki, aynı «entellektüel» den kat kat ileridedir...

NB

NB

Çernişevski'nin tarih üzerine görüşlerinde bir eksiklik olarak beliren şey — ki bu eksiklik, Foyerbahçı maddeciliğin az işlenmişliğinden ileri gelmekteydi —, sonradan, bizdeki öznelciliğin temeli haline gelecektir. Bu öznelciliğinse maddecilikle hiç bir ortak yanı yoktur; gerek felsefe ve gerekse tarih alanlarında maddeciliğe kesinlikle karşıçıkar bu öznelcilik. Öznelciler [191], 60 yıllarının en iyi geleneklerinin sürdürücüleri olarak övünürler hep; aslında sürdürdükleri, o çağa özgü dünya görüşünün zayıf yanlarıdır...

Kısım VI

ÇERNİŞEVSKİ'NİN TARİH KONUSUNDAKİ SON YAPITLARI

[199] Genel olarak Çernişevski'nin bu teoriye* karşı takındığı tavır son derece olumsuzdur. Çernişevski bir yandan idealist bir tarihsel evrim görüşü ortaya koyarken, bir yandan da kendini tutarlı bir maddeci olarak kabule devam

* İdealizme. (Yazı Kurulu'nun notu.)

ediyor. Aldanıyor elbette. Ama düştüğü yanılgının kökeninde, Feuerbach'ın maddeci sisteminin temel eksikliklerinden biri var. Marx, çok doğru olarak belirtmiş bu noktayı : «Somut nesneler istemekte Feuerbach, düşüncenin nesnelerinden gerçekten farklı nesneler istemekte. Ama doğrudan doğruya insanın etkinliğini nesnel etkinlik olarak göz önüne almıyor. Ve işte bunun içindir ki *Hristiyanlığın Özü*'nde, tastamına insana özgü etkinlik olarak sadece teorik etkinliği gösteriyor»*... Tıpkı ustası gibi Çernişevski de, hemen hemen sadece insanlığın «teorik» etkinliğine çevirmiştir dikkatini; bundan dolayı da entellektüel gelişim, onun gözünde, tarihsel hareketin en derin nedeni haline girmiştir...

Plehanov'un Çernişevski hakkındaki kitabında düştüğü yanılgı da, ayniyle budur.

[205] Çernişevski'ye göre erdemsizlik, tarihte daima hak ettiği cezayı bulur. Gerçeklikte ise tarihsel olgular bu — belki rahatlatıcı ama hiç şüphesiz çocuksu — kanıyı katiyen doğrulamamakta. Bizi burada ilgilendiren şey, yazarımızın düşüncesinde böyle bir görüşün nasıl belirebildiğidir. Çernişevski'nin yaşadığı dönemi tanık göstererek yanıtlayabiliriz bu soruyu : Öyle bir dönemdir ki o dönem, toplum tam hareket halindedir ve kötülüğün mutlaka yenileceği inancını pekiştirebilecek fikirlere gereksinim vardır bir çeşit...

KESİM III

N. G. ÇERNİŞEVSKİ'NİN EDEBİYAT ALANINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Kısım I

EDEBİYATIN VE SANATIN ÖNEMİ

[221] Sanatı bir oyun gibi görmek ve bu anlayışı, oyun «emeğin çocuğu»dur görüşüyle bütünlemek, sanatın özü ve tarihi sorunlarına keskin bir ışık tutuyor. İlk kez olarak bu sorunlara maddeci bir açıdan bakma olanağını getiriyor bu görüş. Biliyoruz ki Çernişevski edebiyat alanındaki etkinliğinin daha ilk döneminden başlayarak Feuerbach'ın maddeci felsefesini estetiğe uygulama konusunda kendine özgü ve çok başarılı bir girişimde bulunmuştu. Bu sorunu ayrı bir yazımızda incelemiştik**. Dolayısıyla de şimdi burada şunu söylemekle yetineceğiz ki söz konusu girişim, kendi tarzında gerçekten başarılı olmakla birlikte, tıpkı Çernişevski'nin tarih konusundaki görüşleri gibi, Feuerbach felsefesinin temel yanlışını yansıtmaktadır :

* Bk. : Marx'ın, 1845 ilkbaharında kaleme almış olduğu, Feuerbach üzerine tezleri. [Çeviri : Karl Marx, Friedrich Engels. *L'idéologie allemande*. Paris, Editions Sociales, 1968, s. 31.) (Yazı Kurulu'nun notu.]

** Bk. *Yirmi yılda* başlıklı derlemede yayınlanan «Çernişevski'nin estetik teorisi» başlıklı makale.

Bu felsefenin tarihsel, yada daha doğrusu, diyalektik yanının az gelişmişliğini yansıtmaktadır. Ve işte sadece, benimsemiş olduğu felsefenin bu yanı gereğince işlenmemiş olarak kaldığı içindir ki Çernişevski, oyun kavramının sanatın maddeci yorumu bakımından taşıdığı büyük öneme dikkat etmezlik edebilmiştir...

Kısım II

BİELİNSKİ, ÇERNİŞEVSKİ, PİSAREV

NB [236] «Yalnız gerçeklik insana sürekli bir haz verir; yalnız gerçekliği temel alan arzuların ciddi bir anlamı vardır; yalnız gerçekliğin uyandırdığı umutlarda ve gene yalnız gerçekliğin sunduğu koşul ve güçlerin yardımıyle başarı sağlanabilir*.»

Yeni «gerçeklik» kavramı buydu işte. Çernişevski bu kavramın, çağının düşünürleri tarafından, deneyüstü felsefenin bulanık telmihlerinden yola çıkılarak işlenip ortaya konduğunu söylerken Feuerbach'ı düşünmektedir. Ve Foyerbahçı gerçeklik kavramını dosdoğru bir şekilde açıklamıştır Çernişevski. Duyarlığın yada gerçekliğin hakikata özdeş olduğunu, yani gerçek anlamda nesneyi sadece ve sadece duyumun verdiğini söyler Feuerbach. Spekülatif felsefe ise, nesnelerin tasarımlarının — ki bu tasarımlar sadece duyulur deneyle temellenir — nesnelerin gerçek doğalarına denk düşmediğini ve dolayısıyle de bu tasarımların, saf düşüncenin yardımıyle — yani duyulur deneye dayanmayan bir düşüncenin yardımıyle — doğrulanması gerektiğini ileri sürüyordu. Feuerbach işte bu idealist görüşe karşıçıktı kesinlikle. Nesnelerin duyulur deneyimize dayanan tasarımlarının, doğalarına tastamam denk düştüğünü söylüyordu Feuerbach. İşin tek bahtsız yanı, diyordu, imgeleme gücümüzün bu tasarımları çoğu zaman bozup şekilsizleştirmesidir; ve söz konusu tasarımlar işte bundan dolayıdır ki duyulur deneyimizle çelişki haline girerler. Tasarılarımızı, onların niteliğini bozan imgesel öğeden arıtıp kurtarmakla yükümlüdür felsefe; Tasarımlarımızı duyulur deneyle uyum haline koymakla görevlidir. Sahici nesnelerin sezgisine getirecektir insanlığı felsefe; tıpkı eski Yunan'da olduğu gibi: Yani imgeleme gücü tarafından bozulup şekilsizleştirilmemiş bir sezgiye. Ve insanlığın bu sezgiye ermesi demek, kendi kendine dönmesi demektir; çünkü yapıntıların egemenliği altına giren insanların kendileri de, gerçek varlıklar değil, olsa olsa imge yaratıklardır. Feuerbach'a göre insanın özünü meydana getiren, duyarlıktır;. yani, gerçekliktir. Yapıntı ve soyutlama değil...

"Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 143

[242 — 243] «Gezmeğe çıktığımız zaman rödengotlu, üniformalı yada düz kılıklı insanlar görürüz; 1.70, 1.80 yada daha uzun boyludur bu insanlar; yanaklarındaki, üst dudaklarındaki ve çenelerindeki kılları uzamağa bırakır yada traş ederler; ve bizler karşımızdaki bu kimselerin birer insan olduğunu sanırız. Tüm bir yanılgıdır bu, bir göz aldanması-

* N. Çernişevski'nin yapıtları, cilt II, s. 206.

dır; bir optik yanılsama, sadece ve sadece bir sanrıdır. Toplum hayatına kişisel olarak katılma alışkısını edinmedikçe, eril cinsten bir çocuk eril cinsten bir delikanlı olur, sonra olgunlaşır ve sonra ihtiyarlar; ama bir insan olmaz, yani soylu karakter sahibi bir insan olamaz *.» Hümanist ve öğrenim görmüş kişilerdeki soylu cesaret yokluğu, cahillerdeki cesaretsizlikten daha çarpıcı oluyor; çünkü hümanist ve öğrenim görmüş bir insan, önemli konular üzerinde konuşmaktan hoşlanır. Tutkuyla ve ustaca konuşur üstelik. Ama bu konuşma, sözden eyleme geçmemek koşuluyle sürer. «Eylem söz konusu olmadıkça ve boş saatları, boş kafayı, boş gönlü boş sözler ve ham hayallerle doldurmak yettiği sürece, işi tıkırındadır kahramanımızın. Ama duygularını apaçık ve dolambaçsız bir şekilde dile getirmek söz konusu olduğu an, çoğunun duraksadığını ve dillerinin dolaşmağa başladığını görürsünüz. İçlerinden bazıları — en yiğitleri — güçlükle toparlanıp paytak bir dille, gerçek düşünceleri hakkında bulanık bir fikir veren birşeyler gevelemeğe koyulurlar. Ama birisi çıkıp da bunları kıskıvrak yakalayıp : Tamam baylar, demek ki bunları istiyorsunuz siz, çok güzel, kutlarız, hadi hemen eyleme geçin, gerçekleştirmeğe girişin istediklerinizi, sizi sonuna kadar destekleyeceğiz... diyecek olsa, kahramanlarımızın yarısı dillerini yutarlar; öbür yarısı da suçlamağa koyulur hemen sizi : Güç durumda bırakmışsınızdır onları ve hakkınız yoktur buna; sizden katiyen böyle öneriler beklememişlerdir bugüne değin; neye uğradıklarını şaşırmışlardır şimdi, hiç bir şey anlayamamaktadırlar; ve sonra bu kadar aceleye ne gerek vardır a cânım efendim; hiç kimseye kötülük etmek istemeyen barışçı çelebilerdir kendileri; kaldı ki şöyle ayaküstü bir konuşma sırasında ağızdan kaçıveren şeyleri hemen uygulamaya koymak olur mu hiç; en iyisi nedir bilir misiniz, hiç bir işe girişmemek, hiç bir şeye el sürmemektir; çünkü el attığı herşey iş açar başına insanın; hele şu anda yapabilecekleri hiç mi hiç bir şey yoktur; çünkü, demin de söyledikleri gibi, sizden katiyen böyle öneriler beklememişlerdir bugüne değin, vs.**»

Ustaca çizilmiş bir portredir bu, hiç şüphesiz ki. Ama söz konusu usta bir edebiyat eleştirmeni değil, bir inceleme yazarıydı...

"Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 144 - "Rus liberalizminin gaddarca, ama tastamamına karakteristiği"[192]

* Yapıtlar, cilt I, s. 97-98.
** Yapıtlar, cilt I, s. 90-91.

NB

NB ×

[246 — 247] Daha fazla açıklamaya gerek kalmaksızın meydandadır ki verili bir sınıf yada bir sosyal tabakanın belirli bir pratik eylemi gerçekleştirme yatkınlığına ilişkin her türlü teorik vargı, belli bir ölçüde daima deneyle doğrulanmalıdır; dolayısıyle de böyle bir vargı, ancak ve ancak, azçok geniş belirli sınırlar içinde apriori olarak geçerli sayılabilir. Soylular sınıfının en kültürlü aynı kısmının kendi çıkarlarını köylülere kurban etmeyeceği mutlak bir kesinlikle öndenebilirdi örneğin. Ve böyle bir öndeyişin pratik bir gerçeklemeye hiç ihtiyacı yoktu. Ama kültürlü soylular takımının, kendi öz çıkarı doğrultusunda köylülere hangi ölçüde ödün verebileceği söz konusu olunca, hiç kimse mutlak bir kesinlikle : Bu yolda soylular şu yada bu sınırı aşamaz... diyemezdi. Bu konuda daima şöyle bir varsayımda bulunulabilirdi ancak : Belirli bazı durum ve koşullar çerçevesi içinde söz konusu takım biraz daha ileri gidebilir ve, böylece, neler kazanacağının bilincinde olduğunu ispatlayabilirdi. Bizi ilgilendiren şıkta tam bir pratik adamı olan Çernişevski, soylular takımını, serflikten kurtarma yolundaki köylülere bazı ödünlerde bulunmalarının kendi yararlarına olduğuna inandırmayı deneyebilirdi ve denemeliydi de. Demekki yazarımızın makalesinde bir çelişme olarak gözükebilen yan — akla uygun ve kararlı davranma konusundaki yeteneksizlikleri aynı makalede kabul edilip belirli durum ve koşulların zorunlu sonucu olarak açıklanan insanlardan, akla uygun ve kararlı davranmalarını istemek — aslında bir çelişmeyi içermemekte. Bu türden sözümona çelişkiler, eğer aranacak olunursa, kendilerini maddeci tarih yorumunun o sağlam zeminine oturtmuş olan insanların siyasal pratiğinde de bulunup ortaya konulabilir.

NB

Bununla birlikte son derece önemli bir ihtiyat kaydı koymak gerekmekte buraya. Bir maddeci teorik vargılarını belli bir titizlik ve temkinle pratiğin alanına uyguladığında, söz konusu vargıların tartışma götürmez bir kesinlik öğesi taşıdığını daima garanti edebilir. Bu da maddecinin : «herşey durum ve koşullara bağlıdır» derken, insanların iradesini onca arzulanan yöne doğrultacak olan yeni durum ve koşulların ortaya çıkışını hangi alanda beklemek gerektiğini bilmesinden ileri gelir. Maddeci bilmektedir ki işin en son kertesinde bu durum ve koşullar, «ekonomik» alanında ortaya çıkacak; dolayısıyle de ekonomik ve sosyal hayat hakkındaki çözümlemesi ne kadar sağın ve doğru ise, toplumun gelecekteki evrimine ilişkin teşhisi de bir o kadar kesin ve doğru olacaktır. Ama «dünyayı fikirlerin yönettiği» ne iman etmiş olan idealist için, durum böyle değildir. Eğer sosyal hareketin en derindeki nedeni «fikirler» se, toplumun gelecekteki evriminin bağlı bulunduğu durum ve koşullar da aslında insanların bilinçli etkinliğine bağlı kalıyorlar demektir; bu da şu anlama gelir ki, insanların bilinçli etkinliği üzerinde bir etkide bulunma olanağı, azçok mantıklı düşünme ve felsefe yada bilim tarafından ortaya konan yeni hakikatları özünleme anıklığıyle ko-

şullanmıştır. Ama söz konusu anıklığın doğrudan doğruya kendisi de, durum ve koşullara bağlıdır. İşte burada da, insanın karakterinin ve elbette fikirlerin de durum ve koşullara bağlı bulunduğunu söyleyen maddeci hakikata inanan idealistimiz bir kısır döngüye düşecektir : fikirler, durum ve koşullara; durum ve koşullar da fikirlere bağlı kalmaktadırlar. «Işıklar adamı» nın düşüncesi, teorik planda bu kısır döngüden hiç bir zaman sıyrılamamıştır. Pratikte ise, tüm düşünen insanlara, bu insanların içinde yaşadıkları durum ve koşullar göz önüne alınmaksızın yönetilen heyecan dolu bir çağrıyla çözüme ulaştırılmaktaydı genellikle çelişki. Şu açıklayageldiklerimiz, yararsız ve dolayısıyle de sıkıcı bir eklenti olarak görünebilir. Gerçekte ise zorunluydu bu konu dışı eklenti bizim için. Çünkü 60 yıllarının siyaset yazarları tarafından yapılan eleştirinin karakterini anlamamıza yardım edecektir. NB

[253 — 254] Ama bazan da çok daha kategorik bir biçimde dile getiriyordu düşündüklerini N. Uspenski. Örneğin şöyle yazıyordu : «Bugünün köylülerinden hiç bir şey beklenemez; daha düne kadar, serflik sisteminin kurbanlarıydı bu köylüler : diriltilemezler artık!... tıbbın atrofiyi iyileştirdiği görülmemiştir; çünkü bu hastalık, o r g a n i k bir doku bozukluğundan ileri gelir... *» Bu fikri paylaşmak «70 yıllarının insanları» için çok zordu. O çağ eleştiricilerinin N. Uspenski'ye karşı olumsuz bir tavır takınmalarının temel nedeni işte budur :

Şunu soracaktır belki okur : Görünüşe göre, o sıralarda, serfliğin kaldırılması koşullarından hoşnut kalmamış yığınlardan geniş bir halk hareketinin gelebileceğini savunan Çernişevski, Uspenski'nin «bugünün köylüleri» hakkındaki yüzde yüz umutsuz fikrini kabul edebilir miydi? NB Şu cevabı vereceğiz buna biz : Uspenski ile kesinlikle aynı fikirde olmak zorunda kalsa da, çok güçtü bu Çernişevski için. Nitekim Çernişevski, Uspenski ile kayıtsız şartsız bir fikir birliğine hiç bir zaman yanaşmamıştır. «... En sıradan, en sönük, en tenbel, en bayağı adamı alın : bu adamın hayatı istediğiniz kadar duygusuz ve kesat geçsin, gene de bu hayatta bambaşka bir çeşni taşıyan anlar, yoğun çaba anları, cesur karar anları vardır. Halkların tarihinde de böyledir bu**.» NB NB

[262] Sınırsız denecek kadar büyük bir edebiyat yeteneği vardı Pisarev'in. Ama yazılarındaki çarpıcılık kendisini ilk tanıyan okurlara ne denli tat verirse versin, şu noktayı kabul etmek zorundayızdır ki «Pisarevcilik» bizim «ışık insanları»mızın idealizmine pek benzemektedir; yalnız bir farkla : saçma derecesinde bir idealizmdir bu artık...»

[266] Mihaylovski'nin sosyoloji konusundaki yazılarından bazıları Fransızcaya ve, yanılmıyorsak, Almancaya çevrilmiş bulunmaktadır. Yazarın bu sayede Avrupa'da ün salacağını hiç sanmıyoruz. Ama pek olasıdır ki bu yazılar, «Kant'a dönüş!» diyerek geri geri yürüyen bazı Avrupalı düşünürlerin övgüsünü kazansın. Bizim son edebiyat tarihçimizin düşüncesinin tersine, övgülerin insanı kandırıcı hiç bir yanı olamaz. Ama azçok ilerici bir ütopyada masum bir teorik yanlış olan şeyi, gericiliğin teorik aleti haline sokan tarihin bu alaycı cilvesi de ne denli belirtilse azdır. NB

* N. Uspenski, Yapıtlar, cilt II, 1883, s. 202.

** N. Çernişevski, Yapıtlar, cilt VIII, s. 357.

İKİNCİ BÖLÜM

N. G. ÇERNİŞEVSKİ'NİN SİYASAL VE EKONOMİK - SİYASAL GÖRÜŞLERİ

BİRİNCİ KESİM

ÇERNİŞEVSKİ'NİN SİYASAL GÖRÜŞLERİ

Birinci kısım

ÜTOPYACI SOSYALİZM

NB [281 — 282] Sonuç olarak, reformcu fikirler hakkında şunu söylemekte Çernişevski : «Çok geçmeden göreceğiz ki bu fikirler daha akla uygun biçimlere bürülecek ve kendileri için coşturucu bir eğlence değil, kişisel bir gereksinim oldukları zihinlere yerleşeceklerdir; ve Sensimoncuların kendisiyle bir kukla komedisi oynamak istedikleri sınıf kendi refahını akılcı bir yoldan düşünmeğe koyulduğunda pek olasıdır ki bu dünyada bugünkinden çok daha iyi yaşasın *.» Son derece önemli bir gözlemdir bu. Batı Avrupa'da sosyalizmin geleceği üzerindeki akıl-yürütmelerinde Çernişevski'nin, sınıf mücadelesi teorisine çok yakın düştüğünü göstermekte bu gözlem. Bununla birlikte aynı teorinin, yazarımızın tarih konusundaki görüşlerinde nasıl bir rol oynamış olduğunu da biliyoruz. Söz konusu teori bazan, yazarımızın belirli birtakım tarihsel fenomenler'i büyük bir başarıyla açıklamasına yardımcı olmuştur. Ama sınıf mücadelesini Çernişevski, sınıflara bölünmüş bir toplumda ilerlemenin bir koşulu olarak değil, bu ilerlemeyi ciddi bir şekilde engelleyecek bir olay olarak görmekteydi...

NB

Avrupa'daki «halktan insanlar»ın geri kalmışlığı, onca, belirli birtakım bilimsel kavramların henüz halk tarafından özünlenmemiş olusundan ileri gelmektedir. Bu kavramlar halka ulaştığında ve «halktan insanlar», «kendi gereksinimlerini karşılayan» felsefe görüşleriyle tanıştıklarında, Batı'nın sosyal hayatında yeni ilkeler zaferi kapıyı çaldı demektir**. Bu hayatta, yeni felsefi düşüncelerin «halktan insanlar» tarafından nihayet etkin bir şekilde kavranmasını nesnel olarak garanti edebilecek fenomenlerin varolup olmadığı sorununa eğilmiyor Çernişevski. Böyle bir garantiyi gerekli görmüyor; çünkü onca bu ilkelerin doğası kadar insanındoğası da yeni ilkelerin zaferi için yeterli güvencelerdir...

NB

* N. Çernişevski, Yapıtlar, cilt VI, s. 150.

** Yapıtlar, cilt VI., s. 205 - 206.

Kısım II

ÜTOPYACI SOSYALİZM
(devam)

[289] Çernişevski sosyalizm sorununu da, tarihsel evrimin bütün öteki genel sorunları gibi, idealizm açısından göz önüne alıyor. Bellibaşlı tarihsel olgular karşısındaki bu idealist tavır, gelişmesinin ütopya çağındaki sosyalizm tarafından bütün ülkelerde takınılmış olan tavırdır. Ütopyacı sosyalizmin bu yanı öylesine bir önem taşımaktadır ki, şu durumda gerçekten yerinde bir iş sayılabilecek olan bazı tekrarlamalardan ürkmeksizin, söz konusu yanın üzerindede durmak zorunluğu vardır.

bu kadarı fazla!

Kısım III

ÇERNİŞEVSKİ'NİN «KİŞİSEL» PLANI VE ORTAKLAŞMACI KIR TOPLULUĞU SORUNU

[313] «Varsayalım ki — diyor, en sevdiği açıklama usulüne uyup gene bir «mesel»e başvurarak — sizin akşam yemeğinizi meydana getirecek olan yiyecekleri korumak için tedbirler alıyorum. Bu işi eğer size beslediğim sempatiden dolayı yapıyorsam, hiç şüphe yok ki bu titiz davranışım, söz konusu yiyeceklerin size ait olduğu ve bunlarla hazırlanacak akşam yemeğinin size sağlık vereceği varsayımına dayanmaktaydı. Ama bir de bu yiyeceklerin hiç bir şekilde size ait olmadığını ve bunlarla hazırlanan her yemek için sizden, sadece yemeğin değerini aşmakla kalmayıp ayrıca da büyük bir sıkıntıya düşmeksizin ödeyemeyeceğiniz kadar yüksek bir para alındığını öğrenecek olursam, neler duyacağımı tasarlayınız bir parça. Gerçekten de bu derece akıl almaz bir şeyi öğrendiğim vakit ne gibi düşünceler gelebilir aklıma?... Yararlı olması için gerekli koşulların bulunmadığı bir iş yaparak kendimi zahmete soktuğumdan dolayı ne denli bir ahmaklık ettiğimi düşünürüm elbette ki. Sevdiği birisi için bir ürünü koruyup esirgemek amacıyle, o ürünün o kimseye ve hem de avantajlı koşullarla kalıp kalmayacağını önceden kesinlikle anlamaksızın, kendisini sıkıntıya atan bir insan ahmak değil de nedir?.. sevilen bir kimseye zarar verecek olan o yiyecekleri korumak mı, eksik olsun! Size ancak yıkım getirecek olan bir işe sıvanmak mı, eksik olsun! Sizin başınıza gelenlerden ötürü sınırsız bir yazıklanma, kendi ahmaklığımdan ötürü de sınırsız bir utanç : işte duygularım *.»

[315 — 316] Çernişevski'nin şu hakkını tanımak gerekiyor : Daha mesleğinin başından beri yazarımız, kırsal komunote üzerindeki akılyürütmelerinde bir çok «Rus sosyalisti»nden — ve hattâ yüzyıl sonunda, yani o ünlü mü ünlü «eski temeller» in elle dokunsanız dağılıp yıkılacağını artık bir körün bile görmezlik edemeyeceği bir

* Yapıtlar, cilt IV, s. 307.

çağda yaşayan bir çok Rus sosyalistinden — çok daha fazla kavrayış ve uzakgörüş sahibi olduğunu ispatlamıştır. Daha 1857 Nisanında şunları yazıyordu Çernişevski : «Bir noktayı gizleyemeyiz artık : o da şu ki, bugüne değin ekonomik harekete pek katılmamış olan Rusya hızla bu hareketin içine sürükleniyor; şimdiye dek, tüm güçlerini ancak ekonomik hayatın yoğunlaşması sonucunda ortaya koyan ekonomik yasaların etkisinin hemen hemen tamamıyle dışında kalmış olan hayat koşullarımız, hızla bu yasaların etkisi altına giriyor. Çok geçmeden belki biz de rekabet yasasının hiç bir engel tanımaksızın egemenlik kurduğu alanın içine sürüklenmiş olacağız*.»

Asma köprülerin öteden beri bilinip yapıldığı bir Asya ülkesine gelecek olan Avrupalı teknisyenler, hiç şüphe yok ki şu yada bu yetkiliyi, modern asma köprülerin bir dinsiz fesadı olmadığına çok daha kolayca inandırabileceklerdir. Ama işte o kadar. Asya ülkesi, bütün o asma köprülerine rağmen geri bir ülke olarak kalacak ve bu ülkenin eğiticisi de, herşeye rağmen, gene Avrupa olacaktır. Rus kırsal komünatesi için de durum, budur. Yurdumuzun evrimini belki de kolaylaştıracaktır bu ortaklaşmacı komünote; ama asıl itici güç gene de Batı'dan gelecektir. Ve insanlığı yenilemek, ortaklaşmacı topluluğun yardımıyle de olsa, herhalde bize düşmez...

Kısım IV

SOSYALİZM VE POLİTİKA

[318 — 319] «Temel arzular, temeldeki güdüler, liberallerde ve demokratlarda çarpıcı biçimde farklıdır. Demokratlar bir yandan üst sınıfların Devlet örgütünde alt sınıflara olan üstünlüğünü alabildiğine azaltıp yok etmek, öte yandan da üst tabakaların gücünü ve zenginliğini azaltıp alt tabakalara daha çok ağırlık ve refah kazandırmak amacındadırlar. Yasaları bu yöne doğrultma ve toplumun yeni örgütünü destekleme yolu, hemen hemen hiç ilgilendirmiyor onları. Buna karşılık liberaller en büyük önem ve ağırlığı alt tabakalara vermeğe hiç bir zaman yanaşmayacaklardır; çünkü bu alt tabakalar, eğitilmemişliklerden ve yoksulluklarından ötürü, liberal partinin herşeyin üstünde tuttuğu bağlanışlara karşı, yani söz özgürlüğü ile anayasal rejime karşı ilgisizdirler. Küçük insanların varlık içinde yaşadıkları bir yer olan bizim Sibiryamız, bir demokratın gözünde, halk çoğunluğunun büyük ihtiyaçlar içinde kıvrandığı İngiltere'den kat kat üstündür. Tüm siyasal kurumlar içinde demokrata önüne geçilmez bir düşmanlık duygusu veren bir teki vardır : Aristokrasi. Oysa liberalin gözünde,

Bk. "Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 124

* Yapıtlar, cilt III, s. 185.

liberal bir rejimin kurulup ayakta tutulabilmesi için belli bir aristokratik anlayış hemen daima zorunludur. İşte bunun içindir ki genellikle bütün liberaller demokratlara karşı ölümüne bir kin besler; ve demokrasinin despotizme yolaçtığını, özgürlüğü boğduğunu söylerler *...»

Daha sonra Çernişevski öyle kanıtlarla açıklıyor ki düşüncesini, bu kanıtlar bizim şu varsayımımızı bir kat daha doğrulamış oluyor : Yazarımız, demokrat dediği zaman sosyalistleri kastetmektedir. Şunları yazıyor örneğin : «Teorik açıdan liberalizm, mutlu bir raslantı sonucu maddesel ihtiyaçlardan sıyrılmış bir kimse için çekici gözükebilir : Son derece hoş ve tatlı şeydir özgürlük. Ama liberalizm, alabildiğine dar ve salt şekilsel bir tarzda tasarlamakta özgürlüğü. Onun gözünde özgürlük, soyut bir hakka, kâğıt üzerinde kalan bir yetkiye, hukukî yasaklama yokluğuna indirgenmiş oluyor. Anlamak istemiyor ki hukukî yasaksızlık ve izin, bir insan için ancak bu insan bu izni kullanabilmek için gerekli maddesel araçlara sahipse bir değer taşır **...»

[329 — 342] *Sovremennik*'in 1859 yılındaki 6. sayısı tarafından yayınlanan siyasal yorumunda, Almanya'da Alman Birliği'nin Avusturya lehine müdahalesini isteyen hareketin hız ve yoğunluk kazandığını belirttikten sonra, şunları not ediyor : «Küçük insanlardan değil, kamuoyunu oluşturan, siyasal sorunlarla uğraşan, gazeteleri okuyan işlerin yürütümünü etkileyen sınıflardan söz ettik, — her yerde açgözlü entrikacıların ekmeğine yağ süren daima halk olmuştur ***.» NB

Gazeteleri okumaz «halktan insanlar», siyasal sorunlarla uğraşmaz ve işlerin akışını etkilemezler. Bugün durum işte budur, derin uykudadır bilinçleri. Ama tarihin etkin ordusunun çağdaş bilimin vargılarını özünlemiş «en iyi kafalar»dan oluşan ilerici bölüğünün etkisi altında bu bilinç uyandığı vakit «halktan insanlar» da anlayacaklardır ki ödevleri toplumu a'dan z'ye yeni baştan örgütlemektir; ve koyulacaklardır bu yeni baştan örgütleme işine. Ve bu örgütleme işinin de siyasal rejim şekilleri sorunuyle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Çernişevski'de üstü alan fikir buydu işte; ve bu fikir, büyük sayıdaki siyasal yorumlarının çoğunda dile gelmekteydi****. Özü bakımından idealist olan bu politika anlayışın bazan yerini bir başka anlayışa, maddeci yorumun tohumu diyebileceğimiz bir anlayışa bırakması, sadece ve sadece, tıpkı Çernişevski'nin tarih görüşlerini incelerken rastladığımız cinsinden bir istisnadır. Okur ansıyacaktır ki aslında gene idealist olan bu görüşler de maddeci bir tarih anlayışının tohumlarını taşımaktaydılar. Şimdi de, verece- NB

* Yapıtlar, cilt IV, s. 156 - 157.

** *Yapıtlar*, cilt IV, s. 157.

*** Yapıtlar, cilt V, s. 249.

**** Çernişevski'nin tüm yapıtlarının baskısında hiç değilse iki cildi bu yorumlar oluşturmaktadır.

ğimiz iki örnekle, Çernişevski'nin siyasal kroniklerinin — politika ile [işçi sınıfı]nın ana hedeflerinin bağıntısı konusunda — belirtegeldiğimiz ve onda artık üstü aldığını ortaya koyduğumuz bu görüş açısının etkisi altında zorunlu olarak nasıl bir karakter kazandığını göstereceğiz...

[?]

İdealist ve maddeci tarih görüşleri arasındaki *teorik* farktan dolayı Plehanov da, liberal ile demokrat arasındaki pratik ve siyasal farkı, *sınıf* farkını *görememiştir*.

NB

NB

NB

...Despotik Avusturya hükümetinin tamamıyle isabetli davrandığı sonucuna götüren bu tür kanıtlar *Sovremennik* okurlarının büyük çoğunluğunu elbette afallatacaktı ve afallattı da. Bu kanıtlar, yazarımızın siyasal özgürlük sorunlarına karşı ilgisiz kaldığı izlenimini doğurmakla kalmayacaktı sadece; obskürantist'lere (halk yığınlarını bilgisiz bırakmak isteyenlere) adıyle ve sanıyle sempati beslediği yolunda bir izlenim de yaratacaktı. Hasımları Çernişevski'yi hemen hemen sürekli olarak böyle bir sempati beslemekle suçlamışlardır. Ve işte bu suçlamalar dolayısıyledir ki yazarımız 1862 yılı Mart ayında yayınlanan siyaset kroniğinde şu iğneli alayla dolu itirafta bulunacaktır : «Bizim için liberalizmden daha iyi bir eğlence olamaz. İşte bundan ötürüdür ki, kendimizi eğlendirmek üzere, her ama her yerde liberal arama eğilimindeyiz.» Gerçekte Çernişevski o paradoksal kroniklerini liberallerle «eğlenmek» yada despotik hükümetleri savunmak için yazmıyordu elbette. Şu fikre dayanmaktaydı o kronikler : Varolan sosyal ilişkiler çerçevesi içinde işler, bugünkünden daha başka türlü gelişip oluşamaz; dolayısıyle de işlerin daha başka türlü gelişip oluşmasını isteyenler, sosyal ilişkileri köklü bir değişikliğe uğratma yolunda çaba harcamalıdırlar; başka türlü davranmak, vakit yitirmek olur, o kadar. Ve liberallerle, köklü bir tedavi gerektiren durumlara palyatifler önerdikleri için inceden inceye alay etmekteydi zaten Çernişevski *.

Bk. "Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 144[193]

değiştirilmiş!

* Varolan ekonomik rejimin «sağlıklı bir teorinin isterleri»ne uygun olmadığını belirttiği *Ekonomi politik denemeleri*'nde, açıklamasına yer yer ara vererek, şu soruyu soruyor Çernişevski : «İçinde bu türlü bir uyumsuzluğun meydana gelebildiği bir düzenin sürüp gitmesi acaba gerekli midir?» (Örneğin bk., Yapıtlar, cilt VII, s. 513). Nitekim siyaset kronikleri de — özellikle de despotizmin düşmanlarının haksız, savunurlarının haklı olduğu şeklindeki «uyumsuz» sonuca varan kronikleri —, okurlarını kendi kendilerine bu aynı soruyu sormağa yöneltecekti. Ve söz konusu «uyumsuz» sonuç Çernişevski'de b u g ü n k ü «d ü z e n» e k a r ş ı öne sürdüğü bir kanıttı, o kadar. Gelgelelim liberaller çoğu zaman anlamıyacaklardı onu.

İkinci örnek. Aynı yılın Nisan ayında, Prusya hükümetini Millet Meclisiyle kapışma durumuna getiren uzlaşmazlık konusunda da Çernişevski, bir kez daha, liberalizme karşı mücadelesinde mutlakçı rejimi tutar gibi gözüküyor. Çernişevski'ye göre liberaller, Prusya hükümetinin onlara gönül rızasıyle boyun eğmeyip de Meclisi dağıtarak ülkede çalkantı doğurma yoluna gidişine şaşmakta haksızdılar. Şöyle yazıyordu : «Bizce Prusya hükümetine yaraşan, böyle davranmaktı*». Bu tavır, saf okurları bir kat daha afallatacaktı elbette; ve elbette bu tavrı, özgürlük davasına tam bir ihanet olarak alacaklardı. Burada da yazarımız, hiç şüphe yok ki despotizmi savunmak için silâha davranmıyordu : Tüm büyük sosyal çatışmaların çözümünün en son kertede kendisine bağlı olduğu temel koşul hakkında uyanık okurlarına doğru bir bilgi verebilmek için, Prusya olaylarından yararlanmak istemişti sadece. Bakın bu konuda neler yazıyor :

Bk. "Sosyal-Demokrat n° 1, s. 144

Deyiş tarzı!

NB

«Devletler arasındaki tartışmalar nasıl ilkin diplomatik yoldan yürürse, bir Devletin içindeki ilkeler mücadelesi de tüm yurttaşlara açık olan eylem yolundan, yani yasal yol denilen yoldan yürür. Ama nasıl Devletler arasında meydana gelen yeterince önemli bir anlaşmazlık hemen daima savaş tehditlerine yolaçıyorsa, bir Devletin iç işlerinde de önemli bir sorun varsa aynı durum meydana gelecektir...»

NB

İşte bu açıdan bakmaktaydı Prusya'da olup bitenlere Çernişevski. Ve Prusya hükümetini — iyice not etmek gerekiyor bu noktayı —, sadece ve sadece, gerçek anlamında anayasal rejimin ülkelerinde kendiliğinden, eski düzene karşı en ufak bir mücadele vermeksizin yerleşeceğini, hangi akla uyarak bilinmez ama, hayal eden saf Prusyalıları siyasal düşlerinden uyandırarak «ulusal ilerleme yararına elden gelebilecek en iyi biçimde davrandığı için» savunmakta ve övmekteydi. Ve Prusyalı liberallere en ufak bir sempati beslememesi, hattâ işi onlarla «eğlenme»ğe kadar götürmesi de, pek haklı olarak düşünüldüğü gibi, söz konusu liberallerin siyasal düşmanlarına karşı kararlı bir mücadele vermeksizin ereklerine ulaşmak isteyişleriyle açıklanabilir. Millet Meclisi ile hükümet arasındaki çatışmanın nasıl sonuçlanabileceğinden söz

NB

NB

* Yapıtlar, cilt IX, S. 236.

Союза въ пользу Австріи, замѣчаетъ: „мы говорили не о простолюдинахъ, а собственно о классахъ, въ которыхъ сосредоточивается общественное мнѣніе, которые заняты политическими дѣлами, читаютъ газеты и обнаруживаютъ вліяніе на ходъ дѣлъ,—эта толпа, повсюду служащая игрушкою своекорыстія и интриги“ *).

„Простолюдины“ не читаютъ газетъ, не занимаются политическими дѣлами и не имѣютъ вліянія на ихъ ходъ. Такъ обстоитъ дѣло теперь, пока еще глубоко спитъ ихъ сознаніе. А когда оно пробудится подъ вліяніемъ передового отряда дѣйствующей исторической арміи, состоящаго изъ „лучшихъ людей“, усвоившихъ себѣ выводы современной науки, тогда „простолюдины“ поймутъ, что ихъ задача состоитъ въ коренномъ переустройствѣ общества, и тогда они возьмутся за дѣло этого переустройства, не имѣющее прямого отношенія къ вопросамъ о формахъ политическаго устройства. Таковъ былъ преобладавшій взглядъ Чернышевскаго, который и обнаруживается въ большинствѣ его многочисленныхъ политическихъ обозрѣній **). Если иногда этотъ, по существу своему идеалистическій, взглядъ на политику уступаетъ мѣсто другому взгляду, являющемуся какъ бы зачаткомъ матеріалистическаго пониманія, то это есть лишь исключеніе, совершенно подобное тому, съ которымъ мы встрѣчались при изученіи историческихъ взглядовъ Чернышевскаго: читатель помнитъ, что въ этихъ взглядахъ, тоже идеалистическихъ по своему существу, тоже встрѣчались зачатки матеріалистическаго взгляда на исторію. Пояснимъ же теперь двумя примѣрами, какой характеръ должны были принимать политическія обозрѣнія Чернышевскаго подъ вліяніемъ только что указаннаго нами и преобладавшаго у него взгляда на отношеніе политики къ главнымъ задачамъ рабочаго класса.

Первый примѣръ. Въ январѣ 1862 года онъ въ своемъ политическомъ обозрѣніи вступаетъ въ споръ съ прусской либеральной „National Zeitung“ по поводу внутренней политики Австріи. „National Zeitung“ писала: „судьба Австріи да послужитъ для другихъ государствъ урокомъ, чтобы они не дѣлали расходовъ, превышающихъ финансовую ихъ силу. Причиною разоренія Австріи служитъ безмѣрность расходовъ ея на войско“. Чернышевскому не нравится это размышленіе „National Zeitung“. Онъ

*) Сочиненія, т. V, стр. 249.

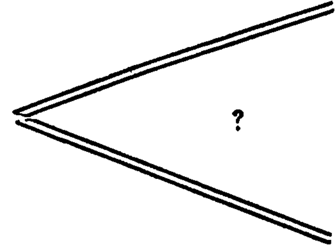
**) Эти обозрѣнія составляютъ по объему, по крайней мѣрѣ, два тома полнаго собранія его сочиненій.

330

Из-за теорет. различия ид. и мат. взгляда на историю Плех. просмотрел практич.-политич. и классовое различие либерала и демократа.

Lenin tarafından notlandırılan G. Plehanov'un «N. G. Çernişevski» adlı kitabının sayfası

ederken, büyük bir uzakgörüşlülükle şu gözlemde bulunuyor düşünürümüz : «Prusya'daki kamuoyunun bugünkü durumuna bakarak bir değerlendirme yapacak olursak, bugünkü sistemin hasımlarının silâhlı bir mücadele için kendilerini çok güçsüz gördüklerini ve askeri tedbirlere başvurma konusunda hükümetten gelecek ilk ciddi tehdit karşısında suspus olmağa hazır bulunduklarını söylememiz gerekir*.» Nitekim de bu olmuştur. Prusyalı liberalleri küçük görmekte haklıydı Çernişevski. Gerçekten de bunlar anayasa rejimi Prusya'da kendiliğinden yerleşsin istiyorlardı. Ve her türlü kararlı eylemden kaçınmakla kalmadılar — bundan dolayı da kınanamazlar; çünkü o dönemdeki sosyal güçler orantısı göz önüne alındığında ortaya çıkar ki, bu, olanak dışıydı —, aynı zamanda bu tür eylem fikrini ilke bakımından da geçersiz ilân ettiler. Bir başka deyişle Prusyalı liberaller, sosyal koşulların gelecekte bu tür eylemlere girişilmesini sağlayacak bir değişikliğe uğratılmasına, iş onlara bağlı kaldığı ölçüde karşıçıkmaktaydılar...

Lassalle'in tersine olarak Çernişevski, Prusya hakkındaki akılyürütmelerinde, politika yada tarih sorunlarına ayırdığı bir çok başka yazısında olduğundan çok daha tutarlı bir idealist olarak çıkıyor ortaya. Bu fark da tamamıyle «sosyal güçler orantısı»ndan ileri gelmektedir. Prusya'da, bugünkü durumuna oranla kapitalizm ne denli zayıf olursa olsun, sözcüklerin modern anlamında işçi hareketi gene de başlamış bulunmaktaydı; oysa Rusya'da aynı dönemde yeni yeni gelişmeğe başlayan hareket, genellikle intelijansiya hareketi diye adlandırılan esnaf hareketi'ydi sadece... NB

yani demokratik

Çernişevski'nin siyasal kronikleri, geri kalmış yığına ne öğretilmesi gerektiğini bilmek durumunda olan «en iyi kafalar» a seslenmekteydi. «En iyi kafalar»ın ödevi, temel olarak propagandadan ibaret kalıyordu. Ama yalnız propaganda değildi bu ödev. «Halktan insanlar»a gelince, genellikle siyaset sahnesinde gözükmezdi bunlar. Ve bu sahnede olup bitenler de — gene genel bir açıdan bakacak olursak — onların çıkarlarına ilişkin değildi zaten. Ama halk yığınının alışılagelmiş uyuşukluğundan silkindiği ve yazgısını düzeltmek için çoğu zaman yeterince bilinçli olmasa da zorlu girişimlerde bulunduğu istisnai dönemler de vardır. Ve işte bu dönemlerde «en iyi kafalar»ın ödevi, temel bakımdan propaganda etkinliği olmaktan çıkar ve ajitasyon karakterine bürünür. NB NB

* Yapıtlar, cilt IX, s. 241.

Bakınız, bu konuda neler yazıyor Çernişevski :

«Tarihsel ilerleme ağır ağır ve binbir eziyetle gerçekleşir..., o denli ağır ağır gerçekleşir ki çok kısa dönemler göz önünde tutulduğunda, tarihin yükselerek ilerleyişinde durum ve koşulların yarattığı rastlantılar sonucu meydana gelen sallantılar, genel yasanın etkisini küçümsemeğe yöneltebilir bizleri. Bu etkinin değişmezliğini ve sürekliliğini kavrayabilmek için, olayların akışını uzunca br zaman süresi boyunca göz önünde tutmak gerekir... 1700 yılında Fransa'daki sosyal kurumların ve yasaların durumunu bugünkü durumla karşılaştırın örneğin : Tamamıyle bugünün lehine olmak üzere olağanüstü bir fark vardır arada; ve ama bu yüzelli yılın hemen hemen hepsi alabildiğine eziyetli ve karanlık geçmiştir. İngiltere için de böyledir bu. Fark nerden ileri geliyor? Şuradan : Her kuşağın en iyi kafaları kendi çağlarının yaşayışını alabildiğine eziyetli olarak görmektedirler; yavaş yavaş bunların özlemlerinin hiç değilse bir kaçı toplum tarafından anlaşılır hale girer; ve uzun yıllardan sonra belirli bir an gelir, elverişli durum ve koşullar içinde toplum, en iyi kafaların ona aşılamış olduğu sınırlı sayıda özlemin bir kaçını gerçekleştirmeğe altı ay, bir yıl, en fazla üç yada dört yıl ayırır. Bu iş hiç bir zaman başarıyla sonuçlanmaz : Daha yarı yolda coşku tükenmiş, toplumun enerjisi sonuna dayanmıştır; ve pratik hayat bir kez daha uzun bir duraklamaya girer; ve en iyi kafalar, esin verdikleri yapıttan sonra da yaşarlarsa eğer, özlemlerinin gerçekleşmekten uzak kaldığını göreceklerdir yeniden, ve yeniden hayatın amansızlığından yakınmağa koyulacaklardır. Ama kısacık da olsa o soylu atılım döneminde çok şey dönüşüme uğratılmıştır. Hiç şüphesiz çarçabuk olup bitmiştir bu değişiklik; son bir kez elden geçirilmeksizin kurulan yeni yapıların zarifliğini düşünecek kadar zaman kalmamıştır; yeni yapılarla geçmişten kalanlar arasındaki mimarî uyumun yüce isterleri gözetilememiştir; ve böylece duraklama dönemine, bir yığın ufak tefek gariplik ve çirkinlikle örülü bir yapı kalmaktadır...»

Çernişevski'nin siyasal kroniklerinin asıl hedefi, «en iyi kafalar»a, yürürlükteki sosyal rejimin köhne yapısının gittikçe biraz daha çürüyüp yıkılmakta olduğunu ve «daha büyük bir ölçekte işe sıvanma'nın zorunluk kazandığını göstermekti. Şu noktayı rahatça söyleyebiliriz ki, edebiyat alanındaki etkinliğinin ilk döneminin sonlarına doğru, yani Sibirya öncesinde, toplumun ona gittikçe daha dikkatle kulak kabarttığını ve onunla gittikçe biraz daha fikir birliği haline girdiğini düşünmekteydi yazarımız. Bir başka şekilde söyleyecek olursak, Çernişevski, tarihte bindebir gerçekleşen ama buna karşılık da sosyal gelişim sürecini çok büyük çapta ilerleten o iyilik getirici sıçramalardan birinin Rusya'nın tarihinde de gerçekleşmek üzere olduğunu düşünmekteydi. (NB) Gerçekten de Rus toplumundaki ileri tabakalarınkiyle birlikte Çernişevski'nin de yürekgücü hızla yükseliyordu. Bir vakitler köylülerin kurtuluşunun onun da çıkarına bir iş olduğunu hükümete anlatmayı mümkün ve yararlı gören yazarımız, şimdi hükümete başvurmayı aklının ucundan bile geçirmiyordu artık. Tam tersine, şimdi ona öyle geliyordu ki hükümete güvenmek, tehlikeli bir biçimde basireti bağlan-

mak anlamına gelir. B. Korf'un *Kont Speranski'nin Hayatı* başlıklı kitabının çıkışı dolayısıyle kaleme aldığı «Rus reformcusu» adlı yazısında (*Sovremennik,* Ekim 1861), hiç bir reformcunun bizde bu türden hesaplara gönül kaptırmaması gerektiğini inceden inceye göstermekteydi nitekim. Düşmanları Speranski'yi devrimcilikle suçluyorlardı. Çernişevski'yi sadece güldürmekte bu fikir. Aslında gerçekten geniş dönüşüm planları vardı Speranski'nin; ama amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmayı tasarladığı araçlar göz önüne alınınca, onu devrimcilikle nitelemek kadar gülünç bir şey olamazdı. Speranski'nin bütün başarısı, İmparator Aleksandr I'in güvenini kazanmak olmuştu ve yetiniyordu bununla. Sırtını işte bu güvene yaslayarak planlarını uygulayabileceği inancındaydı kont. İşte bunun için de Çernişevski'nin gözünde bir hayalciden başka bir şey değildi...

Bk. "Sosyal - Demokrat" n° 1, s. 161[194]

Politikada zararlı tutkulardan, sosyal hayatın akışının sosyal güçler arasındaki orantıyla belirlendiğini hiç bir zaman unutmayanlar kendilerini sıyırıp koruyabilirler ancak. Bu temel teze uygun biçimde iş görmek isteyenlerin, bazan zorlu bir tinsel savaş vermeleri gerekir...

"Sosyal - Demokrat" s. 161 değiştirilmiş

60 yıllarının başlangıcında, sansür baskısını birazcık gevşetmek niyetindeydi hükümet. Yeni bir sansür yönetmeliği hazırlanması kararlaştırıldı nitekim; ve basına da, bundan böyle taşıyacağı yeni tasma hakkındaki düşüncesini açıklama izni verildi. Çernişevski de bu konudaki fikrini dile getirmekten geri kalmayacaktı; ve yazarımızın düşüncesi, her zamanki gibi, bilinen liberal düşünceden derinlemesine ayrılmaktadır. Bazı dönemlerde basının, bir ülkedeki hükümet için barut kadar tehlikeli olabileceğini kabul etmekte Çernişevski. Bu dönemler, diyor, hükümetin çıkarlarının t o p l u m u n ç ı k a r l a r ı n d a n f a r k l ı o l d u ğ u ve devrimci patlamanın yaklaştığı dönemlerdir. Böyle bir durumda hükümet, basına gem vurmak için gerekli bütün nedenlere sahiptir; çünkü öbür sosyal güçler kadar basın da hükümetin düşüşünü hazırlamaktadır. Bu yüzyıl boyunca sık sık değişen hemen bütün Fransız hükümetlerinin durumu, sürekli olarak bu idi. Bütün bunları ayrıntılı ve sakin bir şekilde açıklamakta Çernişevski. Ve makalenin sonuna kadar Rus hükümetinin adını anmıyor. Ama yazının sonuç bölümünde, soruyor birden okura : Peki ya bizde de basın yasaları gerçekten zorunluysa? «Eğer böyleyse, bundan önce bir çok kez olduğu gibi bu kez de halkı karanlıkta bırakmak istemekle, ilerleme düşmanlığıyle, özgürlüğe karşı kin beslemekle, zorbalığa övgüler düzenlemekle suçlanma-

Bk. atlanan parça "Sosyal - Demokrat" n° 1, s. 162[195]

yı hak edeceğiz demektir.» İşte bundan dolayı da Rusya'da özel basın yasalarının zorunluğu yada zorunsuzluğu sorununu incelemeyi reddediyor yazarımız. «Korkarız ki, diyor, eli yüzü düzgün bir inceleme, bizi bu soruya : Evet, böyle yasalar zorunludur... şeklinde bir cevap vermeğe yöneltecektir *.» Varılan sonuç apaçık : Bu yasalar zorunludur, çünkü Rusya'da da «sıçrama» zamanı yaklaşmaktadır.

NB

Sovremennik'in, sözünü edegeldiğimiz makalenin çıktığı aynı Mart sayısında, «Gerçekten öğrendiler mi?» başlıklı bir küçük yazı da yayınlanmıştı; 1861 yılında üniversite öğrencileri arasında patlak veren olaylara dokunuyordu bu yazı. Söz konusu yazıda Çernişevski, öğrencileri, «tutucular»ımız tarafından kendilerine yöneltilen öğrenim görmek istememek suçlamasına karşı savunmakta ve bu vesileyle de hükümete ilişkin nice acı gerçeği dile getirmekteydi. Kimliği bilinmeyen bir yazar tarafından kaleme alınmış olan ve «Öğrenmek mi, öğrenmemek mi?» başlığı altında *St. Petersburg Akademi Gazetesi*'nde yayınlanan bir yazı bahane olmuştu bu polemiğe. Şu cevabı veriyordu Çernişevski : Öğrenciler açısından böyle bir sorunun anlamı yoktur, çünkü onlar daima öğrenmek istemişlerdir; ama üniversitelerde yürürlükte olan ezici yönetmelikler onları engellemiştir. Söz konusu yönetmelikler bir çeşit küçük çocuk yerine koymaktadırlar üniversitelileri; oysa üniversiteliler, bizim yasalarımıza göre bir insanın evlenebileceği, herhangi bir memurluğa adaylığını koyabileceği ve «bir askerî birliğe kumanda» edebileceği bir yaştadırlar. Ve bu durumda üniversitelilerin protestoda bulunmalarına şaşmamak gerekir. Yardımlaşma dernekleri cinsinden tamamıyla zararsız örgütler kurmaları bile yasaklanmıştı bu çocukların; oysa bu tür dernekler, üniversitede çoğu öğrencilerin maddesel bakımdan büyük kısıntı içinde bulundukları göz önüne alınırsa hemen anlaşılır ki, vaz geçilmez bir nitelik taşımaktaydılar. Üniversite öğrencileri böyle bir durum karşısında direnişe geçmekten başka bir şey yapamazlardı; çünkü «bir lokma ekmek ve dersleri izleyebilmek söz konusuydu artık; ve bu ekmekle bu olanak da yok edilmekteydi». Şunu hiç eveleyip gevelemeksizin söylemekte Çernişevski : Üniversite yönetmeliklerini yapanlar, üniversiteye giren kimselerin büyük çoğunluğunu öğrenime devam etme olanağından yoksun bırakmak amacıyle davranmışlardır. «Yazının yazarı yada onun gibi düşünenler yönetmelikleri kaleme alırken katiyen böyle bir amaç gütmediklerini ispatlamayı zorunlu görüyorlarsa, buyursunlar! bu yönetmeliklerin kararlaştırıldığı toplantılara ilişkin belgeleri yayınlasınlar o zaman.» «Öğren-

idem "Sosyal - Demokrat" n° 1, s. 163

* Yapıtlar, cilt IX, s. 130, 156.

mek mi, öğrenmemek mi?» başlıklı makalenin adı bilinmeyen yazarı, sadece öğrencileri değil tüm Rus toplumunu suçlamaktaydı öğrenim görmek istememekle. Çernişevski bundan yararlanarak, üniversitedeki kargaşalıkların tartışmasını daha geniş bir zemine oturttu. Belirli bazı işaretlerin Rus toplumundaki öğrenme arzusuna tanıklık ettiğini kabul ediyordu hasmı. Önce bunun ispatı, yeni çıkmağa başlayan «yüzlerce» dergi ile yeni açılan «düzinelerce» pazar okuluydu. «Yüzlerce yeni dergi mi? Nerde görmüş de saymış yazar?», diye bağırıyordu Çernişevski. Ve devam ediyordu : «Aslında yüzlerce yeni dergi gerekli, evet; ama bu gereken yüzlerce yeni derginin niçin kurulmadığını bilmek ister mi acaba yazar? Çünkü bizdeki sansür yönetmelikleriyle, birazcık canlı bir yayın, büyük kentler dışında hiç bir yerde sürekli olamaz. Gelişme halindeki her ticaret merkezi, hiç değilse bir kaç küçük gazeteye gereksinmekte; her ilde bir kaç yerel gazete çıkması gerekir. Ama yok bunlar; çünkü olamazlar, yaşayamazlar... Pazar günleri öğrenim yapan düzinelerce okul... Bu, abartmalı değil; doğru. Yüzlerce dergi gibi abartmalı değil bu, evet : Gerçekten de nüfusu 60 milyonu aşan bir imparatorlukta, bir kaç düzine pazar okulu var ancak. Oysa binlerce düzine olması gerekirdi bunlardan; ve hızla açılabilirdi bunlar, şüphesiz; yarından tezi yok, bir kaç bini birden öğrenime başlayabilirdi. Peki öyleyse niye yalnız bir kaç düzine pazar okulu var? Şüpheli gözle bakılıyor çünkü bunlara, hareketleri kısıtlanıyor, kundaklanıyorlar; o kadar ki eğitim davasına baş koymuş kimseler bile öğretmek denilen büyük keyfin tadını yitirmekteler.»

Çernişevski tarafından incelenen makalenin yazarı, «yüzlerce» yeni dergi ile «düzinelerce» pazar okulunu toplumdaki öğrenme arzusunun belirtileri olarak tanımladıktan sonsa, bu belirtilerin aldatıcı olduğunu öne sürüyordu hemen; ve melankolik bir edayla şunları yazıyordu : «Sokakta birden bağrışmalar işitiyorsunuz, biryerlerde birşeyler olduğunu söylüyorlar size, ister istemez başınızı önünüze eğip umutsuzca yürüyorsunuz...» Hemen kesiyor Çernişevski : «İzin verin sayın yazar, diye atılıyor, nedir o sokakta işittikleriniz? Polis memurlarının ve nöbetçi erlerin bağrışmalarını bizler de işitmekteyiz. Bunlardan söz ediyorsunuzdur siz de herhalde? Ve biryerlerde birşeyler olduğunu söylüyorlar, öyle mi? Örneğin, ne? Orada bir hırsızlık, şurada bir yolsuzluk, burada ezilen bir yoksul, biraz ötede kayrılan bir zorba : İşte durmaksızın konuşulan şeyler. O bağrışmaları ve bu günlük konuşmaları işitince, haklısınız evet, ister istemez başınızı önünüze eğip umutsuzca yürüyorsunuz...»

idem "Sosyal - Demokrat" n° 1, s. 164

NB

"Sosyal-Demokrat" n° 1, s. 164 bu yere kadar

Çernişevski'nin bu tür yazılarının Rus üniversite öğrencileri üzerinde nasıl bir etki yapacağı kolayca tahmin edilebilir. Nitekim 60 yıllarının sonlarında üniversitelerde yeniden karışıklıklar başgösterdiği vakit, öğrenci toplantılarında, yazarımızın «Gerçekten öğrendiler mi?» başlıklı yazısı okunmaktaydı; ve üniversiteli öğrenciler bu yazıyı, taleplerinin en iyi savunusu olarak görmekteydiler. Çernişevski'nin bu kamçılayıcı yazılarının sayın «tutucular»ımız tarafından nasıl karşılandığını tahmin etmek de zor olmayacaktır. Büyük yazarın üniversite gençliği üzerindeki «tehlikeli» etkisi, gittikçe biraz daha belirginlik kazanmaktaydı bu bayların gözünde...

Kendini koyduğu ütopyacı sosyalizm açısından Çernişevski, fikir yoldaşları tarafından Batı'da gerçekleştirilmek istenen en çeşitli siyasal biçimler içinde uygulanabileceği düşüncesindeydi. Teorinin dediği buydu. Ve Çernişevski bu zemin üzerinde kaldığı sürece bu fikri dolambaçsız bir şekilde dile getirmiştir. Edebiyat alanındaki etkinliğinin başlangıcında bizdeki kamu hayatı, dolaylı bir biçimde de olsa bu fikrin doğruluğunu onaylamağa hazırlanır gibiydi : İlericilerimiz, hükümetin köylü sorununu tarafsız bir tutumla çözmek için girişimlerde bulunacağını ummaktaydılar o dönemde. Ham bir hayaldi bu; ve bu hayalden ilk vaz geçen belki de Çernişevski oldu. Teorik planda ekonomi ile siyaset arasındaki bağı açıkça görmemeğe devam etmiştir Çernişevski; ama buna karşılık pratik etkinliğinde — y a z a r olarak etkinliğini kastediyoruz —, kendine özgü keskin alaycılığıyle bu noktada bir çok liberal okuru yanılgıya sürüklemiş olmasına rağmen, bizdeki eski rejimin en kararlı düşmanı olarak hareket etmiştir. Teoride değilse de pratikte, kararlı bir siyasal kavga adamı olmuştur Çernişevski; ve bu kavga susuzluğunu 1861 yılı boyunca ve özellikle de kendisine yıkım getiren o 1862 yılı boyunca kaleme aldığı her yazının hemen her satırına geçirmiştir.

NB

En erken 1909 yılının Ekim ayında
ve en geç 1911 yılının Nisan ayında
haşiyelenmiştir

İlk olarak kısmen 1933 yılında
Lenin Derlemesi XXV'te yayınlanmıştır
Bütün halinde ilk olarak burada yayınlanmaktadır

Orijinale
tıpatıp uygundur

NOTLAR

1. Marx ve Engels'in : *Kutsal Aile yada Eleştirici Eleştirinin Eleştirisi* başlıklı kitaplarının özetini, 1895 yılında, «Emeğin Kurtuluşu» topluluğuyle bağlantı kurmak üzere ilk kez yurt dışına çıktığında yazmıştır Lenin. Doğrudan doğruya Lenin'in eliyle yazılmış 23 sayfalık bir defterdir bu; alıntılar Almancadır. Tarih belirtilmemiştir; büyük bir olasılıkla bu elyazması, 1895 yılının Ağustos ayında yazılmış olsa gerektir. Berlin'deki Krallık Kitaplığı'nda çalışmaktaydı Lenin bu dönemde; Marx ve Engels'in eline geçirebildiği tek tük yapıtlarını okumaktaydı. Bu özette Lenin, marksizmin kurucularının dünya görüşünün oluşumunu izlemekte ve burjuva toplumu tanımlarını, genç - Hegelcileri eleştirmelerini, vs. not almaktadır. — S. 9.

2. «*Kutsal Aile yada eleştirici Eleştiri'nin Eleştirisi*», Marx ve Engels'in 1844 yılı Eylülünden Kasımına kadar yazdıkları ve 1845 yılının Şubatında Frankfurt'ta yayınladıkları ilk ortaklaşa yapıtları.

Allgemeine Literatur - Zeitung (Evrensel edebiyat Gazetesi) çevresinde toplanmış olan Bauer kardeşlerle öğrencilerine verilen gülmelik takma addır Kutsal Aile. Bauer'e ve öbür genç - Hegelcilere (yada, sol Hegelcilere) karşı tavır almakla, Marx ve Engels aynı zamanda doğrudan doğruya Hegel'in idealist felsefesini de eleştirmekteydiler.

Marx'la genç - Hegelciler arasındaki derin fikir ayrılıkları, daha 1842 yılı yazında Berlin'de «Özgürler» derneği kurulduğu zaman belirmiş bulunmaktaydı. 1842 yılının Ekiminde, Berlin'den bazı genç - Hegelcilerin de yazarları arasında yer aldığı *Rheinische Zeitung* (Ren Gazetesi)'un başına getirilen Marx, gerçek hayattan kopmuş ve tamamıyle soyut felsefe tartışmalarına dalmış bir kuruluş olan «Özgürler» derneğinden yollanan boş ve gülünç şekilde iddialı yazıların bu gazetede yayınlanmasına kesinlikle karşıçıktı. Marx'la «Özgürler»in kopuşunu izleyen iki yıl boyunca Marx ve Engels'le genç - Hegelciler arasındaki teorik ve siyasal fikir ayrılıkları alabildiğine derin ve kesinlikle uzlaşmaz bir karaktere bürünecekti. Bunun nedenini, sadece Marx'la Engels'in idealizmden maddeciliğe ve devrimci demokrasiden komünizme geçişlerinde değil, aynı zamanda Bauer kardeşlerle fikir yoldaşlarının evriminde aramak gerekir. *Allgemeine Literatur - Zeitung*'un sütunlarında «1842 radikalizmi»ni açıkça inkâr eden ve bu akımın en öndegelen temsilcisi *Rheinische Zeitung*'un yönelimine kesin bir şekilde karşıçıkan Bauer ve arkadaşları en sıradan, en

bayağı öznel idealizme kaymış bulunuyorlardı. Tarihi seçkin kişilerin — «tin»in, «saf eleştiri»nin taşıyıcılarının — yaptığını; yığının, halkın ise tarihsel süreç içinde pasif bir malzemeden, bir ölü ağırlıktan başka bir şey olmadığını öne süren «teori»nin propagandasını yapmaktaydılar.

Marx ve Engels, ilk ortaklaşa yapıtlarını işte bu zararlı gerici fikirlerin çürütülmesine ve kendi yeni dünya görüşlerinin, maddeci ve komünist görüşün savunusuna ayırmağa karar vermişlerdir.

Engels'in Paris'e yaptığı on günlük bir gezi sırasında iki fikir yoldaşı, ilkin *Eleştirici Eleştiri'nin Eleştirisi. Bruno Bauer ve şürekâsına karşı* adını verdikleri kitabın planını hazırlamışlar, yapıtın çeşitli bölümlerini aralarında bölüşmüşler ve önsözü kaleme almışlardı. Engels, Paris'ten ayrılmadan önce, kitabın kendi payına düşen kısmını yazmış bulunuyordu. İşin büyük kısmını yüklenmiş olan Marx, 1844 yılı Kasımının sonuna değin kitap üzerinde çalışmağa devam etmiştir. Bu arada kitap için öngörülmüş olan boyutları da duyulur derecede büyütmüştür. Bunun için bir yandan 1844 yılının bahar ve yaz aylarında üzerinde çalıştığı ekonomik - felsefi elyazmalarını kullanmıştı Marx, öte yandan da 1789 Fransız burjuva devriminin tarihi üzerindeki araştırmalarından ve daha başka bazı notlarıyle özetlerinden yararlanmıştı. Baskısı sırasında da, kitabın adını *Kutsal Aile* sözcükleriyle bütünledi. Kitap, boyunun küçüklüğü sayesinde yirmi basılı sayfayı aştığından, o dönemde çoğu Alman Devletlerinde yürürlükte olan yasalar gereğince önsansürden kurtulmaktaydı.— S. 13.

3. *«Allgemeine Literatur - Zeitung»* (Evrensel edebiyat Gazetesi), Aralık 1843 - Ekim 1844 tarihleri arasında genç - Hegelci Bruno Bauer tarafından Charlottenburg'da yayınlanmış olan aylık dergi. — S. 13.

4. *«Deutsch - Französische Jahrbücher»* (Fransız - Alman Yıllıkları), Paris'te Marx ve Ruge'nin yönetiminde Almanca olarak yayınlanan dergi. Derginin sadece birinci sayısı (çift sayı halinde) 1844 Şubatında çıktı. Marx'ın şu yapıtları: *Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisine Katkı. Giriş, Yahudi Sorunu* ile Engels'in şu yapıtları: *Ekonomi politiğin bir eleştirisi için Taslak* ve *İngiltere'nin durumu. Thomas Carylyle. «Geçmiş ve bugün»* yer alıyordu dergide. Yayının bellibaşlı kesilme nedeni Marx ile radikal burjuva Ruge arasındaki ilke ayrılıkları olmuştur. — S. 14.

5. *«Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie»* (Ekonomi politiğin eleştirisi için Taslak), Engels'in ilk kez 1844 başlangıcında *Deutsch - Französische Jahrbücher* (Fransız - Alman Yıllıkları) dergisinde yayınlanan yapıtı. — S. 14.

6. Proudhon'un 1840'ta yayınlanan: *Mülkiyet nedir? yada hukukun ve hükümetin ilkesi üzerine araştırmalar* başlıklı kitabı göz konusu. Marx bu kitabı Schweitzer'e yazdığı 24 Ocak 1865 tarihli mektubunda eleştiriyor. — S. 16.

7. Eugène Sue'nün *Paris esrarı* adlı romanı söz konusu. Küçük burjuva duygusalcılığı ile en yalınkat anlamıyle insan sevgisinin ağır bastığı bu yapıt, 1842 - 1843 yıllarında Paris'te yayınlanmış ve gerek Fransa'da, gerekse öbür Batılı ülkelerde çok tutulmuştu. — S. 21.

8. J. Faucher'in *Englische Tagesfragen* (İngiltere'de gündemdeki sorunlar), başlığını taşıyan ve *Allgemeine Literatur - Zeitung*'un Haziran ve Temmuz 1844'te çıkan VII. ve VIII. fasiküllerinde yayınlanan yazılarına telmihte bulunuyor Marx. — S. 22.

9. *1789 Loustalot Günlüğü*, 1789 Temmuzundan 1794 Şubatına kadar Paris'te yayınlanan *Paris Devrimleri* başlıklı haftalık gazete. 1789 Eylülüne kadar gazete, demokrat devrimci Elisée Loustalot tarafından kaleme alınmıştır. — S. 22.

10. «*G. W. F. Hegel, Phänomenologie des Geistes*» (Zihnin Fenomenolojisi). Bu yapıtın ilk baskısı 1807'de çıkmıştır. *Kutsal Aile*'yi kaleme aldığı sırada Marx, Hegel'in yapıtlarının 1841'de Berlin'de çıkan ikinci baskısının II. cildinden yararlanıyordu. Hegel'in kendi felsefe sistemini açıkladığı bu ilk yapıtını, «Hegel felsefesinin gerçek ve gizli kaynağı» diye nitelemişti Marx (bakınız Marx, *Manuscrits de 1844* (1844 Elyazmaları), Ed. Sociales, Paris, 1962, s. 128). — S. 22.

11. *Doktrinciler*, Restorasyon (1815 - 1830) zamanında Fransa'da beliren burjuva siyaset adamları topluluğu. Demokratik ve devrimci hareketin düşmanları olan ve anayasacı monarşizmi savunan bu baylar, İngiliz modeline uygun bir burjuvazi - soylular bloku kurma çabasındaydılar. En tanınmışları, tarihçi Guizot ile filozof Royer - Collard'dı. — S. 24.

12. Bruno Bauer'in 1843'te Braunschweig'da yayınlanan *Die Judenfrage* adlı kitabında açıkladığı fikirleri, Marx tarafından, *Deutsch - Französische Jahrbücher*'de 1844'te yayınlanan *Yahudi Sorunu* başlıklı travayında eleştirmekteydi. — S. 24.

13. Alıntı, B. Bauer'in : «Yahudi sorunu üzerine son yapıtlar» başlığını taşıyan ve *Allgemeine Literatur - Zeitung*'un 1844 Martında çıkan IV. fasikülünde yayınlanan ikinci yazısından yapılmıştır. — S. 26.

14. *Evrensel İnsan Hakları*, Fransa'daki burjuva devrimi zamanında *İnsan ve yurttaş hakları Bildirisi*'nde açıklanan ilkeler. — S. 28.

15. *18 Brumaire* (9 Kasım 1799), Napolyon Bonapart'ın Direktuar'ı devirip kendi diktatoryasını kurduğu hükümet darbesinin tarihi. — S. 30.

16. *Dekartçı maddecilik*, René Descartes'ın maddeci fiziğinden yana olanların öğretisi. Cabanis'in *İnsanın fiziği ile maneviyatı arasındaki bağlar* başlıklı kitabı ise, 1802 yılında Paris'te yayınlanmıştır. — S. 31.

17. *Adcılık* (Lâtincede ad anlamına *nomen*'den), genel idelerin somut şeylerden önce geldiğini ve bu şeylerden bağımsız şekilde «gerçekten» varolduğunu öne süren Ortaçağ «gerçekçi»liğinin tersine olarak genel idelerde (tümeller'de)

tikel nesnelerin sadece adlarını gören Ortaçağ felsefe akımı. Adcılıkla gerçeklik arasındaki mücadele, kendi tarzında, Ortaçağ felsefesinde maddecilikle idealizmin mücadelesini dile getirmekteydi. — S. 32.

18. *Duyumculuk* (Lâtincede 'duyulara ilişkin' anlamına *sensualis*'ten), bilginin temelini ve kaynağını sadece ve sadece duyumların, algıların, tutkuların, vs. meydana getirdiğini söyleyen felsefe öğretisi. Duyumcu bilgi teorisinin çıkışnoktası, şu ilkedir : «Anlayışgücünde hiç bir şey yoktur ki ilkin duyumda olmuş olmasın.» Bu teori John Locke tarafından 1690'da yayınlanan *An Essay concerning Human Understanding* (İnsanın anlayışgücü üzerine felsefî Deneme) başlıklı yapıtında işlenip geliştirilmiştir. Duyumcular arasında maddecilikten yana olanlar (Locke, Condillac, Helvétius) bulunduğu gibi, idealizmi tutanlar da (Berkeley) vardır. — S. 32.

19. Condillac'ın 1749'da çıkan *Sistemleri inceleme* kitabı başlıklı yapıtı söz konusu. — S. 32.

20. *Baböfçüler,* 1795 - 1796 yıllarında Fransa'da görülen ütopyacı komünist «Eşitçiler» hareketinin önderi olan Babeuf'ün yetiştirmeleri. — S. 33.

21. Feuerbach'ın 1843'te yayınlanan *Grundsätze der Philosophie der Zukunft* (Geleceğin felsefesinin ilkeleri) başlıklı yapıtına telmihte bulunuyor Lenin. Bu yapıt, Feuerbach'ın bir yıl önce yayınladığı *Worläufige Thesen zur Reform der Philosophie* (Felsefe reformu için geçici Tezler) başlıklı yapıtında yer alan vecizelerin devamıydı. Söz konusu *Tezler*'de, düşünür, kendi maddeci felsefesinin temellerini açıklamakta ve Hegel'in idealizmini eleştirmekteydi. — S. 34.

22. *Fleur de Marie,* Eugène Sue'nün *Paris esrarı* adlı romanının kahramanlarından birinin adı. — S. 35.

23. «*Anekdota zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik von Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach, Friedrich Köppen, Karl Nauwerk, Arnold Ruge und einigen Ungenannten*» (Çağdaş Alman filozofları Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach, Friedrich Köppen, Karl Nauwerk, Arnold Ruge ve ad vermeyen daha bir kaçının hiç bir yerde yayınlanmamış Metinleri), Alman dergilerinde yayınlanması sansürce yasaklanmış olan makaleler derlemesi, 1843'te Ruge tarafından Zürih'te yayınlanan bu derlemenin yazı kurulu olarak sunulan adlar arasında Marx'ın adı da bulunmaktaydı. — S. 36.

24. *İnsanlıksever tories :* 1840'tan hemen sonra kurulan ve tory'ler partisine bağlı olan «Genç İngiltere» adlı siyaset adamları ve yazarlar topluluğu. Burjuvazinin ekonomik ve siyasal gücünün pekişmesi sonucu toprak aristokrasisinde uyanan hoşnutsuzluğun sözcülüğünü yapan bu topluluk demagolojik usullere başvurmakta, işçi sınıfını kendi etkisi altına alarak burjuvaziye karşı verdiği mücadelede kullanmak için küçük sadakalar dağıtmaktaydı. *Komünist Partisi Manifestosu*'nda Marx ve Engels, bu topluluğun görüşlerini, «feodal sosyalizm» olarak nitelemektedirler.

10 saat bill'i, kadın ve çocuk işçiler için on saatlik iş günü uygulanması için 1847 yılında İngiliz Parlâmentosu tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren yasa tasarısı. — S. 39.

25. F. Ueberweg'in *Grundriss der Geschichte der Philosophie* (Felsefe tarihi için öğeler, 1876 - 1880) başlıklı kitabı hakkındaki bu not, ayrı bir defterde, ekonomik karakterli çeşitli kitaplar hakkındaki birtakım başka notlar arasında yer almaktadır. 1903 yılında Cenevre'de yazılmıştır. — S. 40.

26. F. Paulsen'in *Einleitung in die Philosophie* (Felsefeye giriş, 1899) başlıklı kitabı hakkındaki gözlemler, Ueberweg'in kitabı hakkındaki notun yer aldığı aynı defterde bulunmaktadır. Bu yorumlar da 1903 yılında Cenevre'de kaleme alınmıştır. — S. 41.

27. E. Haeckel'in *Hayatın mucizeleri* ve *Evrenin muammaları*, 1899, başlıklı kitapları için *Frankfurter Zeitung* (Frankfurt gazetesi) tarafından yayınlanan kontrandü hakkındaki not, en erken 2 (15) Kasım 1904 tarihinde olmak üzere, ayrı bir yaprağa yazılmıştır. *Evrenin muammaları* hakkındaki düşüncelerini Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm* (Yapıtlar, Paris - Moskova, cilt 14, s. 363 - 370)'te açıklamıştır.

Almanya'daki büyük finans çevrelerinin organı olan *Frankfurter Zeitung*, 1836 yılından 1943 yılına kadar Frankfurt'ta yayınlanmıştır. 1949 yılından itibaren de gene aynı kentte, ama bu kez *Frankfurter Allgemeine Zeitung (Frankfurt genel gazetesi)* adı altında çıkmağa devam etmiştir. — S. 44.

28. Sorbonne kitaplığındaki doğa bilimleri ve felsefe kitaplarına ilişkin notlar, 1909 yılının ilk yarısında, iki kâğıt yaprağına ve kurşun kalemiyle yazılmıştır. — S. 45.

29. *On felsefe akımı*, L. Stein'ın *Felsefe akımları* adlı kitabının birinci kısmındaki on bölümün başlıklarının sınırlanışıdır. — S. 46.

30. Ludwig Feuerbach'ın *Vorlesungen über das Wesen der Religion* (Dinin özü üzerine dersler) başlıklı yapıtının özeti, defter halinde ikiye katlı kâğıt yapraklar üzerine yazılmıştır; ilk sayfada, Paris Ulusal Kitaplığı'nın sıra numarası bulunmaktadır. Bu özetin yazılış tarihi hakkında kesin verilere sahip değiliz. Bilinen, Lenin'in 1909 Ocağından Haziranına değin Ulusal Kitaplık'ta sürekli şekilde çalışmış olduğudur; ama Lenin, 1912 yılı Haziranına değin Paris'te yaşamış ve 1914 Ocağında da bu kente son bir kez gene gelmişti. Bu duruma göre özet, 1909'dan sonra da yazılmış olabilir. Elyazmasının içeriği, yazılmış olduğu tarih hakkında kesin bilgi vermemekle birlikte, Lenin'in bu özeti *Felsefe cep defterleri. Hegel, Feuerbach ve öbürleri* dizisine bağladığını büyük bir olasılıkla varsaymamıza elverişlidir. Bu dizinin öteki defterlerinde *Dinin özü üzerine dersler*'e yapılan göndermeler, ve ilk sayfaya mavi kurşun kalemle düşürülmüş olan : «Feuerbach, cilt 8» şeklindeki haşiye, bu olasılığı bir kat daha ciddileştiriyor. Daha sonraki bir tarihte düşüldüğü besbelli olan bu haşiye, öbür defterlerin başlıklarına benzemektedir. — S. 49.

31. *Das Wesen der Religion* (Dinin özü) temel alınarak hazırlanmış olan *Dinin özü üzerine dersler,* Feuerbach tarafından 1 Aralık 1848 - 2 Mart 1849 tarihleri arasında Heidelberg'de ve, üniversite yetkilileri filozofun üniversite içinde konuşmasını yasaklamış olduklarından, belediye sarayının salonlarında verilmiştir. *Dinin özü üzerine dersler,* ilk kez, 1851 yılında yayınlanmıştır. — S. 51.

32. Söz konusu olan, Feuerbach'ın şu yapıtlarıdır : *Geschichte der neuern Philosophie von Bacon von Verulam bis Benedict Spinoza* (Bacon'dan Spinoza'ya modern felsefenin tarihi, 1833; *Darstellung, Entwicklung und Kritik der Leibnizschen Philosophie* (Leibniz felsefesinin açıklanması, geliştirilmesi ve eleştirisi), 1837. Elinizdeki cildin 321 - 331 sayfalarında bu son kitabın Lenin tarafından yapılmış olan özetine bakınız. Daha aşağıda, ikinci dersi eleştirirken, Feuerbach'ın *Pierre Bayle,* 1838, başlıklı kitabına gönderme yapmakta Lenin. — S. 51.

33. Feuerbach'ın 1830 yılında adsız olarak yayınladığı *Die Gedanken über Tod und Unsterblichkeit* (Ölüm ve ölümsüzlük üzerine düşünceler) başlıklı kitabı söz konusu. Bu yapıtta ileri sürülen temel düşünceler, resmî Hristiyan dogmalarına ters düşmekteydi. Kişisel ölümsüzlük inkâr ediliyordu. Yazarının kimliği meydana çıkınca kitap toplatıldı; Feuerbach da kovuşturmaya uğradı ve 1828 yılından beri priva - doçent olarak ders verdiği Erlangen üniversitesinden uzaklaştırıldı. — S. 52.

34. *«Hristiyanlığın özü» (Das Wesen des Christentums),* Feuerbach'ın ana felsefe yapıtı. İlk olarak 1841 yılında Leipzig'de yayınlanan ve «maddeciliğin zaferi»ni (Engels) ilân eden bu kitap gerek Almanya'da ve gerekse öteki Batı ülkelerinde ilerici aydın düşüncenin gelişmesine sınırsız denecek kadar büyük bir katkıda bulunmuştur. — S. 52.

35. Felsefenin temel sorunu için Feuerbach tarafından verilen tanımı, Marx ve Engels tarafından verilmiş olan tanımla karşılaştırıyor Lenin. Daha ilerde (elinizdeki cildin 54 ve 57. sayfalarında) de, bu sorunun *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu'*da Engels tarafından verilmiş olan ünlü tanımlamasına gönderme yapıyor (bkz. Marx ve Engels, *Etudes philosophiques* (Felsefe incelemeleri), Ed. Sociales, Paris, 1951, s. 24 - 28). — S. 52.

36. Feuerbach'ın, doğa olaylarının tanrısallaştırılmasının temeli olarak 'duyulur' hakkındaki fikirleri, daha *Grundsätze der Philosophie der Zukunft* (Geleceğin felsefesinin ilkeleri) adlı yapıtında dile gelmekteydi. Bu fikirler, *Dinin özü* (1846)'nde eksiksiz bir şekilde geliştirilmektedir. — S. 54.

37. Felsefenin temel sorununun *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu'*nda Engels tarafından verilen tanımına telmihte bulunuyor Lenin (bkz. Marx ve Engels, *Etudes philosophiques,* s. 24 - 28). Lenin biraz ilerde de (elinizdeki cildin 57. sayfasına bakınız) gene aynı parçaya atıfta bulunuyor. — S. 54.

38. Doğa bilimleri karşısında maddeci Feuerbach'ın tavrı ile öznel idealist Mach'ın tavrını biribirine karşıt tutmakta Lenin burada. Mach'ın doğa bilimleri hakkındaki felsefî görüş açısı, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'de incelenmektedir (bk. Yapıtlar, cilt XIV). — S. 58.

39. J. Dietzgen de buna benzer fikirler ileri sürmüş ve geliştirmiştir. *Entellektüel emeğin özü* adlı kitabında, *Zihin ve madde* başlıklı paragrafta şöyle yazar örneğin : «Çok uzun zamandan beri ve özellikle de Hristiyanlık çağından beri, güveler ve pas tarafından yenebilen maddesel, duyulur, tensel şeyleri hor görmeğe alıştı insanlar.» — S. 58.

40. Feuerbach'ın «zihinsel etkinlik aynı zamanda bedenseldir de» şeklindeki yanlış düşüncesini, J. Dietzgen'in çoğu çalışmalarında açıkladığı benzer görüşlerle karşılaştırıyor Lenin. İdealizmin düşünce ile bu düşüncenin maddesel dayanağı olan beyni biribirinden ayırmasına karşıçıkan Dietzgen, madde kavramına düşünceyi de katarak bu kavramı yanlış bir şekilde «genişletme» girişiminde bulunmaktadır. *Entellektüel emeğin özü*'nü okuduktan sonra, Dietzgen'de «belirli bir kavram kargaşası»nı not etmişti Marx (5 Aralık 1868 tarihinde Kugelmann'a yazdığı mektuba bkz.). Lenin de *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'de, madde kavramını genişletme girişiminin yanlışlığını göstermektedir (bk. Yapıtlar, cilt 14, s. 253 - 259). Şöyle yazmakta : «Düşünce ile maddenin «gerçek» oldukları, yani varoldukları doğrudur elbette. Ama düşünce maddeseldir demek, maddecilikle idealizmin biribirine karıştırılmasına doğru bir yanlış adım atmak olur. Aslında daha çok Dietzgen'in bir yanlış deyişi bu...» (Aynı yapıt, s. 253). — S. 59.

41. Lenin'in, Plehanov'un *N. Çernişevski* adlı kitabı hakkındaki gözlemlerine bakınız (elinizdeki ciltte, s. 439 - 440, 443 - 444, 447 - 449) — s. 63.

42. «*Neue Rheinische Zeitung*» (Yeni Ren Gazetesi), Marx ve Engels tarafından kurulmuş, 1 Haziran 1848 - 19 Mayıs 1849 tarihleri arasında Polonya'da günlük yayın organı çıkmıştır. Marx'ın ve Engels'in bu gazetede yayınlanan çalışmaları, 1848 - 1849 yıllarındaki devrim deneyine dayanarak hazırlanıp işlenmiş (burjuva Devletin biçimleri, devrimci halk diktatoryası, işçi sınıfının bütünlüğü ve geniş köylü yığınlarının devrimci mücadeleye alışıp ısınması, vs. gibi) bir çok bellibaşlı teorik tezi içermekteydi.

Engels'in *Die Lage der arbeitenden Klasse in England (İngiltere'de emekçi sınıfın durumu)* başlıklı kitabı 1845 yılında yayınlanmıştır.

Bu kitabın ana tezlerini nitelerken, şöyle yazmakta Lenin : «Proletaryanın sadece acı çeken bir sınıf *olmakla kalmayıp,* aynı zamanda, içinde bulunduğu utanç verici durum tarafından kaçınılmaz bir şekilde ileriye doğru itilen ve kendi kesin kurtuluşu için mücadeleye zorlanan bir sınıf olduğunu açıkça söyleyen *ilk* düşünürdür Engels. Engels'e göre, mücadele içinde proletarya *kendi kendisine yardım edecektir.* İşçi sınıfının siyasal hareketi, işçileri kaçınılmaz bir şekilde, kendileri için sosyalizmden başka hiç bir çıkış yolu bulunmadığını farketmeğe sürükleyecektir» (Yapıtlar, Paris - Moskova, cilt 2, s. 17) — S. 63.

43. Feuerbach'ın *Dinin özü üzerine dersler* adlı kitabının şu parçasına atıfta bulunuyor Lenin : «... Tanrı, değişik bir deyişle, iki parçadan oluşmaktadır; bu parçalardan biri insanın hayalgücüne, öbürü de doğaya aittir. Dua et! der biri, yani doğadan ayrı olan tanrı. Çalış! der öbürü, yani doğadan ayrılmayan, sadece doğanın özünü dile getireni; çünkü doğa bir kovan arısıdır, tanrılarsa birer yaban arısı.» (1851, cilt 8, s. 411). —S. 64.

44. *Antropolojik ilke,* Feuerbach felsefesinin temel tezi. İnsanı doğanın bir parçası olarak, doğal, biyolojik bir varlık olarak göz önüne alan bu tez, dine ve idealizme karşı yönelmişti. Ama bununla birlikte söz konusu ilke, insanı somut toplumsal ve tarihsel ilişkilerin dışında aldığı için, insanın asıl toplumsal doğasına inememekte ve tarihsel evrimin yasaları konusunda idealizme açılmaktaydı. İdealizme karşı verdiği mücadelede, Çernişevski de bu ilkeden hareket ediyordu. Ayrıca Çernişevski, *Felsefede antropolojik ilke* başlıklı yazısında bu ilkeyi özel olarak incelemişti. — S. 67.

45. *Theogonie nach den Quellen des klassischen, herbräischen und christli - Altertums* (Eski Çağ, İbrani ve Hristiyan kaynaklarına göre teogoni) başlıklı yapıtında (1857), Tanrı'nın çeşitli tasarımlarının kökenini araştırır Feuerbach (teogoni sözcüğü Eski Yunancada θεο'ζ, tanrı, ϑεογονία, soy anlamına, gelmektedir). Lenin'in sözünü ettiği 34. ve 36. paragraflar, sırayla, «Hristiyan doğa bilimleri» ve «Tanrıcılığın teorik temelleri» başlıklarını taşımaktadır. — S. 68.

46. *Hegel'in «Mantık bilimi»nin özeti,* 1'den 115'e numaralanmış olan ve sırayla «Hegel. Mantık I», «Hegel. Mantık II», «Hegel. Mantık III» başlıklarını taşıyan üç defteri kaplamaktadır. Ayrıca, birinci defterin kapak kâğıdına şu genel başlığı da koymuştur Lenin : «Felsefe cep defterleri, Hegel, Feuerbach ve ötekiler». Kapak kâğıdının iç yüzüne de, Hegel'in yapıtlarının listesi yazılıdır (elinizdeki cildin 70. sayfasına bakınız). İkinci defterin kapak kâğıdı, şu haşiyeyi taşımakta : «NB, s. 76». «Kavram teorisi»nin üçüncü kesiminin özeti bu sayfada başlıyor : «ide» (elinizdeki cildin 156 - 157. sayfalarına bakınız). 111. sayfanın (3. defter) altında da, Lenin'in özeti bitirdiği tarih yazılı : «Mantık»ın sonu, 17. XIII. 1914». *Mantık bilimi*'ne paralel olarak Lenin, *Felsefe bilimleri ansiklopedisi*'nin birinci bölümünün çoğu kesimlerini de çözümlemişti.

Lenin tarafından 1914 ve 1915 yıllarında yapılan felsefî çözümlemeler içinde en önemli yeri, Hegel'in temel yapıtının özeti almaktadır. Hegelci mantığın idealizmini ve tarihsel açıdan darlığını ortaya serer bu özette Lenin; ama bir yandan da Hegel'in, mistik bir şekilde, «nesnel dünyanın hareketinin kavramların hareketindeki yansıması»nı (s. 144) izlemiş olduğunu açıklar. Lenin burada diyalektiğin tüm temel yasalarını, kategorilerini, öğelerini; bunların pratikle olan bağlarını; diyalektik, mantık ve bilgi teorisi arasındaki bağıntıyı; felsefenin, doğa bilimlerinin ve tekniklerin gelişmesindeki diyalektik karakteri inceler. Bu özet, ayrıca, Lenin'den diyalektiğin öğeleri üzerine son derece önemli bir parçayı da içermektedir (elinizdeki cildin 179 - 180. sayfalarına bakınız). — S. 69.

47. Hegel'in yapıtlarının Almanya'daki ilk baskısı söz konusu; 1 - 18. ciltler, 1832 - 1845 yılları arasında; (ek niteliğindeki) 19. ciltse, iki bölümlü olarak, 1887 yılında yayınlanmıştı. Bu ciltlerin içindekiler'in listesini, «Hegel. Mantık I» başlıklı defterin kapak kâğıdına kopya etmiştir Lenin (elinizdeki cildin 70. sayfasına bakınız).— S. 71.

48. *«Mantık bilimi»* (Wissenschaft der Logik), Nurnberg'de yayınlanmış üç kitabı içerir : Birinci kitap, *Varlık teorisi,* 1812 yılının başlangıcında; ikinci kitap, *Öz teorisi,* 1813 yılında; üçüncü kitap, *Kavram teorisi* de 1816 yılında yayınlanmıştır. 1831 yılında yeni bir baskı için hazırlıklara başlamıştı Hegel; ama ancak birinci kitabı gözden geçirebilecek ve önsözü (7 Kasım 1831 tarihli) yazabilecek kadar zaman bulabilecekti. —S. 71.

49. *Parmenides,* Platon'un Elea okulunun bellibaşlı temsilcisinin adını başlık alan diyalogu. İdeler teorisine uygulanmış şekliyle idealist diyalektiği açıklar burada Platon. *Felsefe tarihi dersleri*'nde Hegel (bu parça Lenin tarafından belirtilmiştir : elinizdeki cildin 252. sayfasına bakınız), bu diyalogu «Platoncu diyalektiğin başyapıtı» olarak nitelemekle birlikte, *Parmenides*'te Platon'un diyalektiğinin — filozof karşıtlardan söz ederken, bunların birliğini yeterince göstermediği ölçüde — olumsuz bir karaktere büründüğünü not etmektedir. — S. 80.

50. Kant'ın ünlü deyişi söz konusu burada : «*Bilgi*'yi sınırlayarak *iman*'a yer açtım»... Kant'ın sisteminin çelişik karakterini, uzlaşmaları : iman ile bilgiyi, din ile bilimi uzlaştırma çabasını dile getirir bu deyiş. Özetinin daha sonraki bir yerinde şöyle yazıyor Lenin : «İmana yol açmak için, bilimi alçaltıyor Kant» (elinizdeki cildin 138. sayfasına bakınız).— S. 81.

51. Engels'in *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu* adlı yapıtına bakınız (Marx ve Engels, *Etudes philosophiques* (Felsefe incelemeleri), Ed. Sociales, Paris, 1951, s. 28). — S. 86.

52. *«Abstrakte und abstruse Hegelei»* («Hegel'vâri soyut ve çapraşık»), Engels'in deyimi (bkz. *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu,* aynı yapıt, s. 23).— S. 89.

53. Engels'in *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu* adlı kitabına bakınız (aynı yapıt, s. 27).— S. 90.

54. *Antinomi,* mantık yoluyle her ikisi de ispatlanabilen iki tez arasındaki çelişki. Duyulur deneyin sınırlarını aşmak ve dünyayı bir bütün halinde bilip tanımak çabasına girdiği zaman, insan aklının kaçınılmaz bir şekilde antinomiye, kendi kendisiyle çelişkiye düştüğünü öne sürüyordu Kant; ve dört antinomi olduğunu söylüyordu : 1) dünyanın zaman ve mekân içinde bir başlangıcı vardır, ve, dünya sonsuzdur; 2) her karmaşık madde yalın şeylerden meydana gelir, ve, dünyada hiç bir yalın şey yoktur; 3) dünyada hürriyet vardır, ve, dünyada

herşey yalnız doğa yasalarına bağlıdır; 4) dünyanın parçası yada nedeni olarak zorunlu bir varlık (Tanrı) vardır, ve, mutlak şekilde zorunlu olan hiç bir varlık yoktur. Bu antinomileri kendi bilinemezciliği lehinde önemli birer kanıt olarak kullanıyordu Kant; söz konusu antinomiler, bu filozofa göre, akla olanaklarının sınırlarını göstermekte ve dolayısıyle de imanı aklın saldırılarından korumaktaydılar. Bununla birlikte Kant, antinomiler teorisinde, bilen düşüncedeki çelişmelerin nesnel karakterini de saptamıştı ki bu, diyalektiğin gelişmesine bir katkı olmuştur. Kant'ın antinomilerinin formel, sınırlı niteliğini göstermiş ve eleştirmişti Hegel. Maddeci diyalektik ise, insan bilgisini bilimsel bir şekilde açıklayarak, nesnel hakikata ulaşan süreç içinde antinomilerin nasıl çözülüp ortadan kalktığını açıklamıştır. — S. 96.

55. Besbelli ki burada, Lenin, Engels'in *Anti-Dühring*'de matematiksel sonsuz ve yüksek matematikteki ispatlamanın diyalektik karakteri üzerine ileri sürdüğü fikirlere telmihte bulunuyor (bkz. Engels, *Anti-Dühring,* Ed. Sociales, Paris, 1950, s. 83-84 ve 165-166). — S. 97.

56. Schiller'in *Filozoflar* adlı taşlamasının «Hak ve hukuk sorunu» başlıklı parçasına telmih :

«Koku almak için burnumdan yararlanırım ben kendimi bildim bileli :
Buna hakkım olduğu ispatlanabilir mi?»

— S. 97.

57. Besbelli ki Lenin, *Anti-Dühring*'de Engels'in diferansiyel ve integral hesap hakkında söylediklerine telmihte bulunuyor (*Anti-Dühring,* aynı yapıt, s. 119, 121, 152). — S. 97.

58. Feuerbach'ın, *Felsefede reform için geçici tezler* («Vorläufige Thesen zur Reform der Philosophie») adlı yapıtında bulunan şu gözlemi düşünmekte Lenin : «İnsanda felsefe *yapmayan* yanı, daha doğrusu felsefeye *karşı* olan, soyut düşünceye *karşıt* çıkan yanı, kısaca Hegel'in *not*'lara havale ettiği bütün herşeyi felsefenin *metni* içine almakla yükümlüdür filozof.» (Tez 45). — S. 101.

59. Kant'ın şu yapıtıdır, söz konusu olan : *Kritik der Urteilskraft* (Yargıgücünün eleştirisi), 1790. — S. 109.

60. Şu üç kitabın yayınlanışına telmih bulunmakta Lenin : Hegel, *Mantık bilimi* (ilk iki kitap 1812 ve 1813 yıllarında yayınlanmıştır); Marx ve Engels, *Komünist partisi Manifestosu* (1847 sonunda yazılmış, 1848 Şubatında yayınlanmıştır); Darwin, *Türlerin kökeni* (1859 yılında yayınlanmıştır). — S. 115.

61. *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'de Lenin, Pearson'ın görüşlerinden ve yapıtı *The Grammar of Science* (Bilimin grameri, 1892)'tan söz etmekte. — S. 124.

62. Lenin'in «büyük»e — *Mantık bilimi*'ne — karşıt tutarak — «*Küçük Mantık*» diye adlandırdığı, *Felsefe bilimleri ansiklopedisi*'nin birinci bölümüdür. Marx'a

yazdığı 21 Eylül 1874 tarihli mektupta, *Ansiklopedi*'nin herkesin anlayabileceği bir dille kaleme alınmış olduğunu söylüyor Engels. Lenin, Almancada dört cilt halinde yayınlanan Marx - Engels mektuplaşmasını okuduğunda, bu mektubun bir özetini çıkarmış ve bu parçayı da kopya etmişti. *Modern felsefe tarihi* adlı yapıtında Hegel'in mantığının bir açıklamasını vermişti K. Fischer. Bu açıklamanın kusurlarını Lenin, daha ilerde belirtmektedir (elinizdeki cildin 142. sayfasına bakınız). — S. 127.

63. G. Plehanov, *Hegel'in ölümünün altmışıncı yıldönümü dolayısıyle* (Felsefe yapıtlarından seçmeler). — S. 129.

64. Bkz. Engels, *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu* (aynı yapıt, s. 26 - 27). — S. 137.

65. «Hegel'i taklit»i konusunda Marx, *Kapital*'in birinci kitabının ikinci baskısının sonsözünde, o çağ Almanyasının «kültür çevreleri»nde Hegel'e revâ görülen tavra bir cevap olarak, kendisini «açıkca bu büyük düşünürün tilmizi» ilân ettiğini ve hattâ «değer teorisi bölümünde», işi «bazan onun (Hegel'in) o kendine özgü anlatım tarzını benimsemeğe kadar» vardırdığını yazıyordu (Marx, *le Capital* (Kapital), kitap I, cilt 1, Paris, 1959, s. 29). Marx'ın *Kapital*'ini anlamak bakımından Hegel'in Mantık'ının önemini belirtmekten geri kalmamıştır Lenin (elinizdeki cildin 146. sayfasına bakınız). — S. 144.

66. Diyalektik hareket anlayışını, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'de de eleştirdiği Çerkov'un metafizik görüşlerine karşıt koymakta Lenin (bkz. Yapıtlar, cilt 14). Çerkov'un, gene bu konuda Engels'e itirazlarda bulunduğu *Marksizm ve deneyüstü felsefe* adlı kitabında mekanik hareketlerin niteliği hakkında ileri sürdüğü düşünceler söz konusu burada (bkz. V. Çerkov : *Felsefe ve sosyoloji incelemeleri*, Moskova, 1907, s. 65 - 66). Lenin, bu itirazların tutarsızlığını, *Hegel'in «Felsefe tarihi dersleri»nin Özeti*'nde ortaya koymaktadır (elinizdeki cildin 163. sayfasına bakınız). — S. 163.

67. Bu denklemin çözümünü, *Disquisitiones arithmeticae* (Aritmetik araştırmaları) başlıklı yapıtında veriyor K. Gauss (1801). — S. 170.

68. *Feuerbach üzerine tezler*'inde Marx, geçmişteki maddeciliğin temaşacı (contemplatif) niteliğine dokunarak, şöyle yazıyor : «İşin etkin yanı, maddeciliğe karşıt olarak idealizm tarafından geliştirildi, ama sadece soyut bir açıdan yapıldı bu; çünkü idealizm, gerçek ve somut etkinliği elbette ki bilmez.» — S. 172.

69. Platon tarafından diyalektiğin işlenişini *De vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophorum* (Ünlü filozofların hayatları ve öğretileri) adlı yapıtının III. kitabında inceliyor Diogenes Laërce. On kitaptan oluşan bu yapıt, Eski Çağ Yunan filozoflarının görüşlerinin incelenmesi için önemli bir kaynaktır. — S. 181.

70. Tam bir yoksul hayatı sürdürüşü ve toplumun ahlâk kurallarına hiç mi h aldırmayışı dolayısıyle «köpek» takma adı verilen, Kinizm okulunun temsilc si Sinop'lu Diogenes söz konusu burada. — S. 182.

71. Bkz. Engels, *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu*. — S. 190.

72. Bkz. Marx, *le Capital* (Kapital), Ed. Sociales, cilt I, bölüm 7, s. 181 - 182. Dipnotta Marx, Hegel'in *Ansiklopedi*'sinden şu parçayı aktarıyor :
«Güçlü olduğu kadar da kurnazdır akıl. Kurnazlık, dolayımlama etkinliğinden ileri gelir : Böylece nesneleri, doğalarına uygun olarak biribirleri üzerinde etkide bulunmağa ve sürekli bir biçimlenişe boyun eğmeğe zorlayarak, bu sürece dolayımsız bir şekilde karışmamakla birlikte, gene de salt kendi ereğini gerçekleştirmektedir.» (Hegel, *Ansiklopedi*. Erster Theil. «*Die Logik*» Berlin, 1840, s. 382). — S. 191.

73. «*Hegel üzerine yeni kitapların kontrandüleri*», 17 Aralık 1914 tarihinden sonra yazılmıştır ve *Mantık bilimi*'nin özetinin üçüncü defterinin sonunda yer almaktadır. — S. 194.

74. G. Hibben'ın *Hegel'in Mantık'ı* başlıklı kitabının *Revue philosophique* tarafından yayınlanan kontrandüsünün yazarı L. Weber'di. — S. 194.

75. «*Philosophy of Mind*», Hegel'in üç bölümden («Mantık», «Doğa felsefesi» ve «Zihin felsefesi») oluşan *Felsefe bilimleri ansiklopedisi* adlı yapıtının üçüncü bölümünün İngilizce çevirisidir. — S. 194.

76. Bu alıntı, A. Clapelli'nin *Modern çokçuluk ve bircilik* başlıklı kitabının *Revue philosophique*'te yayınlanan (1911, no. 9, s. 333) bir kontrandüsündedir. — S. 195.

77. «*Preussische Jahrbücher*» (Prusya yıllıkları), 1858 - 1935 yılları arasında aylık olarak Berlin'de yayınlanan tutucu politika, felsefe, tarih ve edebiyat dergisi. — S. 196.

78. İdealist Alman filozofu Fichte tarafından 1837 yılında kurulmuş olan *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* (Felsefe ve felsefî eleştiri dergisi) söz konusu burada. 1846 yılına kadar *Zeitschrift für Philosophie und spekulative Theologie* (Felsefe ve spekülatif tanrıbilim) başlığıyle yayınlanan bu dergi, 1918 yılına kadar, idealist eğilimli bir felsefe profesörleri topluluğu tarafından yönetilmiştir. — S. 196.

79. Hegel'in *Felsefe tarihi dersleri* başlıklı kitabının özeti, *Mantık bilimi*'nin özetinden sonra ve büyük bir olasılıkla 1915 yılının başlangıcında yapılmıştır. «Hegel + başkaları» ve «Hegel» başlıklı iki defteri kaplamaktadır bu özet.
Lenin bu özette, Hegel'in tarihsel - felsefî metodunun belirli birtakım yanlarını tarih ve mantık öğelerinin bağı olarak, diyalektiğin tarihine öncelik

tanınmak üzere «kesin bir tarihe uygunluk» talebi olarak nitelemektedir. Aynı zamanda Hegel'in felsefe tarihi görüşünün idealist öncüllerini de eleştiriyor Lenin; ve Hegel'in, maddeciliğin evrimini nasıl bilmezlikten geldiğini yada tahrif ettiğini koyuyor ortaya. — S. 199.

80. *Felsefe tarihi dersleri*'nin ilk baskısı, filozofun ölümünden sonra, 1833 - 1836 yılları arasında, doğrudan doğruya Hegel'in kendi notlarıyle öğrencilerinin notları temel alınarak ve Michelet tarafından düzenlenmiş olarak yayınlanmıştır. Bu kitapta ilk kez Hegel, felsefe tarihini, kerte kerte mutlak hakikata doğru yükselen hareketin normal süreci olarak sunma girişiminde bulunmaktaydı. Marx ve Engels, *Felsefe tarihi dersleri* hakkında çok iyi bir fikir sahibiydiler. Hegel'in, mantık kategorileri ile felsefenin tarihi arasında bulunduğunu gösterdiği bağ dolayısıyle Engels, bu kitap için, «en dâhice yazılmış yapıtlardan biri» demiştir. — S. 201.

81. Aynı zamanda Milet (Milet yada Miletos, Küçük Asya kıyılarında kurulmuş olan bir ticaret ve kültür merkeziydi) okulu diye de adlandırılan İyonya okulu Eski felsefesinin en eski maddecilik okuludur (İ.Ö. VI. yüzyıl). — S. 203.

82. *Puthagorasçılar*, Eski Yunan filozofu Puthagoras'ın nesnel idealizminin yandaşları. Felsefî, dinsel ve siyasal bir gerici topluluk olarak ortaya çıkan bu okul, İ.Ö. VI. yüzyılda Güney İtalya'nın bir çok kentinde örgütlenmiş bulunmaktaydı. Doğa fenomenlerinin özünü sayılarda bulan ve sayıların, aristokratik toplum «düzen»inin ilk örneği olan bir «kosmik düzen» meydana getirdiğini söyleyen Puthagorasçılar, bağımsız ve mutlak birer varlık olarak göz önüne aldıkları sayıları tanrılaştırmaktaydılar. Örneğin on sayısı onlar için kutsaldı : Hesabın temelini ve evrenin imgesini temsil ediyordu bu sayı. — S. 203.

83. «*De coelo*» (Gökyüzü üzerine), Aristoteles'in, doğa felsefesini işleyen yapıtlarından biri. Çeşitli bölümlere ayrılmış dört kitaptan meydana gelmiştir. Yapıtın modern basımlarında kitaplar Romen, bölümler de Arap rakamlarıyle belirtilmektedir. — S. 204.

84. «*De anima*» (Ruh üzerine), Aristoteles'in, doğa felsefesini işleyen ve çeşitli bölümlere ayrılmış üç kitaptan meydana gelen yapıtı. Puthagorasçıların ruh hakkındaki fikirleri üzerine şöyle diyor bu yapıtta Aristoteles : «İçlerinden bazıları, ruhu oluşturan şeyin, havada yüzen tozlar olduğunu söylüyorlar; bazıları da ruhun, bu tozları hareket ettiren şey olduğunu öne sürüyorlardı.» — S. 204.

85. Eski Yunan felsefesi tarafından ortaya atılan esir varsayımı, modern çağlarda geliştirilmiştir. XVII. yüzyılda esir, bütün mekân dolduran ve ışığa, çekim kuvvetlerine, vs. desteklik eden özel bir maddesel ortam şeklinde tasarlanıyordu. Daha sonraları, değişik fenomenleri açıklayabilmek için, (elektriksel

esîr, magnetik esîr, vs. gibi) biribirinden bağımsız değişik esîr çeşitlerinin varlığı kabul edildi. Bunlar arasında ışıksal esîr, dalgalar teorisi (Huygens, Fresnel, vs.)'nin kazandığı başarılar dolayısıyle pek yaygınlaştı. Daha sonra ise, tek esîr varsayımı atıldı ortaya; XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başında bu kavram, fizikte herkes tarafından kabul edilmişti; ama bilim ilerledikçe, tek esîr varsayımı da yeni olgularla çelişme haline girdi. Görecelik (rölativite) teorisi, 'evrensel mekanik ortam olarak esîr' varsayımının temelsiz olduğunu ispatlamıştır; bu varsayımın içerdiği rasyonel öğeler, kuvantik alanlar teorisinde (boşluk kavramı) yansı bulmuşlardır. — S. 205.

86. *Elealılar Okulu* (İ.Ö. VI. yüzyıl sonu - V. yüzyıl), adını İtalya'nın güneyindeki Elea kentinden alır. Okulun kurucusu olan Ksenofanes'in görüşleri daha çok maddeci öğeleri içermekteydi; ama akımın bellibaşlı temsilcisi olan Parmenides'in ve onun tilmizi Zenon'un görüşlerinde idealizm egemendir. Şeylerin çeşitliliğinin birinci ilkesi ve doğanın gelişiminin çelişkili karakteri hakkında en başta Herakleitos olmak üzere bir çok Eski Yunan filozofu tarafından ileri sürülen diyalektik fikirlerin tam tersine olarak Elealılar Okulu, tek, hareketsiz, değişmez, bircinsten, sürekli ve ebedî varlık öğretisini savunmaktaydı. «Varlık, vardır; varlık - olmayan yoktur», diyordu Parmenides; bilginin kaynağı olarak duyumların değerini de inkâr ediyordu. Bununla birlikte Elealıların belirli bazı tezleri ve özellikle de hareketin çelişik niteliği konusunda Zenon tarafından öne sürülen (ve Zenon'un apori'leri, yada çıkmazlık'ları diye adlandırılan) tanıtlar, metafizik sonuçlara varmalarına rağmen, hareketin sürecinin çelişik karakterinin mantık kavramlarıyle dile getirilmesi sorununu koymaları bakımından, Eski Çağ diyalektiğinin gelişmesinde olumlu bir rol oynamışlardır. — S. 206.

87. *Belirlenim,* bir nesnenin temel yanlarını, dış dünya ile olan bağlarını ve gelişim yasasını niteleyen gelişmiş kavramı. Burada söz konusu olan durumda tanım, formel mantığa özgü, nesnenin yalnızca dış karakterlerini hesaba katan, soyut bir belirlenimdir. — S. 206.

88. Engels'in *Anti - Dühring*'inin ikinci baskısı için yazdığı önsözden bir parça aktarıyor Lenin. Biraz daha ilerde (s. 215'te), bu parçayı daha ayrıntılı olarak yeniden alacaktır. — S. 206.

89. Burada söz konusu olan, Diogenes Laërce'in *Ünlü filozofların hayatları ve öğretileri* adlı yapıtının VI. kitabının 39. paragrafı ile Sextus Empiricus'un *Pirron'un hipotipoz'ları* adlı yapıtının III. kitabının 8. paragrafıdır. Hegel'in *Felsefe tarihi dersleri*'nin ikinci baskısında, hikâyenin bu devamı unutulmuştur. — S. 210.

90. Pierre Bayle'in, ilk kez 1697 yılında yayınlanmış olan *Tarihsel ve eleştirel sözlük* adlı yapıtı söz konusu burada. — S. 210.

91. Burada Lenin, T. Gomperz'in 1896 yılında yayınlanmış olan *Griechische Denker* (Eski Yunan düşünürleri) başlıklı yapıtının birinci cildinin Fransızca çevirisine telmihte bulunuyor. — S. 211.

92. V. Çernov'un *Marksizm ve deneyüstü felsefe* başlıklı yapıtının ilk paragrafına atıfta bulunuyor Lenin. — S. 211.

93. *Herakleitos* (İ.Ö. yaklaşık olarak 530 - 470), Elealı Zenon (İ.Ö. yaklaşık olarak 490 - 430)'dan önce yaşamıştır. Ama Hegel gene de bu düşünürü, Elealılardan sonra inceliyor; ünlü Herakleitos'un felsefesi ve özellikle de diyalektiği, ona göre Elealıların düşüncesine ve özellikle de Zenon'un diyalektiğine üstündür. Hegel'e göre Elealıların felsefesi, varlık kategorisini temsil eder; oysa Herakleitos'un felsefesi, daha yüksek, daha somut, daha hakikî olan bir kategorinin, oluş kategorisinin tarihsel anlatımıdır. Hegel'in, felsefe tarihini kendi mantığının kategorilerine nasıl «uyarladığı»nı gösteren bir örnektir bu. Ama burada Hegel, aynı zamanda, bilim olarak felsefe'nin tarihinin gerçek bir yasasını da gözlemlemiş oluyor. Modern felsefî bilginin bir yanının, bir kategorisinin oluşumunun tarihi göz önüne alınır ve hele bu gelişim sürecinin tarihsel tesadüflerden arıtılmış bir biçim içinde açıklandığı düşünülürse, böyle bir anakronizm tamamiyle meşru ve hattâ haklı görülebilir. *Diyalektik sorunu üzerine* başlıklı parçada, felsefede «daireler» den söz ederken şöyle yazıyor Lenin : «Eski Çağ : Demokritos'tan Platon'a ve Herakleitos'un diyalektiğine.» Ve not ediyor : «Kronoloji zorunlu mudur *kişiler* konusunda? Hayır!» (Elinizdeki cildin sayfasına bakınız). — S. 213.

94. Aristoteles'in yapıtları arasına katılan *De Mundo* (Dünya üzerine) adlı kitap, filozofun ölümünden sonra I. yüzyılın sonunda yada II. yüzyılın başlangıcında, bilinmeyen bir yazar tarafından kaleme alınmıştır. — S. 214.

95. *Şölen*, aşk üzerine diyalog. Sanat açısından Platon'un en iyi yapıtlarından biri olan bu diyalog, başka birtakım felsefî sorunların yanı sıra, nesnel idealist 'ideler teorisi'ni ortaya sürmektedir. Söz konusu teoriye göre ideler, duyulur şeylerin değişken ve geçici dünyasına karşıt bir dünyada yer alan hareketsiz, değişmez, mutlak nitelikte tinsel özlerdir. Platon, Herakleitos'un diyalektiğine olan itirazlarını, hekim Eriksimakes'in ağzından dile getirmektedir bu diyalogda. — S. 214.

96. *Anti-Dühring*'in ikinci baskısının önsözüne bakınız. — S. 215.

97. Mach'ın öznel idealist 'duyumlar teorisi'ni, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'in bölüm I, paragraf 1 ve 2'sinde eleştirmektedir Lenin (bkz. Yapıtlar, cilt 14). — S. 218.

98. *Homeomer'ler*, Aristoteles'in anlattığına göre, Anaksagoras tarafından küçük maddesel öğeleri belirtmek için kullanılan terim. Bu küçük öğeler de ayrıca, daha küçük ve varolan bütün nitelikleri içlerinde barındıran («herşey, herşeyin içindedir») sayısız parçacıklardan meydana gelmekteydiler. Söz konusu öğeler, kendi kendilerinde, süreduran halde bulunuyorlardı; ve Anaksagoras'ın hafif, ince bir madde olarak tasarımladığı νοῦς (tin, akıl) tarafından hare-

kete geçiriliyorlardı.. Filozof, her türlü belirimi ve her türlü yokoluşu bu öğelerin derişmesi ve çözüşmesiyle açıklıyordu. Anaksagoras'ın yapıtlarından bize ulaşan parçalarda bu öğeler, «tohumlar» yada «şeyler» diye adlandırılmaktadır. «Homeomer'ler» terimi ise, ilk kez Aristoteles tarafından kullanılmıştır. — S. 219.

99. *Sofist'ler* (Eski Yunancada bilgelik anlamına gelen sofia sözcüğünden), İ.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, felsefe ve belâgat dersleri vermeyi meslek edinmiş filozofların adı. Bir tek okul meydana getirmiyordu sofistler : Bunların en karakteristik ortak çizgisi, tüm insanî tasarım, değer ve ahlâkî kuralların görecelliğine inanmalarıydı. Bunu, şu ünlü formülle dile getiriyordu Protagoras : «İnsan herşeyin ölçüsüdür; varolanların ve bunları varolduklarının, varolmayanların ve bunların varolmadıklarının, herşeyin biricik ölçüsüdür.» İ.Ö. IV. yüzyılın ilk yarısında bu felsefe akımı yozlaşmış ve mantık kavramlarıyle oynamağa dayanan verimsiz bir safsata haline girmiştir. — S. 221.

100. *Fenomenolojizm* (fenomenalizm), fenomeni özden ayıran ve onu insanın duyumlarının toplamı olarak ele alan bir çeşit öznel idealizm. Örneğin Mach'ın yetiştirmeleri, fenomenalist idiler. Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriokritisizm* adlı yapıtı, bu teorinin marksist açıdan eleştirisinde önemli bir rol oynamıştır (bkz. Yapıtlar, cilt 14). — S. 222.

101. Feuerbach'ın varlık ve öz hakkındaki fikirleri için, *Geleceğin felsefesinin ilkeleri* başlıklı yapıtının 27. paragrafına bakınız. — S. 224.

102. Feuerbach'ın şu tezi söz konusu burada : «Fenomenolojinin başında, genel birşeyi temsil eden *sözcük* ile daima tikel olan *şey* arasındaki çelişkiye toslamaktayız doğrudan doğruya» (Bkz. Feuerbach, *Geleceğin felsefesinin ilkeleri,* 28. paragraf). — S. 224.

103. «Menon», Platon'un diyalogu. Filozofun ilk yapıtları arasında yer aldığı varsayılan bu diyalog, sofistlere karşı çıkar. Platon burada erdem kavramını incelemekte ve mistik «anımsamalar» teorisine doğru ilk adımı atmaktadır. — S. 225.

104. Plehanov'un, *Birci tarih anlayışının gelişimi üzerine deneme* (1895), *Militan maddecilik. B. Bogdanov'a cevap* (1908 - 1910) başlıklı kitapları ile, Kantçılara karşı kaleme aldığı «Bernstein ve maddecilik» (1898), «Konrad Schmidt, Karl Marx ve Friedrich Engels'e karşı» (1898), «Cant, Kant'a karşı yada B. Bernstein'ın manevî vasiyetnamesi» (1901) başlıklı makalelerine ve daha sonra *Eleştirmenlerimizin eleştirisi* (St. Petersburg, 1906) ve *Marksizmin temel sorunları* başlıklı derlemelerde yer alan birtakım başka denemelerine telmihte bulunuyor Lenin. — S. 226.

105. *Kireneliler,* İ.Ö. V. yüzyılda Kuzey Afrika'daki Kirene kentinde Aristippos tarafından kurulmuş Eski Yunan felsefe okulu. Kireneliler, şeylerin, nesnel bi-

rer varlığa sahip olduklarını kabul etmekle birlikte, bilinemez oldukları ileri sürüyorlardı. Onlara göre, ancak öznel duyumlardan kesinlikle söz edilebilirdi. Duyumcu bilgi teorisini gene duyumcu bir ahlâk anlayışıyle bütünlemekteydi Kireneliler : İnsanın davranışlarını, haz teorisiyle açıklamaktaydılar. Eski Çağ tanrımazlığının bir dizi temsilcisi, bu okuldan yetişmedir. — S. 227.

106. F. Ueberweg'in *Grundriss der Geschichte der Philosophie* (Bir felsefe tarihi taslağı, 1909) başlıklı kitabının birinci bölümünde yer alan «Aristippos ve Kirene Okulu yada Hazcı okul» başlıklı paragraf söz konusu burada.

Theetetos, Platon'un mistik bilgi teorisini açıkladığı temel diyaloglarından biri. Filozof bu diyalogunda Herakleitos'un, Demokraitos'un ve öbür maddeci düşünürlerin görüşlerini eleştirir; ama bu düşünürler tarafından bilginin sürecine ilişkin olarak öne sürülen görüşleri tahrif ederek, onları bilgi ile duyumu özdeş kılmakla, yani mutlak rölativizmle suçlayarak yapar bu işi. — S. 228.

107. Eski Çağ ve özellikle de Atina demokrasisinin hasmı olan Platon, aristokratik köleci Devlet biçimini savunmakta ve teorik planda doğrulamağa çalışmaktaydı. Platon'a göre «ideal Devlet»te toplum, üç kasta ayrılmalıydı : Filozoflar yada yöneticiler, ki bütün iktidar bunların elinde olacaktı: korumacılar yada savaşçılar; tarımcılarla zanaatçılar. *Kapital*'in I. kitabında, Platon'un «ideal Devlet» i için şunları yazıyor Marx: «Platon'un Devleti, hiç değilse Devletin kurucu ilkesi olarak iş bölümünü seçmiş olması bakımından, Eski Mısır'daki kast rejiminin Atina için idealleştirilmesinden başka bir şey değildir.» (K. Marx, *le Capital* (Kapital), Editions Sociales, Paris, kitap I, cilt II, s. 55.) — S. 228.

108. *«Phaedo»* (Fedon), Platon'un diyalogu. Filozof bu diyalogunda, Sokrates'in son saatlerini ve ölümünü betimlemekte; aynı zamanda da ideler («anımsama teorisi») ve ruhun ölümsüzlüğü teorisini açıklamaktadır. Diyalog, İ.Ö. IV. yüzyılın 70 - 80 yılları arasında, yani Platon'un Puthagorasçı felsefeyi tanıyıp öğrenme olanağını bulduğu bir çağda yazılmıştır; nitekim Puthagorasçı görüşlerin yapıt üzerindeki etkisi hemen sezilmektedir. — S. 228.

109. *«Sofist»*, Platon'un diyalogu. Filozof bu diyalogunda, sofistlerin ve Elealıların görüşlerini eleştirmekte ve kendi nesnel idealist diyalektik anlayışı ile mistik ideler teorisini açıklamaktadır. — S. 230.

110. Aristoteles'in *Metafizik*'inin özetinde, bu filozof tarafından Platon'un ideler teorisine yöneltilen eleştiriyi de çözümlemekte Lenin (elinizdeki cildin 311 - 317. sayfalarına bakınız). — S. 231.

111. Bkz. Feuerbach, *Beden ve ruh, ten ve tin ikiciliğine karşı.* — S. 234.

112. Engels tarafından *Anti - Dühring*'te konulduğu şekliyle, düşüncenin ve bilincin kökeni sorununa telmihte bulunuyor Lenin. — S. 234.

113. *Stoacılar,* İ. Ö. III. yüzyılda Zenon tarafından Atina'da kurulan ve İ. S. VI. yüzyıla değin süregiden felsefe akımının temsilcileri. Stoacılığın tarihi üç döneme ayrılır : Eski, ara ve yeni okul'lar. Stoacıların doğa hakkındaki görüşleri, Aristoteles'in ve bir parça da Platon'un yanı sıra özellikle Herakleitos'un teorilerinin etkisi altında oluşmuştur. Dünyada iki ilke ayırt etmekteydi Stoacılar : Her türlü nitelikten yoksun olan madde diye belirledikleri bir pasif ilke ile, tüm maddeye nüfuz eden bir etkin ilke, akıl, *logos,* Tanrı, «yaratıcı ateş». Bilgi teorisi alanında Stoacılar, duyumcu öncüllerden yola çıkarak, duyulur algıyı her türlü bilginin kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre doğru bilginin ölçütü, nesnenin tam ve sadık bir damgası olan «kataleptik» (kavrayıcı) ide'de bulunuyordu. Olayların nedensel belirlenimi hakkında kaderci ve erekçi bir görüşe sahipti Stoacılar; bu da onların etik teorileri üzerinde hatırı sayılır bir etki yapmıştı. Ödev kavramını ön plana alan ve kendi kendinde erdemi ve doğaya, «evrensel akıl»a uygun bir hayatı en yüce iyilik olarak kabul eden bu tutucu ahlâk anlayışı, tevekkülü şart koşması bakımından, Hristiyanlığın ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamıştır. — S. 238.

114. Bkz. Feuerbach, *Dinin özü üzerine dersler* : «İnsanın tanrısı, doğrudan doğruya insanın kendisinin tanrılaştırılmış varlığından başka bir şey değildir.» — S. 245.

115. *Şüpheciler,* burada, Pirron (İ. Ö. yaklaşık 365 - 275) tarafından kurulmuş olan felsefe okulunun öğrencileri. Eski Çağ şüpheciliğinin en tanınmış temsilcileri, Enezidemos ile Sextus Empiricus (II. yüzyıl)'tur.

Troplar (Eski Yunancada beceri, tarz anlamına *tropos*'tan): Eski Çağ şüphecileri tarafından öne sürülen kanıtlara (on trop) bu ad verilmekteydi; daha sonra bunlara Agrippa tarafından (beş) yeni trop eklendi. Bu kanıtların yardımıyle şüpheciler, şeyler hakkında bilgi edinmenin olanaksızlığını ve her türlü algının mutlak görecelliğini ispata çabalamaktaydılar. — S. 245.

116. *Yeni - Platoncular,* Platon'un idealizmi üzerine kurulu mistik bir felsefenin yandaşları. Plotinos'un önderliğindeki Yeni - Platonculuk, V. yüzyılda gelişmiştir. Şüpheci, Stoacı ve Epikurosçu teorilerle Platon ve Aristoteles felsefesinin bir bileşimini meydana getirmekteydi bu görüş. Yeni - Platonculuğun özellikle Ortaçağ'da büyük etkisi olmuştur. Yeni - Platonculuk, gerçekten de, Ortaçağ'da yetişen tanrıbilimcilerin en büyüklerinin öğretilerinde yansıdığı gibi, modern burjuva felsefesinin kimi akımlarında da kendini göstermektedir. — S. 251.

117. *Kabala,* Gnostisizmin, Puthagorasçılığın ve Yeni - Platonculuğun öğelerini birleştiren dinsel ve mistik Ortaçağ öğretisi. Yahudi dininin en bağnaz temsilcileri arasında II. yüzyılda ortaya çıkan bu görüş, Ortaçağ'da Hristiyan ve İslam çevrelerinde de yaygınlık kazanmıştı. Kabala, Kutsal Kitap'ın alegorik bir yorumu üzerine kuruludur. Kabalacılar, Kutsal Kitap'taki her sözcüğe, her rakama özel bir mistik anlam yüklemekteydiler. — S. 252.

118. *Gnostik'ler,* I. ve II. yüzyıllarda ortaya çıkan eklektik bir dinsel ve felsefî akımın temsilcileri. Bilginin Tanrı tarafından esinlendirildiğini söyleyen mistik teoriye dayalı olan bu görüş, çilecilikle birleşince, insanı «günah»ın dünyasından, yani maddesel şeylerin dünyasından kurtarma iddiasındaydı. Hristiyan Kilisesi'nin dogmalarına karşıttı bu öğreti; nitekim, Kilise tarafından mahkûm edilince önemini yitirdi. — S. 252.

119. Hegel'in *Tarih felsefesi üzerine dersler* adlı kitabının özeti, büyük bir olasılıkla, *Felsefe tarihi dersleri*'nin özeti bittikten sonra, 1915 yılının ilk yarısı boyunca kaleme alınmıştır. «Hegel» başlığını taşıyan ayrı bir defterdir bu. Defterin kapak sayfasının üzerine kurşun kalemle, Platon'un diyaloglarının listesi yazılıdır. Listenin yanında da Hegel'in yapıtlarının birinci baskısının XIV. cildine göndermeler bulunmaktadır ki *Felsefe tarihi dersleri*'nin ikinci kitabı bu cilttedir.

Tarih felsefesi üzerine dersler'in özeti, önceki iki özetten daha kısadır; en iyi şekilde çözüulenmiş olan bölüm, Lenin'in «soruyu koyuş tarzı bakımından sayısız mükemmel şey var» dediği (elinizdeki cildin 261. sayfasına bakınız) giriş bölümüdür. Lenin, Hegelci idealist gelişim anlayışını ayrıntılarıyle incelemeksizin — çünkü «en çok burada ihtiyarladı Hegel, burada çağdışı kaldı» (*Ibid*) — özellikle Hegel'deki «tarihsel maddecilik tohumları»nı ve (Almanya'daki Reform, Fransız devrimi, vs.) gibi bir çok tarihsel olay hakkındaki değerlendirmeleri not ediyor. — S. 253.

120. Hegel'in *Tarih felsefesi üzerine dersler*'i ilk olarak, filozofun ölümünden sonra, 1837 yılında yayınlanmıştır. Bu baskıya temel olan malzemeler, doğrudan doğruya Hegel tarafından alınmış notların (özellikle girişin büyük bir bölümü 1830 yılında yazılmıştı) yanı sıra dinleyicileri tarafından alınmış ve E. Gans tarafından gözden geçirilmiş notlardan da oluşmaktaydı. 1840 yılında filozofun oğlu Karl Hegel, Dersler'in genişletilmiş bir ikinci baskısını yayınladı.

Tarih felsefesi'nde Hegel, tarihsel süreci yöneten yasaları ortaya koymanın zorunluğunu göstermektedir; bu süreci idealist bir tarzda, hürriyetin bilincindeki ilerleme olarak anlamaktadır. Lenin, özetinde, bu kitabın bir genel değerlendirmesini yapıyor (elinizdeki cildin 261. sayfasına bakınız). — S. 255.

121. Bkz. Engels, *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu,* bölüm IV (*Etudes philosophiques,* Paris, Ed. Sociales, s. 48 - 49). — S. 256.

122. Plehanov'un, çoğu kitaplarında raslanan, coğrafî ortamın üretici güçlerin gelişmesi üzerindeki etkisi konusunda verdiği formüllere telmihte bulunuyor Lenin. Nitekim Lenin, Plehanov'un *Marksizmin temel sorunları* adlı kitabında, kendi telmihlerine tekabül eden parçaları da not etmiştir (elinizdeki cildin 350. sayfasına bakınız). — S. 258.

123. Hegel ve Feuerbach'ın, karşıt konumlardan hareket ederek dinin kökeni sorununa yaklaşan tezleri arasındaki belirli bir düşümdeşliğe telmihte bulunuyor Lenin. (Feuerbach'ın şu tezine bakınız örneğin: «Tanrısal varlıkta, kendi

öz varlığını nesnelleştirir o (insan. — *Yazı Kurulu'nun notu)». (Dinin özü üzerine dersler)*. — S. 259.

124. Bir olasılıkla, Marx'ın *Fransa'da iç savaş* adlı kitabında yer alan şu teze telmihte bulunuyor Lenin: «Hangi yönetici sınıf üyesinin halkı Parlâmento'da temsil edeceğine ve ayaklar altına alacağına her üç yada altı yılda bir karar vermek yerine, genel oy, komünler halinde örgütlenen halka hizmet edecekti...» (Marx ve Engels, Seçilmiş yapıtlar, 2 cilt, Editions du Progrès, Moskova, cilt I, s. 553 - 554). — S. 261.

125. *Hegel'in diyalektiğin (Mantık'ın) planı* başlığını taşıyan parça, kapağında *Felsefe* yazılı bir defterde, G. Noël'in *Hegel'in Mantık'ı* başlıklı kitabının özetinden sonra yer almaktadır; ve A. Haas'ın *Modern fizikte helenizm ruhu* başlıklı kitabı ile T. Lipps'in *Doğa bilimleri ve dünya görüşü* başlıklı kitabının kontrandüleri izlemektedir bu parçayı (elinizdeki cildin 284. sayfasına bakınız).

Bu parça, Lenin'in 1914 - 1915 yıllarındaki felsefe sorunlar üzerine yaptığı çalışmanın son dönemine aittir; ve diyalektik maddeciliğin bilgi teorisinin (özellikle diyalektik, mantık ve bilgi teorisi arasındaki bağıntıya ilişkin olarak) en önemli tezlerini içermektedir. İlk metin üzerinde kendi eliyle yapmış olduğu bazı düzeltmelerin de ortaya koyduğu gibi, Lenin'in bu elyazmasını daha sonra bir kez daha gözden geçirdiği kesindir. — S. 264.

126. Georges Noël'in *Hegel'in Mantık'ı* (1897) başlıklı kitabının özeti, «Felsefe Cep defterleri» (1914 - 1915) dizisinin en sonuncusu olan ve kapağında *Felsefe* yazılı bulunan defterde, Ludwig Darmstaedter'in *Doğa bilimleri ve teknik tarihi elkitabı* başlıklı kitabından yapılmış alıntılardan sonra yer almaktadır (elinizdeki cildin 281. sayfasına bakınız). — S. 267.

127. «Revue de Métaphysique et de Morale» («Metafizik ve Ahlâk Dergisi»), 1893 tarihinden itibaren Paris'te yayınlanmıştır. Georges Noël'in kitabı, 1894 - 1896 yılları arasında bu dergide çıkmıştır. — S. 267.

128. *Numen'ler ve fenomen'ler*, Kant'ın kendi bilgi teorisinde kullandığı terimler. Numen, fenomene karşıt olarak, kendinde şey'dir. Kant'a göre fenomenler, bilinmeyen bir şeyin (kendinde şey) insan üzerindeki etkisinin sonucu olarak ortaya çıkarlar; fenomenlerin ötesinde yer alan numuneler, gene düşünüre göre, bilinemez özlerdir. — S. 270.

129. Jean Perrin'in *Fiziksel kimya inceleme kitabı. İlkeler.* (Paris, 1893) başlıklı kitabı hakkındaki bu not, hemen, Hegel'in *Mantık Bilimi*'nin özetini izlemektedir ve 1914 yılının sonunda yazılmıştır. — S. 273.

130. Pierre Guenoff'un *Feuerbach'ın bilgi teorisi ve metafiziği* (Feuerbachs Erkenntnistheorie und Metaphysik), Zürih, 1911 (Bern'de savunulan tez) (s. 89) başlıklı kitabı üzerine Lenin'in bu gözlemleri 29 ve 30 Aralık 1914 tarihlerinde Bern'de kaleme alınmıştır. — S. 274.

131. Feuerbach'ın yapıtlarının ikinci baskısının II. ve X. ciltlerinde yer alan dört kitabın kısaltılmış adlarını veriyor Lenin: *Vorläufige Thesen zur Reform der Philosophie* (Felsefede reform için hazırlık tezleri), 1842; *Grundsätze der Philosophie der Zukunft* (Geleceğin felsefesinin ilkeleri), 1843; *Wider den Dualismus von Leib und Seele, Fleisch und Geist* (Beden ve ruh, ten ve tin ikiciliğine karşı), 1846; *Über Spiritualismus und Materialismus besonderes in Beziehung die Willensfreiheit* (Özellikle irade hürlüğü sorununa ilişkin olarak, tinselcilik ve maddecilik üzerine), 1863 - 1866. — S. 274.

132. F. Lange'nin *Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Dedeutung in der Gegenwart* (Maddeciliğin tarihi ve modern çağlardaki öneminin eleştirisi) (1866) başlıklı kitabını anıyor Lenin. Söz konusu kitap, maddeci felsefenin tarihi hakkında yanlış bir görüş getirmektedir. — S. 275.

133. *Ludwig Feuerbach in seinem Briefwechsel und Nachlass sowie in seinem philosophischen Charakterentwicklung* (Ludwig Feuerbach, yazışmaları, literer mirası, ve felsefi evriminin çözümlemesi), 1874, başlığı altında Karl Grün tarafından iki cilt halinde yayınlanan yapıtın birinci cildine ve, bunun yanı sıra, filozofun Yapıtlar'ının ikinci baskısının ikinci cildinde telmihte bulunuyor Lenin. — S. 275.

134. P. Volkmann'ın *Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenschaften (Wissenschaft und Hypothese, IX)* (Doğa bilimlerinin gnozeolojik temelleri) (Bilim ve Varsayım, IX) başlıklı yapıtı (2. baskı, Leipzig, 1910) hakkındaki not, Guenoff'un tezi hakkındaki gözlemlerden sonra yer almaktadır. — S. 276.

135. Max Verworn'un *Die Biogenhypothese* (Biyojen varsayımı) başlıklı kitabı (Jena, 1903) hakkındaki gözlemler, cep defterinde, Volkmann'ın kitabı hakkındaki notu izlemektedir. — S. 277.

136. Kitabında, «Anzim» terimi için şu tanımlamayı veriyor Max Verworn (s. 9): «Canlı maddenin ürünleri olan Anzimler, kendileri ortadan kalkmaksızın, büyük miktarda belirli kimyasal bileşikleri ayrıştırabilmeleriyle ayırt edilirler.» — S. 277.

137. Fr. Danneman'ın *Wie unser Weltbild entstand* (Bizdeki dünya imgesi nasıl oluştu) (Stuttgart, 1912) başlıklı kitabı hakkındaki not, *Felsefe* başlığını taşıyan defterin ilk sayfasına yazılmış bulunmaktadır. L. Darmstaedter'in *Handbuch zur Geschichte der Naturwissenschaften und Technik* (Doğa bilimleri ve teknik tarihi elkitabı) (1908) başlıklı kitabından alıntılar da var bu aynı sayfada. Defterin ikinci sayfasında ise G. Noël'in *la Logique de Hegel* (Hegel'in Mantık'ı) adlı kitabının özeti başlıyor (elinizdeki cildin 267. sayfasına bakınız.) — S. 279.

138. Napolyon'un *Pensées* (Düşünceler) (Paris, 1913) başlıklı kitabından aktarılan parçalar, *Felsefe* başlığını taşıyan defterin ikinci sayfasının alt kısmında yer almaktadır. Aynı sayfanın üst kısmında ise, G. Noël'in *la Logique de Hegel* (Hegel'in Mantık'ı) başlıklı kitabının özeti başlıyor (elinizdeki cildin 267. sayfasına bakınız). — S. 282.

139. Arthur Eric Haas'ın *Der Geist des Hellenentums in der modernen Physik* (Modern fizikte helenizm ruhu) (Leipzig, 1914) başlıklı kitabının *Kantstudien* (Kantçı incelemeler) tarafından verilen kontrandüsü hakkındaki not, *Felsefe* başlığını taşıyan defterde «Hegel'in diyalektiğinin (Mantık'ın) planı» başlıklı parçayı izlemekte (elinizdeki cildin 264 - 266. sayfalarına bakınız). Aynı sayfada Theodore Lipps'in *Naturwissenschaft und Weltanschauung* (Doğa bilimleri ve dünya görüşü) (1906) başlıklı kitabı hakkındaki not da yer alıyor. Lassalle'in Herakleitos'un felsefesi hakkındaki kitabının özeti de gene bu aynı defterin bir sonraki sayfasında başlamaktadır (elinizdeki cildin 287. sayfasına bakınız). — S. 283.

140. Marx'ın 1 Şubat 1858 tarihinde Engels'e yazmış olduğu mektubu kastediyor Lenin. — S. 287.

141. *Ahriman,* eski Pers tanrılarından birinin adı. Kötülük ilkesini temsil eden bu tanrı, öz kardeşi ve iyilik ilkesinin temsilcisi olan *Hürmüz*'ün ebedî ve uzlaşmaz düşmanıdır. — S. 292.

142. *Zend - Avesta* yada *Avesta,* eski Perslerin, efsaneye göre, peygamber Zerdüşt tarafından kurulmuş olan dinlerinin kurallarını açıklayan kutsal kitaplara verilen ad. — S. 292.

143. Lassalle'in hakikatın ölçütü hakkındaki idealist görüşüne karşı, Marx'ın görüşünü koyuyor burada Lenin. *Feuerbach üzerinde tezler*'de yer alan bu görüş, hakikatın doğruluğunun ölçütü hakkında diyalektik maddecilik tarafından önerilen anlayışı şöyle dile getirmektedir : «İnsan düşüncesinin nesnel bir hakikata ulaşıp ulaşamayacağı sorunu, teorik değil tamamıyle pratik bir sorundur. Düşüncesinin hakikiliğini, yani gerçekliğini ve gücünü, yani ötede kalan'ını, pratiğin alanında ispatlaması gerekir insanın.» (K. Marx ve F. Engels, iki ciltte Seçme Yapıtlar, Moskova, cilt II, s. 439 - 440). — S. 295.

144. «Diyalektik sorunu üzerine» başlıklı parça, *Felsefe* başlığını taşıyan defterde, Lassalle'in Herakleitos'un felsefesi hakkındaki kitabının özeti ile Aristoteles'in *Metafizik*'inin özeti arasında yer almaktadır. Bununla birlikte bu parçanın içinde rasladığımız *Metafizik*'e göndermeleri göz önünde tutarak, Lenin'in bu parçayı Aristoteles'in kitabını okuduktan sonra kaleme almış olduğunu varsayabiliriz. Öyleyse bu parça Lenin'in, 1914 - 1915 yıllarında felsefe sorunları üzerindeki çalışmasının bir çeşit bilânçosu yerine geçmektedir.

Bu metinde Lenin, karşıtların birliğinin ve mücadelesinin diyalektik yasasını, metafizik ve diyalektik gelişme anlayışlarını, mutlak ve görecel, soyut ve somut, genel ve tikel, mantıksal ve tarihsel kategorilerini çözümlüyor; bilgi sürecinin diyalektik karakterini, idealizmin gnozeolojik kökleriyle sınıfsal köklerini ortaya koyuyor. — S. 306.

145. J. Dietzgen tarafından, örneğin *Kleinere philosophische Schriften* (Küçük felsefî yazılar) adlı kitabında (Stuttgart, 1903), «abartmalı», «aşırı», «ölçüsüz» anlamına gelen *überschwenglich* teriminin kullanımı söz konusu. Adı geçen

yapıtında Dietzgen, bu terimi kullanarak şöyle yazıyor : «Mutlak ve görecel, biribirlerinden ölçüsüz şekilde ayrılmamışlardır.» — S. 306.

146. 1847 yılında A. Schwegler tarafından Eski Yunanca ve Almanca (çevirisi) olarak iki dilde ve yorumlarla birlikte yayınlanan Aristoteles'in *Metafizik*'inin özetini, 1915 yılında Bern Kitaplığı'nın okuma salonunda kaleme almıştı Lenin. *Felsefe* başlığını taşıyan defter, bu özetle bitiyor. Kendi deyişiyle «*h e r ş e y* 'in, bütün kategorilerin» dokunulduğu *Metafizik*'i özetlerken, Platon'un idealist ideler teorisine karşı bu yapıtta yer alan eleştirinin önemini belirtiyor Lenin; ve Aristoteles'in «talepler»ini, «arayışlar»ını, maddeciliğe ve diyalektiğe yaklaşım tarzını ortaya koyuyor; felsefî idealizmin çeşitli biçimlerini karşılaştırıyor ayrıca; ve felsefî idealizmin, «hayatın dışına hayalgücüyle uçuş olanağı»ndan doğan gnozeolojik köklerini meydana çıkarıyor; ama bu arada, «hayalgücünün en kesin bilimde bile rol oynadığını» belirtmekten de geri kalmıyor (elinizdeki cildin 316. sayfasına bakınız). — S. 309.

147. Ünlü Rus demokratı ve edebiyat eleştirmeni Dmitri Pissarev'in «Olgunlaşmamış bir düşüncenin düşüncesizlikleri» başlıklı makalesine gönderme yapıyor Lenin. — S. 316.

148. Feuerbach'ın *Darstellung, Entwicklung und Kritik der Leibnizschen Philosophie* (Leibniz'in felsefesinin açıklanması, geliştirilmesi ve eleştirisi) adlı kitabının özeti, *Feuerbach* başlığını taşıyan ayrı bir defterde bulunmaktadır; ve Feuerbach'ın Yapıtlar'ının Almancadaki ikinci baskısının IV. cildindeki metin esas alınarak yazılmıştır. Lenin'in burada asıl ilgi duyduğu, Leibniz'in sisteminin Feuerbach tarafından yapılan açıklamasıdır. Lenin, söz konusu sistemin idealist niteliğini belirtirken, Leibniz'in derin diyalektik fikirlerini not etmekten de geri kalmamaktadır. Özet, 1914 yılının sonunda, Bern'de kaleme alınmıştır. — S. 321.

149. Şöyle yazıyor bu parçada Feuerbach : «Spinoza'nın felsefesi, uzak oluşları dolayısıyle insana görünmeyen nesneleri göz erimine getirip koyan bir *teleskop*'tur; Leibniz'in felsefesi, küçük ve ince oluşları dolayısıyle görülemeyen nesneleri görünür kılan bir *mikroskop*'tur» (Yapıtlar, cilt IV, 1910, Almanca basımı). — S. 323.

150. Marx tarafından 10 Mayıs 1870 tarihinde Engels'e yazılmış olan mektuba telmihte bulunuyor burada Lenin. Söz konusu mektupla Marx, «Leibniz'in önünde eğilirim» diyordu. — S. 324.

151. *Entelekya,* idealist felsefe terimi. Bir nesnenin içinde bulunan ve kendi etkinliği sayesinde olanaksal olmaktan çıkıp gerçek olan bir ereği anlatır. Leibniz'e göre entelekya, monadın zaten gizligüç halinde kendi içinde bulunan yetkinliği gerçekleştirme eğilimidir. — S. 325.

152. Feuerbach'ın şu yargısına gönderme yapıyor Lenin : «Öncel düzen Leibniz'in en sevgili çocuğu olduğu halde, zayıf yanıdır... Öncel düzen, dünyaların tama-

men dışında bir düzen anlamına alındığında, Leibniz felsefesinin ruhuna tamamıyle aykırıdır» (*Sämtliche Werke,* Bd. IV, 1910, S. 95). Tanrıbilimsel bir kavram olan «öncel düzen»i Leibniz, her biri bireysel olan ve salt kendi iç gelişmesinin yasasını izleyen monadların gene de her an nasıl olup da biribirleriyle kesin bir denk düşüş, kusursuz bir uyum halinde bulunabildiklerini açıklamak için tasarlamıştır. Leibniz'e göre bu durum, Tanrı, monadları daha yaratırken birliklerini de sağladığı, bunlar arasında önceden bir uyum kurmuş olduğu için böyledir. — S. 326.

153. *Vesilecilik,* XVII. yüzyılda ortaya çıkmış dinsel ve idealist felsefe akımı. Descartes'taki beden ve ruh ikiciliği üzerine kurulu olan bu akımın temsilcileri, bedenle ruhun tikel ve bağımsız tözler olduğunu, tüm edimlerin (fizik edimler gibi ruhsal edimlerin de) ve bunlar arasındaki karşılıklı ilintilerin Tanrı tarafından gerçekleştirildiğini, insanın tamamıyle «Tanrı'nın inayeti»ne bağlı bulunduğunu ispat çabası içindeydiler. — S. 326.

154. *«Teodise»* (Tanrı'nın ispatı), Leibniz'in *Tanrı'nın iyiliği, insanın özgürlüğü ve kötülüğün kökeni üzerine ispatlama denemesi* adlı kitabı kısaca bu tek adla anılır. 1710, — S. 326.

155. *Tanrı'nın varlık kanıtı,* Tanrı'nın varlığını mantık yoluyle ispatlayarak iman'a rasyonel bir temel kazandırmak amacıyle tanrıbilginleri tarafından öne sürülen en yaygın akılyürütme şekli. İlk kez, Kilise Babaları'ndan Ermiş Augustinus (354 - 430) tarafından ortaya atılan ve Ortaçağ'daki skolastik tanrıbilginlerinden Cantorbery'li Anselmus (1033 - 1109) tarafından geliştirilen bu akılyürütmeyi, Engels şöyle özetlemekte : «Kanıt şudur : Biz Tanrı'yı tüm yetkinliklerin toplamı olarak düşünmekteyiz. Ama tüm yetkinliklerin toplamının içinde herşeyden önce varlık vardır, çünkü varoluştan yoksun bir varlık, zorunlu olarak yetkinliksiz olacaktır. Demek ki Tanrı'nın yetkinlikleri arasında varoluşu da, varlığı da saymak zorundayızdır. Ve demek ki Tanrı'nın varolması gereklidir» (Engels, *Anti - Dühring,* Ed. Sociales, bölüm IV, s. 75).
Varlık kanıtı, gerek Ortaçağ'da ve gerekse modern çağlarda bir çok filozof tarafından (bu arada özellikle Locke ve Voltaire tarafından) eleştirilmiştir. Maddeci felsefe, Tanrı'nın bütün öbür kanıtlarıyle birlikte varlık kanıtını da kesin olarak çürütmüş bulunmaktadır; Marx'ın deyişiyle bütün bu kanıtlar, «basit birer totolojiden başka bir şey değildirler» (Marx, *Demokritos'un doğa felsefesi ile Epikuros'un doğa felsefesi arasındaki farklar).* — S. 326.

156. *«Anlayışgücü üzerine yeni Denemeler»:* Leibniz'in 1700 - 1705 yılları arasında kaleme almış olduğu yapıt. Locke'un duyumcu bilgi teorisindeki maddeci eğilimi çürütmek amacıyle yazılan bu kitap, 1765 yılında yayınlanmıştır — S. 326.

157. Feuerbach'ın *Leibniz'in felsefesinin açıklanması, geliştirilmesi ve eleştirisi* (Darstellung, Entwicklung und Kritik der Leibnizschen Philosophie) başlıklı kitabı, ilk kez 1837 yılında yayınlanmıştır. — S. 326.

158. Kant'a göre, sadece ve sadece, deneyden bağımsız ve apriori olarak bize verilmiş olan bilgilerin zorunlu, mutlak, ve hakiki olduğunu kastediyor Lenin. Gerçekten de, Kant'ın idealist bilgi teorisinin temel tezlerinden biri budur. Hemen biraz ilerde de Lenin, Leibniz'le Kant'ın temel yapıtları arasında Feuerbach tarafından yapılan karşılaştırmayı not ediyor (elinizdeki cildin 327. sayfasına bakınız). — S. 326.

159. Descartes'ın tilmizi olan Alman filozofu Clauberg'in, 1652 yılında Amsterdam'da yayınlanan *Defensio vartesiana* (Descartes'ın Savunusu) adlı yapıtı söz konusu burada. — S. 328.

160. Feuerbach'ın Erlangan üniversitesinde ders verme hakkını elde edebilmek için 1828 yılında *De ratione una, universali, infinita* başlığı altında sunduğu tez, Almanca olarak ilk kez, filozofun Yapıtlar'ının ikinci baskısının IV. cildinde *Über die Vernunft, Allgemeinheit, Unbegrenztheit* (Akıl ve aklın birliği, evrenselliği, sonsuzluğu üzerine) başlığı altında yayınlanmıştır. — S. 330.

161. Feuerbach'ın *Spinoza ve Herbart* (1836) adlı yapıtına gönderme yapmakta Lenin. Bu yapıt, filozofun 1910 yılında yayınlanan Yapıtlar'ının (édition Bolin et Jodl). IV. cildinde yer almaktaydı. — S. 330.

162. Feuerbach'ın 1843 yılında Marx'a yazdığı ve içinde Schelling'in felsefesini eleştirdiği mektup söz konusu burada (bkz. Feuerbach, *Sämtliche Werke*, Bd. IV, 1910, S. 434 - 440). Feuerbach'ın bu mektubu, Marx tarafından 3 Ekim 1843 tarihinde kendisine yazılmış olan bir mektuba cevaptır. — S. 331.

163. Plenge'nin *Marx und Hegel* (Marx ve Hegel) (1911) başlıklı kitabı hakkındaki gözlemler, emperyalizm üzerine olan ikinci defterde («β» defteri) bulunmaktadır ve en geç 1916 yılının Haziranında yazılmış olsa gerektir. — S. 333.

164. «*Emperyalist ekonomisler*», Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus Komünist Partisi içinde oluşan oportünist topluluğu (Buharın, Piatakov, Boş) belirtmek için kullanıyordu Lenin bu deyimi. «Emperyalist ekonomistler», Parti'nin, programındaki ulusların kendi kaderlerini kendileri saptama hakkında ilişkin maddeden vaz geçmesini istemekte; ve Parti'nin, sosyalist devrimin hazırlanışını kolaylaştırmak amacıyle demokratik reformlar için mücadeleyi öngören minimum - programına karşıçıkmaktaydılar. İşte Lenin, Buharin'le ülküdeşlerinin tutumlarındaki oportünist niteliği ve bu tutumun «ekonomizm»le (XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlangıcında Rus Sosyal - demokrasisinde görülen oportünist akım) olan hısımlığını ortaya sermiştir. Eski «ekonomist»ler kapitalizm koşulları içinde işçi sınıfının siyasal mücadele yapma zorunluğunu nasıl anlayamadılarsa, «emperyalist ekonomistler» de emperyalizm koşulları içinde demokratik hakları elde etme mücadelesinin önemini anlamıyorlardı.

«Emperyalist ekonomistler»in bazı görüşleri Hollanda, Amerika, Polonya, vs. sol sosyal - demokratları tarafından da benimsenmişti. Ve işte bunun içindir ki «emperyalist ekonomizm»in bir «uluslararası hastalık» olduğunu söylü-

yordu Lenin (bkz. cilt 35, Inessa Armand'a 30 Kasım 1916 tarihli bir mektup).

Lenin'in bir dizi yazısı bu akımın eleştirisine ayrılmıştır: «Emperyalist ekonomizm» eğiliminin doğuşu üzerine» (cilt 33, s. 9 - 19), «P. Kievski (İ. Piatakov)'ye cevap» (cilt 23, s. 20 - 26), «Marksizmin bir karikatürü ve «emperyalist ekonomizm» üzerine» (cilt 23, s. 27 - 83). — S. 333.

165. Prusya mutlakçılığına muhtelif Renanya burjuvazisinin temsilcileri tarafından kurulmuş olan *Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe* (Siyaset, ticaret ve sanayi için Ren gazetesi) başlıklı günlük gazete söz konusu burada. 1 Ocak 1842 tarihinden 31 Mart 1843 tarihine kadar Kolonya'da yayınlanmış olan bu gazeteye 1842 Nisanından itibaren Marx da katılmış ve aynı yılın Ekim ayında gazetenin sorumlu müdürlerinden biri olmuştu. Gazetede Marx'ın ve Engels'in çok sayıda çeşitli yazıları yayınlanmıştır. Marx'ın etkinliği sayesinde gazete, gittikçe daha açık bir devrimci demokrat karaktere bürünmüş ve sonunda da Prusya hükümeti tarafından kapatılmıştır.

Daha ilerde, Marx'ın bir yazısını da yanlış bir şekilde anmakta J. Plenge: *Rheinische Zeitung*'un eklerinde yayınlanmış olan «*Kölnische Zeitung*»un (Kolonya gazetesi) 179. sayısının başyazısı». — S. 335.

166. Raab ve Perrin'in kitapları hakkındaki not, «Avusturya tarım istatistiği, vs.» başlığını taşıyan defterde bulunmaktadır ve en erken 1912 yılında yazılmıştır. — S. 337.

167. *Zürih Kanton Kitaplığı'nın felsefi yapıtları* başlığını taşıyan okuma notları, emperyalizm defterlerinin birincisinde («α» defteri) bulunmaktadır ve 1915 yılında kaleme alınmıştır. — S. 338.

168. *Zürih Kanton Kitaplığı* başlığını taşıyan not, emperyalizm defterlerinin birincisinde («α» defteri) yer almaktadır ve 1915 yılında yazılmıştır. — S. 339.

169. *Seksiyon III. («Genel kültür ve bilim yapıtları»)* genel başlığını taşıyan ve Haeckel, Uhde, Zart'ın kitaplarına göndermeleri içeren not, emperyalizm defterleri arasındaki defter «ε» de bulunmaktadır ve 1916 yılında kaleme alınmıştır. — S. 340.

170. J. Plenge'nin *Marx ve Hegel* başlıklı kitabının kontrandüsü üzerine 1913 yılında alınmış olan not, çeşitli sorunlar hakkındaki bibliografik notlardan biri olarak, «Avusturya tarım istatistiği, vs.» başlığını taşıyan defterde bulunmaktadır. — S. 342.

171. R. Perry'nin 1913 yılında *Mind* dergisinin 86. sayısında F. Schiller tarafından yayınlanan *Günümüzün felsefi eğilimleri* başlıklı kitabının kontrandüsü hakkındaki not, en erken 1913 Nisanında kaleme alınmıştır ve «Avusturya tarım istatistiği, vs.» başlığını taşıyan defterde bulunmaktadır. — S. 343.

172. A. Aliotta'nın *Bilime karşı idealist reaksiyon* başlıklı yapıtı üzerine 1913 yılında G. Segond tarafından *Revue philosophique*'in 12. sayısında yayınlanan kontrandü hakkındaki not, 1913 yılında, «Avusturya tarım istatistiği, vs.» başlığını taşıyan defterin sonuna yazılmıştır.

Revue philosophique de la France et de l'étranger (Fransa ve yabancı ülkeler felsefe dergisi), psikoloji bilgini Théodule Ribot tarafından 1876 yılında Paris'te kurulmuştur. — S. 344.

173. *Hilferding'in («Finans sermayesi» başlıklı kitabında) Mach hakkında* söylediği şey üzerine gözlemler, emperyalizm defterleri arasında defter «υ» de bulunmaktadır. — S. 345.

174. Abel Rey'nin *Modern felsefe* başlıklı kitabının sayfalarına Lenin tarafından yazılan gözlemler ve haşiyeler, gene Lenin tarafından aynı düşünürün *Çağdaş fizikçilerde fizik teorisi* (1907) adlı kitabı üzerine *Materyalizm ve ampiriokritisizm*'de girişilen eleştirinin dolaysız bir uzantısını meydana getirmektedir. — S. 353.

175. *Materyalizm ve ampiriokritisizm*'de enerjetiğin ve bu akımın bellibaşlı temsilcisi olan W. Ostwald'ın eleştirisine bakınız. Fizikteki temel olayları maddeci bir görüşle açıklayan fizik bilginlerini «mekanikçi» olarak nitelemekte Abel Rey. (Bkz. *ibid.*) — S. 370.

176. Bilinemezciliğin, *Ludwig Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu*'nda Engels tarafından yapılan ünlü tanımlanmasına göndermede bulunuyor burada Lenin. — S. 373.

177. A. Deborin'in «Diyalektik maddecilik» başlıklı yazısı, *Sınır üzerine* adlı derlemede yayınlanmıştı (St. Petersburg, 1909). — S. 398.

178. Plehanov'un Çernişevski hakkındaki ilk incelemesi, 1890 - 1892 yıllarında edebiyat ve siyaset dergisi *Sosyal - Demokrat*'ın 1 - 4 sayılarında makaleler halinde yayınlanmıştır. Bu ilk incelemenin tamamlanmış bir baskısı da 1894 yılında Stuttgart'ta ve Almanca olarak çıkmıştır. İşte bu basım hakkında Lenin, «Rus Sosyal - demokrasisinde gerici bir hareket» başlıklı yazısında şöyle diyordu : «Çernişevski üzerine yazdığı kitapta (*Sosyal - Demokrat*'ta yayınlanan makalelerin ayrı bir cilt halinde Almanca basımı) Plehanov, Çernişevski'nin rolünü ve Marx'la Engels'in öğretileri karşısındaki durumunu eksiksiz bir biçimde tanımlamıştır.» (Yapıtlar, Paris - Moskova, cilt 4, s. 279).

1909 yılının Ekiminde «Şipovnik» yayınlarında Plehanov'un yeni bir kitabı çıktı. Elle tutulur bir şekilde yeniden gözden geçirilmiş ve tamamlanmış olan bu yapıt, Plehanov'un artık tamamıyle menşevizme katıldığı bir dönemde kaleme alınmıştı. Nitekim Plehanov bir çok önemli noktada eski değerlendirmelerinden uzaklaşmakta, Çernişevski'nin demokratik devrimci görüşlerini ve köylü devrimi için liberalizme karşı mücadelesini hasır altı etmektedir.

Lenin bu ikinci baskıyı, 1909 Ekimi ile 1911 Nisanı arasında kalan bir tarihte okumuş ve gerek sayfa kenarlarına, gerekse doğrudan doğruya met-

nin içine bir dizi gözlem ve haşiye koymuştur. Kitabın metni ile *Sosyal - Demokrat*'ta çıkmış olan ilk makaleyi titiz bir şekilde karşılaştırmaktadır Lenin; ve önemli parçalar arasında değiştirilmeksizin bırakılanlarla değişikliğe uğratılanları ayırıp belirtmektedir. Lenin'in bu gözlemleri, Plehanov'un evrimini nitelemek bakımından büyük bir değer taşır : Gerçekten de bu gözlemler Plehanov'un, büyük Rus devrimci demokratının yapıtı üzerindeki yargılarında menşevik görüşlerin nasıl ağırlık kazanmış olduğunu göstermektedir.

Lenin'in Plehanov'un kitabı hakkındaki gözlemleri ve haşiyeleri, Çernişevski hakkındaki kendi değerlendirmeleriyle de bağıntı halindedir. Söz konusu değerlendirmeler Lenin'in gerek Plehanov'un kitabını okumadan önce kaleme almış olduğu çalışmalarında (*«Halk dostları»nın aslı nedir ve Sosyal - demokratlara karşı nasıl mücadele etmektedirler; Hangi mirası reddediyoruz?» «Vekhi»ler; Materyalizm ve ampiriokritisizm)* ve gerekse de *«Köylü reformu» ve proletarya - köylü devrimi, Herzen'in anısına, Geçmişte Rusya'daki işçi basını,* vs. gibi daha sonraki yapıtlarında yer almaktadır. — S. 420.

179. *Sovremennik* topluluğu, Çernişevski, Dobroliyubov, Nekrassov gibi demokrat devrimcilerden oluşmaktaydı.

Puşkin tarafından 1836 yılında kurulmuş olan *Sovremennik* (Çağdaş) aydan aya çıkan bir edebiyat, siyaset ve bilim dergisiydi. 1847 yılında Nekrassov'un yönetimine geçen dergi, 1855 yılına doğru, devrimci demokratların savaş organı haline gelmiştir. Bunlar, köylü devrimini ve Çarlık rejimini yıkmayı amaçlamaktaydılar. Çernişevski, 1862 yılında tutuklanışına değin, derginin temel taşlarından biri durumundaydı. *Sovremennik,* 1866'da Çarlık hükümeti tarafından yasaklanmıştır.

1859 - 1862 yılları arasında ise *Sovremennik*'in eski halinde *Svistok* (Islık) adlı mizah dergisi de yayınlanmıştı. Devrimci mücadeleye girişmeksizin, edebî karakterle yapıtlarda Çarlık rejiminin yüksek görevlilerinin yolsuzluklarını ilânla yetinerek Rusya'daki siyasal durumu değiştirebileceklerini iddia eden liberallerin bu boş umutlarıyle zekice alay ediyordu *Svistok.* — S. 421.

180. Burada ve daha ilerde, Çernişevski'nin Yapıtlar'ının 1905 - 1906 yıllarında St. Petersburg'da yayınlanan birinci basımına gönderme yapmakta Plehanov. — S. 421.

181. *Kolokol* (Çan), Herzen tarafından Londra'da çıkarılan ve Rusya'da yasa dışı olarak dağıtılan dergi. 1857 - 1868 yılları arasında yayınlanmış olan bu dergi, otokrasiye ve serflik sistemine karşıçıkıyordu ve Rusya'daki devrimci hareketin gelişiminde büyük bir rol oynadı. — S. 421.

182. Söz konusu sıfatların her ikisi de, liberallerin, *Sovremennik* ve *Svistok*'ta yazan demokrat devrimcilere yakıştırdıkları nitelemelerdi. — S. 421.

183. Yani devrimin olabilirliği. — S. 422.

184. *Slavseverler,* Rusya'daki sosyal düşünce hayatında XIX. yüzyıl ortalarına doğru beliren bir akımın temsilcileri. İşletmeleri gelişme halindeki kapitalizmin ağır baskısı altında kalan toprak sahiplerinin çıkarlarını yansıtmaktaydı bun-

lar. Ortaya attıkları teoriye göre, Rusya'nın Batı Avrupa'nınkinden tamamıyle farklı bir evrimi vardı; ve, Slavlara özgü olan ortaklaşmacı kır komünotesi ile Ortodoks dini tarafından koşullanmaktaydı bu evrim. Söz konusu yazarlar, gerek Rusya'daki ve gerekse Batı Avrupa'daki devrimci harekete kesinlikle karşıçıkmaktaydılar. — S. 422.

185. *Önsöz* adlı romanını, 1865 - 1870 yılları arasında sürgündeyken yazmıştı Çernişevski. Yazarın dostları, sayısız zahmete katlanmak pahasına ve bir dizi insanın aracılığı sonucunda yapıtın elyazmasını ilkin St. Petersburg'a, oradan da Londra'ya kaçırmayı başardılar. Roman 1877 yılında Londra'da yayınlandı.

Roman, 1860 döneminin bir tablosunu çizer : Rusya'nın genel durumunda devrimci akımın ağır bastığı; ve Çarlık hükümetinin, köylülerin «aşağıdan» gelecek bir kurtuluşla kurtulmalarını beklemektense işe el koyup «yukarıdan» gelen bir girişimle kurtarılmalarının çok daha hayırlı olduğunu göz önüne alarak, serflik sistemini ortadan kaldıran yasayı hazırlamağa koyulduğu dönemdir, bu dönem. Nitekim *Önsöz*'de çeşitli sosyal sınıf ve topluluklar arasında bu reform yasası dolayısıyle başlayan mücadele betimlenmekte ve hayalî adlar altında bu dönemin gerçek kişileri yansıtılmaktadır. Örneğin devrimci hareketin başını çeken Çernişevski, romanda kendisine Volgin, liberal Kavelin'e Riyazantsev, Polonya kurtuluş hareketinin önderlerinden Sierakowski'ye de Sokolovski adlarını vermiştir. — S. 424.

186. 1863 - 1864 yıllarındaki Polonya ayaklanmasının hazırlanışı söz konusu burada. Bu ayaklanmanın bellibaşlı tertipçilerinden biri de, Sigismund Sierakowski idi.

Otokrasi rejimine karşı olan bu ayaklanmanın amacı, Polonya'nın ulusal kurtuluşuydu. Soylu kökenli aydınlar, öğrenciler, rahipler, zanaatçılar, işçiler, köylülerin bir kısmı, vs. gibi Polonya nüfusunun çeşitli tabakalarının katıldığı bu ayaklanmaya Rus devrimci demokratları da derin bir sempati beslemekteydiler. Nitekim, Çernişevski'ye bağlı olan «Toprak ve özgürlük» adlı gizli derneğin üyeleri, isyancılara yardım edebilme çabasına girişmişlerdi. Öte yandan Herzen de, Polonya halkının mücadelesini desteklemek amacıyle, *Kolokol*'da bir dizi makale yayınlamıştı. S. 424.

187. *Önsöz'ün önsözü, Önsöz* romanının birinci bölümünün başlığı. — S. 424.

188. Londra'da Herzen ve Ogarev'in çevresinde toplanmış olan devrimci Rus göçmenleri söz konusu burada. — S. 425.

189. Çernişevski'nin *Ne yapmalı?* adlı romanı söz konusu ediliyor. Devrimci Rus gençliğinin ardarda bir dizi kuşağı üzerinde sınırsız denecek kadar büyük bir etki yapan bu roman, 1862 - 1863 yıllarında, Rus hükümetinin 1862 yılı yazında Çernişevski'yi kapatmış olduğu Petro - ve - Pavlo kalesinde yazılmış ve 1863 yılında *Sovremennik* dergisinde yayınlanmıştır.

Plehanov'un metninde sık sık kullanılan Vera Pavlovna, Lopukov, Kirsanov ve Rahmetov gibi adlar, romandaki bellibaşlı kahramanların adlarıdır. — S. 425.

190. *Sosyal - Demokrat*'ın (n°. 1, Londra, 1890, s. 173 - 174) bazı yerleri Lenin tarafından anılan paragrafının tamamı, şudur :

Bizde yepyeni bir 'yeni insanlar' tipinin tanığı oldu. Çernişevski. Yazarımız bu yeni tipin belirişini sevinçle selâmlamakla kalmayıp, henüz bulanık bir şekilde de olsa, siluetini de çizmeğe girişmişti. Ama aynı zamanda, Rus devrimcisinin çekmek zorunda kalacağı korkunç acıları da kahrolarak görüyordu yazarımız önceden: Derinden seziyordu ki Rus devrimcisinin hayatı, amansız mücadeleler ve sürekli özgeçilerle örülü bir hayat olacaktır. Çernişevski'nin Rahmetov'da bizlere tam bir çilekeş sunması, işte bundandır. Kendini gerçekten zora koşmaktadır Rahmetov. Ev sahibesinin deyişiyle, «kendi kendisine karşı kesinlikle acımasız»dır. Hattâ işi, düpedüz işkenceye katlanıp katlanamayacağını bizzat sınamağa kadar götürür: Üzerine çiviler serpmiş olduğu bir keçe yatakta geçirir bütün bir geceyi. Aralarında Pissarev de olmak üzere çok kimse, burada zırvalık görmekteydi sadece. Rahmetov'un karakterindeki kimi özelliklerin bir başka türlü de betimlenebileceğini kabul ediyoruz elbette. Ama kesinlikle de belirtiyoruz ki Rahmetov'un karakteri, bütünlüğü içinde ele alındıkta, mutlak biçimde sahicidir : 60'lı ve 70'li yılların öndegelen Rus sosyalistlerinin hemen hemen hepsinde hiç de küçümsenmeyecek bir Rahmetov payı vardır...

191. Popülist tarih görüşünün savunucuları söz konusu burada. Bunlar bu alandaki determinizmi inkâr ettikleri gibi halk yığınlarının toplumsal evrimdeki rolünü de kabule yanaşmamaktaydılar; tarihin biricik mimarları, «büyük insanlar»dı bunlara göre. Bu akımın en öndegelen ideologları, P. Lavrov ile N. Mihaylovski idi. — S. 434.

192. Plehanov'un *Sosyal - Demokrat*'ta yayınladığı bir yazının şu parçasına telmihte bulunuyor Lenin : «Rus liberalizminin bu kadar gaddarca ve ama aynı zamanda bu kadar doğru bir betimlenmesini okumak fırsatını bulamamıştık bugüne değin» (*Sosyal - Demokrat*, n°. 1, Londra, 1890, s. 144). (Bkz.: Plehanov, *Felsefe yapıtlarından seçmeler*, cilt IV, 1958, s. 132, Rusça baskısı). — S. 437.

193. *Sosyal - Demokrat*'ta yayınlanan (n°. 1, Londra, 1890, s. 144) ve Plehanov'un sonradan değişikliğe uğrattığı yazının şu kısmına telmihte bulunuyor Lenin :

«Bununla birlikte, taraf tutmamış olmak için eklemek gerekiyor ki yazarımız, sadece Rus liberallerini hor görüyor değildi. *Sovremennik* için kaleme aldığı enfes siyasal kroniklerde sürekli bir şekilde, genel olarak tüm Avrupa liberalleri için acımasızca harekete geçirmekteydi alaycılığını. Özellikle de Avusturya liberalleriyle (yani Avusturya Almanlarının liberal partisiyle) Prusya ve İtalyan liberallerine indiriyordu vuruşlarını. Fransız tarihi hakkındaki yazılarında da, hep biliyoruz ki, liberal partiye pek öyle değer verdiği yoktu. Rus liberalizmini temsil edenlerin hoşuna gidecek değildi elbette bütün bunlar. Ve söz konusu temsilciler, ona karşı giriştikleri mücadelede, bütün dünyadaki liberaller tarafından siyaset alanında kendilerini geride bırakmış kişilere karşı hemen her zaman kullanılan usule başvuracaklar ve onu özgürlüğü sevmemekle, hattâ ve hattâ despotizme sempati beslemekle suçlayacaklardı. Liberallerden gelen bu tür suçlamalar, sadece eğlendiriyordu Çernişevski'yi. O

kadar umursamıyordu ki onları, kendisine karşı tanıdıkları bu tavırda haklı oldukları izlenimini uyandırarak, yeni saldırılar bulunmağa kışkırttığı bile oluyordu. Nitekim son siyasal kroniklerinden birinde : «Bizim için liberalizmden daha iyi bir eğlence olamaz. İşte bundan ötürüdür ki, kendimizi eğlendirmek üzere, her ama heryerde liberal arama eğilimindeyiz», diyordu. Ve ilkin Prusyalı liberallerle — bir gözleminde pek zekice belirttiği gibi, Prusya'da siyasal özgürlüğün «armut pişip ağıza düşercesine, zahmetsizce ve kendiliğinden» gelip yerleşmediğini görerek öfkelenen Prusya liberalleriyle — başlamaktaydı işte.

«Ama bu «eğlenmeler»i izleyen dikkatli okurlar, Çernişevski tarafından liberalizme yöneltilen bu tiksinti dolu alayların özgürlük için herhangi bir sevgi eksikliğinden ileri gelmediğini hemen sezmekteydiler. Tam tersine, hangi ülkede doğarsa doğsun, Fransa yada İtalya'da, Amerika yada Macaristan'da, nerede olursa olsun ortaya çıkan her özgürlük hareketine nasıl sımsıcak bir sevgiyle bağlandığını görmek için, siyasal kroniklerinden bir kaçını okumak fazlasıyle yeterliydi. Ama bu hareketlerde liberaller tarafından oynanan rolün son derece tatsız ve çirkin bir rol olduğu kanısındaydı : Onun gözönünde liberaller, çoğu zaman, kendilerinden daha cesaretli ve kararlı olan kişilere saldırarak özgürlük hareketlerini frenlemekteydiler» (Bkz. : Plehanov, *Felsefe yapıtlarından seçmeler,* cilt IV, 1958, s. 133, Rusça baskısı). S. 444.

194. Plehanov tarafından *Sosyal - Demokrat*'ta yayımlanmış olan (n°. 1, Londra, 1890, s. 161) bir yazının şu kısmına telmihte bulunuyor Lenin :

«Baron M. Korf'un *Kont Speranski'nin hayatı* başlıklı kitabının yayınlanışı dolayısıyle kaleme aldığı «Bir Rus reformcusu» başlıklı yazısında, bizde hiç bir reformcunun ciddi sosyal reformları gerçekleştirme konusunda hükümete güvenemeyeceğini ayrıntılı bir şekilde ispatlamaktadır Çernişevski. Dolayısıyle de devrimciler, hiç mi hiç güvenmemelidirler bu hükümete. Düşmanları Speranski'yi devrimcilikle suçluyorlardı; ama böyle bir düşünce, gülünç gözüküyordu Çernişevski'ye. Speranski, gerçekten de son derece geniş dönüşüm planları tasarlamıştı, ama «amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmayı tasarladığı araçlar göz önüne alınınca onu devrimcilikle nitelemek kadar gülünç bir şey olamazdı». İmparator Aleksandr'ın güvenini kazanmayı başarmış oluşundan cesaret almaktaydı Speranski sadece. Ve işte bu güvene yaslanarak reformlarını gerçekleştirebileceği inancındaydı. Bundan dolayı da Çernişevski.ye göre, zararlı bir hayalciden başka bir şey değildir. Hayalciler çoğu zaman sadece gülünçtürler, körlükleri de fazla ilginç değildir; ama «ciddi şeylere gözlerini yumdukları vakit topluma zarar verebilirler. Büyük bir hızla dalmış oldukları yanlış yolda, o coşkulu telâşlarıyle belli bir başarı kazanır gibi gözükür ve bu başarıya bakarak aynı yola dalan çok insanı yanıltırlar. İşte bu bakımdan Speranski'nin etkinliği, zararlı bir etkinlik olarak nitelenebilir» (Plehanov, *Felsefe yapıtlarından seçmeler,* cilt IV, 1958, s. 151 - 152, Rusça baskısı). — S. 449.

195. Plehanov'un Çernişevski hakkında yazdığı ve *Sosyal - Demokrat*'ta yayınlanan (n°. 1, Londra, 1890, s. 162) makalesinde yer alan, ama yazarın 1910 yılında yayınladığı Çernişevski hakkındaki kitabında bulunmayan cümle, şu : «Çernişevski'nin Rus hükümetine karşı kullandığı dil, gittikçe biraz daha kışkırtıcı olmaktadır.» (Plehanov : *Felsefe yapıtlarından seçmeler,* cilt IV, 1958, s. 152, Rusça basımı.) — S. 449.

LENİN TARAFINDAN ANILAN YAPITLARIN ENDEKSİ

A

B

mann, 1904, S. 222—244.—101, 274, 275.

— **Das Wesen der Religion.** Ergänzungen und Erläuterungen. 1845.—In: Feuerbach, L. Sämtliche Werke. Neu hrsg. von W. Bolin u. F. Jodl. Bd. VII. Erläuterungen und Ergänzungen zum Wesen des Christentums. Durchges. und neu hrsg. von W. Bolin. Stuttgart, Frommann, 1903, S. 390—520.—274, 275.

— **Das Wesen des Christentums...** Leipzig, Wigand, 1841. XII, 450 S.—52, 53, 274, 275.

— **Wider den Dualismus von Leib und Seele, Fleisch und Geist.**—In: Feuerbach, L. Sämtliche Werke. Neu hrsg. von W. Bolin u. F. Jodl. Bd. II. Philosophische Kritiken und Grundsätze. Durchges. und neu hrsg. von F. Jodl, Stuttgart, Frommann, 1904, S. 326—357.—234,274.

— **Zur Beurteilung der Schrift : «Das Wesen des Christentums».** 1842. — In: Feuerbach, L. Sämtliche Werke. Neu hrsg. von W. Bolin u. F. Jodl. Bd. VII. Erläuterungen und Ergänzungen zum Wesen des Christentums. Durchges. und neu hrsg. von W. Bolin. Stuttgart, Frommann, 1903, S. 265—275,—275.

— **Zur Kritik der Hegelschen Philosophie.** 1839.— In: Feuerbach, L. Sämtliche Werke. Neu hrsg. von W. Bolin u. F. Jodl. Bd. II. Philosophische Kritiken und Grundsätze. Durchges. und hrsg. von F. Jodl. Stuttgart, Frommann, 1904, S. 158—204.—275.

Fischer, F. Die Metaphysik, von empirischem Standpunkte aus dargestellt. Zur Verwirklichung der Aristotelischen Metaphysik. Basel, Schweighausersche Buchh., 1847. VIII, 152 S.—317.

Fischer, K. Hegels Leben, Werke und Lehre. T. I. Mit dem Bildnis des Verfassers in Heliogravüre. Heidelberg, Winter, 1901. XX, 576 S. (Geschichte der neueren Philosophie von K. Fischer. Jubiläumsausg. Bd. 8). 127, 142.

Forel, A. Gehirn und Seele. Vortrag gehalten bei der 66. Versammlung deutscher Naturforscher und Artze in Wien am 26. September 1894. 10. Auflg. Stuttgart, Kröner, 1907. 45 S.—275.

Fourier, Ch. Le nouveau monde industriel et sociétaire, ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées.—36, 38.

— **Théorie de l'unité universelle.**—36, 38.

— **Théorie des quatre mouvements et des destinées générales.**—36, 38.

«Frankfurter Zeitung und Handelsblatt». 1904, Nr. 348. Erstes Morgenblatt, 13. Dezember, S. 1—3.—44.

G

Gauss, C. F. Disquistiones arithmeticae. Lipsiae, 1801. 478 S.—170.

Genoff, P. Feuerbachs Erkenntnistheorie und Metaphysik. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der hohen philosophischen Fakultät der Universität Bern, vorgelegt von P. Genoff aus Zarsko-Selo (Bulgarien), Zürich Selnau, 1911. 89 S.—274, 275.

M

N

der Geschichte des Materialismus von Albert Lange. Berlin, Duncker, 1874. 94 S.—338.

Stein, L. Philosophische Strömungen der Gegenwart. Stuttgart, Enke, 1908. XVI, 452 S. —46.

Stirling, J. H. The secret of Hegel: being the Hegelian system in origin, principle, form and matter.—197.

Strache, H. Die Einheit der Materie. des Weltäthers und der Naturkräfte. Wien, Deuticke, 1909.—47.

Sue, E. Les Mystères de Paris. 11e éd., Paris, 1842.— 21, 35, 36, 38—39.

Suter, J. Die Philosophie von Richard Avenarius. Darstellung und erkenntniskritische Würdigung. Inagural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der ersten Sektion der hohen philosophischen Fakultät der Universität Zürich, vorgelegt von J. Suter aus Madretsch. Begutachtet von G. W. Störring, Zürich, 1910, 167. S.—341.

T

Teichmann, E. Betrachtungen zu einigen neuen biologischen Werken. In: «Frankfurter Zeitung und Handelsblatt». 1904, Nr. 348. Erstes Morgenblatt, 13. Dezember, S. 1—3.—44.

Thomson, J. J. Die Korpuskulartheorie der Materie. Autoris. Übers. von G. Siebert. Braunschweig, Vieweg, 1908. VII, 166 S. (Die Wissenschaft. Sammlung naturwissenschaftlicher und mathematischer Monographien. Hft. 25.)—45.

U

Ueberweg, F. Grundriss der Geschichte der Philosophie. T. 1—3, 5., mit einem Philosophen- und Literatoren-Register versehene Aufl., bearb. und hrsg. von M. Heinze. Berlin, Mittler, 1876.—40.

— Grundriss der Geschichte der Philosophie, fortgeführt von M. Heinze. T. 1. Das Altertum. 10, mit Namen- und Sacheverzeichnis versehene Aufl., bearb. und hrsg. von K. Praechter. Berlin, Mittler, 1909. XV, 362, 178 S.—211. 228.

Uhde-Bernays, H. Feuerbach. Leipzig, Insel-Verlag, 1914, 77 S. mit III.—340.

Ulrici, H. (Critique du livre The Development from Kant to Hegel with Chapters on the Philosophy of Religion. By Andrew Seth. Published by the Hibbert Trustees. London, Williams a. Nortgate, 1882.— In: «Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik». Bd. 83. Halle, 1883, S. 145—150.—197.

V

Véra, A. Introduction à la philosophie de Hegel. Paris, Franck 1855, VII, 306 p.—272.

Verworn, M. Die Biogenhypothese. Eine kritisch-experimentelle Studie über die Vorgänge in der lebendigen Substanz. Jena, Fischer, 1903. IV, 114 S.—277—278.

«Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie». Gegründet von R. Avenarius, in Verbindung mit F. Jodl und A. Reihl, hrsg. von P. Barth. 33. Jg. Neue

ÖZEL ADLAR ENDEKSİ

A

B

C

D

E

F

G

J

K

R

S

Ş

T

KAVRAMLAR ENDEKSİ*

A

B

* Bu endeks, bu cildin birinci kısmındaki metin ile «Notlar...» ın altı çizilmiş metinlerine aittir. İlgili terimi Lenin'in metinde yada Lenin tarafından yorumlanan metinde bulunuyorsa sayfa numaraları siyah olarak gösterilmiştir.

Ç

K

L

M

R

S

Ş

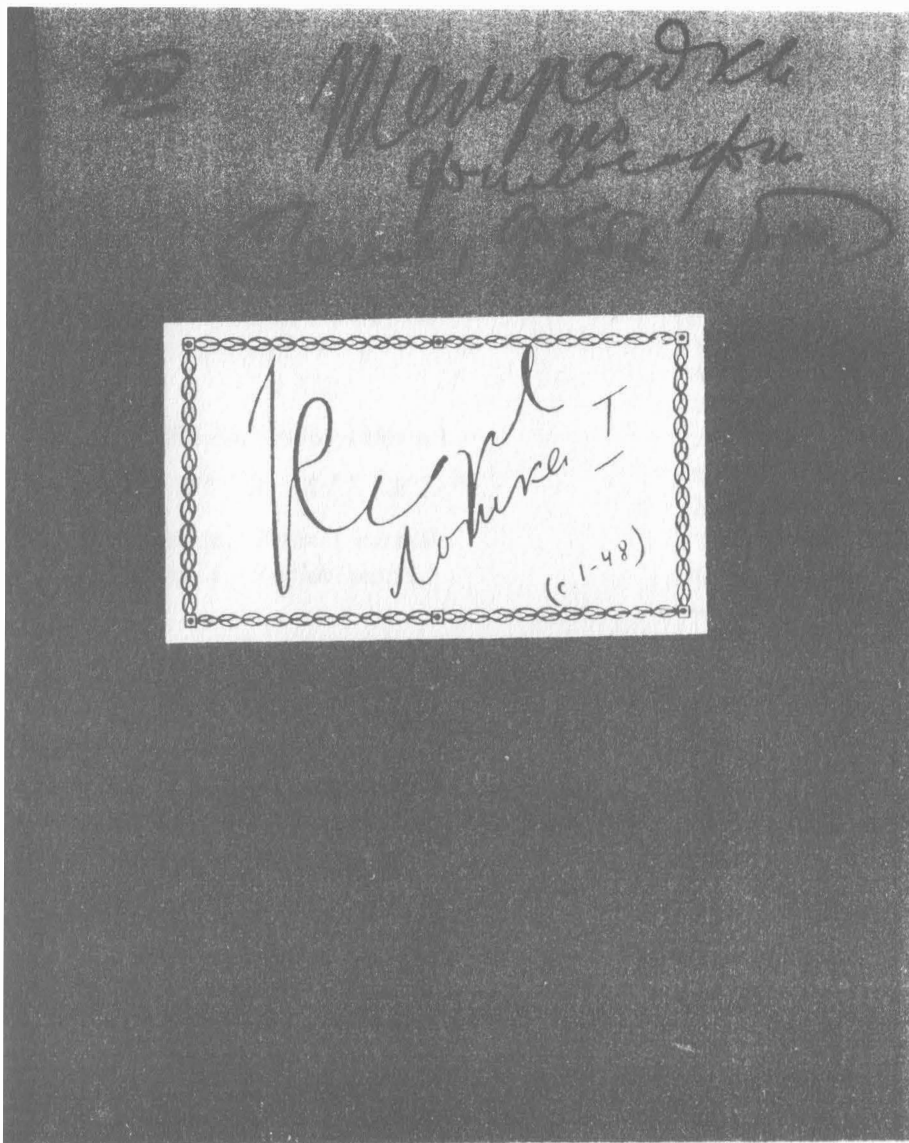
T

Y

İÇİNDEKİLER

1908—1911

İLLÜSTRASYONLAR

Hegel'in «Mantık bilimi» nin özeti'nin ilk defteri. — Eylül — Aralık 1914

Küçültülmüşü

V. İ. LENİN

FELSEFE DEFTERLERİ

Çeviri: ATTİLA TOKATLI

Lenin'in ilk kez 1929-1930 yıllarında Lenin Derlemeler'in dokuzuncu ve on ikinci ciltlerinde yayınlanmış ve 1933-1947 yılları arasında **Felsefe Defterleri** başlığını taşıyan ayrı bir cilt halinde birçok kez basılmış olan felsefi çalışmaları bu ciltte toplanmıştır.
Bu malzemeler, sekizi 1914-1915 yıllarında doldurulmuş ve Lenin tarafından ''Felsefe Cep Defterleri'' diye adlandırılmış olan on defterin içeriğini temsil etmektedir.
Lenin'in bazı felsefe ve doğa bilimleri kitapları hakkında gözlemlerinin bulunduğu daha başka defterlerin içerdiği çalışma belgeleriyle çeşitli yazarların kitaplarından yaptığı haşiyeli alıntılar da gene bu ciltte yer almaktadır.
Bu kitapta ayrıca;
Fichte, Hegel, Descartes, Leibniz, Feuerbach, Marx, Schelling, Mach, Berkeley, Lassalle gibi önemli düşünürlerin okumaları yer almaktadır.

minör

facebook.com/MinorYayinevi
twitter.com/minoryayinevi

9 786056 403033